

HENRICUS DE GANDAVO

ANCIENT AND MEDIEVAL PHILOSOPHY

De Wulf-Mansion Centre

Series 2

HENRICI DE GANDAVO

OPERA OMNIA

X

QUODLIBET VI

The De Wulf-Mansion Centre deals with research in Ancient and Medieval Philosophy
at the Philosophy Institute of the Catholic University of Louvain (K.U.Leuven)
2, Kardinaal Mercierplein, B-3000 Leuven (Belgium)

The Henry of Ghent editions are coordinated by R. Macken, o.f.m.

HENRICI DE GANDAVO

QUODLIBET VI

Edidit

G. A. WILSON

Dr. Phil.

LEUVEN
UNIVERSITY PRESS
1987

C5
932
-10-

CIP KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK ALBERT I, BRUSSEL

B 16296/87

© 1987 by De Wulf-Mansioncentrum – De Wulf-Mansion Centre

Leuven University Press / Presses Universitaires de Louvain /
Universitaire Pers Leuven
Krakenstraat 3, B-3000 Leuven / Louvain (Belgium)

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel
van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this work may be reproduced in any form,
by print, photoprint, microfilm or any other means
without written permission from the publisher.

ISBN 90 6186 228 0
D/1987/1869/2

FOREWORD

The present volume has been made possible, in part, by a research fellowship in 1979-1980 from the National Endowment for the Humanities which enabled me to work at the De Wulf-Mansion Centre, to consult the editorial committee at the Catholic University of Leuven, and to view directly many of the original manuscripts. It has also been made possible by the financial assistance of the Institute of Philosophy, the De Wulf-Mansion Centre and the Commission for Publications of the Catholic University of Leuven, which covered the printing costs for this volume and which was special since this volume was prepared by a visiting scholar.

I would like to extend appreciation and gratitude to all those who helped me with this project: the Catholic University of Leuven for receiving me so warmly during the academic year of 1979-1980; the Institute of Philosophy, particularly Professor U. Dhondt, President, and Professor W. Vanhamel, Director of the De Wulf-Mansion Centre, for the use of their excellent facilities and for their practical aid; my friend and former teacher, Girard Etzkorn, Professor at the Franciscan Institute of St. Bonaventure University and one of the editors of William of Ockham's *Philosophical and Theological Works*, for his help with some of the problematic readings; and Dr. A. Pattin, O.M.I., Scientific Collaborator of the De Wulf-Mansion Center, Prof. John Wippel of the Catholic University of America and Prof. Stephen Brown of Boston College for their suggestions for the introduction and text.

Special thanks are also due to my friend and colleague, Dr. Raymond Macken, O.F.M., coordinator of the editorial activities for the series, for his constant valuable aid from the beginning of this project, for his kind practical suggestions concerning Henry of Ghent, his doctrines, and the text of *Quodlibet VI*, and for his enduring support over the years.

Finally, my fondest appreciation is to be extended to my wife, Linda, for her help with the text and more importantly, for her encouragement, support and patience over the years.

New Orleans, Louisiana, June 1, 1986

CRITICAL STUDY

INTRODUCTION

The critical edition of Henry of Ghent's *Quodlibet VI* constitutes volume X in the series HENRICI DE GANDAVO *Opera Omnia*. It appears directly after the publication of the critical editions of *Quodlibet I*, *Quodlibet II*, *Quodlibet IX*, *Quodlibet X* and *Quodlibet XIII* and departs for editorial reasons from the sequential order of the *Quodlibeta*. Raymond Macken, coordinator of the editorial activities of the series, has noted that in certain manuscripts of the *Quodlibeta* there appear redactional corrections that probably reflect the intervention of the author himself⁽¹⁾. These redactional corrections are found in two complementary manuscripts, PARIS, *Nat. lat.* 15350 and 15848, the last of which contains Henry's *Quodlibet VI*. Since this manuscript contains many of these redactional corrections, *Quodlibet VI* was well chosen as one of the first of the *Quodlibeta* to be edited. First, it offers an opportunity to examine both stylistic and doctrinal subtleties, since the redactional corrections not only indicate the manner in which Henry probably worked but also indicate evolutions in his doctrine and thought. Secondly, a practical reason for editing the *Quodlibeta* which contain these corrections prior to those that lack them or contain a few is that by identifying those passages which are the result of the author's final revision, the editor can provide the readings closest to the original text of the author. This is, of course, the primary purpose of a critical edition⁽²⁾. The editor can thus furnish the foundation for a study of the historical development of the text. *Quodlibeta* which contain these types of redactional corrections should be edited first, since a study of these corrections in the Introductions will be an aid for future editions of Henry's other *Quodlibeta*.

This edition of *Quodlibet VI* is only part of a series and it must be read as such. The valuable Introduction to *Quodlibet I* serves not only as an Introduction to Henry's first quodlibetic questions but also as a general Introduction to the series of Henry's fifteen *Quodlibeta*⁽³⁾. One

⁽¹⁾ R. MACKEN, *Les corrections d'Henri de Gand à ses Quodlibets*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 40, 1973, p. 5-51 + 6 photographic reproductions out of text.

⁽²⁾ L.-J. BATAILLON, *Problèmes posés par l'édition critique des textes latins médiévaux*, in *Revue philosophique de Louvain*, 75, 1977, p. 235.

⁽³⁾ HENRICI DE GANDAVO *Quodlibet I*. Edidit R. MACKEN (HENRICI DE GANDAVO *Opera*

can find in it descriptions of editions and manuscripts common to both *Quodlibet I* and *Quodlibet VI*. In addition, the two volumes of the *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo* which begin this series contain lengthy descriptions of the 236 currently known manuscripts of Henry of Ghent's works⁽⁴⁾. The critical study which precedes this edition of *Quodlibet VI* will concentrate upon what is unique to this *Quodlibet*, and where certain issues are addressed in previous volumes of this series, reference will be made to them.

THE EDITIONS AND THE MANUSCRIPTS

For the editions of *Quodlibet VI* it is sufficient to refer the reader to what has been written in general concerning the three printed editions of Henry's *Quodlibeta* in the critical study which precedes the edition of *Quodlibet I* in this series⁽¹⁾ and in the *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo*⁽²⁾.

The two-volume *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo* has prepared the way for the critical edition of Henry of Ghent's *Opera Omnia*. In the *Catalogue*, Raymond Macken has provided detailed descriptions of the 236 known manuscripts of Henry's works. This list is extensive and contains descriptions of most, although not all, of the manuscripts which include the works of Henry. Additional manuscripts have since been discovered and these will be described in a subsequent *Continuatio* which R. Macken is currently preparing and which will appear as volume III in this series. Because the majority of the manuscripts listed in the *Catalogue* are described extensively, it has been possible to identify those which contain all, or at least a great part, of the text of *Quodlibet VI*. There are, in fact, 33 such manuscripts and they have already been described at length in the *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo*. The present study will offer only brief descriptions of those manuscripts which have not been previously described in the critical studies of *Quodlibet I* and *Quodlibet X*, and descriptions of those manuscripts which, although described in these studies, entail certain points unique to *Quodlibet VI*. For each manuscript, reference will be made to the *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo* and, where applicable, to the descriptions in *Quodlibet I*. In anticipation of the results of the critical study, the symbols by which the collated manuscripts are to be indicated are provided.

- R 1. BOLOGNA, *Biblioteca Universitaria*, ms. lat. 2236, f. 109ra-124rb: *Quodlibet VI* (complete)⁽³⁾.

Omnia, V), Leuven University Press – E. J. Brill, Leiden, 1979, xciv+262 pp.+12 extratextual photographic reproductions.

(*) R. MACKEN, *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo*. I. A-P. With a Preface by F. MASAI, Professor at the Université Libre de Bruxelles (HENRICI DE GANDAVO *Opera Omnia*, I) Leuven University Press – E. J. Brill, Leiden, 1979, xviii+677 pp.; ID., *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo*. II. Catalogue Q-Z. Répertoire (HENRICI DE GANDAVO *Opera Omnia*, II), Leuven University Press – E. J. Brill, Leiden, 1979, xix+xxii+pp. 678-1306+34 extratextual reproductions (pp. xxiii-liv).

(1) Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, pp. xxvii-xxviii.

(2) Cf. R. MACKEN, *Bibl. man. H. G.*, p. 951-952.

(3) Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. xxix; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 79-84.

- E 2. BORDEAUX, *Bibliothèque municipale*, ms. 146, f. 156ra-186vb: *Quodlibet VI* (complete).

This manuscript has been described in the Introduction to *Quodlibet I* and in the *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo*⁽⁴⁾. It should be noted also that the copyist corrected the text for *Quodlibet VI* by inserting words and phrases in the margins and using signs of insertion. These are most numerous in peciae 1-5, 11 and 12. A substantial insertion in pecia 1 appears under the column of f. 167vb. The manuscript of this *Quodlibet* also contains a series of pecia indications corresponding to a known Parisian exemplar that is mentioned in an extant list of university exemplaria⁽⁵⁾.

3. CAMBRIDGE, *Pembroke College*, ms. 166, f. 131vb-157vb: *Quodlibet VI* (complete)⁽⁶⁾.
4. CESENA, *Biblioteca Malatestiana*, D. XVI, cod. 5, f. 1ra-43va: *Quodlibet VI* (complete)⁽⁷⁾.
5. DURHAM, *Cathedral Library*, ms. B.I. 26, f. 146va-171va: *Quodlibet VI* (complete)⁽⁸⁾.
6. ERLANGEN, *Universitätsbibliothek*, 269/1, f. 196va-234ra: *Quodlibet VI* (complete)⁽⁹⁾.
7. FIRENZE, *Biblioteca Mediceo-Laurenziana*, ms. *Plut.* 17 sin., cod. 1, f. 132vb-158vb: *Quodlibet VI* (complete)⁽¹⁰⁾.

⁽⁴⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, pp. XXIX-XXX; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 85-89.

⁽⁵⁾ For the pecia indications of *Quodlibet VI* and this corresponding Parisian exemplar, see R. MACKEN, *Les Quodlibets d'Henri de Gand et leur exemplar parisien*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 137, 1970, pp. 175-196; ID., *Bibl. man. H. G.*, p. 87, 988-991; *infra* p. XXIV.

⁽⁶⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. XXX; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 144-150.

⁽⁷⁾ Cf. HENRICI DE GANDAVO *Quodlibet X*. Ed. R. MACKEN (HENRICI DE GANDAVO *Opera Omnia*, XIV), Leuven University Press - E. J. Brill, Leiden, 1981, CXXVI + 333 pp. + 8 photographic reproductions out of text, where this manuscript is briefly described on p. XIII; R. MACKEN, *Bibl. man. H. G.*, pp. 163-165.

⁽⁸⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. XXXI; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 210-214.

⁽⁹⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. XXXI; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 238-243.

⁽¹⁰⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. XXXII; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 262-266.

8. FIRENZE, *Biblioteca Nazionale Centrale*, ms. *Conv. soppr. A.* 2.506, vol. I, f. 114rb-143va: *Quodlibet VI* (complete)⁽¹¹⁾.

Written on parchment in the 14th or 15th century, this manuscript contains *Quodlibet III* from the end of question 3 to *Quodlibet VII* of Henry of Ghent. The manuscript contains 174 ff. and measures 36.8 × 24.6 cm., in two columns of 64 to 67 lines. It has been corrected by Constantius Hierotheus⁽¹²⁾ and different medieval hands have added *auctoritates* and *notabilia*.

The manuscript belonged before the 19th century to the Camaldules of the Sacra Eremus. The inscription on f. II^{rb} states «Inscrip<tus> Catal<og> o S<acrae> E<remi> C<amaldul.> Vº3».

9. KUES, *Hospital*, ms. 92, f. 114rb-134vb: *Quodlibet VI* (complete)⁽¹³⁾.
10. LEIPZIG, *Universitätsbibliothek* 624, f. 137rb-143va, f. 104ra-118ra: *Quodlibet VI* q. 1 (f. 137rb-143va) and qq. 8, 10, 14-17, 19, 22, 24-30, and 33 (f. 104ra-118ra) (incomplete)⁽¹⁴⁾.

Written on parchment during the 14th or 15th century this manuscript contains selected questions from *Quodlibeta I-XII* of Henry of Ghent. It consists of 161 ff. measuring 31.5 × 21 cm. in two columns of 49-55 lines. Only selected questions have been copied, probably chosen by one of the first owners of the manuscript⁽¹⁵⁾.

This manuscript was probably among the works confiscated by the State between 1540 and 1544 to form the basic holdings of the *Universitätsbibliothek* of Leipzig.

11. LONDON, *British Museum*, *Royal 11.C.X*, f. 97ra-115ra: *Quodlibet VI* (complete)⁽¹⁶⁾.

⁽¹¹⁾ Cf. R. MACKEN, *Bibl. man. H. G.*, p. 276-277.

⁽¹²⁾ On f. 174ra in the hand of the corrector the following note appears: «Correcta summo studio prima pars quodlibetorum sollemnis doctoris magistri Henrici Gandavensis archidiaconi Tornacensis ecclesiae per Constantium Hierotheum.» The comment «prima pars Quodlibetorum» seems to imply that the manuscript formerly also contained the first *Quodlibeta* from *Quodlibet I* to *Quodlibet VII*. Cf. R. MACKEN, *Bibl. man. H. G.*, pp. 276-277.

⁽¹³⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. XXXII; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 337-342.

⁽¹⁴⁾ Cf. R. MACKEN, *Bibl. man. H. G.*, pp. 343-347.

⁽¹⁵⁾ Cf. *ibid.*, p. 346.

⁽¹⁶⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, pp. XXXII-XXXIII; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 362-365.

12. MELK, *Stiftsbibliothek, ms. 137, f. 2ra-56ra: Quodlibet VI (complete)*.

Written on paper during the 15th century, this manuscript contains Henry of Ghent's *Quodlibet VI-IX*. It consists of 223 ff. measuring 20.5 × 14.5 cm. with the text on two columns varying from 36 lines to 55 lines. In *Quodlibet VI* there is a blank of 25 lines in the inferior part of f. 33vb, but a comparison with other manuscripts reveals that there is no omission in the flow of the text from f. 33vb to f. 34ra. There is also a change in the number of lines per column after this blank. On f. 33va 36 lines appear, whereas on f. 34ra there are 55 lines. A close examination of the scripts, especially of the unique formation of the capital «S», suggests that they are probably the work of the same copyist. The difference in length is due to the smaller script required to copy more lines per column on f. 34ra. (There is a similar change in the number of lines per column on f. 15^v where f. 15vb contains 48 lines and f. 16ra contains 35 lines.) Could the blank, the greater number of lines per column and the smaller script on f. 33^v indicate a change of *pecia*? If this were the case, this implicit *pecia* indication would refer to a second Parisian exemplar, upon which this manuscript would depend⁽¹⁷⁾. This would be one possible explanation for this blank, but as long as explicit *pecia* transitions, which would indicate the exact place of the *pecia* transitions for a second exemplar, are presently undiscovered, a discussion of implicit *pecia* indications would seem premature⁽¹⁸⁾.

This manuscript was already extant in the *Stift* MELK by 1483: the catalogue of 1483 mentions it both in the alphabetic list of titles and in the list of authors.

13. NAPLES, *Biblioteca Nazionale, ms. VII. C. 18, f. 189rb-223vb: Quodlibet VI (complete)*⁽¹⁹⁾.
- N° 14. OXFORD, *Balliol College, ms. 213, f. 142ra-167vb: Quodlibet VI (complete)*⁽²⁰⁾.
15. OXFORD, *Balliol College, ms. 214, f. 117rb-140rb: Quodlibet VI (complete)*⁽²¹⁾.

⁽¹⁷⁾ Cf. *infra*, p. xxiii-xxv.

⁽¹⁸⁾ *Ibid.*

⁽¹⁹⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. xxxiii; id., *Bibl. man. H. G.*, pp. 407-410.

⁽²⁰⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, pp. xxxiii-xxxiv (read vii instead of v); id., *Bibl. man. H. G.*, pp. 425-428.

⁽²¹⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. xxxiv; id., *Bibl. man. H. G.*, pp. 429-433.

16. OXFORD, *Merton College, ms. 107, f. 128ra-152rb: Quodlibet VI (complete)*⁽²²⁾.
17. OXFORD, *New College, ms. 153, f. 166ra-187vb: Quodlibet VI, qq. 1-13; 32-33 (incomplete)*.

While this manuscript has been described in the Introduction to *Quodlibet I* and in the *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo*⁽²³⁾, the latter work mentions that there are shorter *incipits* for the questions in this manuscript. The following is a comparison of some different *incipits* with the text of this critical edition of *Quodlibet VI*.

TEXT OF THE CRITICAL EDITION

MANUSCRIPT 17

(Question 1)

Pridie in nostra disputatione generali proponebantur 33: quaedam pertinentia ad Deum, quaedam vero pertinentia ad creaturas. Inter pertinentia ad Deum proponebatur unum pertinens ad Deum secundum se, et quaedam alia pertinentia ad ipsum in respectu ad creaturas.

In nostra sexta disputatione generali
quaerebantur 33 quaestiones.

Illud unum pertinet ad Deum secundum se erat de divinis personis, utrum sint tantum tres, nec plures nec pauciores. (1,1-9)

Prima quaestio
utrum in divinis sint tantum tres
(f. 166va)

(Question 4)

Sequuntur duae quaestiones de Deo in respectu ad creaturam assumptam in Christo. Quarum prima erat utrum Christus secundum quod homo illuminet angelos, secunda, utrum gloria in aliquo erat diminuta in triduo separationis animae a suo corpore.

Quarta
quaestio, utrum Christus secundum
quod homo illuminet angelos.

Circa primum arguitur quod non, quia Christus secundum quod... (51,4-8)

Et arguitur quod non, quia Christus
secundum quod... (f. 172ra)

⁽²²⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. xxxv; id., *Bibl. man. H. G.*, pp. 447-451.

⁽²³⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. xxxv (read 6 instead of 5); id., *Bibl. man. H. G.*, pp. 467-469.

(Question 9)

Sequitur de eis quae pertinent ad animam coniunctam. Quorum unum ex parte potentiae cognitivae et plura alia ex parte volitivae.

Illud unum ex parte cognitivae erat, utrum in somnis habetur aliqua notitia... (83,3-6)

Nona

quaestio, utrum in somnis habetur aliqua notitia... (f. 175va)

(Question 33)

Sequitur ultimum quaesitum, et unicum de creatura inanimata: utrum elementa sint distincta per corpora caelestia. (280,4-5)

Tricesima tertia quaestio, utrum elementa sint distincta per corpora caelestia. (f. 186ra)

18. PADOVA, *Biblioteca Antoniana*, ms. *Scaffale 8*, n 142, f. 155va-182va: *Quodlibet VI (complete)* (24).

19. PADOVA, *Biblioteca Capitolare*, ms. C. 43, f. 153vb-179ra: *Quodlibet VI (complete)* (25).

C 20. PARIS, *Bibliothèque de l'Arsenal*, ms. 455, f. 161rb-191ra: *Quodlibet VI (complete)*.

While this manuscript has already been described in the Introduction to *Quodlibet I* and in the *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo* (26), additional comments concerning *Quodlibet VI* will be useful. The manuscript has been corrected by a medieval hand other than that of the copyist. These corrections appear both interlinearly and in the margin, preceded by an insertion sign. The same hand has also written several diagrams concerning Henry's *Quodlibeta* on the originally blank leaves preceding f. 1^r-2^v of this manuscript and on f. 1^v of the ms. PARIS, *Arsenal* 456, which is the second part of Henry's *Quodlibeta* (27). This hand has written in the margins some *auctoritates*, *divisiones* and summaries at the bottom of every column except ff. 170va, 184rb, 186rb, 187va, 188vb, 189ra and 189rb. Also in the margins of this manuscripts are 52 instances where for a word in the text, written by the copyist, the same hand gives in the margin a possible variant, preceded by the word

(24) Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. XXXV; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 483-486.

(25) Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. XXXV; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 487-490.

(26) Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. XXXVI; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 502-506.

(27) Cf. *op. cit.*, p. 502, 507.

“vel”. These remarks and the diagrams suggest that they are probably the work of a medieval scholar, who, by means of this manuscript, has made a careful study of the *Quodlibeta* of Henry.

21. PARIS, *Bibliothèque Mazarine*, ms. 851 (997), f. 208^r-235^r: *Quodlibet VI qq. 13-33 (incomplete)* (28).

This manuscript contains two different works: the first is entitled «Abbreviatio super II^{am} II^{ae} fratris THOMAE DE AQUINO» (f. 1ra-152^v) and the second consists of selected questions of Henry of Ghent's fifteen *Quodlibeta* (f. 153-382). The last 21 are from *Quodlibet VI* and are primarily concerned with moral and pastoral issues. The section of Henry's works is on parchment of one column, measuring 17.3/17.8 × 11.5/12 cm. The columns are 42 lines (29).

Both parts of this manuscript existed in the Middle Ages in the Abbey of St. Victor in Paris. At the bottom of f. 1^r is the following inscription: «Iste liber est sancti Victoris parisiensis. Quicumque eum furatus fuerit vel celaverit vel titulum istum deleverit, anathema sit.»

22. PARIS, *Bibliothèque Nationale*, ms. lat. 15.357, f. 161ra-189rb: *Quodlibet VI (complete)* (30).

D 23. PARIS, *Bibliothèque Nationale*, ms. lat. 15.358, f. 134vb-162vb: *Quodlibet VI (complete)*.

While this manuscript is described in the Introduction to *Quodlibet I* and in the *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo* (31), further observations about its presentation of *Quodlibet VI* are here in order. The medieval hand which corrected *Quodlibet VI* is different from that of the copyist. It adds some *auctoritates*; *divisiones*, for example «secunda pars quaestionis» (f. 143vb: concerns p. 104,93-94) «improbatio praedictae opinionis» (f. 147ra: concerns p. 140,41); and *notabilia*. Some of these *notabilia* are simple, whereas others are more involved, for example: «Nota quod obiectum increatum non habet species in

(28) Cf. *op. cit.*, pp. 518-521.

(29) Cf. A. MOLINIER, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Mazarine*, I, Paris, 1885, pp. XIX-XX, 401-402 (n° 851); Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. II*. Ed. R. WIELOCKX (HENRICI DE GANDAVO, *Opera Omnia*, VI) Leuven University Press, E. J. Brill, Leiden 1983, XLVIII + 166 pp., where this manuscript is briefly described on p. x; R. MACKEN, *Bibl. man. H. G.*, pp. 518-521.

(30) Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. XXXVII; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 602-605.

(31) Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. XXXVII; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 606-610.

intellectu.» (f. 140va: concerns p. 69,82-89); «Nota quod in somnis nullo modo potest fieri notitia intellectualis.» (f. 141vb: concerns p. 84,16); «Nota quare homicidae ante baptismum possunt promoveri ad ordines, non autem bigami.» (f. 152va: concerns p. 194,2-7). It also adds some references to previous *Quodlibeta*, for example: «Vide V^o Quodlibet, q.^e 1^a.» (f. 153rb: concerns p. 7,44); «IV° Quodlibet, q.^e 20^a.» (f. 161rb: concerns p. 277,65); and one to a subsequent question of *Quodlibet VI*.

- B** 24. PARIS, *Bibliothèque Nationale*, ms. lat. 15.847, f. 153ra-190vb: *Quodlibet VI (complete)*⁽³²⁾.
- A** 25. PARIS, *Bibliothèque Nationale*, ms. lat. 15.848, f. 165va-189vb: *Quodlibet VI (complete)*.

This manuscript has been described in the Introduction to *Quodlibet I* and in the *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo*⁽³³⁾. Yet certain things should be noted about *Quodlibet VI* in this manuscript. A sheet has been inserted and has become f. 174 in the modern foliation. The sheet is slightly wider than the others which has allowed it to be sewn and bound as an integral part of the manuscript. This extra sheet, in terms of the text, contains a lengthy insertion designed to appear after the first four words of line 38 on f. 173vb, where a sign of insertion corresponds with the insertion sign at the top of f. 174ra.

There are numerous corrections to this manuscript, as was indicated above⁽³⁴⁾. These corrections will be discussed in greater detail below⁽³⁵⁾.

Finally, in addition to these marginal corrections, there is another series of marginal corrections written in an ink which seems to have been intentionally washed. Those passages which are legible are identified and discussed below⁽³⁶⁾.

26. PARIS, *Bibliothèque Nationale*, ms. 15.850, f. 60ra-86ra: *Quodlibet VI, qq. 16-33 (incomplete)*⁽³⁷⁾.

⁽³²⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. xxxviii; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 614-619.

⁽³³⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, pp. xxxviii-xxxix; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 620-628.

⁽³⁴⁾ Cf. *supra*, pp. ix.

⁽³⁵⁾ Cf. *infra*, pp. xxxv-xlv.

⁽³⁶⁾ Cf. *infra*, pp. xliii-xlv.

⁽³⁷⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. xxxix; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 634-644.

27. PELPLIN, *Biblioteka Seminarium Duchownego*, ms. 33 (46), f. 23ra-57va: *Quodlibet VI (complete)*⁽³⁸⁾.

- V** 28. VALENCIA, *Biblioteca de la Catedral*, ms. 46, f. 103vb-122va: *Quodlibet VI (complete)*⁽³⁹⁾.

29. BIBLIOTHECA VATICANA, ms. *Borghese* 124, f. 148rb-172vb: *Quodlibet VI qq. 1-22 (incomplete)*⁽⁴⁰⁾.

- H** 30. BIBLIOTHECA VATICANA, ms. *Borghese* 299, f. 192rb-234vb: *Quodlibet VI (complete)*⁽⁴¹⁾.

- I** 31. BIBLIOTHECA VATICANA, ms. *Vat. lat.* 853, f. 109va-129ra: *Quodlibet VI (complete)*.

This manuscript has already been described in both the Introduction to *Quodlibet I* and in the *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo*⁽⁴²⁾. Anticipating the results of this critical study, a comparison of this manuscript with the text of our critical edition reveals that the copyist several times in *Quodlibet VI* wrote «neque» for «nec». For example, in pecia 2, the word «nec» occurs six times in the text of our edition, and for five of these occurrences this Vatican manuscript reads «neque».

A. Pelzer has noted a series of authors who are identified by a medieval hand in the margins of this manuscript⁽⁴³⁾, for example, in *Quodlibet VI*: «Fratr J <oannes> de Dunis contra. / Quod probat per regulam beati Benedicti, qui dicit quod non nisi ex contemptu superveniente. Unde non sunt omnia praecepta quae in regulis continentur, sicut probat per dictum Hildegardis⁽⁴⁴⁾ in sua prophetia, quae magis vadit ad intentionem legislatoris. / Nec videtur esse verum praeceptum quidquid statuitur cum⁽⁴⁵⁾ verbo 'praecipimus' vel 'iubemus', sicut etiam probat

⁽³⁸⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. X*. Ed. R. MACKEN, pp. xviii-xix; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 661-666.

⁽³⁹⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. xxxix; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 727-731.

⁽⁴⁰⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, pp. xxxix-xl; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 738-741.

⁽⁴¹⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. xl; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 744-749.

⁽⁴²⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, pp. xl-xli; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 781-786.

⁽⁴³⁾ Cf. A. PELZER, *Codices Vaticani Latini. Tomus II. Pars Prior. Codices 679-1134*. Civitas Vaticana, 1931, p. 226.

⁽⁴⁴⁾ Endegaldis MS.

⁽⁴⁵⁾ Here a letter has been added but deleted.

per Ber <nardum>, l <ibro> *De dis <pensatione> et p <raecepto> .»* (f. 121^r i. m. inf.)⁽⁴⁶⁾. Pelzer thinks that this Joannes de Dunis is probably to be identified with the Cistercian master of theology Joannes de Wardo (John of Weerde) who belonged to the abbey of ter Duinen and occupied the Cistercian chair of theology at the University in Paris from 1275 until 1293, or perhaps with another master of theology of the same abbey, Joannes Sindewint⁽⁴⁷⁾. Other examples of marginal notices where authors are identified are: «Pro ista opinione videtur esse Anselmus *De similitudinibus*, c.° 91°, ibi: «Sed velle quod contra oboedientiam etc.»» (f. 121ra i. m. inf.)⁽⁴⁸⁾; «De hoc notatur per Monaldum et Hostiensem, Extravaganti de restitutione spoliatorum *Olim* super verbo «Duxeritis»» (f. 125va)⁽⁴⁹⁾; and «secundum Augustinum III^a *De libero arbitrio*, c.° 30°.» (f. 127va)⁽⁵⁰⁾.

W 32. WIEN, Österreichische Nationalbibliothek, ms. lat. 1474, f. 173ra: *Quodlibet VI* (complete)⁽⁵¹⁾.

33. WORCESTER, Cathedral Library, ms. F.79, f. 127rb-149ra: *Quodlibet VI* (complete)⁽⁵²⁾.

In OXFORD, Merton College, 37.99.12 there are also two fragments of *Quodlibet VI* that survive as pastedowns of bindings⁽⁵³⁾. The first is of

⁽⁴⁶⁾ Cf. op. cit.; ID. *Livres de philosophie et de théologie de l'abbaye de ter Doest à l'usage du maître cistercien Jean Sindewint de 1311 à 1319*, in *Annales de la Société d'émulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre* (Bruges), 63, 1913 [reprinted in A. PELZER, *Études d'histoire littéraire sur la scolastique médiévale* (Recueil d'articles mis à jour à l'aide des notes de l'auteur par A. PATTIN et E. VAN DE VYVER) (*Philosophes Médiévaux*, VIII) Louvain-Paris, 1964, p. 70-96], p. 18 [= p. 82].

⁽⁴⁷⁾ Cf. A. PELZER, op. cit., p. 78-82; P. GLORIEUX, *Répertoire des Maîtres en Théologie...*, I, (*Études de Philosophie Médiévale*, XVII), Paris, 1934, p. 255-257 (n. 362) (this marginal notice is mentioned on p. 255), and in the chronological table after p. 288 at the years 1275 until 1293; ID., *La faculté des arts et ses maîtres au XIIIe siècle* (*Études de Philosophie Médiévale*, LIX), Paris, 1971, p. 438 (n. 1700).

⁽⁴⁸⁾ ANON., *De similitudinibus*, c. 89 (PL 159, 660C-661B).

⁽⁴⁹⁾ HENRICUS DE SEGUSIO, cardinalis Hostiensis, cf. *In Secundum Decretalium Librum Commentaria*, Venetiis, 1581, f. 52vb-53rb. MONALDUS (of Capodistria; Justinopolitanus) O. Min. (+ before 1285 Capodistria). Author of the *Summa Monaldina*, «eine gedrängte Zusammenfassung des Rechts in alphabetischer Ordnung, zu Unrecht «Summa Cassum» genannt (gedruckt Lyon 1516)» (*Lexikon für Theologie und Kirche*, 7, 1962, col. 533).

⁽⁵⁰⁾ Cf. AUGUST., *De lib. arb.*, III, c. 24 (CC lat. 29, 318; CSEL 74, 150; PL 32, 1306).

⁽⁵¹⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. XLI; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 846-850.

⁽⁵²⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, pp. XLI-XLII; ID., *Bibl. man. H. G.*, pp. 898-901.

⁽⁵³⁾ N. KER, *Fragments of medieval manuscripts used as pastedowns in Oxford bindings, with a survey of Oxford binding c. 1515-1620* (Oxford Bibliographical Society Publications, New Series, Vol. V, 1951-1952), Oxford, 1954, p. 112 (n° 1214).

two folios which contain the end of question 1, from «...actus generationis et processionis...» (p. 26, 46), and the beginning of question 2, up to and including «...simplicem voluntatem, qua placent...» (p. 34, 40). The second is also of two folios and they contain the end of question 5, from «...vis sua qua ferri debet...» (p. 60, 87-88), and the beginning of question 6, up to and including «...sufficit ad fruitionem...» (p. 66, 15). N. Ker has indicated the explicit indication of a pecia transition⁽⁵⁴⁾, «p^a ii^a» in the margin by the phrase «ratio producendi alium Filium ab ipso, dicendum quod licet...» (p. 31, 80-81) and this pecia transition corresponds to the beginning of the second pecia of the first Parisian exemplar⁽⁵⁵⁾. The texts of both fragments correspond to the readings of manuscripts copied from the first Parisian exemplar⁽⁵⁶⁾.

N.B. There is also a fragment of *Quodlibet VI* that exists in the manuscript BRESCIA, Biblioteca di Lonato, ms. 166, f. 117vb-138vb⁽⁵⁷⁾. According to the list of questions contained on f. 359^v-360^r, the manuscript contains questions 1-15, 21 and 30. However, on the microfilm of this manuscript, it appears that folios 119^r through 138^v are missing from the manuscript, and thus only a part of question 1 survives on f. 117vb-118^v.

⁽⁵⁴⁾ Ibid.

⁽⁵⁵⁾ Cf. *infra*, p. XXIV.

⁽⁵⁶⁾ Cf. *infra*, p. XLVI-XLVII, pecia 1: 26, 48; pecia 2: 33, 22-33, 34; pecia 3: 61, 12-64, 76.

⁽⁵⁷⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. IX*. Ed. R. MACKEN, p. XVIII-XIX; ID., *Quodl. XIII*. Ed. J. DECORTE (HENRICI DE GANDAVO *Opera Omnia*, XVIII), Leuven University Press, 1985, LXXXIV + 265 pp. + 4 extratextual photographic reproductions, p. XII.

HISTORICAL ELEMENTS USED FOR THE RECONSTRUCTION OF THE TEXT: THE TEXT EXAMINED EXTERIORLY

§ 1. *Quodlibet VI* as a Text of Henry of Ghent

The attribution of this *Quodlibet* to Henry of Ghent has never been seriously doubted. It was probably redacted personally by Henry himself after the general disputation was given orally. The opening lines of the text «Pridie in nostra disputatione generali proponebantur... (Cf. *infra*, p. 1,1)» state that there was a general disputation and the imperfect tense of the verb «proponebantur» and the adverb «pridie» suggest that the general disputation occurred prior to the writing of these opening lines⁽¹⁾.

The date of Henry's *Quodlibet VI* has been established to be Christmas of 1281⁽²⁾.

§ 2. *Quodlibet VI* as a Text Edited by the University of Paris

A. THE UNIVERSITY EXEMPLAR OF 12 PECIAE

Up to now two general lists of exemplaria of works edited under the control of the University of Paris in the Middle Ages have been discovered. The first is dated by Denifle and Chatelain as being approximately from 1275 to 1286⁽³⁾ and is subsequently more exactly dated by Destrez as a little after 1275⁽⁴⁾. This list is silent concerning the *Quodlibeta* of Henry. The second general list⁽⁵⁾, a taxation list of February 23, 1304, states: «Item, in Quolibet magistri Henrici de

⁽¹⁾ Cf. P. GLORIEUX, *La Littérature Quodlibétique De 1260 A 1320*, Kain, 1925 (Bibliothèque Thomiste, V), p. 19.

⁽²⁾ *Ibid.*, p. 89; J. GÓMEZ-CAFFARENA, *Cronologia de la 'Suma' de Enrique de Gante por relación a sus 'Quodlibetos'*, in *Gregorianum*, 38, 1957, p. 133.

⁽³⁾ This list has been published in J. QUÉTIF-J. ÉCHARD, *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, I, Paris, 1719, pp. 74-76 (n. 356) and by H. DENIFLE-A. CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, I, Paris, 1889, pp. 644-650.

⁽⁴⁾ Cf. J. DESTREZ, *La «pecia» dans les manuscrits du moyen âge*, in *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 13, 1924, p. 189, n. 2a.

⁽⁵⁾ This list has been published in A. CHEVILLIER, *L'origine de l'imprimerie à Paris*, Paris, 1694, p. 318ss.; C. JOURDAIN, *Index chronologicus chartarum pertinentium ad historiam Universitatis Parisiensis...*, Paris, 1862, pp. 76-78 (n. 356); and H. DENIFLE-A. CHATELAIN, *Chartularium...*, II, 1891, pp. 107-112.

Gandavo, <continet> clxxx et xj pecias <:> xij sol»⁽⁶⁾. The exemplar of the 15 *Quodlibeta* of Henry of Ghent contains 191 peciae, all of which have been identified for each of 15 *Quodlibeta* by R. Macken⁽⁷⁾. For *Quodlibet VI* the external pecia indications, whether explicit or implicit, are provided in the table on the following page. One can conclude that the university exemplar consisted of 12 peciae, the last, as for several exemplaria, being slightly shorter than the others. There are no indications of the first pecia, which is customary⁽⁸⁾, and the beginning of *Quodlibet VI* is here designated as the beginning of the first pecia. The explicit indications are printed in bold type.

B. A SECOND UNIVERSITY EXEMPLAR

R. Macken has noted in certain manuscripts the presence of pecia transitions which do not correspond to the exemplar of Henry's *Quodlibeta* as described in the 1304 taxation list of exemplaria recognized by the University of Paris, (9) and he has published a preliminary and provisional reconstitution of what has presently been found concerning a possible second exemplar of Henry's *Quodlibeta*⁽¹⁰⁾. In the case of *Quodlibet X*, he has been able to trace 7 probable pecia transitions that are not in accord with the 14 pecia transitions of the university exemplar of *Quodlibet X* mentioned in the taxation list of 1304. These different pecia indications for *Quodlibet X* were found in the ms. BOLOGNA, *Biblioteca Universitaria*, lat. 2236 and in the ms. VALENCIA, *Cathedral* 46.

For *Quodlibet VI* an examination of the internal evidence, especially of the common accidents, reveals a relationship between these same two manuscripts, as will be seen in the following pages of this Introduction⁽¹¹⁾. Although the existence of this second exemplar seems probable also for *Quodlibet VI*, it presently remains one of the unique *Quodlibeta*

⁽⁶⁾ *Op. cit.*, II, 1891, p. 109. Cf. also HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. XLV, n. 12.

⁽⁷⁾ R. MACKEN, *Les Quodlibets...*, pp. 83-96; and *id.*, *Bibl. man. H. G.*, pp. 976-1013.

⁽⁸⁾ J. DESTREZ, *La «pecia»...*, p. 186.

⁽⁹⁾ Cf. R. MACKEN, *Les Quodlibets...*, *passim*; HENR. DE GAND., *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. XLVIII; *id.*, *Quodl. X*. Ed. R. MACKEN, pp. XXVII-XXX.

⁽¹⁰⁾ Cf. R. MACKEN, *Un deuxième exemplar des Quodlibets d'Henri de Gand*, in *Miscellanea Codicologica F. Masai dicata*. Ediderunt R. COCKSHAW, M.-C. GARAND et P. JODOGNE (*Les Publications de Scriptorium*, VIII), Gand, 1979, II, *passim*.

⁽¹¹⁾ Cf. *infra*, p. XXVIII-XXX and p. LVI-LVII.

EXPLICIT AND IMPLICIT INDICATIONS OF PECIA
TRANSITIONS IN THE UNIVERSITY EXEMPLAR OF 12 PECIAE.

Pecia	BOR- DEAUX	ERLAN- GEN	PARIS Ars.	PARIS Nat. lat.	PARIS Nat. lat.	VAT. Borgh.	VAT. Borgh.	VAT. lat.	Text
	146	269/1	455	15358	15847	124	299	853	
1	156 ^a	197 ^a	161 ^b	134 ^b	153 ^a	148 ^b	198 ^b		«Pridie in nostra disputatione generali proponebantur 33...» (q. 1) (p. 1,1: ed. of 1518, f. 214vC; ed. of 1613, I, f. 324 ^a)
2		200 ^b		137 ^a ?	156 ^a	151 ^a		111 ^b	«...ratio producendi alium Filium ab ipso», dicendum quod licet...» (q. 1) (p. 31,80-81; ed. of 1518, f. 218vT; ed. of 1613, I, f. 328 ^b)
3	161 ^a	203 ^b		139 ^b	159 ^a		204 ^b		«...magnificasti, nova illic ac praecllenti virtutum tuarum...» (q. 4) (p. 56,36; ed. of 1518, f. 222rL; ed. of 1613, I, f. 336 ^b)
4	164 ^a	206 ^b	169 ^a	141 ^a -141 ^b	162 ^b		207 ^a	114 ^b ?	«...visibilis in se non videret, non praesentato sibi obiecto in re...» (q. 8) (p. 82,6-7; ed. of 1518, f. 225vG; ed. of 1613, I, f. 347 ^a)
5	166 ^b	209 ^a		144 ^a		160 ^a	210 ^a	116 ^a	«...incitat, quibus privantur omni temporalium affluentia, et e converso...» (q. 10) (p. 106,55; ed. of 1518, f. 228vB; ed. of 1613, I, f. 347 ^a)
6	169 ^a	212 ^a	173 ^b	146 ^b	169 ^a	163 ^a	213 ^b	118 ^b	«...moreretur, sed illud non sufficebat quod in puris...» (q. 11) (p. 131,99-00; ed. of 1518, f. 232rV; ed. of 1613, I, f. 351 ^b)
7	171 ^a	215 ^b	176 ^b	148 ^a -148 ^b			216 ^b	120 ^a	«...ab experientia venereae delectationis, non solum...» (q. 13) (p. 154,14-15; ed. of 1518, f. 235vR; ed. of 1613, I, f. 356 ^a)
8	174 ^a	218 ^b		150 ^b ?	175 ^a	169 ^b	220 ^a		«...quia pericula quoad observantiam castitatis imminet...» (q. 18) (p. 178,19; ed. of 1518, f. 238vQ; ed. of 1613, I, f. 361 ^a)
9	176 ^a	221 ^a		153 ^a ?			222 ^b		«...donum supernaturale cum ipsa naturali rectitudine, et per consequens...» (q. 21) (p. 199, 91-(200,)22; ed. of 1518, f. 241vP; ed. of 1613, I, f. 365 ^b)
10	179 ^a	224 ^b		155 ^a	181 ^a		226 ^a		«...ex parte eius cui est facienda restitutio: aut enim nocivum esset illi...» (q. 24) (p. 223,33-34; ed. of 1518, f. 245rL; ed. of 1613, I, f. 370 ^a)
11		227 ^b		158 ^a					«Circa quantum arguitur quod recipiens de bonis alterius...» (q. 27) (p. 245,5; ed. of 1518, f. 248vK; ed. of 1613, I, f. 376 ^a)
12	184 ^a	231 ^b		160 ^b			232 ^b		«...commissionis? Non commissionis directe, quia non a

where explicit pecia indications of the second exemplar have not yet been discovered. Since this is the case, it seems best to suspend discussion concerning implicit pecia indications of such a second exemplar until explicit indications are found⁽¹²⁾.

⁽¹²⁾ Cf. *supra*, p. xiv.

THE GENERAL RELATIONSHIPS OF THE MANUSCRIPTS: THE TEXT EXAMINED INTERIORLY

We have made a general test collation of all the manuscripts on 1200 lines of text of the manuscript of our edition, divided into sections of 100 lines for each pecia: pp. 1,1-4,75 (pecia 1); 31,80-34,52 (pecia 2); 56,36-59,54 (pecia 3); 82,6-85,38 (pecia 4); 106,55-109,26 (pecia 5); 131,99-134,73 (pecia 6); 154,14-157,41 (pecia 7); 178,19-180,87 (pecia 8); 199,91-202,66 (pecia 9); 223,33-226,5 (pecia 10); 245,5-248,78 (pecia 11); 273,54-276,36 (pecia 12). According to the general procedures of this series, the readings of all of the manuscripts which contain these fragments of text were compared against a first working text, established from a manuscript of high quality, that is from a manuscript which could be presumed to be not too distant from the original text of the author. Specifically we used manuscript PARIS, *Bibl. Nat. lat.* 15848, that is manuscript 25 (A), as the basis for this general test collation. Tables were made, by manuscript, for the unique omissions of more than one word, for the unique additions, for the unique variant readings, and for the unique inversions⁽¹⁾.

§ 1. The Isolated Accidents

A general table was made of all the isolated accidents, that is the total number of unique omissions of more than two words, unique additions and unique variant readings⁽²⁾. The list which ranks the manuscripts in a descending order according to the total number of isolated accidents is provided in the table on the facing page.

§ 2. The Common Accidents

The general collation of 1200 lines of text reveals certain accidents that some manuscripts have in common. If for 100 lines per pecia, there are two or more common accidents, that is omissions of more than two words, additions, variant readings or inversions, then these manuscripts probably stem from a common source. Our general collation of *Quodli-*

THE ISOLATED ACCIDENTS BY MANUSCRIPTS

Numerical order	Manuscript	PECIA												Total	Average Total
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
1	H 30	0	0	3	3	0	1	1	3	0	1	1	3	16	16
2	C 20	0	3	0	2	1	1	1	1	3	2	2	3	19	19
3	A 25	0	3	1	5	0	1	1	4	0	1	2	2	20	20
4-5	D 23	3	2	2	1	2	2	1	3	2	0	2	1	21	21
	W 32	1	1	0	1	4	1	1	1	7	1	0	3	21	21
6-7	E 2	4	4	1	1	1	6	1	0	2	2	2	1	25	25
	33	1	1	1	1	1	1	2	4	1	6	5	1	25	25
8	3	1	3	2	2	3	3	3	2	2	2	2	2	27	27
9	18	2	1	1	3	1	4	3	2	3	1	3	4	28	28
10	I 31	0	3	1	2	5	0	1	5	1	4	2	5	29	29
11	26	def.	def.	def.	def.	def.	def.	def.	3	3	4	2	1	13	31
12	N' 14	4	2	0	2	2	3	2	2	3	4	1	7	32	32
13-14	10	4	def.	def.	def.	1	def.	def.	def.	def.	2	4	def.	11	33
	15	2	3	2	2	3	2	2	1	3	3	8	2	33	33
15	11	2	4	2	0	2	2	2	3	4	2	7	4	34	34
16	B 24	1	4	4	3	0	7	1	6	1	7	2	3	39	39
17-18	V 28	2	9	3	5	0	1	0	4	5	2	4	5	40	40
	21	def.	def.	def.	def.	def.	def.	5	3	1	0	6	5	20	40
19	16	2	5	1	4	3	8	3	5	3	2	4	1	41	41
20-21	6	6	1	4	6	3	1	4	5	3	1	4	4	42	42
	5	4	1	5	3	4	2	1	3	6	4	4	5	42	42
22-23	9	7	1	4	2	4	3	7	1	6	2	4	5	46	46
	27	0	0	4	2	4	7	2	6	9	4	4	4	46	46
24	29	2	7	0	9	6	5	2	3	3	def.	def.	def.	37	49
25	17	7	5	2	5	4	5	def.	def.	def.	def.	def.	3	31	53
26	12	2	1	6	1	6	4	6	5	6	5	4	9	55	55
27	7	10	5	9	2	2	2	3	1	7	6	7	5	59	59
28	4	4	7	4	9	5	5	7	1	4	3	10	3	62	62
29	19	3	3	3	6	1	5	7	8	6	1	15	8	66	66
30	13	7	2	1	5	6	6	4	12	11	11	5	5	75	75
31	R 1	4	1	1	7	5	8	14	8	6	7	10	6	77	77
32	8	10	8	14	3	6	4	7	4	9	8	14	7	94	94
33	22	4	2	5	12	13	17	16	7	10	8	17	8	119	119
TOTAL:		99	92	86	109	98	117	110	116	130	106	157	125	1345	1439

⁽¹⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I.* Ed. R. MACKEN, pp. L-LXVII.

⁽²⁾ Cf. *op. cit.*, p. LXI-LXII.

bet VI points to two groups or families of manuscripts that contain common accidents which indicate a common source.

A. A SECOND EXEMPLAR OTHER THAN THE UNIVERSITY EXEMPLAR OF 12 PECIAE?

An examination of the common accidents of the manuscripts of *Quodlibet VI* in our general collation reveals that manuscripts 1(R), 11, 12, 19, and 28(V) contain two or more common accidents for nine of the twelve peciae divisions of the university exemplar of 12 peciae. These common accidents reinforce the notion of the existence of a second exemplar different from the university exemplar of 12 peciae⁽³⁾. They are listed in the following table.

LIST OF COMMON ACCIDENTS FOR MANUSCRIPTS
1, 10, 11, 12, 19 AND 28 BY PECIA

Pecia 1:		
2 common accidents:		
1, 10, 11, 12, 19, 28	1,21 2,38	debet]dicitur productis]perfectis
Pecia 2:		
2 common accidents:		
1, 11, 12, 19, 28 (10 <i>def.</i>)	33,18-19 34,38	ab ipso producitur]producitur ab ipso voluntatis]bonitatis
(and 1 together with 7, 14, 15 and 32):	32,8	primis duobus] <i>inv.</i>
Pecia 3:		
5 common accidents:		
1, 11, 12, 19, 28 (10 <i>def.</i>)	56,39 57,5 57,21 57,22	divinitate]deitate gloria eius] <i>inv.</i> subtractionem]diminutionem separatione]semper actionem (<i>om.</i> (<i>hom.</i>) 12)
(and 1 together with 2):	58,45 57,4	ascensu]ascensione corpore]quod <i>add.</i>

⁽³⁾ This family of manuscripts is of further interest because the manuscript which was used as the basis of the Badius edition of *Quodlibet VI* seems to depend in part upon this family of manuscripts, at least in *Quodlibet VI* (cf. *infra*, p. LVII-LVIII, and the similar statement concerning *Quodlibet X* in HENR. DE GAND., *Quodl. X*. Edidit R. MACKEN, pp. CI-CII).

Pecia 4:

1 common accident		
1, 11, 12, 19, 28 (10 <i>def.</i>)	85,36-37	illas species] <i>inv.</i>

Pecia 5:

2 common accidents		
1, 10, 11, 12, 19, 28	107,80 109,20	naturaliter] <i>om.</i> eis]ei
(and 1 together with 15 and 32):	108,5	si]sed

Pecia 6:

9 common accidents		
1, 11, 12, 19, 28 (10 <i>def.</i>)	131,8 132,13 132,24 132,25 132,28 133,41 134,69 134,69 134,70 132,36	exteriori nocumento] <i>inv.</i> obliquaret voluntarie] <i>inv.</i> homo possit] <i>inv.</i> naturae solius] <i>inv.</i> praeberetur auxilium] <i>inv.</i> semper servare] <i>inv.</i> peccatum potuit] <i>inv.</i> hoc]quod <i>add.</i> haec est] <i>inv.</i> adiutorio etiam] <i>inv.</i>
(and 1 together with 18):		

Pecia 7:

6 common accidents		
1, 11, 12, 19, 28 (10 <i>def.</i>)	155,37 155,38 155,38 156,7 156,19 156,20 156,6	quam cum] quantum (quam in 1) ei decresceret] <i>inv.</i> decresceret] discerneret 28; discernet 1, 12, 19; d- <i>lac.</i> 11 dicat sacerdos] <i>inv.</i> duae] duo secundum] hoc <i>add.</i> apparerent] apparent
(and 1 together with 4 and 13):		

Pecia 8:

4 common accidents		
1, 11, 12, 19, 28 (10 <i>def.</i>)	178,43 179,46 179,58 179,66 180,79 180,79	etiam] <i>om.</i> sibi usu] <i>inv.</i> in ¹] et quaerendo]acquirendo sibi assumit] <i>inv.</i> assumit]assumat
(and 1 together with 27):		
(and 1 together with 18):		

Pecia 9:

6 common accidents		
1, 11, 12, 19, 28 (10 <i>def.</i>)	200,11	haberet] habere
	200,11	duplex] est <i>add.</i>
	201,35	Aut] enim <i>add.</i>
	201,38	perveniret] pervenirent
	201,40	proprie non] <i>inv.</i>
	202,62	est] et
(and 1 together with 3):	200,6	a] <i>om.</i>
(and 1 together with 15):	200,97	secundo] secundum
(and 1 together with 21):	200,9	haberent cum hoc] cum hoc haberent

Pecia 10:

4 common accidents:		
1, 10, 11, 12, 19, 28	223,36	sit] est
	224,67	possit] posset
	224,67	occulte possit] <i>inv.</i>
	226,3	expresse illud] <i>inv.</i>

Pecia 11:

6 common accidents		
1, 10, 11, 12, 19, 28	245,8	probari] probare
	246,35	esse] est
	246,35	sceleris impunitate] <i>inv.</i>
	246,40	potius] post
	246,41	darentur] daretur
	247,52-53	iniuriando] <i>inv.</i>
(and 2 together with 13):	245,14	occupavit iste] <i>inv.</i>
	245,15	ei obligatus est] obligatus est ei
(and 1 together with 4, 5, and 13):	246,35	impunitate] impuritate

Pecia 12:

1 common accident		
1, 11, 12, 19, 28 (10 <i>def.</i>)	274,91	praeexistente] praecedente

It is possible that the manuscript tradition based on the second exemplar may be more complicated than suggested by the above list⁽⁴⁾. For example, our general collation has revealed two additional common accidents in pecia 6 among manuscripts 1, 11, 19 and 28 along with 5 common accidents in pecia 8 between manuscripts 19 and 28 and 2 common accidents in pecia 12 between the same manuscripts, 19 and 28. This is not necessarily a sign of subfamilies; these common accidents could have been caused by some successive corrections in the exemplar itself.

(4) Cf. *op. cit.*, pp. xcvi-xcix.

B. AN ENGLISH FAMILY?

R. Macken has previously raised the hypothesis of a possible Oxford exemplar for Henry's *Quodlibeta*⁽⁵⁾, but he has since abandoned it because the hypothesis is not confirmed by the examination of the manuscript tradition of the various *Quodlibeta*⁽⁶⁾.

The general collation of *Quodlibet VI* indicates that there is a family of manuscripts, viz. 14 (N^o), 15, 17, and 32 (W) — most of British origin — which contain common accidents for all 12 peciae.

COMMON ACCIDENTS OF MANUSCRIPTS 14, 15, 17 AND 32 BY PECIA**Pecia 1:**

5 common accidents		
14, 15, 17, 32	1,16	non de Deo] <i>om.</i> (<i>hom.</i>)
	2,46	sibi] omnia <i>add.</i>
	3,52	est in suppositis] in suppositis est
	3,68	nis] <i>om.</i>
	3,71	ens] eius

Pecia 2:

2 common accients together with 7		
7, 14, 15, 17, 32	33,27	potest illud agere] agere potest illud
	33,28	quia] qui
(and 1 together with 1, 7, 11, 12, 19, 28):	32,8	primis duobus] <i>inv.</i> (<i>om.</i> (<i>hom.</i>) 17)

Pecia 3:

1 common accident together with 7		
7, 14, 15, 17, 32	56,37	immensa] <i>que</i>] <i>universa</i> quae
(and 1 together with 6, 7, 8, 27)	57,19	divinitatis] deitatis

Pecia 4:

1 common accident together with 7		
7, 14, 15, 17, 32	82,12	uti eo] <i>inv.</i>

Pecia 5:

1 common accident together with 7 and 16		
7, 14, 15, 17, 32	107,83	suo tractu] <i>inv.</i>
(and 1 together with 7 and 9):	109,23	materiali] naturali
		(naturali <i>sed in</i> materiali <i>corr.</i> , ms. 15)

(5) R. Macken, *Les Quodlibets...*, p. 78; HENR. DE GAND., *Quodl. I*. Ed. R. Macken, p. LXVIII.

(6) Cf. HENRICI DE GANDAVO, *Quodlibet IX*. Edidit R. Macken (HENRICI DE GANDAVO *Opera Omnia*, XIII), Leuven University Press, Leiden, 1983, p. LVI-LVII.

Pecia 6:

1 common accident together with 7
7, 14, 15, 17, 32 132,20 potest esse]inv.

Pecia 7:

4 common accidents together with 7
7, 14, 15, 32 (17 *def.*)

155,22 clausuram] claustrum
155,22 illibatam] illibatam
155,24 specialis difficultas] *inv.*
156,8 te baptizo] *inv.*

Pecia 8:

3 common accidents together with 7
7, 14, 15, 32 (17 *def.*)

178,28	potest]	poterit
179,54	morando]	manendo
180,76	quisque]	quibet

Pecia 9:

1 common accident together with 7
7, 14, 15, 32 (17 *def.*) 201,16 *proprie rationem*]inv.

Pecia 10:

6 common accidents together with 7
7, 14, 15, 32 (17 *def.*)

223,34 *esset*] *ei add.*
224,42 *restituendum*] *illud add.*
225,71-72 *forte tenebitur*] *inv.*
225,77 *cui*] *cum*
225,90 *totum restituere*] *inv.*
226,00 *tali statu*] *inv.*

Pecia 11:

6 common accidents
14, 15, 32 (17 *def.*)

246,38 Non] Nam
246,47 plane] plene
247,50 ergo] igitur
247,58 iniuriatus] iniuriatur
247,66 ergo] igitur
248,77 non esset] *inv.*
(and 1 with 26): 245,5-6 sibi ille] *inv.*

Pecia 12:

3 common accidents
14, 15, 17, 32

(and 1 with 1):

274,88 accessorium] accessionium
275,9 in] etiam
276,19 habitum est]*inv.*
275,94 elicitā est]*inv.*

In addition, ms. 7 contains common accidents with this group of manuscripts for nine of the 12 peciae.

Furthermore, mss. 7, 14, 15 and 32 contain additional common accidents for peciae 3, 4, and 5; and mss. 14, 15, and 32 contain three additional common accidents for pecia 1 and one additional common accident in pecia 12.

COMMON ACCIDENTS OF MANUSCRIPTS 7, 14, 15 AND 32

Pecia 3:

1 common accident		
7, 14, 15, 32	58,43	retardatur] retardetur
(and 1 with 4):	57,11	summum] caelum <i>add.</i>
(and 1 with 9):	58,36	animae] anima

Pecia 4:

3 common accidents	
7, 14, 15, 32	83,22 illa] ea
	83,23 est] erat
	84,29 prout] ea <i>add.</i>

Pecia 5:

2 common accidents	
7, 14, 15, 32	106,57 temporalium] privantur <i>add.</i> (acquirunt <i>add.</i> , ms. 15)
	107,70 et] <i>ad add.</i>
(and 1 with 20):	109,17 quae] quibus

COMMON ACCIDENTS OF MANUSCRIPTS 14, 15 AND 32

Pecia 1:

3 common accidents		
14, 15, 32	2,26	duae sunt] <i>inv.</i>
	2,38	et] in
	2,40	esse in Deo] in Deo esse

Pecia 12:

1 common accident 14, 15, 32	275,99 dicit] Augustinus <i>add.</i>
---------------------------------	--------------------------------------

It should be noted here that while the manuscripts of this family do follow for the most part the readings of the university exemplar of 12 peciae, there are occasions where some of these British manuscripts have readings superior to the university exemplar of 12 peciae. Theoretically, it is possible that an Oxford exemplar was copied from the university exemplar of 12 peciae and was subsequently corrected against a possible apograph, itself the model of the university exemplar⁽⁷⁾. This could account for the relatively high ranking order of some of these manuscripts in the table of isolated accidents. The readings of the manuscripts of this family which are superior to the readings of the university exemplar of 12 peciae are listed below⁽⁸⁾.

Until now, we have not discovered explicit or implicit indications of pecia transitions. However, it was the custom in Oxford not to indicate these transitions in the margins.

Another possible sign of the existence of an exemplar has been stated: the presence of a series of common accidents, but this can be adequately explained by a family of English manuscripts copied entirely (not in peciae) from a manuscript copied in Paris from the first exemplar and eventually corrected there against the apograph, or at least corrected following the sense of the text. For the moment, both possibilities must remain open, but for all the other *Quodlibeta* of Henry edited until now, there is only an indication that some (principally) English manuscripts were copied entirely the one from the other and not from a possible English exemplar.

MS. 25 (PARIS, *Bibl. Nat.*, lat. 15848), INDEPENDENT OF AND THE SOURCE OF THE UNIVERSITY TRADITION

§1. The Corrections in Ms. 25

One of the main purposes of a critical edition is to produce a work as close as possible to the original text of the author. If in the examination of the various manuscripts one is found which suggests the intervention of the author himself, this manuscript becomes a valuable basis for the constitution of the text. In 1973 R. Macken proposed that the marginal corrections in the manuscript PARIS, *Nat. lat.* 15848, which contains Henry of Ghent's *Quodlibeta I-II* and *VI*, and those in the manuscript PARIS, *Nat. lat.* 15350, which contains Henry's *Quodlibeta VII-X*, are, probably, systematic corrections written by the author himself, by someone under his direction, or were perhaps copied by or for a scholar in the Middle Ages, for example Godfrey of Fontaines whose library contained this manuscript, from a model containing these corrections⁽¹⁾. In the Introduction to the edition of *Quodlibet X*, R. Macken has argued that the ms. PARIS, *Nat. lat.* 15350 is independent of the university exemplar and that the university exemplar probably depends upon this manuscript, or, at least, upon its model⁽²⁾. R. Macken thus used this manuscript as the basis for the text of the critical edition of *Quodlibet X*. While the literature concerning Henry's *Quodlibeta* suggests the importance of the ms. PARIS, *Nat. lat.* 15848 for *Quodlibet VI* and while the ms. PARIS, *Nat. lat.* 15350 or its model is the source of the manuscript tradition of *Quodlibet X*, it is not necessarily the case that the related manuscript, PARIS, *Nat. lat.* 15848, is of the same importance to *Quodlibet VI*. Therefore we will now examine whether the corrections in ms. 25 pertaining to *Quodlibet VI* are to be considered as corrections that derive from the author.

As in every manuscript copy, there are also some corrections in the *littera formata* of the copyist himself in the text and in the margins, made by the copyist when he noticed some fault in his transcription

⁽⁷⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. X*. Ed. R. MACKEN, pp. xc-xcv.

⁽⁸⁾ Cf. *infra*, p. lv.

⁽¹⁾ R. MACKEN, *Les corrections d'Henri de Gand à ses Quodlibets*, pp. 49-51; HENR. DE GAND., *Quodl. X*. Ed. R. MACKEN, p. lxxviii-lxxxii; for similar remarks concerning corrections in a different work by the same author, cf. R. MACKEN, *Les corrections d'Henri de Gand à sa Somme*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 44, 1977, pp. 55-100 (+ 6 photographic plates);

⁽²⁾ HENR. DE GAND. *Quodl. X*. Ed. R. MACKEN, pp. xliv-lxxxii.

from the model. Our concern here is not with the corrections that are in *littera formata*, but rather with those in *littera cursiva*. These corrections in *littera cursiva* appear not only in the margins of ms. A but also in the text. The corrections in *littera cursiva* are here called, adopting the convention of the previous volumes of this series, the script or the hand of the corrector and those words formed in *littera formata* are called the script or the hand of the copyist. This nomenclature does not necessarily imply that the copyist and the corrector were two different persons. It was not atypical for a scribe in the Middle Ages to have two scripts: a *littera formata* and a *littera cursiva*⁽³⁾. In the Middle Ages, the whole of the manuscript consisted of the copy and the corrections, which are complementary, regardless of whether the corrections were executed by the copyist himself or by some other person. A definitive judgment on the relation between the copyist and the corrector must await a detailed examination of all these corrections, some of which appear in *Quodlibeta* as yet unedited.

R. Macken has suggested that the probable intention of the corrector (or the corrector of the model for this manuscript) was initially to correct the faults of copying, but because he was also the author, he naturally made changes in the text itself, so that we now find in the same hand the two kinds of corrections⁽⁴⁾. This hypothesis must be examined, as Macken himself has suggested⁽⁵⁾, for each *Quodlibet*, including *Quodlibet VI*.

Some of the corrections of faults in ms. 25 suggest that the corrector is only correcting errors of a copyist, but the contents of a number of these corrections show a corrector executing a last revision of the text, just as an author usually makes a final revision of his work. A good example in *Quodlibet VI* is the word «brutum» in question 14, which asks whether a child born with two heads should be given one or two names at baptism. This was not an idle question since an answer would have revealed an author's views concerning the nature of a human person, the relationship of body and soul, the infusion of the rational soul, the nature of matter, the disposition of matter to receive the rational soul, the number of substantial forms of humans, and human conception and develop-

⁽³⁾ *Nomenclature des écritures livresques du IXe au XVIe siècles. Premier colloque international de Paléographie latine. Paris 28-30 avril 1953 (Colloques internationaux de la recherche scientifique. Sciences humaines, IV), Paris 1954, p. 24-28.* For a further discussion of these two scripts, cf. HENR. DE GAND. *Quodl. X*. Ed. R. MACKEN, pp. LXXI-LXXIII.

⁽⁴⁾ Cf. R. MACKEN, *Les corrections d'Henri de Gand à ses Quodlibets*, p. 51.

⁽⁵⁾ *Ibid.*

ment. Philosophical categories of «human», «body», «soul», «matter», and «substantial form» were tested by this question and were refined so that they could consistently reflect reality⁽⁶⁾. In Henry's discussion of this question in ms. 25 the word «brutum» or a form of «brutum» occurs seven times and five times the corrector alters the reading to «monstrum». Twice the word «brutum» is deleted and «monstrum» is added in the margin in the hand of the corrector (p. 156,17 and p. 163,98 of our edition); once «bruto» is deleted and «monstro» is added above the line of the text in the hand of the corrector (p. 162,70); and once «bruto» is expunged and «monstro» is added in the margin in the hand of the corrector (p. 166,62). The fifth is an alteration of a different kind (the words added in the margin by the corrector are printed in italics): «Primo istud ponerent tenentes de anima humana positionem Averrois unde sicut ponunt in diversis unum intellectum propter diversas phantasias, et quod non sunt diversi homines nisi propter diversas phantasias omnino separatas secundum diversa corpora, similiter cum in isto *monstro sicut et in bruto* sunt diversae phantasiae...» (p. 162,67). It seems doubtful that a copyist misread the word «brutum» for «monstrum». Another more plausible solution would be that these five changes were the result of an author's polishing his text. The change of the word «brutum» for «monstrum» is primarily a change for clarity. In the text of the copyist a child with two heads is described as a «brutum», but subsequently in the question Henry discusses animals which are born with two heads and he describes these as «brutum animal». The corrector seems to have been aware of such a lack of clarity and consequently reserved the term «brutum» strictly for animals and adopted a different term, «monstrum», for entities with two heads. This reservation of the term «brutum» for animals is more in accord with the doctrines of Henry. «Bruti» is described in this same question as «ut equi vel asini» (p. 161,51) and it refers to those beings whose proper substantial perfection is the *forma sensitiva*. In the theories of Henry of Ghent a «brutum» whose proper perfection is the *forma sensitiva* is quite different from a potential human being where the *forma corporeitatis* is organizing matter to receive the rational soul which will contain sensitive perfections. These are two different substantial perfections. The avoidance of the term «brutum», whose proper perfection is

⁽⁶⁾ The question is discussed throughout quodlibetic literature. See JOANNIS DE PECHAM, *Quodlibet I*, q. 22, ms. PARIS, Mazar. 805; NICOLAS DU BAR, *Quodlibet I*, q. 71, ms. PARIS, Nat. lat. 15850; and GUIDO TERRENI, *Quodlibet IV*, q. 13, ms. VAT., Borgh. 39.

the *forma sensitiva*, to describe a human being is well advised and more in accord with the doctrines of the author.

A similar case is that of the word «macula», which occurs seven times in the text of the copyist in question 32 and is four times struck from the text and replaced either with the word «incurvatio» or with the word «obliquatio» by the corrector. It seems that a desire for clarity and precision is the motivating factor for these changes. The text of the copyist equates «macula» with «difformitas» (p. 277,58) and it defines «macula» as «quae consistit in voluntatis obliquatione» (p. 276,18-19), but the corrector substitutes the term «incurvatio» or «obliquatio»; these terms are more precise.

In question 1, the phrase «necesse habebant ponere» occurs twice and in both instances it has been corrected to read «ponebant». This change from the absolute «necesse habebant ponere» to the less demanding «ponebant» that we find in all the other manuscripts seems to be the type of freedom that a corrector could take only if he was the author himself.

Other corrections of mistakes appear to be the work of an author finalizing his text. The changing of «sit possibile» to «necesse est» in question 1 and the correction of the difficult Greek word «τόκος» in question 22, both suggest the work of an author.

There are corrections not only of a few words, but also of whole passages. R. Macken has already brought to light the fact that the conclusion of question 27 (p. 251,51-253,81 of our edition) has been changed in ms. 25⁽⁷⁾. The conclusion in the text of the copyist has been struck by means of a «vacat» and an entirely new conclusion has been supplied in the margin by the corrector. It is difficult to believe that a corrector is here only correcting an error made by a copyist while transcribing the text.

Similarly, a new conclusion is added to the text of the copyist by the corrector in question 3 in order to include an argument based upon Anselm's *De casu diaboli*. It seems unlikely that a corrector would introduce such a major change into the text of an established master during his regency. The corrector was probably the author himself, making the type of change that an author would typically make, that is, adding a final argument to his treatment of an issue.

Some of the additions by the corrector require a grammatical adjustment to the text. For example, in question 10 on p. 106,49-50 of our

edition, the text printed in italics has been added by the corrector in the margin «*Aliquibus autem ex illis autem quos ad poenas servat...*» The added phrase «*aliquibus autem ex*» made either the «autem» that precedes or the «autem» that follows «illis» in the text of the copyist superfluous, and one of the two should be struck. It is interesting to note here that those manuscripts which follow the university exemplar of 12 peciae contain the addition of the corrector, but the «autem» in the text of the copyist has disappeared: «*Aliquibus autem ex illis quos ad poenas servat...*» Could it be that the copyist of the exemplar, noticing the redundancy, but already having copied the first «autem», merely omitted the second «autem», or that the corrector of the exemplar struck it? On the other hand, the «autem» that appears in the margin of ms. 25 was perhaps only expunged after the exemplar was constituted.

A similar example can be found in question 10 on p. 102,60-62 of our edition. The corrector has added in the margin the words printed here in italics: «*Et determinat quod illi qui sunt, a natura sunt, primi sunt, et quod bene fortunati illos habent sine omni ratione praecedente....*» Once the phrase «*primi sunt*» was added, one of the two «sunt's» surrounding «*natura*» had to be struck, but the corrector seems to have forgotten it. The «sunt» which followed «*natura*» in the text of the copyist has disappeared in all the other manuscripts. Could this «sunt» have been omitted by the copyist of the exemplar or by a corrector of the exemplar?

An example of how the text is altered by these marginal additions of the corrector is taken from question 1 on p. 9,80 of our edition. The text of the copyist reads «*Suppositum ergo ingenitum et innascibile, in quo primo subsistit divinitas....*» The corrector has expunged «*in quo primo*»; has replaced these words with «*quod*» (in the margin); has added in the margin (before «*divinitas*») «*in*»; and has expunged the last letter of «*divinitas*» and has added above the line «*-te*». The result, with the words affected by the change in italics, is: «*Suppositum ergo ingenitum et innascibile quod subsistit in divinitate....*» The corrector does not want to say that divinity subsists in a supposit, but rather that the supposit subsists in the divinity.

Up to this point of our study, we have examined the changes the corrector has made in the text written by the copyist, and we have suggested that several of these corrections seem to reflect the work of an author. This impression is strengthened by the fact that the corrector has also altered some of his own corrections. The result is that there are corrections of corrections, which constitutes what may be

⁽⁷⁾ R. MACKEN, *Les corrections d'Henri de Gand à ses Quodlibets*, p. 19-20.

called a second level of correction. R. Macken has shown that there are occasionally four or even five levels of corrections in the above sense in *Quodlibet X* in the ms. PARIS, Nat. lat. 15350⁽⁸⁾. Ms. 25 similarly reveals different levels of corrections for *Quodlibet VI*. Although the changes of the corrector are not as numerous and extensive as in *Quodlibet X*, and it does not contain third, fourth, or fifth levels of corrections, there are nevertheless 43 instances where the corrector has corrected his own correction, so that we can speak here of a «second level of correction». The complete list of these corrections is given in the following table:

SECOND LEVEL CORRECTIONS IN MS. 25

Pecia 1	
8,61	«...ad aliquos ut (ad quas <i>sed exp.</i>) qui ab ipsis...»
8,65-66	«...quae a Patre communicata est Filio <i>i. m.</i> cum sua...»
26,57	«...qui etiam (producitur <i>sed exp.</i>) communis est Filio...»
Pecia 3	
62,19	«...quantum ex huiusmodi inclinatione nata esset (esse <i>sed -t add. sup. lin.</i>)...»
Pecia 4	
89,46	«...quoquo modo et saltem in tali (in quo est <i>sed del.</i>) qui secundum eam...»
106,49	«Aliquibus (autem <i>sed exp.</i>) ex...»
Pecia 5	
111,71	«...secundo, in quantum <i>sup. lin.</i> divinus impulsus...»
114,46	«...si (aliquis <i>sed exp.</i>) ex pulsu...»
115,68	«...contingunt semper vel <i>i. m.</i> frequenter...»
115,72	«...nisi et <i>sup. lin.</i> determinatum sit...»
115,74	«...ex ipso (ipsa impressione <i>sed in ipso corr.</i>) impulsus...»
115,80	«...nisi per violentiam inclinari <i>i. m.</i> ...»
120,98	«...habet ponere aliquam causam alia <i>i. m.</i> determinate intendentem...»
120,14	«...si non venit solus, semper (autem <i>sed exp.</i>) pertransiens...»
121,16	«...inter duo: aut enim <i>sup. lin.</i> (quod <i>sed exp.</i>) necesse habet...»
121,17-18	«...aut enim necesse habet negare bonam fortunam contra dicta sua in II° Physicorum et in VI° Metaphysicae, ut dictum est supra <i>i. m.</i> , et sustinere...»
121,19	«...aut necesse habet (ponere <i>sed exp.</i>) cum dictis suis...»
121,26	«...habemus ponere bonam fortunam esse modo supradicto <i>i. m.</i> et negare...»
121,30	«...a principio proximo et <i>sup. lin.</i> immediate impellente...»
124,5	«... (<i>devotiores sed in doctiores corr. et deinde in</i>) cautiores ...»

Pecia 6	
134,79	«...praevenisset, aut (ad <i>sed exp.</i>) per iustitiam...»
135,92	«...quaedam in (<i>sp- sed exp.</i>) quantitate spirituali...»
Pecia 9	
200,15	«Sed cum <i>sup. lin.</i> ex imperfectione naturae consequitur...»
201,18	«...in brutis videtur quod saltem <i>i. m.</i> talis poena...»
201,18	«...talis (autem <i>sed exp.</i>) poena ex parte animae...»
201,18	«...ex parte animae (non <i>sed exp.</i>) potest poni...»
201,19	«...esse in istis (non <i>sed exp.</i>) per hunc modum...»
201,37	«...quomodo ad illam perfectionem ulteriorem posset (attingere <i>sed exp.</i>) pervenire...»
209,65-66	«...a principe fuerit interdictum, vel ex natura institutionis numismatis per impressionem characteris de iure communi sit interdictum <i>i. m.</i> quemadmodum interdicta est...»
217,78	«...pro qua ad ipsum <i>sup. lin.</i> appellatur...»
217,80	« Tertius <i>sub lin.</i> casus est, cum vacat...»
217,80	«...cum vacat imperium, Extravanganti « <i>de foro sub lin.</i> competenti»,...»
Pecia 10	
231,4	«...si ille nihil determinate (determinante <i>sed in determinate corr.</i>) intenderet...»
Pecia 11	
247,74	«...et detentum et <i>i. m.</i> etiam si...»
248,82-83	«...in isto casu sic subtractum de iure naturali <i>i. m.</i> in foro conscientiae...»
248,84	«Sed quantum est de iure positivo, (cui tenetur oboedire <i>sed exp.</i>) contra quod non debet...»
252,56-57	«...ad restitutionem ablati (ablatis restitutionem <i>sed signis inversionis inv.</i>) tenetur...»
Pecia 12	
273,57	«...non est enim dubium, (quin <i>sed exp.</i>) si...»
273,57	«...si (a <i>sed exp.</i>) voluntarie directe committerentur...»
274,70	«...in potestate hominis determinate <i>i. m.</i> singulos cohibere...»
274,77	«Si autem solum sit in potestate voluntatis singulos indeterminate prohibere, ita <i>i. m.</i> quod non sit...»
276,30	«...eo quod reatus (praecedens <i>sed exp.</i>) expiatus est...»

For all of these second level corrections, the ultimate version corresponds to the only text which appears in all the other manuscripts. These corrections of the second level strengthen the impression that here a corrector is at work who not only corrects faults in the text, but acts as an author finalizing his own text. The correction of the word «devotiores» to «doctores» and «doctores» to «cautiores» (p. 124,5), since it coincides with the final version of the official exemplar and thus has passed into the text of all the other manuscripts, also suggests the work

⁽⁸⁾ HENR. DE GAND., *Quodl. X*. Ed. R. MACKEN, pp. CV-CXI.

of an author making his text more exact. The addition of the references to the second book of Aristotle's *Physics* and to the sixth book of his *Metaphysics* in question 10 (p. 121,17-18) suggest that an author is attempting to be complete and exact. In question 27 the insertion of the words «de iure naturali» (p. 248,82-83) by the corrector into a previous correction is an example of the precision towards which an author strives.

One of the procedures of an author who is making a last revision of the text of one of his works is the omission of some passages, which in the Middle Ages was accomplished by various means, one of which was by striking out the undesired passages and writing above the first word (or in the margin by it) 'va-' and above the last word (or in the margin by it) '-cat'. Frequently these omitted passages are replaced with other passages, usually written in the margins. Mention has already been made of the conclusion to question 27, where the conclusion in the text of the copyist is struck by means of «vacat» and an entirely new conclusion is added by the corrector⁽⁹⁾. But it is interesting to note that in ms. 25, six times phrases or clauses have been struck from the text by means of «vacat»: 3 times in pecia 1: p. 9,27; 17,44; 20,9; 1 time in pecia 3: 64,83; 1 time in pecia 4: 94,61; and 1 time in pecia 11: 251,51. All 6 of these passages appear only in this manuscript and are completely absent from all the other manuscripts. A close examination of these 6 passages reveals that only one of the expressions is a faulty addition, e.g. by homoeocephalon. The rest had a sense in the text of the copyist. They were therefore struck for a reason, and this reason was probably that here a copyist was not only correcting transcription errors and that the corrector was at the same time the author, who had the right to omit certain passages to give his work a final touch.

We have seen above that a close examination of the passages written by the corrector, when compared to what we find in the rest of the manuscript tradition, reveals that the contents of several corrections are to be considered as corrections of the author. In light of this, it is interesting to note that in two cases in *Quodlibet VI* when the corrector had to fill in a space left by the copyist for a word or a few words which he could not read (a common practice for correctors of medieval manuscripts), the corrector acts as if he were the author of the work. In f. 173rb the copyist has left space large enough to accommodate a reference to an author and to the title of his work; the corrector has

(⁹) Cf. *supra*, p. XXXVIII.

filled this space with the reference «Dionysii *De divinis nominibus*, cap.° 4°» (p. 105,25), but he continued by also adding in the same space the text of the reference: «*Omnia divina iustitia ordinat et, uniuscuiusque cognata, omnibus existentibus donat*» (105,25-26). The lacuna left by the copyist was of course too small to accommodate this phrase and therefore the corrector had to write the three last words in the margin, where they are preceded by a sign of insertion. A similar situation occurs on f. 174va where a small space, which is eventually filled by only four words, was left probably to give the exact reference to Aristotle. The corrector fills the lacuna (p. 119,93-(120,94) but continues on to f. 174vb where he adds paragraphs to the discussion. All the other manuscripts have only the text resulting from these changes. These can hardly be the work of a corrector supplying an established text in a lacuna, but they are more probably of a corrector who has at the same time the full right to add to the already constituted text of the work, in other words, the author of the text.

A final indication that the corrections in ms. 25 could be the work of an author is that in *Quodlibet VI* there is a series of marginal notes which have been written in an ink that has now faded or which, more probably, have been intentionally washed or were originally written in a faint brown pencil so that most have disappeared and what remains is nearly illegible or appears as a faint brown ink. Could these perhaps have been the models for certain more extensive corrections written afterwards by the corrector in the margins of the text? Of course, there may be other possible interpretations, but it is of interest to publish here the list of the surviving fragments of these and to compare them with some of the marginal corrections of the hand of the corrector. Their juxtaposition reveals the parallel readings listed in the following table:

POSSIBLE MODELS OF SOME CORRECTIONS IN MS. 25

Surviving fragments of former notes in the margin	The corresponding passages in the corrections
1. ...Filio cum sua fecunditate. Quod (Quae sed Quod sup. lin.) si communicata fuisset <i>Filio</i> non inexhausta, sed exhausta, non posset... Filius producere Spiritum Sanctum cum Patre (f. 165va)	... Filio <i>i. m.</i> cum sua fecunditate. Quod si communicata fuisset ei non inexhausta, sed exhausta, non posset ipse Filius producere Spiritum Sanctum cum Patre (f. 165va) (Cf. <i>infra</i> , p. 8,66-68).
2. ...habet esse ut terminus actus...ut.....ut principium elicivum eius. (f. 166ra)	...habet esse ut terminus actus dicendi et ut quid constitutum in intellectu per ipsum, non autem ut principium elicivum <i>ipsius</i> . (f. 166rb) (Cf. <i>infra</i> , p. 19,90-91).

3. ...sapientiam»: «virtutem», in quantum habet rationem sapientiae practicae, <i>secundum quod</i> verbum dicitur esse operativa potentia; «sapientiam», <i>vere</i> in quantum <i>est</i> speculativae, ...qua sapit sapientia ingenita, sed in qua sapit. (f. 168ra)	...sapientiam»: «virtutem», in quantum habet rationem sapientiae practicae, prout etiam verbum dicitur esse operativa potentia; «sapientiam», in quantum habet rationem sapientiae speculativae, non qua sapit sapientia ingenita, sed in qua sapit. (f. 168ra) (Cf. <i>infra</i> , p. 39,78-82).
4. ...enim perfecte <i>ex se</i> ...aliquid...corpore sive <i>sit</i> extra.....non habet nisi in corpore.natura assumpta.... (f. 170vb)	...enim perfecte est hoc aliquid ex se, sive sit in corpore sive extra corpus, sed perfectam personalitatem non habet nisi in corpore. Propter huiusmodi ergo causam natura assumpta.... (f. 170vb) (Cf. <i>infra</i> , p. 74,40-75,43).
5. singularitas (?) (<i>i. m. inf.</i>) (f. 171ra)	singularitatis (<i>i. m.</i>) (f. 171ra) (Cf. <i>infra</i> , p. 76,88).
6. ...neque <i>ab</i> eo assumitur ad personalitatem unius, limitatur quin possit assumi ad personalitatem suppositi alterius, eo quod personalitatem illam habet (<i>ab ipsa add. sed del.</i>) <i>ab</i> alio, non ex se sicut habet suam singularitatem, quia, ut dictum est, respectus ille qui constituit personalitatem, non fundatur(?) super naturam assumptam sed <i>solummodo</i> super illam ad quam assumitur, nulla....(f. 171ra)	...neque <i>ex</i> eo quod assumitur ad personalitatem unius, limitatur quin possit assumi ad personalitatem suppositi alterius, eo quod personalitatem illam habet <i>ab</i> alio, non ex se sicut habet suam singularitatem, quia, ut dictum est, respectus ille qui constituit personalitatem, non fundatur super naturam assumptam sed super illam ad quam assumitur, nulla.... (f. 171ra) (Cf. <i>infra</i> , p. 76,90-(77,95).
7. ...Dionysii De divinis nominibus cap. 4: «Omnia divina iustitia ordinat et, uniuscuiusque cognata omnibus existentibus donat» (<i>i. m. inf.</i>) (f. 173rb)	...Dionysii De divinis nominibus cap. 4: «Omnia divina iustitia ordinat et, uniuscuiusque cognata (<i>scr. in lac. man. corr.</i>) omnibus existentibus donat» (<i>i. m. man. corr.</i>) (f. 173rb) (Cf. <i>infra</i> , p. 105,25-26).
8. ...iure naturali, sed etiam... (f. 186rb)	...iure naturali, sed etiam... (f. 186rb) (Cf. <i>infra</i> , p. 248,87).
9. ...voluntati ex actu suo commissionis vel omissionis,... (f. 188r)	...voluntati ex actu suo commissionis vel omissionis,... (f. 188rb) (Cf. <i>infra</i> , p. 274,85-86).
10. ...conse-..... dicunt quod reducitur ad actum voluntatis primi parentis... (f. 188vb)	...consentire Augustinus, dicunt quod reducitur ad actum voluntatis primi parentis... (f. 188vb) (Cf. <i>infra</i> , p. 278, 74-75).

Could these surviving fragments be of the hand of Henry himself who initially made corrections in light ink or in pencil in order to have them

recopied afterwards by a scribe or by himself in cursive script with a darker, more permanent ink? More evidence is needed here. An autograph of Henry's would be helpful, but none is presently known⁽¹⁰⁾. What is more important is that, if these are really remainders of models for some corrections, the comparison of these remainders strengthens again the hypothesis of a corrector who is at the same time the author. Perhaps he made a transcription error which he corrected afterwards as is the case for «Filio» in fragment 1, but in general it seems more probable that he evaluated and adjusted his text as he was copying, which was typical for an author redacting his work.

§ 2. Other Indications Which Suggest the Dependence of the University Exemplar of 12 Peciae upon Ms. 25

To summarize the conclusions reached, it has been shown that ms. 25 contains (or at least reflects) the redactional corrections of an author. In addition to the redactional corrections in ms. 25, there are other indications which suggest that the ms. 25 (or perhaps its model, which would have been copied in successive stages,) is the source upon which the university exemplar of 12 peciae depends. These additional indications must be examined.

A. MANUSCRIPT 25: INDEPENDENT OF THE UNIVERSITY EXEMPLAR OF 12 PECIAE

A first consideration is rather simple: had ms. 25 been copied from the university exemplar one would expect to find some kind of external pecia indication, either explicit or implicit. However, none can be found.

Perhaps what is more conclusive is that ms. 25 contains no omissions by homoeoteuton when compared to the university exemplar of 12 peciae, whereas this university exemplar omits three expressions containing more than one word of ms. 25, two of them probably being omissions by homoeoteuton. Is it possible that the copyist of the exemplar accidentally omitted these expressions?

In question 16 the text of ms. 25 reads: «...et ob hoc datur omnibus iam professis eam potestas transferendi se ad regulam laxiorem» (p. 171,31-32). The words «professis eam» have been omitted, probably by homoeoteuton, in all the other manuscripts.

⁽¹⁰⁾ HENR. DE GAND. *Quodl. I.* Ed. R. MACKEN, p. LXXXI, n. 21.

Similarly in question 30 the text of ms. 25 reads: «...ille vero cui incumbit officium in praedictis, tali necessitate occurrente ut necesse sit eum incidere in mortale peccatum vel omittendo vel committendo, nisi per divinum adiutorium...» (p. 265,20-22). The words «vel committendo» are omitted, probably also by homoeoteleuton, in all the other manuscripts.

The third expression which occurs in ms. 25 but which does not appear in any other manuscript is «necessario se habet ad eas» (p. 34,43). This phrase is in the margin in the hand of the corrector. It is preceded by a sign of insertion, and there is also a sign of insertion in the text where the corrector intended the phrase to appear. It seems that the copyist of the exemplar misread the insertion sign for «est» and simply passed over the marginal note. All the manuscripts other than ms. 25 read «est» instead of «necessario se habet ad eas». This is not an isolated incident. In question 25 the copyist of the exemplar probably again misread an insertion sign for «est» (p. 229,48).

These omissions by homoeoteleuta and the omission of the marginal note, because the sign of insertion was probably read as «est» by the copyist of the exemplar, suggest that ms. 25 (or perhaps its model) could be the source of the university exemplar of 12 peciae.

A more general examination of the divergences between ms. 25 and the university exemplar of 12 peciae reveals these number of divergences by pecia: pecia 1: 2; pecia 2: 44; pecia 3: 34; pecia 4: 57; pecia 5: 35; pecia 6: 42; pecia 7: 39; pecia 8: 41; pecia 9: 30; pecia 10: 33; pecia 11: 71; and pecia 12: 46. A complete list of these divergences are provided by page and line number in the following table.

PECIA 1: 2 times: 10,4; 26,48.

PECIA 2: 44 times: 33,22; 33,22; 33,22; 33,22; 33,34; 34,42; 34,43-44; 34,44; 34,50; 36,86; 37,7; 37,12; 37,15; 39,80; 39,94; 40,97; 40,11; 40,12; 41,19; 42,14; 42,18; 42,25; 43,52; 43,60; 47,51-52; 47,55; 47,61; 48,73; 49,14; 50,17; 50,22; 50,23; 51,6; 51,13; 52,21; 52,26; 53,62; 54,73; 54,79; 55,97; 55,7; 55,19; 55,20; 56,22.

PECIA 3: 34 times: 57,11; 57,18; 57,22; 58,25; 58,44; 59,55; 59,60; 61,12; 62,18; 63,56; 63,57; 64,70; 64,73; 64,76; 67,38; 68,59; 70,98; 70,10; 72,56; 72,59; 73,4; 74,28; 75,47; 76,88; 77,4; 77,9; 78,17; 78,27; 79,36; 79,45; 79,51; 80,56; 80,69; 82,5.

PECIA 4: 57 times: 82,14; 83,22; 83,33; 83,4; 83,4; 84,9; 84,15; 84,26; 88,19; 88,31; 88,34; 89,48; 89,50-51; 90,65; 91,83; 91,86; 92,14; 92,19; 93,30; 93,31; 93,31; 93,34; 94,55; 94,56; 94,61; 94,61; 94,62; 95,70; 95,74; 95,81-82; 95,87; 96,13; 97,21; 97,25; 97,41; 98,47; 98,67; 98,68; 100,99-100; 100,9; 100,11; 101,27; 101,30; 102,55; 102,61; 103,79; 103,92; 104,96; 104,99; 104,1; 104,6; 105,19; 105,37; 105,40; 106,43; 106,49; 106,50.

PECIA 5: 35 times: 107,75; 107,89; 108,92; 108,7; 109,19; 110,49; 112,93; 112,97; 114,59; 114,60; 115,81; 115,83; 116,91; 116,13; 117,31; 117,43; 118,48; 118,66; 120,2; 120,6; 121,21; 121,35; 122,40; 122,45; 122,55; 123,75; 123,78; 126,41; 126,41; 126,52; 127,56; 127,8; 129,51; 130,67; 130,79.

PECIA 6: 42 times: 132,17; 133,55; 134,68; 134,84-85; 135,92; 135,3; 135,11; 136,22; 136,36; 136,39; 137,45; 138,81; 138,82-83; 138,87; 138,87-88; 139,12; 139,13; 140,44; 141,51; 141,63; 142,78; 142,80; 143,20; 143,21; 145,69; 146,89; 146,92; 146,94; 146,94; 147,20; 147,27; 148,42; 151,15; 151,29; 152,40; 152,57; 153,63; 153,64; 154,95; 154,97; 154,6; 154,14.

PECIA 7: 39 times: 156,10; 156,13; 156,14; 157,36; 157,45; 158,62; 159,80; 159,91; 159,91; 160,00; 160,00; 160,1; 160,4; 160,24; 161,40; 162,58; 164,15; 164,18; 164,23; 165,49; 167,98; 167,4; 168,5; 169,36; 169,41; 169,47; 171,32; 171,35; 172,16; 173,39; 173,42; 173,48; 173,53; 174,69; 174,69; 175,90; 176,6; 176,11; 177,8.

PECIA 8: 41 times: 178,38; 179,50; 179,51; 179,61; 179,64; 179,68; 180,73; 180,87; 180,92; 180,95; 181,12; 181,20; 182,30-31; 182,6; 183,12; 184,47; 184,54; 185,63; 185,83; 186,88; 187,10; 187,29; 189,59; 189,75; 191,5; 192,47; 192,52; 194,88-89; 194,95; 194,1; 195,20; 195,23; 195,29; 195,30; 196,5; 197,19; 197,20; 198,36; 199,85; 199,85; 199,87-88.

PECIA 9: 30 times: 202,60; 203,21; 204,42; 204,50; 206,82; 209,78; 209,78; 209,78; 211,13; 211,17; 211,36; 212,46; 212,49; 212,51; 212,55; 213,84; 213,86; 214,97-98; 214,98; 216,45; 216,55; 217,86; 218,91; 219,21; 219,39; 219,39; 219,39; 220,64; 222,00; 222,13.

PECIA 10: 33 times: 227,28; 227,30; 227,14; 227,15; 229,48; 229,62; 230,78; 231,12; 231,15; 232,42; 233,16; 234,37; 234,49; 235,65; 235,70; 235,70; 236,90; 236,94; 237,99; 237,10; 237,11; 238,30; 238,40; 240,74; 240,98; 241,19; 242,31; 242,39; 242,43; 242,49; 242,52; 243,59; 244,95.

PECIA 11: 71 times: 245,16; 245,25; 245,26; 246,31; 246,31; 246,32; 246,32; 247,57; 247,66; 247,68; 248,84; 248,89; 248,93; 248,93; 248,96; 249,8; 249,9; 249,13; 249,23; 251,52; 252,63; 253,12; 254,30; 254,30; 254,37; 255,46; 255,21; 256,6; 256,6-7; 257,9; 257,9; 257,22; 258,33; 258,47; 259,54; 259,60; 259,68; 259,69; 259,78; 260,84; 260,89; 260,96; 261,21; 261,25; 262,39; 262,47; 262,56; 264,88; 264,2; 264,4; 264,4; 265,22; 265,26; 265,30; 266,21-22; 267,4; 267,17; 268,34; 269,56; 269,58; 270,74; 270,84; 270,85; 271,00; 271,18; 272,29; 272,41; 272,43; 273,44; 273,49; 273,54.

PECIA 12: 46 times: 274,91; 275,96; 275,97; 275,7; 277,57; 277,64; 278,74; 278,85; 278,93; 279,1; 279,8; 280,5; 280,18; 280,18; 281,26; 281,26-27; 281,27; 281,30; 281,45; 282,47; 282,57; 282,63; 283,78; 283,80; 284,1; 285,27; 285,42; 285,45; 287,79; 287,94; 287,98; 288,7; 288,15; 290,55; 290,57; 290,59; 291,86-87; 291,89; 291,92; 291,98; 292,12; 292,12; 292,15; 293,24; 293,33-34; 293,34.

B. WORDS AND PHRASES MISREAD BY THE COPYIST OF THE EXEMPLAR

Our hypothesis, that ms. 25 (or perhaps its model, copied in successive stages) was the probable source from which the other manuscripts of *Quodlibet VI* were derived, is also suggested by those words and phrases in ms. 25 which were easily misread and which consequently appear in a corrupted form in the tradition of manuscripts. It has already been mentioned that on two occasions signs of insertion have been misread for «est». There are other examples, some of which merit special mention.

In the last question of *Quodlibet VI*, which entails a discussion of matter, the copyist's text of ms. 25 reads: «Cum igitur haec res appropriaverit a materia de impressionibus caelestibus, tunc ab hac separato fluet forma propria et describetur in illa materia» (p. 290, 60-63). The «a materia» appears in the manuscript as «a m^a», but it is unclear from the script whether there is one word, «aliquam», or two words, «a materia». The sense of the sentence is «a materia», but all of the manuscripts read «aliquam» with the exception of ms. 24 (B) which has omitted the expression and ms. 31 (I) which reads «aliqua».

A similar case concerns the omission of «autem» in question 32 (p. 271,98-00). The text of ms. 25 reads: «...tunc clarum est quod ||est *sup. lin.*|| consensio, quia non erat plane consentire in consensione subreptitia. Dico autem: «vel saltem debuit praecessisse»...» The word «autem» is absent from all the other manuscripts. Of particular interest here is that the word «est» is added above the line of the text in ms. 25 and an insertion sign «^» is placed under the line of the text between «quod» and «consensio». However, the insertion sign is placed so far below the line of the text that it appears over the word in the line directly below. This is «autem» which is formed «ā». With the sign of insertion for «est» actually touching the horizontal line across the «a» it now appears as a deletion sign, or at least the copyist of the exemplar seems to have read it as such.

These different observations strengthen the hypothesis that the copyist of the university exemplar of 12 peciae could have directly used ms. 25 as his source. However it is also possible that the model of ms. 25 could have been the source for the university exemplar.

C. THE SUPERIORITY OF THE READINGS IN MS. 25 WHEN COMPARED TO THOSE OF THE UNIVERSITY EXEMPLAR OF 12 PECIAE

As is the case in *Quodlibet I*⁽¹⁾, an examination of the readings of ms. 25 when compared to the readings of those manuscripts which depend directly upon the university exemplar of 12 peciae reveals that the readings in ms. 25, except for some minor distractions, are at least equal to, and in some cases, superior to, the readings based on the exemplar of 12 peciae. Selected examples of the superiority of the readings in ms. 25 for the contents, or at least for the style, are provided in the following table.

(1) Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. LXXII.

SUPERIOR READINGS OF MS. 25 WHEN COMPARED TO THE UNIVERSITY EXEMPLAR OF 12 PECIAE

	MS. 25	MSS. 2 (E), 20 (C), 23 (D), 24 (B), 30 (H), and 31 (I)
10,00-3	Sabellius...posuit quod Pater et Filius et Spiritus Sanctus solo nomine distinguerentur, et quod Deus...esset....	Sabellius...posuit quod Pater et Filius et Spiritus Sanctus solo nomine distinguerentur, quod Deus...esset....
34,41-44	Talis autem intelligentia cum hoc, quod, in se naturalis, modo naturali se habet ad intellecta producenda ab ipsa necessario se habet ad eas, ...	Talis autem intelligentia cum hoc, quod in se naturalis est, modo naturali se habet ad intellecta producenda ab ipsa...
56,21-22	...descendendo ad propositum dicimus quod, secundum quod...	...descendendo ad propositum dicimus secundum quod...
138,87-88	Et quod arguebatur in solvendo, quod «anima peccatrix habet omnia sua naturalia sicut non peccatrix», dicendum quod...	Et quod arguitur in solvendo, quod «anima peccatrix habet omnia sua naturalia sicut non peccatrix», dicendum quod...
159,99-160,2	...duorum caput et collorum perfectorum, quorum unum habuit caput nigrum et vultum pinguem sed austerum, alterum vero caput subalbum et vultum macilentum sed pium...	...duorum caput et collorum perfectorum, quorum unum habuit caput nigrum et multum pinguem sed austerum, alterum vero caput subalbum et multum macilentum sed pium...
171,31-32	...et ob hoc datur omnibus iam professis eam potestas transferendi se ad regulam laxiorem	...et ob hoc datur omnibus iam potestas transferendi se ad regulam laxiorem.
265,21-22	...ut necesse sit eum incidere in mortale peccatum vel omittendo vel committendo, nisi...	...ut necesse sit eum incidere in mortale peccatum vel omittendo, nisi...

§3. Is Ms. 25 the Model of the University Exemplar of 12 Peciae?

At this point, a summary of the conclusions drawn concerning the relationship of ms. 25 and the university exemplar is in order.

First, the corrections in cursive script in ms. 25 are, or at least reflect, the redactional corrections of an author. The improvements of the text, some additions, the levels in the correction of the text, the longer «vacat's» and other deletions and expunctions which affect passages belonging to an earlier stage of the redaction, some extensive lacunas

that have been filled in without having belonged to the model of the copyist, and the second series of corrections in a faded ink or in brown pencil (probably intended as a model for some corrections to be written in the margins), seem to suggest that these corrections were the kind which an author would make in finalizing his work.

Second, ms. 25 is independent of the university exemplar of 12 peciae. As has been shown, this independence is supported by the lack of any external sign of dependency, the lack of homoeoteleuta in ms. 25 when compared to the university exemplar of 12 peciae, and the unique readings in ms. 25, which are all, except for some evident distractions (for example doublets) at least equal to, or in some cases, superior to the readings of the other manuscripts.

Third, the university exemplar of 12 peciae depends upon ms. 25 (or ultimately upon its model, copied in successive stages). There are two omissions by homoeoteleuton and one omission of a marginal addition of several words in the university exemplar of 12 peciae when compared with ms. 25. Furthermore, there are passages in ms. 25 which have been misread by the copyist of the exemplar. These passages can be identified and their corruption in the manuscript tradition can be explained. This argument is strengthened by the general superiority of the readings of ms. 25 in comparison with those of all the other manuscripts which depend immediately or mediately upon the exemplar of 12 peciae. This superiority seems to confirm that ms. 25 belongs to a higher level in the general ranking of manuscripts of *Quodlibet VI*.

§4. From Ms. 25 to the University Exemplar of 12 Peciae

If the hypothesis that ms. 25 (or its model, copied in successive stages) is the original of *Quodlibet VI* is correct, the exemplar or a possible apograph would have been copied from it, but unlike *Quodlibet X* for which the ms. PEPLIN, *Seminarium Duchownego*, 33 (46) was copied from an apograph, intermediate between the original and the first Parisian exemplar, there is no known manuscript of *Quodlibet VI* for which there is a similar case⁽²⁾. Also the relatively short distance in *Quodlibet VI* between ms. 25 and the first Parisian exemplar seems not to require the hypothesis of an intermediate apograph. It is possible to compare ms. 25 with the university exemplar of 12 peciae to determine how the text of

⁽²⁾ For more on the manuscript of Pelplin, cf. HENR. DE GAND., *Quodl. X*. Ed. R. MACKEN, pp. LXXII-LXXX.

Quodlibet VI was transformed from the definitive text of ms. 25 to the university exemplar of 12 peciae. The two omissions by homoeoteleuton and the other major omission of the university exemplar of 12 peciae when compared to ms. 25 have been described above⁽³⁾. All of the accidents, namely those by omission, by inversion, by transformed readings, and by additions are categorized by pecia in the following table.

TABLE OF THE DIVERGENCES BETWEEN MS. 25
AND THE EXEMPLAR OF 12 PECIA

Pecia	Omissions	Inversions	Words Trans- formed	Additions	Total
1	1	0	0	1	2
2	8	7	22	7	44
3	7	12	11	4	34
4	12	10	26	9	57
5	8	5	18	4	35
6	5	13	20	4	42
7	9	4	23	3	39
3	7	12	15	7	41
9	6	7	13	4	30
10	6	6	13	8	33
11	11	18	39	3	71
12	9	13	21	3	46
Total	89	107	221	57	474

It does not seem necessary to posit an intermediary apograph for *Quodlibet VI* since the divergences listed above can be adequately explained by the exemplar having been copied directly from ms. 25 or its model. Also, the appearance of *Quodlibet VI*, which was originally a separate piece and afterwards was bound together with other independent pieces in order to form a single bound volume⁽⁴⁾, suggests, in contrast to the abundantly corrected *Quodlibet X* in the ms. PARIS, *Bibl.*

⁽³⁾ Cf. *supra*, p. XLVI-XLVII.

⁽⁴⁾ Cf. R. MACKEN, *Les corrections...*, 1973, p. 6: ID., *Bibl. man. H. G.*, 1978, p. 620.

Nat., lat. 15350 (which also first existed separately)⁽⁵⁾, that a supplementary apograph was not necessary. In the case of *Quodlibet X*, the Pelplin manuscript meets the requirements for a good apograph⁽⁶⁾ and was probably itself the apograph from which the exemplar was copied.

§5. From the University Exemplar of 12 Peciae to the English Family

Just as the transition from ms. 25 to the university exemplar of 12 peciae involved transformations of the text of *Quodlibet VI*, the transition from the university exemplar of 12 peciae to the family of principally English manuscripts similarly entails further corruptions of the text. Limiting our study solely to pecia 1, there are in total 82 further transformations of the text to this family. There are 19 omissions, five of which are by homoeoteuton; 9 additions; 12 inversions and 42 transformed readings in this family for pecia 1 when compared with the university exemplar of 12 peciae. These further corruptions of the text in pecia 1 are itemized in the following table where the English family is represented by the manuscripts 14 (N') and 32 (W).

DIVERGENCES BETWEEN THE UNIVERSITY EXEMPLAR AND THE ENGLISH FAMILY

1,16	non de Deo] <i>om.</i> (<i>hom.</i>)
2,26	duae sunt] <i>inv.</i>
2,38	et ¹] <i>in</i>
2,40	esse in Deo] <i>in Deo esse</i>
2,43	ordiamur] <i>ordinatur</i>
2,46	sibi] <i>omnia add.</i>
3,52	est in suppositis] <i>in suppositis est</i>
3,68	nisi] <i>om.</i>
3,71	ens] <i>eius</i>
4,75	existentium omnium] <i>inv.</i>
4,77	creator] <i>causator</i>
4,77	Etenim] <i>Ut enim</i>
4,79	coaccepit] <i>coacceperit (et accepit D)</i>
4,84	esse ²] <i>om.</i>
4,85	sapientiam esse et eo quod est per se] <i>om.</i> (<i>hom.</i>)
4,85	esse ²] <i>existentia</i>
4,88	Et ²] <i>om.</i>
4,88	quidem] <i>quod (quid D)</i>
5,92	existentium] <i>existentia tantum</i>
5,94	ante] <i>autem</i>

⁽⁵⁾ Cf. *id.*, *Les corrections...*, 1977, p. 6; *id.*, *Bibl. man. H. G.*, 1978, p. 577.

⁽⁶⁾ Cf. *id.*, *L'édition critique des ouvrages médiévaux édités au Moyen Âge ou moyen d'un exemplar universitaire divisé en pièces*, in the proceedings of the Symposium «Exemplar», Commissio Leonina, Grottaferrata/Roma, 18-21 May 1983 (at press).

5,97	tantum] <i>et add.</i>
5,00	et] <i>etiam</i>
5,2	tantum] <i>ante</i>
5,7	consistunt] <i>consistant</i>
6,10	omnino] <i>tunc</i>
6,24	intelligentia < m >] <i>esse add.</i>
7,41	ordinem rationis] <i>inv.</i>
7,50-8,51	habere in se] <i>in se habere</i>
8,51	ipsam essentiam] <i>inv.</i>
9,87	subsisteret] <i>subsistit (subsistet CDE subsistat BHRV)</i>
10,95	personas] <i>om.</i>
10,1	divinitatis] <i>deitatis</i>
11,20	suppositi] <i>simplici</i>
12,39	maxime Deus est] <i>est maxime Deus</i>
12,49	sed] <i>scilicet</i>
13,60	complentur] <i>completur (compleretur I)</i>
13,65	sunt] <i>sint</i>
13,67	intelligente] <i>intelligendo</i>
13,72	vero et non] <i>nullo modo</i>
14,81	ipse] <i>om.</i>
15,3	secundum] <i>om.</i>
15,3	et] <i>om.</i>
15,8	est ²] <i>om.</i>
15,14	est ¹] <i>om.</i>
15,15	nondumque] <i>nunc partim quia (nomen quia H; nondum quia BE)</i>
16,18	illud] <i>id</i>
16,20	esse] <i>om.</i>
16,27	alia] <i>alio (aliqua EI aliqua sed in alia corr. al. man. D)</i>
18,66	et ³] <i>ex parte add.</i>
18,73	simplex] <i>simpliciter</i>
19,93	intelligere Dei] <i>intellectus de</i>
19,2	sicut] <i>sic</i>
20,12	non volendi] <i>inv.</i>
20,13	ut] <i>sola add.</i>
21,38	id est] <i>primo (enim D quod I)</i>
21,38	ipsa] <i>hoc</i>
21,45-22,46	et cum illis persona innascibilis quae est Deus non de Deo] <i>om.</i> (<i>hom.</i>)
22,69	generationem] <i>ordinationem</i>
23,82	habente] <i>habens</i>
23,85	secundum] <i>per</i>
24,97	omnino ¹] <i>om.</i>
24,7	esse motum] <i>inv.</i>
24,13	et] <i>om.</i>
25,31	productionum] <i>praecedentium</i>
25,38	divinarum] <i>diversarum</i>
25,41	aliae] <i>scilicet personae add.</i>
26,57	etiam] <i>om.</i>
26,57	communis est] <i>inv.</i>
27,82	est ²] <i>om.</i>
27,87	habent] <i>habeant (hanc BV habeat R)</i>
28,89	intelligunt] <i>intelligent</i>
28,2	ordine quodam] <i>inv.</i>
30,49	perfectio] <i>perfecto</i>

30,44	illud] id
30,51	unius] non <i>add.</i>
30,56	si generaret] significaret
30,57	minimum] autem <i>add.</i>
31,64	Filium neque circa] <i>om. (hom.)</i>
31,66	consideratur] consistit
31,68	non] possunt esse <i>add.</i>
31,72	ergo est tantum una Deus de Deo] <i>om. (hom.)</i>

That this family contains the same two omissions by homoeoteleuton as the university exemplar of 12 peciae when compared to ms. 25, that it also contains the other major omission of the university exemplar of 12 peciae when compared with ms. 25, and that it also contains all 474 accidents listed above (p. XLVI-XLVII) and detailed in the table given above (p. LI) would indicate that the university exemplar of 12 peciae was the source of this family. However there are some readings identical to the readings in ms. 25, although the university exemplar of 12 peciae contains variants. These are listed in the following table where the English family is again represented by the manuscripts 14 (N') and 32 (W).

THE COMMON READINGS OF THE FAMILY OF ENGLISH MANUSCRIPTS WITH MS. A IN CONTRAST TO THE READINGS OF THE UNIVERSITY EXEMPLAR OF 12 PECIA			
Pecia 2:2		Pecia 6:4	
48,88	increato] creato	139,16	quod] quia
52,28	primarum] personarum	140,21	est enim] <i>inv.</i>
		150,90	quid] aliquid
		152,60	qua] quae
Pecia 4:5		Pecia 7:4	
84,18	organij organum		
103,90	est ¹] <i>om.</i>	158,68	quae] qui
104,16	id] illud	165,55	nata] natura
105,24	in] <i>om.</i>	166,65	quaelibet] qualibet
105,25	verbum] <i>om.</i>	166,68	illud] id
Pecia 5:2			
110,59	adhiberet] adhibet		
126,43	autem] an		

Pecia 8:5		Pecia 10:6	
168,21	quod] <i>om.</i>	224,51	restituendi] restituendum
184,38	vita] via	227,33	restituere] restituerent
184,41	religione] religionem	232,48	si] sed
191,13	alia] aliqua	235,64	Hoc] Haec
194,00	id] illud	241,2	ecclesiasticae]
			ecclesiae
		242,29	est] et <i>add.</i>
Pecia 9:6			
205,59-60	communem cursum] <i>inv.</i>		
207,21	pretium minimum] <i>inv.</i>	Pecia 11:1	
207,21	minimum] nummum		
214,11-12	omnium] omnem	254,32	obligatam] obligatum
219,33	dicitur] <i>om.</i>		(obligantur C)

Perhaps the manuscript which was the father of this family was copied from the university exemplar of 12 peciae and then was corrected with the aid of the model of the Parisian university family or with the aid of a manuscript which had already been corrected and thus contained the superior readings. This hypothesis would explain the family's common readings with ms. 25 where the university exemplar of 12 peciae contains variants.

As was stated above⁽⁷⁾, until we discover external evidence for the existence of an eventual Oxford exemplar, a more probable hypothesis seems to be that there was a group of manuscripts copied mainly in England, entirely (not in peciae), and they were derived, some directly, some perhaps indirectly, from a manuscript copied in Paris from the first exemplar and subsequently carefully corrected, as was said above. Such a hypothesis is historically probable, because it seems improbable that all the manuscripts required in England would have been copied in Paris: it seems more probable that a less expensive means was employed, namely that manuscripts were copied in England from some very well corrected manuscript which was in a university library and at the disposal of scholars.

If the last two given tables are compared, two observations can be made. The first is that in the first table there are a large number of common accidents, indicating that the English group depends without doubt upon the first Parisian exemplar, but constitutes, with a series of new common accidents, a further deterioration of the text. The second observation is that the second table contains no common accidents at all

(7) Cf. *supra*, p. xxxi-xxxiv.

for 3 peciae (1, 3 and 12) and only a limited number for the other peciae. It is possible to explain these corrections, even without the hypothesis of a correction on the model of the exemplar. Indeed, some manuscripts with external signs of dependence upon the first Parisian exemplar contain such corrections. They could have been made by a conscientious scholar, or copied from a Parisian manuscript, which could have been corrected on the model of a possible apograph.

§ 6. From the University Exemplar of 12 Peciae to the Second Exemplar: Another Series of Further Transformations of the Text

In manuscripts 1 (R), 12, and 28 (V) the external signs which probably indicate peciae transitions other than those that correspond to the university exemplar mentioned in the taxation list of 1304 have already been found for most of the *Quodlibeta* from *Quodlibet I* to *XIII*⁽⁸⁾. The internal evidence which supports the thesis that there was a second exemplar other than the university exemplar of 12 peciae has been provided above⁽⁹⁾. R. Macken in his critical edition of *Quodlibet X* has documented transformations from the university exemplar to the second exemplar in the case of this *Quodlibet*⁽¹⁰⁾. The transition of *Quodlibet VI* from the first university exemplar to the second exemplar was similarly not without transformations in and corruptions of the text. There are new omissions, new additions, new inversions, and new transformations of words. For *Quodlibet VI* the manuscripts 1 (R) and 28 (V), the two manuscripts with the most external indications of pecia transitions and the two which corroborate one another's peciae indications in a series of Henry's *Quodlibeta*, are collated in our text for only one pecia of the university exemplar of 12 peciae, pecia 1. In this sole pecia they reveal the following number of new transformations: 16 omissions, one of which is by homoeoteleuton; 1 inversion; 42 transformations; and 6 additions. These transformations are itemized in the following table.

⁽⁸⁾ Cf. *supra*, pp. XXIII-XXV.

⁽⁹⁾ Cf. *supra*, pp. XXVIII-XXX.

⁽¹⁰⁾ HENR. DE GAND. *Quodl. X*. Ed. R. MACKEN, pp. C et CXV.

DIVERGENCES BETWEEN THE UNIVERSITY EXEMPLAR OF 12 PECIAE AND THE SECOND EXEMPLAR

1,14	actionem] om.	16,34	alia] aliud
1,21	debet] dicitur	17,41	potius] post
2,24	quia] similiter add.	17,46	amatam] amata
2,47	educi] reduci	17,56	amatam] amata
3,51	in Deo] ideo	18,59	addit] accidit (additur EI)
4,77	substituens] subsistens	18,66	et ²] om.
4,89	principia] principium	18,73	tantummodo] communi modo
5,93	immensurate] mensurate	19,81	quidem] quaedam (quid BH)
5,94	Etenim] Et	19,85	et] ad add.
5,98	ipso] esse add.	19,2	originari] oriri (originali H)
5,1	centro] sentit	19,3	quaestio] quomodo
7,30	similiter] sic	21,33	ut] in add.
7,42	est] inest	22,59	est] om.
8,57	nec] om.	23,89	illius ¹] om.
8,62	fundaretur] fundatur	23,89	et] om.
9,78	et] in add.	24,6	est ²] autem
11,15	sed] om.	25,31	differunt] differant (differat BDH)
11,16	esse] om.		et] om.
11,17	etiam] et	25,36	in se] om.
11,19	referretur] refertur	25,40	quae] quod
11,24	aliarum ¹] aliorum	26,47	praedictum] dictum
11,30	in Deo manens] manens in Deo	26,48	producitur] producet
12,47	productiva] productum	26,56	dicant] dicantur
13,62	ita] om.	27,68	quia] quod
13,64	ad] om.	27,79	differunt] differens
14,82	Est autem passivus] om. (hom.)	27,82	dicere] differentiae
14,88	indefinitia] infinita	27,87	commune] cum add.
14,92	eo] Deo	28,91	dicere] om.
15,15	formabile] formale	28,97	aliarum] aliorum
16,17	Et] om.	28,00	quod] et
16,28-29	quiddam] quoddam	28,2	ei convenit] inv.
16,29	manifestativum] in animativum	28,7	totam ¹] om.
16,29	praebens] praesens	28,11	

§ 7. The Edition of Badius

The edition of Badius, at least for *Quodlibet VI*, was probably based upon a manuscript which in turn was copied from the second exemplar. This manuscript is here referred to as ms. x. But while this is probably the case, it also seems that the Badius edition did not use this manuscript as a definitive text. Probably the edition was based upon a manuscript from the second exemplar but the definitive text was constituted by comparing readings with another manuscript offering numerous

readings closer to ms. 25 than to the second exemplar⁽¹¹⁾. The common accidents of certain manuscripts that our general collation revealed were listed above⁽¹²⁾. The evidence presented in this table indicates that the manuscripts 1 (R), 10, 11, 12, 19, and 28 (V) are all dependent upon the second exemplar. At this point it should be noted that ms. x, that is, the manuscript upon which the Badius edition is based, also contains some of these common accidents, but less than those of the mss. 1 (R) and 28 (V). There seem to be different groups in the manuscripts depending on the second exemplar, as was stated above⁽¹³⁾.

It is well known that an exemplar contained in its first state some accidents, some of which were corrected afterwards by the copyists and correctors of the manuscripts. Perhaps the manuscripts 1 (R) and 28 (V), which contain a series of matching external pecia indications of the second exemplar, are relatively close to this second exemplar in its first state and perhaps manuscripts 11, 12, 19 and x depend on the same exemplar in a later state. If this were the case, then it could be possible that some corrections of this second exemplar occurred with the help of manuscripts based upon the first exemplar. The edition of Badius would then be based on a manuscript depending on the second exemplar, but in a later state than when the mss. 1 (R) and 28 (V) would have been copied from it. But for the reason given above⁽¹⁴⁾ it seems prudent provisionally to suspend our judgment at this point⁽¹⁵⁾.

⁽¹¹⁾ While it is not the purpose of this study to make a detailed comparison of the readings of the Badius edition with the readings of the manuscripts, we give here, as an example, some readings where ms. A and the Badius edition have common readings which differ from those of the mss. BCDEHIN'W: a] ad (p. 108,7); et] om. (p. 117,43); illud] id (p. 121,35); aliarum] aliorum (p. 141,63); in¹] om. (p. 144,48); expetendo] exponendo (p. 151,29); ubi supra] verbi gratia (p. 153,63); servandij] servandae (p. 154,6); in] om. (p. 232,42); sint] sunt (p. 275,97).

⁽¹²⁾ Cf. *supra*, p. XXVIII-XXX.

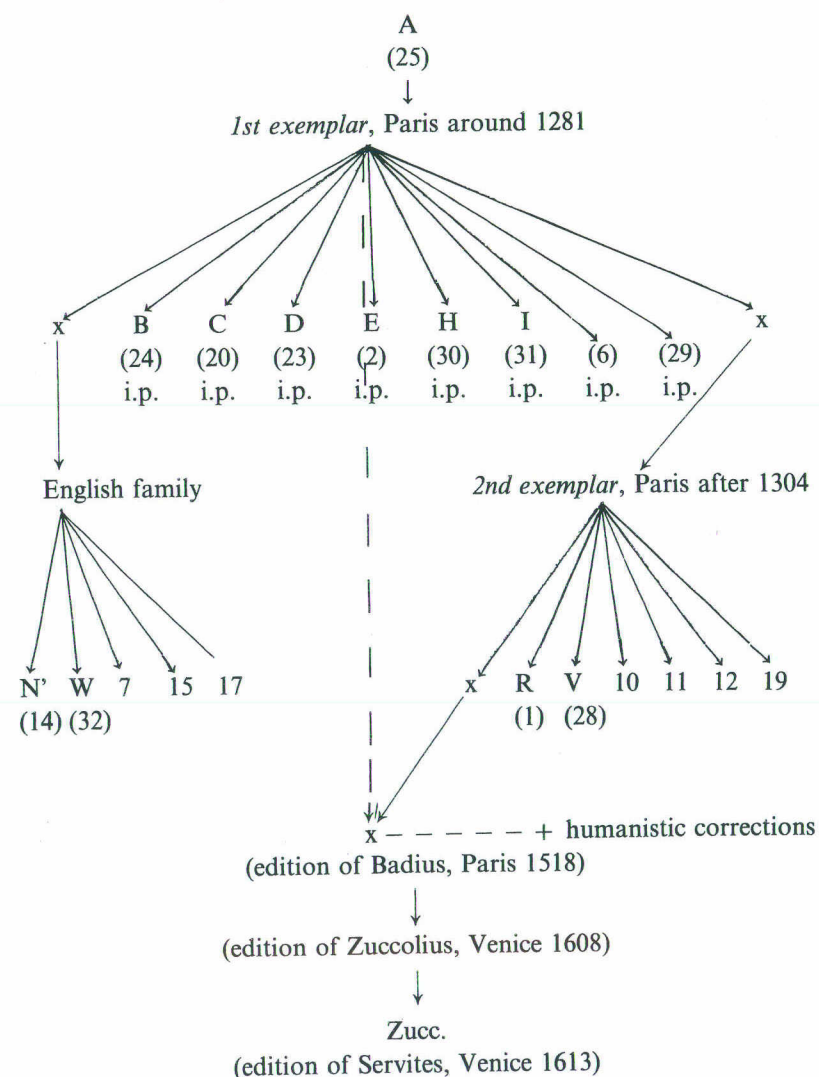
⁽¹³⁾ Cf. *supra*, p. XXX.

⁽¹⁴⁾ Cf. *supra*, p. XIV.

⁽¹⁵⁾ For a further discussion of a possible historical evolution of the second Parisian exemplar, cf. G. WILSON, *Preliminary Indications of a Historical Development in the Second Parisian Exemplar of Henry of Ghent's Quodlibet VI* in *Proceedings of the PMR Conference*. Villanova, 1981, vi, p. 135-143.

THE TRADITION OF *QUODLIBET VI* REPRESENTED BY A DIAGRAM

↓ = probably a copy of
 ↓ = probably corrected against
 i.p. = with explicit or implicit pecia indications

THE RECONSTRUCTION OF THE TEXT OF *QUODLIBET VI*

Ms. 25 (A) which has been proposed here as the probable source from which the text of the manuscript tradition derived (or at least a copy of this manuscript, executed in successive stages) and which contains (or reflects) numerous redactional corrections by the author has been chosen as the basis for the text of this critical edition of *Quodlibet VI*. This manuscript offers the opportunity to present a text which seems to be the nearest to the author's definitive text.

While the university exemplar of 12 peciae is lost, there are numerous manuscripts containing external pecia indications that suggest a dependence upon this university exemplar. Those manuscripts which contain these indications and which also are preferably ranked in the list of isolated accidents based upon the general test collation, have been chosen to be collated for *Quodlibet VI*. Specifically, these are manuscripts B, C, D, E, H, and I.

The general test collation, the results of which are presented above⁽¹⁶⁾, revealed two further families of manuscripts: one derived from a corrected copy of the first exemplar (or perhaps by means of an Oxford exemplar), and the other based upon a second exemplar, which probably replaced the first exemplar in Paris at a later date. Of those manuscripts within the English family, two, 14 (N') and 32 (W), have been collated entirely for *Quodlibet VI*. They were primarily selected on the basis of their rank in the list of isolated accidents of the test collation. Finally, two manuscripts, R and V, were collated for only the first pecia. These two manuscripts are based upon the second exemplar, which in turn was copied from the university exemplar of 12 peciae. Collation of only one pecia is sufficient to demonstrate the corruption of the text by this second exemplar, and it is not necessary to collate any manuscript based upon this second exemplar for the entire *Quodlibet VI*.

⁽¹⁶⁾ Cf. *supra*, pp. xxvi-xxxiv.

TECHNIQUE OF THE EDITION

1. The intention of this critical edition is to establish a text as close as possible to the original text of the author and to furnish the modern reader with an easily accessible text.

2. As for the whole series, the modern Latin orthography is adopted here in order to aid the reader⁽¹⁾.

3. The lines are numbered in a current manner.

4. The punctuation is modernized.

5. The titles of the questions have been taken from the text of ms. A. As to subtitles, we have limited ourselves here to those that are suggested by the text: «Solutio», «Ad argumenta», etc.

6. The citations are identified as far as possible; those words or parts of words which are cited literally from the source are printed in italics⁽²⁾.

Where there is a critical edition, this edition is mentioned first in the citations. Following the reference to a critical edition, we have provided additional references, for example, the *Patrologia Latina* of Migne. The citations of Pseudo-Dionysius are usually from Eriugena's translation, even though Henry had access to Sarracenus' translation and occasionally refers to it⁽³⁾. In the apparatus, references to Pseudo-Dionysius indicate which translation is closest to the reading of our edition. In addition, there is a manuscript, PARIS, *Nat. Lat.* 15629, which probably belonged to the library of the Sorbonne and which contains both the translation of Eriugena and Sarracenus. This, or a similar manuscript, would have been used by Henry⁽⁴⁾. In some instances the text of our edition is closer to the readings of this manuscript than to the readings edited in *Dionysiaca*. In these cases, reference is first made to this manuscript and then reference to *Dionysiaca* follows.

The manuscript VAT. lat. 2083 contains the tract *De bona fortuna*, which consists of Book II, chapter 8 of Aristotle's *Magna Moralia* and of Book VII, chapter 14 of his *Ethica Eudemia*⁽⁵⁾. Since the readings of

⁽¹⁾ Cf. HENR. DE GAND. *Quodl. I*. Ed. R. MACKEN, p. LXXXVIII.

⁽²⁾ *Ibid.*

⁽³⁾ Cf. *infra*, p. 50, 19-22.

⁽⁴⁾ Cf. R. MACKEN, *Les sources d'Henri de Gand* in *Revue philosophique de Louvain*, 76 1978, pp. 20-21.

⁽⁵⁾ Cf. *Aristoteles Latinus. Codices, I-II and Supplementa altera*, ed. G. LACOMBE,

this manuscript are closer to those of our edition, reference is first made to this manuscript and then references to the Iuntina are provided, along with exact references to the Greek text of Bekker.

7. For the collated manuscripts, the beginning of each new column is indicated in the text by a vertical line to which the pagination in the margin corresponds. Following the general custom, differences of orthography are neglected. The *notabilia*, *auctoritates*, different signs, and indications like *nota* or *nota bene* are not collated, except for codex A, because of its particular importance, which was shown above⁽⁶⁾.

8. The underlining of certain parts of phrases, for example, the titles of papal documents, conserved in all the manuscripts but dropped from the editions, has also been dropped in this edition.

9. The symbols and abbreviations used here are those recommended by A. DONDAINE, *Abréviations latines et signes recommandés pour l'apparat critique des éditions de textes médiévaux*⁽⁷⁾, following the request of the «Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale». Below is the list of symbols and abbreviations used:

SYMBOLS

1. In The Text Itself

	indicates the beginning of a new column in the manuscript indicated in the margin.
?	doubtful reading
< >	the addition of letters or words which, according to the editor, would have been wanted by the author.

2. In The Critical Apparatus

]	announces the variants; the manuscripts <i>not</i> mentioned after this sign have the same text as the edition.
...	supply the words not repeated
exponents	words which occur more than once in the same line are distinguished by exponents, for example, per ¹ , per ² .

A. BIRKENMAJER, M. DULONG, Aet. FRANCESCINI et L. MINIO-PALUELLO, in *Corpus philosophorum medii aevi academiatarum consociatarum auspiciis et consilio editum*, Brugge-Paris, Cambridge, 1937-1961, p. 72.

⁽⁶⁾ Cf. *supra*, pp. xxxv-L.

⁽⁷⁾ In *Bulletin de la Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale* (S.I.E.P.M.), Louvain, 2, 1960, pp. 142-149.

ABBREVIATIONS

1. In The Critical Apparatus

<i>add.</i>	addidit
<i>al.</i>	alius, alia, etc.
<i>al. man.</i>	alia manu(s)
<i>cf.</i>	confer (conferas, conferatur, etc.)
<i>cod.</i>	codex
<i>col.</i>	columna
<i>conf.</i>	confusum
<i>corr.</i>	correxerit
<i>def.</i>	deficit
<i>del.</i>	delevit
<i>ed.</i>	editio
<i>eras.</i>	erasit
<i>exp.</i>	expunxit
<i>hom.</i>	homoeoteleuton
<i>homoeoceph.</i>	homoeocephalon
<i>id.</i>	idem
<i>i.m.</i>	in margine
<i>inf.</i>	inferior
<i>inser.</i>	inseruit
<i>inv.</i>	invertit
<i>iter.</i>	iteravit
<i>lac.</i>	lacuna
<i>lin.</i>	linea
<i>litt.</i>	littera
<i>man.</i>	manu
<i>ms.</i>	manuscriptum
<i>mss.</i>	manuscripta
<i>marg.</i>	margo
<i>n.</i>	numerus (lineae, paginae, etc.)
<i>om.</i>	omisit
<i>ras.</i>	rasura
<i>rescr.</i>	rescripsit (clarius scripsit)
<i>scr.</i>	scripsit
<i>sqq.</i>	sequentes
<i>subl.</i>	sublineavit
<i>sup.</i>	supra, superior
<i>superscrs.</i>	superscripsit
<i>suppl.</i>	supplevit

2. In The Identification of Citations

Bad.	edition of Badius, Paris, 1518
BGP(T)M	<i>Beiträge zur Geschichte der Philosophie (und Theologie) des Mittelalters</i> , founded by Clemens Baeumker, Münster i.W.
c.	caput (capitulum, etc.)
cap.	capitulum
CC lat.	<i>Corpus Christianorum, series latina</i> , Turnholti
cf.	confer (conferas, conferatur, etc.)
com.	commentarius, commentarium
CSEL	<i>Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum</i> , ed. Academia Vindobonensis, Vienna, 1886 ss.
f.	folium
ff.	folia
ibid.	ibidem
inc.	incipit
interlin.	interlinearis
lib.	liber
lin.	linea
n.	numerus (lineae, paginae, etc.)
p.	pagina
pp.	paginae
pec.	pecia
PG	<i>Patrologiae cursus completus, series graeca</i> , following J.P. Migne, Paris, 1857 ss.
PL	<i>Patrologiae cursus completus, series latina</i> , following J.P. Migne, Paris, 1844 ss.
q.	quaestio
sqq.	sequentes
Zucc.	edition with the commentary of Zuccolius, Venice, 1613.

I. MANUSCRIPTS ENTIRELY COLLATED

I. MANUSCRIPTS ENTIRELY COLLATED

- ## II. MANUSCRIPTS (DEPENDING ON THE SECOND EXEMPLAR) COLLATED FOR ONLY ONE PECIA

- R = BOLOGNA, *Bibl. univ.*, 2236.
V = VALENCIA, *Bibl. Cath.*, 46.

[illegible][illegible]

| Pridie in nostra disputatione generali proponebantur 33: quaedam
pertinentia ad Deum, quaedam vero pertinentia ad creaturas. Inter
pertinentia ad Deum proponebatur unum pertinens ad Deum secundum
se, et quaedam alia pertinentia ad ipsum in respectu ad creaturas.

A 165^{ri}
B 153re
C 161^{ri}
D 134^v
E 156re
H 198^{ri}
I 109va
N° 142
W 173ⁱ
V 103^{vi}
R 104^{ri}
Bad. 2
Zucc. 3

5

QUAESTIO 1

UTRUM SINT TANTUM TRES PERSONAE IN
DIVINIS, NEC PLURES NEC PAUCIORES

Illud unum pertinens ad Deum secundum se erat de divinis personis,
utrum sint tantum tres, nec plures nec pauciores.

10 Et arguitur quod tantum sunt duae, quia secundum ANSELMUM, De
processione Spiritus Sancti, omnis persona divina vel «*est Deus de*
Deo», vel «*Deus non de Deo*». Sed tantum est unica persona Deus non
de Deo secundum HILARIUM De synodis. Ergo etc.

15 Praeterea, cum Deus procedit de Deo, ratio agendi actionem qua
procedit non est nisi divina essentia, quia ipsa | sola est forma et princi- Bad. 21
pium agendi in Deo non de Deo. Essentia autem est unica, ergo et actio,
quia ab una ratione agendi non procedit nisi unica actio. Sed unica
actione non procedit nisi unica persona, quae est Deus de Deo. Ergo etc.

20 Quod sint ad minus quattuor ar-|guitur, quoniam duae sunt actiones Zucc. 3
quibus procedunt duae personae, una intellectualis, alia voluntaria,
quarum utraque debet habere terminum a quo et terminum ad quem, et
sicut actiones ipsae sunt diversae, debent et termini earum esse diversi.

ABCDEHIN^oW Pecia 1: RV

1 |] Incipit sextum Quodlibet E *id. sed rubr.* C 1 33] 32 N^o quaestiones *add.* R
1 quaedam] *i. m. al. man.* D vero *add.* V 2 creaturas] creaturam N° 6-7 Utrum...
pauciores] (cf. *infra*, lin. 9) 9 tantum] *om.* V 10 sunt] sint CDEI 10 Anselmum]
et (?) *add.* D 11 processione] sunt(?) *add.* D 11 Sancti] *sup. lin.* D 11 persona]
om. V 12 vel] de *add. sed exp.* B 12-13 Deus¹... Deo] *i. m. al. man.* D 12 est unica]
inv. V 13 secundum] *om.* N° 14 ratio] ratione CDEI ratione *sed -ne eras.* W
14 actionem] *om.* RV 15 quia] *sed in qua mut. et vel quia add. i. m. al. man.* C 16 non
... Deo] *om. (hom.)* N^oW 17 una] unica W 18 actione] ratione *sed in actione corr.* H
19 sint] *conf.* A sunt BCDEI 19 minus] personae *add.* BHN^oVW 19 quattuor]
personae *add.* R 20 duae] *om.* N° 20 alia] una B 21 debet] dicitur RV 21
quem] quod B sicut *add.* R 21 et²] *om.* V 21-22 et sicut] *inv.* R 22 ipsae] *om.*
H 22 debent] debet D 22 earum] eorum V

11-12 ANSELMUS, *De processu Spiritus Sancti*, c. 27 (ed. F. S. SCHMITT, II, c. 15, p. 216,3-4;
PL 158, c. 27, 322A). 13-14 Cf. HILARIUS, *De synodis*, n. 60, § 26 (PL 10, 521B).

W 173rb

Cum ergo actio intellectualis habet duas personas penes duos terminos eius, quia per ipsam procedit Deus de Deo, quare et actio voluntaria habebit duas alias personas penes duos terminos eius, quia per ipsam | similiter procedit Deus de Deo. Sicut ergo duae sunt personae procedentes et termini ad quem, sic sunt duae a quibus procedunt et termini a quo; et erunt duae personae quae sunt Deus non de Deo, sicut et sunt duae personae quae sunt Deus de Deo.

< SOLUTIO >

Bad. 215^{rp}Zucc. 324^{va}V 104^{ra}R 104^{va}B 153^{tb}

| Dicendum ad hoc quod propter duas rationes principiandi duas emanationes quae sunt in una et eadem persona ex se, ut in principio a quo procedunt emanationes illae, et per duas emanationes habent esse duae personae emanantes, idcirco ad minus in Deo sunt tres personae: una quae est Deus non de Deo, et aliae duae quae sunt Deus de Deo. | Propterea vero quod sunt tantum duae rationes principiandi actiones emanationum in Deo, quarum tota fecunditas in singulis emanationibus suis et personis productis ex eis effusa est et exhausta, ut nec in producente nec in producto restat fecunditas aliqua ad aliquam aliam emanationem productivam personae, idcirco non possunt esse in Deo plures productae quam illae duae, quae cum unica non producta sunt tres, ut | sint tres et tantum tres, nec plures nec pauciores.

Ad cuius intellectum, ut a supremo ordiamur, hierarchicum ordinem universi inchoando, sciendum | quod quaecumque in rebus universi sunt plura et differentia sive diversa, ad aliquam unitatem et identitatem respondentem sibi habent reduci ut in finem ultimum, a qua et habent educi ut | a principio, et similiter quaecumque diversitas seu differentia

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

24 quia] similiter add. RV 24 ipsam] similiter add. N' 24-26 quare ... Deo] om. (hom.) N' 25 habebit] a add. sed exp. W 26 ergo] om. E 26 duae sunt] inv. N'W 26 sunt personae] inv. CDEI 28 Deus] duae sed in Deus corr. D 31 Dicendum ad hoc] Ad hoc dicendum E 32 emanationes] illae add. N' 34 emanantes] scr. in ras. man. corr. A 36 quod] quae B 37 tota fecunditas] inv. CDEI 38 et] in N'W 38 productis] scr. sed perfectis add. i. m. E perfectis RV 39 producte] productae E productae sed in producente corr. al. man. D 40 productivam] productam BRV 40 esse in Deo] in Deo esse N'W 41 plures] personae add. BHN'RVW personae add. i. m. E 42 nec] non W 43 a suppremo] assupremo(?) N' 43 ordiamur] ordinamur E ordinamur sed -n- exp. C ordin- lac. -mur D ordinatur N'W 45 aliquam] quamquam E 46 sibi] omnia add. N'W 46 et] etiam E 47 educi] reduci RV 47 seu] s- sup. lin. B sive BERV cum D 47 differentia] differentiam D

maior habet reduci ad minorem sicut et a qua habet educi. | Unde omnis pluralitas sive mul-|titudo | differentium re in creaturis habet reduci ad unitatem realem, et pluralitas illa in creaturis quae est differentium in individuís separatis re absoluta, reducitur ad pluralitatem in Deo, quae est in suppositis distinctis re relativa.

Amplius | autem pluralitas illa personarum re relationis differentium in Deo habet reduci ad unitatem personalem Patris, in quantum personae illae quae sunt Deus de Deo, quia sunt principiatae, reducuntur in eorum primum principium a quo sunt principiatae, propter quod dicit AUGUSTINUS De Trinitate, libro IV°, quod «*Pater est origo sive principium totius divinitatis*», et pluralitas illa quae est in Deo re saltem relationis, reducitur ad pluralitatem quae est in divina essentia tantummodo ratione, cuiusmodi est differentia attributorum.

Et adhuc ulterius ista pluralitas ratione differentium in divinitate habet reduci ad unitatem rationis principalis et primae omnium divinarum participationum, cuiusmodi est ipsum esse, quod secundum AVICENNAM est primum obiectum intellectus et modo simplicissimo immutat intellectum, et hoc sive concipiatur de re creata, sive increata. Esse enim est primum divinarum participationum, quam primo intellectus habet concipere inter omnia quae habet concipere in Deo et in creaturis. Unde Deus absolute non est nisi simplicissimum et purum esse, in se habens rationem omnis esse secundum quemcumque modum essendi, sive consideratum in Deo in diversis attributis et personis, sive in creaturis in diversis rerum essentiis, ut non | propriissime dicatur ens aut existens

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

48 educi] reduci R 49 pluralitas] platas(?) sed in pluralitas corr. V 49 habet] iter. sed del. D 49 reduci] re- exp. W 50 realem] ut in finem ultimum divinitatis add. sed exp. A 50 est] om. V 51 in Deo] ideo RV 52 est in suppositis] in suppositis est N'W 52 relativa] corr. ex preservata etiam i. m. E 56 eorum] scr. sed in earum mut. E 56 dicit] om. B 57 IV°] i. m. E 57-58 sive principium] i. m. man. corr. A 57 sive] vel R 58 divinitatis] deitatis B 59 reducitur] producitur R 60 cuiusmodi] cuius BCDEIRV 61 adhuc] simul add. V 61 divinitate] deitate N'RW 62 unitatem] divinitatem I 62 primae] personae BEHN' 63 participatum] principium R 63 cuiusmodi] cuius CDEIRV 63 quod] quia N' 63 quod secundum] inv. B 64 simplicissimo] simplicissimum sed -um del. et -o add. sup. lin. A 65 concipiatur] et add. N' 68 absolute] om. C 68 nisi] om. N'W 71 essentiis] non add. sed exp. R 71 non] om. B 71 ens] eius N'W 71 aut] autem V

57-58 AUGUST., *De Trin.*, IV, c. 20, n. 29 (CC lat. 50, 200; PL 42, 908). 63-64 Cf. AVICENNA, *Metaph.*, I, 5 (ed. S. VAN RIET, p. 41, 78-82; Venezia 1508, f. 72rb).

C 161va
E 156rb
H 198^{va}D 135^{ra}I 109vb

N° 142rb quasi aliquid habens esse secundum specialem | aliquem modum essendi,
 quemadmodum dicitur vivens, intelligens aut volens, sed tantummodo
 A 165rb dicatur ipsum esse, dicente | beato DIONYSIO cap.^o 5° De divinis
 W 173va nominibus: «Optimum et vere ens et existentium | omnium substantifi- 75
 cum laudamus, quod totius esse secundum virtutem supersubstantialem est
 substituens causa et creator». Et infra: «Etenim Deus non quodam modo
 Zucc. 324vb est existens, sed simpliciter et incircumscri-|pte totum in se ipso esse
 coaccepit et praeaccepit, propter quod et rex dicitur saeculorum». Et infra:
 «Neque erat neque erit neque factus est neque fit neque fiet, magis autem 80
 neque est, sed ipse est esse existentibus». Et infra: «Et simpliciter quidquid
 utcumque est in antecedente existente, et est et intelligitur et salvatur. Et
 ante alias Dei ipsius participationes esse praepositum est, et est ipsum
 secundum se esse summum, eo quod est per se vitam esse et eo quod est per
 se sapientiam esse et eo quod est per se similitudinem divinam esse, et alia 85
 quaecumque existentia». Et infra: «Convenienter igitur cunctis aliis
 principalibus sicut existens Deus laudatur, ut ex digniore aliorum donorum
 eius». Et infra: «Et quidem principium existentium omnia esse participant,
 et sunt et principia sunt, sed primum sunt, deinde principia sunt». Et infra:

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

72 aliquid] quid ER 72 aliquid habens] inv. B 72 aliquem modum] inv. BHN'RV
 W 72 essendi] existendi B 73 intelligens] intellectus E 73 volens] voluntas E
 74 esse] lac. D 74 dicente] vero add. R 74 5°] 6° R 75 existentium omnium] inv.
 N'W 75 omnium] non add. W 75-76 substantificum] substantificum(?) A 76 lau-
 damus sed exp. et laudamus add. i. m. E laudas CI 76 secundum] substantialem add.
 R 76 supersubstantialem] supernaturalem HIV om. R 77 substituens] subsistens
 RV subsistens(?) sed in substituens corr. C 77 creator] causator N'W 77 Etenim]
 Ut enim N'W 78 et] vel N ut W 78 se] om. R 78 esse] i. m. A se B est N' est sed
 exp. et esse add. sup. lin. W 79 coaccepit] coacceperit N'W et accepit D 79 praeac-
 cepit] peraccepit(?) N'W 79 et] om. R 80 neque³] factus add. sed exp. B 82 an-
 tecedente] conf. (in añēxnte) A ante i. m. E ante B 82 et²] om. CDEIRV 82
 intelligitur simpliciter V intellectus et vel intelligitur add. i. m. al. man. C 83 praepositum]
 propositum N' praesuppositum V 84 esse²] om. N'W 84 et eo¹] iter. E 85
 sapientiam ... se] om. (hom.) N'W 85 esse²] existentia N'W 85 et²] om. RW 85
 alia] aliam BHN'RVW 86 quaecumque] quibus ABCDEHIN'RVW 87 donorum]
 domorum B duorum CV 88 Et²] om. N'W 88 quidem] quid D quod N'W 88
 omnia] sed(?) add. sed del. C 88 participant] participialium(?) I 89 principia] princi-
 pium RV 89 sunt²] i. m. E

75-77 Ps.-DIONYSIUS, *De div. nom.*, c. 5, §4 (ms. PARIS, *Nat. lat.* 15629, f. 86va; *Dionysiaca*, I, 331-332, transl. Sarraceni; PG 3,818C). 77-89 *Ibid.* (*Dionysiaca*, I, 333-340, transl. Sarraceni; PG 3,818D-819B).

90 «Prima igitur ipsius per se ipsum esse donationum, per se ipsam, summa
 bonitate prae-|missa et maxima, prima participantium laudatur, et sunt ex B 153^{ve}
 ipsa et in ipsa et in ipsum esse et existentium principia, et existentia omnia,
 et quae utcumque ab esse continentur, et hoc immensurate et convolute et
 unite. Etenim in monade omnis numerus uniformiter ante subsistit, et habet
 95 numerum omnem monas ante in semetipsa singulariter, et omnis numerus
 unitur quidem in monade; quantum autem a monade procedit, tantum
 discernitur et mul-|tiplicatur». Et supple: «tantum etiam in se ipsa magis H 198^{vt}
 diversificatur». Unde continuo subdit: «Et in ipso centro omnes circuli
 lineae universaliter adunantur ad se invicem et ad unum principium ex quo
 00 procedebant; parum autem ab eo distantes, parum et discernuntur, magis
 autem recedentes, magis, et simpliciter, quantum centro propinquiores
 sunt, tantum et ipsi et sibi invicem adunantur, et quantum ab ipso, tantum
 et a se invicem distant; sic et in tota natura omnium secun-|dum singulas Bad. 21
 naturae rationes convolutae sunt per unam inconfusam unitatem.»
 5 | Primum igitur secundum rationem intelligendi, quod de Deo concipi- Bad. 21
 tur, est ipsum esse eius, quod |quasi| in radice omnia quaecumque in C 161^{vt}
 Deo et in creaturis consistunt et considerari possunt, continet quasi E 156va
 in antecedente, existente tamquam in prima et principali omnium
 divinarum rationum, ex qua quasi ordine quodam omnia alia procedunt,

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

90 esse] est W 90 ipsam] ipsum(?) E 91 laudatur] om. D 92 et in²] tantum
 C 92 et³] om. CDEI 92 existentium] existentia tantum N'W 93 quae utcum-
 que] quaecumque RV quaeutercumque sed -uter- exp. E 93 continentur] continetur
 N' 93 immensurate] incommensurate C mensurate RV 94 unite] unitate sed -ta-
 exp. et del. A unitate R 94 Etenim] Et RV 94 ante] autem N'W 95 omnem]
 essentiam R 95 ante] autem IRV 95 semetipsa] senetipsa sed in semetipsa corr.
 C 96 monade] monane B monadis N' 97 multiplicatur] multiplicetur B multiplicat
 E 97 tantum] et add. N'W 97 etiam] om. W 98 Et] om. E 98 ipso] esse add.
 RV 98 centro] tertio R 99 universaliter] om. R 99 adunantur] cur(?) add. sed
 exp. N'W 00 autem] forte ante A ante BCDEHIN'RVW 00 parum¹] om. R
 00 et] etiam N'W 1 centro] sentit RV 1 propinquiores] propinquiores(?) I 2 sunt]
 i. m. E om. DI 2 quantum] quod tamen D 2 ab] ad V 2 tantum] ante N'W
 3 tota] omnium add. ABCDEHIN'RVW 3 omnium] sed exp. C om. BHN'RVW
 4 unam] et add. CRV 4 inconfusam] confusam CH 6 esse] est R 6 quasi] qui
 H 7 consistunt] consistant N'W 8 antecedente] quantitate sed exp. et ante add. i. m.
 E vel ante add. i. m. al. man. C 8 et] in add. N' in add. sed exp. H

90-97 *Id.* *De div. nom.*, c. 5, §6 (ms. PARIS, *Nat. lat.* 15629, f. 87ra-87rb; *Dionysiaca*, I, 342-344; PG 3,819C-822A). 98-4 *Op. cit.*, c. 5, §6-7 (*Dionysiaca*, I, 344-346, transl. Eriugeneae; PG 3,822A-B).

quod est idem omnino re et ratione cum ipsa divina essentia, differens 10
ab ipsa solummodo in modo significandi dictionis, quemadmodum
differunt currere et cursus, sicut alibi clarius exposuimus. Et primo quasi
ordine rationis procedunt secundum modum intelligendi nostrum aliae
divinae rationes tamquam minus differentes inter se et ab esse, et hoc
usque distinctionem personarum, quae procedunt ab una ordine originis, 15
quarum differentia est maior inter se et ab ipso esse. Et hoc ulterius usque
diversitatem creaturarum, quarum est summa diversitas et inter se et a
divino esse, quemadmodum patet in lineis productis a centro secundum
exemplum DIONYSII.

Zucc. 325ra
Bad. 215^{vr} | Est igitur esse prima et principalior et dignior divinarum participa- 20
tionum secundum iam dictum | modum, a qua secundum ordinem
rationis quasi procedit quemadmodum principium lineae a puncto,
ipsum quod est esse vitam sive vivere, et a vita ipsum quod est esse
intelligentia < m > sive intelligere, et ab intelligentia ipsum quod est esse
voluntatem sive velle. Et quasi addit vivere super esse specialem modum 25
essendi: *vivere* | enim *viventibus est esse*, et significant ambo actum
primum per modum agere.

D 135rb
W 173vb Intelligere autem | et velle significant per modum agere quasi actum
secundum qui est operari, et quasi addit intelligere super vivere quasi

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

10 omnino] tunc N'W 10 et] om. C i. m. D 10 ipsa] ipso *sed in ipsa corr.*
R 12 differunt] differant D 13 procedunt] procederunt D vel prae- *add. i. m. al.*
man. C 14 divinae] differentiae BHRV 14 minus] uno R 15 usque] ad *add.*
CEI 15 quae ... originis] i. m. A 15 una] uno CD 16 Et hoc] om. V 16 us-
que] ad *add. CDEI* deitatem *add. sed del. N'* 17 et²] om. CDEIR 18 productis]
praedictis H 19 Dionysii.] Fit *add. sed exp. A* Contingit *add. DEI* 20 Est] i. m.
C 20 Est igitur] i. m. al. man. D i. m. E om. I 20 divinarum] personarum *add. sed*
exp. B 22 quasi] quod H 23 ipsum ... vita] om. (hom.) B 23 vitam ... ipsum] i.
m. N' 23 quod est esse] om. N' 24 intelligentiam ... esse²] om. (hom.) V 24 in-
telligentia < m >] intelligendum *sed in intelligendi(?) mut. D* esse *add. N'W* 24 sive]
intelligere *add. sed exp. W* 26 significant] signat E signant C signat *sed in significant*
corr. D 28 agere] significant(?) *add. R* 29 qui] quod R 29 quasi] om. W 29
addit] additur(?) I 29 super] sive DH

10-12 Cf. HENRICUS DE GANDAVO, *Quaest. ord. (Summa)*, art. 36, q. 1 (ed. 1520, I, f. 233rZ; ed. 1646, II, p. 592b-593b); etiam J. GÓMEZ-CAFFARENA, *Cronologia de la 'Suma' de Enrique de Gante por relación a sus 'Quodlibetos'*, in *Gregorianum* 38, 1957, p. 119. 18-19 Cf. Ps.-DIONYSIUS, *De div. nom.*, c. 5, §6 (*Dionysiaca*, I, 344, transl. Eriugena; PG 3, 822A); cf. *supra*, p. 5, 98-4. 21 Cf. *supra*, p. 5, 5-6, 12 26 ARIST., *De an.*, II, c. 4 (in ALB. MAGNI, *Comm.*, ed. Cl. STROICK, p. 85, lin. 71-72; in AVERR., *De Anima II Comm.*, ed. F. St. CRAWFORD, p. 185, lin. 1; Iunt., Suppl. II, f. 69A; 415b 13).

30 specialem modum operationis vitae, et similiter velle. «Intelligere enim et
velle» secundum PHILOSOPHUM «vivere quaedam sunt». Intelligere autem
et velle non sic se habent quasi per ordinem, ut unum eorum quasi addat
aliquid super aliud, sed sic velle se habet ad intelligere sicut id, cuius ratio
et actus quasi supponit rationem et actum eius quod est intelligere. Nemo
35 enim vult nisi cognita et ut cognita, quia bonum cognitum est obiectum
voluntatis. Intelligit autem non volita, | hoc est, non ut volita, quia verum R 104^v
absolute est obiectum intellectus, non verum volitum. Et est quasi | B 153^{vi}
simplicior | et prior ratio veri quam boni. Unde, licet intelligere et velle N' 142
habent quasi ordinem rationis | in quantum velle quasi supponit V 104^{ri}
40 intelligere, non e converso, tamen in quantum unum non quasi | addit
aliquid super alterum, | quasi ex aequali habent ordinem rationis ad A 165^v
vivere. Et in ipsis est status divinarum rationum, et omnes aliae rationes
attributales pertinent vel ad alterum eorum, vel ad utrumque eorum
communiter, ut alibi exposuimus.
45 | Nunc autem | ita est quod substantia, ens, vivens, intelligens et volens Bad. 21
non existit, nisi in supposito uno vel pluribus subsistat, divinitas ergo, H 199^{ri}
sive divina substantia aut essentia, ens, vivens, intelligens et volens, cum
sit quid existens, quia in Deo non differunt essentia et existentia,
subsistens ergo est in supposito uno vel pluribus. Suppositum autem in
50 quo primo subsistit, sive primum suppositum eius, non potest habere in

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

30 similiter] sic RV 32 ut] et N' 32 quasi] qua N' 33 aliquid super aliud] super
aliud aliquid R 33 sed] om. N' 33 ad] sup. lin. W 33 id] illud R 34-
35 Nemo enim] enim nemo *sed signis inversionis inv. C* 35 cognita¹] cognitum DI
35 ut] i. m. E om. D 36 autem] ante C 36 non¹] vero B nisi CE 36 verum]
absolutum *add. sed exp. W* 37 est¹] non *add. i. m. E* 41 super] om. E 41 ordi-
nem rationis] inv. N'W 42 est] inest RV 42-43 aliae ... attributales] i. m. man. corr.
A 43 pertinent] scr. in ras. man. corr. A pertinens(?) *sed del. et pertinent i. m. al. man.*
D 43 ad¹] cum I 43 eorum¹] illorum N' 44 communiter] scr. et forte rescr. i. m.
E et *add. sed exp. I* 44 exposuimus] exponamus BH 45 intelligens] intellectus *sed in*
intelligens corr. D 46 subsistat] subsistit B 46 divinitas] deitas D 46 ergo] i. m.
E 47 ens] eius W 47 intelligens] intellectus *sed in intelligens corr. D* 48 diffe-
runt] different B diffunt(?) E 49 pluribus] ideo *add. R* 49-50 Suppositum ... pri-
mum] om. (hom.) R 50 subsistit] subsistunt CEI subsistat D subsistant W 50 eius]
esse *add. DEI* esse *add. sed del. C* 50-8,51 habere ... essentiam] esse *sed exp. et habere*
... essentiam i. m. man. corr. A 50-8,51 habere in se] in se habere N'W

30-31 Cf. ID., *De an.*, II, c. 2 (in ALB. MAGNI, *Comm.*, ed. Cl. STROICK, p. 72, lin. 88-89; in AVERR., *De Anima II Comm.*, ed. F. St. CRAWFORD, p. 151-152, lin. 1-2; Iunt., Suppl. II, f. 56D; 413a 20 et 21). 44 Cf. HENRICUS DE GANDAVO, *Quodl. V*, q. 1 (ed. 1518, f. 152rP; ed. 1613, I, f. 224vb).

se ipsam essentiam ab alio, quia tunc in illo alio esset primo subsistens, dico, primo secundum rationem intelligendi.

Oportet igitur quod sit habens in se divinam essentiam et omnes rationes eius, scilicet quod sit ens, vivens, intelligens et volens, ex se, non ab alio, habens haec, et ita oportet ipsum esse innascibile et ingenum. 55

Tale autem in divinitate non potest esse nisi unicum, quoniam plura relativa esse non possunt, quia nec inter se habent relationem ut distinguantur relationibus contrariis, cum neutrum esset ab altero, nec ad aliquid aliud habent relationes diversas ut distinguantur relationibus disparatis, quia non ad aliquid a quo, ex eo quod innascibiles, nec ad aliquos ut qui ab ipsis | principiati, quia ratio principiandi in eis non posset esse quin esset communis utrique, eo quod fundaretur | super aliquid essentiale unicum in ambobus, cuius fecunditas esset inexhausta in utroque, quemadmodum nunc contingit in productione Spiritus Sancti a Patre et Filio per communem voluntatem quae a Patre communicata | est Filio cum sua fecunditate. Quod si communicata fuisset ei non inexhausta, sed exhausta, non posset ipse Filius producere Spiritum Sanctum cum Patre. | Et pluribus modis non possunt inter se distingui supposita relativa. 60

Neque possunt esse plura absoluta, quoniam in eadem natura absoluta plura supposita esse non possunt nisi naturae illius partitione, quod est 65

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

51 ipsam essentiam] *inv.* N'W 51 essentiam] *essentia sed essentiam i. m.* C 51 tunc] *om. R* 51 alio] *om. I* 51 primo] *prima B om. E* 52 dico primo] *om. R* 54 sit] *-t sup. lin. man. corr. A* 54 vivens] *habere in se ipsam add. sed exp. A* 54 intelligens] *intellectus ABDEHIN'W intellectus sed in intelligens corr. C* 55 haec] *hoc BCDEN'* 55 esse] *i. m. C om. EI* 55 innascibile] *innascibilem CDEI* 55 ingenum] *esse add. i. m. al. man. D* 56 quoniam] *i. m. E om. DI om. et vel quae add. i. m. al. man. C* 56 plura] *i. m. E enim add. CDI vel enim add. sed exp. E* 57 possunt] *plura sed exp. et possunt i. m. man. corr. A* 57 nec] *om. RV* 57 relationem] *religionem sed exp. et relationem i. m. CI* 58 distinguantur] *distinguantur C distinguuntur I* 59 habent] *habens E* 59 ut] *om. V* 60-68 quia ... Patre] *i. m. inf. man. corr. A* 60 quia] *quare sed exp. et quia i. m. C quare sed exp. et quia sup. lin. I* 60 ad¹] *est R* 61 ut] *ad quas add. sed exp. A ad quos add. DEI aliquos add. C* 61 ipsis] *vel ut nec ad aliquos ut qui ab ipsis sunt principiati add. sub lin. et sunt add. in f. 110ra sed exp. I* 61 quia] *i. m. al. man. D* 62 quin] *qui R* 62 fundaretur] *fundatur RV* 63 aliquid] *om. C* 64 utroque] *omne quod add. sed exp. D* 66 Filio] *i. m. man. corr. A* 66 Quod] *Et B* 66 communicata] *est ... communicata add. (homoeceph.) N'* 67 inexhausta] *exhausta N'* 67 sed exhausta] *om. (hom.) C* 70 Neque] *Nec BEHIRV* 70 possunt] *possent H* 70 absoluta] *i. m. E obiecta add. E* 71 supposita] *sumpta B* 71 partitione] *partitionis sed exp. et partitione i. m. al. man. D participatione RV participatione sed vel partitione add. i. m. al. man. C pertinentiae sed exp. et participatione i. m. E*

impossibile fieri in natura divinitatis, quia divinitas, cum sit singularitas quaedam, ut alibi habitum est, non potest partiri partitione universalis in particularia, et cum sit simplex, omnino carens quantitate partium potentia et actu, per se et per accidens, non potest partiri partitione totius integri. 75

Ad rationes autem istorum duorum modorum totius reducitur omne totum et omne partibile, quia omne partibile habet rationem totius, et ea | in quae sit partitio, habent rationem partis. W 174ra

| Suppositum ergo ingenum et innascibile quod subsistit in divinitate secundum omnes rationes suas essentielles, oportet quod sit unicum tantum. Propter quod dicit HILARIUS De synodis quod «qui confitetur in divinis duos innascibiles, confitetur duos deos». Unum enim Deum simpliciter confiteri ratio unius innascibilis exigit, in quo sub ratione | unius personalitatis, sive unius in persona, omnis pluralitas differentium secundum rationem tantum continetur, quasi primo et in solo ipso, si non subsisteret in eadem divinitate simul cum aliis suppositis. B 154ra

Quod continget necessario, si suppositum innascibile ponatur esse absolutum propter rationem iam dictam, | quemadmodum posuerunt philosophi unum suppositum in Deo, quemadmodum et in omnibus quorum species non est in materia, ponendo formam in plura supposita non posse multiplicari nisi per materiam. Unde haeretici, ut Arius Bad. 216

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

72 divinitatis] *deitatis W* 73 alibi habitum est] *habitu est alibi R* 73 potest] *possunt BHRV* 74 simplex] *simisimpliciter BN'* 77 rationes] *rationem R* 77 duorum] *modi add. sed exp. D* 78 quia omne partibile] *i. m. R om. (hom.) BV* 78 totius] *i. m. man. corr. A* 78-79 et ... partis] *i. m. E om. DI* 78 et] *in add. RV* 79 quae] *qua R* 79 sit] *fit(?) ER* 79 partitio] *partitione R participatio V om. E* 79 partis.] *Praeterea si essent plura, sive relativa sive absoluta, cum utrumque illorum esset in divinitate subsistens, sequeretur necessario quod essent (hic. sup. lin. signum additur: linea verticalis sub tribus punctis) plures dii, et si essent absoluta, quod neuter esset perfectus quia neuter in se perfecte et totaliter, sed partialiter, divinitatem haberet. add. sed va- cat superscripts. A* 80 quod] *in quo primo sed exp. et quod i. m. man. corr. A quia N'* 80 in] *i. m. man. corr. A* 80 divinitate] *divinitas sed -s exp. et -te sup. lin. man. corr. (cf. supra, p. XXXIX) A deitate B* 82 quod] *Hilarius R om. V* 83 Deum] *om. C* 86 quasi] *in add. BHN'RVW* 86 si] *divinitas add. sed exp. A* 87 subsisteret] *subsistat BHRV subsistet CDE subsistit N'W* 87 in ... divinitate] *i. m. A* 87 divinitate] *deitate BN'W* 88 innascibile] *innascibilis ABDEHIN'W* 89 quemadmodum] *om. C* 90 in²] *ratio R*

73 Cf. Id., *Quaest. ord. (Summa)*, art. 25, q. 3 (ed. 1520, I, f. 153vD; ed. 1646, II, p. 391a); Id., *Quodl. II*, q. 8 (ed. WIELLOCKX, p. 46,54-55; ed. 1518, f. 33vI; ed. 1613, I, f. 55vB). 82-83 HILARIUS, *De Synodis*, n. 59, §26 (PL 10,521A). 89 Cf. *supra*, p. 8,56-9,76.

H 199rb

et Sabellius et eorum sequaces, quia suppositum innascibile in Deo posuerunt | absolutum, necesse habebant errare circa distinctionem personarum divinarum, vel dividendo vel confundendo personas. 95

D 135va

Unde cum Arius non potuit ponere plures personas absolutas in divinitatis natura, coactus tamen veritate catholica ponere plures personas in Trinitate, posuit Filium et Spiritum alterius naturae a Patre, et esse creaturas duas nobilissimas quas Deus Pater creavit, et dono gratiae super ceteras sublimavit. Sabellius vero, cum veritate catholica coactus erat ponere plures personas in divinitatis natura, et cum hoc | voluit ponere absolutas, posuit quod Pater et Filius et Spiritus Sanctus solo nomine distinguerentur, et quod Deus cum vellet, esset Pater, cum vellet, Filius, cum vellet, et Spiritus Sanctus. 00

Zucc. 325va

Neuter autem istorum potuit ponere quod tantum tres, ita quod non plures necesse esset ponere personas in Deo, quia cum non sit possibile ponere | tam nobilem creaturam, quin Deus possit creare aequae nobilem, eo quod omnis species creaturae rationem universalis habet et per plura supposita multiplicabilis est, quae aequalitatem habent sub specie secundum Philosophum, posset Deus creare alium aequalem Filio, et alium aequalem Spiritui Sancto, immo plures in infinitum, quod est contra Arium. Pluribus etiam nominibus in infinitum possibile est Deum nominari, quod est contra Sabellium. 5 10

N° 142vb

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

93 et²] om. B 93 Deo] quia add. sed exp. A 94 absolutum] iter. N° 94 errare] errorem V 95 confundendo] confitendo H 95 personas] om. N'W 97 divinitatis] deitatis B 97 tamen] cum CERVW 97-98 personas] posuit add. B 98 Trinitate] Trinitatem CEI determinate BRV 98 posuit] posuunt H 98 Spiritum] Sanctum add. HIN'RVW 99 et dono] i. m. al. man. C 99 dono] duo N° 99 gratiae] ergo N° 00 super] i. m. al. man. D 00 Sabellius] modo add. sed exp. D 1 plures] formas add. R 1 divinitatis] deitatis N'W 1 hoc] haec C 1-2 hoc ... et²] om. I 2 absolutas] absoluta E 2 posuit] potest V ponit R 2 solo] sola CD 3 distinguerentur] Dei se ipsi generentur add. sed. va- cat superscripts. et distinguet i. m. E 3 esset] esse sed in esset corr. I 3 vellet²] esset add. W 4 Filius ... et] om. (hom.) N° 4 et] om. BCDEHIN'RVW 5 istorum] iter. sed del. D 6 personas in Deo] in Deo personas BHN'RVW 7 creaturam ... nobilem] om. (hom.) I 7 possit] posset W 7 aequae] tam C eam D tam sed exp. et aequae i. m. E 9 multiplicabilis] multipliciter sed in multiplicabilis corr. E multiplicabile I multiplex(?) R 9 quae] quod BHRV 9 habent] om. V 10 creare] creaturae I 10 Filio] Filium sed -um exp. et -o sup. lin. N° 11 immo] per add. B 11 in] sup. lin. E 12 etiam] et B 12 est¹] om. V

9-10 Cf. ARIST., *Metaph.*, III, c. 6 (Transl. anon., ed. G. VUILLEMIN-DIEM, p. 58,3-21; Iunt., VIII, f. 61M-62B; 1002b 12-32).

- Quare, si cum persona innascibili | aliae personae ponendae sunt in A 165vb
- 15 Deo, oportet quod illae non subsistant absolute, sed relative. Neque enim omnes aut plures ex eis possunt esse absolutae, propter causam iam dictam, neque etiam unica earum, ut illa quae est innascibilis, sit absoluta, et aliae sint relativae, quia tunc illi absolutae accideret relatio qua referretur ad illas relativas, eo quod non esset constitutiva personae eius, sed esset adveniens iam constitutae in esse perfecto suppositi. Quia 20 igitur in Deo necesse est secundum veritatem catholicam ponere plures personas, oportet quod omnes ponantur esse relativae, etiam illa quae dicitur esse innascibilis, ut ipsa non sit constituta in sua personalitate nisi ex respectu quo habet esse origo aliarum. Persona autem prima aliarum 25 non habet esse origo nisi mediante actu suo, quo illas habet producere. Et hoc non per actum transeuntem extra, quia ille est creatio qua producitur | creatura in aliena substantia, et omnes divinae personae debent subsistere in divina essentia. | Relinquitur | ergo quod oportet divinam personam produci a divina persona per actum manentem intra.
- 30 Actus autem in Deo manens intra non | est, neque | potest esse, nisi actus voluntatis et intellectus. Plures enim in Deo esse non possunt, nec pauciores. Non plures, quia in tota rerum natura continente Creatorem et creaturam, non possunt esse plura | principia agentia per se nisi natura B 154rb

E 157ra
Bad. 216
R 105ra

W 174rb
C 162rb

B 154rb

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

14 si cum] sicut R 14 cum] omnis add. H 15 sed] om. RV 16 omnes] omnis BN'W 16 eis] possibile add. sed exp. I 16 possunt] possibilis sed exp. et possunt i. m. C 16 possunt esse] inv. I 16 esse] est BHN' om. RV 16-17 causam iam dictam] iam dictam causam R 17 etiam] et RV 18 sint] sunt BHV sit R 18 illi] ille sed in illi corr. C 18 absolutae] absoluto W 18 accideret] accederet sed in accideret corr. C accident I acciderent RV 18 relatio] plus(?) sed. in relatio corr. C 19 referretur] refertur RV 20 iam] in sed exp. et iam i. m. al. man. D om. I 20 suppositi] simplici N'W 20 Quia] Si sed exp. et Quia sup. lin. man. corr. A Quare CI Quare sed in Quia corr. al. man. D Quare sed exp. et Quod sup. lin. E 21 Deo] sit possibile add. sed del. A 21 necesse est] i. m. man. corr. A inv. W 23 constituta] constitutiva R 23 nisi] i. m. al. man. D 24 origo] nisi ... illas add. (homoeceph. cf. infra, lin. 25) sed exp. N° 24 aliarum¹] aliorum RV 24 prima aliarum] scr. in ras. man. corr. A 25 nisi] nihil V 27 producitur] dicitur sed del. et producitur i. m. al. man. D 27 creatura] creaturae R 27 in] om. H 27 divinae] diversae CDE diversae sed divinae sup. lin. I 28 debent] dicitur sed del. et debent sup. lin. al. man. D 28 divina] divino ERV 28 essentia] esse BERV 28 Relinquitur] iter. R 29 divinam ... per] i. m. inf. al. man. C 29 persona] i. m. E 29 manentem] permanentem(?) sed per- exp. N° 30 in Deo manens] manens in Deo RV 30 neque] neq. BN'RVW 30 potest] potens(?) H 30 esse] essentia H om. N° 31 nec] neque I 32 continente] a add. V 33 creaturam] creatura E 33 principia agentia] agentia principia sed signis inversionis inv. A

16-17 Cf. *supra*, 8,70-9,76.

et voluntas, secundum omnes philosophos et theologos loquentes de
principiis agentibus per se. Non pauciores, quia non est intellectus sine
voluntate, nec e converso, ut dicit DAMASCENUS libro II° cap.^o < 17° >. 35
Neque cognitivum potest esse sine appetitivo, etiam in sensibili tantum,
ut determinat PHILOSOPHUS in II° De anima. Omnis autem substantia
separata a materia, qualis maxime Deus est, necessario intelligentia est,
ut alibi declaratum est. 40

Si ergo in Deo sit persona procedens de alia, oportet quod hoc sit per
actum intellectus aut voluntatis, aut | utriusque. Quare, cum actus
voluntatis et in-|tellectus essentielles, quales sunt intelligere, scire, velle,
amare et huiusmodi, sint actus necessario communes omnibus divinis
personis, sicut est et ipsa essentia, quia pertinent ad essentialia eius 45
attributa, nulla autem persona habet produci per actionem quae sibi
convenit — sic enim esset productiva sui ipsius, quod omnino est
impossibile —, oportet quod praeter istos et tales sint alii qui non sunt
communes omnibus divinis personis, sed proprii illi vel illi < s >, a quo
vel a quibus, alia vel aliae personae procedunt. 50

Et quia duae personae solis duabus actionibus producuntur, ad
videndum ergo quomodo in Deo sint tres personae et tantum tres,

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

34 philosophos] prophetas sed in proptetos(?) mut. E prophetas sed philosophos sup. lin. I
et homo add. sed exp. D 35 est] sunt sed exp. et est i. m. E 36 II° cap.] inv. R
36 cap.] om. V sequitur lac. A 37 cognitivum] cognitam C cognitiva I 37 appe-
titivo] appetitio BH appetivo EI 37 etiam] et etiam sed exp. A et BDEIRVW
om. H 37 sensibili] insensibili H 38 in] om. BHN'RVW 39 maxime Deus est]
est maxime Deus N'W 39 Deus est] inv. BHRV 39 necessario] ibi(?) add. D
40 declaratum] determinatum BHN'VW determinantum(?) R 43 essentielles] om. V
44 huiusmodi] huius IR 44 sint] sunt N'RV 44 necessario] vitus R 44-45 divi-
nis personis] inv. BEHN'RVW 44 divinis] i. m. E 45 personis] et add. sed exp. W
45 et] om. BHRV 45 quia] quae et vel quia i. m. al. man. C 45 pertinent] pertinet R
46 autem] omnino sed exp. et autem i. m. man. corr. A 47 productiva] productum RV
conf. E 47 sui] conf. E 47 omnino] quod omnino add. B 48 sunt] sint BN'RVW
49 divinis personis] inv. BHN'RVW 49 sed] scilicet N'W 49 proprii] proprie sed -e
exp. et -i i. m. man. corr. A proprie BHN'RVW 49 illi] illis BHN'RVW 50 alia]
om. E 50 personae] om. R 50-51 procedunt ... personae] om. (hom.) B 51 solis]
semel CDE illud add. N' illis add. W 51 producuntur] prodicatur V 51-52 ad ...
Deo] i. m. W 52 sint] sunt N' corr. ex sunt B

35-36 IOANNES DAMASC., *De fide orth.* (Transl. Burgundii, ed. E. M. BUYTAERT, c. 17, n. 3,
p. 70; PG 94, II, 867A). 37-38 Cf. ARIST., *De an.*, II, c. 3 (in ALB. MAGNI, *Comm.*, ed.
Cl. STROICK, p. 78, lin. 67; ed. F. CRAWFORD, p. 168; Iunt., Suppl. II, f. 62D; 414b
1). 40 Cf. HENRICUS DE GANDAVO, *Quaest. ord. (Summa)*, art. 36, q. 1 (ed. 1520, I, f.
232vZ; ed. 1646, II, p. 592a-b); etiam J. GÓMEZ-CAFFARENA, *Cronologia* ..., p. 119.

oportet videre, ut in principio propositum est, quomodo in Deo sunt
tantum duae actiones, intellectus et voluntatis, praeter eorum actiones
essenciales quae sunt proprie personae — vel personis — productae vel
producenti, et quomodo oportet quod illae sint tantum duae secundum
rem, nullo modo plurificatae, quia scilicet non restat fecunditas ad ipsas
ulterius.

| Est igitur sciendum tamquam a principio, quod actus intellectus et 60 voluntatis non complentur nisi in duplici genere actionis, quorum unus in
Deo, tam ex parte intellectus quam voluntatis, est essentialis, alter vero
notionalis sive personalis, ita quod, cum actus intelligendi et volendi
perficiuntur, ut non stent intellectus et voluntas in actibus intelligendi et
volendi essentiali, sed procedant | ulterius ad actus volendi et intelligendi 65
ut sunt notionales, secundum utrumque eorum invenitur aliquid perso-
naliter procedens, et tantum unicum secundum alterutrum eorum.
Intellectus enim in intelligente numquam secundum actum intelligendi
perficitur donec ex actu intellectus procedat aliquid quod sit et dicatur
verbum. Similiter neque voluntas in volente secundum actum volendi
donec ex actu voluntatis procedat aliquid quod sit et dicatur amor 70
procedens, cuius proprium nomen nobis deficit. Sicut enim in verbo
quiescit intellectus in vero et non perficitur in actione in-|tellectuali
donec ipsum attingat, sic in amore procedente quem zelum possumus

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

54 actiones] et add. CEI scilicet add. D 55 productae vel] i. m. man. corr. A 56 pro-
ducenti] producentis sed -s exp. A 56 sint] sunt W 57 nullo] ullo B 60 complen-
tur] completeretur I completer N'W 60 nisi] mihi et nisi sup. lin. I non E 61 tam]
causa sed in tam corr. R 62 notionalis] vel add. sed exp. D 62 ita] om. RV
63 perficiuntur] perficitur N'RVW 63 et volendi] om. (hom.) V 64 essentiali ...
intelligendi] om. (hom.) B 64 essentiali] -bus add. sup. lin. al. man. D 64 ad]
om. RV 65 sunt] sint N'W 66 procedens] procedens tantum i. m. E 66 et] i. m. D
66 tantum] tamen sed in tantum corr. D 67 in] om. N'RW 67 intelligente] intelli-
gendo N'W 67 numquam] nuquam(?) B 67 numquam secundum actum] secundum
actum (nulla add. sed exp.) numquam secundum acti R 68 perficitur] sed exp. et
perficitur i. m. man. corr. A proficitur E 68 donec] aliquid add. sed exp. A 68 proce-
dat] probat V 68 et] om. B 68 dicatur] et add. N' et add. sed exp. W 69 volente]
voluntate BEV volendo N'W 70 donec] aliquid add. sed exp. A 70 procedat]
probat V 70 quod] quid B 72 in¹] et W 72 vero et non] nullo modo N'W
72 perficitur] profertur sed. exp. et perficitur i. m. man. corr. A 72 intellectuali]
intelligendi BHN'RVW intellectuali sed exp. et intelligendi i. m. al. man E

53 Cf. *supra*, p. 2, 31-42. 73 Cf. *infra*, p. 17, 39-48.

N° 143ra
Bad. 216^{zz}
Bad. 216^{vz}

appellare competenter, ut infra videbitur, quiescit voluntas in bono et non in actione voluntaria donec ipsum at-tingat. 75
| Quod ut | clarius innotescat circa Deum, intuendum est primo quomodo hoc contingat circa actus voluntatis et intellectus in nobis.

Et primo ex parte intellectus, cuius actiones tamquam proprias intellectus clarius percipit quam actus voluntatis, tamquam a se alienos. Ex parte autem intellectus nostri ita contingit quod, secundum quod alibi 80
A 166ra exposuimus, ipse partim est passivus, partim | vero activus, sed primo passivus, deinde vero activus. Est autem passivus per hoc quod perficitur ex motu qui fit a re intellecta in ipsum, per quem perficitur ex intellectu et intelligibili ipse actus intelligendi, | qui est eius operatio prima, qua 85
W 174va
B 154va
E 157rb perficitur in simplici notitia habita de re intellecta. Et est ista notitia | accidens inhaerens in intellectu nostro, aliud | ab ipso intellectu et ipsa re intellecta, etiam cum se ipsum intelligit.

Bad. 216vb | Est etiam ista notitia de re quasi quaedam confusa et indefinita manifestatio eius, quia per ipsam cognoscitur res tamquam quiddam definibile confusum et indistinctum, ut circulus qui complete ab intellectu non cognoscitur donec formet in se eius definitionem, cognoscendo de 90
eo quod est figura plana etc.

Zucc. 326ra
C 162va
H 199vb | Ad forman-|dum autem in se de re | ipsum quod quid est, expressum per definitionem, se habet intellectus noster active discurrendo via artis investigandi quod quid est, dividendo et componendo generi alterum 95

ABCDEHIN^oW Pecia 1: RV

74 bono] verbo *et* bono *sup. lin.* I 75 attingat] contingat R 76 circa] tantum V
78-79 Et ... alienos] *exp.* E *om.* BHN^oRVW 81 ipse] *om.* N^oW 81 est] esse *sed in est*
corr. N° 81 passivus] *et add.* B 82 deinde ... passivus] *om. (hom.)* V 82 Est
autem passivus] *om. (hom.)* RV 82 perficitur] *scr. in ras. man. corr.* A 83 motu]
mora R 83 re] *te(?) sed exp. et re sup. lin.* E 83 perficitur] *scr. in ras. man. corr.*
A 84 qua] quae H 85 perficitur] *scr. in ras. man. corr.* A 85 habita de] habitare
V 86 accidens] actiones CEI *conf.* R 86 accidens inhaerens] actionis inhaerens *sed*
exp. et accidens i. m. al. man. D 86 in] *om.* DEI 86 et] ab *add.* B 88 notitia]
necessaria *sed exp. et notitia i. m.* E 88 quaedam] quadam ACDEI 88 indefinita]
indefinita RV 89 cognoscitur] est igitur V 90 definibile] *om.* N^oVW difficile BH
difficile I 91 non] *om.* E 91 cogoscitur] cum igitur V non *add. sed del.* E
91 definitionem] distinctionem B 92 eo] Deo RV 93 autem] quae *add.* I 93
ipsum] ipsum DI 94 se] sic BH 95 investigandi] investigando CD investigandum E
95 est] *sup. lin.* A 95 generi] gratia N^o

80-81 Cf. HENRICUS DE GANDAVO, *Quodl. II*, q. 6 (ed. R. WIELOCKX, p. 31, 23-30; ed. 1518. f. 32rZ; ed. 1613, I, f. 52rA-B).

dividentium, quousque habeatur convertibile cum definito, iuxta regulas artis definitivae traditae in II° Posteriorum.

| Cum autem post simplicem notitiam rei iam dictam intellectus est in suo Bad. 21
discursu iam dicto, actus eius dicitur cogitatio et est verbum, sed adhuc
00 informe, non iam formatum, sed formabile quoddam.
| Cum vero, ultima differentia adiuncta, concipit definitivam rationem, Bad. 21
illa est verbum in intellectu de re iam perfectum et formatum per actum
eius secundum, ad quem se habet pure active, et in eo quiescit discursus
intellectus, quia omnino perfectus est quoad notitiam simplicis intelli-
5 gentiae de intelligibili incomplexo, cognoscendo ipsum tamquam quid
distinctum et determinatum, secundum quod dicit PHILOSOPHUS in prin-
cipio Physicorum.

Et similiter est de eo quod est propter quid est, habito per demonstra-
tionem, quia ipsum est verbum de complexo intelligentiae collativae. Et
10 nascitur haec notitia quae verbum est, de alia notitia praecedente, hoc est
de ipso intellectu illa notitia informato, et formatur de eo tamquam
proles de parente. Et formabile est antequam opere intellectus actu
formetur, dicente AUGUSTINO XV° De Trinitate cap.^o 15°: «*Quid est*
quod potest esse verbum, et non iam dignum est verbi nomine? Quid est,
15 *inquam, hoc formabile nondumque formatum, nisi quiddam mentis nostrae*
quod hac atque illac volubili quadam motione iactamus, cum a nobis nunc

ABCDEHIN^oW Pecia 1: RV

97 definitivae] definitione EV definiendi(?) N^oW definitae R 97 in] *om.* BHN^oRVW
98 rei] de re RV rei *sed exp. et de re i. m.* E 99 cogitatio] cognitio *sed cogitatio i. m.* C
99 sed] quod quaerit *sed exp. et sed sup. lin. man. corr.* A 2 in] *om.* CEIV *sup. lin. al.*
man. D 3 secundum] *om.* N^oW 3 et] *om.* N^oW 5 de] se N° 5 incomplexo] de
complexo B 5 ipsum] nomen BRV 5 quid] aliquid BHN^oRVW *scr. sed ali- i. m.* E
6-7 principio] primo D 7 Physicorum] *i. m.* N° 8 est³] *om.* N^oW 10 quae ...
notitia] *om. (hom.)* B 11 notitia] novam *sed notitia i. m.* C 11 informato] informa
sed in informato corr. al. man. D informa EI 12 formabile] formale ERV 12 ante-
quam] quantum quam B 13 Quid] Quidam *sed in Quid(?) corr.* C Quidam DEI
14 est¹] *om.* N^oW 15 inquam] et quam I 15 hoc] habet *sed in hoc corr. al. man.* C
habet DEI 15 formabile] formale RV 15 nondumque] nondum quia BERV nomen
quia H nunc partim quia N^oW 16 illac] illas I illa V

96-97 Cf. ARIST., *An. post.*, II, c. 6 (in THOMAE DE AQ., *Comm.*, (ed. Leon., I, p. 343b, text. 6);
Rec. Iac., Anon. sive 'Ioannis', Gerardo, et Moerbeke; Iunt. I, 2, f. 439B-C; 92a 5-
11). 99 Cf. *supra*, 14, 93-15, 97. 1-6 ARIST., *Phys.*, I, c. 1 (ed. A. MANSION, p. 3; in
THOMAE DE AQ., *In Phys. Comm.* I (ed. Leon., II, p. 3b, text. 2); Iunt. IV, f. 6 H-I; 184a
10). 13-(p. 16,) 22 AUGUST., *De Trin.*, XV, c. 15, n. 25 (CC lat., 50A, 499; PL 42, 1078-
1079).

hoc, nunc illud, sicut inventum fuerit vel occurrerit, cogitatur? Et tunc fit verum verbum, quando illud quod nos diximus volubili motione iactare, ad id quod scimus pervenit atque inde formatur, eius omnimodam similitudinem capiens. Ac per hoc concedamus iam vocandum esse verbum quiddam illud mentis nostrae, quod de nostra scientia formari potest | etiam priusquam formatum sit, quia iam, ut ita dicam, formabile est». Et infra: «Cogitatio quippe nostra perveniens ad id quod scimus, atque inde formata, verbum nostrum verum est».

R 105th

Unde multum deficiunt a ratione verbi, qui dicunt quod prima notitia simplex concepta in intellectu de re intellecta verbum est. Ista enim notitia non est discursu et cogitatione intellectus formata de alia. Et est ista notitia quaedam simplex rei manifestatio. Verbum autem est quiddam declarativum et manifestativum eius tamquam praebens in se ampliorem rei manifestationem. Et est in prima notitia operatio intellectualis incompleta, et in verbo completa.

Bad. 216^{ve} | Et sicut, ut iam dictum est, duplex est operatio ex parte intellectus, similiter duplex est operatio ex parte voluntatis, licet non sit ita clarum: una scilicet incompleta in amore simplici, | alia vero completa | in amore procedente. Voluntas enim, licet simplex sit omnino activa

Zucc. 326rb
W 174vb
B 154vb

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

17 nunc] i. m. E 17 illud] om. R 17 illud sicut] inv. E 17 fuerit] fuit BI
17 occurrerit] occurrit CEHI 17 cogitatur] cogitantur ERV cogita H 17 Et] Ut
CDEI om. RV 17 Et tunc fit] exp. B 18 illud] id N'W 19 id] illud BCHN'RVW
19 scimus] quae add. sed exp. E 19 atquae] et add. R 19 formatur] formetur RV scr.
sed in formetur mut. E 19 eius omnimodam] inv. R 20 vocandum] notandum BN'
20 esse] om. N'W 20 quiddam] quidem W quoddam R quoddam sed in quiddam corr.
V 21 quod] quoddam R 22 formatum] -tum sup. lin. al. man. D 23 Cogitatio] p-
add. sed exp. B 23 nostra] noster R 23 id] illud BDHN'R aliud V 23 inde
formata] informata V 26 simplex] simpliciter DEIR 26 concepta] contempta D
26 enim] om. N' 27 de] re add. sup. lin. C 27 alia] alio N'W aliqua EI aliqua sed in
alia corr. al. man. D 28 ista] om. CI i. m. al. man. D i. m. E 28 simplex] simpliciter D
28 rei] i. m. al. man. D 28-29 quiddam] quemdam E quoddam RV 29 declara-
tivum] declaratum D iter. N' 29 manifestativum] in animativum RV 29 prae-
bens] praesens RV 29 in] om. N' 31 incompleta] incompleta V 31 completa]
incompleta E 32 ut] quod sed exp. et ut sup. lin. man. corr. A 32-33 intellectus ...
parte] om. (hom.) E 32 intellectus] similiter duplex ... parte intellectus add. sed va- cat
superscripts. N' 33 est] om. H 33 voluntatis] voluntaria E 33 ita] infra V om. R
34 alia] aliud RV 35 procedente] probante sed procedente i. m. C probante(?) sed del. et
procedente i. m. al. man. D protente(?) sed in procedente corr. E praecedente N'
35 simplex] conf. A simpliciter CDN'RVW

23-24 *Op. cit.*, XV, c. 16, n. 25(CC lat., 50A, 500; PL 42, 1079). 32 Cf. *supra*, p. 13, 59-14, 75.

secundum veritatem, passione tamen metaphorica, quemadmodum finis dicitur metaphorice agere et movere, scilicet alliciendo: dicitur voluntas quodam modo passiva et quodam modo activa.

Est autem | metaphorice passiva per hoc quod allecta a bono ut a fine, N' 143^{ti}
40 actu volendi fertur in ipsum quod est eius operatio prima, qua perficitur in simplici amore habito in bonum, immo | potius simplici amatione, D 136ra
quia amor magis | proprie est | nomen habitus quam actionis | sive H 200ra
operationis, ut alibi diximus, solet tamen sumi in proposito pro ipsa, V 104vb
unde et sic ipso utamur, | loquendo ut plures. Et est iste amor accidens E 157va
45 inhaerens voluntati, aliud re a voluntate et voluto, etiam cum se ipsum A 166th
vult, et est iste amor in rem amatam quasi tepor quidam; quae complete a voluntate non amatur donec feratur in ipsam quodam fervore sive fervido amore.

Et est procedens a voluntate praecedente, amore informato actione sua
50 secunda, ad quam se habet pure active, et in illo quiescit ut perfecte immersum et in amatum per amorem conversum. Et respondet iste amor I 110va
secundus verbo ex parte intellectus, et amor primus simplici no-|titiae, C 162vb
quia, sicut ex parte intellectus simplex notitia est quaedam absoluta rei manifestatio, verbum autem est quoddam declarativum per quod habe-
55 tur rei manifestatio amplior, sic ex parte voluntatis ille simplex amor est quiddam in rem amatam quasi quoddam simplex incendium, amor vero ille secundus est quasi quoddam incentivum voluntatis per quod habet in rem amatam ardentiorum motum. Unde, quia zelare nimietatem

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

36 passione] passionem B 36 metaphorica] mathematica V 37 metaphorice] ma-
thematica R 37 dicitur] Deo B om. V 39 metaphorice] activa add. sed exp. R
39 hoc] haec V 41 habito] debito I 41 potius] post RV 41 amatione] amotione
V aduictione R 42 proprie] om. I 42-43 actionis sive operationis] operationis sive
actionis CDEI 43 sumi] sui R 43 proposito] corr. ex opposito B 44 utamur]
vocamus V vocatur R , quia amor magis proprie est nomen habitus quam actionis sive
operationis, add. (homoeceph. cf. supra, lin. 42-43) sed va- cat superscripts. A 44 amor]
amors(?) N' 44-46 accidens ... amor] om. (hom.) B 45 re] rem I 46 rem] re
BHRV 46 amatam] amata RV 48 amore] formato add. R 49 Et ... praece-
dente] om. N' 49 Et ... amore] om. (hom.) V 49 procedens] praecedens B
49 praecedente] procedente D 49 informato] informatio V om. R 52 secundus]
om. C 52 simplici] verbo add. sed exp. R 53 quia] et CDEIN'W 53 absoluta]
absoluto R 54 autem est] inv. B 56 rem] BHRV 56 amatam] amata RV
57 secundus] sensus V 57 incentivum] incendium H 58 ardentiorum] ardentorem B
58 zelare] zelate sed in zelare corr. I 58 nimietatem] conf. R

43 Cf. HENRICUS DE GANDAVO, *Quaest. ord. (Summa)*, art. 46, q. 1 (ed. 1520, II, f. 20vB; ed. 1646, II, p. 725a-726a); etiam J. GÓMEZ-CAFFARENA, *Cronologia* ..., p. 120).

quandam fervoris et incendii amoris in rem amatam et volitam addit
super ipsum amare, si liceret nomina imponere, istum secundum amorem
ex parte voluntatis possemus appellare «zelum», sicut ille secundus ex
parte intellectus dicitur «verbum».
| Descendendo igitur ad propositum, dicimus quod, secundum iam | dicta
de intellectu et voluntate, in nobis ad completionem et perfectionem
actionis intellectualis et voluntariae non sufficit illa quae est simplicis
notitiae et amoris, quae est pure essentialis et ex parte intellectus et
voluntatis, sed requiritur ex parte intellectus notitia procedens, quae
dicitur Verbum, et ex parte voluntatis amor procedens, qui est Spiritus
Sanctus et unico verbo potest dici Zelus. Et quamvis notitia divina
essentialis omnino sit perfecta, tamen habet tantum rationem simplicis
manifestationis, Verbum autem habet rationem manifestativi et declara-
tivi eius quod notitia essentiali manifestum est. Similiter, quamvis amor
simplex essentialis perfectissimus sit, tamen habet tantummodo rationem
simplicis incendii seu ardoris, Zelus autem sive amor procedens, qui est
Spiritus Sanctus, habet super hoc rationem incentivi et inflammativi in id
quod amatur.

| Unde ad perfectionem intellectualis operationis in Deo super simplicem
notitiam ex actu intelligendi essentiali, quae non est proprie ex ipso
actu, immo dicit essentiam ipsius actus, requiritur Verbum procedens per
actum non essentialem intelligendi, sed per actum notionalem intellectus,

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

59 fervoris] fervore N' forvoris(?) R 59 volitam] v- sup. lin. E 59 addit] additur EI
accidit RV 60 si] om. R 61 secundus] secundum N' 63 quod] om. N' 65 est]
om. E 66 quae] qui ABCDEHIN'RVW 66 et²] om. RV 66-67 ex ... requiritur]
om. (hom.) I 66 et³] ex parte add. N'W 67 requiritur] si add. sup. lin. I 69 et¹]
sup. lin. D 69 quamvis] quam E quam sed in quamvis corr. C quam sed -vis sup. lin. al.
man. D quam sed exp. et quamquam i. m. I 70 omnino] non BHRVW 70 sit] fit R
70 perfecta] perfecta C perfecta et im- add. sup. lin. W imperfecta HRV 70 tamen] cum
E 70 tantum] tantummodo BHN'RVW 70 simplicis] simplicium E in add. sed
exp. R 71 manifestativi] manifestanti B manifestandi sed in manifestativi corr. R
71-72 declarativi] declarativum E 72 essentiali] essentialis B 72 Similiter], sicut sed
in Similiter corr. E 73 simplex] simpliciter N'W 73 tamen] non B 73 habet] i. m.
al. man. CD i. m. E 73 habet tantummodo] inv. DI 73 tantummodo] communi modo RV
73 rationem] ratio i. m. al. man. sed ins. ante tantummodo C 74 Zelus] Z- add. sed exp. B
74 sive] seu B 75 id] illud BDHIN'R 78 quae] qui ABCDEHIN'RVW 80 es-
sentialem] essendi sed exp. -ndi et -lem sup. lin. man. corr. A 80 intellectus] intelligendi
sed exp. et intellectus i. m. man. corr. A intelligibilis sed in intellectus corr. et intelligit i. m.
al. man. C

63 Cf. *supra*, p. 13, 67-71.

qui fundatur super ipsum. Quod | quidem Verbum non est ut substantia
ipsius actus per quem procedit, sed ut | terminus qui ab ipso procedit, et
hoc quemadmodum verbum nostrum non est substantia actus dicendi in
nobis, quemadmodum notitia simplex est ipse actus intelligendi, sed est
terminus procedens ab illo, et aliud accidens inhaerens intellectui praeter
accidens simplicis notitiae. Et hoc in quantum res intellecta simplici
notitia ut terminus eius non habet esse in intellectu per ipsum actum
intelligendi, immo magis e converso, quia est principium eliciendi ipsum
actum intelligendi de ipso intellectu, sed verbum nostrum in intellectu
habet esse ut terminus actus dicendi et ut quid constitutum in intellectu
per ipsum, non autem ut | principium elicivum ipsius.
| In Deo autem neque simplex notitia neque verbum est aliquid inhae-
rens divino intellectui, sed est simplex notitia sive intelligere Dei re idem
intellectui et substantiae intellectae, differens sola ratione, quia non se
habet ut procedens terminus alicuius actus, sed solummodo ut actus
procedens, Verbum autem, quia non est ut substantia alicuius actionis,
sed ut terminus procedens ab intelligente | secundum actum per actum
dicendi, non potest solum differre ratione ab eo a quo procedit, neque
re absoluta, quia est intra manens in ipsa divina essentia, oportet igitur
quod ab ipso differat relatione, non quacumque, sed qua ad illum
refertur ut a quo est. Nihil autem ad se ipsum refertur ut a quo est,
sicut neque habet originari | a se ipso, dicente AUGUSTINO Contra
Maximum: «Cum quaeritur quis de quo sit, quaestio originis est».

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

81 fundatur] fundam(?) BH 81 quidem] quid BH quaedam RV 82 actus] om. N'
82 ut] est CE sup. lin. al. man. D 82 ipso] ipsa R 82-83 et ... non] verbum nostrum
non et hoc quemadmodum E 84 est²] conf. sequitur, forte incipium, sed. del. A
85 et] ad add. RV 86-91 Et ... ipsius] i. m. inf. man. corr. A 87 in] sup. lin. I
87 intellectu] intellectui E 90 ut] iter. N' 90 terminus] tertius et terminus i. m. al.
man. C tertius sed del. et terminus i. m. al. man. D tertius sed in terminus corr. I
90 dicendi] discendi sed in dicendi corr. C 90 et ut] i. m. al. man. C 90 ut] om. D
90 quid] quem V 91 principium] principia CE principiis I 91 electivum] eliciendi C
ipsum vel add. sed vel sup. lin. al. man. C 92 simplex] simpliciter C 93 intellectui]
sine add. sed exp. R 93 simplex] simpliciter I 93 intelligere Dei] intellectus de N'W
99 re] sup. lin. C om. I 99 absoluta] i. m. man. corr. A 99 igitur] ergo R 00 dif-
ferat] differant CI differunt N' 00 non] in V 00 qua] quae H 1 Nihil ... est] om.
(hom.) H 2 sicut] sic N'W 2 originari] originali H oriri RV 3 quaeritur] i.
m. al. man. C qua add. sed exp. C 3 sit] quaestio sit add. sed del. E 3 quaestio]
quomodo RV

3 AUGUST., *Contra Maximum*, II, c. 18, n. 3 (PL 42, 786).

R 105va Oportet igitur Verbum cum non sit aliud ab eo a quo, neque sola ratione differens ab eo, quod propter relationem qua habet esse ab eo, | sit alius ab eo quod est esse personam aliam et distinctam ab eo. 5

Et sicut hoc contingit ex parte intellectus de Verbo, sic et ex parte voluntatis de Zelo, hoc est de Spiritu Sancto, quod scilicet ad perfectionem voluntariae operationis in Deo super simplicem amorem ex actu volendi essentiali, qui similiter non est ex ipso | actu procedens sed 10 nominat essentiam ipsius actus, requiritur | amor procedens per actum non volendi essentialem, sed per actum | spirandi qui fundatur super illum. Qui quidem amor procedens non est ut substantia actus per quem procedit etc., quemadmodum iam dictum est de Verbo ex parte intellectus. 15

Bad. 217th | Quare, cum, ut dictum est, in Deo sit unica persona innascibilis, quae habet esse et subsistere in divina essentia cum omnibus eius essentialibus attributis, quae omnia pertinent ad intellectum et voluntatem, quae sunt duo principia agendi praeter quae non alia, a quibus non procedunt nisi duo actus essentialia, intelligere scilicet et velle, et ulterius duo actus personales, praeter quos non possunt esse alii aut plures, sicut non possunt esse plura principia agendi quam intellectus et voluntas, neque plures actus essentialia super quos fundentur actus personales, praeter- 20

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

4 -p. 21, 28 Oportet ... duas] i. m. inf. al. man. E 4 igitur] quod add. sed exp. A quod add. CDIW 4 quo] est add. i. m. al. man. C 4 neque] nec I 5 quod propter] inv. E 5 qua] quam E 6 quod] conf. B 6 distinctam] distinctivam R 7 Et] om. N' 7 sic] sig-(?) sed in sic corr. al. man. C 7 et] om. ERV 8 quod] sup. lin. A om. E 8 scilicet] si licet I 8-9 perfectionem] perfectionis sed exp. -nis et -nem i. m. man. corr. A in add. R 9 simplicem] notionalem quod ... intelligendi essentiali qui non est proprie ex ipso actu add. sed va- cat superscripts. et exp. A 10 qui] quae R et add. I 10 actu] volendi add. E 12 non volendi] inv. N'W 12 essentialem] essentiali DEI 12 qui] quae R 12 fundatur] furatur(?) B 13 quidem] quid BHN' 13 ut] sola add. N'W 14 quae] quam DN'W 14 procedit] accidens add. sed exp. N' 14 etc.] et est C 14 iam] om. BEHRV 14 dictum] etc. add. sed exp. B 14-16 de ... est] om. (hom.) C 16 cum ut] inv. E 16 in Deo sit] sit in Deo E 16 unica] una E 16 quae] in qua habet quasi(?) primo add. sed in rescr. man. corr. et qua ... primo exp. A 17 in] sup. lin. man. corr. A 17 divina] divinae sed -ae exp. et -a sup. lin. A 17 essential] essentiae sed in essentia corr. A 17 cum] in E ut V 18 ad intellectum] iter. N' 19 non] sunt add. BEHN'RVW sunt add. i. m. al. man. C sunt sup. lin. I 19 procedunt] om. V 20 intelligere scilicet] inv. R 21 praeter ... plures] i. m. al. man. C 21 possunt] potest sed exp. et possunt i. m. man. corr. A 21 alii] aliqua C 23 fundentur] fundantur V 23-21, 24 praeterquam] sicut quam DI sicut quam sed praeter i. m. al. man. C et add. CI et add. sed exp. D

14 Cf. supra, p. 19, 81-91. 16 Cf. supra, p. 9, 80-82.

25 terquam intelligere et velle, per duos autem actus personales necessario procedunt duae personae, idcirco in Deo cum persona innascibili non procedente, quae est Deus non de Deo, necesse est ponere duas alias personas procedentes, quae sunt Deus de Deo. Et sic ad minus oportet esse in Deo personas tres, non unicam aut tantum duas.

| Ulterius autem est advertendum quod praeter illas tres impossibile est 21 ponere aliam aut plures in Deo. Et hoc ideo, ut dictum est in principio supra, quod tota fecunditas, secundum duas | rationes principiandi B 155rb divinas emanationes et personas emanantes, exhausta est | in duplici W 175th emanatione, ut illa quae est ex parte intellectus in productione Filii, et illa quae est ex parte voluntatis in productione Spiritus Sancti. Productio 35 autem sive emanatio personae non potest fieri nisi per aliquam fecunditatem non omnino effusam in actum a producente. | Et est hoc Bad. 21 declarandum | ex parte intellectus in productione Verbi, quomodo scilicet I 110vb ex hac causa hoc contingit in productione Filii, id est quomodo | ex ipsa V 105ra sequitur quod in Deo non potest esse nisi unicus Filius tantum. Et per 40 hoc patebit ex consimili quod sic oportet esse ex parte voluntatis in productione Spiritus Sancti, tamquam per notius: notiora enim nobis sunt, ut dictum est, quae fiunt ex parte intellectus, quam quae ex parte voluntatis. Quo ostenso patebit quod in Deo | non est nisi unicus Filius H 200va productus modo intellectus, et unicus Spiritus Sanctus productus modo 45 voluntatis, qui sunt duae personae, et Deus de Deo, et cum illis persona

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

24 et] om. CI sup. lin. al. man. D 24 intelligere et velle] velle et intelligere sed cum signis inversionis inv. A 25 persona] personal- sed -l exp. A 25-26 non procedente] om. E 26 non] i. m. man. corr. A 27 ad minus oportet] oportet ad minus R 28 esse in Deo personas tres] tres personas esse in Deo R 28 personas tres] inv. E 28 aut] ad B 28 aut tantum] inv. R 28 tantum] aut add. R 28 tantum duas] inv. BHN'VW 29 tres] om. R 30 aut] ut B 30 plures] ideo add. sed exp. B 30 Et hoc ideo] om. (hom.) W 31 supra] scilicet D sive V 31 quod] om. R 32 et] om. E 32 et personas emanantes] om. CI i. m. al. man. D 32 personas emanantes] i. m. E 33 ut] in add. RV 33 parte] intellectus add. sed exp. H 34 in] iter. R 34 Productio] Producta B 35 non] nisi sed vel non i. m. al. man. C 36 a producente] a proponente sed exp. et a producente i. m. E 36 est hoc] inv. E 37 declarandum] i. m. E 38 hac] dicta sed exp. et hac sup. lin. man. corr. A 38 hoc contingit] est sed exp. et hoc contingit sup. lin. man. corr. A 38 contingit] modo add. R 38 Filii] et add. CDEIN'W 38 id est] et sed exp. et id est sup. lin. man. corr. A enim(?) D quod I primo N'W 38 quomodo] est add. sed exp. N' 38 ipsa] hoc N'W 42 quae] quod E 43 quod] sed. exp. et quomodo i. m. E quomodo RV 43 non] video sed exp. R 45-22, 46 et² ... Deo] om. (hom.) N'W

30-31 Cf. supra, p. 2, 36-43. 42 Cf. supra, p. 4, 78-79.

innascibilis quae est Deus non de Deo. Et sic erunt ita tres personae divinae, quod oportet esse tres secundum praeassignatam causam, et non plures quam tres, secundum causam iam declaratam. Et sic patebit totum quaesitum, quod erunt tres et tantum tres, | ut nec plures nec pauciores esse possint.

Bad. 217^{vk}

Bad. 217^{vl} | Intentum iam propositum ex parte intellectus habet declarari sive probari uno syllogismo principali, et uno prosyllogismo ad probationem minoris.

Syllogismus principalis est iste: «Ubi cumque tota fecunditas ad generationem Filii exhauritur unius Filii generatione, illo generato impossibile est ibi alium Filium generari. In divinis autem sive in Deo tota fecunditas ad generationem Filii exhauritur unius Filii generatione. Ergo in divinis sive in Deo, uno Filio generato, impossibile est alium Filium generari. Quod si sic, necesse est ergo in Deo esse unicum Filium tantum, et, eadem ratione, unicum Spiritum Sanctum, quia consimiliter in Deo tota fecunditas ad productionem Spiritus Sancti exhauritur unius Spiritus Sancti productione.»

Zucc. 327ra | Maior huius syllogismi de se clara est, quia si, tota fecunditate ad generationem Filii ordinata exhausta in unius Filii generatione, possibile esset cum illo alium generari, ille generaretur sine omni fecunditate ordinata ad Filii generationem, quod omnino est impossibile, quia principiatum non potest esse sine ratione principiandi, cuiusmodi est fecunditas in principio. Si ergo cum illo alius Filius posset generari, fecunditas ad eius generationem ordinata non esset exhausta in generatione illius primi, | cuiusmodi contrarium assumitur in illa maiore.

N' 143vb

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

46 ita] om. BHRV 47 praeassignatam causam] inv. BHN'RVW 48 tres] scr. in ras. man. corr. A 48 causam] praeassignatam add. sed exp. R declaratam] declarandam sed in declaratam corr. man. corr. A declarandam BDHN'RVW 48 patebit] hoc add. R 49 totum] credit(?) V 49 erunt] erant W 49 tres] personae add. W 49 et] personae N' 50 possint] possunt BCDEIRV 51 iam] autem BHN'RVW et add. R 54 iste] om. EN'W 54 tota] om. B 55 generatione] generare E gen- scr. in ras. man. corr. A in add. V 58 Ergo] i. m. E 58 est] f- add. sed exp. B 59 est] om. RV 59 est ergo] inv. H 59 esse] est N' 61 tota] toto sed. in tota corr. E 63 huius] huiusmodi CDEI 63 clara] clarum N' 64 Filii?] Filius N' 65 esset] esse N' 65 sine] cum I 67 principiatum] principatum et -i- sup. lin. al. man. D 67 cuiusmodi] cuius CDEI 69 generationem] ordinationem N'W 70 cuiusmodi] cuius BCD EIN'RVW 70 maiore] amore sed del. et maiore i. m. D

47 Cf. supra, p. 20, 16-21, 28. 48 Cf. supra, p. 21, 29-22, 46.

Minor vero probatur tali prosyllogismo: «Ubi cumque actu uno generationis semper manente producitur unus Filius semper manens ex eodem semper uniformiter se habente, tota fecunditas ad Filii generationem exhauritur unius Filii generatione. Sed in divinis sive in Deo unico actu generationis semper manente produci-|tur unus Filius semper manens ex eodem semper uniformiter se habente. Ergo etc.»

75 C 163rb

Maior huius prosyllogismi clara est, quia, ubi uno actu generationis semper manente produci-|tur unus Filius semper manens ex eodem semper manente | uniformiter, ibi | non posset restare fecunditas ad alterius Filii productionem, nisi simul possent esse duae productiones | omnino unius et eiusdem rationis simul ex eodem, ut ex quo fit generatio, et circa idem omnino uni-|formiter se habente, cum omnis productio filiorum in eadem natura eiusdem rationis est, sicut et omnes filii et omnes | filiationes eorum: impossibile enim est simpliciter quod filiatio una ab alia differat aliqua differentia aut ratione formali, nisi forte secundum differentiam naturarum diversarum in quibus sunt, quae eis per generationem communicantur et hoc vel secundum speciem differentium, quemadmodum potest poni alia species filiationis qua hic homo est filius illius hominis, et alia qua hic equus est filius illius equi, quemadmodum alia est specie natura hominis et alia natura equi, vel secundum numerum differentium, quemadmodum potest poni alia filiatio numero qua hic homo est filius illius hominis et qua alius | homo est filius vel eiusdem, cuius est alter filius, vel alterius, quemadmodum alia est numero natura hominis in uno et in altero; | nec restat, sive sint filii eiusdem patris sive diversorum, quia ordo illorum ad suos patres accidentaliter est.

B 155^{va}A 166^{vb}E 158^{ta}D 136^{va}W 175^{va}R 105^{vb}H 200vb

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

74 in'] iter. A 74 divinis] indivinis sed in divinis corr. I 74 sive] vel R 75 unus] unius B 76 manens] et add. DE 76 ex] sup. lin. al. man. D om. E 76 eodem] eadem CDE 77 huius] huiusmodi CI 78 eodem] eadem CD eadem sed exp. E 79 fecunditas] om. B 80 nisi] non DEI 80 possent] possunt B 81 ut] om. I 82 habente] habens N'W 82 in] sup. lin. man. corr. A 83 filii] afilii(?) sed. in filii corr. I 84 enim est] inv. HN' 85 differat] differatur CDE 85 differentia] dicitur B 85 secundum] per N'W 88 poni] i. m. man. corr. A 88 alia] om. D alias sed -s exp. N' 88 qua] qualis sed -lis exp. A 89 illius] om. RV 89 et] om. RV 89 filius] hominis add. sed exp. N' 89-90 quemadmodum ... equi] om. (hom.) V 90 specie] species CDEIN'W 90 alia'] sup. lin. W 91 hic] filius add. sed del. C 92 vel] exp. I 93-94 eiusdem ... vel] om. (hom.) I 93 eiusdem] illius R 94 hominis] et add. sed eras. H 94 uno] quo N' 94 sive?] vel R 95 diversorum] diversarum C diversarum sed in diversorum corr. E 95 patres] patris sed exp. et patres i. m. E

Bad. 217^{vm} | Illud autem consequens, scilicet quod simul possint esse duae produc-
 tiones omnino unius et eiusdem rationis ex eodem, et circa idem omnino
 uniformiter se habens, omnino est impossibile, sive ab eodem generante
 sive a diversis, sicut impossibile est unam et eandem materiam omnino
 semper uniformiter se habentem simul et semel moveri, sive ab eodem 00
 sive a diversis, pluribus motibus generationis vel alterationis in idem
 Zucc. 327^{tb} secundum speciem, differens autem secundum numerum. Et hoc iuxta |
 artem PHILOSOPHI, qua determinat in V^o Physicorum quod «*motus est*
genere unus, secundum figuras praedicamenti», quia motus est unus
 genere, qui est in rem unius praedicamenti genere, «*specie autem unus est,* 5
cum est genere, unus et individua specie» hoc est, quod motus est unus
 specie, qui est in rem eandem specie. Et sicut dicit, esse motum unum
 genere aut specie, est a re in quam movetur, si scilicet sit una genere aut
 specie, sed non requiritur quod sit unum quod movetur, neque quod in
 eodem tempore, sed motus simpliciter unus est in omnibus his, quia 10
 scilicet oportet quod sit unum genere et specie in quod movetur, et quod
 sit motus in eodem tempore indivisibili, et quod subiectum sustinens
 motum sit unum per se, et non secundum accidens — si enim sit unum
 per se, et tempus est unum et secundum speciem est unum —, in quod
 non potest motus esse nisi numero unus. Dicit autem: «non secundum 15
 accidens», quia, ut dicit COMMENTATOR, «*Si fuerit unum per accidens,*
tunc erit possibile ut moveatur duobus motibus in simul in eodem tempore.
Verbi gratia, quoniam album et Sortes sunt idem per accidens, et nigrificat

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

96 autem] om. V 96 consequens] est add. sed exp. B 96 possint] possunt IR
 97 omnino¹] om. N'W 97 omnino unius] inv. I 97 omnino²] non sed exp. et omnino
 i. m. man. corr. A 99 materiam] naturam BCDEHIRVW 2 secundum¹] conf. R
 2 Et hoc] inv. B 2 iuxta] -xta sup. lin. al. man. D 3 qua ... Physicorum] i. m. B
 3 determinat] determinata V 3 in] om. BN'RVW 4 unus¹] uno R 6 unus¹] in
 add. sed exp. D 6 est¹] autem RV 7 esse] omne(?) I 7 esse motum] inv. N'V
 8 est a re] i. m. man. corr. A 8-9 est ... specie] i. m. al. man. D 8 a] in sed exp. et a i.
 m. E 8 quam] qua CEW 8 sit] om. I 9 sit] sint D 9 neque] nec R 11 sit]
 si I 11-12 unum ... sit] om. (hom.) I 11 in] et N' 12 sit] si sed in sit corr. C si E
 13 et] om. N'W 14 est¹] sit R 14 unum²] est add. B 14 quod] quid R 15 se-
 cundum] per BHRV 16 quia] quod I 16 accidens] actus sed del. et accidens i. m. al.
 man. D actus sed accidens sup. lin. E 17 tunc ... possibile] oportet R 17 moveatur]
 moventur V 17 motibus] ante in illis add. i. m. al. man. E 17 in²] om. D 18 sunt]
 i. m. al. man. D 18 nigrificat] magrificat(?) BV significat EN'

3-6 ARIST., *Phys.*, v, c. 4 (in THOMAE DE AQ., *In Phys. Comm.*, V (ed. Leon., II, p. 247b, text.
 31); Iunt., IV, f. 226G; 227b 1-5). 8 AVERR., *Phys. v Comm.* 2 (Iunt., IV, f. 229B-C).

secundum quod est album, et ambulat secundum quod est Sortes». | Unde I 111ra
 20 non est plus possibile quod idem per se moveatur diversis motibus
 secundum eandem speciem motus, quam sit possibile duos homines sanari
 secundum eundem motum sanationis secundum numerum.
 Minor dicti prosyllogismi clarior est, quoniam, cum in Deo nulla cadat
 transmutatio, omnis actus in divinis semper est permanens, et similiter
 25 omne productum per actum, et uniformiter necesse est semper se habere | B 155vb
 id ex quo producitur, cuiusmodi est divina essentia.
 | Ad declarationem autem omnium praedictorum, quasi a capite in- Bad. 21'
 choando dicimus quod essentialia omnia in divinis in una persona
 innascibili, quae est Deus non de Deo, habentur naturaliter ex se, et ideo
 30 ex se habet in se intellectum et voluntatem, quae sunt per se principia
 omnium productionum. Licet enim inter se sola ratione differunt ut
 sunt essentialia, sunt tamen radices processionum notionalium a persona
 innascibili, quoniam in omni ordine differentium, ubi invenitur minor
 differentia, | ut in eis quae minime differunt in ordine illo, ibi est initium W 175vb
 35 differentiae maioris, quemadmodum ratio | primae unitatis simplicissi- N' 144re
 |mae in esse | Dei quasi origo est multitudinis et differentiae divinarum Bad. 21'
 rationum et attributorum, quae maxime est inter voluntatem et | C 163va
 intellectum, ad quam omnis diversitas divinarum rationum et attributo- V 105rb
 rum debet reduci.
 40 | Persona ergo innascibilis existens quia ex se habet in se omnia divina Bad. 21f
 attributa, et aliae ab ipsa, quamvis ipsa essentia divina et omnia eius
 attributa communiter habent esse in sin-|gulis personis, ordine tamen E 158rb

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

19 album] albus EIN'RVW 22 motum] modum W 23 cum] om. B 23 cadat]
 cadit BHIRV 24 permanens] per- sup. lin. al. man. B 25 actum] accetum(?) V
 25 semper se] inv. C 26 id] illud HRV 26 producitur ... essentia] i. m. E 26 cu-
 iusmodi] cuius DEIRV 27 declarationem] determinatio R 27 autem] aliorum sed in
 autem corr. E 27 omnium] aliorum CI aliarum D 27 omnium praedictorum] i. m. E
 29 habentur] habens BDHIRVW habent E omnia essentialia divinitatis add. sed del. A
 30 ex se habet] habet ex se W 30 et] om. R 31 productionum] praecedentium N'
 procedentium sed in praecedentium mut. W 31 ratione] non add. sed exp. D 31 dif-
 ferunt] differat BDH differant RV 32 sunt¹] sint sed in sunt corr. al. man. D sive(?)
 ut(?) E 32 a persona] aperiat V 33 minor] in omni B 34 differentia] dicitur V
 34 minime] maxime sed exp. et minime i. m. man. corr. A 34 ordine] om. B 36 esse]
 sequitur lac. E 36 origo] organo sed in origo corr. C 36 et] om. RV 37 at-
 tributorum] attributarum R 37 voluntatem et intellectum] intellectum et voluntatem
 BHN'RVW 38 divinarum] diversarum N'W 38 et] om. CDI 40 Persona] Pri-
 ma(?) B 40 in se] om. RV 41 aliae] scilicet personae add. N'W 41 quamvis] ab
 add. CDEI 41 essentia] esse N' 41 essentia divina] inv. C 41 et] om. R

H 201ra
Zucc. 327va
A 167ra
D 136vb
Bad. 218^{rp}

quodam rationis habent esse in eis et eis conveniunt, in quantum scilicet persona innascibilis habet illa ex se ut principium aliorum per il-las, ut per intellectum et voluntatem, | aliae vero habent illa a persona innascibili per actus generationis et processiois fundatos in actione intellectus et voluntatis, quae, sicut inter se habent ordinem quemdam rationis, ut praedictum, sic ordine quodam sunt origines fundamentales productionum personalium, quae inter se habent ordinem quemdam originis. Ita quod, sive simul et absque omni | ordine sunt | in Patre intellectus et voluntas, sive cum quodam ordine rationis, tamen, quemadmodum est ordo quidam rationis intellectus ad voluntatem, sic ad perficiendum actionem intellectualem in Patre, et per hoc in tota Trinitate, ordine quodam a solo Patre quasi primo procedit actus dicendi sive generandi personalis quo producit Filius sive Verbum, et quasi secundo procedit actus spirandi quo producit Spiritus Sanctus, qui etiam communis est Filio. Per eundem enim actum quo Pater generat Filium, Pater communicat Filio quidquid habet, praeter proprietatem qua Filius sive Verbum habet esse ab ipso. Unde etiam et ipsum intellectus et voluntas, sive cum quodam ordine rationis, tamen, quemadmodum est ordo quidam rationis intellectus ad voluntatem, sic tatem innascibilitatis cum ratione illa qua ab ipso est Filius sive Verbum. Unde et communicat ei voluntatem et actum volendi, et etiam proprietatem notionalem fundatam super actum volendi, qua communiter producit cum Patre Spiritum Sanctum ad perficiendum actum voluntatis. | Ex parte igitur intellectus considerandum quomodo unico verbo producto a sola persona innascibili perficitur operatio intellectualis in

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

43 in²] sup. lin. R 45 et] om. R 46 fundatos] causa datas V 47 quae] quod RV 47 sicut] sic EN' 47 quemdam] quemadmodum E quamdam V 48 praedictum] dictum RV est add. BCDEHIN'RVW 48 quodam] om. N' 49 quemdam] quemadmodum N' 50 sive] licet sed exp. et sive i. m. man. corr. A sine N' 50 et] om. CI sup. lin. DE 50 sunt] sint BHN'RVW 51 sive ... rationis¹] i. m. sup. man. corr. A 51-52 tamen ... rationis²] iter. N' 52 rationis²] et add. sup. lin. E et add. V 52 voluntatem] et add. R 54 solo] sola V 55-57 et ... Filio] i. m. sup. man. corr. A 56 actus] actio I 56 producitur] producetur RV 56-57 qui etiam] inv. E 57 etiam] om. N'W producitur add. sed exp. A 57 communis est] inv. N'W 57 Filio] Et add. sed exp. A Et add. C 57 enim] sup. lin. man. corr. A 57-58 quo ... Filium] i. m. man. corr. A 57 Pater] Patris sed in Pater corr. E 58 praeter] praeterea(?) I 61 proprium] propriis V 62 cum] omni BHRV 63 et¹] om. C 63 et³] om. D 63 etiam] sup. lin. E 64 notionalem ... volendi] i. m. al. man. D 65 perficiendum] proficiendum DN'V profitendum W 66 unico] uni quo D 67 sola] solo R

tribus personis, licet aliae non dicant ipsum Verbum, et quomodo impossibile est quod dicant. Per hoc enim patebit ex parte voluntatis, quomodo unico amore procedente, producto communiter a Patre et Filio, perficitur operatio voluntatis in tribus personis, etsi Spiritus Sanctus illum amorem non producat, nec alium, et quomodo etiam impossibile est quod ipsum spirando producat. | Ex parte | autem intellectus adhuc primo sciendum est quod potest considerari aut ut natura est simpliciter, aut ut est natura et operationis intellectualis principium. Primo modo actio innascibilis personae notionalis, fundata super ipsum, dicitur generare, et productum dicitur Filius, quia procedit ut simile, in quantum natura est principium assimilandi. Secundo modo appellatur dicere, et productum dicitur Verbum, quia procedit ut declarativum et manifestativum eius cui est simile, in quantum actus dicendi est actus | manifestandi. Et sic, licet idem sunt re Verbum et Filius, quia eo est Verbum quo est Filius, differunt tamen ratione, ut ratio verbi sit quasi completiva; non sic autem potest distinguere | ex parte voluntatis, quia natura in ratione eiusdem principii cadit cum intellectu, non sic autem voluntas, immo ex opposito distinguitur. | Quia igitur, ut dictum est, ordine quodam rationis habet intellectus esse in persona innascibili et in aliis, | et ordine quodam originis habent

Bad. 21
B 156ra
R 106ra
W 176ra
Bad. 21:
Zucc. 3:

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

68 personis] verbo ... intellectualis add. (cf. supra, p. 26, 66-67) sed va-cat superscripts. D 68 aliae] alii DI i. m. E 68 dicant] dicantur RV 70 producto] om. W 71 perficitur] proficitur D proficitur sed in perficitur corr. C proferri sed perficitur i. m. al. man. E profiteri sed perficitur(?) i. m. I 73 quod sup. lin. C sup. lin. al. man. D quia BHRV quia i. m. E om. I 75 est] om. R 75 simpliciter] simplex CI 75 et] om. N' 76 innascibilis] innascibilitatis W 77 fundata] fun(?) N' 77 dicitur generare] generare dicitur sed signis inversionis inv. B 78 procedit] proceditur E 78 ut simile] i. m. E 78 natura] sed in nec(?) mut. C non E 79 productum] tamen add. D li(?) add. R 79 quia] quod RV 80 declarativum] declaratum DE declaratum sed in declarativum corr. I determinativum R 80 manifestativum] manifestum CDEI est add. I 81 manifestandi] manadi sed manifestandi i. m. al. man. CD 81 re] om. R 82 est¹] sup. lin. E 82 est²] om. N'W 82 differunt] differens RV differat(?) E 82-83 tamen ratione] iter. sed del. D 83 sit] fit(?) I 83-84 completiva ... principii] i. m. D 84 natura] scr. sed in nec(?) mut. C non sed exp. et natura i. m. I 84 cadit] addit sed ad-exp. et ca-sup. lin. man. corr. A 86 Quia] Quae D Quae sed exp. et Quia sup. lin. I Quod sed vel Quia sup. lin. C 86 est] et R 87 quodam] rationis ... esse add. (homoeceph. cf. supra. lin. 86-87) sed exp. C 87 habent] hanc(?) B hanc V habeant N'W habeat R 87 dicere] differentiae RV

82 Cf. AUGUST., *De Trin.*, XV, c. 14, n. 23 (CC lat. 50a, p. 496,1-497,31; PL 42, 1076-1077); Ps.-AUGUST., *De incarnatione Verbi*, II, c. 19 (PL 42, 1188). 86 Cf. supra, p. 25, 40-26, 45).

dicere et spirare fundari super actum dicendi et volendi, licet ergo tres personae simul naturaliter et essentialiter intelligunt, et eis convenit actus intelligendi super quem fundatur actus dicendi, actus tamen dicendi fundatur super actum intelligendi ut Patris est. Licet enim aliquid est commune pluri-|bus, aliquid tamen pertinet ad ipsum ut consideratur in uno supposito, et non ut consideratur in alio, vel ordine quodam rationis fundari | in eo secundum quod habet esse in pluribus. Et sic etiam non solum ordine quodam convenit intelligere personae innascibili et aliis, sed etiam ordine quodam convenit ei dicere, et aliis intelligere, quia ordine similiter quodam rationis se habent ad invicem dicere Patris et esse et intelligere Filii.

Qua-|propter igitur, quia personae innascibili | conveniunt et intelligere et dicere, respectu intelligere aliarum personarum ordine quodam, ut dictum est, soli igitur personae innascibili convenit dicere, ita etiam quod, si aliis conveniret, hoc esset ordine quodam rationis, ut patet ex dictis. Quod tamen non convenit, immo quia ordine quodam ei convenit respectu intelligere aliarum, ei soli convenit, et hoc ratione suae primitatis respectu aliarum, et quia in se et ex se habet divinam essentiam et omnia eius attributa et omnes eius rationes, et non aliae personae nisi ab ipso. Eo enim quod sic ei convenit intelligere et dicere fundatum super ipsum, totam fecunditatem ad generationem Filii et ad spirationem | Spiritus Sancti in se solo habet ex se.

Et quia generat Filium seu dicit Verbum non de aliena substantia sed sua, et non de parte sed de tota, ipsam totam Verbo communicando,

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

89 intelligunt] intelligent N'W 89 et²] i. m. C 90 quem] quam E 91 actum] et add. B 91 commune] cum add. RV 92 tamen] sup. lin. C non B 92 tamen pertinent] i. m. E 92 pertinet] inportet(?) sed in impertinet mut. C i. m. I importet(?) add. E 92 consideratur] considerantur E 96 etiam] om. CD sup. lin. E 96 aliis] aliquis E aliquis sed aliis i. m. al. man. C aliquis sed in aliis corr. al. man. D aliquis et aliis i. m. I 97 dicere] om. RV 97 et] om. R 98 esse et] esset N' 99 quia] quae add. D 99 personae] proprie sed in personae corr. B 00 aliarum] aliorum RV 00 personarum] perfectorum sed in personarum corr. R 1 etiam] et H 2 quod] et RV 2 aliis] aliquis R aliquis sed in aliis corr. B 2 conveniret] communi sed del. et conveniret i. m. D communicet sed del. et communicat i. m. al. man. E 2 esset]-t sup. lin. man. corr. A 2 ordine quodam] inv. N'W 3 Quod] Quia N' 3 immo] uno V 4 aliarum] animarum sed in aliarum corr. al. man. D 5 quia] quod V 7 Eo] om. B 7 ei] convenit] inv. RV 7 ei] est B 8 ipsum] ipsam B 9 habet] et add. I 11 totam¹] om. RV 11 communicando] communicato C

1 Cf. *supra*, p. 25, 40-26, 50.

totam fecunditatem ad generandum Filium exhaurit in generando unicum Filium. Et hoc ideo, quia, ut ostensum est, actus generationis eius est semper manens, et similiter Filius productus, et de sua substantia semper eadem et uniformiter manente fit generatio huiusmodi. Quibus concurrentibus impossibile est, secundum declarata, quod sit alia generatio in Deo, quia in eadem essentia essent simul plures generationes, quod non potest esse, quia sunt eiusdem rationis, ut dictum est, quemadmodum si unus homo haberet unicum semen, et non esset possibile aliud ad generationem hominis, et semper perseveraret actus | generationis, semper esset filius genitus, | et impossibile esset alium hominem generari praeter unum ab uno.

Hic autem Filius sic productus, quia procedit per actum dicendi in quantum verbum est, de intelligente intelligentia essentiali in quantum est intelligens actu intelligendi, qui etiam convenit aliis, et unicus, | licet | procedat de sola persona ingenua et innascibili, est tamen perfectivum totius intellectualis operationis ut est trium personarum, et declarativum sive manifestativum notitiae simplicis intelligentiae ut est trium personarum, ac si a tribus procederet: procedit enim ab uno, quasi vice trium. Quod dico, Verbum hoc esse perfectivum et declarativum simplicis notitiae et essentialis ut est trium, hoc intelligo, sicut praedicta, ordine quodam rationis, ut est personae dicentis essentialis notitia, et aliarum. Simpliciter tamen et | absolute est eius | ut est omnium declarativum. Et sic est Verbum omnium divinarum personarum quoad actum declarandi et manifestandi, licet non quoad actum dicendi. | Ex quo contingit quod, licet solus Pater dicat Verbum, tres tamen dicunt Verbo et in Verbo, licet alia ratione dicendi, secundum quod alibi declaravimus.

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

14 sua substantia] inv. BHN'RVW 15 huiusmodi] huius RV 17 eadem] natura add. sed exp. W 17 plures generationes] i. m. man. corr. A 19 unicum] unicam N' 19 non] sup. lin. man. corr. A 19 esset] -t sup. lin. man. corr. A 20 possibile] plurale(?) sed in possibile corr. E 20 aliud] ad sed in aliud corr. B 21 alium] alterum W 22 generari] hominem add. sed exp. A 23 sic] sit E 23 procedit] productae sed in procedit corr. C 23 dicendi] dividendi R 24 essentiali] i. m. I 25 aliis] aliquis sed in aliis corr. al. man. D aliquis EV om. W 26 ingenua] ingenua(?) R 29 enim] iter. E 29 trium] tamen add. I 30 hoc] iter. R 31 intelligo] intellecto RV 31 intelligo sicut] iter. i. m. al. man. C 31 praedicta] ratio tam sed praedicta i. m. al. man. C ratio causa sed exp. et praedicto i. m. E i. m. al. man. D om. I praedicto W ratio cum add. I ratio cum add. sed del. D 32 aliarum] aliorum RV 33 eius] eus(?) sed in eius corr. al. man. C 35 manifestandi] conf. sed in manifestandi corr. I 36-37 licet ... dicendi] i. m. man. corr. A

13 Cf. *supra*, p. 11, 30-12, 40. 16 Cf. *supra*, p. 23, 77-95. 18 *Ibid.* 37 Cf. HENRICUS DE GANDAVO, *Quodl. III*, q. 3 (ed. 1518, f. 50rI; ed. 1613, I, f. 83rA).

Unde, quia non est necessitas poni productionem Verbi in divinis nisi propter perfectionem operationis intellectualis, ut dictum est supra, et ista perfectio aequaliter fit per unum Verbum sicut per plura aut infinita, et per unum Verbum procedens ab uno tantum quantum si procederet a pluribus, propter quod dicit AUGUSTINUS Contra Maximinum: «*Filius non genuit neque enim non potuit, sed non oportuit*», «*neque non potuit*», hoc est: illud quod non genuit, non fuit ex non potentia sive impotentia sua, quia in ipso non erat aliquis defectus contrarius illi potentiae, sed non genuit, quia non oportuit, quia Pater | in hoc quasi eum praevenit, dicendo quasi vice sua et aliorum eum ut Verbum, quod est sufficiens ad perficiendum intellectualem operationem trium. Unde, per hoc quod dicit «*non oportuit*», AUGUSTINUS implicat quod non accedit Filio ex impotentia aliqua | quod non generat, sed quod ideo non generaret, quia hoc opportunum non fuit, eo quod sufficit in divinis generatio Filii unius, quasi Filius haberet potentiam ut posset generare, quam non oporteret ipsum deducere ad actum, etsi possit.

Sed non hoc implicat. Tunc enim ista potentia esset frustra, quia, ut dictum est, impossibile esset ipsam deduci ad actum, quod significat per hoc quod dicit «*non oportuit*», quia si non oportuit, si generaret, superfluum et inconveniens esset: minimum inconveniens in Deo simpliciter est impossibile.

Sed si subtiliter inspiciatur, implicat quod ratio huius impossibilitatis non oritur ex parte ipsius Filii, sed ex parte eius quod actus generationis

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

38-39 nisi propter] i. m. E 40 perfectio] perfecto N'W 40 aequaliter] conf. A 40 sicut] quam sed exp. et sicut i. m. man. corr. A 40-41 sicut ... Verbum] om. (hom.) HV 40 per²] om. R 41 et] om. R 41 Verbum] iter. sed exp. A 41 procedens] iter. R 41 uno] Verbo add. sed exp. W 42 propter quod dicit] quod dicit propter E 43 enim] om. R 43 sed ... potuit] om. (hom.) V 44 illud] id N'W 44 potentia] ponitur R 44 sive] aut V 44 impotentia] in potentia N' 47 sua] suae sed in sua corr. I 48 perficiendum] superficiendum sed super- exp. et per- i. m. E 48 intellectualem] intellectuale H 49 non] i. m. E 49 Augustinus] agere I agere sed Augustinus sub lin. al. man. C agere sed del. et Augustinus i. m. D 50 ideo] omnino V 50 non²] om. R 50 generaret] scr. sed in generet mut. C genenat(?) W 51 sufficit] sufficit ACEHIN'R fuisse est V 51 unius] non add. N'W 52 Filius] om. R 52 ut ... oporteret] om. I 52 quam] quod B 52 oporteret] oportere- tet(?) N' 54 hoc] hic N' 56 non] i. m. E 56 quia] quod W 56 si¹] om. W 56 si generaret] significaret N'W 57 minimum] autem add. N'W 59 huius] huius- modi IN'RV

39 Cf. supra, p. 13, 67-69. 42-43 AUGUST., Contra Maximinum, II, c. 12, n. 3 (PL 42, 768). 54-55 Cf. supra, lin. 48-53.

a Patre semper est manens in divina essentia, cum quo impossibile est esse alium, ut supra dictum est. Et sic ista impos-|sibilitas oritur ex aliquo positivo circa divinam essentiam, non autem ex aliquo privativo, neque circa Filium neque circa aliquid aliud in Deo. Et est talis impossibilitas proprie | impossibilitas immutabilitatis, qualis est omnis impossibilitas quae consideratur in Deo secundum se. Unde ex parte huius impossibilitatis accipienda est causa quare non possunt esse plures Filii in Deo, et per consimilem ex parte voluntatis, quare non plures Spiritus Sancti.

70

< AD ARGUMENTA >

| Ad illud quod arguitur primo: quod «*tantum est una persona Deus non de Deo, ergo est tantum una Deus de Deo*», dicendum quod non sequitur, quia, ut dictum est, unitas debet esse in principio respectu eorum quae procedunt ab ipso, ut sic necesse sit esse tantum unam personam Deum non de Deo, cum tamen ab illo possint esse — immo necesse si < n > t — plures qui sunt Deus | de Deo, propter praedictam rationem.

Ad secundum, quod «*ratio qua Filius procedit a Patre, est divina essentia, quae est in Filio, ergo in Filio similiter potest esse ratio producendi alium Filium ab ipso*», | dicendum quod licet divina essentia sit ratio productiva omnium divinarum actionum, hoc tamen non est nisi sub ratione alicuius attributi vel proprietatis fundatae in ipsa, ita quod sint ratio diversorum actuum diversa attributa aut proprietates. Licet ergo divina essentia est in Filio, quae est in Patre, quia tamen non est in

ABCDEHIN'W Pecia 1: RV

63 positivo] conf. et positivo i. m. al. man. E 64 Filium ... circa] om. (hom.) N'W 64 aliud] om. V 65 proprie] iter. in f. 144va N' 65 immutabilitatis] om. V 66 consideratur] consistit N'W 67 huius] huiusmodi IN'VW 67 accipienda] sumenda R 67 est] i. m. E 68 consimile] consimile CEN' 68 non] possunt esse add. N'W 71 est] iter. E 72 de¹] i. m. E 72 ergo ... Deo] om. (hom.) N'W 72 una] om. BHRV 72 quod non] iter. I 74 ipso] ipsa V 74 sic necesse] scr. in ras. man. corr. A 74 sit esse] i. m. man. corr. A 74-76 esse ... si < n > t] om. (hom.) N' 74 esse tantum] inv. R 75 non de] de non sed signis inversionis inv. A 75 possint] possunt IN' possint V 76 si < n > t] sup. lin. man. corr. A esse add. W 76 praedictam rationem] inv. BHN'RVW 79 ergo in Filio] om. (hom.) N'V 79 potest] possit C 80 quod] non add. V 82 ipsa] forte ipso A ipso BDEHIN'RV 83 sint] sit N' 84 diversorum] actionum add. C 84 actuum] sive add. sed exp. A 84 in¹] Deo add. sed exp. A 84 quia] quod N'

62 Cf. supra, p. 11, 30-12, 40. 71-72 Cf. supra, p. 1, 12-13 73 Cf. supra, p. 3, 53-56 78-80 Cf. supra, p. 1, 14-18.

ipso sub ratione proprietatis ad generandum active sicut est in Patre, ideo 85
in Patre ipso est ratio generandi Filium active, non autem in Filio.

W 176va Ad tertium, quod «duae sunt actiones | productivae personarum
habentes duas personas productas, quae sunt Deus de Deo, ergo debent
habere duas producentes quae sint Deus non de Deo», dicendum quod
non sequitur, quia, licet sint duae productiones ad duas personas 90
diversae diversitate reali relationis, fundantur tamen super duo principia
diversa solum ratione, quae necessario in eadem persona innascibili
concurrunt, ita quod | pluralitas in eis quae per actiones diversas
procedunt a principio, nullo modo potest arguere diversitatem princi-
piorum seu pluralitatem, qualis est in principiatis. 95

QUAESTIO 2

UTRUM PERSONARUM PRODUCTIO IN DEO PRAESUPPONITUR CAUSALITER ANTE PRODUCTIONEM CREATURARUM

Zucc. 335va | Sequuntur pertinentia ad Deum in respectu ad creaturas. Et erant
duo de Deo in respectu ad creaturas simpliciter, et iterum duo in respectu 5
ad creaturam assumptam in Christo, et adhuc duo in respectu ad
creaturam | possibilem assumi. |

H 201vb
A 167va
I 111va Primum de | primis duobus erat utrum personarum productio in Deo
praesupponitur causaliter ante productionem creaturarum. Secundum
erat utrum impossibile quod attribuitur Deo respectu creaturarum, ut 10
quod Deus non possit facere in creaturis vel in rebus contradictoria
esse simul, oriatur causaliter ex parte Dei an ex parte creaturae, ut quod
non potest fieri in creaturis, quia Deus non potest illud facere, an e
Zucc. 335vb converso. |

ABCDEHIN'W

85 active] autem *sed exp. et active i. m. E* 88 productas] *scr. in ras. man. corr. A*
89 producentes] productas B 89 sint] sunt N'W 89 quod] quia B 90 quia]
quod I 91 diversae] diveraetate(?) *sed -tate exp. H* 91 relationis] relations *sed in*
relationis *corr. B* 91 fundantur] fundatur DEHI 94-95 principiorum seu] seu prin-
cipiorum *sed signis inversionis inv. A* 2-3 Utrum ... creaturarum (cf. *infra*, lin. 8-9).
5 duo] in respectu *add. sed exp. A* 6 in'] a I 6 et adhuc duo] *i. m. E* 6 adhuc]
om. H 8 primis] *om. I* 8 primis duobus] *inv. N'W* 9 creaturarum] creaturis W
10 attribuitur] arguitur E 11 contradictoria] *scr. sed in contradictio mut. E* 12 oria-
tur] contrariatur N' 13-14 an e converso] *om. C* 14 converso] similiter *add. sed*
del. E

87-89 Cf. *supra*, p. 1, 19-2, 29.

15 Circa primum arguitur quod creaturarum productio praesupponit
productionem divinarum personarum, quia aliter creaturae essent a Deo
productae primo et immediate et ita de necessitate, quia ut posuerunt
philosophi, primum et immediate a Deo productum de necessitate | ab 164th
ipso producitur. Hoc autem falsum est, quia | non sunt productae ab ipso
20 nisi volente, quia «omnia quaecumque voluit Dominus fecit in caelo et in
terra». Ergo etc.
| Quod autem productionem personarum praesupponat productio crea- Zucc. 3
turarum ut causa productionis earum, arguitur quoniam sicut se habet
bonitas creaturarum ad bonitatem Dei, sic et productio ad productio-
nem. Sed bonitas creaturarum praesupponit bo-|nitatem Dei ut causam. E 159th
Ergo etc.

Contra, quod est ex se causa alicuius, sine omni alio potest illud agere.
Pater ex se est causa productionis creaturarum, quia nihil habet ab alio,
et essentia divina est ratio productionis creaturarum, quam habet ex se.
30 Ergo sine aliis potest illas producere: productio creaturarum a solo Patre
sine aliis non praesupponit personarum productionem. Ergo etc.

< SOLUTIO >

| Dissolutio huius quaestionis omnino dependet ex quaestione praece- Bad. 2
denti. Errantes enim circa divinarum personarum productionem necesse
35 habent errare circa productionem creaturarum. Unde philosophi quia

ABCDEHIN'W

15 Circa] Ad I 16 essent] erant D 17 primo] *i. m. E* 17-19 quia ... ipso] *i. m.*
inf. al. man. C 18 productum] productae *sed in productum corr. N'* 19 necessitate]
necessario C 20 producitur] *sequitur lac. E* 19 est] *iter. D* 20 nisi] non BDEHI
20 volente] voluntate *sed in volente corr. E* voluntate N'W 20 Dominus] Deus N'W
22 productionem] productio *et -nem i. m. man. corr. A* productio BCDEHIN'W
22 praesupponat] praesupponatur(?) *sed eras. -onatur et -onat i. m. man. corr. A* prae-
supponatur BCDEHIN'W ante *add. BCDEHIN'W* 22 productio] productionem(?)
sed eras. -nem(?) A productionem BCDEHIN'W 23 earum] N'W et *add. B* 2 ad']
exp. N' 24-25 ad'] ... creaturarum] *om. (hom.) B* 24-25 bonitatem ... creaturarum]
om. N' 24 productio ad] *i. m. E* 25 praesupponit] praesupponitur E 27 alio]
alia C 27 potest illud agere] agere potest illud N'W 28 quia] qui N'W 28 nihil]
idem *sed exp. et nihil i. m. man. corr. A* 29 et] *om. N'W* 30 aliis] aliquis *sed scr. in*
ras. man. corr. A 31 non] propter(?) *add. sed exp. D* 31 productionem] *scr. in ras.*
man. corr. A 33 huius] huiusmodi CI 34 enim] autem BCDEHIN'W 34 pro-
ductionem] productione B 35-(p. 34,46 Unde ... ponere (cf. R. MACKEN, *Les correc-*
tions d'Henri de Gand à ses Quodlibets, p. 16, example 14)

20-21 Ps. 134, 6.

Bad. 219^{rx}B 156^{vb}N° 144^{vb}W 176^{vb}H 202ra

negabant, immo potius ignorabant, divinarum personarum productionem, ponebant Deum producere creaturas de necessitate suae essentiae, non voluntatis libertate. | Quia enim in Deo non ponebant nisi intellectum simplicis intelligentiae, qua intelligit se et omnia alia, et similiter simplicem voluntatem, qua placent ei omnia, secundum quod sunt bona in sua essentia, et ponebant ista differre sola ratione. Talis autem intelligentia cum hoc, quod, in se naturalis, modo naturali se habet ad intellecta producenda | ab ipsa, necessario se habet ad eas ad producendum secundum unum determinatum modum, et similiter est de voluntate simplici concomitante talem intelligentiam.

Iddcirco necesse habebant ponere quod Deus per essentiam suam et | necessitate suae naturae res produceret secundum optimum modum producendi, ita quod alio modo produci non possent, et quod voluntas et intellectus | se haberent in hoc ut natura, non ut dispositiva et electiva ratio, dicente AVICENNA in IX° Metaphysicae: «Omne esse quod est ab eo, est secundum viam naturae, ut esse omnium sit ab eo non per cogitationem nec per beneplacitum eius. Quomodo enim hoc esse posset, cum sit pura intelligentia quae intelligit se ipsum? Et ideo necesse est ut intelligat quod eventus omnium sit ab eo, sic quod sua essentia est sciens quod sua perfectio et sua intelligentia est, ut fluat ab eo bonitas, et hoc est de concomitantibus suam gloriam, quam diligit per se ipsum, et placet ei quod provenit ex ea, et ut ex sua essentia | fluere omne quod est. Veritatis

ABCDEHIN'W

36-37 productionem,] necesse habebant *add. sed exp.* A 37 ponebant] ponere *sed in* ponebant *corr. man. corr.* A 38 non] *sup. lin.* B 39 omnia alia] *inv.* I 39 similiter] simpliciter B 40 placent] lacent(?) *sed in* placent *corr.* E 40 secundum] sicut *sed in* secundum *corr.* N° 42 naturalis] est *add.* BCDEHIN'W 43 producenda] producta *sed -ta exp. et -da sup. lin.* A 43 ipsa] ipso C 43 necessario ... eas] scilicet determinate ad unum *sed exp. et* necessario ... eas *i. m. man. corr.* A om. BCDEHIN'W 43-44 producendum] scilicet res alias a se *add. sed exp.* A scilicet *add.* BCDEHIN'W 44 secundum] *scr. in ras. man. corr.* A 44 determinatum modum] *inv.* BCDEHIN'W 45 concomitante] communicante E 45 intelligentiam] intellectivam E 47 naturae] om. N° 48 non] possunt vel non *add.* I 48 et²] om. B 49 se haberet] *inv.* E 49 ut²] om. BN° 50 in] om. BCDEHIN'W 51 eo] non *add. sed exp.* A 51 est²] om. N°W 52 beneplacitum] beneplacitam W 52 enim hoc] *inv.* C 52 posset] possit B 53 est] om. N° 54 quod] a *add. sed exp.* W 55 et] om. E 55 eo] ipsa N°W 55 Et] om. E 56 concomitantibus] communicantibus BDHI 57 et²] *iter. sed exp.* B 57 fluere] fluet CEI 57 omne] esse N°

50-(p. 35,)58 AVICENNA, *Metaph.*, IX, c. 4 (ed. S. VAN RIET, p. 477,56-478,70; ed. 1508, f. 104vaA).

autem primae non est sua prima actio nisi per essentiam». Et quomodo determinate et uno modo tantum, magis exprimit infra dicens: «Causae altiores non conceduntur intendere, nec accidit eis electio. Hic autem quod multae impressiones mirabiles fiunt in hoc quod generatur in hoc mundo, inducit te ad iudicandum quod omnino fiunt ex gubernatione et dispositione. Oportet autem ut scias de hoc, quod primus scit se ipsum, et ab ipso est necessitas ordinationis, bonitatis et perfectionis, secundum quod possibile est in rebus et placet ei. Intelligit ergo ordinem bonitatis quae melior esse potest, et secundum quod intelligit eam, fluit ipsa universali fluxu, quo perfectius pervenitur ad ordinem secundum pluritatem». Et per hunc modum ponebant defluxum rerum a primo ex necessitate suae essentiae iuxta unum determinatum modum suae scientiae et beneplaciti suae voluntatis.

| Sed haec ipsorum positio non potuit sufficere ad ponendum productionem creaturarum, | immo nec productio crea-|turarum posset poni ex hoc solo, quod in Deo non esset nisi simplex intelligentia et simplex voluntas. Et hoc ideo, quia non ponebant in divina intelligentia notitiam aliquam se habentem ut artem manifestativam et declarativam eorum quae cognoscit in simplici intelligentia, neque ut dispositivam eorum et ordinativam quae cognoscit ut producenda et alia a se, quae non est determinata ad unum modum producendi res, sed disponit secundum quem modum ex pluribus possibilibus fieri | conveniens est | iuxta ordinem aeternae iustitiae res produci. Similiter quia non ponebant in divina voluntate amorem aliquem se habentem ut incentivum et

Bad. 21
D 137^{ve}
Zucc. 3

A 167^{vt}
C 164va

ABCDEHIN'W

58 autem] aut I 58 prima] potentia E 60 conceduntur] exceduntur *sed in* conceduntur *corr.* B 60 nec] neque I 60 accidit eis] *inv.* W 60 Hic] Hoc CDIW 61 mirabiles] mirales N° 62 ex] *sup. lin. al. man.* E quod *add.* E gubernatio ex *add. i. m. al. man.* E 63 scit] -c- *sup. lin.* A sit B 63 ab ipso] absque I 64 ordinationis] ordinis CDE 64 et] om. C 64 perfectionis] imperfectionis C 65 ergo] om. N° 66 ipsa] ipso C ipsam *sed in* ipso *corr.* E 66 universali] nulli C 67 pluritatem] (Cf. G. F. NIERMEYER, *Mediae latinitatis* ..., 1976, p. 810) 68 modum] necesse habebant *add. sed del.* A 68 ponebant] ponere et -bant *add. sup. lin. man. corr.* A 68 defluxum] de fluxu W 68 a primo] om. N°W 68 suae] seu BCEHIN'W seu *sed exp. et* suae *sup. lin.* D 68 essentiae] ex naturae D 69 modum] *i. m. man. corr.* A 69 suae] essentiae *add. sed exp.* N°W 69 scientiae] essentiae *sed in* scientiae *corr.* B 69-70 suae voluntatis] *inv.* D 71-74 Sed ... voluntas] *i. m. man. corr.* A 71 haec] in hoc D hoc EI 71 potuit] ponit BDI ponit *sed exp. et* potuit *i. m.* H 75 artem] autem(?) H 75 eorum] earum N° 78 unum] actum *add. sed exp.* W 80 aeternae iustitiae] iustitiae aeternae *sed signis inversionis* *inv.* B 81 et] dif-(?) *add. sed del.* A

59-67 *Op. cit.*, IX, c. 6 (ed. S. VAN RIET, p. 495,35-469,50; ed. 1508, f. 105vbA).

E 159^b

affectativum in illa quae vult simplici voluntate, neque ut electivum eorum quae ei placent ut producenda et alia a se, quae notitia et qui amor non habentur in Deo sine productione Verbi | et Amoris super notitiam et amorem simplicem.

85

B 157^{ra}I 111^{vb}Bad. 219^zW 177^{ra}H 202^{rb}Bad. 219^{vz}

Et necesse est eos poni in Deo ad perfectionem intellectualis et voluntariae operationis, sicut habitum est supra, ut huiusmodi notitia et amor non distinguantur ab eis a quibus procedunt, ratione, sed personali relatione. Licet enim ex puris naturalibus creaturae in Deo percipi non possent isti processus propter simplicitatem divini intellectus, quia et propter simplicitatem intellectus angelici cognoscentis absque discursu conclusiones in principiis et rerum essentias in suas definitivas rationes, etiam non perciperemus huiusmodi Verbi et Amoris processione, sicut etiam in | nobis non percipimus amoris pro-|cessionem ex parte voluntatis sicut percipimus processionem verbi ex parte intellectus, | et hoc ideo quia non est discursus ex parte voluntatis nostrae sicut | est ex parte intellectus, postquam tamen ex fide tenemus istas emanationes in Deo, ipsarum necessitatem in se manuactione rationis possumus probare, ut patet ex praecedenti quaestione, et ex verbo quod in nobis procedere ex discursu actus cogitandi perpendimus declarare, licet multum distet inter verbum nostrum et Verbum divinum, et ex parte substantiae verbi et ex parte modi procedendi ipsius. In hoc videlicet, quod verbum nostrum prius formabile est quam formatum per actum discursus, ut supra expositum est, Verbum vero divinum nequaquam, dicente AUGUSTINO XV° De Trinitate cap.^o 16°: «*Verbum Dei sine cogitatione Dei debet intelligi | ut forma ipsa simplex intelligatur, | non aliquid formabile quod*

90

95

00

5

ABCDEHIN'W

82 voluntate] notitia *sed exp. et voluntate i. m. E* 82 neque] nec N' 86 eos] eas BCDEHIN'W 90 simplicitatem] simplicem *sed -cita- i. m. al. man. C* 91 angelici] *i. m. E* 92 in principiis] *i. m. E* 92 essentias] essentis *sed in essentias corr. al. man. C* essentis DHI 93 perciperemus] percipemus BD 93 processionem] verbi ex parte intellectus *add. sed exp. N'* 94-95 ex ... processionem] *om. (hom.) I* 95 sicut] *om. E* 95 percipimus processionem] *om. N'W* 95-97 et ... intellectus] *om. (hom.) C* 97 tenemus] tenemur I 98 manuactione] manuactiones *sed in manuactione corr. E* manuactiones BI 99 ex¹] *sup. lin. A* 99 praecedent] *scr. sed -dicta i. m. E* 99 et] *sup. lin. B* 00 licet] *sed N'* 4 vero] non B 5 Dei²] diversa N'W sive diversa *add. sed sive scr. sup. lin. et diversa i. m. E* 6 forma] formatur I

87 Cf. *supra*, q. 1, p. 1,5-32,95. 99 Cf. *supra*, *ibid.* 3-4 Cf. *supra*, p. 15,12-16,24. 5-7 AUGUST., *De Trin.*, XV, c. 16, n. 25 (CC lat., 50A, 500; PL 42, 1079).

esse etiam posset informe», nos igitur ex fide tenentes, et ex subsequente ratione declarantes, quod ad perfectionem operationis intellectualis et voluntariae in Deo necesse est in ipso ponere | productionem Verbi et N' 145^r

10 Amoris, et cum hoc supponentes quod Deus creaturas producit non ex naturae suae necessitate, sed ex dispositione suae sapientiae et voluntatis electione, ut nulla necessitate, sed solummodo ipsas producat liberi arbitrii sui electione, secundum quod alias poterit declarari, dicimus quod productio divinarum personarum necessario praecedit productionem creaturarum tamquam causa eorum.

15 | Ad cuius intellectum sciendum quod Deus est causa productionis creaturarum per sapientiam qua ipsas cognoscit, et amorem quo eas diligit, | non tantum per sapientiam et amorem quocumque modo se habentes, quia non per ipsos ut sunt simplicis intelligentiae et voluntatis, 20 sed per sapientiam ut est intellectus disponentis operanda, et per amorem ut est voluntatis opus affectantis. Quantumcumque enim intellectus cognosceret operanda, si non de eis ut de operandis disponderet, et quantumcumque voluntas operanda diligeret, si productionem eorum non affectaret, numquam per intellectum et voluntatem sive per sapientiam et amorem illa produceret, quia sapientia et amor huiusmodi ad puram speculationem pertinent, sed tunc primo opus producitur, cum sapientia disponitur et voluntate affectatur, quia sapientia et amor huiusmodi ad praxim pertinent. Quemadmodum enim forma naturalis non est principium actionis secundum quod est perfectio eius in quo est, 25 sed solummodo secundum quod habet respectum ad effectum, similiter sapientia aut amor secundum quod est forma intellectus aut voluntatis, non est actionis principium, sed solummodo secundum quod habet respectum ad effectum; sapientia autem disponens et amor affectans, qui respiciunt actum, non sunt nisi sapientia et amor procedens.

35 Quod patet per exemplum in artifice primo ex parte intellectus. Artifex

ABCDEHIN'W

7 etiam] non BCDEHIN'W 8 et] *corr. E* 10 ex] *i. m. E* 12 producat] producit BCDEHIN'W 12-13 liberi arbitrii sui] libero arbitrio sive N'W 14 praecedit] procedit I 15 eorum] earum BCDEHIN'W 16 est] *om. I* 17 cognoscit] cognoscet D 17 eas] ens(?) D 22 cognosceret] cognosceret *sed exp. et cogitaret i. m. E* 23 voluntas] voluntatis B 23 eorum] earum C 24 per²] perfectionem(?) *add. sed exp. I* 25 produceret] procederet *sed in produceret corr. C* 25-26 ad puram speculationem pertinent] pertinent ad puram speculationem N'W 28 praxim] proximum E 29 actionis] non ... actionis *iter. sed va-* cat *superscripts. W* 30 respectum] respectus N' 33 affectans] affectantis I

7-8 Cf. *infra*, *lin.* 16-34.

E 159va
C 164vb
D 137vb
B 157rb

enim in sapientia artis duplicem habet notitiam de artificio: unam simplicis notitiae in arte universali, qua intuetur operanda pure speculative, et aliam notitiae dispositivae ad opus qua in arte | particulari concepta de arte universali intuetur | ordinem productionis suae in opus, et est cognitio practica, sine qua | artificem impossibile est in opus 40 procedere.

A 168ra
W 177rb

Similiter et ex parte voluntatis. Artifex primo duplicem habet amorem artificiatum: unum simplicem, quo placet ei forma artificii, qui non ordinat ad opus, alium vero affectivum, quo opus fieri desiderat. Et est primus amor beneplaciti, | secundus vero concupiscentiae: primo enim placet 45 bonum, secundo vero bono quod placet, | vult bonum; et procedit iste amor secundus in voluntate de primo: quia enim placet mihi bonum, ei bonum desidero.

H 202va

Consimiliter autem est ex parte Dei. In simplici enim notitia eius quae essentialis est, quam agit in intellectum forma intellecta, et est ipse actus 50 intelligendi, novit singula simpliciter et absolute, tamquam in manifestatione quadam habita de re intellecta. In notitia vero producta de ea per actum dicendi, novit eadem ut in declarativo et manifestativo quodam, et hoc sive pertineant ad suam essentiam sive | sint operanda extra, 55 sed specialiter novit in ea operanda tamquam in quodam dispositivo et ordinativo eorum ad opus, ita quod, licet istae duae notitiae sint una et eadem re, sicut omnia quae sunt in Deo, una est ut manifestativa et dispositiva, altera vero est solummodo ut manifestatio quaedam, et est una procedens de altera aequalis ei per omnia.

Zucc. 331vb

Et sicut est de duplici notitia ex parte intellectus, ita est suo modo de duplici amore ex parte voluntatis, ita quod notitia et amor secundum 60 quod sunt pro-|cedentes, sunt rationes secundum quas creaturae producuntur in esse, ita quod productio creaturarum praesupponit causaliter productionem personarum, non quia a tota Trinitate, et ita ab ipsis

ABCDEHIN'W

36 de] ex B 37 notitiae] nomine *sed in* notitiae *corr.* B 40 artificem] artificio I 42 primo] post B 43 ordinat] ordinant *sed in* ordinat *corr.* C 44 quo] *i. m. al. man.* E 44 fieri] fideri(?) I 45 vero] vere B non I 46 bono] bonum C 46 iste] ille N'W 47 secundus] sensus N'W 47 mihi] p-*add. sed exp.* D 47 ei] *sed exp. et ego i. m. C* 48 desiderio] *i. m. E* desiderio BDI 50 quam] vel qua *add. i. m. al. man. C* 50 in] *om.* BH 50 intellectum] intellectu N'W 53 et] *iter.* E 53 manifestativo] manifesto *et* -tativo *i. m. al. man. C* 53 quodam] quaedam B 54 extra] existendo *sed in extra corr.* D 55 specialiter] supernaturaliter B 56 quod licet] quodlibet BI 56 istae] illae N' 56 et] ut B 57 manifestativa] manifestivam B manifestam C 58 vero est] *inv.* B 60 Et] *om.* W 61 duplici amore] *inv.* C

65 personis productis, producuntur creaturae secundum genus causae efficientis, sed quia sapientia et amor producti sunt rationes in intellectu essentiali et voluntate Trinitatis dispositivae et ordinativae ad creaturarum productionem secundum genus causae formalis, sine quibus intellectus et voluntas essentialis cum sapientia et amore essentiali non 70 sufficienter disponent intelligentes et volentes ad ipsas creaturas producendas. Sapientia enim ut est essentialis in essentia, non est nisi speculativa, et ideae ut sunt in tali sapientia, | non sunt nisi rationes N' 145^d cognoscendi. Sapientia vero ut est personalis sive genita in Verbo, non tantum est | speculativa ad cognoscendum ea quae sunt in Deo et extra I 112ra 75 ipsum, habendo in se rationes ideales ut sunt solum principia cognoscendi, sed etiam est practica respectu operandorum, continens in se ideas ut sunt principia operandi. Propter quod dicit APOSTOLUS I^a < ad > Corinthios: «*praedicamus Christum Dei virtutem et Dei sapientiam*»: «virtutem», in quantum habet rationem sapientiae practicae, prout 80 etiam verbum dicitur esse operativa potentia; «sapientiam», in quantum habet rationem sapientiae speculativae, non qua sapit sapientia ingenta, sed in qua sapit.

| Ex quo aperte patet quod, sicut ordo quidam rationis in essentialibus Deo secundum intellectum nostrum in esse Dei quasi ortum habet ut 85 in primo et simplicissimo et principalissimo conceptu divino sive de Deo, et terminatur in intelligere et praecipue in ipso velle, quae sunt essentialia maxime distantia et differentia secundum rationem, quae includuntur in una et prima persona, quae innascibilis est et Deus non de Deo, a quo ordine quodam originis in personalibus inchoatur, | et terminatur in 90 persona Spiritus Sancti, in quo hierarchia supercaelestis terminatur, quae quodam modo in esse divino inchoatur, secundum quod habitum est partim in praecedenti quaestione, partim in | ista, | post ordinem autem huius hierarchiae nihil restat nisi ordo hierarchiae caelestis et ecclesiasticae, qui incipit a creaturis, quae in summa differentia emanant B 157va E 159vb Bad. 22

ABCDEHIN'W

70 sufficienter] sufficit *sed in* sufficienter *corr. al. man. C* 71-82 Sapientia ... sapit] *i. m. inf. man. corr. A* 73-74 personalis ... est] *om. (hom.) E* 73 genita] geniti D 76 etiam est] *inv. W* 80 esse] *om.* BCDEHIN'W 81 qua] quia N' quia *sed rescr. qua E* quia *sed in qua corr. W* 84 nostrum] *iter. I* 84 quasi] ordo *add. sed exp. I* 84 habet] habent *sed -n- exp. A* 88 et²] est *add. N'W* 91 quae] quod D 93 huius] huiusmodi DI 93 nihil] naturaliter B 94 qui] quae BCDEHIN'W

78 I Cor. 1,23-24. 92 Cf. *supra*, p. 2, 43-3, 52 et 37, 7-15.

W 177ra a Trinitate personarum divinarum ut uniuntur in divina essentia, quae
 C 165ra sub ratione qua est voluntas arbitrio libera, est principalis ratio pro-
 ductionis omnium creaturarum, quae quoad actum producendi | a Deo
 nullum inter se habent ordinem respectu Dei. Forte enim Deus creando
 omnia simul produxit, aut, si non fecit, sed primo produxit angelicam
 naturam, deinde alias secundum | ordinem sex dierum, potuit tamen
 simul omnia producere, et illam creaturam prius, quam forte produxit
 posterius. Inter se autem duplicem habent ordinem, et secundum hoc
 creaturae dupliciter in hierarchia sua ordinantur, secundum quod decla-
 rabimus in parte in tertia quaestione sequente. |

< AD ARGUMENTA >

Bad. 220^{oC} | Ad illud ergo quod arguitur contra | determinata, quod «Pater ex se
 H 202vb est causa productionis, ergo sine aliis | personis potest eas producere, et
 Zucc. 332ra ita etc.», dicendum quod ex se aliquid dicitur agere, quia in se habet
 rationem formalem qua agit. Quod potest contingere alicui dupliciter:
 uno modo habendo illam in se solo; alio modo habendo eam in se ita
 quod simul habeatur in aliis. Quod primo modo aliquid agit | ex se,
 D 138ra potest illud agere sine aliis, non autem quod agit aliquid secundo. Et isto
 secundo modo Pater creat ex se, et tamen coniunctim vel inseparabiliter
 cum Filio et Spiritu Sancto, quia omnes habent in se naturam divinitatis,
 qua creant. Quia tamen ordine quodam rationis habent eam, in eo
 videlicet quod Pater habet eam a se, Filius autem a Patre, etiam ordine
 quodam rationis convenit eis actus creandi, in eo videlicet quod Pater
 habet a se quod creat, Filius vero a Patre, et Spiritus Sanctus ab utroque,

ABCDEHIN'W

95 personarum divinarum] *inv.* B 96 est voluntas] *inv.* N'W 96 voluntas] *al-* *add.*
sed exp. A 96 est²] *pro add. sed exp.* A 97 producendi] *procedendi sed in produ-*
cendi corr. C 97 a] in BCDEHIN'W 99 produxit¹] *produci* I 99 aut ... primo]
i. m. inf. al. man. C 99 aut ... produxit] *om. (hom.)* H 99 produxit²] *om.* C
 2 hoc] haec E 4 sequente] Quod *add. sed exp.* E 6 arguitur] *argumento* D
 8 agere] dupliciter *add. sed exp.* A 9 Quod] tam(?) *i. m. al. man.* E 11 aliquid agit]
inv. BCDEHIN'W 12 secundo] *modo add.* BCDEHIN'W 12-13 Et ... modo] *om.*
(hom.) B 13 secundo] *om.* N'W 13 creat] *i. m. man. corr.* A 13 coniunctim]
 coniunctum BE coniunctum *sed in* coniunctim *corr.* D 13 vel] et N' 14 omnes]
 omnis *sed in* omnes *corr.* D 14 divinitatis] *deitatis* N'W 15 habent eam] *i. m.* H
 15 eo] Deo *sed in* eo *corr.* E 16 quod Pater] *om. sed pro* Pater *i. m. al. man.* E 17 eis]
 ei N'W

4 Cf. *infra*, p. 53,58-(p. 55),12. 6-8 Cf. *supra*, p. 33, 27-31.

si tamen hoc ponit aliquem ordinem rationis in creando. Et est adverten-
 dum quod Pater, Filius et Spiritus San-|ctus non solum creant ex se Zucc. 3.
 coniunctim quia omnes in se habent naturam divinam, licet differenti
 modo, in eo scilicet quod Pater habet eam a se, Filius a Patre, sed quia
 omnes in se et in intellectu suo communi et essentiali habent Verbum
 unum commune et unum Amorem procedentem, qui respectu essentiae
 sunt principium formale actus creandi quasi proximum, et essentia
 remotum. | Et Pater habet illud Verbum in se, hoc est in suo intellectu A 168th
 essentiali ad perficiendum ipsum, et similiter Filius, qui est ipsum
 Verbum, et etiam Spiritus Sanctus, sed Pater habet ipsum a se quia
 ipsum dicendo, Filius et Spiritus Sanctus a solo Patre, qui vice omnium
 Verbum unicum dicit ad perficiendum intellectum communem essentia-
 lem, ut patet ex supradictis, quamvis Filius non proprie dicitur habere
 ipsum Verbum, sed esse ipsum Verbum. Et sicut est de Verbo ex parte
 intellectus, sic est de Spiritu Sancto ex parte voluntatis.

QUAESTIO 3

UTRUM IMPOSSIBILE QUOD ATTRIBUTUR DEO RESPECTU
 CREATURARUM, ORIATUR CAUSALITER EX PARTE DEI
 AN EX PARTE CREATURAE

5 | Circa secundum arguitur quod impossibilitas circa fieri rerum debet Zucc. 3.
 dici originari ex parte Dei, quia ex parte Dei est sicut ex parte activi, ex
 parte rei sicut ex parte passivi. Quod autem est in passivo, est causatum
 ab activo, quia secundum auctorem Sex principiorum «passio est
 effectus illatioque | actionis». Ergo etc.

B 157th

ABCDEHIN'W

19 si ... creando] *i. m. man. corr.* A 19 aliquem ordinem] *inv.* BCDEHIN'W 20 Pa-
 ter] et *add.* W 21 coniunctim] *coniunctum* BE 22 habet] *habeat* N'W 23 in¹]
 a I 23 se] *scr. in ras. man. corr.* A 23 in²] *om.* N' 25 formale] *iter. sed del.* A
 26 Et] *om.* N' 26 Pater] *i. m. al. man.* W *om.* ABCDEHI 28 et] *iter. sed exp.* D
 29 omnium] *omni* N'W 31 supradictis] *praedictis* W 32 sed ... Verbum] *om.*
(hom.) C 2-4 Utrum ... creaturae] (cf. *supra*, p. 32, 10-13) 6 originari] *sce. sed forte*
 -gina- *exp.* A 6 activi] et *add.* C 7 Quod] -dam *i. m.* E 7 est¹] *om.* B 8 ab] in
sed exp. et ab *i. m. man. corr.* A 8 auctorem] Avicenna(?) A 8 principiorum] *passio*
add. sed exp. C 9 illatioque] *affectionis add. sed del.* C

31 Cf. *supra*, p. 26, 66-27, 85. 8-9 GILB. PORR., *Liber de sex principiis*, c. 3, n. 10 (ed.
 A. HEYSSE, p. 15, 1.10; PL 188, 1262A); in ANON. *Auct. Arist.*, ed. HAMESSE, 33,11).

Item. Quod contradictoria non possunt esse in eodem, contingit quia 10
non habent seminalem rationem in se. Illam autem non habent, quia
N° 145va Deus eam non dedit, quia, si dedisset, eam haberent, et possent ex | ipsa
contradictoria esse simul. Quod ergo non possunt esse simul, ratio est
prima ex parte Dei.

In contrarium est illud quod dicit AVICENNA IV° Metaphysicae: 15
«*Agens non potest, quia non est possibile in se*».

< SOLUTIO >

Bad. 220rd | Dicendum ad hoc quod in omnibus quae Deo attribuuntur, conside-
randum est an id quod ei attribuitur, significat secundum rationem sui
nominis aliquid quod est dignitatis simpliciter, quod debet esse tale quid 20
quod in quolibet simpliciter melius est esse ipsum quam non ipsum,
secundum regulam ANSELMII, quam alibi exposuimus. Quod si tale fuerit,
qualia sunt illa quae significantur nominibus | divinorum attributorum
essentialium, ut sunt sapientia, boni-|tas et huiusmodi, tunc simpliciter
illud secundum se et primo Deo attribuendum tamquam illi a quo ortum 25
habet, et habet esse ab illo in aliis secundum rationem rei, licet secundum
nominis impositionem primo conveniant creaturis, quia nomina eis quae
videntur in creaturis, primo sunt imposita.

H 203ra | Si vero id quod attribuitur Deo secundum rationem sui nominis
significat aliquid quod non est dignitatis simpliciter, tale etsi Deo 30
attribuitur, hoc non est secundum se et primo, sed quia aliquid attribui-
tur creaturae, et ex respectu eius ad Deum illud Deo attribuitur. Sed tale
quod non est | dignitatis simpliciter, est tale aut quia, etsi sit dignitatis,
non tamen simpliciter et absolute melius est Deum esse ipsum quam non

ABCDEHIN'W

10 Item] Iterum N'W 10 contradictoria] contradictio EH 12 dedisset] dedissent W
13 contradictoria] scr. sed in contradictio mut. E 13 Quod ... simul] i. m. al. man. C
14 prima] pura BCDEHIN'W 18 Dicendum ad hoc] Ad hoc dicendum I 18 at-
tribuuntur] attribuitur A 22 alibi exposuimus] inv. EN'W 22 tale fuerit] inv. N'W
23 significantur] in add. sed exp. C 23 divinorum] iter. W 24 bonitas et huiusmodi]
huiusmodi et bonitas sed corr. B 25 Deo] om. W 25 attribuendum] tam add. sed
exp. E est add. BCDEHIN'W 26 licet] i. m. B 29 id] illud W 30 aliquid] quod
non est dignitatis add. N'W 32 et] om. N'W 34 melius] malitia sed exp. et melius i.
m. E 34 Deum] om. D 34 non?] est add. sed exp. A

16 AVICENNA, *Metaph.*, IV, c. 2 (ed. S. VAN RIET, p. 208, 55-56; ed. 1508, f. 85vaG).
22 Cf. ANSELMUS, *Monologion*, c. 15 (ed. F. S. SCHMITT, I, p. 28, 26-29, 9; PL 158, 162D-
163B), citatus in HENR. DE GAND., *Quaest. ord. (Summa)*, art. 32, q. 2 (ed. 1520, I,
f. 191rV; ed. 1646, II, p. 488b-489a); etiam J. GÓMEZ-CAFFARENA, *Cronologia ...*, p. 120.

35 ipsum, aut quia non est aliquid dignitatis, quia nihil positive dicit, sed
privative solum.

Pri-|mo modo Deo attribuuntur omnia nomina quae respectum dicunt C 165th
in eo ad creaturas, quia creaturae respectum dicunt ad ipsum secundum
quod Deo attribuitur esse Dominum, quia ex tempore habet servum. Et
40 oritur iste respectus a creatura, in qua est relatio secundum rem et esse,
et non a Deo, in quo est relatio secundum rationem et secundum dici.
Unde Deus dicitur Dominus quia habet creaturam servam, et non e
converso, creatura dicitur | serva, quia habet Deum Dominum. Et sic Zucc. 1
etiam attribuitur Deo posse aliquid super creaturam active, quia creatura
45 est in se possibilis ad recipiendum in se actionem creatoris.

Sed est advertendum, tam ex parte possibilitatis Dei active quam
creaturae passive, quod utramque est dupliciter considerare: aut in
comparatione ad suum subiectum in quo est, vel in comparatione ad
suum obiectum ad quod est, ut potentiam passivam creaturae possumus
50 considerare in comparatione ad substantiam creaturae, vel in respectu
ad Deum, qui aliquid potest active super ipsam, et similiter potentiam
activam Dei ad ipsum ut ad subiectum, et ad creaturam ut ad obiectum.
Et se habet ipsa potentia creaturae | in isto duplici respectu, quod idem Bad. 22
est secundum rem et subiectum, differens sola ratione, et ratio compara-
tionis suae ad subiectum est ratio comparationis suae ad obiectum. Et
55 similiter est de potentia activa Dei, praeter hoc quod non dicitur Deus ad
creaturam per | suam potentiam activam, nisi quia creatura dicitur ad D 138th
ipsum per suam potentiam passivam. Unde, quia prior secundum
rationem est comparatio cuiuslibet potentiae ad subiectum quam ad
60 obiectum, ideo dicitur AVICENNA in VI° Metaphysicae: «*Omne quod incipit*

ABCDEHIN'W

40 rem et esse] esse et rem N'W 41 dici] Deus add. sed exp. D 42 Unde] Vide sed in
Unde corr. D 42-43 e converso] i. m. B 43-44 Et sic etiam] vel secundum quod sed
exp. et Et sic etiam i. m. man. corr. A 46 tam] tamen E 46 quam] coniuncto sed exp.
et quam i. m. E 47 quod] quia N' 47 utramque] scr. sed in utrumque mut. E
utrumque BCDHIW 47 dupliciter] quod add. sed exp. D 49 obiectum] in add.
sed exp. W 49 creaturae] vel add. N' 50 in comparatione] i. m. E 51 qui]
conf. E 52 activam Dei] inv. BCDEHIN'W 53 Et] sic add. N'W 53 isto] ipso B
53 quod], licet add. sed exp. A 54 est] sit sed exp. et est sup. lin. A 54 et¹] secundum
add. W 54 differens sola] differt tamen sed exp. et differens sola i. m. man. corr. A
54 et²] est add. sed exp. A 55 ad ... suae] i. m. al. man. C 56 activa] acti-
vum N' 56 Deus] sup. lin. man. corr. A om. I 58 passivam] activam sed exp. et
passivam i. m. man. corr. A 59 subiectum] substantiam I 60 in] om. BCDEHIN'W

60-(p. 44), 62 AVICENNA, *Metaph.*, IV, c. 2 (ed. S. VAN RIET, p. 208, 52-54; ed. 1508, f. 85vaG).

- B 158ra esse, antequam sit, necesse est ut sit possibile in se. Si enim | non fuerit possibile in se, illud non erit ullo modo», quia etiam non est potentia activi in respectu ad passivum, nisi quia passivum habet respectum sua potentia ad ipsum. Ideo continuo subdit: «Non est autem possibilitas sui esse eo quod agens sit potens super illud, quia agens non est potens super illud cum ipsum non fuerit possibile in se». Et appellat «possibile in se» ex respectu potentiae comparatae ad ipsum ut ad subiectum. Unde, postquam induxit probationem suam super iam praemisso, subdit: «Aperte igitur manifestum est quod intentio essendi rem in se possibile, non est intentio ipsam essendi sic ut sit possibile super eam, quamvis quantum ad subiectum sunt unum. Ipsam enim esse | sic ut sit posse super eam, concomitans est ad ipsam esse possibilem in se, quia ipsam esse possibilem in se est respectu sui ipsius, et ipsam esse sic ut sit possibile super eam, est respectu suae relationis ad datorem essendi».
- A 168va Et secundum hoc Deus non dicitur posse super creaturam aliquid, nisi quia simpliciter est potens | in se et quia ipsa est potens respectu eius, et ipsa non dicitur potens respectu eius nisi quia simpliciter est potens in se, simpliciter tamen et absolute ipsa creatura non dicitur potens in se aliquo modo passive, nisi quia Deus est in se potens | potentia activa respondente illi potentiae passivae. Quod ideo contingit, quia sic posse | in Deo respectu sui ipsius et in se consideratum est Deo dignitatis simpliciter et absolute — pos-/se enim active secundum se | melius est simpliciter cuicumque quam non posse —, licet posse hoc, ut consideratur in respectu ad creaturam, quamvis sit dignitatis, non tamen est dignitatis simpliciter, quia nihil dignitatis simpliciter potest Deo inesse ex respectu ad creaturas, quia in se ipso nihil minus dignitatis habet si secundum se

ABCDEHIN'W

61 fuerit] sit N'W 62 erit] erat N'W 62 ullo] nullo C 62 potentia] possibile sed in potentia corr. N' 63 autem] sup. lin. E 65-66 quia ... illud] om. (hom.) N'W 65 non est] inv. I 66 ipsum] illud N'W 67 subiectum] suum(?) sed exp. et subiectum i. m. D 69 possibile] possibilem N'W 70 ipsam] ipsum ABCDEHIN'W 71 ipsam] scr. sed in ipsum mut. D ipsa N' 71 sit] om. E 71 posse] possibile W 72 concomitans] communicans E 72 ipsam] ipsum C 72 esse?] sup. lin. A 72 possibilem?] possibile H 73 ut] et BCDEHIN' om. W vel ut add. i. m. al. man. C 73 sit] sic(?) D om. W 75 hoc] dicitur add. sed exp. I 76 quia] om. N' 77 et] om. I 79 potens] in add. N'W 80 sic] sit B 81 se] om. E 81 est] vel in add. i. m. al. man. C 83 ut] non sed del. et ut i. m. C 85 Deo] in Deo add. E

64-66 *Ibid.* (ed. S. VAN RIET, p. 208,54-56; ed. 1508, f. 85vaG). 69-74 *Ibid.* (ed. S. VAN RIET, p. 209,69-75; ed. 1508, f. 85va-vbG).

- absolute consideratur, quam si consideretur in respectu ad creaturas, eo quod nihil dignitatis recipit a creaturis, quia «bonorum nostrorum non eget». Et quod posse Dei in respectu ad creaturas consideratum aliquid dignitatis dicit, licet non simpliciter, hoc contingit quia idem posse, ut habet secundum se et respectu sui, est posse simpliciter, propter quod creatura habet in se, et secundum se et respectu sui, posse passivum illi respondens, a quo habet quod dicitur posse respectu Dei, et propter illud posse, quo dicitur creatura respectu Dei, dicitur, vice versa, Deus posse respectu creaturae.
- Et sic, absolute loquendo, non est posse passivum in creatura, nisi quia est posse activum in Deo. Ut cum quattuor sunt respectus secundum posse, duo secundum posse activum, unus quo posse Dei comparatur ad Deum ut | cuius est, alius quo comparatur ad creaturam ut ad quam est, et duo secundum posse passivum, unus quo comparatur ad creaturam ut cuius est, alius secundum quem comparatur ad Deum ut ad quem est, in ipsis talis est ordo, quoniam a posse Dei activo secundum se est posse passivum in creatura secundum se, et ex posse passivo creaturae secundum se concomitatur posse passivum creaturae respectu Dei, ex posse creaturae passive respectu Dei dicitur Deus posse active respectu creaturae. Ut secundum hoc in creatura non est simpliciter posse passive secundum se, nisi quia posse active est in Deo, non autem quia posse aliquod active respondens illi posse passive in una creatura sit in alia creatura. Ut dicatur aliquid passive per se et simpliciter possibile | in creatura respectu potentiae creatoris, scilicet quia ipse habet potentiam activam ad illud ad quod creatura habet potentiam passivam, non respectu potentiae alicuius | alterius creaturae, scilicet quia habet potentiam activam ad illud ad quod alia creatura habet potentiam activam,

ABCDEHIN'W

87 consideratur] consideretur N'W 88 recipit] recipiat N'W 90 ut] ipsum add. N' 92 in se] esse C 92 et?] in add. C 92-93 illi respondens] inv. H 93 habet quod] om. N' 94 quo] non E quod I 96 nisi] sup. lin. D om. W 98 comparatur] componitur D 99-2 ad ... ut] om. (hom.) B 4 secundum] per sed exp. et secundum sup. lin. man. corr. A 4 Dei] et add. W 4 ex] a add. sed exp. A 5 creaturae passive] inv. N'W 5 respectu?] posse add. sed exp. B 6 hoc] iter. sed exp. E 6 simpliciter] exp. E 7 posse] aliud add. sed del. C 8 aliquod] aliquid W 8-9 sit ... creatura] om. (hom.) I 9 Ut] verus intellectus add. i. m. C 9 aliquid] posse add. I 11 activam] vel passivam add. i. m. al. man. C 12 scilicet] om. I 13 activam] et passivam i. m. al. man. C passivam N'W 13 habet potentiam] inv. BCDEHIN'

88-89 *Ps.* 15, 2.

nisi per accidens. Ut quemadmodum cibus non dicitur sanus simpliciter nisi respectu simpliciter sani, non autem respectu aegroti nisi per accidens — est enim sanus simpliciter qui est sanus sano, non autem qui est sanus aegroti —, sic posse sive possibile passive per se et simpliciter non dicitur in creatura nisi in respectu ad illud quod est simpliciter posse potentia activa, quale est in solo Deo, non autem respectu illius quod est posse active secundum quid, cuiusmodi est posse active, cuiuslibet creaturae respectu posse active Dei. Potest enim passive simpliciter creatura quod potest et quia potest, agente illo qui est potens simpliciter, non autem quod potest seu quia potest, agente illo qui non potens simpliciter active, cuiusmodi est omnis creatura: etenim potentia activa creaturae | non est nisi quaedam participatio potentiae activae creatoris. Si ve-|ro iuxta secundum membrum supra positum aliquid non est dignitatis simpliciter, quia nihil dignitatis omnino habet aut importat, scilicet «quia nihil positive dicit, | sed tantum privative», hoc modo nihil Deo attribuitur secundum se aut ex se, neque primo et principaliter, | sed solum attribuitur per se et ex se, et primo et principaliter, creaturae secundum se, et exinde in respectu ad Deum, et ex hoc tertio Deo in respectu ad creaturam. Unde alibi declaratum est quomodo illa quae modo privationis dicuntur de Deo secundum se, ut incorruptibile, invisibile et huiusmodi, reales positiones important, multum incapabiles a nobis.

| Descendendo ergo ad propositum dicimus de impossibili quod dicitur privative et realiter: non imponitur nisi a privatione eius quod est vere positivum, | — cuiusmodi est potentia activa aut passiva —, quod in creaturis habet esse secundum se et per se et in respectu ad Deum, cui

ABCDEHIN'W

14 simpliciter] *om.* N' 15 non] *om.* E 20 cuiusmodi] -modi *i. m. al. man.* E cuius BCD 22 et] *om.* N'W 22 quia] *scr. sed in qua mut.* E qua BCDHI qua *sed vel* quia *add. i. m. al. man.* C 23 seu] *om.* N'W 23 non] *om.* B *i. m. C est add.* CN'W 24 cuiusmodi] cuius DE 24-25 activa creaturae] *inv.* B 27 simpliciter ... dignitatis] *i. m. D* 28 scilicet] *sed H* 28 positive] dicitur *add. sed exp.* N' 29 Deo] nihil *add. D* 29-30 *sed ... principaliter] i. m. al. man. C* 30 et²] *om.* N'W 30 principaliter] creaturae *add. i. m. al. man. sed exp. C* 31-32 et² ... creaturam] *iter.* E 33 incorruptibile] et *add. BEN'W i. m. E* 34 multum] vel *add. N'* 34 incapabiles] incompassibiles BCEHI impossibiles C incomprehensibiles N'W 36 Descendendo ergo ad propositum] Ad propositum ergo descendendo I 36 dicimus] *iter.* N' 38 aut] ut B 39 et per se] *om. (hom.) E* 39-47,40 ad ... respectu] *iter. C*

26 Cf. *supra*, p. 42, 32-43, 36. 32 Cf. HENRICUS DE GANDAVO, *Quaest. ord. (Summa)*, art. 32, q. 4 (ed. 1520, I, f. 193vN; ed. 1646, II, p. 464a).

impossibile attribuitur ex respectu impossibilis in creatura ad ipsum, et nullo modo secundum se et ex se. Et sic modo converso, sicut possibile simpliciter primo attribuitur Deo active secundum se, et ex hoc attribuitur creaturae posse passive secundum se primo et deinde in respectu ad Deum, | ex quo demum attribuitur Deo in respectu ad creaturam, sicut iam dictum est, sic impossibile simpliciter primo attribuitur creaturae secundum se, et ex hoc in respectu ad Deum, ex quo demum attribuitur Deo in respectu ad creaturas, | nullo autem modo attribuitur ipsi secundum se et ex se ipso. Et hoc quoniam, quemadmodum non posse illuminare aliquid extra extremam circumferentiam caeli attribuitur soli quia impossibile est ibi esse aliquid illuminabile, non quia ipse in se secundum se habeat aliquam impotentiam ad illud, immo quantum in se est, ipse sol aeque potens est ad illuminandum supra caelum sicut infra, sic non posse facere contradictoria esse simul attribuitur Deo quia impossibile est quod ipsa in se recipiant simultatem, nec est huius aliqua ratio requirenda ex parte Dei, sive ex parte idearum sive alio modo, quia non habet rationem nisi pure privativam, quae ex parte Dei secundum se inveniri non potest, ut patet in exemplo de sole.

Ex quo patet quod, licet impossibile | simpliciter dicatur in creatura passive ex respectu ad Deum, scilicet quia est impossibile Deo, et secundum quid ex respectu ad creaturam, scilicet quia impossibile est creaturae — Ezechiam enim supervivere, licet erat impossibile respectu potentiae | activae creaturae, non tamen erat impossibile simpliciter, quia non erat impossibile respectu Dei —, et hoc quemadmodum possibile simpliciter non dicitur passive in creatura ex respectu ad creaturam, sed solum ex respectu ad Deum, ut iam dictum est et

ABCDEHIN'W

40 impossibile] possibile I 41 modo] e converso *add. sed exp. H* 43 se] et *add. N'W* 43 deinde] inde I 44 demum] deinde N'W 44 creaturam] creaturas C 45-47 sicut ... creaturas] *i. m. al. man. C* 47 creaturas] creaturae C 48 non] possunt(?) *add. sed exp. A* 49 posse] possit B 49 illuminare] illuminari(?) N' 49 aliquid] ad D 51 secundum se] *om. C* 51 se²] *iter. E* 51-52 in se est] est in se BCDEHIN'W 53 contradictoria] contradictoriam *sed in contradictoria corr. D* 54 quod] cum H 54 est¹] *om. CH i. m. E sup. lin. D* 54 huius] huiusmodi N' 55 requirenda] acquirenda BDEHIN'W sequirenda(?) C 55 ex ... sive¹] *om. I* 56 non] *om. I* 58 licet] *om. E* 58 creatura] creaturam B 61 Ezechiam] Ezechielem A Ezechielam *sed -el- exp. D* 62 tamen] causae(?) D 62 impossibile] respectu Dei et hoc quemadmodum *add. sed exp. N'* 65 creaturam] creaturarum *sed in creaturam corr. D*

45 Cf. *supra*, p. 42, 29-32. 65-66 Cf. *supra*, p. 45, 6-9.

expositum, non tamen eodem modo possibile et impossibile in creatura dicuntur respectu possibilis et impossibilis in Deo, quoniam possibile in creatura passive dicitur respectu possibilis in Deo active, ut a quo habet esse | in creatura, quia habet esse primo in Deo impossibile vero in creatura passive dicitur respectu impossibilis in Deo active, non ut a quo habet esse in creatura, sed quia ex eo quod impossibile creaturae dicitur in respectu ad Deum, ideo e converso dicitur esse impossibile in Deo in respectu creaturae. Et hoc alio modo quam ex eo quod impossibile passive unius creaturae dicitur in respectu ad impossibile active alterius creaturae; dicitur e converso impossibile active in illa altera creatura respectu prioris, quoniam ex impossibile passive unius creaturae est impossibile secundum quid respectu impossibilis active alterius creaturae, simpliciter vero est impossibile respectu impossibilis in Deo. Non enim sequitur: «Ezechias non potuit supervixisse agente potentia naturali, ergo non potuit | supervixisse simpliciter et absolute», sed sequeretur: «Non potuit supervixisse potentia supernaturali divina agente, ergo simpliciter et absolute non potuit supervixisse». Unde quod est possibile respectu agentis | creati est possibile simpliciter, non quia est possibile illi, sed quia est possibile respectu agentis increati: maior enim virtus includit minorem. Si enim sit aliquid possibile agenti increato, simpliciter est possibile, etsi non sit possibile agenti creato. | Similiter, quod est impossibile agenti | increato, est impossibile agenti creato, et est simpliciter impossibile, non quia est impossibile agenti creato, sed quia est impossibile agenti increato: quod enim est impossibile agenti creato, ex hoc non est impossibile simpliciter, si sit solum possibile agenti increato.

ABCDEHIN'W

66 tamen] tantum *sed in* tamen *corr.* A 66 modo] *i. m. man. corr.* A 66 et] est *sed in* et *corr.* D 66 impossibile] et *add.* B 68 possibilis] impossibilis *sed im- exp.* A 68 active] non *add. sed exp.* A 68-69 habet esse^{1]} *inv.* N'W 69 creatura] secundum se *add. sed del.* A 69 quia] scilicet potentia *add.* N'W 69 Deo] secundum se *add. sed del.* A 69-71 impossibile ... creatura] *i. m. inf. man. corr.* A 69 in^{3]} *exp.* D Deo *add. sed exp.* BDHI Deo *add.* E 72 esse impossibile] *inv.* N'W 73 modo] *iter. i. m.* E 73 ex] ab BCDEHIN'W 74 dicitur] enim *add.* N'W 76 prioris] prioriter E 76 ex] *om.* N'W 77 quid] quod N' 79-80 agente ... supervixisse] *om. (hom.)* W 80 et absolute] *om.* I 81-82 potentia ... supervixisse] *om. (hom.)* N' 83 possibile^{1]} *scr. sed im- sup. lin. al. man. C scr. sed im- i. m.* E impossibile N'W 83 est possibile^{2]} *inv.* N'W 83 est^{2]} *om.* BDEHI *i. m.* C 85 sit] scit *sed in* sit *corr.* C scit BDI 86 sit] *om.* D 86 creato] Scilicet *add.* E 87 increato] *om.* N' 87 creato] increato *sed in* creato *corr.* B *om.* N' 88 creato] *sed in- inser.* A increato BCDEHI 89 increa- to] *in- sup. lin. man. corr.* A creato BCDEHI 89-90 quod ... creato] *om. (hom.)* B 89 enim] *om.* N' 89 impossibile] *im- i. m.* E 90 creato] increato *sed in- exp.* A *om.* N' 90 ex] et B

< AD ARGUMENTA >

| Quod ergo arguitur primo in contrarium, quod «impossibile in activo est causa impossibilis in passivo», dicendum quod non est verum, nec est simile de possibili quod in activo est causa possibilis in passivo, quia possibile dicit aliquid pure positivum, et positio in effectu non est nisi a positione in sua per se causa, impossibile nihil dicit nisi privative. Privatio autem, et de-|fectus bene habet esse in effectu absque omni defectu et privatione in sua per se causa: creatura enim ex se habet defectum, licet non profectum.

Ad secundum, quod «creatura non recipit contradictoria simul, quia non habet seminale principium ad illud», dicendum quod verum est, et illud, si haberet, a Deo haberet, et hoc non nisi quia posset agere quod contradictoria essent simul. Et quod assumitur: «non habet aliquid illud seminale principium nisi quia Deus non dedit», dicendum quod falsum est, immo ex natura rei in quantum est res communissime dicta, | provenit quod non habet seminale principium ad contradictoria esse simul, scilicet quia ipsa ex se non habet potentiam ad habendum illud. Et hoc, quia illud est tale quod non potest haberi, quia nec est res etiam a reor reris dicta, | et ex hoc contingit quod non habet ideam in Deo. Licet enim res a ratitudine dicta ex hoc est res et natura vel essentia aliqua, quod habet ideam in Deo, illud tamen quod non est res a ratitudine dicta, et maxime nec a reor reris dicta, non ex hoc non est res quod non habet ideam in Deo, sed potius < ex hoc > non habet ideam in Deo quod secundum se non est res. Positivum enim in essentia creaturae non est

ABCDEHIN'W

93 ergo] *om.* B 94 nec] neque I 95 in^{2]} activo *add. sed exp.* W 96 dicit] dicitur *sed -tur exp. et -t sup. lin. man. corr.* A 97 a] *sup. lin.* N' in secunda *sed in a corr.* H 97 privative] privationem N'W 98 habet esse] *inv.* N'W 98 esse] esset W 99 et privatione] *iter.* E 99 ex] de N' 1 creatura] creaturam B 1 recipit] recepto *sed in* recipit *corr.* D 2 seminale principium] *inv.* N'W 3 a] de *sed exp. et a sup. lin.* H 3 a ... haberet] *om. (hom.)* I 3 et] ex I 5 dedit] illud *add.* W 5 falsum] verum *sed exp. et falsum i. m.* B 8 scilicet] *om.* E 8 quia] quod CN' 8 habet potentiam] *i. m. man. corr.* A 8 ad habendum illud] potest illud habere *sed exp. et ad habendum illud i. m. man. corr.* A 9 hoc quia] *inv.* I 9 illud] *sup. lin. man. corr.* A 9 nec] neque I 9 etiam] *om.* C 11 ratitudine] (cf. A. BLAISE, *Lexicon latinitatis*..., p. 767) 12 non] *iter.* B 13 et maxime] *om.* D 13 non^{1]} nec N' 14 sed ... Deo] *om. (hom.)* W 14 quod] quia BCDEHIN'W 15 essentia] esse C

93-94 Cf. *supra*, p. 41, 5-9. 1-2 Cf. *supra*, p. 42, 10-11. 4-5 Cf. *supra*, p. 42, 11-13.

N° 146th nisi a positivo in Deo, privativum | vero in creatura, aut etiam pure negativum circa non creaturam, non est ab aliquo privativo vel negativo in Deo, sed ex se ipso, secundum quod malum et non ens privativum non habet nisi causam privativam. Malum vero vel non ens negativum nullam habet causam omino, dicente DIONYSIO 4° cap.^o De divinis n^ominibus: «*Malum est sine causa et indefinitum et sine germine*», ubi dicit alia translatio: «*incausale, infinitum, infecundum*». Est autem idem «*infecundum*» et «*sine germine*», quod esse sine principio seminali, secundum quod alias exposuimus loquendo in alio Quolibet de principio seminali. | Unde patet quod non sequitur illud quod ultimo assumitur: «si Deus dedisset rei principium seminale | ad contradictoria, habuisset illud, ergo | non habet illud, quia Deus non dedit», et hoc propter causam iam dictam. Ex quo sumitur regula PHILOSOPHI in Topicis: «quod in contradictoriis quae sunt per se, non tenet consequentia in ipso, sed e contrario». Non enim sequitur: «si album est, coloratum est; ergo si non album est, non coloratum est», sed «si non est coloratum, non est album». Similiter | in proposito sequitur: «si Deus dedisset rei seminarium ad esse contradictoria simul, habuisset | illud»; non tamen sequitur in ipso: «ergo, quia Deus non dedit, ipsa non habuit», sed e contrario: «quia non habuit, ideo non dedit». Non dare enim non est ratio non habere, sed e converso non habere est ratio eius quod est non dare, ratio, dico, non essendi vel non essendi, sed consequendi seu denominandi. Et hoc, iuxta determinationem | ANSELMI De casu diaboli, ubi per totum cap.^m 4um determinat quod non sequitur: «si angelus bonus ideo perseveravit, quia perseverantiam habuit, et ideo

ABCDEHIN'W

16 vero] est *add. sed exp.* A 17 non¹] *om.* BCDEHIN'W 19 privativam] *scr. in ras. man. corr.* A 22 idem] *om.* BCDEHIN'W 23 esse] *i. m. man. corr.* A est BCDEHIN'W 25 sequitur] quod *add. sed exp.* A 29 non] tamen *add. sed exp.* E 32 proposito] si *add. sed exp.* A 33 tamen] *sup. lin. man. corr.* A 35 habuit²] habuerit B 36 ratio²] rationis E 36 est non] non est *sed signis inversionis inv.* A 37 non¹] *om.* W 37 non²] noli(?) *sed exp. et non i. m.* E 37 essendi²] *sed existendi i. m. al. man. C* 38-44 Et ... dedit] *i. m. inf. man. corr.* A 39 non] *iter.* E 40 perseveravit] perseveraverit BCDEHIW

21 Ps.-DIONYSIUS, *De div. nom.*, c. 4, § 32 (*Dionysiaca*, 1, 306-307, transl. Sarraceni; PG 3,731D). 22 *Ibid.*, (*Dionysiaca*, 1, 306-307, transl. Eriugenae; PG 3,731D). 24-25 Cf. HENRICUS DE GANDAVO, *Quodl. IV*, q. 14 (ed. 1518, f. 115rO-123vH; ed. 1613, I, f. 174rA-182vB). 26-27 Cf. *supra*, p. 42, 10-13. 28-30 Cf. ARIST., *Topica* II, c. 8 (transl. Boethii, ed. L. MINIO-PALUELLO, p. 43, 9-19; 113b 15-26). 39-(p. 51,) 44 ANSELMUS, *De casu diaboli*, c. 4 (PL 158, 333C) et 2 (PL 158, 328A-B).

habuit, quia accepit, et ideo accepit, quia Deus dedit; ergo consequens est, ut ille qui in veritate non stetit, quemadmodum non perseveravit, quia perseverantiam non habuit, et ideo non habuit, quia non accepit, sic ideo non accepit, quia Deus non dedit».

QUAESTIO 4

UTRUM CHRISTUS SECUNDUM QUOD
HOMO ILLUMINET ANGELOS

| Sequuntur duae quaestiones de Deo in respectu ad creaturam assumptam in Christo. Quarum prima erat utrum Christus secundum quod homo illuminet angelos, secunda, utrum gloria in aliquo erat diminuta in tridua separationis animae a suo corpore. Zucc. 3:

Circa primum arguitur quod non, quia Christus secundum quod homo, est natura inferior angelis. Natura autem superior habet illuminare inferiorem, ut angeli superiores ipsos inferiores, iuxta determinationem DIONYSII De caelesti hierarchia.

In contrarium est illud quod dicitur de Christo I^a Petri, I^o: «*in quem desiderant angeli prospicere*», etiam secundum quod est homo. Hoc enim | non desiderarent, nisi ab ipso aliquo modo illuminarentur. Ergo etc. D 139ra

< SOLUTIO >

| Dicendum ad hoc quod omnis illuminatio | procedit secundum ordinem | et gradus illuminatum et illuminatorum, ita quod superiora in gradu et ordine nata sunt illuminare inferiora, dicente DIONYSIO 13° cap.^o Caelestis Hierarchiae: «*Iuxta naturalis ordinationis rationem super-naturalis ordinatio dilucidationis claritatem primo excellentissimis mani-*

ABCDEHIN'W

41 accepit¹] acceperit D 42 perseveravit] perseveraverit BDH personavit *sed exp.* B 43 et ... habuit] *om. (hom.) IN'* 43 accepit] et *add.* W 44 dedit] et sic ad illud *add.* I 2-3 (cf. *infra*, lin. 5-6) 6 utrum] eius *add.* BCDEHIN'W 8 Circa] Ad I 12 illud] *om.* C 13 prospicere] prospicero N' 13 enim] autem BCDEHIN'W 14 desiderarent] desiderare ut N' 14 aliquo modo] *inv.* BCDEHIN' 16 Dicendum ad hoc] Ad hoc dicendum I 20 dilucidationis] dulcedinis B 20-21 manifestat] magis *sed exp.* et manifestat *i. m. man. corr.* A manifestant IN'

9-11 Cf. Ps.-DIONYSIUS, *De caelesti hierarchia*, c. 13, § 3 (*Dionysiaca*, 2, 952-953; 954-955, transl. Eriugenae; PG 3, 302C). 12-13 I Petr., I, 12. 19-(p. 52,) 25 Ps.-DIONYSIUS, *De cael. hier.*, c. 13, § 3 (*Dionysiaca*, 2, 952-953, 954-955, transl. Eriugenae; PG 3, 302C).

festat essentiis, et per eas quae post sunt, essentiae divinum participant radium, ipsis tradentes ex superveniente in eas claritate, et illae iterum subiectis. Et per singulas prima quae est post eam, tradit. Est igitur simul cunctis illuminatis principium illuminandi Deus natura, et vere et proprie, ut luminis essentia, et ipsius esse». E converso autem inferiora non illuminant superiora, dicente eodem in cap.º 9º: «Novissimarum sanctam decoram illuminationem superpositarum essentiarum dispositiones participant, ultimae vero primarum nullo modo».

Bad. 221^{vk} | Et quia, ut patet ex dictis DIONYSII, «iuxta naturalis ordinis rationem ordo supernaturalis illuminationis procedit», sciendum quod duplex est ordo rerum, quibus quaedam superiora habent esse quibusdam, et secundum hoc, duplex est modus illuminationis inferiorum a superioribus: est enim quidam ordo rerum in esse naturae, quidam vero in esse gratiae. Ordo rerum in esse naturae est secundum quem Deus Trinitas naturaliter est super omne ens, et ab ipso omnes creaturae secundum ordinem gradus naturalis habent procedere, a prima et suprema creatura, ut a summo angelo, usque ad infimam creaturam, scilicet primam materiam. De quibus dicit AUGUSTINUS in libro Confessionum: «Duo fecisti, Domine, unum prope | nihil, scilicet primam materiam, et alterum prope te, scilicet | primum angelum». Ordo | vero rerum in esse gratiae est secundum quem Deus Trinitas super omnia bonus existens donis gratiae creaturam intellectualem ad se ipsum perfecte habet reducere.

Nº 146va
Zucc. 336^{tb}
H 204^{tb}

De primo ordine rerum dicit DIONYSIUS De divinis nominibus cap.º 4º: «Omnibus existentibus submittit totius bonitatis radios. Per quos et

ABCDEHN'W

21 et] nec N'W 21 eas] conf., forte eas A eos BCDEHN'W 21 post sunt] possunt sed del. et post sunt C possunt B 21 sunt] om. D 22 eas] conf. (vel eos?) A eos BCDEHN'W 23 prima] post sed in primo mut. E 24 Deus] et add. sed exp. E 24 et] esse sed exp. C esse DEH iter. i. m. E 25 autem] i. m. man. corr. A 26 illuminant] illuminat BEHI 26 in] om. BCDEHN'W 26 sanctam] secundum sed exp. et sanctam i. m. man. corr. A scr. sed in causam mut. C se add. sed del. C 27 illuminationem] suppositarum add. B 28 ultimae] ultimo B 28 vero] sup. lin. man. corr. A 28 primarum] personarum BCDEHI 30 procedit] om. W 37 primam] personam B 38 in] om. CW 39 primam] personam B conf. C 39 alterum] alteram N' 41 super] i. m. E 41 omnia] omnino sed in omnia corr. E 43 cap.º] om. W 43-44 capº 4º] inv. BCDEHN' 44 submittit] forte submittat A

26-28 Op. cit., c. 11, § 1 (Dionysiaca, 2, 927, transl. Eriugena; PG 3, 283C). 29-30 Op. cit., c. 13, § 3 (Dionysiaca, 2, 952, transl. Eriugena; PG 3, 302C). 38-40 AUGUST., Conf., XII, c. 7, n. 7 (ed. M. SKUTELLA, p. 298; CSEL 33, 314; CC 27, 220; PL 32, 828-829). 44-(p. 53,)51 Ps.-DIONYSIUS, De div. nom., c. 4, § 1 (Dionysiaca, 1, 147-148; 153-157, transl. Eriugena; PG 3, 694B-695A).

45 subsistere invisibiles | et intellectuales omnes, et essentiae et virtutes et operationes, quae per eas sunt». Et infra: «Sed post illos sacros et sanctos intellectus, animae et quaecumque sunt animarum bona etc. Sed et de his (si oportet dicere) irrationabilibus animabus aut animalibus, quaecumque aera secant, et quaecumque in terra gradiuntur, | etc. Et germina omnia nutritivam habent animam. Etiam quaecumque sit inanimalis et non vitalis essentia, etc.».

De secundo ordine rerum dicit in fine 3¹ cap.¹ Caelestis Hierarchiae: «Unusquisque hierarchicae dispositionis ordo secundum propriam analogiam reducitur ad divinam | cooperationem, illam perficiens gratia et Deo data virtute, quae divinitati naturaliter et supernaturaliter insunt, et ab ea superessentialiter acta, et ad possibilem amantium Deum animorum imitationem hierarchice manifestata».

Post hierarchiam ergo divinam et supercaelestem, quae consistit in ordine eorum quae in divina essentia considerantur, ut sunt rationes attributales et personae, secundum quod expositum est in prima et secunda quaestione praecedentibus, ad perficiendum totius mundanae hierarchiae ordinem sequitur ordo hierarchicus creaturarum duplex secundum duplicem ordinem rerum praedictum.

Secundum primum enim ordinem hierarchia creaturarum incipit a suprema creatura in gradu naturae ceteras praecellente, quae lucifer fuisse creditur, dicente GREGORIO in fine XXXII¹ Moraliū: «De ipso comparatione claritatis suae obumbrasse ceterorum claritatem creditur, quia eorum magnitudinem excellentia | maiore transcendit». Et infra: «Quid vero ille, nisi unus ex caelestibus spiritibus, et, quod adhuc maius

ABCDEHN'W

45 et?] ex E om. N' 48 si] sed sed exp. et si sup. lin. man. corr. A 48 irrationabilibus] irrationalibus BI 49 Et] Vel N' 50 nutritivam] nutritivam(?) BE 50 animam] scr. sed -m exp.(?) A anima D 50 Etiam] Et I 50 inanimalis] in animalis E animalibus N'W 50 et] ut D 52- 53 Hierarchiae] i. m. E 54 ad] a sed in ad corr. D 55 divinitati] deitati N'W 57 imitationem] intentionem BC 57 manifestata] manifestam C manifesta I manifestatio sed in manifestata corr. N' Et add. sed exp. A 59 considerantur] consideruntur B constituentur I 60 attributales] i. m. man. corr. A 60 quod] ex add. sed exp. E 60 et] in add. B 61 quaestione] quaestionibus I 61 praecedentibus] praecedit I 61 perficiendum] perfectionem N'W 62 ordinem] om. BCDEHN'W 62 sequitur] et add. N'W 63-64 rerum ... ordinem] om. (hom.) I 65 suprema] summa C 69 ex caelestibus] excellentibus I

53-57 Id., De cael. hier., c. 3, § 3 (Dionysiaca 2, 797-798, transl. Eriugena; PG 3, 167A-B). 60-61 Cf. supra, p. 25, 40-(26,)65 et p. 39, 92-4. 66-68 GREGOR. MAGNUS, Moralia, XXXII, n. 48 (CC lat. 143B, p. 1667; PL 76, 666B). 69-(54,)70 Op. cit., XXXII, n. 51 (CC lat. 143B, p. 1669; PL 76, 668B).

est, summus?» Post illum autem caeteri secundum gradus excellentiae et dignitatis naturae suae usque ad infimum. Nec restat ad praesens quomodo distinctio eorum sumenda sit, an secundum genus et differentias, ut corporalium, an modo alio. Post illos autem caelestes spiritus sequitur spiritus humanus, superior omnibus rebus corporalibus, etiam caelestibus corporibus, quibus etiam homo ratione suae | animae superior est, licet ratione corporis naturaliter subiectus sit; nec solum homo, sed etiam omnia quaecumque vel unam vim animae habent, in quantum animata sunt, licet inferiora sunt multo in quantum corpora sunt. Unde post illa sunt caelestia corporalia et post illa inanimata mixta, demum elementa simplicia in quibus semper inferiora superiorum impressiones sunt recipientia, quibus ad perfectionem naturae suae perveniant, et ad assimilationem | primi principii quantum eis possibile est secundum cuiuscumque naturam, licet ipsum non attingant.

Propter quod est ordo secundus per gratiam, qui per se pertinet ad creaturam intellectualem, qui per gratiam et gloriam perfecto circulo principium a quo procedit, ut finem suum ultimum includit. Unde et ordo gratiae superior est ordine naturae et naturalem principatum principatus gratiae sibi subdit. | Etenim, licet in angelis bonis gratuita forte sunt data proportionaliter naturalibus, ut praepositi in natura praepositi sint in gratia boni, tamen stantes per gratiam praelati sunt ut dominantur illis qui cederunt, licet eis praelati sunt per naturam. Unde AUGUSTINUS, loquens de ordine mundanae hierarchiae mixto ex naturali et gratuito, dicit III° De Trinitate cap.^o 5°: «*Dei voluntas, quae fecit*

ABCDEHIN'W

70 summus] et add. N'W 71 usque] in sed exp. et usque i. m. al. man. C 73 an] scr. sed in aut mut. E 73 modo alio] inv. BCDEHIN'W 74 corporalibus] et caelestibus add. I 74 etiam] et E 76 nec] neque I 77 etiam] om. N' 77 etiam omnia] inv. W 77 omnia] in add. N' 79 illa¹] illam W 79 sunt] om. N' 79 corporalia] corpora BCDEHIN'W 79 illa²] illam B 80 mixta] iuxta C 80 demum] deinde IN'W 80 in] om. I 81 recipientia] recipienda N'W 82 assimilationem] assimilationem B 82 principii] perveniant add. ABCDEHIN'W 83 cuiuscumque] cuiusque N' 83 naturam] materiam N' 83 attingant] attingunt C 84 secundus] secundo N' conf. W 86 suum ultimum] inv. C 87 ordo ... naturae] ordine priori superior est add. sed exp. et ordo ... naturae i. m. man. corr. A 87 est] ordo add. sed exp. D 88 sibi] sup. lin. A 88 bonis] om. N' 89 proportionaliter] proportionata sed in proportionaliter corr. N' 89 naturalibus] om. C 89 ut] in B 90 in] om. B 90 tamen stantes] constantes H 92 loquens] loquendo sed exp. et loquens i. m. E loquendo ABCDHIN'W 92 mundanae] -nae sup. lin. man. corr. A 92 naturali] ex add. sed exp. C 93 cap.^o] III° add. sed exp. B

angelos suos spiritus et ministros ignem ardentem, in spiritibus summa pace atque concordia copulatis et in unam voluntatem quodam spiritali caritatis igne conflatis tamquam in excelsa et sancta et secreta sede praesidens velut in domo sua et in templo suo, inde se quibusdam ordinatissimis creaturae motibus, primo spiritalibus deinde corporalibus, per cuncta diffundit et utitur omnibus ad incommutabile arbitrium sententiae suae, sive incorporeis rebus, sive rationabilibus sive irrationabilibus | spiritibus, sive bonis per | eius gratiam sive malis per propriam voluntatem. Sed quemadmodum corpora grossiora | et inferiora per subtiliora et potentiora quodam ordine reguntur, ita omnia corpora per spiritum vitae rationalem, et spiritus vitae rationalis desertor atque | peccator per spiritum vitae rationalem pium et iustum, et ille per ipsum Deum, ac sic universa creatura per creatorem suum; ac per hoc voluntas Dei est prima et summa causa omnium specierum atque motionum. Nihil enim fit visibiliter et sensibiliter, quod non de interiori invisibili atque intelligibili aula summi imperatoris aut iubeatur | aut permittatur secundum ineffabilem iustitiam praemiorum atque poenarum, gratiarum et retributionum, in istius totius creaturae amplissima quadam immensaque republica».

Nec solum boni angeli naturae inferioris per gratiam praeferuntur superioribus, immo et homo, inter intellectualia natura inferior omnibus, potest superioribus sibi sub Deo praeferri, ut patet in Christo homine Deo. Quod non solum tenet de eo fidelium devotio, sed etiam de virgine gloriosa et compluribus aliis, ut secundum hoc superior sit ordo gratiae quam naturae, secundum quem ordo hierarchiae militantis ecclesiae ad instar triumphantis sub angelorum bonorum regimine considerandus est in quadam sequenti quaestione.

ABCDEHIN'W

94 ardentem] utentem N' urentem(?) W 97 velut] est add. BCDEHIN'W 99-00 sententiae] sive N' 00 sive¹] om. E 00 sive²] in add. I 00 sive irrationabilibus] iter. in f. 178rb W 3 potentiora] potentiora(?) B intentiona N' 5 ipsum] pium I 7 summa causa] summata sed -tam exp. et causa i. m. man. corr. A 7 specierum] rerum BCDEHIN'W 8 visibiliter et] om. C 8 sensibiliter] insensibiliter C 8 interiori] et add. I 10 ineffabilem] conf. N' 11 quadam] quodam D 13 Nec] Neque I 14 intellectualia] intelligibilia I 15 superioribus] iter. C 16 Deo] om. N'W 17 compluribus] quampluribus ABCDEHIN'W 17 superior] similiter add. N' 18 quem] quam B ordinem add. N'W 19 sub angelorum] om. N' 19 considerandus] considerandum BCDEHIN'W vel -dus add. i. m. al. man. C 20 quadam] -dam sup. lin. man. corr. A 20 sequenti] praecedenti sed exp. et sequenti i. m. B 20 sequenti quaestione] inv. BCDEHIN'W

- Bad. 222^L | Quantum ergo ad praesentem quaestionem pertinet, descendendo ad
propositum dicimus quod, secundum quod duplex est ordo hierarchicus,
naturae et gratiae, et superiora habent illuminare inferiora, non e
converso, si consideremus illuminationem quae sequitur ordinem natu-
rae, cum species tota humana inferior sit infima specie naturae angelicae, 25
hoc modo Christus non habet angelos illuminare, quia in naturalibus
excedunt angeli, si autem consideremus illuminationem quae consequitur
E 161va | ordinem gratiae, sic Christus, sicut est omnibus angelis superior in
gratia, lumine suae gratiae omnes habet illuminare. Quod non solum
verum est de Christo, sed etiam de homine puro angelicam gratiam 30
excedente: semper enim superior gratia inferiorem sua illuminat gratia.
H 204vb Unde AUGUSTINUS loquens de gloria Beatae Virginis in quodam |
sermone de nativitate eius dicit: «Caelum ipsum quod penetrasti, nonne
cuncta quae contenta in eo sunt, nova et ineffabili gloria decorasti, quia
A 169va priorem eius gloriam ex praesentia tui ultra quam | dici possit aut 35
cogitari, magnificasti, nova illic ac praecellenti virtutum tuarum dignitate
irradias, immensaue gratiarum tuarum luce perlustras?». Unde quoad
istam lucem gratiae irradiantem in Christo, qua angeli illuminantur
praeter illuminationem quam habent ex eius divinitate, dicit PETRUS
quod *angeli in eum prospicere desiderant*, si exponendum sit de ipso 40
quoad eius humanitatem.

< AD ARGUMENTA >

I 113^b

Et per hoc patent obiecta utriusque partis. |

ABCDEHIN'W

21 Quantum ergo ad praesentem quaestionem] Ad quaestionem ergo praesentem quan-
tum I 21 praesentem quaestionem] inv. BCDEHN'W 22 dicimus] dico I Deus
EN'W Deus et vel dicimus add. i. m. al. man. C 22 quod] om. BCDEHIN'W
24-25 naturae] i. m. man. corr. A 27 excedunt] accedunt sed in excedunt corr. B
27 quae] sequitur add. B sequitur add. sed exp. C 29 gratia] sic add. ABCDEHIN'W
29 Quod] Quia N' 31 excedente] excedentem sed in excedente corr. A 31 superior]
superiorem sed -em exp. A in add. N'W 32 Beatae] iter. E 33 nonne] necnon N'W
necne BD necne sed nec i. m. E necne sed ne in non mut. C nec H neque I 34 cuncta]
necessitati HI 34 quae] om. B 34 contenta] cuncta quae sed exp. et contenta i. m.
man. corr. A 34 decorasti] decoravit sed -vit exp. et -sti sup. lin. man. corr. A 35 ex
praesentia] expresse E 36 magnificasti] magnificaverit sed in magnificasti corr. A
37 immensaue] immensa quae sed in immensaue corr. C universa quae N'W 40 in
eum] i. m. al. man. E 40 prospicere] i. m. man. corr. A 43 patent] patet EI ad add. I

33-37 Non inveni; sed. cf. AUGUST., *Sermones*, App. 208, n. 5-6 (PL 39, 2131-2132); cf. etiam
AUGUSTINUM citatum in HENRICI DE GANDAVO, *Quodl. IX* (ed. R. MACKEN, p. 206, 29-33;
ed. 1518, 374rZ) et *infra*, p. 146, 82-86. 40 I Petr., I, 12.

QUAESTIO 5

UTRUM GLORIA CHRISTI IN ALIQUO ERAT DIMINUTA
IN TRIDUO SEPARATIONIS ANIMAE A SUO CORPORE

- | Circa secundum arguitur quod, anima Christi separata a suo corpore, Zucc. 3
5 gloria eius fuit diminuta, per AUGUSTINUM qui in fine Super Genesim
ad litteram dicit sic: «*Dubitandum non est raptam a carnis sensibus*
mentem, et post mortem, | ipsa carne deposita, transcens etiam simili- D 139va
tudinibus corporalium, non sic videre posse incommutabilem substantiam,
ut sancti angeli vident, sive alia latentiore causa, sive ideo quia inest | ei W 179^{vi}
10 *naturalis quidam appetitus | corpus administrandi, quo appetitu retardatur* B 159vb
quodam modo ne tota intentione pergat in illud summum». Sed, anima
existente in corpore, tota intentione perrexit in illud, quia fides tenet
quod erat perfectus comprehensor. Ergo etc.
| In contrarium est, quoniam tunc mors sua, quae | aliis profuit, sibi Bad. 22
15 spiritualiter in aliquo obfuisse, quod non est credendum. Zucc. 3:

< SOLUTIO >

- Dicendum ad hoc quod diminutio non fit in aliquo nisi per subtrac-
tionem alicuius quod ad eius integritatem pertinet. Si ergo gloria Christi
hominis secundum aliquem gradum vel statum sit perfecta in divinitatis
20 contemplatione et fruitione, si fuerit diminuta, hoc non est nisi per
alicuius portionis eius subtractionem, ne tantum secundum | quale- C 166vb
cumque genus quantitatis fruatur in sua separatione, quam fecit in sua

ABCDEHIN'W

2-3 Utrum ... corpore] (cf. *supra* p. 5, 6-7) 4 corpore] quod add. sup. lin. E 5 gloria
eius] inv. E 6 a] carnibus add. sed exp. W 7 ipsa] ipsam CEHI 7 transcens]
transcens E transdens(?) sed in transcens corr. C om. I 9 sive'] sine W 10 retar-
datur] retardantur D 11 summum] caelum add. N'W 11 Sed] eius add. BCDE
HIN'W 12 perrexit] pertexit sed in perrexit corr. C 14 aliis] -s inser. man. corr. A i.
m. al. man. C 14 sibi] si EH 15 est] esset HI esset sed in est corr. E 17 Dicen-
dum ad hoc] Ad hoc dicendum I 17 diminutio] diminutionem H 17-18 non ...
subtractionem] om. H 17 nisi] nec E 18 integritatem pertinet] inv. BCDEHIN'W
19 divinitatis] deitatis N'W 20 contemplatione] exemplatione sed in contemplatione
corr. B 20 fuerit] fuerint sed in fuerit corr. C fuerunt et fuerit i. m. al. man. E
21-22 quaecumque] qualemcumque sed in qualemcumque corr. E qualemcumque sed in
qualemcumque corr. al. man. C 22 quam] quantum BDN'W qua cum CEH qua non I
22 in²] i. m. E

6-11 AUGUST., *De Genesi ad litteram*, XII, c. 35, n. 68 (CSEL 28, 432; PL 34, 483).

unione. Quare, cum gloria fruitionis accidens spirituale sit animae Christi, et in accidente tali diminutio non est nisi per intentionis remissionem, remissio autem intentionis accidentis in subiecto non est nisi ab eo a quo causatur in subiecto, si igitur remissio est in gloria animae Christi, illius causa investiganda est ex | parte illorum a quibus habet causari in ipsa. Gloria | autem fruitionis in anima non habet causari nisi a duobus, scilicet ab obiecto sese tamquam fruibile virtuti frui-|tivae in anima praesentante, ut ipsum attingat per intellectum et voluntatem quibus fruitur, et a subiecto, scilicet ab ipsa anima recipiente in se obiectum.

Primo modo non potest fieri in gloria fruitionis diminutio nisi subtractione, ut scilicet ipsum obiectum non se repraesentet omnino uniformiter sicut prius. Quod non potest poni, quia non est ratio quare obiectum hoc ageret, eo quod ipsa animae bona voluntate qua passionem sustinuit, potius meruisset, ut se amplius manifestaret et gloriam eius augmentasset, si possibile fuisset.

Si autem causa diminutionis contingat ex parte subiecti, scilicet ipsius animae, hoc non potest fieri nisi retractione aut abstractione. Retractione, ut scilicet anima per aliquid ei superveniens retrahatur secundum vires intellectus et voluntatis ne omnino feratur | in obiectum per | cognitionem et amorem sicut prius, et per hoc retardatur in suis actibus quibus fruitur. Et ex hoc gloria fruitionis diminuitur, quemadmodum in ascensu levis diminueretur velocitas motus sursum si esset ei annexum aliquid retrahens, et per hoc ipsum retardatur, ne toto nisu quo posset, feratur in motum, sicut ferretur si non retraheretur. Et est causa

ABCDEHIN'W

23 gloria] gloriam E 23 fruitionis] fruizione *sed in fruitionis corr.* C fruitior H 23 accidens] accidentalis *sed exp. et accidens i. m. man. corr.* A 23 sit] fit B 24 diminutio] diminutione *sed -ne exp.* A 25 autem] enim BCDEHIN'W 25 non est] *i. m. man. corr.* A 26 causatur] causatus H 26 in¹] a B 26 si] sibi EH 28 non] *om.* B 29 ab] *om.* I 29 obiecto] absoluto EHI absoluto *sed in obiecto corr.* C 29 virtuti] *iter. sed del.* C 31 ipsa] ipso BCE ipso *sed in ipsa corr.* D 34 ut] *om.* C 35 uniformiter] -formi- *sup. lin. man. corr.* A 36 animae] anima N'W 36 qua] contra H contra *sed qua i. m.* E 37 meruisset] venisset I venisset *sed meruisset i. m. al. man.* E venisset *sed veni- exp. et meru- sup. lin. et i. m. al. man.* C 40 potest] habet CHI habet *sed potest i. m.* E 40-41 aut ... Retractione] *om. (hom.)* H 41 Retractione] *om.* B 42 omnino] *sub. lin.* E *om.* CH 43 retardatur] retardetur N'W 44 fruitur] fruatur BCDEHIN'W 44 diminuitur] diminueretur W diminuatur CN' 45 sursum] cursum B 45 si] a posteriori, s- *add. sed exp.* A 46 et] *om.* N' 46 retardatur] retardantur *sed -n- exp.* A retardantur N' retardaretur W 47 in] non B

quam videmus tangere AUGUSTINUM XII° super Genesim, ut patet ex verbis suis inductis in opponendo.

50 | Sed circa animam ad sic retardandum posset esse duplex retractivum: unum accidentale superveniens, ut passio doloris, quemadmodum contingit in nobis retractio voluntatis ab obiecto delectabili valde, ne per amorem feratur in ipsum, sed conditionaliter ipsum potius detestetur. Quale delectabile est ipsum vivere naturaliter, et deliberative amatum, a quo retrahitur voluntas in dire passis, secundum quod dicit PHILOSOPHUS | in III° Politicae: «*Inest aliqua boni particula et secundum ipsum vivere solum, si non diris secundum vitam excedatur valde. Palam autem quod perseverant multa mala passi multi hominum, inviscati ad vivere, tamquam existente quodam solatio in ipso et dulcedine naturali.*» Ista causa potius contigisset in ipsa Christi | passione ante animae separationem, quae tamen non retardavit animam coniunctam, sicut alias poterit videri, quaestione mota super hoc, quare multo minus neque separatam.

Aliud vero posset esse retractivum interius naturale, quod tangit AUGUSTINUS, «*scilicet naturalis appetitus animae ad unionem cum corpore*». Sed istud, ut videtur, non potest esse causa sufficiens retrahendi animam ne feratur omnino in obiectum sicut prius, quoniam talis appetitus pure naturalis est et in essentia animae, qua habet corpus

ABCDEHIN'W

48 Genesim] ad litteram *add.* I 49 suis] sui H sui *sed in suis corr. al. man.* E 50 retardandum] retardandam D 51 accidentale] accidentalem EH accidentalem *sed in accidentale corr.* C 51 superveniens] subveniens CH subveniens *sed in superveniens corr. i. m. al. man.* E 51-52 contingit] contingat CEHI 52 obiecto] absoluto CEHI 52 delectabili] debili *sed exp. et delectabili i. m. man. corr.* A 54 vivere] *i. m. man. corr.* A 55 in] *om.* BCDEHIN'W 57 diris] dixis(?) C dixeris E viris H 58 inviscati] *om.* N'W 59 naturali] *om.* N' 60 ipsa] anima BCDEHIN'W 60 Christi] in *add. sup. lin.* E in *add.* N'W 61 non] se *add. sed exp.* E 61 retardavit] retardant *sed -nt exp. et -vit sup. lin. man. corr.* A retardant HI retardant *sed in retardavit corr.* C 61 alias] alios H aliquos B aliquis D 62 quare] aliquis(?) *sed quare i. m. al. man.* E 62 neque] nec I 63 retractivum] retractativum CEHI esse *add. sed exp.* N' 65 Sed] *sup. lin. man. corr.* A 65 istud] illud N'W 66 omnino in obiectum] in obiectum omnino H 67 appetitus] quare *add. sed exp.* B 67 animae] a re EH

48-49 Cf. *Ibid.*; *supra*, p. 57, 6-11. 56-59 ARIST., *Polit.*, III, c. 6 (transl. Moerb., ed. F. SUSEMIHL, p. 175, lin. 4-6; 1278b 25-30). 61 *Henricus alludine hic ad possibilem quaestionem futuram?* Cf. *Quodl. VIII*, q. 7 (ed. 1518, f. 311X-312C; ed. 1613, II, f. 16ra-vb). 64-65 AUGUST., *De Genesi ad litteram.*, XII, c. 35, n. 68 (CSEL 28, 432; PL 34, 483).

- D 139vb suum substantialiter | perficere, qualis e conversa est in essentia corporis tamquam in principio materiali ad animam, ut ad formam qua perficiatur. Et est solum quaedamabilitas naturalis ad mutuam unionem, et per hoc quasi principium inclinativum ad unionem, sed nec proprie inclinativum, quia nullo modo habet rationem principii motivi ad unionem id in quo est, neque per accidens, quale est | in gravibus et levibus, neque per se, quale est in animatis. Non enim ullo modo dependet a voluntate ut est voluntas, secundum quod est in anima separata, sicut neque secundum quod est in corpore. Et est huiusmodi appetitus similis appetitui naturali voluntatis ad bonum simpliciter, quem habet, nihil omnino volens, unde est aequaliter in dormiente et in vigilante. Unde et e converso voluntas ut voluntas est, et actu volens, in suo actu ab illo appetitu in nullo dependet, quare neque retrahitur aut retardatur. Quod sentiens AUGUSTINUS non dixit absolute | quia inest ei naturalis quidam appetitus, sed sub disiunctione dixit: «sive alia latentiore causa», quae in rei veritate investiganda est.
- C 167ra | Non ergo potest esse diminutio gloriae fruitionis in anima Christi separata subtractione aliqua ex parte obiecti, neque retractione aliqua ex parte subiecti. Oportet igitur, si sit, quod sit tertio modo, scilicet ex parte subiecti alicuius ab ipso subtractione, quo subtracto, vis sua qua | ferri debet in obiectum, diminuitur, propter quod necessario retardatur ne tanto fervore | feratur in ipsum sicut prius. In subiecto autem quod est anima, non sunt nisi duo essentialiter, scilicet eius substantia et eius potentiae, quae sunt intellectus et voluntas. Subtractionem igitur ab anima in separatione a corpore aut subtractum est a

ABCDEHIN'W

70 solum quaedam] inv. DN'W 71 quasi] quod W 71-72 ad ... inclinativum] om. (hom.) HI i. m. E i. m. et sub. lin. C 71 ad unionem] om. C 73 unionem] in add. C 73 neque] nec I 74 ullo] nullo BCIW 76 sicut] patet add. sed exp. I 76 est¹] et est add. sed exp. C 77 bonum] apud(?) add. E 78 nihil omnino] inv. N'W 78 volens] voluntate sed exp. et volens i. m. man. corr. A 78 in²] om. W 79 ut voluntas] i. m. al. man. E 79 voluntas] iter. sed exp. A 80 suo] solo sed exp. et suo i. m. man. corr. A 80 neque] nec I 82 naturalis quidam] inv. C 82 sub] om. B 84 Non] Non esse i. m. E 84 esse] om. CEHI 84 gloriae] om. N'W 85 subtractione] om. HI i. m. E 85 subtractione aliqua] i. m. al. man. C 85 aliqua¹] ali- sup. lin. E qua I quae H 85 obiecti] subiecti sed in obiecti corr. C subiecti BEHI 85 aliqua²] alia I quae H 86-87 Oportet ... subiecti] om. (hom.) HI 86 si sit] exp. D 87 ab ipso] om. HI i. m. CE 88 necessario] natura H 91 potentiae] ille add. i. m. E 91 et voluntas] i. m. man. corr. A 92 aut] ab add. i. m. al. man. C

82-83 Ibid.

- potentiis eius aut ab ipsa substantia eius. Non a potentiis, quia potentiae illae quae sunt intellectus et voluntas, ex hoc habent vigorem quo possunt in suos actus, quod sunt abstractae a materia et in substantia immateriali, ut alibi declaravimus. Nunc autem in anima | separata non minus sunt abstractae quam in coniuncta, immo videretur alicui quod magis, quia «corpus, quod corrumpitur, aggravat animam», ut dicit Sapientia VIII°. | Si ergo aliquid abstrahitur ab anima, quod sit causa praedictae | retardationis, illud non videtur posse contingere nisi ex parte substantiae animae, a qua tamen nihil videtur subtrahi ex sua separatione, cum secundum suam substantiam omnino sit incorruptibilis. Nullum igitur, ut videtur, fit impedimentum retardationis animae separatae a perfectione suae fruitionis, non solum ex parte animae Christi, sed nec ex parte aliarum.
- | Quod tamen necesse habemus ponere, et si sit occultum, secundum AUGUSTINUM, circa animas aliorum et ostendere illud non esse in anima Christi separata sicut in animabus aliorum, si velimus sustinere quod in nullo fuerit eius gloria diminuta ex separatione, quod re vera necesse habemus ponere circa animam Christi, ne voluntaria mors sua, quae potius debuit | esse in gloriae augmentum, vergat ipsi in detrimentum, ut sic in eo quod aliis «lucrat, animae suae detrimentum patiatur», contra suasionem evangelicam.
- Unde, etsi in aliis animabus nullam aliam causam dictae retardationis latentiorem possemus invenire quam dictum naturalem appetitum et inclinationem, potius diceremus quod ad tempus a sua inclinatione erat

ABCDEHIN'W

93 potentiis] possibilis sed in potentiis corr. B 93 aut ... potentiis] i. m. sup. al. man. C 94 et voluntas] i. m. man. corr. A 96 immateriali] materiali N'W 96 ut] aut sed in ut corr. I 97 coniuncta] communimenta(?) CE 97 videretur] videtur CDEHI 99 aliquid] om. E 99 sit] si sed in sit corr. D 1 animae] om. N'W 2 cum] tamen E secundam add. sed exp. D 3 fit] sit BCDEHI 4 suae] om. H 5 aliarum] alia sed in aliorum mut. al. man. E 6 necesse habemus] inv. N'W 6 occultum] scr. sed in occultatum(?) mut. sup. lin. E ex parte add. i. m. E 7 animas aliorum] inv. N'W 7 aliorum] sive add. E 9 fuerit] fiunt EHI 11 augmentum] verbat(?) add. sed del. C 11 ipsi] Christo C 12 aliis] aliquis(?) A 13 suasionem] rationem I 14 in aliis] iter. sed exp. E 15-16 quam ... inclinationem] i. m. man. corr. A 15 dictum] scr. sed in dicit mut. E

96 Cf. HENRICUS DE GANDAVO, *Quodl. IV*, q. 7 (ed. 1518, f. 96rH; ed. 1613, I, f. 151rb); *Quodl. V*, q. 14 (ed. 1518, f. 174rV-179vG; ed. 1613, I, f. 259rA-265rB). 98 Sap. IX, 15. 6-7 Cf. AUGUST., *De Genesi ad Litteram*, XII, c. 35, n. 68 (CSEL 28, 432; PL 34, 483); cf. etiam supra, p. 60, 82-83 et p. 57,9. 12 Matth., XVI, 26.

suspensus, si possibile fuit suspendi, aut ipsa voluntas in actu fruitionis per aliquod donum fortificabatur, quantum ex huiusmodi inclinatione nata esset impediri, quam poneremus animae Christi gloriam fuisse diminutam.

Bad. 223^{rQ}
Zucc. 338ra | Dicimus igitur quod alia causa est ab omnibus praedictis super dicta retardatione in aliis animabus, quae non est in anima Christi. Ad cuius investigationem sciendum est quod in omni actione procedente ab agente per principium activum existens in eo est duo considerare ex parte agentis, scilicet id quod agit et id quo agit. Id quod agit est res ipsa habens rationem suppositi, et secundum quod rationem suppositi habet; id autem quo agit, est illud quod est principium absolutum formale in ipso.

Unde, et alibi determinavimus quod in divinis non est agere nisi suppositi secundum quod est suppositum, et non est formae, quae est ipsa divina essentia, nisi sicut eius quo agit suppositum, et hoc in quantum ipsa essentia sub ratione alicuius attributi habet rationem potentiae. Quia igitur, ut patet ex iam supra | inductis, ex parte animae ut forma est et sub ratione potentiae est principium intellectualis et voluntariae operationis, nullam est invenire causam dictae retardationis.

Postquam ergo necesse habemus eam ponere, necesse habemus eam investigare ex parte animae sive agentis ut natum est habere rationem suppositi, et per hoc agentis principalis.

Bad. 223^{rR}
H 205va | Est igitur sciendum ulterius quod ratio suppositi est in creaturis, quod existat in se separatum a quolibet alio, nec natum sit secundum | suam

ABCDEHIN'W

17-19 si ... impediri] i. m. inf. man. corr. A 17 possibile] i. m. E om. HI 17 possibile fuit] om. sed fuit possibile i. m. al. man. C 18 per aliquod donum] aliquo dono BCDEHIN'W 18 quantum] quoniam EHI quoniam sed quantum i. m. E 19 esset] -t sup. lin. man. corr. A 21 super] supra D 23 actione] iter. H 23 procedente] praecedente H 25 id¹ ... agit²] i. m. al. man. C 25 id¹] illud C 25 id²] illud CW 25 et ... agit³] om. (hom.) BHI i. m. E 25 ipsa] om. E 26 et] iter. D 26 suppositi habet] inv. W 27 id] illud N'W 27 absolutum] absolute I 29 determinavimus] determinamus E 34 potentiae] ut add. i. m. al. man. C sub qua add. N'W 34 et] vel I 35 voluntariae] voluntate sed in voluntariae corr. DE 35 nullam] nulla EI 35 retardationis] et add. H 36 necesse] habens add. sed exp. W 38 principalis] principaliter CEHIN'W 39 Est] om. CEHI 40 in se separatum] inseparatum sed in- exp. et in se i. m. man. corr. A 40 sit] i. m. E

29 Cf. HENRICUS DE GANDAVO, *Quaest. ord. (Summa)*, art. 39, q. 4 (ed. 1520, I, f. 247vC-247vD; ed. 1646, II, p. 632a-633a); etiam J. GÓMEZ-CAFFARENA, *Cronologia ...*, p. 120. 33 Cf. *supra*, p. 60, 91-61, 5.

naturam naturaliter existere in alio ut aliquid eius. Propter quod natura humana dicta est esse assumpta a Verbo, non suppositum, quia etsi nata fuit existere in se si non fuisset assumpta, et sic propriam habere rationem suppositi, tamen numquam fuit in se existens separata, sed | B 16C
45 simul formata et in supposito Verbi assumpta. In natura autem humana, ut pura est secundum se in aliis hominibus a Christo, ratio suppositi, cui per se debentur actiones intelligendi et volendi, sistit in duplici natura, scilicet in composita ex anima et corpore, ita quod anima, etsi posset esse separata secundum se existens, semper tamen | nata est existere in alio, ut C 16'
50 in corpore, et contra suam naturam est et naturalem eius inclinationem, quod sit extra corpus. Anima ergo, etsi in se separata existat, perfectam rationem suppositi non habet, sed diminuti tantum.

Nunc autem ita est quod, quandocumque aliquid alteri convenit secundum aliquam rationem, si sit in ipso ratio illa diminute, diminute ei illud convenit: verbi gratia, si actio videndi convenit oculo secundum quod est compositum ex vi visiva et organo, si alterum deficeret, aut diminute ei conveniret actio, aut nullo modo. Cum ergo actio intelligendi et volendi per se convenit homini ut est suppositum | subsistens in E 16C
60 composito ex anima et corpore, et non nisi ut est subsistens in tali composito, in aliis hominibus a Christo, altero illorum abstracto, aut non convenit ei illa actio, aut diminute ei convenit.

Abstracto ergo corpore ab anima in aliis hominibus, actio in-|telligendi W 18 hominis ut est hominis, | aut omnino non convenit animae manenti, aut N' 14 diminute ei convenit; nullo autem modo ei convenire non potest. Cum sit

ABCDEHIN'W

41 eius] quod add. C 41 natura humana] inv. B 42 assumpta] sumpta EH sumpta sed in assumpta corr. C sumpta sed exp. I 42 Verbo] sumpta add. I 42 etsi] et- sup. lin. C 42-43 etsi nata] et finita sed finita exp. et -si nata i. m. E 43 fuit] fiunt H fuerit B 44 tamen] tantum sed in tamen corr. A cum V 44 numquam] umquam N' 45 simul] illis BCDEHI 45 In] om. I 46 pura] puta sed in pura corr. C 47 et volendi] om. N'W 47 volendi] movendi H 47 natura] et ita sed in natura corr. C et ita et natura sup. lin. al. man. E et ita HI 48 anima] om. E 48 etsi] tamen sed exp. et etsi sup. lin. D anima add. i. m. al. man. E 49 semper] om. N'W 51 quod] om. H 51 existat] existit sed in existat corr. E 52 diminuti] (cf. *infra*, p. 64,85) diminutum N' diminutam W 54 ipso] ipsis sed in ipso corr. CE ipsis HI Christo B 54 diminute] diminuta sed in diminute corr. B 54 ei] enim sed exp. et ei i. m. E 54-55 ei illud] inv. N'W 55 convenit] contingit W 55 convenit] i. m. E 56 alterum] alteram EH 56 aut] autem E tunc add. BCDEHIN'W 57 conveniret actio] inv. BCDEHIN'W 57 conveniret ... actio] om. (hom.) H 57 actio¹] i. m. man. corr. A 58 et volendi] sub lin. al. man. E om. CHI 59 composito] composita CDH natura add. i. m. C 59 in tali] nihil N' 60 altero] alto B 61 actio] modo add. I 63 ut est] inest B 63 non] om. N' 64 autem modo] inv. N'W 64 non] sup. lin. CI i. m. E om. H

Zucc. 338th substantia abstracta a materia, convenit | ergo ei, sed diminute, et hoc 65
non quoad aliquod unum genus intelligendi, scilicet per phantasmata,
sed quoad quodcumque genus intelligendi, sive per phantasmata, sive
per species aut habitus acquisitos absque phantasmate, sive per species
innatas aut habitus ad modum angelorum, sive in divina essentia; de
quibus infra erit sermo. Non est enim aliquis modus intelligendi cuius 70
ratio est anima humana, quae non sit per se hominis ut suppositi
intelligentis.

Quod autem diminute animae separatae convenit, hoc non est nisi quia
non est in ipsa personalitas sive ratio suppositi perfecta, quae requirit
subsistentiam in natura composita ex corpore et anima, ad hoc ut 75
intelligens vim habeat ut perfecte secundum suum actum feratur in
obiectum. Licet enim corpus non sit ratio intelligendi supposito subsis-
tenti in composito ex anima et corpore, vis tamen perfecte intelligendi
non inest nisi tali composito. Et hoc communiter, et ab anima et a
corpore simul compositis, ita videlicet quod, si anima non fuerit subsis- 80
tens in tali supposito | neque in aliquo alio aliam rationem suppositi
habentis, nullo modo perfectam rationem intelligendi aut volendi habere
poterit. Est igitur in anima separata puri hominis ratio, quare retardatur
ne perfecte feratur per suam actionem in obiectum fruitionis: quod
scilicet non subsistit nisi in imperfecta personalitate, et hoc ex corporis 85
abstractione, quod requiritur in natura quacumque ad hoc ut perfectio
actu feratur in suum obiectum.

In Christo autem ratio suppositi, cui debentur actiones intelligendi et

ABCDEHIN'W

65 substantia] sub D 69 habitus] habitis(?) sed in habitus corr. E 69 divina] esse
add. sed exp. C 70 infra] iustra sed exp. et infra i. m. al. man. E 70 est enim]
inv. BCDEHIN'W 71 quae] scr. sed in qui mut. C 71 per se] pars HI 73 ani-
mae separatae convenit] convenit animae separatae BCDEHIN'W 73 nisi] om. W
75 ex] et sed exp. et ex sup. lin. D 76 perfecte] perfectio BEHI perfectum D conf. C
76 suum actum] inv. BCDEHIN'W 78 anima et corpore] corpore et anima DN'W
79 inest] est DN'W 79 a] om. N' 80 fuerit] fiunt H 81 supposito] suppositum
H vel composito add. i. m. al. man. E composito sed in supposito corr. B 81 neque]
nec I 81 alio] alia sed in alio corr. E 82 habentis] habentibus N'W 82 habere]
animae B 83 poterit.] Anima tamen nulli est perfecta ratio intelligentis nisi supposito
subsistenti in composito ex corpore et anima, et ut ipsa existit in corpore ut actus et
perfectio eius. add. sed va- cat superscripts. A 85 imperfecta] perfecta sed in imperfecta
corr. C perfecta BDEHIN'W 86 quacumque] om. W 87 feratur] feratas(?) sed in
feratur corr. E feratas(?) H ferat I 88 autem] aut I

69-70 Cf. infra, p. 68, 66-(69),82.

volendi secundum duplicem naturam, non subsistit per se nisi in natura
divina, | ita quod, quocumque | modo partes naturae humanae ab B 160
invicem separentur, semper tamen perfectam rationem suppositi habent H 20:
in divino supposito, quod numquam reliquit, quidquid humanae naturae
ab initio sumpsit. Quantum est ergo ex ratione suppositi, in anima
Christi separata a suo corpore nulla est ratio imperfectionis ad elicien-
dum actum intelligendi aut volendi. Qualis quidem imperfectio, ut
dictum est, est in anima separata puri hominis, propter quod, etsi anima
hominis puri, | separata a suo corpore, retardetur in aliquo a perfectione D 14
fruitionis propter defectum sui corporis, anima tamen Christi in hoc
nullo modo potest retardari.

00 | Est tamen advertendum quod anima puri hominis sic retardatur Bad.
separata a perfectione fruitionis, quod non tam perfecte feratur per
actum in suum obiectum, quantum ferretur suppositum completum, si
ipsa esset in corpore. Et hoc | contingit non tam propter defectum Bad.
corporis, quem patitur anima Christi separata quantum animae aliorum,
5 sed propter defectum | perfectae personalitatis, quem non patitur anima A 17
Christi sicut animae aliorum, ut dictum est. Non autem quod aliquod
impedimentum sentiat quin feratur in obiectum, quantum naturae suae
gradus, et gloriae requirit: aliter enim perfecte appetitus eius non
satiaretur, nec voluntas eius voluntati divinae omnino conformaretur.

< AD ARGUMENTA >

Per dicta patent obiecta utriusque partis.

ABCDEHIN'W

89 in] i. m. al. man. C om. BDEHIN'W 94 imperfectionis] perfectionis B 94-
95 eliciendum] deliciendum sed in eliciendum corr. E deliciendum H 95 intelligendi] et
add. sed exp. E 95 aut] ut sed in aut corr. C ut EH 97 separata] separa-
to E 97 retardetur] retardatur B 97 a] om. B 99 potest retardari] inv. H
00 Est tamen advertendum] Advertendum tamen est I 00 anima] Christi add. sed exp.
C Christi add. EH 1 quod] quia EHI 2 quantum] aliam(?) H aliam(?) sed exp. et in
quantum i. m. E 3 tam] tamen sed del. et tam i. m. al. man. E tamen CEI 5 per-
fectae] a add. B 6 quod] sup. lin. D 8 requirit] requiritur sed requirit i. m. al. man. C
requiritur EHI 9 satiaretur] satietur sed in satieretur mut. C satietur EHI 9 con-
formaretur] -re- i. m. al. man. C 11 obiecta utriusque partis] utriusque partis obiecta
CDEHIW partis utriusque obiecta B

95-96 Cf. supra, p. 63, 45-52. 6 Cf. supra, 64,88-65,99.

QUAESTIO 6

UTRUM SUPPOSITUM DIVINUM POSSET ASSUMERE HUMANAM
NATURAM ABSQUE EO QUOD FRUATUR

- Zucc. 339ra | Sequuntur quaestiones duae de Deo in respectu et comparatione ad naturam assumendam. Quarum prima erat, utrum suppositum divinum posset assumere humanam naturam absque eo quod fruatur, secunda vero erat, utrum | plures personae possent assumere unam et eandem naturam numero. |
- E 162va
C 167va
W 180va Circa primum arguitur quod sic, quia divinum | suppositum posset assumere humanam naturam puram absque omni dono gratiae, quod patet, quia posset assumere naturam inanimatam, quae non est susceptibilis doni gratiae. Fruitio autem non fit a creatura sine gratia. Ergo etc.
- Contra. Unio maior est humanae naturae cum divina in unitate personae, quam sit illa quae est per donum gloriae. Quare, cum illa quae minor est, sufficit ad fruitionem, multo fortius et illa quae est maior. Ergo etc.

< SOLUTIO >

- Bad. 223^{vt} | Quaestio ista non quaerit nisi utrum habitus aliquis gratiae vel gloriae requiritur in natura assumpta ad actum fruendi. Unde oportet hic videre necessitatem ponendi habitus in natura intellectuali, et per hoc patebit si oporteat eos ponere in natura assumpta ad actum fruitionis.
- Bad. 223^{vv} | Et est in hoc magna differentia ex parte intellectus et voluntatis.
- N° 147vb Ad cuius intellectum sciendum est quod natura tam potentiae activae quam passivae est in creaturis quod non | potest aliqua earum exire in actum nisi ad praesentiam sui obiecti, ut in quod agat potentia activa et a quo informetur potentia passiva, quia nullum passivum potest exire in

ABCDEHIN^oW

2-3 Utrum ... fruatur] (cf. *infra*, 5-6) 4 ad] aut B 5 Quarum] Quartum B Quorum E 5 prima] primum E 5 utrum] i. m. E 6 fruatur] feratur N° 7 plures personae] inv. N^oW 8 naturam] materiam B 9 Circa] Ad I 10 omni dono] inv. W 13 Contra] inter. sed exp. B 14 gloriae] gratiae E 15 quae] om. B 18 gratiae vel gloriae] gloriae vel gratiae N^oW 19 natura assumpta] inv. H 23 potentiae] quod add. E 24 quam] quod C 24 aliqua] alia sed in aliqua corr. C alia EHI 24 exire] exigere sed in exire corr. I 25 obiecti] subiecti B 26 exire] exigere I

- actum nisi informatum forma sui activi. Et hoc non solum in activis et passivis | corporalibus, sed etiam in activis et passivis spiritualibus, cuiusmodi sunt voluntas et intellectus, eo quod nulla creatura est ex se secundum actum ratio omnium suorum obiectorum simul, ut visus omnium colorum aut intellectus omnium intelligibilium: hoc enim soli divino intellectui convenit, quia secundum DIONYSIUM «Dei esse est esse omnium entium».
- Obiectum autem prae-sens fit voluntati ut principio activo per hoc quod praesens factum est intellectui ut principio passivo: voluntas enim non fertur nisi in bonum cognitum.
- | Obiectum autem praesens potest esse dupliciter: uno modo per modum passionis seu dispositionis transeuntis; alio modo per modum passibilis qualitatis et habitus permanentis.
- Primo modo obiectum est praesens potentiae per essentiam et existentiam suam extra ipsam. Et hoc modo est praesens omnibus potentiis materialibus aut a materialibus dependentibus, quemadmodum sensibile extra est praesens sensui particulari et intellectui nostro in phantasmate, ita quod nec sensus noster nec intellectus potest operari sine tali praesentia obiecti | sui, et per consequens neque appetitus aut voluntas.
- Secundo modo est obiectum praesens potentiae in habitu vel in similitudine conservata in ipsa potentia et adgenerata per actionem obiecti primo modo in ipsa praesentati, quemadmodum similitudines sensibilibus sunt in imaginatione, quibus animalia imaginantur obiecta absentia, sub ratione tamen particularis sicut ea sentit sensus.

ABCDEHIN^oW

27 nisi] om. W 27 activis] etiam add. D 27 et] in add. D 28 corporalibus] et in add. sed exp. D 28 sed] si H 28 etiam in] om. D. 28 etiam] om. N^oW 29 cuiusmodi] cuius DEHI 30 actum] non(?) add. sed exp. I 30 obiectorum] subiectorum I 31 soli] solum C dicitur add. sed exp. B 34 fit] conf. A sit HN^o 34 ut] aut sed in ut corr. B in N° 35 intellectui] intellectum C 37 dupliciter] duplex CEI 38 seu] sive BCDEHIN^oW 39 et habitus] iter. W 40 potentiae] personae I 40-41 existentiam] essentiam sed existentiam i. m. al. man. C essentiam E 41 extra] essentia E 41 praesens] est add. I 42 a] om. I 44 intellectus] conf. C 45 consequens] quem I 46 est obiectum] inv. CEHI ad add. sed exp. EI aliquid add. CH 47 adgenerata] generationem sed in adgenerata corr. CE generationem I 48 praesentati] i. m. man. corr. A 49 in] om. N° 49 imaginatione] imagine BD 49 quibus] alia add. sed exp. N° 50 sentit] sena(?) add. sed exp. I

32-33 Ps.-DIONYSIUS, *De div. nom.*, c. 5, § 4 (*Dionysiaca*, I, 344-345, transl. Eriugenae; PG 3, 818D).

Habitus vero cognitivi sunt in intellectu et habitus operativi in voluntate, quos necesse est ponere in intellectu et voluntate, et non in aliqua vi sensitiva, quia per se respiciunt intellectus et voluntas suum obiectum sub ratione universalis, omnis autem vis sensitiva sub ratione particularis. Similitudo autem impressa non movet nisi ad particulare sub ratione particularis, propter quod in vi sensitiva est speciei impressio, et non intellectiva, sed loco speciei habitus habet, quibus ad obiecta | sua inclinatur sub ratione universalis; quae etiam est sibi ratio singularium, secundum quod alibi exposuimus.

D 140^{va}W 180vb

Sed huiusmodi habitus non ad idem est in quolibet intellectivo, quoniam in quibusdam | est solummodo ad elevandum potentiam et inclinandum eam, ut de facili delectabiliter et expedite inclinetur ad suum obiectum, cum mota fuerit praesentia sui obiecti, in quibusdam vero sunt cum hoc ad praesentandum obiectum, ad modum quo species imaginatione praesentat obiectum absens vi imaginativae.

65

E 162vb
C 167vb

Primo modo sunt habitus cognitivi in nobis acquisiti adminiculo sensuum in parte intellectus | nostri conversa ad sensus et phan-|asmata. Unde, quamquam sunt habitus cognitivi in intellectu, non existente in nobis phantasmate, nihil potest intellectus noster illo habitu cognoscere, neque potest omnino eo uti, propter quod secundum PHILOSOPHUM

70

ABCDEHIN'W

51 in¹] sup. lin. DEH sup. lin. al. man. I 51 intellectus] intellecta ratio sed intellectu sup. lin. al. man. E 51 et] sup. lin. E 51 habitus ... in] om. W 52 quos necesse] quorum necessitas sed -rum exp. et -s sup. lin. man. corr. et -tas exp. et -i in -e corr. A 52 quos ... voluntate] om. (hom.) DW 52 ponere] i. m. man. corr. A 52 in] sup. lin. H 52 intellectus] intellectum sed in intellectu corr. H 53 aliqua] qua sed aliqua i. m. H alia EI 53 aliqua vi] alia in sed del. et aliqua i. m. al. man. C 53 vi sensitiva] insensitiva EI 53 quia] quod sed exp. et quia sup. lin. man. corr. A 53 se] recipiunt add. sed exp. W 56 vi] sup. lin. H 56 vi sensitiva] insensitiva sed vi i. m. al. man. E insensitiva C non add. sed exp. A 57 impressio] impresso B 57 in] om. H 57 intellectiva] intelligentia sed in intellectiva corr. C intelligentia N' 57 habitus] autem add. sed exp. CH autem add. EI 58 ad] i. m. H sup. lin. al. man. C om. I 58 universalis] utilis sed exp. et universalis sup. lin. D 59 est] sup. lin. post sibi D est add. N' 59 alibi exposuimus] inv. BCDEHIN'W 59 exposuimus] posuimus N'W 60 quolibet] in add. BD 61-62 potentiam ... inclinandum] om. (hom.) B 62 inclinandum] inclinationem sed in inclinandum corr. CE inclinationem I 62 eam] e converso sed exp. et eam i. m. E eum N' 63 quibusdam] quibus sed in quibusdam corr. al. man. CE quibus HI 63 ad¹] iter. I 63 praesentandum] repraesentandum W 66 habitus] cum add. sed exp. H 66 adminiculo] diminiculo(?) N' 67 intellectus] iter. sed exp. E 67 et] ad add. CEHI 68 quamquam] quemquam EH quod quam I 68 in intellectu] i. m. man. corr. A 69 nihil] vel I vel sed del. et nihil i. m. al. man. C vel sed nihil i. m. E 69 noster] nostro sed in noster corr. A om. N' 70 neque] non B 70 eo] i. m. B illo N'W et add. sed exp. B 70 propter] i. m. EH om. CI 70 quod] quia C

«deficiente sensu, deficit scientia necessario | secundum illum sensum», A 170va et quodam interius corrupto, scilicet organo phantasiae, necesse est scientiam nostram omnino deficere. Et per hunc | eundem modum sunt B 161rb habitus operativi in voluntate cuiuscumque voluntatis creatae: tantum 75 enim potentiam in obiectum | inclinant, sed ipsum non praesentant, nec I 114ra habitu suo potest uti voluntas, neque omnino aliquid operari, nisi praesentetur ei obiectum in intellectu.

Habitus vero cognitivi in angelis et in parte intellectus nostri anteriori, qua cognoscit sicut angelus absque sensuum adminiculo, non solum sunt 80 ut inclinantes potentiam in obiectum, sed ut obiectum praesentantes, secundum quod alibi exposuimus circa intellectum angelorum, et hoc non quodcumque, sed obiectum intelligibile creaturae solum. | Obiectum Zucc. 339va autem increatum, sicut non potest habere speciem propriam impressam intellectui, quo praesen-|tetur intellectui quemadmodum sensibile per Bad. 224^{rx} 85 speciem | praesentatur imaginationi, sic non potest habere habitum sese H 206rb praesentantem, sed solum elevantem et inclinantem in obiectum si se ipsum praesentare dignetur. Qui acquisitus esse non potest, nec talis qualis est, naturaliter inditus ad cognoscendum et volendum verum et bonum circa creaturas, sed est alterius generis, et gratuito superinfusus. 90 | Descendendo igitur ad propositum dicimus quod actus fruitionis in Bad. 224^{ry} hoc perficitur, quod obiectum | fruibile voluntarie sese repraesentat, et N' 148^a

ABCDEHIN'W

71 illum] om CHI i. m. E 72 phantasiae] phantasmate B 73 scientiam nostram omnino] omnino scientiam nostram C 73 modum] i. m. E 73 sunt] sint E sicut I 74 creatae] creaturae B creaturam add. sed exp. E 74 tantum] i. m. E creatam sed del. et tantum i. m. al. man. C 75 inclinant] inclinat I declinant sed in inclinant corr. C inclinavit N' 75 sed] ad sed del. et sed sup. lin. C ad sed exp. et sed i. m. H ad EI 76 potest] usu add. W 77 praesentetur] praesentur D praesentet C conf. sed in praesentetur corr. al. man. E 78 cognitivum] in intellectu add. sed exp. W 78 anteriori] vel su- add. i. m. al. man. C 80 ut] om. I 80 praesentantes] praesentes sed praesentantes i. m. al. man. C praesentes sed in praesentantes corr. DE 81 hoc] sup. lin. B 83 autem] om. N' 83 increatum] increatam C 83 habere] om. BCEI i. m. al. man. D sub. lin. H 84 intellectui ... quemadmodum] om. I i. m. H i. m. al. man. E om. sed habere intellectum sicut i. m. al. man. C 84 quo] primo E 85 sese] ipsum add. C 86 sed ... inclinantem] om. (hom.) I i. m. al. man. C i. m. EH 87 praesentare] a add. sed exp. W 88 volendum] notandum E notandum sed exp. et volendum i. m. al. man. C 90 Descendendo ... propositum] Ad propositum igitur descendendo I 90 igitur] ergo N' 90 propositum] propositam E

71 ARIST., *An. post.*, I, c. 18 (Rec. Iac., Anon. sive 'Ioannis', Gerardi et Guill.; in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, 35,70; Iunt., I, f. 279A; 81a 38-40). 81 Cf. HENRICUS DE GANDAVO, *Quodl. V*, q. 14 (ed. 1518, f. 174rV-179vG; ed. 1613, I, f. 259rA-265rB).

illabitur virtuti intellectivae et eam immutat ad actum per apertam speciem videndi. Et per hoc alliciendo movet voluntatem ad se in ipsum transferendum, habitu nil ad alterutrum horum actuum operante, nisi quod elevat potentiam, et disponit ut idonea sit cui obiectum praesentetur, per hoc quod ex habitu prompta est et expedita ut in ipsum inclinetur.

Nunc ita firmiter tenendum putamus quod omnem elevationem et habilitatem, quam potest facere habitus in potentia ut inclinetur in obiectum fruibile praesentatum, multo eminentius operatur ipsa unio cum ipso fruibili in personae unitate. Unde MAGISTER in I^o Sententiarum, dist.^e 17^a, appellando Spiritum Sanctum caritatem dicit sic: «Caritas dicitur motus animi, non quod ipsa sit motus vel affectio vel virtus animi, sed quia per eam, quasi esset virtus, afficitur mens et movetur».

Quae quidem unio non solum inclinat potentiam in obiectum fruibile, immo necessario ipsum repraesentat sub ratione fruibilis. Si enim obiectum huiusmodi non sic praesentaret qualitercumque, sive per habitum sive per ipsum fruibile inclinans non sub ratione fruibilis sed sub ratione primi moventis, ut infra in quaestione | de bona fortuna amplius videbitur, actus fruendi non compleretur, etiam si ex voluntate ipsa cooperante, actum quo feratur in obiectum fruibile, motu gratuito eliceret, quemadmodum elicit ipsum in viatoribus non per virtutis habitum, etiam etsi sit habitu informatus, secundum quod dicit MAGISTER in Sententiis, ibidem subdens: «Alios actus atque motus

ABCDEHIN'W

92 illabitur] allabitur(?) sed in illabitur corr. E 92 immutat] iniat(?) sed in immutat corr. C 92 apertam] aptam EW 93 videndi] videndum ACDEHIN'W 93 in] exp. E 94 nil] scr. sed in nihil mut. E nihil B 95 ut] in N' 96 habitu] habita N' 96 prompta] promta(?) D 98-1 Nunc ... unitate.] Signo i. m. (linea verticali sub tribus punctis) hic passus notatur. A 98 ita] autem BCDEHIN'W 99 habilitatem] humilitatem EHI 99 facere] ferre W 99 ut] om. B 00 operatur] peratur(?) sed in operatur corr. B 1 ipso] ipsa sed in ipso corr. B 1 in] om. W 1 I^o] sup. lin. man. corr. A 3 quod] om. I 4 afficitur] affinitur B 7 sic] om. C 7 praesentaret] repraesentaret I 8 ipsum] om. C 9 moventis] parentis B 10 amplius videbitur] inv. BCDEHIN'W 10 compleretur] compaetur(?) sed in compaleretur(?) mut. E complaetur(?) sed in complaretur(?) mut. C 10 si] etsi CHI 11 cooperante] operante N'W 11 actum] actu EHI 12 eliceret] eligeret CEI 12 elicit] elicum(?) sed in elicit corr. H 12 viatoribus] vitoribus(?) B mediatoribus sed in viatoribus corr. C 13 etsi] si BCN'W 13 habitu] habitus BE

3-4 PETRUS LOMBARDUS, *Sent.*, I, d. 17, c. 6, n. 18 (ed. Quaracchi 1916, p. 116; ed. Quaracchi 1971, p. 151; PL 192,569). 9 Cf. *infra*, p. 98, 61-(99),74 14-17 PETRUS LOMBARDUS, *Sent.*, I, d. 17, c. 6, n. 18 (ed. Quaracchi 1916, p. 116; ed. Quaracchi 1971, p. 151-152; PL 192,569).

15 operatur caritas, scilicet Spiritus Sanctus, mediantibus virtutibus, utpote actum fidei, id est credere fide media, et actum spei, | id est, sperare spe media, actum vero diligendi sine alicuius virtutis medio».

Si tamen in hoc minus iuste reprehenditur MAGISTER, dico re vera quod unio in unitate personae necessario repraesentat obiectum sub ratione fruibilis potentiae fruendi, ita quod per unionem iam dictam non possit esse in essentia, | ut est essentia et natura ad perfectionem ipsius naturae assumptae, in quantum essentia quaedam est et natura, qua dicitur homo deificatus, quin simul et per quandam concomitantiam sit in eius potentiis, ut habet essentia rationem cognitivam et volitivam, et ipsa natura divina ad quam facta est unio, se habeat in ratione | cogniti et voliti. Quemadmodum oculus corporalis, si natus esset videre visibile | sibi substantialiter impressum, si lux substantia-|liter et ut forma quaedam infunderetur oculo ad perficiendum ipsum secundum eius substantiam in quantum habet rationem perspicui, non posset ei non infundi sub ratione visibilis ad perficiendum ipsum, ut est visibile quoddam, in quantum oculus habet rationem virtutis visivae. Licet enim isti sunt diversi modi essendi in et perficiendi, unus tamen eorum necessario est alteri annexus. Unde et in beatis, qui finem ut beatificans est, primo et principaliter non attingunt nisi per potentiam intellectus et voluntatis, et habet esse in eis quia illabitur primo potentiis, concomitative tamen necessario simul illabitur substantiae, beatificando non solum beatum in eius potentiis, sed et in ipsa essentia naturae intellectualis in ipso; unde et a beatitudine animae quam habet in natura et essentia sua, eo quod est actus et | forma corporis, procedit actus beatificationis quoad dotes corporis in ipso corpore secundum derivationem.

ABCDEHIN'W

15 scilicet Spiritus] inv. H 16 actum] actu EHI 16 et actum] iter. I 16 spei] speciei(?) N' 18 Si ... iuste] scr. in ras. man. corr. A 20 fruendi] fruendi C 21 essentia] iter. sed del. A 21 ut] manifestum add. sed del. A 21 essentia et] om. C in add. sed exp. C 23 deificatus] dinificatus(?) D divificus(?) C dirifinitus(?) B distinguatur(?) sed exp. et difinitus i. m. H diffinitur HI 24 ut] non B 25 natura divina] inv. DN'W 25 facta] om. W 29 non] habet add. sed exp. B 30 ratione] conf. sed ratione i. m. C 30 ipsum] secundum eius substantiam in quantum habet rationem add. (homoeceph.: cf. lin. 28-29) sed exp. H 31 virtutis] om. HI i. m. E i. m. al. man. C 32 in] sup. lin. man. corr. A 33 necessario] necesse H 33 et] om. D 33 beatificans] beatificam(?) N' 35 eis] esse HI esse sed eis i. m. E esse sed in ei mut. C 35-36 concomitative] concomitante BDEHI concomitantem C 36 substantiae beatificando] inv. H 37 beatum] om. B 37 et] etiam CEHIN'W 37 ipsa] scientia add. sed exp. H 37 essentia] essentiae sed -e exp. A 38 et] etiam I 39 est] om. I 40 corporis] procedit ... beatificationis add. (homoeceph.: cf. lin. 39) sed exp. W 40 corpore] sub add. sed exp. N' 40 derivationem] detirivationem(?) sed in derivationem corr. C divinationem N'

D 141ra tatis ad quam | assumitur, plane apparet quod ratio illa nihil cogit.
Deficit enim ex utroque latere, quia duplex est modus limitationis in
C 168rb rebus, et duobus modis habet res esse in personalitate aliqua, et
E 163rb secundum | utramque distinctionem illa propositio «Limita-|tum non
potest simul esse in diversis personis» in uno membro habet veritatem,
in alio vero non.

Est igitur sciendum quod est quaedam limitatio qua res limitatur ad
Zucc. 341rb idem nu-mero in se formaliter, ex eo quod pertinet ad naturam et
essentiam suam, nullo alio secundum rem addito, alia vero est limitatio,
qua res limitatur in alio in quo est, quod est extra naturam et essentiam
suam. Primo modo limitatae sunt naturae et essentiae substantiarum
creaturarum, quae natae sunt in se existere; secundo autem modo
limitata sunt accidentia per sua subiecta, limitatione, dico, tali qua res
habet esse una numero et singularis sub sua specie.

De eo quod limitatum est secundo modo, scilicet per illud in quo est,
verum est quod non potest esse in alio quam in illo, et ita non in pluribus,
ut haec albedo non potest esse nisi in hoc corpore, a quo sumit
limitationem in sua singularitate.

Non sic autem est limitata natura humana a persona in qua assumitur,
sed ex sua natura et essentia, ita quod ex se, quia est ens et hoc aliquid,
sed rationem suppositi et personalitatis habet ab alio, quemadmodum
si lapis unus numero existens in se assumeretur, suam numerationem
retineret et novam personalitatem assumeret. Differunt enim in una et
eadem re esse hoc aliquid | et esse suppositum vel persona: anima enim
perfecte est hoc aliquid ex se, sive sit in corpore sive extra corpus, sed
perfectam personalitatem non habet nisi in corpore.

ABCDEHIN'W

18 latere] i. m. E 19 aliqua] alia HI 23 igitur] ergo CEHI 23 quod] quae E
23 limitatur] limitatio sed in limitatur corr. N' 23-24 ad idem numero] i. m. man. corr.
A 24 ex] om. CEHI 25 nullo ... addito] i. m. man. corr. A 25 limitatio] limi-
tationem sed in limitatio corr. B 26 quod est] i. m. E 26 extra] ex E 28 creatu-
rarum] i. m. man. corr. A 28 autem] om. BCDEHIN'W 29 limitata] limitati sed in
limitata corr. E 29 sunt] sup. lin. man. corr. A 29 subiecta] substantia BHI 29-
30 res habet] habet res sed signis inversionis inv. B 30 singularis] singulariter C
30 sub] sed una i. m. al. man. E 31 illud] id DN' 32 verum est quod] i. m. man.
corr. A 32 non] i. m. D 32-33 in] ... potest] iter. C 33 non potest] iter.
I 35 autem est] inv. N' 35 est limitata] inv. C 36-43 ita ... assumpta] propter
quod sed exp. et ita ... assumpta i. m. inf. man. corr. A 36 ens] omnis B 37 sed]
al. man. H secundum sed sed i. m. al. man. I secundum N' conf. C 39 enim] i. m. D
39 et²] in add. D 40 hoc] haec N' 40 anima] nam N'

Propter huiusmodi ergo causam natura assumpta ex ratione suae
limitationis non determinatur | illi personae sicut haec albedo | huic
45 corpori, et ideo limitatio sua, qua est hoc aliquid, non impedit quin simul
possit esse in pluribus suppositis.

| Verumtamen hic subdistinguendum de supposito. Est enim quoddam
suppositum absolutum a forma absoluta, et est quoddam respectivum a
forma relativa. In pluribus suppositis absolutis simpliciter verum est
50 quod nulla natura limitata possit esse simul, quia talia supposita sic sunt
diversa, quod quodlibet eorum est id quod est unum in se, et non aliud,
nec aliquid eorum quae sunt in se est aliquid eorum quae sunt in alio. Si
igitur eadem esset natura in talibus diversis suppositis, ipsa esset ipsa et
non esset ipsa, et essent contradictoria simul in eodem.

| De pluribus vero suppositis | secundo modo, iterum subdistinguendum,
quia proprietas relativa distinctiva personae aut per se fundatur in
essentia, quae ponitur | esse in pluribus suppositis, et quasi oritur ex illa,
et sic per se subsistit in supposito constituto per illam proprietatem
relativam, aut nullo modo fundatur in illa essentia neque oritur ex illa,
60 quia non per se sed per accidens, convenit ei | subsistere sub illa
proprietate in illa persona.

Primo modo non potest natura esse in pluribus nisi sit illimitata,
cuiusmodi est natura divina, quae ex se singularitas quaedam est non
suppositi, sed naturae. Et propter fecunditatem suam ut existit in una
65 persona prima, necessario procedit per communicationem sub proprie-
tatibus relativis in plura supposita, secundum quod in parte expositum
est supra in 1^a quaestione. Quae quidem fecunditas non potest esse nisi
in natura illimitata, propter quod natura limitata non potest pluribus
suppositis communicari distinctis relative relatione originis, quae ex illa

ABCDEHIN'W

43 causam] horum(?) sed exp. et in i. m. I 43 natura assumpta] naturam assump-
tam EI 43 assumpta] propter quod add. sed exp. A 43 ratione] om. I 45 qua
... aliquid] i. m. man. corr. A 47 hic] om. H 47 subdistinguendum] est add.
BCDEHIN'W 47 quoddam] quaedam B conf. C 50 limitata] limitate sed in limi-
tata corr. C 50 possit] posset CEHIN'W 50 supposita] om. CHI i. m. E 50 sic]
i. m. man. corr. A habent add. sed exp. B 51 id quod est] iter. B 52 quae ... eorum]
iter. sed del. D 51-52 se ... in] om. (hom.) B 52 est] om. CEHI 53 igitur]
ergo N' 53 talibus] talib- H 53-54 et¹ ... ipsa] om. (hom.) I 54 contradictoria]
contraria sed -ria exp. et -dicatoria sup. lin. man. corr. A 57 quasi] quod CEHI
59 neque] nec I 63 cuiusmodi] cuius CEI -modi sup. lin. al. man. D 63 natura
divina] inv. H 63 quae] per se add. sed exp. E per se add. CHI 65 prima] om. CW
69-70 relatione ... oriatur] i. m. man. corr. A

Quare, cum essentialior origo et processus sit ab essentia ad potentias quam e converso, quoniam potentiae oriuntur ab ipsa essentia, ut alibi exposuimus, si obiectum fruibile non potest obiective illabi in potentia < s > beatorum ut beatificans eas, quin simul illabatur essentiae ut eam beatificans, multo fortius essentiae naturae humanae illabi non potest substantialiter per unionem, in hoc beatificando ipsam quantum essentia potest beatificari ut est essentia, quin simul illabatur potentiis intellectus et voluntatis, ipsas beatificando quantum beatificari possunt, quod non fit nisi per actum. Idcirco ergo, ut opinor, Deus non potest assumere humanam naturam absque eo quod fruatur, et hoc quia impossibile est ipsam aliter assumi, et hoc non per impossibilitatem ex aliquo defectu, sed ex immutabilitate perfectionis ex ipsa unione, quemadmodum diximus supra impossibile aliud Verbum produci in divinis, non ex aliquo defectu, sed ex Verbi semel producti perfectione. Nisi quidem hoc ponamus, circa naturam assumptam | aperta sequuntur inconvenientia, videlicet quod sic assumptus posset usu bono liberi arbitrii per gratiam promereri fruitionem suam, et e converso malo usu liberi arbitrii absque gratia posset | peccare | et promereri aeternam damnationem, ut vere posset dici quod Deus esset damnatus et in malo obstinatus, quae absurda videntur.

< AD ARGUMENTA >

Bad. 224^z | Ad primum in oppositum, quod «fruitio non sit sine gratia, quae scilicet est habitus in anima», dicendum quod verum est in se aut in praepollenti, qualis est dicta unio, ut expositum est; ad quid autem

ABCDEHIN'W

41 Quare cum] Quarum tamen I 41 ab essentia] absentia E 41 potentias] potentialis H 43 potest] essentiae *add. sed exp.* A 43 beatorum] bonorum B 46 per unionem] *al. man.* D 46 in] et CH 48 voluntatis] voluntas *sed in voluntatis corr. al. man.* C voluntas EI 49 fit] sit N' 49 per] *om.* HI *i. m.* E 52 sed] si N' 52 immutabilitate] immitate *sed vel immutabilitate add. i. m. al. man.* C unitate *sed immutabilitate i. m.* H 53 supra] sicut *add.* N'W 53 impossibile] est *add.* N'W 53 aliud] aliquod *sed aliud i. m.* H aliquod CEI aut N' 54 producti] productio E productio H perducto(?) I 55 quidem] quidam *sed in quidem corr.* C 55 ponamus] ponatur CHI ponatur *sed in ponamus corr.* E 55 circa] *i. m. al. man.* E 56 usu bono] *inv.* BCDEHIN'W 57 promereri] promoveri B 58 peccare] et *add.* B 58-59 aeternam damnationem] *inv.* BCDEHIN'W

42-43 Cf. HENRICUS DE GANDAVO, *Quaest. ord. (Summa)*, art. 35, q. 3 (ed. 1520, I, f. 224rH; ed. 1646, II, p. 570a). 53 Cf. *supra*, p. 20, 16-22, 50. 62-63 Cf. *supra*, p. 66, 9^c 12. 64 Cf. *supra*, p. 70, 98-1.

- 65 dona gratiarum et virtutes in Christo debemus ponere, si unio sufficit ad eius glorificationem et fruitionem, de hoc alias poterit haberi sermo. Responsio quae solet dari ad argumentum in oppositum, quod «alius est modus essendi divinitatem in essentia et in potentia, propter quod non oportet illam maiorem ponere, istam minorem», non valet | nisi quoad hoc, quod forma argumenti non tenet: gratia enim materiae necessitatem concludit, ut expositum est.

QUAESTIO 7

UTRUM PLURES PERSONAE DIVINAE POSSENT ASSUMERE
UNAM ET EANDEM NATURAM HUMANAM NUMERO

- | Circa secundum arguitur quod plures personae divinae possent unam naturam humanam assumere, quoniam pluralitas suppositorum relativorum non repugnat unitati essentiae. Oppositae enim relationes sunt simul in una divina essentia, sed ob aliud non potest negari quin una natura possit simul assumi a pluribus personis, cum possit sigillatim assumi a qualibet illarum. Ergo etc.
- 10 In contrarium est quod tunc natura una | numero limitata esset simul subsistens in pluribus, quod est impossibile, quia hoc est proprium divinae naturae, eo quod ipsa illimitata est. Ergo etc.

< SOLUTIO >

- | Ut puto, aliquando mihi visum est propter secundam rationem, quod una natura humana a pluribus personis divinis assumi non possit, sed exquisitius inspicendo ad naturam rei assumptae et modum personali-

ABCDEHIN'W

67 Responsio] dicendum *add. sed exp.* C dicendum *add.* EHI vero *add.* BD 68 divinitatem] *i. m.* E deitatem N'W 68 in'] *iter.* I 69 istam minorem] *inv.* I 2-3 Utrum ... numero] (cf. *supra*, p. 66, 7-8) 4 Circa] Sed ita D 4 possent] possint BCDEHIN'W *iter.* D 5 quoniam] quia N'W 6 enim] rationales *add. sed exp.* I 6 simul] *om.* CHI *i. m.* E 7 quin] quoniam E 7 natura] non W 9 possit] possint CE 10 quod] *iter.* C 12 illimitata] illiminata DI illumiata(?) EH 14 secundam] *scr. in ras. man. corr.* A 15 humana] *om.* CEHI 15 personis divinis] *al. man.* D 15 possit] possunt CEHI 16 exquisitius] exquisitiusis(?) *sed in exquisitius corr.* I exquisitivus EH 16-17 rei ... personalitatis] *inter. in f. 141ra sed va- cat superscripts.* D

67-69 Cf. *supra*, p. 66, 13-16. 71 Cf. *supra*, p. 70, 98-(71), 33.

natura oriatur, quia nec super eandem formam numero limitatam
possunt plures respectus numero fundari, ut supra unam albedinem
numero non nisi una similitudo numero, licet per illam pluribus potest
dici similis, quemadmodum aliquis pater plurium filiorum una paterni-
tate in se | existente et fundata super unam vim generativam in se
existentem refertur ad omnes filios habentes plures filiationes secundum
numerus eorum in se.

Zucc. 341^{vb}D 141^{rb}E 163^{va}C 168va

Secundo autem modo nihil, | ut videtur, impedit unam limitatam
naturam esse in pluribus suppositis relativis, quemadmodum unum
subiectum existens sub pluribus accidentibus, super quae fundantur
singuli respectus specie differentes, | bene | potest esse sub illis pluribus
respectibus, ut, cum idem est album et cubitum, idem potest esse simile et
aequale. Unde, etsi istae diversae relationes specie possent fundari super
idem numero in re aliqua, quemadmodum paternitas et filiatio fundantur
super eandem essentiam in Deo, eadem res secundum illa duo, quia ei
accidit fieri unum cum illo super quod fundantur, posset dici album et
aequale.

Bad. 224^{vd}B 162rb

| Quia igitur natura humana assumpta ab una | persona, ab illa non
habet suam limitationem singularitatis in natura sua et essentia, neque
super ipsam per se fundatur relatio personae illius constitutiva, sed super
naturam aliam cui accidit ei uniri, neque ex eo quod assumitur ad
personalitatem unius, limitatur quin possit assumi ad personalitatem

ABCDEHIN'W

70 limitatam] illimitatam BCDH libertatem *sed exp. et limitatam i. m. al. man.* E
72 non ... numero] *om. (hom.)* C 72 non] sit *add.* DN'W 72 nisi] sit BEI
73 aliquis] potest *add. sed exp.* N' 74 in se existentem] *om.* N' 77 unam] una E
79 subiectum] secundum *sed exp. et subiectum i. m.* D 79 subiectum existens] *inv.*
CHI 79 sub] sive(?) I 79 super] fieri E 79 fundantur] fraudantur *sed in*
fundantur corr. D 80 respectus] respectu *sed in respectus corr. al. man.* I 80 specie]
species *sed in specie corr.* E 80 bene] unde CE non B 80 illis pluribus] *inv.* CEHI ut
add. sed exp. D 81 cubitum] cabitum(?) H 82 possent] possunt B 83 idem]
ibidem EHI 83 aliqua] *om.* CHI 83 fundantur] fundatur CEH 84 secundum]
per sed. exp. et secundum i. m. man. corr. A 84 duo] Deo *sed exp. et duo sup. lin. man.*
corr. A 85 fieri] *sup. lin. man. corr.* A 87 igitur natura] natura igitur *sed signis*
inversionis inv. D 87 natura humana] *inv.* B 88 limitationem] *conf.* I 88 singu-
laritatis] *i. m. man. corr.* A 88 natura sua] *inv.* BCDEHIN'W 88 neque] ut C ut
sed neque i. m. E ut sed nec sup. lin. al. man. I 89 per se] *om.* CI *i. m. E i. m. al.*
man. H 90-95 neque ... nulla] non *sed exp. et del. et neque ... nulla i. m. inf. man.*
corr. A 91 possit] possint CHI possint *sed in possit corr.* E 91 ad] aliquid HI
aliquid *sed in ad corr.* C aliquid *sed ad i. m. E*

71 Cf. *supra*, p. 74, 31-34.

suppositi alterius, eo quod personalitatem illam habet ab alio, non ex se
sicut habet suam singularitatem, quia, ut dictum est, respectus ille qui
constituit personalitatem, non fundatur super naturam assumptam sed
super illam ad quam assu-|mitur, nulla repugnantia omnino apparet in
natura humana assumpta ab una persona quin possit assumi | ab alia vel
simul vel | successive. Quare, cum impossibile non attribuitur Deo active
respectu creaturae nisi ratione impossibilis in ipsa passive, ut habitum est
supra, postquam igitur nullum est repugnans aut impossibile ex parte
unius naturae creaturae quin possit, quantum est ex se et secundum se,
assumi a pluribus suppositis, nullum est simpliciter impossibile ex parte
divinarum personarum quin plures eandem naturam possint assumere.

<AD ARGUMENTA >

Per iam dicta patent obiecta utriusque partis.

QUAESTIO 8

UTRUM ANIMA SEPARATA RECORDETUR EORUM QUAE
NOVIT CONIUNCTA

| Sequuntur quaesita de creaturis. Et erant plurima de creatura animata,
ut de homine, specialiter, et unicum et ultimum de creatura inanimata,
ut de elementis. Circa hominem quaerebantur quaedam pertinentia ad
hominem simpliciter, quaedam vero pertinentia determinate ad aliqua
determinata genera hominum. Circa hominem simpliciter quaerebantur
quaedam pertinentia ad eius essentiam, quaedam vero pertinentia ad eius
possessionem. Et circa eius essentiam quaerebantur | quaedam princi-

H 20

ABCDEHIN'W

92 illam] *om.* W 97 impossibile] quod *add. sed exp.* A 98 nisi] in *add.* CH in *add.*
sed exp. E 98 passive] passiva CEHI 1 suppositis] et *add.* B 1 nullum] impe-
dimentum *add. sed exp.* A 1 simpliciter] simplex CEHI in parte *add.* EI in parte *add.*
sed del. C in parte *add. sed exp.* H 2 divinarum] duarum et divinarum *i. m. al. man.* E
2 naturam] *om.* CEHI non *add. sed exp.* A 4 obiecta utriusque partis] utriusque partis
obiecta BCDEHIW 2-3 Utrum ... coniuncta] (cf. *infra*, 15-16) 5 de homine] *sup.*
lin. man. corr. A 6-8 quaerebantur ... hominem] *om. (hom.)* H 7-9 hominem ...
ad] *om. (hom.)* N'W 7 determinate] ad quaedam *i. m. E* 7 aliqua] alia CE
9 pertinentia] *om.* BCDEHIN'W 10 possessionem] passionem C

93 Cf. *supra*, p. 74, 35-42. 98-99 Cf. *supra*, p. 47, 58-(48,)91.

paliter pertinentia ad animam, duo vero pertinentia principaliter ad corpus, et plura alia pertinentia ad coniunctum ex utroque. Circa animam hominis quaerebatur unicum pertinens ad animam separatam a corpore, et plura alia ad animam corpori unitam.

Illud unicum pertinens ad animam separatam erat, utrum anima separata recorderetur eorum quae novit coniuncta.

Et arguitur quod non, quia PHILOSOPHUS dicit in III° De anima: quod «non reminiscitur». Si autem non reminiscitur, nec recordatur. Ergo etc.

Item. Notitia ab anima in corpore acquisita, sicut acquiritur per phantasmata, sic per phantasmata exercetur, sed sine phantasmatibus non potest ullo modo acquiri, quare neque exerceri. Sed non recordatur per eam nisi utendo ea. Ergo etc.

In oppositum est illud quod legitur Lucae XVI° de divite epulone, ubi dicitur «Fili, recordare, etc.» Et sequitur quomodo recordatus est se habere quinque fratres, etc.

N° 148vb

Item. Nisi anima se-parata per habitus acquisitos in corpore posset recordari separata, frustra ergo essent illi habitus in ea. Quod non est ponere.

< SOLUTIO >

Quod anima separata a corpore intellectualem habet operationem, omnino ponendum, et cum hoc etiam de illis quae numquam novit, et de quibus nihil acquisivit in corpore per quod posset haberi illorum notitia.

ABCDEHIN^oW

11 pertinentia ... principaliter] i. m. al. man. D 11 duo] unicum sed exp. et duo sup. lin. man. corr. A 11 pertinentia²] pertinens A om. BHIN^oW om. sed pertinentia i. m. E conf. C 11 pertinentia principaliter] inv. D 12 Circa] Ad I 13 animam hominis] inv. CEHI 13 unicum] hominis add. sed exp. B 14 unitam] unitate sed in unitam corr. B 15 anima] Christi add. DN^o 16 novit] noverit D 17 in] om. BCDEHIN^oW 19 Item] Iterum EHI 20 sic per phantasmata] om. (hom.) N° 21 ullo] nullo C 21 neque] nec CDEHI 22 utendo] utenda sed in utendo corr. E 23 XVI°] XVIII° sed -II exp. A XII° W 24 se] om. E 26 Item] Iterum CEHI 27 ergo] om. BCDEHIN^oW 30 a corpore] om. CEHI 31 ponendum] est add. i. m. C est add. W 31 et 1] om. C 32 posset] possit CEHI

18 Cf. ARIST., *De an.*, III, c. 5 (in ALB. MAGNI *Comm.*, ed. CL. STROICK, p. 203, lin. 92; in AVERR., *De Anima III Comm.*, ed. F. ST. CRAWFORD, p. 443, lin. 5-6; Iunt., Suppl. II, f. 162E; 430a 23-24); etiam citatur in THOMAS DE AQ., *Quodl. III*, q. 9, art. 1 (ed. Parmae, IX, p. 502a). 19-22 Cf. TH. DE AQ., *Summa Theol.*, I, q. 89, art. 1, 2 et 3 (ed. Leon., V, 370a); etiam Id., *Quaest. disp. de verit.*, q. 19, art. 1, 4 (ed. Leon., XXII, 561b). 24 Cf. *Luc.*, XVI, 25; etiam citatur in TH. DE AQ., *Quodl. III*, q. 9, art. 1, contra (ed. Parmae, IX, p. 502a).

Nisi enim anima haberet separata a corpore intellectualem operationem, impossibile esset eam separari a corpore: «nihil enim est destitutum propria operatione», secundum DAMASCENUM et PHILOSOPHUM aliter enim separata est otiosa, propter quod dicit PHILOSOPHUS in I^o De anima, «Si nulla est ei operatio propria, impossibile est eam | a corpore separari». Quod etiam intelligat non intellecta in corpore neque per acquisita in corpore, patet ex animabus parvulorum, quae omnino nihil intellexerunt, nec idcirco aliquid | per operationem intellectualem acquisierunt.

| Quomodo autem intelligant generaliter, de hoc non est | praesens quaestio, sed specialiter an separata intelligat ea quae intellexit existens in corpore. Et hoc non | directe, sed an intelligat se intellexisse quae intellexit existens in corpore, actum intelligendi separatim reflectendo super actum intelligendi coniunctum: talis enim actus intelligendi reiterationem et conversionem eius per se super se ipsum, non autem super ipsum principale intellectum nisi mediante actu super quem reflectitur, importatur nomine recordationis. Et quia intellectus actum intelligendi sequentem non reflectit super actum intelligendi praecedentem nisi intelligendo per eadem, sive sint species sive habitus, ut eiusdem modi intelligendi | necessarium sit esse unum et alterum, non enim esset recordatio, si quod hic scit modo humano per habitus vel species

ABCDEHIN^oW

33 haberet ... corpore] separata a corpore haberet N° 34 destitutum] a add. sed. exp. A a add. BCDEHIN^oW 35 operatione] ratione E 36 est] scr. sed esset(?) sup. lin. al. man. C 36 in] om. BCDEHIN^oW 37 ei] om. I 38 separari] separata B separata sed in separari corr. E separativa esse C 38 etiam] om. B 38 intelligat] quod add. E 38 neque] nec I 39 animabus] anima CHI anima sed in animabus corr. al. man. E 40 nec] neque I 40 idcirco] id circa N^oW 43 intelligat] per add. sed del. et exp. A 44 an] iter. i. m. E 45 existens] om. BCDEHIN^oW 46 coniunctum ... intelligendi] om. (hom.) I 49 importatur] importat C imperatur sed in importatur corr. D 51 eiusdem] eius BCDEHIN^oW 52 intelligendi] vel actum add. i. m. al. man. C 53 scit] sit EHI sit sed in scit corr. al. man. C

34-35 Cf. IOANNES DAMASC., *De fide orth.*, (Transl. Burgundii, ed. E.M. BUYTAERT, c. 13, § 5, p. 59; PG 94, II, 853); ARIST., *De an.* I, c. 6 (in ALB. MAGNI *Comm.*, ed. CL. STROICK, p. 11, lin. 69-70; in AVERR., *De Anima I Comm.*, ed. F. ST. CRAWFORD, p. 18, lin. 1-5; Iunt., Suppl. II, f. 6E; 403a 10-13). 37-38 ARIST., *De an.* I, c. 6 (in ALB. MAGNI, *Comm.*, ed. CL. STROICK, p. 11, lin. 70; in AVERR., *De Anima I Comm.*, ed. F. ST. CRAWFORD, p. 16, lin. 1-12; Iunt., Suppl. II, f. 6A; 403a 3-10); etiam citatur in TH. DE AQ., *Quaest. disp. de verit.*, q. 19, art. 1, contra (ed. Leon., XXII, 563b). 38-41 Cf. TH. DE AQ., *Summa Theol.*, I, q. 89, art. 1, 3 (ed. Leon., V, 370a).

acquisitas, ibi sciret modo angelico per species vel habitus innatos, et per actum intelligendi ex illis converteretur super actum intelligendi quem habuit —, unde non plus habet praesens quaestio quam, an ex eisdem speciebus seu habitibus actu consimili intelligendi anima intelligat separata et coniuncta, ut sic per actum intelligendi consimilem ex eisdem speciebus sive habitibus possit reverti ad eundem actum in specie et modo intelligendi, quod appellatur recordari.

Bad. 225re | Et erat quorundam opinio quod in anima coniuncta nihil habet esse, nisi quod consistit in actuali operatione actus intelligendi, ita quod nihil manet in anima ex illo, cum desinit actu intelligere. Et secundum istam opinionem planum est quod non potest recordari eorum quae novit in corpore.

H 207va Sed hoc apparet falsum, quoniam tunc per exercitium | in studio et actum intelligendi non esset unus habilior ad ipsum quam alius, aliis eisdem retentis, nec idem post exercitium quam ante. Quod aperte falsum est unde et PHILOSOPHUS dicit in III° De anima quod «*anima est loci specierum*». Oportet igitur ponere quod remaneat aliquid in anima ex actu intelligendi a phantasmatibus, sive illud dicatur habitus sive species.

Sed tunc est tota dubitatio, utrum per illud intelligat consimili actu quo prius, ut per actum separatim recordari possit actus coniuncti.

Bad. 225re | Et est opinio aliquorum dicentium quod sic quoad substantiam actus

ABCDEHIN'W

54 angelico] vel *add. i. m. E* 54 innatos] innatas BCDEHIW 55 ex ... intelligendi] *i. m. al. man. H* 56 habuit] habemus C 56 praesens quaestio] *inv. BCDEHIN'W* 56 quam] *sup. lin. man. corr. A* 56 an] ante HI ante *sed in an corr. C* 57 seu] sive CE 57 habitibus] habitus E habitus *sed habitibus i. m. al. man. C* 57 intelligendi] ut *add. E* 57-58 anima ... coniuncta] *om. HI i. m. E i. m. al. man. C* 58 ut] aut N' 58 sic] sit CEHI 59 ad] *sup. lin. man. corr. A* 60 modo] eodem *add. N'W* 63 intelligere] intellectae I 64 potest] habet N'W 67 alius] alterius E 68 nec] neque I 68 idem] *i. m. man. corr. A* 68 ante] aliter *sed exp. et ante i. m. man. corr. A* 68 aperte] *sup. lin. man. corr. A* 69 et] *iter. sed exp. H* 69 in] *om. BCDEHIN'W* 70 remaneat] remanet CEHI 70 anima] actu CHI actu *sed anima i. m. al. man. E* 74 opinio] *i. m. man. corr. A* 74 quoad] *scr. sed. quam i. m. D* quia N'

61-65 Cf. ARIST., *De anima*, I, c. 2 (403a 10). Haec videtur esse opinio Avicennae; cf. TH. DE AQ., *Quodl. XII*, q. 9, art. 1 (ed. Parmae, IX, p. 623b); etiam, GUNDISSALINUS *De anima*, c. 10 (ed. DE VAUX, 147-178); etiam TH. DE AQ., *Quaest. disp. de verit.*, q. 19, art. 1, resp. (ed. Leon., XXII, 564a); etiam ID., *Quodl. III*, q. 9, art. 1, resp. (ed. Parmae, IX, p. 502a). 69-70 ARIST., *De an.*, III, c. 4 (in ALB. MAGNI *Comm.*, ed. Cl. STROICK, p. 198, lin. 79; in AVERR., *De Anima III Comm.*, ed. F. St. CRAWFORD, 413, lin. 6-7; Iunt., Suppl. II, f. 153E; 429a 26-28). 74 (p. 81.) 86 Cf. GUNDISSALINUS, *De anima*, c. 10 (ed. DE VAUX, 147-178); etiam THOMAE DE AQ., *Quaest. disp. de verit.*, q. 19, art. 1, resp. (ed. Leon., XXII, p. 564).

75 qui determinatur ex obiecto expresso intellectui per speciem eius retentam et receptam a phantasmate cum esset coniuncta, per quam speciem dicunt obiectum praesentari absque phantasmate, quod animae coniunctae praesentabatur in phantasmate, quemadmodum per speciem existentem in imaginativa praesentatur imaginativae ad absentiam rei extra idem obiectum, quod in ipsa repraesentatur sensui particulari, ut secundum hoc actus intelligendi animae separatae et animae existentis in corpore differunt quoad modum intelligendi, qui sequitur statum et dispositionem virtutis intellectivae. Et secundum dictum istorum anima separata recordatur | eorum quae novit in corpore quoad substantiam actus cognoscendi et ipsius obiecti, non autem quoad cognoscendi modum.

| Sed contra istum modum ponendi videtur esse sententia Philosophi et recta ratio, quoniam secundum quod vult PHILOSOPHUS, et recta ratio dictat, «*habitus generantur ex actibus, et ex similibus actibus similes habitus*», non autem generantur nisi a per se agente et in se ipso, quia secundum PHILOSOPHUM «*bona operantes boni sumus*». Cuius ergo est per se actus intelligendi, coniuncta anima corpori, eius est et habitus. Sed actus intelligendi, anima coniuncta, est totius hominis ut intelligentis, ergo et habitus. Quod autem est per se totius, | non est partis nisi per accidens, sicut et e converso quod est per se partis, non est totius nisi per accidens. Cum autem aliquid convenit duobus, uni per se, alteri per accidens, impossibile est quod perfectius utatur illo id cui convenit per accidens, quam id cui convenit per se. Quare, cum perfectior sit usus

ABCDEHIN'W

75 qui] *exp. C* 75-76 retentam] detentam I 79 imaginativa] imaginatione N'W 83 dictum] dicta C 87 videtur] *iter. C* 87 sententia] sententiata (?) *sed in sententia corr. H* 88 secundum] *sup. lin. al. man. I* 88 quod] hoc *add. I* 89 dictat] dictant C dicat B 89 generantur] generetur N'W 89 actibus] habitibus *sed exp. et actibus sup. lin. al. man. I* 90 a] *scr. sed exp. C sup. lin. DE i. m. al. man. I* 90 et ... ipso] *i. m. man. corr. A* 90 se²] *om. CEI* 90 quia] *om. E* 91 sumus] simus AW 94 autem] *om. I* 94 nisi] *om. B* 94 per] accidens, sicut et e converso quod est per se partis, non est totius nisi per *add. (homoeceph.: cf. f. 149ra) N'* 95 accidens] actus *sed exp. et accidens sup. lin. I* 95 per²] actus *add. sed exp. I* 96 se] et *add. I* 97 illo] ullo B 97 id] *om. W* 98 id] illo W

80-86 Cf. TH. DE AQ., *Summa Theol.*, I, q. 75, art. 6, ad 3 (ed. Leon., V, 204b). 89-90 ARIST., *Eth. ad Nic.*, II, c. 1 (in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, 12, 196; transl. Grosseteste A et B; Iunt., III, f. 18G-H; 1103b 21-22). 91 ID., *op. cit.*, IX, c. 12 (in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, 12, 26; transl. Grosseteste A et B; Iunt., III, f. 142G-H; 1172a 10-12); et II, c. 6 (transl. Grosseteste A et B; Iunt., III, f. 23H-I; 1106a 15-17).

E 164ra habitus non solum per ipsum inclinari | ad actum, sed etiam ipsum
 obiectum praesentare quo perficitur actus, quam ad actum solummodo 00
 inclinare, quemadmodum nobilior est habitus angeli cognitivus quam
 hominis, ut habitum est supra, homo autem totus non potest uti habitu
 W 182th suo, praesentando sibi obiectum sed ipso | inclinando solum in actum
 circa obiectum praesentatum nisi in phantasmate, dicente PHILOSOPHO
 C 169ra quod «phantasmata sunt | intellectui nostro sicut sensibilia», ut, sicut 5
 D 141vb oculus retinendo speciem visibilis in se non videret, non praesentato | sibi
 obiecto in re extra, sic homo habens in se speciem rei sive habitum in
 Zucc. 343th anima non intelliget nisi appareat intelligibile in | phantasmate, ergo
 neque anima cui convenit habitus per accidens quia ut parti multo minus
 A 171va poterit uti eo, praesentando obiectum, sed solummodo | obiecto sibi 10
 praesentato in phantasmate. Quare, cum phantasmata non habeat
 separata, etsi habeat in se habitum, nullo modo potest uti eo aut elicere
 H 207vb ex eo actum intelligendi consimilem | ei, quem eliciebat coniuncta. Sed
 aliter, ut dictum est, non contingit recordari eorum quae novit. Igitur, ut
 opinor, dicendum est quod anima separata non recordatur eorum quae 15
 homo totus coniunctus cognovit sine ipsa anima, ut erat in eo.

Non tamen ex hoc sequitur quod non poterit scire ea quae novit in
 corpore aut operata est, quia nihil impedit quin secundum alium modum
 sciendi illa sciat, quemadmodum animae parvulorum separatae scire
 possunt quod aliquando erant in corpore, quae tamen hoc numquam 20

ABCDEHIN'W

99 per ... inclinari] inclinari per ipsum sed signis inversionis inv. A 99 inclinari]
 inclinarium(?) sed in inclinari corr. D 00 solummodo] inclinante add. sed exp. W
 2 non] ut sed in non corr. C ut DEHI 3 solum] i. m. man. corr. A 3 actum]
 actu EH 4 praesentatum] non add. ABCDEHIN'W 5 sicut¹] iter. E 5 sensi-
 bilia] sensui add. BCDEHIN'W 5 sicut²] dicit sed exp. et sicut sup. lin. al. man. C
 dicit EHI 7 homo] si add. sed exp. I 7 sive] sine W 9 neque] nec I 9 con-
 venit] advenit W 10 poterit] contingit sed exp. et poterit i. m. man. corr. A 11 in
 phantasmate] om. W 11 phantasmata] phantasma scr. in ras. man. corr. A 11-
 12 phantasmata ... separata] separata non habeat phantasmata W 11 habeat] anima
 add. i. m. E 12 uti eo] inv. N'W 14 contingit] potest BCDEHIN'W 15 quod]
 quodam modo sed exp. et quod i. m. E 15 quae] quo N' 16 cognovit] operatus sed
 exp. et cognovit i. m. man. corr. A 16 eo] ea H 19 sciat] sciant H 19 separatae]
 separates(?) E 19-20 scire possunt] sciunt sed exp. et scire possunt i. m. man. corr. A
 20 quod] quando I 20 erant] erat I 20 quae tamen] quod cum E

2 Cf. supra, p. 69, 78-82. 5 ARIST., De an., III, c. 8 (in ALB. MAGNI, Comm., ed.
 Cl. STROICK, p. 223, lin. 78; in AVERR., De Anima III Comm., ed. F. St. CRAWFORD, p. 505,
 lin. 8-9; Iunt., Suppl. II, f. 188D; 432a 8-9). 14 Cf. supra, p. 79, 49-80, 60.

noverunt cum erant in corpore. Unde, etsi aliqua novit anima in corpore,
 si noscat illa cum est separata, et similiter cognoscat se illa novisse cum
 erat cum corpore, hoc non est recordari, sed est nosse alio genere
 cognoscendi illud quod novit aut egit prius in corpore.

25

< AD ARGUMENTA >

Secundum hoc ergo concedenda sunt auctoritas et ratio ad primam
 partem.

| Ad auctoritatem in oppositum dicendum est quod in ea sumitur Bad. :
 «recordari» large pro reducere ad cognitionem aliquando acta et cognita
 30 sive eodem genere cognitionis sive alio, cum tamen non sit proprie
 recordari, nisi secundum idem genus cognitionis, ut dictum est.

Ad rationem in oppositum, quod «tunc illi habitus in anima separata
 essent frustra», dicendum quod non dicitur aliquid esse frustra, quia pro
 aliquo statu maxime | defectivo, qualis est status animae separatae, quia B 163
 35 est praeter naturam eius, non contingit eo uti, ut non dicitur homo
 frustra habere visum in tenebris, ubi non potest eo uti, sed si pro nullo
 statu contingeret eo uti, maxime cum est in statu suo perfecto naturali,
 tunc videretur esse frustra.

QUAESTIO 9

UTRUM IN SOMNIS HABETUR ALIQUA NOTITIA INTELLECTUALIS

| Sequitur de eis quae pertinent ad animam coniunctam. Quorum unum Zucc.
 erat ex parte potentiae cognitivae et plura alia ex parte volitivae.

5 Illud unum ex parte cognitivae erat, utrum in somnis habetur aliqua
 notitia intellectualis.

ABCDEHIN'W

21 noverunt] noverit B 22 illa] ea N'W 22 cum²] in BCDEHIN'W 23 est¹]
 erat N'W 24 cognoscendi] om. N'W 24 illud] id CN'W 26 concedenda] cog-
 noscenda E 26 sunt] est N'W 28 est] om. HN'W 28 in²] non sed in in corr. H
 30 cognitionis] ut dictum est add. (homoeceph.) sed exp. N' 33 aliquid] om.
 BCDEHIN'W omnium add. sed exp. D 34 defectivo] defectio C 34 est] iter. sed
 exp. I 35 est praeter naturam] praeter naturam est D 2 Utrum ... intellectualis] (cf.
 infra. 5-6) 4 erat] om. A 4 cognitivae] cognitivus(?) et cognitivae i. m. I 4 plu-
 ra alia] inv. BCDEHIN'W 4 volitivae] intellectivae sed del. et volitivae sup. lin. man.
 corr. A 5 Illud] iter. sed exp. W

31 Ibid. 32-33 Cf. supra, p. 78, 26-28.

Et arguitur quod sic. Quia revelatio prophetica est intellectualis, et illa habetur in somnis, secundum illud Numerorum XII°: «*Si quis propheta fuerit inter vos*», etc. Ergo etc.

Contra. In somno non est usus liberi arbitrii. Sed non est cognitio intellectualis, nisi simul adsit usus liberi arbitrii. Ergo etc.

< SOLUTIO >

Bad. 225^{vi} | Dicendum quod notitia intellectualis duobus modis potest haberi: uno modo naturaliter, hoc est secundum communem cursum naturae; alio modo supernaturaliter et supra communem cursum naturae.

Primo modo cognitio intellectualis nullo modo potest fieri in somnis. Cuius ratio est quod in somnis est ligamen communis particulae secundum PHILOSOPHUM, hoc est organi sen-|sus communis, et subtrahitur interius vis sensitiva a sensibus particularibus, ut imaginativa virtus, quae viget interius, non possit percipere res sub ratione rerum, quia illas non | percipit nisi intentis in opus sensibus particularibus, quia non percipit eas neque nata est percipere nisi in vigilia, aliquo vel aliquibus sensibus particularibus existentibus in exercitio operis.

Unde imaginativa, quae libera est et extra ligamen somni, si operetur somniando, | hoc non est nisi percipiendo imaginationes pro ipsis rebus, non imaginationes secundum quod habent esse in organo imaginativae quod est interius: nulla enim virtus organica percipit speciem in suo | organo quae est sibi ratio cognoscendi, quem-|admodum visus non videt speciem prout informatur oculus, quae est sibi ratio videndi rem extra. Sed quod imaginativa virtus videt imaginationes pro rebus, hoc con-|tingit quia, cum in somnis sopiti sunt sensus particulares extra et non fluunt ab organis eorum species sensibilibus ab extra interius, tunc ad

ABCDEHN'W

9 fuerit] fiunt I 9 etc. ¹] om. A 9 Ergo etc.] om. N'W 10 somno] somnis W 14 est] sup. lin. A 15 supra] super BCDEHN'W 18 organi] organum BCDEHI 21 illas] illa B 21 quia ²] qua I 23 percipit] participat sed -ti- et -a- exp. et -i- sup. lin. man. corr. A 23 est] eas add. C 23 nisi] ut add. N' 23 exercitio] exercitatio BDH exercitatio sed in exercitio corr. C exercitatio sed in exexercitatione mut. E exercitatione I 24 et] ut H 24 si] om. DI 25 imaginationes] scr. sed in imagines mut. W imagines IN' 26 imaginationes] imagines BCDEHN'W 27 speciem] i. m. al. man. C 29 prout] ea add. N'W 29 ratio] om. E 30 imaginationes] imaginativa sed in imaginationes corr. B imagines EIN'W 31 sopiti] sopiti(?) sed in sopiti corr. I

8-9 Cf. Num., XII, 6.

modum aquae fluentis de fonte, cum aqua de | fonte exhauritur, refluit Zucc
ad fontem, species a memoria sensitiva per organum imaginativae
35 refluent usque ad extremitatem organi sensus communis versus | interius, D 14
ubi per species similes existentes in imaginativa videt imaginativa illas
species lucentes in extremitate organi sensus communis, et iudicat illas
esse ipsas res quarum sunt. Et non potest non decipi, nec per ipsas species
existentes in | imaginativa potest ipsa virtus imaginativa ullo modo Bad.
40 percipere obiective ipsas res quarum sunt, quemadmodum percipit ipsas
in vigilia, ut ipsum verum colorem, etiam clausis oculis.
| Nunc autem ita est quod intellectus agentis est abstrahere universale Bad.
a particulari existente in phantasmate sive in imaginatione, | non I 11:
quacumque, sed iam existente in actu et per speciem, qua informatur
45 apprehendente rem particularem secundum quod res est, non imagina-
tionem sub intentione rei, | ita quod abstractio universalis ad movendum A 17
tamquam per proprium et per se obiectum intellectum possibilem non
fit ab | aliqua specie impressa organo, sive in ipso organo imaginativae B 16
qua imaginatur, sive in extremitate organi sensus communis, quem videt
50 imaginativa sub ratione rei in somniando, et hoc per speciem qua
informatur, sed ipsa abstractio universalis fit ab ipsa re, ut actualiter
est imaginata et tamquam expressa existens in vi imaginativa imaginante
per actum sicut cognitum in cognoscente, non autem sicut forma in
materia.
55 | Quare, cum in somnis non potest imaginari res sub ratione rei, sed Bad.
solummodo species sub ratione rei ab aliquo imaginato, seu existente in
imaginativa sive phantastica vi, nullo modo potest abstrahi universale

ABCDEHN'W

33 fluentis] aquae add. sed exp. C 33 cum ... fonte] om. (hom.) B 33 exhauritur]
hauritur BCDEHN'W hauritur sed in exhauritur corr. I 34 a] ad D 34 imagina-
tivae] sensitivae B 35 organi] organum BDEHI 35 versus] sensus sed sen- exp. et
ver- i. m. al. man. C 36 similes] similem sed -m exp. et -s sup. lin. man. corr. A
37 organi] organum BDEHI 37 iudicat] indicat IW 38 ipsas ¹] species lucentes
add. sed exp. H 38 nec] om. E 39 potest ... imaginativa] om. (hom.) N'W
39 ullo] nullo W 41 clausis] percipit imaginativa add. i. m. al. man. C 43 a] om. E
45-46 imaginationem] imaginem W imagin- et lac. E 46 rei] om. N'W 46 univer-
salis] nullis D 47 tamquam] per propri- add. sed del. C 49 quem] scr. sed vel
quemadmodum add. i. m. al. man. C quam N'W 52 est] in add. i. m. al. man. C
52 imaginata] imaginativa C 52 expressa] om. B 52 existens] om. I 53 per]
intellectum add. sed exp. W 55 non ... imaginari] i. m. C 55-56 rei ... rei] om. N'
56 solummodo] solum C 56 rei] ratione sed del. et rei i. m. C ratione B om.
DHIW 56 imaginato seu] iter. N'W 57 phantastica] phantasmata BE 57 vi]
ubi W

quod praesentetur intellectui possibili sicut proprium et primum eius et per se obiectum, sub cuius ratione apprehendit singularia et non alio modo, ut alibi declaravimus. Quare, cum alio modo secundum cursum naturalem cognitio intellectiva in homine haberi non potest, igitur nullo modo secundum cursum naturalem intelligendi potest cognitio intellectiva haberi in somno, et non propter aliquod ligamentum suum aut imaginativae, sed propter defectum eius a quo debebat abstrahi suum obiectum.

Si vero contingat aliquem somniando quasi syllogizare, aut versus componere, aut facere exterius opera vigiliae quasi directa a ratione, hoc non contingit nisi propter quandam impressionem quae per assuetudinem operis talis in vigilia directi a ratione facta est in viribus sensitivis cognitivis currentibus imaginationibus, et vi imaginativa eas per quandam impressionem sibi factam dirigente, ac si ipsa esset directa a ratione. Unde et consimiliter ab appetitiva sensitiva affectiones et desideria ordinata secundum virtutem solent haberi in somnis ex assuefactione circa talia in vigilia, propter quod dicit PHILOSOPHUS quod «*somnia iustorum meliora sunt quam quorumlibet aliorum*». Per talia ergo quae sic fiunt et apparent in somnis, nullo modo potest argui quod sit per aliquam notitiam intellectualem modo naturae procedentem.

Supernaturaliter autem et supra communem cursum naturae, et per somnia et per revelationes bene potest haberi perfecta cognitio intellectualis, et hoc secundum quodcumque genus visionis et intellectualis cognitionis. Et melius ad huiusmodi notitiam in se recipiendam intellectus est dispositus quantum est de se, propter suam vacationem ab operibus sensuum, secundum quod debet exponi loquendo de visione prophetica.

ABCDEHIN'W

59 singularia] singula BEIW *conf.* D 64 debebat] debeat W 66 somniando] nisi *add.* B 67 directi a] directa N'W 69 facta] facti N'W 69 est] *om.* EN'W 69 in 2] a C 69 viribus] vigilia *sed in* viribus *corr.* W 70 vi] in D 70 imaginativa] imaginata W 70 per] pro D 71 impressionem] infusionem N'W 72 et'] *om.* W 72 sensitiva] *om.* I 75 Per talia] Pericula N' 75 sic] *om.* N' 76 fiunt] *conf.* N' 77 modo] modi N' 77 naturae] natura HI 77 procedentem] procedente BCEHI 78 Supernaturaliter] Supranaturaliter N'W 79 revelationes] revolutiones W 83 debet] dicit *sed in* debet *corr.* I

60 Cf. HENRICUS DE GANDAVO, *Quodl.* II, q. 13 (ed. R. WIELCKX, p. 232, 1-238,39; ed. 1518, f. 38rO-38vQ; ed. 1613, I, f. 65rA-vB). 74-75 ARIST., *Eth. ad Nic.*, I, c. 13 (ed. R. A. GAUTHIER, p. 93, lin. 10; ed. Iunt., III, f. 16 F; 1102 b 10-12).

<AD ARGUMENTA>

Et secundum hoc concedenda est ratio pro ista parte.

Ad rationem in oppositum, quod «in somnis non est usus liberi arbitrii», dicendum quod verum est secundum communem cursum naturae, quia neque operatio intellectualis, ut dictum est. Existente tamen cognitione supernaturaliter, et iudicii discretionem ex parte rationis, nullo modo est inconveniens ibi esse usum liberi arbitrii in volente, ut per ipsum poterit homo mereri et demereri in somnis.

QUAESTIO 10

UTRUM BONA FORTUNA SIT HOMINI NATURALIS

Sequuntur pertinentia ad animam ex parte volitivae. Quorum unum erat de motivo ipsius voluntatis, alia vero quaedam de habitibus eius.

Illud unum erat, utrum bona fortuna sit homini naturalis.

Et arguitur quod non, quia non convenit omnibus aut pluribus, qualiter conveniunt illa quae conveniunt homini naturaliter.

In contrarium est PHILOSOPHUS, qui dicit quod «*est impetus sine ratione ad bonum*».

<SOLUTIO>

Hic oportet primo considerare quid in hac quaestione sentiendum est secundum sententiam philosophicam, deinde quid in ea tenendum est secundum fidem catholicam.

Circa primum autem oportet primo distinguere fortunam, et in hoc etiam bonam fortunam, ne procedamus in aequivoco.

Fortuna enim aut accipitur proprie aut improprie.

ABCDEHIN'W

87 est] ratio *add. sed exp.* W 90 iudicii discretionem] *inv.* N'W 2 Utrum ... naturalis] (cf. *infra*, lin. 5) 4 ipsius voluntatis] voluntatis ipsius *sed signis inversionis inv.* A 5 unum] enim *sed unum i. m. al. man.* E 7 illa] ea W 11 quid] quod N'W 14 Circa] Ad I 14 autem] *om.* N' 14 primo distinguere] *inv.* C 14 fortunam] *conf.* C 15 etiam] *om.* H

87-88 Cf. *supra*, p. 84, 10-11. 89 Cf. *supra*, p. 84, 16-27. 8-9 ARIST., *Magna Moralia*, II, c. 8 (ms. Vat. lat. 2083, f. 223va; ed. Iunt., III, f. 183 L; 1206 b 20-24).

Fortuna proprie accepta causam efficientem nominat quorundam eorum quae fiunt, secundum quod de casu et fortuna communiter loquens dicit PHILOSOPHUS in II° Physicorum: «*Modorum causae, in quibus est unde principium est motus, utrumque ipsorum est*». 20

Improprie autem fortuna accepta nominat effectum, qui fit a causa quae dicitur fortuna, ut est ipse fortuitus rerum eventus. Unde in Tractatu de bona fortuna PHILOSOPHUS (si tamen sit tractatus PHILOSOPHI) distinguens hos duos modos fortunae dicit de bona fortuna secundo modo, quod «*bonam fortunam non habemus eam convenienti et proprio nomine appellare*», et de ipsa primo modo accepta, continuo subdit: «*Sed causam frequenter aimus ipsam*», et eorum differentiam concludens dicit: «*Est igitur talis fortuna differens ab illa*». Et de hac secunda nihil ad propositum. 25

Fortuna vero quae dicit modum causae, duplex est: quaedam quae dicit causam per se quoquo modo, ut patebit iam; quaedam vero quae dicit causam per accidens omnino. 30

De illa quae est tantum per accidens causa, determinat PHILOSOPHUS in II° Physicorum. De qua dicit ibidem: «*Est causa sicut accidens | fortuna, sicut autem nullius simpliciter. Neque enim sicut | semper possibile est esse quae a | fortuna sunt, sed in his quae simpliciter propter aliquid fiunt, cum aliquid aliud ex illis accidit, illud dicitur a fortuna fieri*». Et tunc illud quod est per se causa respectu illius quod intenditur, puta voluntas sive propositum, est causa eundi ad forum. Cum incidit aliud, 35

ABCDEHIN'W

18 quae] om. W 19 in] om. BCDEHIN'W 19 Modorum] quam add. sed exp. N' 20 unde] unum sed -um exp. et -de add. sup. lin. man. corr. A unum W unum sed in unde corr. C 20 est ²] Unde principium est motus add. (homoeceph.) sed exp. E 21 autem fortuna] i. m. man. corr. A 21-22 quae dicitur fortuna] i. m. N' 22 ut] et N' 22 est] i. m. man. corr. A 22 rerum eventus] inv. W 24 modos] conf. B 25 quod] i. m. man. corr. A 25 eam] sup. lin. man. corr. A 27 aimus ipsam] inv. C 31 per ... modo] persecutio quomodo B 31 quoquo ... iam] i. m. man. corr. A 31 quoquo] -quo sup. lin. D 31 patebit iam] inv. BCDEHIN'W 32 omnino] sup. lin. man. corr. A 33 tantum] sup. lin. man. corr. A 33 causa] sup. lin. man. corr. A 34 in] om. BCDEHIN'W 35 nullius simpliciter] simpliciter nullius sed signis inversionis inv. A 36 a] om. N'W 39 Cum] autem add. sed exp. et del. A

19-20 ID., *Phys.*, II, c. 7 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 83b, text. 65); Iunt., IV, f. 74 I-K; 198 a 1). 25-26 ID., *Magna Moralia*, II, c. 8 (ms. VAT. lat. 2083, f. 223vb; ed. Iunt., III, f. 183 L-M; 1207 b 5-7). 26-27 *Ibid.* 28 ID., *op. cit.* (ms. VAT. lat. 2083, f. 223vb; ed. Iunt., III, f. 183M; 1207 b 10-12). 31 Cf. *infra*, p. 90, 78-(101),31. 34-37 ARIST., *Phys.* II, c. 5 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 81b, text. 54,56 et 57); Iunt., IV, f. 69E, 70C-D, 70H; 197a 12-15, 30-31, et 35).

40 ut accipere pe-[cuniam obviando debitori, si hoc non proposuit, illud idem causa est per accidens illius, et fortuna dicitur eadem voluntas. Ut fortuna quae est | causa per accidens, nihil aliud sit quam propositum per cuius factum ob aliud intentum inducitur effectus, quem non intendit ab initio. | 115'

Zucc.

45 Et de bona fortuna secundum istum modum adhuc nihil ad propositum, sed de illa quae est causa per se quoquo modo et saltem in tali qui secundum eam dicitur bene fortunatus, ut iam patebit. Quae quolibet suo motu seu impetu quid determinatum bonum intendit, quod, cum aut semper aut frequenter consequitur, dicitur bona fortuna, et ille cui tale quid contingit, dicitur bene fortunatus. De qua quaerit quaestio proposita, quid sit. 50

| Et cum non sit aliqua causa per se agens, nisi agens et movens universale, ut cura divina, aut agens particulare, sicut natura, aut propositum sive voluntas, quaerit PHILOSOPHUS, quid horum trium sit bona fortuna. Et | aequivoce accipiendo bonam fortunam pro causa per accidens, de qua determinatur in II° Physicorum, arguit quod «non est natura aut propositum, quia quae ab illis fiunt, ordinate fiunt et semper aut frequenter, non sic autem quae fiunt a fortuna». Et quod non sit cura | divina arguit, quia «bona fortuna indignis saepe contingit». Et determinando intentum repellit omnino voluntatem sive propositum secundum rationem et intellectum tamquam omnino extraneum a bona 60

Bad. 1

E 164

B 163

ABCDEHIN'W

40 illud] id N'W 41 et] ut add. DE 41 fortuna dicitur] iter. D 43 intentum] intentura(?) B 43 inducitur] ut dicitur B 46-47 quoquo ... patebit] i. m. man. corr. A 46 in tali] om. I in quo est add. sed del. A 48 seu] vel BCDEHIN'W 48 bonum intendit] inv. H 48 aut] autem W 49 semper] sunt H 49 consequitur] et add. E 49 ille] illa B 50-51 quaestio proposita] inv. BCDEHIN'W 52 aliqua] i. m. man. corr. A 52 agens] i. m. man. corr. A 52 nisi agens] om. N' i. m. al. man. E 53 ut] causa vel add. N' 53 cura] causa W 56 de ... Physicorum] i. m. man. corr. A 56 in] om. W 56 quod] quidem sed in quod corr. D 57 quia] quod I 58 aut] et H 58 a] bona add. sed exp. et del. A 58 quod] quia I 59 cura] causa N'W 59 bona fortuna] i. m. man. corr. A 60 intentum] sup. lin. man. corr. A 61 extraneum] iter. sed exp. D

47 Cf. *infra*, p. 90, 78-(101),31. 52-55 Cf. ARIST., *Phys.*, II, c. 5 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 78b, text. 52); Iunt., IV, f. 69E; 197a 5-6). 56-58 Cf. ID., *Magna Moralia*, II, c. 8 (ms. VAT. lat. 2083, f. 223va; Iunt., III, f. 183E-F; 1206b 37-1207a 1). 59 Cf. *Ibid.* (ms. VAT. lat. 2083, f. 223va; Iunt., III, f. 183H; 1207a 15-16).

C 169vb fortuna, quia, ut dicit, «ubi plurimus intellectus et ratio, ibi minima fortuna, ubi autem plurima fortuna, ibi minimus intellectus». Contingit autem quod «convenientissimum bonae fortunae est natura, quia ipsa est in his quae non in nobis ex-|istunt, neque quorum ipsi domini sumus, etenim cui praeter cogitationem accidit bonum, operari bene fortunatum aimus. Est enim bona fortuna, ut dicit, in <eo> quod <est> bonum aliquod, existere, et in eo quod est malum, non sumere praeter rationem». Ex quo concludit quasi definitionem bonae fortunae, quod scilicet «est sine ratione natura, in anima enim est natura tale, quo bene fortunati impetu feruntur sine ratione. | Et si quis interroget sic se habentem, «Propter | quid hoc placet tibi operari?» «Nescio», inquit, «sed placet mihi», simile patiens his qui a deo aguntur. Etenim a deo vecti sine ratione impetum habent ad aliquid operari. Insapientes enim existentes dirigunt multa, in quibus fortuna domina. Natura enim eos quales, facit et confestim a nativitate differunt fortunati et infortunati, quemadmodum glauci et nigrorum oculorum».

Bad. 226^{vP}
N' 149vb

D 142va

Bad. 226^{vQ} | Sed antequam quaestio terminetur, quid horum debeat dici bona fortuna, videndum est an sit bona fortuna et si sit causa alicuius, et quomodo.

Circa quod notandum quod aliquorum erat opinio, quod fortuna

ABCDEHIN'W

62 ibi] ubi BEH ubi sed in ibi corr. D ubi sed exp. et ibi i. m. C 62 minima] multa sed exp. et minima i. m. man. corr. A 63 minimus] multus sed exp. et minimus i. m. man. corr. A 63 intellectus] quod verum est de fortuna quae est causa per accidens, (quare sed in) quia (corr.) talibus parum aut nihil contingit ex improviso. Verum est etiam de fortuna quae est causa per se, ut iam infra videbitur (cf. infra, p. 94,64-66) add. sed del. A 63 Contingit] scr. sed Concludit i. m. inf. al. man. C 64 fortunae est] iter. N' 64 est ¹] fortuna est add. sed in fortunae mut. W 65 in ²] om. C 65 ipsi] om. BCDEHIN'W 66 cogitationem] sed cognitionem i. m. al. man. E 66 aimus] om. E 67 Est] Et H 69 definitionem] distinctionem sed exp. et definitionem i. m. man. corr. A 70 quo] quod CDH 70 bene fortunati] i. m. man. corr. A 71 Et] si add. sed exp. W 73 his] id I 74 Insapientes] Incipientes I 75 eos] est add. sup. lin. D 75 et] sup. lin. D 78 terminetur] scr. sed de- i. m. E 78 bona] i. m. man. corr. A 79 videntur ... fortuna] om. (hom.) N'W 79 bona] i. m. man. corr. A 80 quomodo] videndum ... quomodo add. N'W 81 Circa] Ad I

62-63 *Ibid.* (ms. VAT. lat. 2083, f. 223va; in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, 13,2; Iunt., III, f. 183F; 1207a 4-5). 64-66 *Ibid.* (ms. VAT. lat. 2083, f. 223va; Iunt., III, f. 183H-K; 1207a 17-20 et 31-32). 67-68 *Ibid.* (ms. VAT. lat. 2083, f. 223va; Iunt., III, f. 183K; 1207a 31-32). 69-74 *Ibid.* (ms. VAT. lat. 2083, f. 223va-vb; Iunt., III, f. 183 K-L; 1207a 35-1207b 5). 74-77 *Id.*, *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 223vb; Iunt., III, f. 220L-M; 1247a 9-13).

simpliciter dicta nihil esset, eo quod nihil est cuius ortum non praecessit legitima causa | et necessaria, ut dicitur in II° Timaei, «Causa autem legitima et necessaria non est fortuna, neque effectus eius». Si ergo omnis rei quae est, talis causa est aut talis, et fortuna neutrum horum est, ergo nihil est, quia nullius est causa. Unde dixerunt quod talis causa legitima, quia non videtur neque apparet in manifesto, ideo fortuna dicitur causa eorum, quorum causa est occulta. | Et tangit PHILOSOPHUS istorum dictum circa medium huius tractatus, quibus videtur consentire AUGUSTINUM in principio De Academia, ubi dicit: «Fortasse quae vulgo nominatur fortuna, occulto quodam ordine regitur, nihilque aliud in rebus casum vocamus, nisi cuius ratio et causa secreta est». Casus autem commune est ad fortunam, casus enim dicitur et in eis quae fiunt a proposito, et in eis quae fiunt a natura; fortuna autem in eis quae fiunt a proposito tantum.

| Est enim intelligendum quod, si fortuna intelligatur esse aliqua alia causa in rerum natura existens praeter principium agens quod est natura aut voluntas, quae nec ad aliquid horum reducitur, aut quod sit aliquid quod fiat a tali causa, hoc modo fortuna non est aliquid omnino in rerum natura, neque causa neque effectus, nisi secundum falsam opinionem paganorum, qui posuerunt fortunam esse deam quandam a qua, secun-

ABCDEHIN'W

82 simpliciter dicta] i. m. man. corr. A 82 eo] conf. A ea(?) N' 83 in] om. BCDEHIN'W 83 II°] conf. I 83 Timaei] Timocham(?) sed in Timaei corr. W 84 legitima] al. man. C 84 non] vero N' 85 omnis] omnino HN'W omnino sed in omnis corr. CD 85 rei quae] i. m. man. corr. A 85 talis] aut add. N' effectus add. W 86 ergo] fortuna add. BCDEHIN'W 86 nihil est] inv. N'W 86 quia ... causa] i. m. man. corr. A 86 nullius] ullius W 87 manifesto] manifeste CD 89 istorum] eorum H 89 huius] i. m. man. corr. A huiusmodi IN' 90 Academia] iter. i. m. W 91 fortuna] de add. N'W 91 occulto] conf. B 92 rebus] re N'W 92 causa] lac. H i. m. E non add. sed exp. E 92 causa secreta] con secreta sed in causa secreta corr. D 93 et] om. HW 93 fiunt ¹] autem sed exp. et fiunt i. m. E sunt N' 93 a] et B 94 proposito] natura N'W 94 natura] proposito N'W 94 natura; fortuna] fortuna; natura sed signis inversionis inv. E 94 fiunt ²] fuerint E 96 esse] i. m. man. corr. A 98 quae] i. m. man. corr. A 98 nec] neque I 99 hoc] sed W 99 modo] i. m. man. corr. A 99 omnino] om. W 00 falsam] iter.(?) sed exp. I 1 fortunam] fortuna sed in fortunam corr. al. man. H 1 qua] quo BEI 1-2 secundum eos] i. m. man. corr. A

83-84 PLATO, *Tim.*, 28a (Transl. Chalcidii, ed. J.H. WASZINK, p. 20, lin. 21). 89 Cf. ARIST., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 224ra; Iunt., III, f. 221E; 1247a 5-9). 90-92 AUGUST., *Contra Academicos*, I, c. 1, n. 1 (CC lat. 29,3; PL 32,905). 92-95 Cf. ARIST., *Phys.*, II, c. 5 et 6 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 81b-83b, text. 57 et p. 83b text. 61; Iunt., IV, f. 70vH et 71vI; 197a 32-197b 1 et 197b 18-22).

dum eos, fiunt omnes effectus quos appellamus fortuitos, secundum quod de istis dicit PHILOSOPHUS quod «*ponunt causam sine ratione humanae ratiocinationi, tamquam existente quadam natura*», scilicet alia et separata ab ipsa, et hoc praeter generalem curam Dei, cuiusmodi erat 5 dea quaedam.

B 164ra Et hoc modo detestatur AUGUSTINUS nomen fortunae, reducendo omnia fortuita ad generalem providentiam divinam, et sub illa tamquam ad causas proximas, ad naturam et voluntatem, a quibus multa fiunt et possunt fieri praeter intentionem, quae ab eis in quantum huiusmodi non fiunt tamquam a causa per se, quia non est causa per se nisi determinate intendens effectum. Et in quantum fiunt tamquam non a causa determinata et per se, sed per ea quae tali causae accidentaliter superveniunt, dicuntur esse casuales et fortuita. Et causae huiusmodi dicuntur esse causae eorum per accidens, et per hoc casus et fortuna. Et sunt idem in re causa per se respectu intenti et causa per accidens, sive causa quae est casus et fortuna respectu non intenti, quemadmodum idem sunt re aedificator, cui convenit aedificare ut causae per se, et tibicen, cui convenit aedificare ut causae per accidens, ut dicitur in II° Physicorum. 20

Hoc ergo modo loquendo de casu et fortuna, non est negandum casum esse et fortunam; casum, ut proprie dicitur, in eis quae fiunt a natura, et fortunam in eis quae fiunt a proposito secundum determinationem PHILOSOPHI II° Physicorum. Et secundum hoc fortuna potest appellari

ABCDEHIN'W

2 fiunt] fient sed -e- exp. et -u- sup. lin. man. corr. A sumit N' 2-5 secundum ... hoc] ad ipsam sed del. et secundum ... hoc i. m. inf. A 3 quod] quia I 4 humanae] scr. in ras. man. corr. A 5 et hoc] man. corr. A 5 Dei] i. m. man. corr. A 5 cuiusmodi] cuius BDE 8 generalem] om. N'W 8 providentiam] providentia sed in providentiam corr. al. man. H 9-10 ad¹ ... quantum] om. B 10 possunt] possent H 11 fiunt] facit W 12 nisi ... effectum] om. I 12 tamquam] om. W 13 accidentaliter] acciderent BCE 14 superveniunt] perveniunt BCDEIN'W proveniunt H 14 huiusmodi] huius N' 15 causae] aliorum add. sed exp. W 15 casus] a casu sed a exp. et -s sup. lin. man. corr. A 18 aedificare] aedificatore N' 18 et] om. D 19 ut¹] om. N' 19 ut causae] i. m. man. corr. A 19 in] om. BCDEHIN'W 21 et] sup. lin. D de add. D 21 casum] sequitur lac. E 24 hoc] a add. H

3-4 ARIST., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 224ra; Iunt., III, f. 221B; 1247a 24-26). 6-7 AUGUST., *Contra Academicos*, I, c. 1, n. 1, (CC lat. 39,3; PL 32,905). 15-20 Cf. ARIST., *Phys.*, II, c. 5 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 81b, text 54); Iunt., IV, f. 69E; 197a 12-14). 22-24 Cf. ID., *op. cit.*, II, c. 6 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 83b, text. 61); Iunt., IV, f. 71I; 197b 18-21).

25 ipse effectus fortuitus, et similiter ipsum propositum, ut est causa per accidens, sicut dictum est. Nec obstat quod omnia haec habeant causam generalis providentiae determinatam et intendentem, quia respectu eius nihil fit casu aut fortuna, | sed solum respectu causae proximae. Unde, C 170 aspiciendo ad illam causam dixit PLATO: «*Nihil est cuius causa, etc.*». Et 30 similiter AUGUSTINUS quod: «*nihil dicitur casu fieri, nisi cuius causa | I 115^v occulta*». Ad Iovinianum enim loquens dicit ibidem: «*Nihil seu commodi seu incom- | modi contingit in parte, quod non convenit et congruit universo. | Zucc. Bad. 2 Nam si divina | providentia protenditur usque ad nos, quod minime W 18³ dubitandum est, mihi crede, sic tecum agi oportet, ut agitur.*»

35 Respectu autem cuiuscumque alterius agentis, sive hominis sive angeli sive caelestis corporis, | effectus contingens fortuitus potest dici. Etenim, si aliquis ab alio agente inclinatur et alliciatur ad aliquid volendum, cui | D 142 aliquid commodi vel incommodi est coniunctum, quod volens non N' 15° praeconsiderat, sicut illud respectu volentis talis habet rationem fortuiti, H 209 40 similiter et respectu cuiuslibet moventis et inclinantis rationem fortuiti habere potest, sive fuerit homo sive angelus sive corpus caeleste, solo Deo excepto. Cum enim illa quae per accidens sunt alicui annexa, sint infinita, nulli alii primo moventi a Deo inconveniens est, si non intenduntur ab ipso. Non intentum igitur coincidens respectu cuiuscumque agentis alterius a Deo, rationem fortuiti habere potest. Deo autem 45 nihil accidentale latere potest, propter quod respectu eius nihil potest esse fortuitum.

ABCDEHIN'W

25 ipse] i. m. E 25 similiter] appellatur fortuna add. sed del. et exp. A 25 ipsum] illum B 27 intendentem] intentam I 29 Nihil est] Nisi H 29 etc.] et cui W 29-30 etc. ... causa] om. (hom.) H 30 fieri] etc. add. BCDEHIN'W 31 occulta] est add. BCDEHIN'W 31 Iovinianum] Iovianianum(?) A iter. i. m. W 31 enim] sup. lin. man. corr. A om. C 32 seu] universalis eu- sed in seu corr. B 33 providentia] om. I 34 crede] credere BCDEHIN'W 34 sic] si BDEHIN'W si sed vel sic add. i. m. al. man. C 36-(p. 94)64 Etenim ... fortunatorum (cf. R. MACKEN, *Les corrections d'Henri de Gand à ses Quodlibets*, p. 17-18, example 15) 37 aliquis] i. m. man. corr. A 37 ab] angelo add. sed exp. D 37 alio] aliquo C 37 et] sup. lin. N' 38 aliquid commodi] commodi aliquid sed signis inversionis inv. B 39 volentis] voluntatis W 39 talis] i. m. man. corr. A 39 fortuiti] fortuitu EHI fortuitu sed in fortuiti corr. D 40-41 rationem ... solo] i. m. man. corr. A 40 fortuiti] fortuitu B 41-42 solo Deo] inv. N'W 43 primo moventi] i. m. man. corr. A 45 alterius a Deo] i. m. man. corr. A 45 fortuiti] scr. sed in fortuitius(?) mut. E 45 habere] i. m. al. man. A 45 potest] habet sed in potest corr. A

26 Cf. *supra*, p. 91, 92-95. 29 PLATO, *Tim.*, 28a (Transl. Chalcidii, ed. J.H. WASZINK, p. 20, lin. 21). 30-34 AUGUST., *Contra Academicos*, I, c. 1, n. 1 (CC lat. 39,3; PL 32, 905-906).

Quare, cum fortuitum secundum bonam fortunam non potest esse fortuitum respectu primi impellentis praevenientis rationem, quia ipse est causa illius per se et intendens illud, igitur patet quod ex solius Dei impulsu, qui potest solus omnia accidentaliter praevidere, homo solummodo potest esse universaliter fortunatus, licet respectu alicuius specialis commodi potest esse fortunatus ex impulsu vel angeli vel corporis caelestis, vel etiam alterius hominis, qui sciens thesaurum absconditum excitat alterum ad fodendum illuc, ut fodiens praeter suam intentionem inveniatur thesaurum.

Appellando igitur fortunam propositum, ut est causa per accidens effectus fortuiti, fortuna ponenda est esse et causa, sed per accidens, et | hoc dupliciter: vel ex impetu aliquo ad motum praeveniente rationem ad prosequendum illud fortuitum, aut non ex tali impetu. Secundo modo est illa fortuna de qua determinat PHILOSOPHUS in II° Physicorum, primo modo est fortuna de qua hic intendit, ut dictum est, secundum quod dicit PHILOSOPHUS in fine Tractatus de bona fortuna, «*Duae sunt species bene fortunatorum. Iste autem est secundum impetum directivus, alius autem qui praeter impetum; sine ratione autem ambo*», scilicet dirigente et ratiocinante, et ita absque proposito. Et circa medium dicit, «*Multiplaciter dicitur bona fortuna: haec quidem operantur ab impetu et praeeligentibus, haec autem non, sed contrarie*», etc.

Bad. 227^r | Omissa igitur fortuna quae est praeter impetum, de illa quae est propter

ABCDEHIN'W

48-50 Quare ... patet] Ex quo *sed del. et* Quare ... patet i. m. man. corr. A 49 fortuitum] fortunatum *sed in* fortuitum corr. E 50 patet] iter. A 51 potest solus] inv. N'W 51 accidentaliter] accidentia C 51 praevidere] contra *add. sed exp.* N' 52 universaliter] om. C 54 absconditum] et *add. sed exp.* A 55 illuc] illum BCDEHIN'W 56 inveniatur thesaurum] inv. BCDEHIN'W 58 fortuiti] fortuitus E 59 praeveniente] praevenientem W 60 fortuitum] fortunatum E 61 Secundo] Primo *sed exp. et* Secundo i. m. man. corr. A Primo BCDEHIN'W 61 fortuna] om. I 61 qua], secundum quod de istis dicit philosophus quod "ponunt causam sine ratione humana", quod *add. sed exp. et* va- cat superscripts. A 61 in] om. BCDEHIN'W 62 primo] secundo *sed primo i. m. man. corr.* A secundo BCDEHIN'W 64 bene fortunatorum] bonae fortunae: haec quidem divina(?), propter quod videntur bene fortunati, propter Deum dirigere *sed del. et* bene fortunatorum i. m. man. corr. A 64 est] om. H 66 dirigente] dignitate I 66 medium] datur *add. sed del.* D 67 dicitur] dicit E 69 igitur] ergo W 69-70 de ... impetum] om. (hom.) N'

61-62 Cf. ARIST., *Phys.*, II, c. 5 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 81b, text. 54); Iunt., IV, f. 69E; 197a 12-14). 62 Cf. *supra*, p. 88, 30-(89), 51. 63-65 ARIST., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 224va; Iunt., III, f. 222B; 1248b 3-7). 67-68 *Ibid.* (ms. VAT. lat. 2083, f. 224rb; Iunt., III, f. 221G; 1247b 26-27).

70 impetum prosequamur intentum. De qua est specialis dubitatio an sit eam ponere, hoc est, an sit ponere impetum in anima praevenientes rationem et sint illi primi et pure naturales. De quibus dicit PHILOSOPHUS impetum distinguendo: «*Numquid non sunt impetus in anima, hi quidem a ratiocinatione, hi | autem ab appetitu? | Et primi sunt natura quidem.*» E 16^z Zucc. 75 *Natura quidem ad bonum tendit semper. Si itaque quidam sunt bene nati, et sine ratione impetum faciunt secundum quod natura apta nata est et concupiscit et hoc, et tunc, et sicut oportet. Tales autem bene fortunati quicumque sine ratione dirigunt ut in pluribus*» etc., ubi plurima de hoc.

Et est sciendum quod, si appelletur natura principium impellens in motum ex se et sufficienter, quemadmodum in gravi est principium quod est natura inclinandi deorsum, sic procul | dubio non est in homine tale principium quod est natura, quia sic semper dirigeret in bonum nisi impediretur ab aliquo extra, sicut grave semper et necessario non impeditum descendit, | nec esset in homine libera electio.

85 Praeterea nec tale principium posset dici fortuna, sed potius absolute et per se causa. Unde, de tali natura loquitur PHILOSOPHUS cum arguit quod «*fortuna | bona non est natura, quia natura semper vel in | pluribus est similiter factiva, fortuna autem nequaquam*».

Alio modo appellatur naturalis inclinatio ad bonum secundum quod bonum, et hoc non secundum communem cursum naturae in eadem specie, sed super ceteros eiusdem speciei, quae non est nisi in paucioribus.

ABCDEHIN'W

70 prosequamur] prosequatur B 70 specialis dubitatio] inv. BCDEHIN'W 70 dubitatio] dubio I 70 an] i. m. al. man. C 72 et ¹] *sup. lin.* D 72 sint] sunt N'W 72 illi] i. m. man. corr. A 74 appetitu] impetu BCDEHIN'W 74 primi] puri N'W 74 natura quidem] *scr. sed exp.* E om. W 75 Si] *sed vel sed add. i. m. al. man.* C Sed W 75 quidam ²] quaedam BDHN' 75 bene nati] inv. N'W 77 et ³] nunc *sed exp. et* *sup. lin.* N' 79 quod] om. C 79 si] i. m. E 79 in] om. N'W 81 deorsum] deorsum *sed in* deorsum corr. D *decisum sed in* deorsum corr. C *decisum sed exp. et* deorsum i. m. E 81 sic] sed B 81 est ²] *sup. lin.* E 81 tale] i. m. man. corr. A 81-82 tale principium] inv. BCDEHIN'W 82 dirigeret] dirigent BDH 83 ab ... extra] et ex se *sed del. et exp. et* ab ... extra i. m. man. corr. A 84 nec] neque I 84 esset] om. N'W 84 homine] est *add.* N'W 85 potius] quasi *add. sed exp. et del.* A 86 cum] iter. B 87 fortuna bona] inv. BCDEHIN'W 90-91 in ... specie] i. m. man. corr. A 91 eiusdem speciei] i. m. man. corr. A

73-78 *Ibid.* (ms. VAT. lat. 2083, f. 224rb; ed. J. HAMESSE, 13, n. 6 et 7; ed. Iunt., III, f. 221F-G; 1247b 18-28). 87-88 *Id.*, *Magna Moralia*, II, c. 8 (ms. VAT. lat. 2083, f. 223va; Iunt., III, f. 183E-F; 1206b 38-39). 89-91 Cf. *Id.*, *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 224rb; ed. Iunt., III, f. 221F-G; 1247b 18-28).

Sed non sufficit natura illa ad faciendum impetum ex se sine alio principio movente, cuiusmodi est motor universalis, qui licet quantum est de se, uniformiter omnium animas impellit et movet ad bonum, ut infra dicitur, propter tamen naturalis principii maiorem habilitatem in uno quam in altero fortius illo impetu movetur unus quam | alter, et sic, quia universalis virtus determina-|tur per inclinativum particulare, ideo PHILOSOPHUS istum impetum isti particulari causae tribuit.

Sed adhuc iste impetus non est tantus, quin pluribus de causis ab effectu impediri potest. Ideo, si contingit, quia ex proposito non procedit, fortuitus dicitur et per accidens quoquo modo, respectu scilicet illius propositi; potest autem non contingere, quia fit ex pluribus causis confluentibus non essentialiter in effectum connexis, neque per agens naturale neque per agens a | proposito. Et hoc est quod dicit PHILOSOPHUS, quo dissolvuntur | omnes rationes quibus ipse probat quod bona fortuna non sit natura. «*Quid igitur,*» inquit, «*prohibet accidere alicui deinceps talia multoties?*» Id est tales impetus quales aliquoties contigerunt. Quasi dicat: nihil? Et exponit quo modo, subdens: «*Non quia hos oportet, sed quale utique erit cubos semper longa iacere.*» Quasi dicat: re vera nihil prohibet. Et hoc, non quia oportet scilicet semper dirigere secundum hos impetus, ipsos de necessitate sequendo, sed tale contingit secundum hos motus, quale contingit circa cubos, id est corpora cubica habentia quaedam latera longiora et latiora aliis: sicut enim nihil prohibet ipsa super longiora latera saepius cadere, nulla tamen necessitate cadunt super illa, licet aptiora sint, ut super illa cadant, sic in | proposito nihil prohibet secundum illos impetus semper agere, numquam tamen necessario, sed | pluribus contingentibus, potest deficere actum.

ABCDEHIN'W

92 natura illa] i. m. man. corr. A 93 cuiusmodi] cuius I 94-95 ut ... dicitur] i. m. man. corr. A 95 infra] iusta sed in infra corr. C 97 inclinativum] inclina- N' 98 causae] sup. lin. man. corr. A 99 iste] ille N'W 00 contingit] contingat N'W contingat sed in contingit corr. H 00 quia] sed quod sup. lin. al. man. E quod N'W 1-2 et ... contingere] i. m. man. corr. A 1 quoquo modo] quo quomodo BD quomodo N' 5 quibus ... probat] i. m. man. corr. A 5 quibus] esse add. sed exp. B 6 inquit] i. m. man. corr. A 7 accidere] accideret sed in accidere corr. A dicere W 9-10 sed ... prohibet] om. (hom.) W 10 non quia] inv. D 13 est] circa add. BCDEHIN'W 15 sint] sunt N'W 16 cadant] et add. N'

94-95 Cf. *infra*, p. 105,28-37 et 107,71-74. 95-98 Cf. ARIST., *Phys.* II, c. 6 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 83b, text. 66); Iunt., IV, f. 72M; 198a 5-10). 6-10 ID., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 224rb; Iunt., III, f. 221D; 1247b 15-17).

- Et si numquam deficerent, nihilominus respectu boni contingentis ipse
 20 agens impulsus, cuius haec est natura, quia non intendit illud ex suo actu, est agens per accidens, propter quod et illa natura, quae est in ipso principium huius actionis, ut tendit in illum iuxta praedeterminata, dicitur fortuna. Quae tamen non diceretur fortuna, nisi sua actio sic dependeret a voluntate habentis naturam, et per hoc est pure voluntaria,
 25 non naturalis. Si enim esset naturalis pure, principium illud non diceretur agens per accidens neque fortuna, sed agens per se, nec esset consecutio illius bona fortuna, sed solum a natura intenta, quemadmodum bruta, cum movent instinctu ad aliquem effectum, non dicitur illis fortuitus cum eum assequuntur, ut cum hericius sentit impulsus ad aperiendum
 30 antrum ad flatum austri futurum, si aperit antrum et intret flatus | austri, respectu ipsius et aperturae non dicitur casualis effectus iste. | Sed adhuc est quaestio, | si talem dispositionem sit ponere naturaliter a nativitate in anima unius, et non alterius, et an anima eam contrahat a corpore, an habeat eam ex puris naturalibus in se ipsa.
 35 Ex parte animae hoc non potest poni in substantialibus, nisi ponendo gradus in animabus, ut bene fortunatus sortiatur meliorem et nobiliorem animam, alia | aut forte simpliciorum, propter hoc quod dicit in fine: «*videtur principium amissa ratione magis valere, quemadmodum caeci memorantur magis, amissisque his qui ad visibilia, virtuosius esse, quod*
 40 *memorantur*» scilicet, contingit. Non ergo vult quod natura bene fortunati sit ex rationis nobilitate, sed ex defectu, et hoc non naturali secundum gradum naturae, sed accidentali, qui possit ei contingere, quemadmodum contingit homini caecitas.

ABCDEHIN'W

19 contingentis] cogniti(?) sed del. et contingentis i. m. man. corr. A 20 cuius] cuiusmodi i. m. E 20 haec] exp. E 20 haec est] inv. N'W 21 per] secundum sed exp. et per i. m. N' 21 illa] alia BCDEHIN'W 22 huius] huiusmodi IN'W 22 illum] illud I 23 Quae] Quod I 23 non] de add. sed exp. E 23 23 diceretur] dicitur D 24 voluntaria] voluntas CI 25 diceretur] deficeret BDEHN'W deficeretur sed in deficeretur mut. C deficient(?) I 26 nec] neque I 27 illius] om. B 27 solum] sup. lin. man. corr. A 28 cum] non B 28 movent] moventur CEHIN'W 30 antrum] auditam sed eras. et antrum i. m. al. man. C 30 futurum] futuri W 33 contrahat] trahat I 38 valere] universale B 39 amissisque] amissis quod E 39 qui] quae N'W 40-41 fortunati] fortuiti C 41 rationis] ratione A 41 nobilitate] scr. sed voluntate i. m. al. man. E voluntate I 42 gradum] gradus I

22 Cf. *supra*, p. 96, 92-98. 38-40 ARIST., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 224va; Iunt., III, f. 222B; 1248b 1-3).

C 170va Quare, cum illud potest contingere in simplicibus asininis ex corporis
dis-|positione obumbrante rationem, hoc potius videtur mihi ponendum, 45
ut secundum hoc rationis vigor nullo modo sit causa bene fortunati, nec
bona fortuna sit ratio aut ars aut aliquid huiusmodi, sed dispositio
naturalis obumbrans rationem secundum aliquam dispositionem, qua
anima nata sit magis oboedire impulsui superioris, ita quod illa natura
non sit ex se causa vel dispositio agens impetum, sed dispositio passiva 50
recipiendi impetum a principio extra, quod in primo actu volendi de non
| volente facit volentem. Unde quaerit PHILOSOPHUS, utrum «*fortuna sit*
causa huius, quod est concupiscere quod oportet et quando oportet», et
respondens dicit: «*Aut quidem omnium erit*». Quod re vera sequitur, quia
si esset prima «*causa eius quod est concupiscere*», ut natura illa ex se 55
moveret voluntatem ad actum volendi, tunc intellectum, qui non potest
esse sibi primum movens, | etiam moveret fortuna, | mediante illo actu in
eo scilicet quod actus ille esset obiectum intellectus. Quare, cum omnia
quae fiunt ab homine, vel ab intellectu vel a voluntate vel ab utroque
fiunt, omnia ergo quae fierent ab | homine, fierent a fortuna. 60

Ex quo contingit quod sit aliquod principium quod est extra, quod est
principium motus in anima illius scilicet, qui est «*concupiscere quod*
oportet», ut sic necesse habeamus ponere quod primum movens volunta-
tem nostram, sive in fuga mali, in quo per accidens consistit eufortunium,
sive in adeptione et prosecutione boni, in quo | per se constat eufortu- 65
nium, sit ipse Deus, qui suo motu praevenit omnem motum alium ex se
vel a ratione ad bonum cognitum in ratione, ita etiam quod sine illius
motu primo moveri non posset ad actum volendi a bono cognito. Et sic
primus motus voluntatis non est a se ipso, sed a principio quod est supra,

ABCDEHIN'W

46 vigor] rigor BI 47 aut ars] i. m. I 47 aut ¹] om. C 47 aliquid huiusmodi] inv.
BCDEHIN'W 48 obumbrans] potius add. sed exp. A 49 magis oboedire] inv. C
49 impulsui] superior add. sed exp. I 50 ex] per C 50 causa] i. m. man. corr. A
50 impetum] impedimentum W 51 quod] et N' 53 huius] eius C 54 erit] erat
sed -rat del. et -t sup. lin. man. corr. A 55 si] sup. lin. E 56 voluntatem] om. N'W
57 fortuna] me- add. D 57 illo] illa sed in illo corr. BN' 59 utroque] utraque E
61 contingit] sed vel concludit add. i. m. al. man. C 63 necesse habeamus] habeamus
necesse sed signis inversionis inv. B 63 primum] volens add. sed exp. B 65 et] ex sed
et sup. lin. E 65 in quo] iter. sed del. D 65 constat] contingit W 67 ratione ¹] et
add. sed exp. H 67 illius] istius BCDEHIN'W 68 primo] praevio(?) A 69 prin-
cipio] primo C

52-54 Ibid. (ms. VAT. lat. 2083, f. 224va; Iunt., III, 221L; 1248a 15-18). 55 Ibid.
62-63 Ibid.

70 quod semper est in actu volens, et hoc est quod dicit: «*Etenim eius quod*
est intelligere et consiliari», etc. Et est melius et difficilius omnium
quae continet tractatus. | In eo quidem quod dicit de motu voluntatis, Bad. 22'
concordat ANSELMUS, secundum hoc quod determinat De casu diabo-
li, cap.º 12º, ut patet inspicienti.
75 Unde, quia in tali impulsu movens et impellens non est nisi Deus,
respectu cuius nihil dicitur fortuitum, sed ille, respectu cuius effectus
contingens dicitur fortuitus, non est nisi volens et prosequens impulsu,
cui non attribuitur actio nisi sicut principio passivo et non activo, semper
autem principaliter debet effectus attribui principio activo quam passivo 80
vel efficienti instrumentali, igitur effectus talis potius debet attribui Deo
tamquam praevius, quam homini tamquam fortuitus, licet philosophi | W 184rb
effectus omnes solent attribuere | causis proximis et non primis. Propter H 209vb
quod | huiusmodi effectus fortuitus esse dicebat. Dicebat etiam quod Bad. 22'
«*fortuna bona esset natura*», non autem cura seu providentia divina, licet
85 illam naturam in fine tractatus | reducit ad divinam providentiam ut ad E 165vb
causam primam, et secundum hoc in nullo est sibi contrarius.
Ulterius ex hoc quod effectum talem non attribuit curae divinae nisi
sicut causae universali, quae secundum ipsum determinatur per parti-
cularem, nec agit sine ipsa, concedit quod a cura divina non est quod
90 mali quandoque sint bonae fortunae, quod esset ei inconveniens si ut
a causa proxima et sine particulari natura hoc accidit malum a cura
divina. Si enim sic esset, simpliciter diceret quod bona fortuna esset cura
divina, non quia respectu eius effectus diceretur fortuitus, sed quia ipse
<impulsus> esset causa particularis actus per quem incideret fortuitum
95 et ipse impulsus sicut purum instrumentum esset ad illum actum.

ABCDEHIN'W

71 Et] sup. lin. B 72 est ²] enim add. B 72 continet] contine- E 73 secundum] i.
m. man. corr. A 76 fortuitum] fortunatum sed -na- exp. et -i- sup. lin. man. corr. A
76 prosequens] per N' 77-78 nisi ... activo] om. (hom.) W 78 activo] enim(?) add.
sed exp. E 79 debet] debent H 79 activo] activa sed in activo corr. H 82 om-
nes] omne sed in omnes corr. C 83 dicebat ¹] dicebant CDE 84 divina] om. H
87 divinae] i. m. E 87 nisi] sup. lin. al. man. N' 89 nec] neque I 90 si ut] scr.
sed sicut i. m. al. man. E sicut N'W inv. C om. D 91 a ¹] sup. lin. B 91 hoc] nisi N'
nec W 91 cura] casu(?) sed del. et cura i. m. al. man. D 94 quem] semper add. W

70-71 Ibid. 72-73 Cf. ANSELMUS, *De casu diaboli*, c. 12 (PL 158, 341C-344C). 82-
83 ARIST., *Magna Moralia*, II, c. 8 (ms. VAT. lat. 2083, f. 223va; Iunt., III, f. 183H; 1207a
17-20). 84 Cf. Ibid. 85-86 Cf. ID., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f.
224va; Iunt., III, f. 222A; 1248a 30-35).

Bad. 228^{ry} | Et est cum hoc advertendum quod, licet PHILOSOPHUS proprie loquatur
 B 165ra appellando causam talis effectus fortunam, propter tamen occasionem |
 I 116ra errandi, quia idolarae deam quandam ponebant fortunam, | catholici
 non debent sic loqui, sed potius attribuire Deo simpliciter huiusmodi
 effectum. Unde super tali locutione reprehendit AUGUSTINUS se ipsum 00
 Zucc. 346th dicens libro I^o Retractationum, cap.^o 1°: «Non mihi pla-|cet toties
 C 170vb appellare fortunam, quamvis non aliquam deam voluer-|im hoc nomine
 intelligi, sed fortuitum rerum eventum. Dixi quidem hoc, verumtamen
 poenitet me sic illic nominasse fortunam, cum videam homines habere in
 pessima consuetudine, ubi dici debet: «Deus hoc voluit», dicere: «Hoc 5
 voluit fortuna»».

Est autem advertendum quod non ex hoc dicitur homo bonae
 fortunae, quod habeat in se praedictum naturale principium ad semper
 aut frequenter praeeligendum quod sibi est commodum et bonum, neque
 etiam cum hoc sufficit actualis impulsus a Deo, quia, cum effectus non 10
 obstante huiusmodi motu semper possit impedire, et, si ergo omnes
 effectus contrario contingerent, diceretur bene fortunatus, quod falsum
 est. Ex illo enim solo principio naturali non possit dici bene fortunatus,
 sed bene natus: addit enim esse bene fortunatum | super esse bene natum.
 D 143va | Ad cuius intellectum sciendum quod in bene fortunato quattuor per 15
 Bad. 228^{rz} ordinem requiruntur.

Primum scilicet praedicta naturalis dispositio, a qua dicitur bene
 natus.

Secundum divina impulsio, quae, ut praedictum est, omnibus aequa-

ABCDEHIN'W

96 quod licet] quodlibet I 97 talis] vel B 97 talis ... tamen] om. I 97 propter]
 causam add. sed exp. N' 97 tamen] causam H 98 quandam] i. m. man. corr. A
 99-00 huiusmodi effectum] inv. BCDEHIW effectum eius N' 00 tali] -a- sup. lin. man.
 corr. A 1 toties] quoties N' 2 voluerim] voluerit N'W 2 nomine] nomen N'W
 4 me] i. m. D 4 in] iter. D 5-6 Hoc voluit] inv. N' 7 Est ... advertendum]
 Advertendum autem est I 7 homo] homine(?) sed in homo corr. E 9 aut] ut B
 9 et] est A 10 a] in sed exp. et a sup. lin. B 11 semper] om. CDIN' 11 impe-
 dire] impediri BCDEHIN'W 11 et] sup. lin. A 11 omnes] omnis W 12 con-
 tingerent] contingeret I contingeret sed in contingat mut. W contingat N' 13 enim] bene
 add. sed exp. E 14 esse²] est sed in esse corr. D 17 qua] quo BIN'W 18 natus]
 fortunatus W 19 Secundum] scr. sed in Secundam mut. E 19 est] om. D

1-6 AUGUST., *Retractationum*, I, c. 1, n. 2 (CSEL 36,12; PL 32,585). 17 Cf. *supra*,
 p. 98, 44-52 et p. 100, 13-14. 19 Cf. *supra*, p. 94, 48-56 et 99, 75-95.

20 liter adest quantum est ex parte Dei, licet non omnes eam aequaliter
 recipiant, propter aliam et aliam dispositionem, ut dictum est.

Tertium vero est huius motus perceptio quae potest impediri ex
 occupatione nimia vel sollicitudine vel aliquo huiusmodi.

Quantum est operis ad quod est impulsus, exsecutio, ut proveniat
 25 effectus sine cuius frequenti | adeptione non dicitur homo bene fortuna- A 173
 tus. Quae quidem operis exsecutio post perceptionem, ne prosequatur
 potest impediri a consilii directione, secundum quod dicit PHILOSOPHUS:
 «Bene fortunati vocantur qui, si impetum faciant, dirigunt sine ratione
 existentes, et consi-|liari non expedit ipsis. Habent enim principium tale, N' 151
 30 quod melius intellectu et consilio. Qui autem rationem, hoc non habent,
 neque divinos instinctus. Sine ratione enim existentes adipiscuntur».

Ex quo patet quomodo debeat intelligi, quid | sit bona fortuna, et | re H 210
 et definitione, quae dicit quod est «sine ratione natura». Bona enim W 18c
 fortuna re est ipsa natura, non secundum se et absolute, sed ut homo per
 35 ipsam cum divino impulsu et perceptione eius atque exsecutione fre-
 quenter bonum illud ad quod impellitur, assequitur, et hoc sine scientia
 et consilio et rationis directione. Quod bene insinuat PHILOSOPHUS
 exponendo se ipsum. Statim enim postquam dixit: «Est igitur bona
 fortuna sine ratione natura», continuo subiunxit: «Bene fortunatus enim
 40 est sine ratione habens impetum ad bona, et hoc adipiscens». Non enim
 adipiscitur, nisi exsequatur impetum, nec exsequitur, nisi percipiat, ut li
 «natura» sit in illa definitione loco generis, «sine ratione» autem loco

ABCDEHIN'W

20 licet non] non licet sed signis inversionis inv. B 20 eam] equi B 21 et aliam]
 om. N' 21 est] in add. sed exp. E 22 huius] huiusmodi IN'W 23 nimia] in
 una N' 23 aliquo] alio B 23 huiusmodi] huius D 25 non] bene add. B 25-
 26 homo ... fortunatus] bene fortunatus homo sed signis inversionis inv. B 26 quidem
 ... exsecutio] per sed exp. et quidem ... exsecutio i. m. sup. man. corr. A 27 a] om. N'W
 27 directione]. Unde add. BCDEHIN'W 28 si] se D om. sed se i. m. E 28 fa-
 ciant] fiant N' 29 expedit] impedit B 30 quod] est add. BCDEHIN'W 30 me-
 lius] principium add. sed exp. N' 32 quomodo] quod B 32 debeat] debent(?) I
 32 bona] iter. B 33 quae] om. H 34 fortuna] natura W 34 est] ipsa est add.
 sed del. D 34 sed] om. H 35 eius] huius sed in eius corr. al. man. N' 36 illud]
 istud W 37-41 Quod ... percipiat] i. m. sup. A 40 ad bona] scr. in lac. al. man. D
 41 impetum] ipsum N' 41 nec] neque I 41 ut li] unde I 42 natura] sua sed in
 natura corr. B 42 autem] aut BDE quasi N'W

21 Ibid. 28-31 ARIST., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 224va; Iunt., III, f.
 222A; 1248a 30-35). 33 Id., *Magna Moralia*, II, c. 8 (ms. VAT. lat. 2083, f. 223va; ed.
 Iunt., III, f. 183L; 1207a 35). 38-40 Ibid. (ms. VAT. lat. 2083, f. 223va-vb; Iunt., III, f.
 183K-L; 1207a 35).

E 116ra
Zucc. 346va
B 165rb

differentiae, ut videlicet li «sine ratione» non dicat hic praecise de-
fectum rationis quoad radicem potentiae, sed etiam quoad actum
impulsus et | perceptionis et executionis | ut scilicet in ratione deficiat, 45
et ex ratione ille impulsus non procedat, nec ex ratione eum percipiat,
nec quidem exsequatur.

Debet enim primo esse sic sine ratione, ne abundet industria rationis,
et per hoc de se considerat homo, ut nihil velit agere sine consilio
et deliberatione. De talibus enim bonis est bona fortuna, quorum 50
acquisitio excedit naturalem industriam bene fortunati. Propter quod
dicit PHILOSOPHUS quod «totaliter bene fortunatum dicimus, cui talia bona
existunt, quorum non est ipse dominus». Et ideo dixi supra quod
simplicitas talium debet esse asinina. Unde et dicit PHILOSOPHUS quod
«bene nati quemadmodum indocti, non scientes quae oportet, non docibiles 55
existentes, tales bene fortunati», et constat quod indocibilitas est ex
asinina simplicitate potius quam ex columbina.

Secundo debet sic esse sine ratione, ut neque impulsus ille a ratione
procedat. Unde PHILOSOPHUS distinguit impetus in illos, «qui sunt a
ratiocinatione, et ab appetitu sensibili, et a natura». Et determinat quod 60
«illi qui sunt a natura, primi sunt et quod bene fortunati illos habent | sine
omni ratione praecedente», et hoc aut ratiocinationis aut simplicis
intelligentiae. Unde dicit: «Ratiocinatio insipiens est, et quando ratio-
cinatio visa est non recta esse, fortuna, cauta existens, salvat».

Tertio oportet sic esse sine ratione, scilicet ne ratio ratiocinans 65
percipiat illum impulsus iudicando ipsum rectum et esse prosequendum,
sed solummodo ipsum percipiat ipsa ratio simplicis intelligentiae, sine

ABCDEHIN'W

43 li] om. W 44 sed] si B 48 ne] nec sed in ne corr. D 50 De] parte E
53 ipse] om. W 53-54 supra quod simplicitas] simplicitas supra quod W 54 philo-
sophus] philosophos D 55 quemadmodum] et add. sed exp. A 55 indocti] docti
BCDEHIN'W 56 indocibilitas] impossibilitas E 59 sunt] a ratio add. sed del. D
60 Et] sup. lin. A 61 sunt¹] om. N'W 61 natura] sunt add. (Cf. supra, p. XXXIX)
A 61 primi sunt] i. m. man. corr. A 63 insipiens] inspiciens W 64 est] nec add.
N' 64 cauta] tanta DI tanta sed causata i. m. al. man. E 65 Tertio] i. m. man. corr.
A 65 ne] nec sed exp. et ne i. m. man. corr. A 65 ratio] om. BHIN'W

52-53 Ibid. (ms. VAT. lat. 2083, f. 223va; Iunt., III, f. 183H-I; 1207a 18-19. 53 Cf.
supra, p. 98, 44-52. 55-56 ARIST., Eth. Eud., VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 224rb;
Iunt., III, f. 221G; 1247b 22-25). 59-62 Ibid. (ms. VAT. lat. 2083, f. 224rb; Iunt., III, f.
221F; 1247b 17-20). 63-64 Ibid. (ms. VAT. lat. 2083, f. 224rb; Iunt., III, f. 221H; 1247b
35-38).

cuius perceptione nec moveretur voluntas ad prosequendum. Unde dicit
PHILOSOPHUS quod «dirigunt sine ratione, et consiliari non expe-|dit», quia Bad. 228
70 scilicet ex consilio desisterent forte ab impetus prosecutione. Unde et
bruta impetus quosdam naturales a caelestibus corporibus efficacissime
percipiunt et secundum eos moventur. Sciendum tamen est quod, etsi
consiliarentur de motus prosecutione, nihilominus tamen fortuna esset
agens respectu effectus fortuiti, licet voluntas esset per se agens ipsum
75 actum, per quem deveniret ad illud fortuitum. Impulsus enim ad
fodiendum non dicitur fortuna respectu actus talis, | sed respectu I 116rb
inventionis | thesauri quem non est suspicatus fodiens invenire. D 143vb

Quarto oportet quod sit sine ratione | exsequens, ne scilicet ratio H 210rb
dirigat eos in exsequendo. Unde dicit PHILOSOPHUS quod «in illis in quibus
80 male ratiocinasse videntur, | dirigunt, et bene fortunate egisse aimus». Ex W 184vb
quo patet quod multum peccat et desipit quicumque dicit quod definitio
bonae fortunae, quod est natura sine ratione, est materialis; immo est
vere formalis loquendo de fortuna, ut est causa unde motus, licet per
accidens quoquo modo; loquendo vero de ea ut est effectus fortuitus, est
85 effectiva, per genus scilicet causae efficientis tradita.

Ad primum ergo in oppositum, «si bona fortuna | esset homini Zucc. 34
naturalis, conveniret omnibus», dicendum quod verum est, si esset
naturalis ratione essentiae naturae communis ut communis est, sed non
est sic, sed solum a dispositione corporis, quae potest esse in uno ita
90 quod non in alio, et sic tantummodo est naturalis illi in quo est.

Secundum iam expositum modum respondendum est, ut puto, ad
propositam quaestionem | secundum intentionem | PHILOSOPHI et Trac- N' 151ra
B 165va

ABCDEHIN'W

68 nec] neque I 69 et] om. HI 72 et] ut BE 73 nihilominus] om. N'W
74 fortuiti] fortuitu BDHI fortuitu sed in fortuiti corr. C fortuitu sed in fortuitus mut.
E 75 deviniret] devinire sed in deveniret corr. E 76 fodiendum] faciendum B
79 in¹] om. BCDEHIN'W 79 in²] his add. sed exp. W 80 egisse] egerisse(?) B
81 quo] peccat add. sed exp. C 81 desipit] desipiet N' decipit BE 82 natura sine
rati] sine ratione natura N'W 82 materialis] materialibus sed in materialis corr. CDE
materialibus BHI 83 vere formalis] inv. N'W 83 motus] movens sed -vens exp. et -
tus sup. lin. man. corr. A 84 quoquo modo] i. m. man. corr. A quo quomodo B
84 fortuitus] fortunatus BE 84 est] om. E de add. N' 85 efficientis] efficienti I
efficient- sed in efficientis corr. D efficien- B efficienter H 88 ut communis] exp. E
89 solum] solummodo B 90 est¹] om. BCDEHI 90 naturalis] materialis CEHI
materialis sed in naturalis corr. D 92 propositam quaestionem] inv. BCDEHIN'W

69 Ibid. (ms. VAT. lat. 2083, f. 224va; Iunt., III, f. 222A; 1248a 30). 79-80 Ibid. (ms.
VAT. lat. 2083, f. 224rb; Iunt., III, f. 221H; 1247b 30-32). 86-87 Cf. supra, p. 87, 6-7.

tatus de bona fortuna. Sed quid est: numquid in hoc consentit cum eo fides catholica?

A 173rb Re vera non video quod in aliquo ab eo dissentiat, quoad | hoc scilicet 95
quin quantum est de generali divina providentia, singuli divinos impulsus
recipiunt et percipiunt, iuxta hoc quod ex parte voluntatis naturaliter
sunt dispositi ad suscipiendum impulsus illos divini instinctus ad ea quae
sibi sunt proficua, licet alii magis, alii vero minus, quemadmodum bruta
in suo appetitu sunt naturaliter disposita ad suscipiendum instinctus et 00
motus ad sibi proficua a Deo mediante corpore caelesti, licet ab
E 166rb exsecu-|tione frequenter poterunt impediri per liberum arbitrium existens
in voluntate, sicut dictum est iam. Quae quidem voluntas in hoc respectu
Dei se habens est tamquam instrumentum naturaliter ordinatum ad
suscipiendum motus relatos secundum artem principalis agentis et sicut 5
«organum divini intellectus», ut dicit in fine Tractatus de bona
fortuna PHILOSOPHUS, et hoc, quemadmodum appetitus brutalis est
instrumentum caelestis corporis. Unde, si homines uterentur libero
arbitrio, secundum quod naturaliter sunt dispositi, omnes homines
naturales sequerentur suos impulsus sive instinctus in quantum pro- 10
cedunt ex generali provisione Dei, sicut eos naturaliter sequuntur bruta.
Sed propter liberum arbitrium frequenter homines adversantur eis. Unde
generalis providentia divina sic providet singulis, quantum est ex disposi-
tione naturarum et quantum est ex parte providentiae generalis ut
generalis est, ut instinctu quodam et primo motu, voluntatem cuiuslibet 15
moveat in singulis agendis quae sua actio potest attingere, ad id quod
melius est illi, licet diversimode secundum gradus et ordinem rerum,

ABCDEHIN'W

93 consentit] sentit W 94 eo] ea I 95 scilicet] sup. lin. al. man. C 96 divina]
om. BCDEHIN'W 97 percipiunt] percipuerint E participiunt D 98 instinctus]
institutus N' 99 sibi] om. BCDEHIN'W 99 alii¹] vero minus add. sed exp. W
99 magis alii] i. m. N' 1 Deo mediante] i. m. man. corr. A 1 ab] sup. lin. man. corr.
A in BCDEHIN'W 2 per] om. I 2-3 existens in voluntate] om. I 4 sicut] iam
add. i. m. E 4 Dei] rei I 4 naturaliter] vel universaliter add. N'W 6 in] om. A
8 homines] omnes N'W 8-9 uterentur ... homines] i. m. H 9 dispositi ... sequen-
tur] i. m. al. man. D 10 naturales] naturaliter BCDEHIN'W 10 naturales sequen-
tur] inv. D 11 sicut] sunt sed in sicut corr. N' 12 Sed] Si H 12 propter] per
N'W 14-15 ex ... est] i. m. al. man. E 16 id] illud BCDEHI 16 quod] quo sed in
quod corr. al. man. D

3 Cf. supra, p. 103, 70-77. 6 ARIST., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 224va; Iunt., III, 222B; 1248a 37-38).

iuxta illud quod dicit beatus DIONYSIUS 5° cap.^o De divinis nomini-
bus: «Super reliqua existentia, quae magis sunt circa optimum, abun-
dantius ipsius participantes | sunt, et plura et maiora ex eo donationes C 171rb
accipientes». Et quoad hoc in nullo, ut apparet, contrariatur dicta
determinatio secundum mentem PHILOSOPHI veritati fidei. Singulis enim,
ut tenet fides, providet, non solum in dando esse et conservando, sed
etiam in necessariis ad esse et ad bene esse providendo, iuxta illud
25 verbum DIONYSII De divinis nominibus cap.^o 4°: «Omnia divina
iustitia ordinat et, uniuscuiusque cognata, omnibus | existentibus donat», H 210va
sed hoc iuxta proportionem et gradus rerum.
| Sed in hoc consistit tota contrarietas et diversitas et error sive defectus
philosophorum, quod ultra | huiusmodi provisionem | Dei et curam
30 generalem quae respondet conditionibus et naturis rerum, non posuit
PHILOSOPHUS aliquam ulteriorem provisionem circa creaturam rationa-
lem secundum differentias meritorum et propriam electionem, quibus
multo aliter a Deo creaturis rationalibus providetur secundum differen-
tias meritorum et gratiarum, quam secundum differentias naturarum,
35 etiam sub eadem specie, immo modo contrario frequenter, ut, cum
duplex sit ordo rerum, ut habitum est supra, providentia divina magis
sequitur ordinem gratiarum quam naturarum. Unde inferioribus in
natura frequenter providet de maioribus bonis, glorificando scilicet
homines super angelos, et angelos bonos inferioris gradus naturalis
40 praeponendo angelis malis, ut | tactum est supra. Etiam in specie B 165vb
humana ordinatos a natura ad maiora eufortunia Deus frequenter,
quantum ad bona fortunae, dispensat maiora infortunia. Fides enim

ABCDEHIN'W

19 Super] Supra BCDEHIN'W 20 et¹] om. H 20 donationes] de notiones E
24 etiam] om. N'W 24 in] om. BCDEHI 24 necessariis] necessaria D necessitas
BEH necessitas sed in necessariis corr. al. man. C 25 verbum] om. AN'W 25-
26 Dionysii ... donat] Dionysii ... cognata scr. in lac. et omnibus ... donat i. m. man. corr.
A (cf. supra, p. XLIII) 27 sed ... rerum] om. (hom.) N'W 28 sive defectus] i.
m. man. corr. A 29 philosophorum] sive add. sed exp. E 30 posuit] posuerit E
32 quibus] sed vel quoniam add. i. m. al. man. C 33 providetur] producet H
33-34 differentias] differentiam B 35 etiam] et I 35 modo] om. W 36 du-
plex] dupliciter BD 37 ordinem] ordinationem BCDEHIN'W 37 Unde] om. B
40 angelis] om. BCDEHIN'W 40 Etiam] Et N' 41 ordinatos] ordinatis N'W
41 eufortunia] (cf. ARIST., *infra*, p. 120, 15). 42 fortunae] fortuna B

19-21 PS-DIONYSIUS, *De div. nom.*, c. 5, § 3 (*Dionysiaca*, I, 329-330, transl. Eriugena; PG 3, 818B). 25-26 ID, *op. cit.*, c. 8, § 7 (*Dionysiaca*, I, 434-435, transl. Eriugena; PG 3, 895A). 36 Cf. supra, p. 52, 33-34. 40 Cf. supra, p. 54, 86-(55), 20.

D 144ra

catholica ponit provisionem specialem circa creaturas racionales secundum | differentias meritorum et propriae electionis. Ex qua procedit quod illis quos ad vitam aeternam eligit, et quibus merita vitae suffragantur, saepius affici sinit inediis pluribus et rerum temporalium defectibus, ut circa adeptionem rerum fortunae quasi omnino infortunati esse ideantur, non obstante hoc quod etiam sint tales in dispositione naturali, quales PHILOSOPHUS ponit esse bene natos et bene fortunatos. Aliquibus ex illis autem quos ad poenas servat aeternas, temporalium bonorum concedit affluentiam, quasi sint secundum determinationem PHILOSOPHI bene fortunati, cum tamen in naturali dispositione non sint iuxta PHILOSOPHI determinationem bene nati ut possint esse bene fortunati. Et hoc modo motibus occultis voluntates electorum ad faciendum talia incitat, quibus privantur omni temporalium affluentia, et e converso | movendo voluntates | pra-|vorum impulsu ad agendum talia incitat, quibus acquirunt omnem affluentiam temporalium, quod omnino est contrarium, | ut videtur, praedictae determinationi PHILOSOPHI, sed non est omnino contrarium, sed partim contrarium, partim vero non.

I 116^{va}Bad. 229^{rc}N° 151^{rb}E 166^{va}Bad. 229^{rc}A 173va

| Ad cuius intellectum sciendum est quod circa creaturam intellectualem triplex est providentia divina: quaedam generalis et quaedam specialis, quae | inter se sunt diversae, et quaedam universalis, quae continet ambas.

Providentia generalis respicit naturam absolutam, et secundum istam Deus diversimode providet diversis secundum diversitatem naturarum in gradu et specie, aliter angelis, aliter hominibus, aliter brutis, aliter vegetabilibus, aliter inanimatis. Et diversis speciebus brutorum et vegetabilium diversimode providet, non solum in bonis naturalibus, et

ABCDEHIN'W

43 specialem] seminalem(?) sed specialem sub lin. al. man. D conf. W 43 creaturas racionales] causales rationes i. m. man. corr. A causales rationes BCDEHI tales rationes N'W 45-46 suffragantur] suffraguntur B 46 sinit] simit BEHI simit sed in sinit corr. C sinit(?) sed in sinit corr. D sunt W 48 sint] om. I 49 philosophus] plures N° 49 Aliquibus ex] Aliquibus (autem add. sed exp.) ex i. m. man. corr. (cf. supra, p. XXXVIII-XXXIX) A 49 Aliquibus] autem add. BCDEHIN'W 50 autem] om. BCDEHIN'W 52-53 cum ... fortunati] om. (hom.) B 53 possint] possit H 53 fortunati] fortuiti W 55 omni] omnium D 55 temporalium] spiritualium BEHIN'W spiritualium sed in temporalium corr. CD 56 movendo] modo CE 57 acquirunt omnem affluentiam] omni affluentia N'W 57 affluentiam] influentiam B affluentia N'W 57 temporalium] privantur N'W

49 Cf. ARIST., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 224ra; Iunt., III, f. 220M; 1247a 9-12). 51-52 *Ibid.* 52-53 *Ibid.*

membris quibus fugiunt nociva et adipiscuntur sibi proficua, sed etiam in bonis exterioribus quae pertinent ad usum et conservationem naturalium. Eis autem quae sunt in eadem specie, quantum est ex se et quantum est ex parte provisionis Dei generalis, aequaliter et in eisdem et eodem modo providet, et movet impulsu primo semper | voluntatem in omnibus quae restant agenda ad melius. Et si in hoc contingit diversitas, hoc procedit ex diversa dispositione naturali individuorum sub specie, propter quod unus magis disponitur ad recipiendum divinos impulsus et eorum perceptionem et executionem quam alter, iuxta determinationem superius habitam. Et in hoc sistit determinatio PHILOSOPHI, nec ponit | PHILOSOPHUS aliquam ulteriorem providentiam a Deo, et ponit quaecumque fiunt a divina provisione in Deo naturaliter fieri, quantum est ex parte Dei et etiam ex parte rerum, licet in rationabilibus eius executio per rationem et liberum arbitrium possit impediri, ut habitum est. Unde dicit in suo tractatu: «*Tale secundum esse, tale oportet et habere*»; omnem enim aliam providentiam negavit. Unde AVICENNA IX° *Metaphysicae* dicit sic: «*Causae superiores non conceduntur operari propter nos nec intendere aliquid propter nos, nec accedit eis electio. Hoc autem quod multae impressiones*» etc., ut habitum est supra, ubi dicit in fine: «*Intelligit ordinationem et | bonitatem quae melior esse potest, et secundum quod intelligit eam, fluit ipsa tali fluxu quo perfectius pervenitur ad ordinem secundum possibilitatem, et haec est intentio de cura*». Et sic

ABCDEHIN'W

69 nociva] notiva BE 70 et] ad add. N'W 71 Eis autem] Eiciunt(?) B Eiciunt E 71-72 et ... parte] om. I 72 est ex parte] ex parte est N° 72 et 1] om. N° 75 diversa dispositione] inv. BCDEHIN'W 76 propter] per(?) sed propter i. m. al. man. E per N'W 77 executionem] sub ipsius(?) add. sed exp. H 77 alter] aliter N° 77 determinationem] om. N° 78 habitam] habitum B 78 in] sup. lin. B 78 determinatio] terminatio BDEHI 78 nec] neque I 78 ponit] possit BEH possit sed in possit mut. al. man. D posuit CIN'W 80 est] om. N° 81 rationabilibus] rationalium I 81 executio] forte executione A executione BCDEHIN'W 83 suo tractatu] inv. N'W 83 tale] et add. N° 83 oportet] i. m. D 83 oportet et] inv. C 83 et] om. I 86 nec 1] neque I 86 intendere ... nec] om. (hom.) I 86 eis] ei CEHI 88 ordinationem] ordinem N'W 89 tali] secundum add. I 89 fluxu] influxu I 89 perfectius] superius BCDEHIN'W 90 de cura] om. C

77-78 Cf. supra, p. 105, 28-40. 78 Cf. ARIST., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 224ra; Iunt., III, f. 221 A-B; 1247a 25-29). 78-79 *Ibid.* (ms. VAT. lat. 2083, f. 224ra; Iunt., III, f. 221B; 1247a 29-31). 82 Cf. supra, p. 105, 40-(106), 49. 83 ARIST., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 224va; Iunt., III, f. 221M; 1248a 23-24). 85-87 AVICENNA, *Metaph.*, IX, c. 6 (ed. S. VAN RIET, p. 495, 35-37; f. 105vbA). 87 Cf. supra, p. 35, 59-62. 88-90 AVICENNA, *Metaph.*, IX, c. 6 (ed. S. VAN RIET, p. 496, 48-50; ed. 1508, f. 105vbA).

secundum philosophos nulla est Deo specialis cura de rebus. Unde quod dicitur in principio Tractatus de bona fortuna: «*Deum dignificamus dominum esse talium*», scilicet bonorum fortuitorum, «*ut dignis*, id est hominibus secundum quod digni sunt, *distribuat bona et mala*», aut dicit auctor secundum opinionem aliorum, quod forte insinuat cum subdit: 95 «*Deum pravorum non verisimile curam habere*», aut nullo modo crediderim tractatum illum PHILOSOPHI fuisse.

Bad. 229rd | Providentia vero specialis respicit merita et gratiam. Et secundum istam provisionem diversimode movet secundum diversitatem gratiarum et meritorum, aliter providendo bonis, aliter malis, et tam his quam illis 00 diversimode secundum diversitatem meritorum et demeritorum, secundum quod dicit AUGUSTINUS super illud Psalmi 71, «*Cantabo Domino secundum iustitiam eius*»: «*Qui videt merita animarum sic ordinari a Deo, ut dum sua cuique tribuuntur, pulchritudo universitatis nulla ex parte | violetur, in omnibus laudat Deum, si distinguat inter iustorum praemia 5 et peccatorum supplicia, quemadmodum his duobus universa creatura, quam Deus a se conditam regit, mirifica et paucis cognita pulchritudine decoratur*». Secundum hanc ergo providentiam suo impulsu bonis providet de bonis fortunae quandoque copiam, quandoque inediam, et similiter malis, secundum qualitatem meritorum et demeritorum, non 10 secundum dispositionem naturarum. Et derogat frequenter ordo huius provisionis ordini provisionis | praecedentis, ut illis | quibus secundum

E 166vb
Zucc. 347va

ABCDEHIN'W

92 principio] om. C 92 dignificamus] glorificamus BCDEHN'W glorificavimus I
93 dominum] est in add. sed exp. H 93 scilicet] donorum add. D 93 fortuitorum]
futorum W 93 dignis] ut add. sed exp. H 94 distribuat] distribuit B distribuit E
94 aut] hoc N'W 94 dicit] hoc add. sup. lin. D 95 cum] dicit add. sed exp. W
96 verisimile] visibile sed exp. et verisimile i. m. man. corr. A 96-97 crediderim]
crederem N'W 97 illum] i. m. B 98 respicit] i. m. al. man. E 99 diversimode]
om. W 99 secundum] om. N' 99 secundum diversitatem] om. B 99 secundum
diversitatem meritorum] meritorum secundum diversitatem sed signis inversionis inv. CDI
2 Domino] qui bona tribuit mihi (cf. Ps. XII, 6) add. N'W 5 in] oportet add. sed exp. E
5 si] sed W 5 distinguat] distinguunt I 6 peccatorum] praedicatorum sed del. et
peccatorum i. m. al. man. D 7 a] ad BCDEHIN'W 7 regit] scr. sed exp. et tetigit i.
m. al. man. E 7 cognita] per add. sed exp. E 9 de bonis] iter E om. W 11 huius]
huiusmodi IN'W 12 praecedentis ut] scr. in ras. man. corr. A

92-94 ARIST., *Magna Moralia*, II, c. 8 (ms. VAT. lat. 2083, f. 223va; Iunt., III, f. 183G; in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, 13,4; 1207a 7-8. 96 *Ibid.* (Iunt., III, f. 183G; in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, 13,5; 1207a 17). 2-3 Ps. 7,18. 3-8 AUGUST., *Enarr. in Ps.*, Ps. 7 (CC lat. 38, p. 48, n. 19 l. 15-18 et 24-28; PL 36, 108).

dispositionem naturae providendum esset secundum generalem provisio-
nem et dispositionem naturalem semper aut ut in pluribus bona, quasi
15 secundum bonam fortunam secundum supra determinata, secundum
istam provisionem specialem provideantur eis e converso semper aut ut
in pluribus mala, et e contrario, quae secundum generalem provisionem
et naturalem dispositionem essent providenda semper aut frequenter
adversa secundum malam fortunam, secundum provisionem specialem | H 211ra
20 providentur eis e contrario semper aut ut in pluribus bona. Ut secundum
hoc quod videamus | aliquos semper aut ut in pluribus prosperare in N' 151va
bonis fortunae, alios autem e contrario, quod non potest esse sine causa,
re vera verissimum est. Non est enim tamquam a causa materiali
receptiva et quasi dispositoria, nisi ab | eis quae in nobis sunt a natura, A 173vb
25 vel a merito et gratia vel gratiae defectu aut demerito, et a Deo tamquam
a causa efficiente impulsiva prima. A natura autem et divino impulsu
secundum generalem providentiam, quae procedit quantum est de se
aequaliter super omnes modo naturalis diffusionis, et non electionis,
iuxta determinationem PHILOSOPHI. Cuius determinatio verissima esset,
30 si | nulla est alia provisio secundum quod ponit: tunc enim non nisi W 185va
secundum dictum modum esset eufortunium vel infortunium hominibus,
scilicet secundum diversos gradus | iuxta diversam dispositionem na- B 166rb
turae. Sed ista suppositio falsa est et haeretica, propter quod necessario
falsificatur | determinatio PHILOSOPHI. Immo generalem provisionem, C 171vb
35 quae deberet esse secundum dispositionem naturarum, mutat in suo
effectu provisio specialis quae procedit | secundum dispositionem meri- I 116vb

ABCDEHIN'W

15 determinata] praedeterminata CN' 16 provideantur] providentur I 16 ut]
om. N'W 17 quae] scr. sed vel quibus add. i. m. al. man. C quibus N'W 18 essent]
prop. add. sed exp. A 19 provisionem specialem] inv. BCDEHIN'W 20 providen-
tur] provideantur(?) sed in providentur corr. I 21 quod] scr. sed quid i. m. al. man. C
om. N'W 21 ut] om. B 21 in '1] om. E 22 sine] om. W 23 Non est] Est non
sed signis inversionis inv. N' 23 materiali] naturali N'W in add. sed exp. A 24 recep-
tiva] receptam BC 24 quasi] sup. lin. A 24 dispositoria] dispositiva sed in dispo-
sitoria corr. C 28 modo] modos I 28 diffusionis] definitionis sed dispositionis i. m.
al. man. C definitionis DEHI disfunctionis W 28 et non electionis] om. N' 29 iux-
ta] secundum sed del. et iuxta i. m. B 29 determinatio] philosophi add. sed exp. N'
29 esset] est N'W 31 eufortunium] fortunium E 35 deberet] debent BCEI debet
N'W dicunt H 35-36 in suo effectum] i. m. man. corr. A 35 suo] effi- add. sed exp. W

15 Cf. *supra*, 106, 64-(p. 108.) 97. 26-29 Cf. ARIST., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (Iunt., III, f. 221C; 1247a 31-32); *Id.*, *Magna Moralia*, II, c. 8 (Iunt., III, f. 183H; 1207a 6-9). 31 Cf. *supra*, p. 106, 64-(p. 108.) 97.

torum. Dispensantur enim a Deo bona et mala, sive fortunae quaecumque alia, hominibus plus secundum hanc dispensationem specialem, quae est modo electionis et voluntate liberi arbitrii, quam secundum illam generalem, quae est quasi modo naturae et absque electione, maxime secundum positionem philosophorum, qui illam provisionem posuerunt procedere a Deo naturali necessitate, concomitante voluntate, sicut et ponebant ab eo procedere productionem creaturarum, ut habitum est supra.

Bad. 229^{vd}Zucc. 347vb

Cum tamen secundum fidem catholicam non procedit illa prima provisio nisi voluntate et libera electione secundum libertatem arbitrii, sicut et secunda, licet modo naturae procedit illa prima, et ista secunda modo electionis, in quantum illa prima uniformiter omnibus praesentatur secundum naturam speciei, non sic ista secunda sed difformiter secundum diversitatem meritum, et secundum hoc insufficiens et vanum est et erroneum, quidquid PHILOSOPHUS determinat de bona fortuna. Non quin secundum cursum naturae et generalem providentiam ita oporteret poni ut ipse determinat, si non esset providentia specialis, sed quia nihil tangit de dicta | providentia speciali, ideo insufficiens est quod dicit. Vanum autem est et erroneum, quia quasi negando illam providentiam ponit bonam fortunam et dispensationem omnem a Deo circa creaturas fieri necessitate naturae, et ex parte Dei et ex parte rerum, ita quod non posset aliter fieri ut semper vel frequenter, nisi impedimentum aliquod adhiberet hominis liberum arbitrium propria electione et consiliatone, quam tamen consiliationem denegat bene fortunatis, quia quoad actum consiliandi vult eos esse sine ratione, quemadmodum caecus est sine vi visiva, et sic quasi omnino naturali necessitate,

ABCDEHIN'W

37 fortunae] fortitudine BDEHI fortitudine *sed in* fortunae *corr.* C 38 hominibus] a Deo *add.* ABCDEHIN'W 41 et absque] *iter. sed del.* B 42 concomitante] concedente N'W 45 procedit] procedat N'W 45 prima] *sup. lin.* A 46 et] ex N'W 47 procedit] procedat N'W 49 naturam] materiam B 49 naturam speciei] *scr. in ras. man. corr.* A 49 sic] autem *add.* BCDEHIW a *add.* N' 50 diversitatem] diversitates W 50 insufficiens et] *i. m. man. corr.* A 51 vanum] vacuum N' 51 determinat] determinavit C 54-55 sed ... quasi] *licet quod sed exp. et del. et sed ... quasi i. m. man. corr.* A 56 ponit] potuit B 57 Dei] de B de *sed in* Dei *corr. al. man.* D 57 Dei ... parte] *om. (hom.)* EI 58 aliter] alter N'W 58 ut] ubi N' 58-59 impedimentum] impetum *sed in* impedimentum *corr.* A 59 adhiberet] adhibet BCDEHI 61 actum] causam N'W 62 naturali] naturale B

43-44 Cf. *supra*, p. 33, 34-(p. 35.) 70.

quantum est ex parte Dei et quantum est ex parte hominis, ponit aliquos esse bene fortunatos, ita quod non posset eufortunium impediri in eis nisi ab aliquo extrinsecus contingente.

Et secundum hoc determinatio PHILOSOPHI in hoc tractatu, si tamen ponat | Deum nihil influere sua generali providentia nisi mediante corpore caelesti, reduci | habet ad fatalem dispositionem, et hoc dupliciter: primo, in quantum scilicet corporalis dispositio secundum quam habilitatur anima ad recipiendum divinos impulsus, modo praedicto causatur ab astris tamquam imprimentibus eam; secundo, in quantum divinus impulsus non descendit super animas nostras nisi per astra et mediantibus corporibus caelestibus tamquam de proximo impellentibus. Et | sic astris eufortunium vel diffortunium debet ascribi, et per hoc fato in quantum procedit ab astris, et fortunae in quantum procedit a dispositione naturali.

Quod falsum est. | Licet enim dicta dispositio corporalis materialis et receptiva, per quam habilitatur anima ad recipiendum divinos impulsus, sit ab astris et corporibus caelestibus, quod tamen impulsus | tam varii, et ad tam varios effectus, et indefinitos et incontinentes et inconnexos naturalibus effectibus stellarum et corporum caelestium | fiant effective mediantibus corporibus caelestibus vel astris universaliter, hoc omnino est impossibile, quoniam, ut iam dictum est supra, quod fortuitum est secundum bonam fortunam, licet sit fortuitum respectu propositi bene

ABCDEHIN'W

64 posset] possit W 64 eufortunium] *i. m. man. corr.* A 64 in eis] *sup. lin. man. corr.* A 65 contingente] contingente *sed in* contingente *corr.* B 66-68 in ... caelesti] *i. m. man. corr.* A 66 in hoc] *iter.* I 68 fatalem] fan- in lac. *al. man. et talem scr.* D 69-69 et ... primo] *sup. lin. man. corr.* A 71 ab astris] abstractis E 71 astris] *et sic astris secundum determinationem philosophi, add. sed del.* A 71 eam] *sup. lin. man. corr.* A 71-74 secundo ... astris] dictam dispositionem *del. et secundo ... astris i. m. man. corr.* A 71 in quantum] *sup. lin. man. corr.* A 72 animas] *et add. sed exp.* E 74 diffortunium] (cf. A. BLAISE, *Lexicon latinitatis* ..., 1975, p. 306: "infortuna...") 75 et] *om.* E 77 dispositio corporalis] dispositionalis *sed corporalis i. m. al. man.* E 77 et] etiam W 79 sit] sic C 79 impulsus] repulsus D 80 et²] *om.* W 82 universaliter] naturaliter W vel qualiter *add.* N' 82 omnino] modo *sed del. et omnino sup. lin. al. man.* D 83 est impossibile] *inv.* H 83 quoniam] *om.* W 83 fortuitum] fortunatum CE 84 respectu] praeteriti *add. sed exp.* W

66-68 Cf. ARIST., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (Iunt., III, f. 221M; 1248a 25-27); AVERROES, *Phys. VIII, comm.* 43 (Iunt., IV, f. 383G; in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, 2, 237). 71-74 Cf. AVICENNA, *Metaph.*, IX, c. 4 (ed. S. VAN RIET, p. 485, 22-486,55; ed. 1508, f. 105ra). 83 Cf. *supra*, p. 89, 47-51.

fortunati, quia improvisum est ab ipso, et absque ratione eius et
 proposito, non tamen potest esse improvisum et absque intento impel-
 lentis. Aliter enim respectu eius similiter esset fortuitum, et sic, quantum
 est ex se, esset causa illius per accidens, quam oporteret reduci ad
 causam per se, aut esset abire in infinitum. Nec esset possibile stare in
 causa a qua esset | intentum non provisum, cuiusmodi est causa pure
 naturalis quia omnis talis causa ad causam providentem et agentem per
 cognitionem reducitur, cuiusmodi non est nisi Deus, primus motor
 omnium, secundum determinationem PHILOSOPHI in VIII° Physicorum.
 Casus autem fortuiti | potentes contingere per intentionem huius agentis
 infinitatem quandam habent et inconnexionem ad alios effectus intentos
 ab aliis agentibus cum quibus contingunt, ut invenire thesaurum cum
 fossione foveae, propter | quod fieri possunt praeter intentionem cuius-
 libet alterius agentis, et esse fortuiti respectu illius, et ita fieri praeter
 omnem impulsus ab illo sicut a causa per se, sive mediata sive
 immediata, quia a causa per se, in quantum est per se, nullus effectus
 fit nisi per intentionem, vel a natura vel a proposito.
 | Quod ita sit ex parte corporum caelestium et astorum, patet ex hoc,
 quia agunt per modum naturae in haec inferiora, cuius non est per se
 intendere nisi ad unum, et nullo modo ad plura, nisi per quandam
 naturalem et per se connexionem se habeant ad invicem, per quam fiunt
 quodam modo unum.

Effectus igitur qui nullo modo per se, sed solum per accidens connexi
 sunt cum naturali effectui caeli, et ita nullo modo unus cum illo, nullo

ABCDEHIN'W

85 improvisum] *conf. sed in improvisum corr.* C impulsus D propter visum BE 85 et 2]
 in add. B 86 tamen] propter *add. sed exp.* I 86 intento] intentione D 87 Ali-
 ter] Alter W 88 est] esset W 90 cuiusmodi] cuius EI 92 cuiusmodi] cuius EI
 93 in] *om.* BCDEHIN'W 94 autem] est BEHI est *sed enim sup. lin. al. man. et vel*
autem add. sub lin. al. man. C est *sed in etiam mut.* D 94 fortuiti] fortuitu H 94 per]
scr. sed vel praeter add. sup. lin. al. man. C 94 huius] huiusmodi CDIN' 94 agentis]
 et add. N' 95 et] ad BCDEHI ad *sup. lin.* W *om.* N' 95 inconnexionem] connexio-
 nem I 96 contingunt] contingit N' 97 fieri] dici BCDEHIN'W 97-98 cuiusli-
 bet] cuiusque B 98 esse] extra *sed in esse corr. al. man.* D 98 fortuiti] fortuitu
 BCEHIN' 99 mediata sive] *om. (hom.)* B 99-00 mediata sive immediata] imme-
 diata sive mediata N'W 00 immediata] -diata(?) I 00 effectus] *i. m. man. corr.* A
 1 vel] *om.* B 2 ita] uti *sed in ita corr. al. man.* D 3 modum] medium B 3 in]
 ad B 3 cuius] cuiusmodi B 4 unum] bonum I 7 solum] solummodo C

92-93 Cf. ARIST., *Phys.*, VIII, c. 5 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, VIII (ed. Leon., II, p. 404b, text. 43); Iunt., IV, 382G-K; 258a 3-27).

modo possunt esse eius effectus per se et per se intenti ab illo. Tales
 10 autem sunt plures effectus bonae fortunae, sicut effectus qui est inventio
 thesauri nullo modo per se connexus est cum effectui illo qui est fossio
 foveae. Corpus ergo caeleste nullo modo potest esse causa per se
 intendens inventionem thesauri, et ideo neque agere impulsus ad ipsam,
 etsi forte in corpore caelesti sit aliqua causa | per se fossionis intendens H 211va
 15 ipsam et instigans et impellens naturaliter fodientem ad fodiendum. Et
 sicut non est per se connexa fossio isti effectui caelestis corporis, nec
 alicui alteri, et sicut ipsa non est per se connexa alicui effectui naturali
 caelestis corporis, sic nec plures alii effectus fortuiti, qui circa effectus
 eius naturales poterunt contingere.
 20 Nullum tamen inconueniens est quod aliqui effectus fortuiti hominis
 per se sint | connexi naturali effectui corporis caelestis, et sic per se intenti I 117ra
 ab illo, ipso ad illum impellente | hominem, et Deo mediante caelo, B 166vb
 quemadmodum in homine aegrotante potest impellere appetitum ad
 comedendum aliquem cibum, per quem per se sanitatem recipit, quam
 25 non intendebat acquirere in comedendo. Unde ad effectum talis bonae
 fortunae | sufficit generalis providentia divina et eius impulsus mediante D 144vb
 caelesti corpore, et hoc non fit nisi in effectibus corporalibus, qui fiunt in
 homine et non subsunt arbitrio eius, quia impellit ad eos excitando et
 etiam ad effectus prosecutionem adiu-|vando praeter omnem hominis W 186ra
 30 intentionem.
 | In effectibus etiam corporalibus qui fiunt in homine et subsunt quoquo Bad. 22
 modo libero | eius arbitrio, dicunt aliqui quod impellit quandoque E 167rb
 utroque modo. Et hoc vel impulsione mansiva, ut videlicet aliquis homo
 habeat ex aliqua impressione corporis caelestis «quandam vim | et Bad. 23
 35 efficaciam etiam praeter illas quae ad qualitates activas et passivas

ABCDEHIN'W

9 esse] *om.* B 11 modo] cum *add. sed exp.* D 12 causa] causam *sed in causa corr.* D
 13 neque] nec I 13 impulsus] impulsu E 13 ad ipsam] *om.* N'W 14 in cor-
 pore caelesti] *i. m. man. corr.* A 14 sit] sicut W 16 sicut] sic B 16 caelestis]
 caelesti E 16 nec] nos B 18 circa] est H 21 sint] sunt W coq-(?) *add. sed del.* D
 21 effectui] effectus B 21 corporis caelestis] *inv.* N' 22 ad] illud *add. sed exp.* C
 22 impellente] impellendo W 22 hominem] homine D 22 Deo] ideo B 23 ho-
 mine] caelo W 24 comedendum] comedendum(?) BCEN'W 25 comedendo]
 comedendo(?) BEN'W 27 nisi] mediantibus *add. sed exp.* H 27 qui] quin *sed*
in qui corr. D 31 et] *sup. lin.* C 31 quoquo] quo quodam *sed -dam exp.* A
 32 quod] non *add.* N' 35 activas] accidens D

34-(p. 114,)39 THOMAS DE AQ. *Summa contra Gent.*, III, c. 92 (ed. Leon., XIV, 281a).

A 174rb *elementorum consequuntur, quam alius | non habet, ut in sanando medicus*
unus habet vim quam non habet alius, et similiter agricola in plantando,
et miles in hostes impugnando, et hoc quemadmodum magnes vim habet
 Zucc. 348rb *ad attrahendum ferrum» quod non habet alius lapis. De quo non est |*
dubium, quin talem vim impellendi habet corpus caeleste super unam 40
speciem totam, sed utrum super unum particulare ita quod non super
alterum, magnum dubium est de hoc.

Minus autem dubium est an ad tempus impulsione transeunte super
 individua illius temporis, et magis super unum quam super alterum
 secundum quod ad receptionem illius magis et minus sunt disposita. 45
 Bad. 230^{rg} | Certum tamen est quod, si ex pulsu caelesti vel a Deo mediante corpore
 caelesti sit aliquis benefortunatus in effectibus exterioribus, de quibus
 est bona fortuna, quae non subsunt libero arbitrio, quod hoc oportet
 ponere isto modo, ut videlicet aliquis habeat in corpore suo aliquam
 impressionem a corpore caelesti, qua anima rationalis per generalem 50
 impulsus quem recipit a Deo in suo corpore mediante corpore caelesti,
 possit excitari ad prosequendum semper aut frequenter effectus secun-
 dum bonam fortunam, et quod hoc pertinet | ad dignitatem et gradum
 naturae intellectus humani, quod sic sufficienter per generalem impulsus
 caeli et dispositionem sui corporis excitetur ad prosequendum semper vel 55
 frequentius effectus bonae fortunae, quemadmodum pertinet ad naturam
 bruti animalis quod sufficienter per generalem impulsus caeli et dispo-
 sitionem sui corporis appetitus eius excitetur ad prosequendum semper
 vel frequentius effectum aliquem sibi naturalem, quemadmodum hericius
 antrum foveae versus boream claudit, cum instat tempus quo flare | 60
 debet. Quod aliquis habeat in corpore suo impressionem a corpore
 caelesti qua possit recipere impulsus specialem a Deo immediate, licet
 non mediante corpore caelesti, ad prosequendum effectus bonae for-
 tunae, non negamus secundum praedeterminata.

ABCDEHIN'W

36 consequuntur] consequitur C 39 ad ... habet] om. (hom.) E 39 attrahendum]
 trahendum BCDHIW 39 quod] scr. sed in quam mut. al. man. D 40 talem] tale B
 40 super] i. m. al. man. C 46-(p. 116,)93 Certum ... fortunatus] i. m. inf. man. corr. A
 46 si] aliquis add. sed exp. A 46 vel] om. E 46-47 vel ... caelesti] om. (hom.) I
 47 quibus] quo sed in quibus corr. N' 49 corpore] om. E 53 et²] ad H 55-
 57 excitetur ... corporis] om. (hom.) H 55 excitetur] exciteretur sed in excitetur corr. B
 56 frequentius] frequenter BCDEIN'W 58 excitetur] exercitetur N' 59 frequen-
 tius] frequenter BCDEHIN'W 59-60 hericius antrum] antrum hericius sed signis
 inversionis inv. D inv. C 60 foveae] fovet E 60 flare] solet et add. BCDEHIN'W
 61 Quod] autem add. N'W 61 suo] scilicet B 63 non] scr. sed vel neque add. i. m. C
 64 praedeterminata] determinata E

65 Et non restat de dubio nisi an per generalem impulsus factum a Deo
 mediante corpore caelesti sufficienter | anima habens dictam dispositio- B 167ra
 nem in suo corpore excitetur ad prosequendum absque proposito liberi
 arbitrii talia, ex quibus contingunt semper vel frequenter effectus bonae
 fortunae.

70 Sed, cum anima talia prosequatur ut natura, non ut rationalis
 voluntas, ut natura autem nihil prosequitur aliquid determinatum nisi
 et determinatum sit ad illud, vel ex se, ut grave ad descensum deorsum,
 vel ex eo cui est coniunctum, ut anima ex suo corpore, quemadmodum
 determinatur appetitus hericii ad claudendum antrum, aut ex ipso
 75 impulsu, quemadmodum determinatur qui a Deo immediate impellitur,
 isto tertio modo ponunt secundum dictam positionem non fieri istam
 determinationem.

Fiet ergo aut primo modo, aut secundo.

Non primo modo, quia sic determinatum non potest ad aliud nisi per
 80 violentiam | inclinari.

Non restat ergo nisi secundus modus, scilicet quod anima habeat ex
 dispositione corporis, ut ille generalis impulsus modo determinetur ad
 unum, modo ad aliud, quae omnino sunt inconnexa. | Quod non potest
 esse, quia illa dispositio est pure naturalis et materialis, et sic in tantum
 85 determinata ad unum in homine sicut et dispositio quae est in bruto.
 Quare, cum ex illo, quod est omnino determinatum ad unum, id quod
 est ex se indeterminatum, non potest determinari ad aliud, anima igitur
 ex tali dispositione corporis non potest ad aliud determinari quam ad
 unum, ad quod ordinatur illa dispositio corporalis. | Quare, | ulterius
 90 cum bona fortuna non potest contingere alicui universaliter nisi deter-

ABCDEHIN'W

65 restat de] restante N' 65 de] del-(?) sed in de corr. H 66 caelesti] om. D
 66 habens] sup. lin. W 67 excitetur] excitare sed in excitetur corr. al. man. D
 68 semper vel] i. m. man. corr. A 70 cum] in B 71 autem] aut I 71 aliquid]
 ad D 71 nisi] alia H 72 et] sup. lin. man. corr. A etiam N' 72 illud] scr. sed exp.
 et aliud i. m. al. man. E 72 descensum] descendendum E 72 descensum deorsum]
 inv. I 74 ipso] ipsa sed in ipso corr. man. corr. A impressione add. sed exp. A 76 po-
 nunt] ponant E 76 positionem] dispositionem N' rationem C 78 Fiet] Fiat N'
 Fieret D 80 inclinari] i. m. man. corr. A 81 ergo] igitur BCDEHIN'W 81 ani-
 ma] non E 83 aliud] illud I 83 omnino] omnia BCDEHIN'W 86 omnino]
 om. B 86 id] illud N'W 86 quod] iter. D 87 ex] in B 87 indeterminatum]
 determinatum B 88 quam] quoniam sed vel quam add. i. m. al. man. C 89 ad] id E
 89 Quare] quaeritur add. D 90 cum] homo add. sed exp. I

76 Cf. supra, 113, 31-114, 45.

minetur diversimode ad diversa, nullo igitur modo mediante impressione a corpore caelesti potest anima determinari ad varios effectus bonae fortunae, ut universaliter sit quis bene fortunatus.

Bad. 230^{rh} | De effectibus autem spiritualibus ad quos ordinatur liberum arbitrium, certum est quod potest esse a caelesti corpore naturalis dispositio in homine ad recipiendum impulsus ad electionem operis spiritualis ut virtutis. Et possunt impulsus excitantes volentem ad hoc fieri a corpore caelesti et a Deo mediante illo, sed non ad executionem, quia ad executionem talium nullo modo se extendit virtus corporum caelestium aut etiam angelorum, qui similiter solo impulsu quodam allectionis aut alicuius huiusmodi possunt excitare, sed solius Dei, cui soli subest hominis liberum arbitrium.

Quod similiter effectus fortuiti secundum bonam fortunam possunt fieri praeter intentionem agentis ex proposito et intellectu, et esse fortuiti respectu illius, et ita fieri per se, absque omni impulsu ab illo, patet, quia agens per intellectum et voluntatem et ex proposito contingentia quaedam suo effectui per se potest coniungere, quod non potest naturale agens, ut iam dictum est de caelo. Agentis enim | per intellectum est inordinata ordinare, | et indivisa dividere, et inconiuncta coniungere, ut haec vis activa spiritualis per intellectum et voluntatem sit altior virtute corporali et virtute naturali, ut non ad qualia extendit se per intellectum et voluntatem, alia se extendant per naturam. Quod patet in infima natura intellectuali, scilicet in homine. Homo enim unus sciens locum | thesauri absconditi in agro posset alium hominem in-|stigare ad ibi fodiendum foveam, intendendo ut ille ibi inveniret thesaurum, respectu cuius inventio thesauri est per accidens, non autem respectu instigantis et coniungentis effectum qui sequitur illum per accidens, illi quem agit per se et ex proposito ad instinctum alterius.

ABCDEHIN'W

91 diversimode] diversitate D 91 igitur] ergo BCDEHIN'W 91-92 impressione a] om. C 93 bene] om. W 94 spiritualibus] scr. sed vel specia- add. i. m. al. man. C 94 quos] quod I 97 excitantes] voluntate add. sed exp. A 00 similiter] in add. N' 00 impulsu] -pulsu(?) N' 4 agentis] enim per intellectum est add. sed exp. B 6 contingentia] contingetur E 7 effectui] effectum N' 10 virtute] om. B 11 extendit se] inv. BCDEHI 12 alia] ad illa N'W 12 extendant] extendat D extendit sed in extendat mut. W 12 in] om. BEHI i. m. C sup. lin. D 13 homine] iter. I 13 unus] om. BCDEHIN'W 14 absconditi] abscondi N' 14 instigare] om. N' 18 et] om. N'

8 Cf. *supra*, p. 111, 77-(112,)87 et 112, 7-(113,)9.

Licet autem agens per intellectum et voluntatem sic potest coniungere quaedam inconnexa, ut quosdam effectus per accidens respectu alterius effectui per se eiusdem, qui tamen am-|bo sunt intenti ab ipso coniungente, ut patet in exemplo iam posito, quia tamen uni effectui per se intento ab aliquo infiniti alii possunt esse coniuncti accidentaliter et inconnexi eidem, qui per se possunt ei connecti per agens per se praevidens et in-|tendens utrumque, cum omne agens per accidens reduc-|ibile est ad tale per se agens, sicut dictum est, infinita accidentaliter connexa praevidere, sive circa unum | effectum per se intentum ab aliquo sive circa plures, et per se illa connectere non potest nisi agens providentiae sive praevidentiae infinitae, cuiusmodi non est nisi solus Deus, cuius virtus est universalis et per se respectu omnium effectuum generaliter, omni alia virtute respectu ipsius existente particulari, non respectu omnium effectuum universaliter, sed solum particulariter respectu aliquorum effectuum particularium. Quare, cum effectibus qui per se sunt intenti ab aliquo bene fortunato per intellectum et propositum infiniti alii possunt accidentaliter esse connexi cuilibet illorum et respectu omnium aliorum infinitorum, dicitur aliquis bene fortunatus eo quod in omnibus quae agit, in effectibus sic contingentibus prosperatur praeter propositum et rationem, et hoc aut semper aut in pluribus, sicut dictum est. Quos «*necesse est esse infinitos*, ut non cadunt sub scientia humana», secundum PHILOSOPHUM II° Physicorum | et VI° Metaphysicae, et propter idem nec sub scientia angelorum.

Effectus ergo omnes fortuitos secundum bonam fortunam alicui possibiles contingere, solius Dei est praevidere, et eos intendere, et ad

ABCDEHIN'W

19 et] sup. lin. D 19 sic potest] inv. N'W 21 effectui] effectum BEN' 21 tamen] cum D 22 in] ex I 23 alii] illi add. sed exp. A 24 eidem] idem sed in eidem corr. C 24 qui] est add. N'W 25 et intendens] iter. N' 28 sive circa plures] iter. I 29 providentiae] non potest nisi agens add. N' 29 praevidentiae] providentiae C connectere I 29 cuiusmodi] cuius E 30 virtus] equitas I 31 non] autem add. BCDEHIN'W 31 respectu] ipsius existente particulari add. sed del. C 35 cuilibet] cibis(?) sed del. et cuilibet i. m. al. man. C 35 illorum] illo N' 36 fortunatus] quae add. sed exp. B 38 semper] vel frequenter add. sed exp. W 39 Quos] Quod I 39 cadunt] cadant N'W 40 II°] III° W 41 nec] neque I 42 ergo] sup. lin. man. corr. A 43 possibiles] plures H plures sed vel possibiles i. m. al. man. C 43 praevidere] providere N' 43 et²] om. BCDEHIN'W

22 Cf. *supra*, p. 116, 13-18. 26 Cf. *supra*, p. 112, 89-93. 39 Cf. ARIST., *Metaph.*, VI, c. 3 (Iunt., VIII, f. 149K; 1027a 20-29); ID., *Phys.*, II, c. 5 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 81b, text. 53); Iunt., IV, f. 69A-B; 197a 8-10).

ipsos exsequendos impellere, et hoc per se et immediate, quia nec
mediante caelo illud possibile est fieri nec etiam mediante aliqua creatura
| intellectuali.

Non mediante caelo, quia actio eius non est nisi ad aliquid unum
determinatum, et ideo nec potest connectere, et per consequens, nec
intendere plures effectus tantum modo accidentaliter connexos.

Nec mediante creatura intellectuali, quia licet potest plures tales
connectere et eos intendere per se, et < tanto > plures angelus quam
homo, quanto superior est in gradu naturae, non tamen potest prae-
videre infinitos tales, ut connectat et intendat eos.

| Ex quo plane patet falsum esse omnia fortuita secundum bonam
fortunam fieri a Deo per | astra et caelum et secundum fatalem
dispositionem, dico sicut per impellens in actum. Bene enim verum est,
quod fiunt per caelum sicut per imprimens dispositionem illam, qua
anima | habilitatur ad illum impulsus, sed hoc non ponit ipsos fieri per
fatalem dispositionem, quia ipsa non pertinet nisi ad genus causae, unde
est principium motus. Sed illud sequeretur necessario, ut dictum est, si
PHILOSOPHUS in hoc tractatu ponat Deum nihil influere sua generali
providentia super animas nostras nisi mediante caelo.

Aut ergo falsum | est quod supponit, scilicet aliquos bene fortunatos
esse universaliter, quia hoc non potest eis contingere mediante influentia
caeli, ut scilicet aliquis recipiat impulsus a caelo, ut semper aut
frequenter eligat agere ea quibus consequatur tamquam accidentaliter
coniunctum, quod sibi melius est, sed solum ut recipiat a caelo impulsus
ad aliquos effectus determinatos, et quod magis est, nec virtute naturali

ABCDEHIN'W

44 hoc per] *inv.* W 44 hoc per se] per hoc se per N' 44 nec] neque I 47 ad]
om. D 48 nec ¹] non BCDEHIN'W 48 per] *om.* D 49 effectus] tam *add.* N'
49 connexos] *om.* W 52 superior est] superiorem E 52 in] statu *add.* D 52 na-
turae] *om.* W 54 plane patet] *inv.* C 54 patet] *i. m. al. man.* E 54 fortuita] *iter.*
sed del. C 55 fatalem] fantalem BH fantalem *sed in fatalem corr.* CDE 56 impel-
lens] interpellens N' 57 caelum] et cetera (?) *add. sed cetera (?) exp.* D 58 ipsos] *scr.*
sed exp. N' 59 fatalem] fantalem *sed in fatalem corr.* C 59 quia] anima *add. sed*
exp. B 60 sequeretur] sequeretur B 61 generali] *conf. et generali i. m. al. man.* E
63 supponit] supponat D 65 ut ¹] *om.* B 65 aliquis] quis BDHN'W recuperat
add. sed exp. I 65 ut] aut W 66 ea] *om.* BCDEHIN'W 66 consequatur] conse-
cratur E 66 tamquam] cum *add.* E 68 determinatos] declinatos I 68 est] *om.* H

60 Cf. *supra*, p. 110, 45-(111), 76. 61-62 Cf. ARIST., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (Iunt., III, f. 221M; 1248a 25-27); AVERROES, *Phys. VIII comm.* 43 (Iunt., IV, f. 383G; in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, 2, 237).

angelica posset universaliter tales impulsus recipere. | Bene tamen verum
est, quod per dictam impressionem a caelo potest esse iuxta determina-
tionem PHILOSOPHI universaliter bene natus ad recipiendum alterius
impulsus, scilicet Dei immediate, ut sit universaliter bene fortunatus.

Aut quando naturam sine ratione, quam appellat bonam fortunam,
reducit ad principium divinum in nobis quod est supra nos, ut est Deus,
non intendit quod | impulsus quibus consequitur quis effectus ut sit
universaliter bene fortunatus, fiant in nobis ab illo principio mediante
caelo, sed immediate.

| Ut secundum hoc generalem providentiam Dei circa homines duplicem
distingamus: unam mediante | corpore caelesti, quae fit principaliter
super corpora nostra, et per corpora super animas nostras, et aliam
immediate, quae fit primo super animas, et per animas super corpora.
Secundum istam enim solum modo procedunt effectus bonae fortunae
circa illum qui est universaliter bene fortunatus secundum modum
praedeterminatum, qui magis concordat fidei.

| Ex quo plane apparet quod, cum ARISTOTELES PHILOSOPHUS plane sentit
in VIII° Physicorum quod primum movens, | Deus scilicet, non
imprimit aut agit circa haec inferiora nisi mediante caelo, secundum
quod COMMENTATOR suus omnino exponit eum ibidem dicens: «Voluntas
antiqua nihil agit novum nisi mediante alio *antiquo*», appellando «volun-
tatem *antiquam*» voluntatem Dei, aliud «*antiquum*» corpus caeli, et
auctor huius tractatus supponit quod homo possit esse universaliter bene
fortunatus, et ostensum est quod hoc non posset fieri mediante caelo,
plane, inquam, apparet quod ARISTOTELES sententiam huius tractatus

ABCDEHIN'W

71 philosophi] *i. m.* N' 72 universaliter] universali C 75 quis] aliquis N'W
75 ut] *om.* B 75-76 sit universaliter] *inv.* D 76 fiant] *om.* W 78 hoc] hanc (?) I
79 mediante] immediate *sed im- exp.* I 80 super] tuas *add. sed exp.* D 83 est]
unde *add. sed exp.* B 85 plane] *om.* N' 86 in] *om.* W 86 quod] *scr. sed -dam i.*
m. al. man. E 88 ibidem] *om.* E 88 ibidem dicens] *inv.* N'W 88 dicens:] "Item.
add. E 89 nisi] nihil E 89 mediante] aliquo *add. sed del.* A 89 alio] aliquod *sed*
vel alio *i. m. al. man.* C aliquo *add.* C 90 et] auctor *add. sed exp.* I 91 huius]
huiusmodi IN' 93 plane] plana N' 93-(p. 120,)94 sententiam ... ponere] *scr. in lac.*
man. corr. A 93 huius] huiusmodi I

70-71 Cf. ARIST., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 224va-vb; Iunt., III, 222B; 1248b 3-7). 83-84 Cf. *supra*, p. 104, 95-106, 59. 85-87 Cf. ARIST., *Phys.*, VIII, c. 5 (in THOMAE DE AQ., *In Phys. Comm.*, VIII (ed. Leon., II, p. 404b, text. 43); Iunt., IV, 382G-K; 258a 3-27). 88-89 AVERROES, *Phys.*, VIII, *comm.* 43 (in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, 2, 237; Iunt., IV, f. 383G).

- N' 152va ponere non potuit secundum principia sua quae, ut dictum est, | tractat in VIII° Physicorum. 95
- Verumtamen cum talia, qualia tractatus iste ponit fieri secundum bonam fortunam, contingant semper aut frequenter, necesse habet ponere aliquam causam talia determinate intendentem, secundum quod ipse determinat in VI° Metaphysicae et in II° Physicorum et in pluribus aliis locis. | Et secundum hoc ex huiusmodi principiis necesse habet ponere sententiam huius tractatus, quod etiam apparet ex quibusdam dictis suis in Rhetorica. Dicit enim in II° Rhetoricae sic: «*Elatiores quidem et magis impraemeditativi propter bonam fortunam sunt. Unum autem assequitur optimus mos bonae fortunae, quare amatores Dei sunt, et habent | se ad divinum aliquantulum credentes propter facta bona a fortuna*». Item, libro I^o Rhetoricae: «*Causa autem est fortuna quorundam quidem quorum et artes, | multorum autem et quae extra artem, puta quorumcumque natura (contingit autem et praeter naturam esse); sanitatis quidem enim ars, causa pulchritudinis autem natura. Totaliter autem talia bonorum sunt a fortuna, in quibus invidia. Est autem et eorum quae extra rationem bonorum, causa fortuna, ut puta si alii fratres turpes, unus autem pulcher, et, si alii nescieri < n > t thesaurum, hic autem invenit, aut si propinquum tetigit sagitta, | hunc autem non, aut si | non venit solus, semper pertransiens, alii autem solum venientes interempti sunt: talia eufortunia videntur*».
- Bad. 230^{VM} 00
- E 168ra 5
- H 212va 10
- Zucc. 349rb
B 167vb 15

ABCDEHIN'W

94-(121,)30-31 non ... per tractata] *scr. in reliqua parte columnis in f. 174 vb man. corr.*
A 94 potuit] ponit BEHI ponit *sed in potuit corr. al. man.* C possit D 94 est] qualia tractatus *add. sed exp.* B 94 tractat] tracta I 96 talia] alia *sed in talia corr.* E 96 qualia] qualis N' 96 iste] ille I 97 contingant] contingunt W 98 aliquam] aliam B 98 talia] *i. m. man. corr.* A 99 in¹] *om.* W 00 aliis] *om.* B 00 huiusmodi] huius E 1 huius] huiusmodi ABCDHIN' 1 etiam] in B 2 in²] *om.* BCDEHIN'W 6 Rhetoricae] eiusdem BCDEHIN'W 7 quorundam] quorum B 7 quorum] *om.* E 7 autem] aut I *om.* B 9 sanitatis] *scr. sed in sanitas mut.* E 10 autem] aut I a DN'W 10 quibus] *conf.* E 11 causa] cum E 11 nescieri <n> t] nesciant N'W 13 propinquum] propinquum(?) D 13 hunc] hic D hii EHI 13 non²] *om.* CN'W 13 venit] invenit W ierit(?) C 14 semper] autem *add. sed exp.* A 14 solum] soli N'W

94 Cf. *supra*, p. 119, 85-87. 95 Cf. ARIST., *Phys.*, VIII, c. 5 (in THOMAE DE AQ., *In Phys. Comm.*, VIII (ed. Leon., II, p. 404b, text. 43); Iunt., IV, 382G-K; 258a 3-27). 99 Cf. ID., *Metaph.*, VI, c. 3 (Iunt., VIII, f. 149K; 1027a 20-29); ID., *Phys.*, II, c. 5 (in THOMAE DE AQ., *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 81b, text. 53); Iunt., IV, f. 69A-B; 197a 8-10). 2-6 ID., *Rhet.*, II, c. 17 (Transl. Moerbeke, ed. B. SCHNEIDER, p. 252, 15-19; 1391b 1-5). 6-15 Cf. *Op. cit.*, I, c. 5 (transl. Moerbeke, ed. B. SCHNEIDER, p. 178, 25^a 179, 5; 1362a 2-12).

- Est ergo PHILOSOPHUS perplexus inter duo: aut enim necesse habet negare bonam fortunam contra dicta sua in II° Physicorum | et in VI° D 145va Metaphysicae, ut dictum est supra, et sustinere principia sua praedicta in VIII° Physicorum; aut necesse habet cum dictis suis principiis in II° 20 Physicorum | et in pluribus aliis locis concedere bonam fortunam et Bad. 231 negare praedicta principia VIII° Physicorum.
- Quare, cum multo evidentius sit ad sensum bonam fortunam esse secundum sententiam huius tractatus et secundum illa quae superius sunt declarata, quam sint illa principia VIII° Physicorum, quibus ponitur 25 Deum nihil posse agere in haec inferiora nisi mediante caelo, potius habemus ponere bonam fortunam esse modo supradicto et negare illa principia VIII° Physicorum in quantum ponunt Deum nihil agere in inferiora nisi mediante caelo, quam negare bonam fortunam. | Sic ergo Bad. 231 ponimus facta bonae fortunae fieri a Deo tamquam a principio proximo et immediate impellente | bene fortunatos secundum superius pertractata. W 187ra
- Sic ergo revertendo ad propositum dicimus, quod eufortunium, quo aliquis universaliter bene fortunatus est secundum bonam fortunam, non debet quoad impulsus ascribi astris aut caelo aut fato, nisi per accidens, 35 quia caelum non intendit nisi unum determinatum et non intendit illud quod accidentaliter ei annexum est. Quod si contingat, hoc est praeter intentionem, et ita respectu caeli illud omnino per accidens continget

ABCDEHIN'W

16 enim] quod *sed exp. et enim sup. lin. man. corr.* A 17-18 contra ... supra] *i. m. man. corr.* (cf. *supra*, p. XLII) A 17 II°] sermo(?) *sed in II° corr.* N' 19 in¹] *om.* W 19 aut] *est add.* D 19 habet] ponere *add. sed exp.* A 19 in²] *sup. lin. man. corr.* A *om.* W 21 praedicta] dicta B 21 praedicta principia] *inv.* BCDEHIN'W 23 secundum] *om.* B 23 huius] huiusmodi IN'W 23 illa] *iter. sed. exp.* H 24 sint] sunt N'W 25 mediante] indirecte(?) *sed in mediante corr.* D 26 modo supradicto] *i. m. man. corr.* A 27 in²] haec *add.* C 29 fieri] *om.* N' 29 a Deo tamquam] *iter.* W 30 et] *sup. lin. man. corr.* A 30 bene fortunatos] bona fortuitos N' 30 secundum] quod *sed eras. et forte secundum in ras.* D quod *sed exp. et secundum al. man.* E quod BCH 35 quia] quod N' 35 illud] id BCDEHIN'W 36 ei] *om.* B 36 contingat] contingit E 36 hoc] hic N' 37 illud] id N'W

17-18 Cf. ID., *Metaph.*, VI, c. 3 (Iunt., VIII, f. 149K; 1027a 20-29); ID., *Phys.*, II, c. 5 (in THOMAE DE AQ., *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 81b, text. 53); Iunt., IV, f. 69A-B; 197a 8-10). 18 Cf. *supra*, p. 120, 99 et p. 117, 40. 19 Cf. ARIST., *Phys.*, VIII, c. 5 (in THOMAE DE AQ., *In Phys. Comm.*, VIII (ed. Leon., II, p. 404b, text. 43); Iunt., IV, 382G-K; 258a 3-27). 19-20 Cf. ID., *Phys.*, II, c. 5 (in THOMAE DE AQ., *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 81b, text. 53); Iunt., IV, f. 69A-B; 197a 8-10). 21 Cf. ID., *Phys.*, VIII, c. 5 (in THOMAE DE AQ., *In Phys. Comm.*, VIII (ed. Leon., II, p. 404b, text. 43); Iunt., IV, 382G-K; 258a 3-27). 24 *Ibid.* 27-28 *Ibid.*

secundum istam fortunam quae dicitur contingentia, sicut secundum
 C 173ra aliam quae dicitur discontingentia, ita quod inter se non differunt nisi
 A 174vb secundum | plus et minus, quod scilicet ista saepius contingit et illa
 A 173vb rarius. Ita quod, si istud quod contingit saepius reducatur in causam per
 Bad. 231ro se intendentem et impellentem propter hoc, hoc non est nisi in Deum
 immediate agentem sive impellentem, et hoc, tam ex eius provi-
 A 173vb dentia generali mediata secundum dispositionem impressam a caelo, quam
 Bad. 231ro ex eius providentia speciali etiam immediata secundum dispositionem
 meritorum vel demeritorum, | ascribi debet multo verius Deo secundum
 dispositionem in nobis meritorum vel demeritorum, et hoc non tantum
 sui ipsius, sed etiam parentum, secundum quod quandoque providetur
 a Deo filiis in prosperis et adversis secundum merita parentum. Et
 secundum hoc, aspiciendo ad hanc provisionem specialem, verissimum
 H 212vb est dictum AUGUSTINI quod «cum unoquoque nostrum *agitur* secundum
 quod *oportet*», et hoc ideo quia secundum libram aequitatis divinae
 iustitiae contingunt hominibus omnia, prospera scilicet et adversa, ut si
 quis videre posset regulas iustitiae quibus universa dispensat Deus,
 videret quod nihil eorum | quae contingunt, aliter contingere debuit, et
 haec omnia quae fiunt, referendo ad Deum, ut iuste efficientem vel iuste
 fieri permittentem, et ad nos, ut talia in nobis fieri congruit, non autem ut
 ad talia vel talia recipienda naturaliter dispositos, licet quandocumque
 Zucc. 349va dispositio naturae | concordet cum dispositione meritorum et gratiae,
 fortius et efficacius currit divina dispensatio, utraque provisione, et
 generali et speciali, in unum effectum concurrentibus.

ABCDEHIN'W

39 ita] om. D 39 non] om. B 39 differunt] vel different (diffe?nt) A 40 contin-
 git] om. BCDEHIN'W 41 quod¹] et add. sed exp. E 41 si] secundum W 41 re-
 ducatur in] iter. sed exp. N' 41 in] reducatur add. sed exp. W 42 hoc¹] haec N'
 43 hoc] sup. lin. al. man. D 45 etiam] et BCEHI om. N'W et sup. lin. al. man. D
 45 immediata] a caelo add. sed exp. H 46 vel] conf. D 46 demeritorum.] immo
 add. sed del. A 47 vel demeritorum] om. (hom.) I 47 et hoc] sup. lin. man. corr. A
 47 tantum] tamen N'W tam H 48 parentum] per exitum sed del. et parentum i. m. al.
 man. D 49 Et] sup. lin. B 52 libram] librum E 53 contingunt] continent BEHI
 continent sed in contingunt corr. C 53 omnia] opera sed omnino sup. lin. al. man. C
 53 et] om. N'W 53 adversa] diversa E 53 ut] om. B 54 posset] possit D
 55 quod] quia A 57 ut¹] alia add. sed exp. I 57 fieri] cum add. E 57 congruit]
 mentes(?) sed del. et congruit sup. lin. man. corr. A 57 autem] i. m. al. man. E
 58 ad] i. m. al. man. E om. C 58 quandocumque] quandoque ABDEH 59 dispo-
 sitio] dispositione HI dispositio sed dispositio sup. lin. al. man. C 59 naturae] om. HI
 59 concordet] concoret(?) I 61 generali] provisione add. N'W

51-52 AUGUST., *Contra Academicos*, I, c. 1, n. 1 (CC lat. 29, 3; PL 32, 906).

Verius est ergo dicere, licet nomen non congruat, | quod bona fortuna E 168rb
 est cura quaedam Dei cum merito aut demerito, quam quod sit natura
 sine | ratione; «*Deum enim dignissimum | dominum esse talium, ut dignis*
 65 *distribuat et bona et mala*. Nec | tamen ex hoc *pravum iudicem ipsum*
faciemus vel non iustum» cum malis, quasi per bonam fortunam dat
 bona, et bonis mala | quasi secundum infortunium: quod enim ista dat I 117vb
 pravis aut denegat bonis, hoc facit iusto iudicio. Et hoc ex parte
 malorum, aut ut ipsos talibus bonis remuneret quasi servos, quos non
 70 servat ad aeternam haereditatem quasi liberos, aut ne ostendat ea esse
 propter se appetenda, si solis bonis ea concederet, aut quacumque alia de
 causa, secundum quod plures super hoc sancti assignant. Ex parte vero
 bonorum, aut ut per defectum bonorum | temporalium provocet ad D 145vb
 amorem spiritualium, aut propter aliquam aliam causam, secundum
 75 quod sancti diversas super hoc assignant. Hoc, inquam, verius est dicere
 quam dicere secundum quod dicit PHILOSOPHUS, quod «*natura quales*
quosdam facit, et confestim a nativitate differunt, quemadmodum hi quidem
glaucoi, hi autem nigrorum oculorum, eo quod tale secundum naturam tale
oportet habere, sic et bene fortunati et infortunati».
 80 Ex quo plane patet quod erroneum est, quod tractat ille | tractatus W 187rb
 intitulatus De bona fortuna, excludendo per illam provisionem gene-
 ralem istam specialem. Nec est causa quaerenda ex parte nostra eufor-
 tunii vel diffortunii nisi merita vel demerita nostra, dico proxima et

ABCDEHIN'W

63 cura] cum B 64 dignis] dignus H 65 Nec] Neque I 65 tamen] tam N'
 66 dat] da-(?) sed in dat corr. al. man. E datur N' 67 infortunium.] Quod enim ista dat
 pravis aut denegat bonis mala, quasi secundum infortunium add. sed vacat superscripts.
 C 68 pravis] etiam quantum procedit a dispositione naturali add. sed exp. A in add. sed
 del. D 68 iusto] tertio E 68 hoc²] i. m. N' 69 talibus] talis BDEHI talis sed in
 talibus corr. al. man. C casibus N' 69 quasi] om. E 71 si] non N'W 71 solis]
 solum W 71 concederet] concederent sed in concederet corr. D concedent BEHI
 concedent sed in concederet corr. al. man. C concedit N'W 71 quacumque] de add. sed
 exp. B 72 plures ... hoc] super hoc plures W 73 aut ... bonorum] om. (hom.) I
 73 bonorum²] om. B 75 diversas super hoc] super hoc diversas C 75 assignant]
 rationes add. BCDEHIN'W 75 inquam] in quantum B 76 quam] quia N'W
 76 dicere secundum] om. N'W 77 hi quidem] inv. C 78 tale] tales BCDEHIN'W
 78 secundum] quod add. sed exp. E 79 et infortunati] om. E 80 quod¹] quidquid
 sed in quod corr. A 80 est] qui add. sed exp. A 81-82 excludendo ... specialem] i. m.
 man. corr. A 81 provisionem] perversionem B 81-82 provisionem ... istam] iter. N'
 82 Nec] Neque I

64-66 ARIST., *Magna Moralia*, II, c. 8 (ms. VAT. lat. 2083, f. 223va; ed. J. HAMESSE, 13, n. 4; Iunt., III, f. 183G; 1207a 7-8). 76-79 ID., *Eth. Eud.*, VII, c. 14 (ms. VAT. lat. 2083, f. 223vb; Iunt., III, f. 220M; 1247a 9-13).

completa, nec est natura nisi causa dispositiva remota et incompleta; nec est alia causa quaerenda ex parte Dei principalis et proxima quam secundum electionem et liberum arbitrium eius specialis providentia, nec est eius providentia generalis eius causa nisi sicut prima et remota, ita quod specialis providentia frequenter in effectu contrariatur generali, ponendo illam procedere secundum dispositionem naturae in nobis secundum sententiam PHILOSOPHI.

Bad. 231re | Et secundum istam specialem providentiam non semper ex meritis dispensatur bonis eufortunium et ex demeritis malis diffortunium, sed ex utroque ambobus, quandoque eufortunium, quandoque diffortunium, secundum quod quosdam bene meritos contingit in omnibus prosperari, et quosdam alios in omnibus pati mala, et hoc secundum quod expedit quibusdam ad bona spiritualia in quibus semper prosperantur, promoveri, ita etiam quod adversa quae secundum se mala sunt ipsis sunt bona, et malis bona quam prospera. Et secundum hoc eis tamquam bene fortunatis semper contingunt meliora, iuxta illud quod dicit APOSTOLUS < Ad > Romanos VIII°: «*Scimus quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*», | Glossa: «*Prospera vel | adversa procedunt in verum bonum. Tales enim Deus consolatur prosperis, et exercet adversis. Et usque adeo Deus talibus omnia cooperatur in bonum, ut si qui horum deviant, et exorbitant, etiam hoc ipsum faciat proficere in bonum, quia humiliores redeunt atque cautiores*».

Unde, quia hoc Deus facit eis nulla naturali dispositione hoc requirente, nec etiam meritis de condigno, licet aliquo modo de digno aut

ABCDEHIN'W

84 est] om. EW 84 nec ... incompleta] om. (hom.) N' 84 dispositiva] dispensativa sed in dispositiva corr. C 84 remota] demota sed in remota corr. D demota B 85 et proxima] scr. sed exp. B 86 nec] neque I 88 frequenter] infrequenter sed in frequenter corr. D 88 in effectu] i. m. man. corr. A 89 dispositionem] positionem N' 90 secundum] iter. sed del. C 91 semper ex meritis] ex meritis semper N'W 93 quandoque] quando N' 94 bene] fortunatos add. sed exp. W 96 quibusdam] secundum haec diversimode diversos sed exp. et quibusdam i. m. man. corr. A 96 quibus] quibusdam sed in quibus corr. C 96-97 promoveri] i. m. man. corr. A moveri B 98 et] om. N' 98 hoc] sup. lin. al. man. D 00 Romanos] add. sed exp. D 00 quia] quod D 2 consolatur] in add. B 4 si] om. E 4 etiam] et I 4 faciat] faciet I 5 quia] quasi W humiles add. N' 5 cautiores] devotiores sed devo- exp. et doc- i. m. man. corr. et deinde cau- sup. do- scr. man. corr. A 6 eis] omnis BN'W 6 hoc] om. I 6-7 hoc requirente] inv. C 7 meritis] merita E 7 condigno] congruo W 7 digno] condigno I 7-8 aut congruo] i. m. man. corr. A

00-1 Rom. VIII, 28. 1-5 PETRUS LOMBARDUS, *Collectanea in epistolas S. Pauli* (PL 191, 1448B).

congruo, sed principaliter hoc efficiente divina speciali provisione, dicit Glossa: «*Non aliunde quam a praedestinatione est quod omnia cooperantur in bonum, non ex meritis eorum*», propter quod, etsi in hoc aliquo modo Deo cooperantur, quasi tamen a Deo vecti operantur, dicente APOSTOLO ibidem: «*Quicumque Spiritu Dei aguntur, hi filii | Dei sunt*». B 168re Glossa: «*«Spiritu Dei», non suo «aguntur» | dicit, non «reguntur», ut magnum | gratiae effectum ostendat. Plus est enim agi quam regi. Agi enim dicimus aliquem quasi vix aliquid agentem; regi aliquem dicimus, quasi iam agentem, et ideo regitur ut recte agat. Aguntur ergo, non ut nihil agant, sed quia impetu gratiae aguntur, vix tamen ut aliquid agant, et tamen bene agunt si a bono aguntur*». E 168re Bad. 23

Et similiter est de male meritis, quod quibusdam eorum, quasi eufortunatis, semper contingunt prospera, quibusdam vero adversa, secundum diversitatem demeritorum. Ambo tamen, si praevisi sunt ad aeternam poenam, eis convertuntur in malum, quia dissolvuntur in prosperis per elationem et franguntur in adversis per impatientiam, et secundum hoc eis tamquam infortunatis semper contingunt deteriora.

| Ista iudicia iustitiae, quibus iuste contingunt singulis, et summo ordine, nihilque a fortuna respectu Dei operantis, solius Dei est cognoscere, et quibus voluerit revelare. Propter quod dicitur: «*iudicia tua abyssus multa*», quae secundum AUGUSTINUM «semper vera sunt et recta, etsi occulta».

Providentia autem Dei universalis est illa quae est circa omnem creaturam, | et circa creaturam rationalem continet in se et | providentiam | generalem et specialem, quibus providet ei secundum quod requirit

A 175re
N' 153re
D 146re

ABCDEHIN'W

8 hoc] scr. sed haec sup. lin. al. man. E 8 provisione] unde add. ABCDEHIN'W 9 a] om. B 10 hoc] om. B 11 tamen] tantum CEIN'W 15 dicimus] Deus sed in dicimus corr. al. man. D 15-16 regi ... agentem] om. (hom.) W 15 dicimus] Deus EI Deus sed in dicimus corr. al. man. D Deus sed dicimus i. m. al. man. C 16 Aguntur] Saguntur(?) B 16 ergo] om. B 17 aliquid] sup. lin. man. corr. A 17 et] i. m. A 18 agunt] agit sed in agunt corr. A 18 aguntur] agitur sed in aguntur corr. A 19 male] mala B 20 contingunt] in add. sed exp. B 21 praevisi] prius sed del. et praevisi i. m. al. man. D 23 franguntur] scr. sed f-eras. D tanguntur I 25 iustitiae] iustus I om. N' 25 singulis] simul CN' 25 singulis et] si nihil ex W 26 a] ad B 26 cognoscere] contingere sed in cognoscere corr. B 27 dicitur] om. N' 28 quae] quo N' 30 est] om. D 31 et circa creaturam] om. (hom.) D 32 requirit] rectat sed del. et requirit i. m. al. man. D

9-10 Ibid., (PL 191, 1448C). 12 Rom. 8, 14. 13-18 PETRUS LOMBARDUS, *Collectanea in epistolas S. Pauli* (PL 191, 1438D-1439A). 27-28 Ps. 35, 7. 28-29 AUGUST., *De civ. Dei*, V, c. 21 (CC 47, 158; CSEL 40¹, 257; PL 41, 168).

natura speciei per providentiam generalem, sed perfectius secundum gratiam et merita et | demerita individui per providentiam specialem.

W 187va | Secundum iam dicta ergo breviter ad quaestionem dicendum modo
Bad. 231^{vr} contrario in parte quam prius, et contra determinationem PHILOSOPHI,
quod bona fortuna aut nihil est in rebus, quod tamen non est ponendum
secundum praedicta, aut non est solum natura, sive sine ratione sive cum
ratione, sed est cura quaedam Dei, et extrinsecum aliquod dirigens tam
bonos quam malos.

Cui concordabunt illi de quibus dicit PHILOSOPHUS in II° Physico-
rum: «Sunt quidam quibus videtur esse quidem causa fortuna, immanifesta
Zucc. 350ra autem humano intellectui, cum divinum quiddam sit et felicius», | ut scilicet
a Deo tamquam a principio primo motivo, quantum ad bonorum
temporalium adeptionem, in quibus solum ponit PHILOSOPHUS bonam
fortunam, tam in his quam in illis inveniantur eufortunati et infortunati,
sed non propter naturam principaliter, ut dictum est, sed, quantum est ex
parte nostra, propter merita et demerita, et hoc propter dilectionem Dei
erga bonos, erga malos autem non propter dilectionem sed propter odi-
um magis: «summa enim ira Dei est malos in praesenti prosperari»,
H 213^{tb} secundum AUGUSTINUM.

I 118ra Si vero bonam fortunam dicamus ad adeptionem | bonorum simpli-
citer, in quibus ponunt bonam fortunam illi qui ponunt felicitatem esse
bonam fortunam, ut quemdam effectum, quemadmodum bonum fortui-

ABCDEHIN'W

33 per] sup. lin. al. man. D 33 sed] per add. sed exp. B 34 per ... specialem] om. B
34 specialem] quod add. sed exp. H 35 ergo breviter] inv. N' 36 in parte] i. m. man.
corr. A 37 quod¹] quasi E 37 tamen] om. H 37 non] iter. sed exp. E 38 so-
lum] i. m. man. corr. A solus sed in solum corr. D 38 sive¹] scr. sed exp. C 38-
39 sive² ... ratione] om. (hom.) C 39 sed] aut sed exp. et sed sup. lin. man. corr. A
39 est] om. I 39 cura] curam E 41 concordabunt] concordabant BCDEHIN'W
41 in] om. BCDEHIN'W 42 quidam] a add. N' 43 autem] an BCDEHI 43-
44 ut ... tamquam] a quo ut sed exp. et ut ... tamquam i. m. man. corr. A 44 motivo] et
contra determinationem philosophi add. sed exp. A 49 autem] aut I 49-50 odium]
ordium sed in odium corr. E 52 Si ... dicamus] Quantum vero sed del. et Si ... dicamus
i. m. man. corr. A 52 ad] quoad EH quo BCDIN'W 53-54 illi ... fortunam] om.
(hom.) N'W 54 fortunam] om. D 54 ut] et huius sed exp. et ut sup. lin. man.
corr. A 54-55 bonum fortuitum] bene fortunatum sed exp. et bonum fortuitum i. m.
man. corr. A 54-55 fortuitum] fortunatum I

38 Cf. supra, p. 121, 16-31. 42-43 ARIST., Phys., II, c. 4 (Iunt., IV, f. 65M; in THOMAE
DE AQ., In Phys. Comm., II (ed. Leon., II, p. 75b, text. 47); 196b 5-6). 44-46 Cf. Id.,
Magna Moralia, II, c. 8 (Iunt., III, 184A; 1207b 16-19). 47 Cf. supra, p. 105, 28-
40. 50 AUGUST., Enarrationes in Psalmos, Ps. 9 (CC lat. 38, p. 68, n. 22, l. 3; PL 36, 126).

55 tum appellamus bonam fortunam, ut habitum est supra, secundum quod
| etiam de hoc modo fortunae PHILOSOPHUS loquens in II° Physicorum Zucc. :
dicit: «Videtur idem esse felicitati aut prope. Felicitas enim eupraxia est»,
ubi dicit COMMENTATOR: «Nihil enim aliud est quam actiones finium
laudabilium», sic omnes boni praedestinati sunt eufortunati et omnes
60 mali praevisi infortunati, quasi fortuna et sorte quadam <dante> | illi C 173va
damnationem, eo quod illis quasi absque proposito supervenit eo quod
quae et quanta sit, praecognoscere non possunt, et boni actione sua
ad illam non perveniunt, sed per divinam | actionem, quemadmodum
navis male regibilis melius frequenter navigat, non propter se ipsam,
65 sed propter gubernatorem bonum.

< AD ARGUMENTA >

Per dicta patet, quid dicendum est ad argumenta utriusque partis.

QUAESTIO 11

UTRUM IUSTITIA ORIGINALIS INCLUDAT IN SE
ALICUOD DONUM INFUSUM

| Sequuntur pertinentia ad habitus animae. Et erant tria. Quorum Zucc. :
5 primum erat de quodam habitu disponente ad virtutes, scilicet de iustitia
| originali: utrum iustitia originalis includat in se aliquod donum E 168va
infusum. Secundum erat de ipsis habitibus virtutum: utrum cum virtu-
tibus acquisitis necesse sit ponere alias infusas eis respondentes. Tertium:
utrum status virginalis sit super con-iugalem, an e converso. Zucc. 3
10 Circa primum arguitur quod originalis iustitia non includebat donum,
quoniam nulla poena debetur homini sine peccato. Mors, carnis rebellio,

ABCDEHIN'W

55 habitum est supra] supra habitum est W 56 etiam ... fortunae] fortunae etiam de
hoc modo sed signis inversionis inv. D 56 in] om. BCDEHIN'W 56 II° Physicorum]
om. D 57 idem esse] ibidem inesse E 57 prope] proprie W 59 laudabilium] et
add. sed exp. A 61 illis] illi E 62 praecognoscere] praecogitare C 64-65 prop-
ter se ipsam sed] iter. H 2-3 Utrum ... infusum] (cf. infra, lin. 6-7) 6 donum]
bonum N'W 7 habitibus virtutum] om. E 7 virtutum ... cum] om. N' 7 utrum]
i. m. man. corr. A 8 necesse] necessarium BCDEHIN'W 10 Circa] Ad I 10 in-
cludebat] aliquod add. sup. lin. C

55 Cf. supra, p. 114, 46-64. 57 ARIST., Phys., II, c. 6 (in THOMAE DE AQ., In Phys.
Comm., II (ed. Leon., II, p. 83b, text. 58); Iunt., IV, f. 70M; 197b 3-4). 58-
59 AVERROES, Phys., II, comm. 55 (Iunt., IV, f. 70B)

et huiusmodi poenae sunt; ergo non fuissent in homine ante peccatum. Sed in puris naturalibus fuisset sine peccato; ergo stans in puris naturalibus mori non potuit neque pati rebellionem. Ista erant effectus originalis iustitiae; erat ergo in puris naturalibus et sine dono.

Zucc. 351ra | Contra. Compositum ex contrariis ex se est corruptibile, et necesse est corrumpi. Homo in puris naturalibus corruptibilis erat, quia ex contrariis erat compositus; ergo erat corruptibilis et necesse habuit corrumpi et mori. Sed ex originali iustitia potuit non mori; ergo erat aliquid supernaturaliter, et hoc non nisi donum infusum. Ergo etc.

< SOLUTIO >

W 187vb Quaestio ista quaerit de significato nominis: quid re dicat originalis iustitia, an scilicet aliqua naturalis rectitudo voluntatis, in qua | creata fuit anima hominis, vel aliquod donum infusum voluntati?

Et est hic sciendum in principio, quod, licet originalis iustitia vocetur 25 donum istud, sive includat ipsum donum, essentia tamen doni est aliquid re super essentiam naturae in ipsa voluntate, et aliud re ab ea. Et hoc, sive ipsa potentia quae voluntas dicitur, sit re non aliud quam substantia animae, sive sit aliquod accidens naturaliter sibi inditum. Quamquam ergo voluntas numquam fuisset sine illo dono, intellectu tamen concipi 30 potest ipsa voluntas sine illo, et, ut sic considerata, cum sit sine omni peccato in pura innocentia, non potest esse in ea aliqua obliquo vitiosa, neque contraria bono | moris | neque contraria bono naturae. Fuit ergo aliquid quod non erat illud donum, rectitudo scilicet quaedam naturalis | re alia a rectitudine habita per illud donum, si tamen alia sit 35 rectitudo, et non eadem, per donum contra obliquo magis robora-
rata.

ABCDEHIN'W

13-14 fuisset ... naturalibus] om. (hom.) B 17 quia] i. m. man. corr. A 18 compos-
itus] componitur B 19 ex] om. E 22 quaerit] erat B 22 significato] hominis
add. sed exp. B 22 dicat] ducat sed in dicat corr. N' 24 anima] habens add. sed
exp. I 24 voluntati] voluntatis N' 25 est hic] hoc est N'W 26 includat] inclu-
datur HN' 26 ipsum donum] donum ipsum sed signis inversionis inv. A 26 est] scr.
sed dicit i. m. C 27 voluntate] sed add. sed exp. B 31 potest] om. N' 31 illo]
om. N' 34 aliquid quod non erat] absque sed exp. et aliquid ... erat i. m. sup. man.
corr. A 34 quod] quidem EH 34 erat] erit sed in erat corr. E 34 donum] dono,
licet semper sub illo sed in donum corr. A 34 scilicet] sup. lin. man. corr. A 35 re]
scr. sed vel res i. m. al. man. C 35 re alia] realia N' 35 si] sit sed in si corr. H
35 tamen] aliqua add. sed del. C a add. sed exp. E 35-36 sit rectitudo] i. m. man. corr. A

Rectitudo autem in voluntate non sic est naturalis, | quin voluntas in Bad. 23
eo quod est liberum arbitrium, potest se ipsam obliquare et obliquo-
nem contrariae iniustitiae superinducere, corrupta illa | priori iustitia. N' 153^f
Quae iniustitia necessario esset vitiosa, propter quam merito damnare-
tur, quia, ut dicit ANSELMUS De peccato originali, cap. 3°, «Iniustitia
non est aliud quam absentia debitae iustitiae. Non enim videtur esse
iniustitia nisi in natura, quae, cum deberet habere iustitiam, non habet».
45 Voluntas autem illam iustitiam, quam naturali dono accepit, conservare
debuit in statu purae naturae, ne eam amitteret, sicut et membra corporis
a nocumento custodire, ut sicut peccat illa non custodiendo neque
nocumenta praecavendo, sic peccasset voluntarie se obliquo et illam
naturalem iustitiam | amittendo.

50 Sicut ergo ista iniustitia vere potuit dici iniustitia, similiter et illa
iustitia naturalis vera iustitia dici potuit. Et non est dubium quin
originalis, quia ab origine: «Originale» enim ut dicit ANSELMUS «ab
origine denominari dubium non est». Unde et peccatum contractum in
parvulis, originale peccatum dicitur, quia descendit ab origine personae,
55 licet non descendat ab origine naturae | humanae, quia ut dicit ANSELMUS C 173vb
«origo eius iusta fuit», et hoc ista iustitia naturali, etsi nullum donum
habuisset infusum.

Quantum ergo est ex natura rei, non oportet quod iustitia originalis
suo nomine includat aliquod donum. Quod si includat, hoc procedit
60 magis ex usu nominis quam ex ratione rei nominatae, cum tamen usus
nominis | debet esse rei consonus.

ABCDEHIN'W

38 sic est] inv. N'W 39 potest se] praeter BH praeter sed in potest se corr. al. man. D
praeter sed in potest se corr. I 41 esset] fuisset sed fui- exp. et e- sup. lin. man. corr. A
42 Anselmus] Augustinus sed in Anselmus corr. man. corr. A 42 3°] 4° N'W
43 aliud] ad sed in aliud corr. C 43 videtur] dicitur I 46 in statu] iustitiam B
46 amitteret] amittet H 46 et] in sed in et corr. C 47 illa] illam sed in illa corr. A
47 non] iter. sed del. A 48 peccasset] in lac. al. man. D peccasse ABEHI peccasse
sed peccavit mut. C 51 dici potuit] inv. BCDEHIN'W 51 potuit] ponituit(?) H
51 quin] dicatur add. N'W 52 quia] om. N'W 53-54 contractum ... peccatum] om.
(hom.) H 54 dicitur] eo add. sup. lin. al. man. D 54 quia] quod D 56 eius]
om. B 56 iusta fuit] inv. W 56 hoc] haec BDIW 56 ista] illa N'W 56 nul-
lum] scr. sed n- exp. E 56 donum] om. B 58 est] om. E 58 ex] in B 59 pro-
cedit] praecedat N'

42-44 ANSELMUS, *De conceptu virginali*, c. 3 (ed. F.S. SCHMITT, p. 143, 4-6; PL 158, 436A). 52-53 Id., *op. cit.*, c. 1 (PL 158, 433A). 56 Ibid. (PL 158, 433B).

Zucc. 351^{tb} Si ergo quaestio proponatur quoad usum | nominis, tunc de hoc non est disputandum, sed huiusmodi disputatio pertinacioribus est relinquenda, et investigandum quid usus teneat de significato nominis. Quod maxime percipere possumus considerando effectus et defectus quos usus 65 praebebat originali iustitiae.

MAGISTER libro II° in Sententiis, dist.^e 29^a, cap.^o 1°, docet quod «homo in statu innocentiae et originalis iustitiae indiguit gratia, non solum cooperante, sed etiam operante, non ut liberaret a peccato, sed ut voluntatem praepararet ad volendum efficaciter bonum. Quod per se non 70 poterat: non enim poterat bonum mereri sine gratia. | Et est primum quod pertinet ad iustitiam originalem.

Secundum vero est, quod per illam poterat homo non mori, hoc est numquam mori. Quod amisit | per liberum arbitrium, ut modo necesse sit eum mori, et est accepturus per gratiam immortalitatem, qua non poterit 75 mori.

Tertium vero est, quod per originalem iustitiam habuit quo potuit stare, etsi non potuit proficere.

Quartum, quod iustitiae habendae vel conservandae liberum arbitrium non sufficiebat, nisi divinum adiutorium praeberetur», secundum quod 80 haec omnia declarat in eodem capitulo. |

I 118^{tb} Quintum, de quo loquitur ANSELMUS De casu diaboli, cap.^o 2°, quod peccatum semper cavere potuit.

H 213vb Primum istorum et tertium quasi in idem concurrunt: si enim in statu originalis iustitiae | liberum arbitrium non potuit mereri, ergo nec 85 proficere, quia non vere proficit, nisi mereatur. Et est manifestum quod

ABCDEHIN'W

63 disputandum] dubitandum H 63 disputatio] dubitatio W 63-64 relinquenda] relinquendum W 64 quid] quis I 65 considerando] considerandae B 67 libro II° i. m. man. corr. A 67 libro II° in Sententiis] in Sententiis, libro II° BCDEHIN'W 68 statu] gratiae add. sed. del. A 69 ut¹] sup. lin. I 70 efficaciter] om. E 70 bonum] om. N' 70 non¹ ... poterat] om. (hom.) E 73 est] sup. lin. A 74 modo necesse] inv. E 75 immortalitatem] in mortem HIW 75 poterit] poterunt I 77 quod] quidem N' 79 quod] sup. lin. A quia BCDEHIN'W 80 praeberetur] om. N' 84 quasi] om. N' 85 mereri] mereatur sed in mereari mut. H

68-80 PETRUS LOMBARDUS, *Sent.*, II, d. 29, c. 1, n. 2 (ed. Quaracchi 1916, p. 456-457; ed. Quaracchi 1971, p. 492; PL 192, 719). 82-83 Cf. ANSELMUS, *De casu diaboli*, c. 1-3 (ed. F.S. SCHMITT, I, p. 235, 14-15 et 20-22; 238, 27-28; PL 158, 328A et 329C).

ista conditio congruebat iustitiae pure naturali, quod ex hoc claret, quia ipsa in puro defectu consistit. Quae naturae creaturae ex se congruit.

| De secundo autem est dubitatio, scilicet utrum propter iustitiam 90 originalem pure naturalem posset homo non mori, id est semper vivere, ita quod numquam moreretur. Bad. 232^r

Et distinguunt aliqui de immortalitate quae consistit in isto posse non mori, dicendo quod aliquid dicitur immortale sive potens non mori dupliciter, quia illa potentia aut potest dicere aptitudinem remotam ad 95 numquam moriendum, vel potest dicere dispositionem propinquam quam habet, quod sic possit esse conservare ut numquam moriatur. Primo modo dicunt quod homo ex puris naturalibus potest non mori propter remotam naturae aptitudinem ad evadendum omne genus mortis. Erat enim homo ad hoc factus ut numquam | moreretur, sed B 169ra illud sufficiebat quod in puris naturalibus habebat, quia, cum corpus ex se | esset corruptibile, et ab interiori et ab exteriori, quantum est de se, D 146va illam potentiam habere non posset nisi ab anima. Et hoc non posset esse, quia anima peccatrix habens omnia sua naturalia, si in simili corpore poneretur, non posset ipsum a morte praeservare. Propter quod | dicunt A 175vb quod talis potentia non moriendi non erat ei nisi ex dono infuso, quo temperantiam elementorum in mixto perpetue conservaret nisi voluntas suo peccato illud donum amitteret, et < quod > similiter ipsum ab omni exteriori nocumento custodiret. Et ideo dicunt, quod secundo modo posse non mori non habuit nisi ex dono. |

10 Sed quaero, quare dispositio naturalis ad hoc non sufficiebat. Pono enim hominem in pura rectitudine naturali, et arguo sic: «Homo existens

Zucc. 351
Bad. 232^r

ABCDEHIN'W

87 congruebat] om. E 87 pure naturali] inv. B 88 puro] primo B 88 consistit] i. m. man. corr. A 88 ex se] om. I 88 ex se congruit] congruit ex se N' 89 propter] scr. sed vel per add. i. m. al. man. C 90 posset] possit sed -i- exp. et -e- sup. lin. A 92 quae] i. m. al. man. D 94 remotam] removens sed -ventem exp. et -tam sup. lin. man. corr. A motam N' 94-95 ad numquam] om. W 96 quam] qua BCDEHIN'W 96 esse] eam D 99 moreretur] moretur E 1 corruptibile] corporale E 1 de] ex W 2 illam] de add. D 2 habere non posset] non posset habere C 2 Et] ab add. sed exp. E 4 | Cum resurrectio naturalis fuerit in Christo, qui tamen absque omni culpa vere fuit mortalis, videtur quod etiam(?) purus homo, nullum habens peccatum, nec a se actum (et add. sed exp.) nec ab alio tractum, in puris naturalibus existens, erat vere mortalis (nisi don- add. sed del.) et necessario moreretur, nisi virtute doni supernaturaliter praeservaretur. i. m. dextra sup. al. man. (man. corr.?), sed sine signo insertionis. A 5 quod] sup. lin. A 5 talis] tales B 5 non¹] erat add. sed exp. E 5 moriendi] moriendo N' 5 quo] quod N'W 6 temperantiam] temperantur sed in temperantiam corr. C 6 elementorum] om. N'W 6 perpetue] perpetuo N'W 7 similiter ipsum] inv. CDN'W 10 dispositio] dispositionem E 11 hominem] i. m. man. corr. A

N° 153va in tali dispositione naturali ipsam amittere non posset | sine peccato voluntatis, qua se ab illa obliquaret voluntarie, ut iam dictum est secundum ANSELMUM. Sed poenam pati non posset etiam in puris naturalibus existens, sine peccato, sicut neque existens in dono. Ergo, sicut posito dono in ipso non posset mori, cum mors sit poena sine praecedenti peccato, sic neque posita pura natura, licet virtus fortior esset cum dono quam sine dono. Qualitercumque ergo conservaret donum corpus a corruptione ab intra et ab extra, ipso manente similiter, et recti-|tudo naturae, nisi ponatur quod poena posset esse in homine, manente ipso in puris | naturalibus, licet huiusmodi poena non posset dici punitio et vindicta». Quoad hanc ergo conditionem non video differentiam aliquam in usu loquendi de originali iustitia, cum ei attribuitur ista conditio quod per eam homo possit non mori, quin aequaliter possit intelligi pro rectitudine naturae solius, vel doni cum ipsa.

De quarto, videlicet quod «*iustitiae habendae vel conservandae liberum arbitrium non sufficiebat, nisi | divinum praeberetur auxilium*», quaero an in illa disiunctiva habendae vel conservandae partes referantur ad eandem | iustitiam, scilicet vel pure naturalem vel per donum habitam, vel ad diversa, una scilicet ad unam et alia ad aliam.

Si ad eandem, (puta ad illam quae habetur per donum), tunc quaero quomodo auxilium divinum | praeberetur ad illam conservandam vel habendam. Aut idem quod ipsum est, aut aliud.

Si aliud, cum aliud praeter donum gratis datum non sit nisi donum gratum faciens, sine Deo ergo gratum faciente (de quali adiutorio etiam

ABCDEHIN'W

13 obliquaret] obligaret *sed in* obliquaret *corr.* I 14 etiam] et B 15 existens?] *om.* E 16 cum] dum H 17 neque] nec BCDEHIN'W 17 licet] *sed* N'W 18 ergo] modo *add. sed exp.* A 19 ab¹] *ex add. sed exp.* E 19 manente] movente E 20-22 nisi ... vindicta] *i. m. man. corr.* A 20 posset esse] *inv.* N'W 21 manente] *in add.* B 23 differentiam aliquam] *inv.* B 23 loquendi] loquendo *sed in* loquendi *corr.* D 24 ista] *om.* W 24 homo] non B non *add.* E 25 possit] posset B 29 an] nec(?) D 29 in] *sup. lin.* N' 29 conservandae] considerandae N' 30 eandem] eundem B 30 per] *i. m.* D 30 donum] donam H 31 una] unam E 31 et] *om.* W 33 auxilium] auxium(?) BD 35 Si aliud] *i. m.* D 36 Deo] *scr. sed in dono mut.* C 36 etiam] et B

13-14 Cf. *supra*, p. 129, 42-44. 27-28 PETRUS LOMBARDUS, *Sent.*, II, d. 29, c. 1, n. 2 (ed. Quaracchi 1916, p. 457; ed. Quaracchi 1971, p. 492; PL 192, 719); *etiam supra*, p. 130, 79-80.

loquitur MAGISTER SENTENTIARUM, quod «appellat *gratiam cooperantem et operantem*», ut patet inspicienti litteram suam), non posset haberi illud donum iustitiae originalis aut conservari. Quod nullus ponit, unde, de originali iustitia dicit ANSELMUS De casu diaboli, cap.^o 2°, quod eam semper servare voluit, nec facit mentionem quod ad hoc requiratur donum.

Praeterea, si illa originalis iustitia quae est ex dono, non potuit sine illo adiutorio conservari, multo minus et illa quae est pure naturalis, sine dono.

Praeterea, si non potuit dari sine illo adiutorio gratiae operantis et cooperantis, superflue daretur, quia illud adiutorium cum rectitudine naturali | sufficeret, sicut etiam sola sufficit post lapsum, nisi forte dicatur quod illa rectitudo doni directe ordinata erat ad conservandum a morte, ad quod non erat ordinata rectitudo naturalis neque gratia gratum faciens.

| Si vero auxilium illud sit ipsa iustitia, quasi ipsa voluntas naturalis eam non possit habere ex se aut conservare, adhuc ista conditio non magis pertinet ad illam quae est donum, quam ad illam quae est naturalis, quia neutram voluntas habet nisi divino auxilio, quia nec ipsa est nisi divino auxilio, similiter nec conservatur. |

Si vero haberi et conservari referatur ad diversas iustitias, aut ergo haberi pertinet ad naturalem, conservari ad donatam, aut e converso.

| Primo modo non potest stare, quia illa naturalis non magis habetur sine divino adiutorio quam alia, ut dictum est.

Non secundo modo, quia illa quae est naturalis, multo minus posset conservari sine divino adiutorio.

ABCDEHIN'W

37 gratiam] et *add.* B 38 et operantem] *om. (hom.)* C 38 operantem] *om.* E 38 non] *ut sed exp. et non sup. lin.* I 39 illud] id N'W 40 dicit] *de sed in* dicit *corr.* H 41 semper] *om.* N' 48-51 nisi ... faciens] *i. m. inf. man. corr.* A 53 ex se] esse N' 53 conditio] conductio N' 53 magis] *iter.* E 54 quia] *om.* B 55-56 quia ... auxilio] *om. (hom.)* C *iter.* B 55 nisi] *sine sed exp. et nisi sup. lin.* A sine BCDEHIN'W 57 referatur] referantur W referuntur N' 58 naturalem] et *add. i. m.* D 61 minus] et illa quae est pure *add. sed exp.* B 62 divino] *om.* B 62 divino adiutorio] *inv.* C

37-38 *Ibid.*, (ed. Quaracchi 1916, p. 456-457; ed. Quaracchi 1971, p. 492; PL 192, 719); cf. *supra*, p. 130, 68-69. 40-41 Cf. ANSELMUS, *De casu diaboli*, c. 1-2 (ed. F.S. SCHMITT, II, p. 235, 14-22; PL 158, 328A). 60 Cf. *supra*, 43-45.

Et sic ista quarta conditio, quantum ad suum usum, non pertinet plus ad iustitiam originalem quae est ex dono, quam ad illam quae est pure naturalis.

65

D 146vb | Si ergo in aliquo differt usus originalis iustitiae uno modo et alio,
I 118va scilicet | cum dono et sine dono, hoc est secundum quintam conditionem,
quod homo per ipsam originalem iustitiam ex dono semper cavere
peccatum potuit. Re vera nihil habemus quod contra hoc dicere possu-
mus, si ista sit conditio originalis iustitiae, et pro tali cuius haec est 70
conditio, nomen assumitur, quin iustitia originalis donum gratiae, ad
minus gratis datae, includat, quo semper posset stare sine peccato, licet
numquam mereri aut proficere. Etenim, licet homo ut existens in pura
naturali rectitudine absque omni dono nullam haberet omnino necessi-
tatem impellentem ad peccatum commissionis, quia tamen tenebatur ex 75
praecepto | iuris naturalis ad sui custodiam ne aliquid poenale corpori
obviaret, nec sufficit sibi ab omnibus praecavere nisi per specialem
custodiam, sine qua necesse tamen haberet incurrere peccatum omissio-
nis, nisi Deus eum dono suo praevenisset, aut per iustitiam originalem
naturalem non fuisset obligatus nisi ad | ea quae per se potuisset — licet 80
enim posset sibi praecavere a singulis ex puris naturalibus, | non tamen |
ab omnibus, sicut patet in exemplo debentis obturare foramina navis —,
si tamen faceret quod in | se esset, Deus ipsum semper dono praeveniret
aut commissum non imputaret, secundum quod de hoc alias locuti
sumus. 85

Bad. 232va | Quod ergo quaeritur, utrum iustitia naturalis includat in se aliquod
N' 153vb donum infusum, dicendum quod | iustitia originalis, quantum est ex
natura rei, potest appellari rectitudo naturalis ipsius voluntatis absque
omni alio dono, et sic nullum donum includit nisi se ipsum. Talis enim

ABCDEHIN'W

63 suum] *om.* E 63 pertinet] *pertet(?)* B 67 scilicet ... dono²] *i. m. man. corr.* A
68 originalem ... dono] *i. m. man. corr.* A 68 iustitiam] *om.* BCDEHIN'W 69 pec-
catum] *sup. lin. man. corr.* A 69 peccatum potuit] *inv.* C 69 nihil] nisi *sed eras. et*
nihil *scr.* D nisi EHN' 73 mereri ... ut] *ut sed mereri ... ut i. m.* H 73 licet homo]
inv. I 78 tamen] *om.* N'W 78 haberet] haberent I 78 incurrere] *secrete* E
79-80 nisi ... potuisset] *i. m. inf. man. corr.* A 79 aut] *ad add. sed exp.* A 80 natura-
lem] originalem B 80 nisi] *iter.* B 80 potuisset] possent *sed -tuisset add. i. m.* C
81-82 non ... omnibus] *om. (hom.)* H 82 exemplo] *exemplis* W 83 quod] *sup.*
lin. A 84-85 locuti sumus] *inv.* BCDEHIN'W 86 naturalis] *originalis* N'W
88 absque] *iter. sed. del.* I

68-69 Cf. *supra*, p. 130, 82-83. 80-85 Cf. HENR. DE GAND., *Quodl. V*, q. 20, (ed. 1518, f. 195vT-197rC; ed. 1613, f. 363va-364vb).

90 rectitudo est aliquid praeter substantiam et essentiam voluntatis — aliter
enim voluntas manens non posset eam amittere —, ut qualitas quaedam
in quantitate spirituali, quemadmodum rectitudo in linea est qualitas
quaedam in quantitate corporali, et incurvatio est praeternaturalis,
quemadmodum in virga pullulante de radice rectitudo est ei naturalis, | B 169va
95 quia omnes naturaliter crescunt in directum superius, incurvatio autem
est ei praeternaturalis. Et ita, respiciendo ad essentiam voluntatis donum
erat ei factum, quod in tali rectitudine erat creata, unde tenebatur eam
custodire, et eius amissio fuit ei peccatum. Et conveniunt iustitiae
originali sic dictae omnes conditiones quas sancti et magistri iustitiae
00 originali simpliciter dictae attribuunt, praeter ultimam, quae est quod
per illam homo sine alia gratia | posset semper stare et numquam Zucc. 35:
peccare. Unde, si originalis iustitia nominat id cuius talis est conditio,
dico quod necessario donum includat, quia ad hoc nuda natura non
sufficiebat, ut dictum est.
5 Et nota quod, cum originalis iustitia donum includit, non dicitur
ipsum donum praecisum ipsa originalis iustitia, quia sola eius privatione
secundum intellectum staret adhuc in rectitudine naturali sicut alius qui
numquam eam habuisset, nec posset esse poena ei debita ex illius iustitiae
amissione, quam non pateretur ille qui eam numquam habuisset, secun-
10 dum quod infra videbitur in quadam quaestione, illud autem est
inconveniens. Sed ipsum donum una cum rectitudine naturali dicitur
originalis iustitia, cui opponitur iniustitia, quae consistit in carentia
utriusque, quae necessario ponit in voluntate obliqutationem contrariam
naturali rectitudini, ut originalis iniustitia dicat spoliationem in gratuitis
15 et vulnerationem in naturalibus.

ABCDEHIN'W

90 aliquid] propter *add. sed del.* A 91-96 ut ... praeternaturalis] *i. m. man. corr.*
A 92 in¹] *sp-(?) add. sed exp.* A 92 rectitudo] *et add.* A 92 est qualitas] *inv.* D
94 ei] *enim sed exp. et ei sup. lin.* C 95 incurvatio] *inclinatio* I 96 respiciendo]
respondendo B 97 erat] *iter.* N' 97 in tali] nihil N' 99-00 sic ... originali] *i. m.*
al. man. C 99 sancti et magistri] *magistri et sancti* C 1 homo] *habet* CDEHN'W
1 gratia] *quod add. sup. lin. al. man.* C *quod add.* N'W 1 posset] *posse* D 2 cuius]
in quo est N' *in quo* W 2 talis est] *inv.* N'W 3 quod] *circa(?) add.* D 3 neces-
sario] *necesse* I 3 nuda natura] *inv.* BCDEHIN'W 5 nota] *non* E 5 originalis
iustitia] *i. m. man. corr.* A 7 secundum intellectum] *i. m. man. corr.* A 7 sicut] *fuit*
sed in sicut corr. D *sicut add.* I 8 esse] *esset sed in esse corr.* N' 9 eam numquam]
inv. N'W 10-11 est inconveniens] *inv.* N'W 11 ipsum donum] *inv.* BCDEHIN'W
12 opponitur] *opponuntur* BCEI 13 obliqutationem] *obligationem sed in obliqua-*
tionem corr. I 14 ut] *vel* B

4 Cf. *supra*, p. 130, 79-81. 9-10 Cf. *infra*, p. 198, 44-199, 74.

Unde, quia originalis iustitia, secundum quod includit donum, necessario simul et includit rectitudinem naturalem, secundum autem quod ponit tantummodo rectitudinem naturalem, non necessario includit donum, simplicior ergo et prior naturaliter est ratio originalis iustitiae, ut ponit solam naturae rectitudinem, quam ut includit donum. Quare, cum esse originale secundum quod originale, includit rationem prioris et primi seu principii, simpliciter ergo et absolute, quantum est impositione nominis, verius dicendum est quod iustitia originalis donum aliud non includit quam illud quod est naturalis rectitudinis, licet quoad usum et aliquas condiciones sive effectus necessario donum supernaturale infusum includit, ut dictum est. Unde ANSELMUS, De casu diaboli, cap.º 7º in fine, describit originalem iustitiam talibus conditionibus quae maxime videntur ei convenire, ut consistit in rectitudine naturali pura, cum dicit «*Iniustitiam nihil aliud esse asserimus quam privationem iustitiae. Quamdiu | enim voluntas primum data rationali creaturae, et | simul in ipsa datione | ab ipso datore conversa, immo non conversa, sed facta fuit iusta. Cum autem se convertit ab eo quod debuit, et convertit ad id quod non debuit, non stetit in originali, | ut ita dicam rectitudine, in qua facta est*».

< AD ARGUMENTA >

Bad. 233rb | Quod ergo arguitur in primo argumento, quod «iustitia originalis erat in puris naturalibus», dicendum quod verum est secundum quod appellatur conditio, qua stante posset homo non mori aut nihil pati, de qua processit obiectio. Appellando autem iustitiam originalem illud cuius

ABCDEHIN'W

17 rectitudinem naturalem] inv. B 17 naturalem] om. E 19 simplicior] simplicitate E 19 naturaliter] naturalis sed -s exp. et -ter sup. lin. man. corr. A 20 ut] om. B 21 secundum quod originale] om. (hom.) N'W 22 simpliciter] similiter(?) E 22 est] ex add. BCDEHIN'W 22-23 impositione] positione I 22-23 impositione nominis] ex natura rei sed exp. et impositione nominis i. m. man. corr. A 24 aliud] aliquod I 25-26 supernaturale] om. I 26 Anselmus] Augustinus sed exp. et Anselmus i. m. man. corr. A 27 iustitiam] om. A 28 ut] non N' 29 Iniustitiam] Iustitiam BE Iustitiam sed In- add. sup. lin. DI Iustitiam sed In- add. i. m. al. man. C 30 primum] Deum add. N' 31 conversa] ita add. sed exp. H 32 Cum] Circa E 32 et] om. N' 32 id] hoc sed del. et id sup. lin. A illud W 36 ergo] autem BCDEHIN'W 36 iustitia] scr. in ras. man. corr. A 37 verum] om. B 38 posset] possent H 38 mori aut] morant N' 39 illud] id CDHN'W ad BE ad sed in id mut. I

26 Cf. supra, p. 134, 86-135, 4. 29-34 ANSELMUS, De casu diaboli, c. 9 (ed. F.S. SCHMITT, p. 246, 26-247, 1; PL 158, 337B). 36-37 Cf. supra, p. 127, 10-128, 15.

40 conditio est posse semper praeservare a peccato, hoc modo, secundum quod iam dixi, puto quod originalis iustitia | in se donum includat. C 174va

Ad secundum, quod «homo quantum est ex natura sua, est corruptibilis, quod ergo erat | incorruptibilis, hoc erat ex dono», dicendum quod in homine est duplex natura, corporis scilicet et animae. Quantum quidem est ex natura corporis, homo semper et in omni statu, scilicet innocentiae, peccati, gratiae et gloriae, est corruptibilis, et quantum ad corporis resolutionem et per consequens quantum ad animae separationem, et semper ab alio habet suam incorruptibilitatem sicut et suam glorificationem. | Quantum vero est ex parte animae, homo semper est incorruptibilis quantum ad animae durationem.

Quantum vero ad corporis | resolutionem, et per consequens quantum ad animae separationem ab anima, incorruptibilis erat in duplici statu, scilicet innocentiae et gloriae, corruptibilis vero in statu culpae.

| In statu innocentiae subdistinguendum est, quia per se erat corpus incorruptibile ab anima, ut posset non mori sive numquam mori, per accidens autem nequaquam.

Per se autem corpus in statu innocentiae habuit ab anima ut numquam corrumperetur, quia per naturalem rectitudinem naturalis iustitiae corpus erat in plena oboedientia ad animam quoad substantiam elementorum, et similiter vires inferiores respectu superiorum, ut | vires inferiores ad nutum | oboedissent superiori, nec recalcitrare potuissent si servasset et servare potuisset illam rectitudinem similiter. Et quoad substantiam elementorum singula elementa in mixto erant in plena oboedientia respectu animae, ut omnem eorum actionem ad nutum suum temperasset, et sic, licet mutuo egissent, actio illa non fuisset ad aliquam corruptionem in substantia humidi radicalis aut alicuius quod radicale erat in substantia elementorum primo concurrentium ad constitutionem

ABCDEHIN'W

41 includat] nihil dat sed in includat corr. al. man. C includit W 42 secundum] dicendum add. N'W 44 est] om. BCEHN'W om. sed scr. sup. lin. post duplex DI 45 et] om. BCDEHIN'W 49 vero] ex add. sed exp. N' 53-54 et ... innocentiae] om. (hom.) I 55 ut] non BDEHI non sed exp. et vel quod add i. m. al. man. C 55 numquam] umquam I 56 autem] om. N' 57 numquam] umquam I 58 per naturalem] plenum(?) sed del. et per naturalem i. m. I 58 iustitiae] om. E 59 animam] corpus sed exp. et animam i. m. man. corr. A 61 nec] neque I 61 recalcitrare] calcitrare D 62 Et] om. N' 66 substantia] habendi(?) add. sed del. C

40-41 Cf. supra, p. 134, 86-135, 15. 42-43 Cf. supra, p. 128, 16-20.

illius mixti, sed solum ad corruptionem alicuius in humido nutrimentali et eius quod erat de natura elementari contractum ex nutrimento, et hoc multum coadiuvante ad hoc virtute ligni vitae, quod tunc homo accepisset in esum. Unde anima ab initio sic corpori coniuncta est, ut numquam ab ea separatur, quod est ei naturale, et separari praeternaturale. Unde dicit PHILOSOPHUS in fine I¹ De anima quod «*anima continet corpus*».

Per accidens autem corpus in statu innocentiae ab anima habere non potuit ut numquam corrumperetur, quia naturalem rectitudinem ex se servare non potuit, quia, ut dictum est, ex se non potuit semper omne peccatum praecavere, et peccato necesse habuit illam rectitudinem amittere. Incorruptibile autem servare corpus, nisi per rectitudinem sibi inditam, non potuit, postquam inflicta est mors a Deo in poenam peccati. Quousque enim, ea servata, oboediens erat suo superiori, rectitudinem habitam conservando, necesse erat ut sibi oboedirent sua inferiora. Et statim cum facta est inoboediens suo superiori, amissa illa rectitudine, in poenam factum est ut sibi essent inoboedientia sua inferiora, quae tamen naturaliter semper oboedire debuissent, et necessitas moriendi est consecuta. Et sic nullo modo est simile de anima peccatrice et non peccatrice.

Et quod arguebatur in solvendo, quod «anima peccatrix habet omnia sua naturalia sicut non peccatrix», dicendum quod verum est quoad substantiam, non tamen quoad dispositionem a naturali creatione inditam | eius substantiae, qua amissa, meritorie inferiora | facta sunt

ABCDEHIN'W

69 natura] nutrimentali *add. sed exp.* W 70 coadiuvante] coadiuvanta(?) *sed in coadiuvante corr. al. man.* C 70 quod] *iter. sed exp.* B quia D 71 Unde] *ab add. sed exp.* B 71 corpori] corporale N' 72 separatur] *scr. sed in separaretur mut.* I 72 est] *om.* N' 72 praeternaturale] praeternaturalem *sed in praeternaturale corr.* C praeternaturalem D 75 potuit] poterit N' 76 semper] super E 78 Incorruptibile] Incorporale *sed in Incorruptibile corr.* I 79 non ... peccati] *i. m. man. corr.* A 80 suo] *om.* D 80 superiori] corpori N' 81 conservando] *scr. in lac. al. man.* D conversando CI 81 ut] *om.* A 81 sua] superiora *add. sed exp.* I 81 inferiora] *om.* D 81 sua inferiora] *inv. N'W* 82-83 illa rectitudine] *inv. BCDEHIN'W* 83 est] *i. m. al. man.* C 84 quae tamen] quantum EH 84-85 et ... consecuta] *i. m. man. corr.* A 87 arguebatur] arguitur BCDEHIN'W 87 habet] *iter.* B 87-88 omnia sua naturalia] sua naturalia omnia BCDEHIN'W 90 meritorie] meritorio D 90-91 sunt inoboedientia] tenere tamen in poenam ab illius oboedientia sunt inoboedientia tenere tamen in poenam ab illius oboedientia *add. sed exp. et sunt inoboedientia i. m. N'*

73 Cf. ARIST., *De an.*, I, c. 5 (in ALBERTI MAGNI *Comm.*, ed. Cl. STROICK, p. 61, lin. 73-74; in AVERROES, *De An. I Comm.*, ed. F. St. CRAWFORD, p. 122, lin. 1-5; Iunt., Suppl. II, f. 46D; 411b 14-15). 76 Cf. *supra*, p. 137, 42-50. 87-88 Cf. *supra*, p. 131, 2-4.

inoboedientia. Et licet naturaliter ipsa substantia manens posset illa sub oboedientia tenere, tamen in poenam ab illius oboedientia sunt absoluta, et mors est subsecuta.

QUAESTIO 12

UTRUM CUM VIRTUTIBUS ACQUISITIS NECESSE
SIT PONERE ALIAS INFUSAS EIS RESPONDENTES

| Circa secundum arguitur quod cum virtutibus acquisitis non necesse est ponere in homine alias infusas eis respondentes, ut temperantiam infusam respondentem temperantiae acquisitae, sic: «Superfluum est fieri per plura, quod potest fieri per unum, vel per pauciora, secundum PHILOSOPHUM | I^o Physicorum. Per virtutes acquisitas cum caritate potest homo finem suum acquirere sine aliis infusis, quia eiusmodi est fini coniungere. Ergo etc.»

Contra. Virtutes acquisitae non ducunt ex se in finem ultimum. Homo | autem ordinatur ad ultimum finem, ergo praeter illas virtutes acquisitas debent esse, quae virtutes acquisitas et actiones earum ducunt in finem. Quae non possunt esse nisi infusae. Ergo etc.

15

< SOLUTIO >

| Dicendum ad hoc secundum aliquos, quod virtutes duo respiciunt: et finem ad quem sunt, et actiones per quas in finem dirigunt; et secundum

ABCDEHIN'W

91 posset] possent H 92-93 tenere ... subsecuta] *man. corr.* A 93 subsecuta] secuta N'W 2-3 Utrum ... respondentes] (cf. *supra*, p. 127,7-8) 4-5 necesse est] *inv.* W 5 respondentes] respondens *sed in respondentes corr. al. man.* D responde- (?) *sed del.* C 6 est] ponere *add. sed exp.* D 7 per¹] *om.* BDEH *sup. lin.* I 7 unum ... pauciora] pauciora vel per unum C 9 homo] *sup. lin. man. corr.* A 9 eiusmodi] eius BE 11 ducunt] ducant(?) BE 12 ultimum finem] *inv.* BCDEHIN'W 13 debent ... acquisitas] *sup. lin. al. man.* C 13 esse] aliae *add.* N'W 13 acquisitas] *scr. sed exp.* I 13 ducunt] ducant BDEHIN'W ducant *sed in reducant mut. al. man.* C 14 in] *iter.* I 14 nisi] plures sicut plures specie sunt illae et earum actiones, et non nisi *add. sed del.* A 14 Ergo etc.] *om.* I 16 Dicendum ad hoc] Ad hoc dicendum I 16 quod] quia BCDEHI 16 et] in C ut N' 17 dirigunt] dirigant D

6-7 ARIST., *Phys.*, I, c. 4 (in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, 2, 26; in THOMAE DE AQ., *In Phys. Comm.*, I (ed. Leon., II, p. 27b, text. 41); Iunt., IV, f. 261; 188a 17-18). 11-14 Cf. TH. DE AQ., *Summa Theol.*, I^a II^{ae}, q. 65, art. 2, resp. (ed. Leon., VI, 423a-b). 16 Cf. *Ibid.*

hoc duplex est forma in virtute: una quam habet a ratione formali sui obiecti; alia quam habet a modo actionis in obiectum directae.

Et dicunt quod primo modo virtutes morales acquisitae distinguuntur inter se et a theologicis. Alius est enim finis theologicarum, scilicet finis ultimus. Morales autem virtutes, ut acquisitae sunt modo humano, habent finem humanum bonum sub illo fine ultimo, et hunc diversum in diversis virtutibus moralibus.

Secundo distinguuntur morales acquisitae ab infusis. Modus enim actionis est ratio medii, ut in concupiscentiis circa temperantiam, in terroribus circa fortitudinem. Nunc, cum necesse sit hominem per virtutes ordinare actiones virtutum, non solum ad fines suos naturales, sed ad finem ultimum supernaturalem, cum autem ordinantur ad fines naturales, habent modum actionis et rationem medii modo humano, puta in sobrietate quoad actum edendi ne laedatur ullo modo crapula vel paritate, et hoc convenit virtutibus moralibus in quantum sunt acquisitae, cum vero ordinantur ad finem supernaturalem, habent modum actionis et rationem medii modo superhumano, puta in sobrietate quoad actum edendi, ut corpus in oboedientiam animae etiam cum aliquo suo gravamine redigatur, quia *virtus in infirmitate perficitur*, et hoc convenit | virtutibus infusis, quare, cum huiusmodi ratio medii in actione diversificatur | in qualibet specie virtutis moralis, quamlibet ergo virtutem moralem necesse est distinguere penes acquisitam et infusam. Propter quod praeter morales acquisitas | dicunt oportere ponere alias infusas, et tot infusas quot acquisitas. |

A 176^{va}N' 154^{rb}H 215^{ra}W 189^{rb}Bad. 233^{vf}

| Quod non videtur verum, primo quoad distinctionem duplicis formae in virtute, ex parte finis, et ex parte medii et modi in actione, quoniam PHILOSOPHUS in VI° Ethicorum determinat quod «non est prudentia

ABCDEHIN'W

18 duplex] dupliciter D 21 est enim] *inv.* BCDEHI 22 Morales autem virtutes] Moraliū autem virtutum ABCDEHI Moralis autem virtutis N'W 26 ratio] Deo E 26 in] *sup. lin. al. man.* D 26-27 in terroribus] interioribus DEIN'W 27 cum] *sup. lin. al. man.* C 30 humano] humane *sed exp. et humano i. m. al. man.* C 31 ullo] nullo C 32 convenit] contingit CW 32 quantum] *conf.* C 32-33 acquisitae] infusae *sed exp. et acquisitae i. m. man. corr.* A 35 animae] *scr. (?) sed del. et animae i. m. al. man.* C 35 etiam] *om.* D 36 convenit] contingit N'W 37-38 diversificatur] diversificate *sed in diversificatur corr.* D 42 quoad] modo ad BCDEHN'W modo quoad *sed quo- sup. lin.* I 43 finis] *iter. sed del.* C 43 quoniam] quam E 44 VI°] *om.* A X^o *sed exp. et VI° scr.* N'

36 Cf. II Cor., XII, 9. 44-45 Cf. ARTIST., *Eth. ad. Nic.*, VI, c. 17 (Transl. Grosseteste A, ed. R.A. GAUTHIER, p. 270, 15-16; Iunt., III, f. 92E; 1144b 31-32).

45 *sine morali virtute*, | nec e converso», quia virtus moralis determinat B 170rb et praestituit finem, prudentia vero determinat modum et medium in actione ad finem. Finem ergo | habet virtus moralis ex se, modum autem I 119ra et rationem medii in actione quae ad finem, habet a prudentia. Virtutum autem distinctio non est nisi a forma quam habet ex se, non autem a forma quam habet ab alio; immo illud aliud sua forma quam alteri imprimit, ab alio quod non habet eam, distinguitur. Moraliū ergo virtutum distinctio nullo modo habet sumi nisi a ratione formali finis, Zucc. 354 et nullo modo a ratione formali in medio circa actionem quae est ad finem; immo talis differentia potius distingueret diversas prudentias in unaquaque specie moralis virtutis, non autem diversas morales virtutes, quarum una sit acquisita, altera vero infusa. Immo quia homo ad nihil aliud indiget virtute infusa alia a morali, nisi ut actus sui ultimum finem attingant, quare, cum aliae virtutes a prudentia, quae sunt circa actiones, per se determinant finem, ipsa ergo distinctio non debet | sumi nisi ex E 170rb parte finis.

Quare, cum super fines virtutum moraliū non sit nisi unicus finis, supra virtutes ergo morales non debet esse nisi unica virtus respiciens omnium aliarum actiones et directiva earum in ultimum finem, cuiusmodi est sola caritas. Dico igitur quod praeter virtutes morales ab homine acquisitas non est ponere aliquam moraliū infusam, ut nulla sit temperantia infusa, nulla fortitudo, nulla iustitia, sed tantummodo una caritas, quae est forma una virtutum, in quantum ad finem unum omnes perducit, et per hoc omnes facit esse gratuitas, et sufficit cum acquisitis ad eliciendum actiones omnium earum sub ratione qua sunt gratuitae et in finem ultimum ordinatae. Et est una | pru-|dentia, quae regulam imprimit actionibus et dat eis rationem medii, ut ordinantur in fines proprios et in finem ultimum: ut ordinantur in fines proprios, ex

70

D 147va
C 175ra

ABCDEHIN'W

45 moralis] mobilis BD et alibi *add.* E 47 Finem] *om.* N' 48 a] *om.* W 49 autem] *om.* E disposito *add. sed exp.* D 49 a¹] *om.* E 51 alio] *et add.* H 51 Moraliū] Mobilium *sed in Moraliū corr.* C 51 ergo] autem BCDEHIN'W 53 actionem] rationem N' 54-75 immo ... sobrietate.] *Signo i. m. (linea verticali interrupta sub tribus punctis) hic passus notatur.* A 54 distingueret] *distingueret(?)* C 55 morales] mobiles BDH 57 morali] mobili E 57 nisi ut] *insint* N' 59 ergo] *om.* C 62 virtus] virtutis D 63 aliarum] aliorum BCDEHIN'W 63 directiva] directa E directionem N'W 63 earum] eorum N'W 63-64 cuiusmodi] cuius BE 67 una¹] *om.* E 67 unum] n-(?) formalem *add. sed. n- exp. et formalem del.* A 68 et¹] *om.* E 68 omnes] *om.* DN' 68 facit] *iter.* B 71 ut] *et* B 71 ordinantur] *ordinant* H *conf.* I 72 proprios¹] *om.* N' 72 et ... proprios] *om. (hom.)* H 72 finem ultimum] *inv.* CDEIN'W 72 ordinantur] *ordinante(?)* N'

se, ut est prudentia humana, in finem vero ultimum, ut ipsa est imperata a voluntate caritate informata et per hoc facta est gratuita, sicut patet in exemplo iam proposito de sobrietate.

75

< AD ARGUMENTUM >

Bad. 233^g | Ad primum in oppositum, quod «virtutes acquisitae non ducunt ex se in finem ultimum», dicendum quod verum est ex se, ut ipsum includant et attingant, et ideo debent habere quo ducantur et finem includant.

Et quod assumitur, quod «illae non possunt esse nisi plures specie sicut sunt illae», dicendum quod falsum est. Non enim differunt specie actiones elicite ut ducentes in fines proprios et ut ducentes in finem ultimum, sed solum secundum gratuitum et non gratuitum, prout manent in eadem forma medii, et secundum gradus diversos in eadem specie, quando caritas mutat gradum in forma medii, accedendo magis ad unum latus medii in quo nata est virtus stare ut in extremo, non in medio | prioris gradus. Licet enim virtutes, ut habentur modo humano, media sunt secundum PHILOSOPHUM, ut tamen natae | sunt | haberi modo superhumano, habent rationem extremi, secundum quod posuerunt STOICI; et ad hoc, ut sic habeantur, sufficit unica virtus infusa quae est circa actiones, cuiusmodi est caritas, ut dictum est.

H 215rb
W 189va
B 170va

ABCDEHIN'W

73 ut] est ordinata add. sed del. A 74 a] om. E 74 est] sunt N'W 74 gratuita] a voluntate caritate informata add. N'W 77 virtutes] virtutes E 77 non ducunt] non dicunt sed exp. W 77 ducunt] dicunt N' 77 se] non ducunt add. W 78 finem ultimum] inv. BCDEHIN'W 78 dicendum] est add. C 79 et¹ ... includant] om. (hom.) N'W 79 et³ in C 80 possunt] possit BCDEHIN'W 80 nisi] i. m. al. man. C 81-87 Non ... gradus] (cf. R. MACKEN, *Les Corrections d'Henri de Gand à ses Quodlibets*, p. 18, example 16) 82 fines ... in] om. (hom.) C 82 proprios] iter. N' 83-86 secundum ... medii] secundum maiorem arctationem et minorem ad unum latus sed del. et secundum ... medii i. m. man. corr. A 83 gratuitum¹] gradum N'W 84 manent] maneat D 85 mutat] mutatur E 85 accedendo] attendendo sed in accedendo corr. C attendendo E 86 in] ut N' 87 prioris gradus] i. m. man. corr. A 87 habentur] scr. in ras. man. corr. A 87 humano] humana sed in humano corr. B 90 sic] sicut B 91 cuiusmodi] cuius CE 91 est¹] sup. lin. A

74-75 Cf. *supra*, p. 140, 25-41. 77-78 Cf. *supra*, p. 139, 11. 80-81 Cf. *supra*, p. 140, 36-41. 87-88 Cf. ARIST., *Eth. ad Nic.*, II, c. 3 (Transl. Grosseteste A, ed. R.A. GAUTHIER, p. 170, 24-27; Iunt., III, f. 24B; 1106b 25-28). 91 Cf. *supra*, p. 141, 61-142, 75.

QUAESTIO 13

UTRUM STATUS VIRGINALIS SIT SUPER
CONIUGALEM, AN E CONVERSO

- | Circa tertium arguitur quod coniugium sit supra virginitatem, quoniam illud est superius, propter quod alterum debet postponi et dimitti, ut patet in regulis religionum. Illa enim perfectior est et superior, propter quam suscipiendam altera dimittitur, sed propter coniugium dimittitur virginitas, immo virgo per ecclesiam potest cogi ut subintret coniugium. Ergo etc.
- 10 In contrarium est, quod illud est superius et perfectius quod est in consilio, quam quod est solum in permissione. Virginitas est in consilio, coniugium in sola permissione, ut patet per APOSTOLUM. Ergo etc.

Bad. 234ⁱ
Zucc. 35^z

< SOLUTIO >

- | Dicendum ad hoc quod coniugium et habet rationem sacramenti simpliciter, et habet in se secundum quod est sacramentum, annexam rationem virtutis, secundum quam dicitur virtus. Rationem sacramenti habet, | in quantum est signum sensibile expressivum mutui consensus animorum personarum legitimarum ad coniugium, efficiens quod figurat, scilicet mutuam corporum obligationem ad actum, secundum quod dicit APOSTOLUS: «Vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier, nec mulier habet potestatem corporis sui, sed vir». | Virginitas autem non habet rationem sacramenti, sed virtutis tantum. Ratio autem sacramenti et virtutis in una communi ratione non univocantur, et solum talia sunt comparabilia. | De coniugio autem secundum quod est sacramentum simpliciter, et virginitate non potest habere locum comparatio quaestionis propositae.

Bad. 234ⁱ
A 176vb

N' 154va

Bad. 234ⁱ

Bad. 234ⁱ

ABCDEHIN'W

2-3 Utrum ... converso] (cf. *supra*, p. 127,9) 4 virginitatem] virginitate E 5 post-poni] componi W 6 perfectior est] inv. N' 7 altera] om. E 7 dimittitur] dimit-tatur H 8 ut] om. I 14 Dicendum ad hoc] Ad hoc dicendum I 14 quod coniugium] i. m. C 14 et] om. I 15 est] in se add. N' 16 Rationem sacra-menti] inv. N'W 17 expressivum] expressive D 20 corporis sui] inv. BCDEHIN'W 21 corporis sui] inv. BCDEHIN'W 21 non] i. m. al. man. D 22 virtutis] coniu-gium E 23 virtutis] virginitatis I 26 propositae] proposito I

11-12 Cf. *I Cor.*, VII, 5 20-21 Cf. *I Cor.*, VII, 4.

Si ergo locum habeat, hoc non potest esse nisi comparando coniugium ratione alicuius boni quod habet, ad virginitatem, quia in ratione boni comparationem habere possunt. Et de illa | quaerit quaestio, quid eorum sit bonum praeeminentius.

E 170va

Quod ut expressius videamus, oportet per singula bona coniugii discurrere. Quae sunt tria: fides, proles et sacramentum.

Sacramentum aliter hic sumitur quam secundum quod dicitur coniugium unum sacramentorum, quia, cum utroque modo sacramentum dicitur quia est sacrae rei signum, sed ut est unum sacramentorum, est signum effectivum sacrae rei quam figurat, in quantum vero est bonum coniugii, est signum tantum sacrae rei, scilicet coniunctionis Christi et ecclesiae, si igitur coniugium secundum quod est bonum sacramenti, ad virginitatem comparetur, cum, sicut bonum sacramenti in coniugio est signum unionis inseparabilis Christi et ecclesiae, sic virginitas est sacramentum et signum puritatis utriusque, quorum puritas bonum maius est quam eorum coniunctio, quia coniunctio non esset bona et laudabilis nisi esset in puritate, si igitur consideretur coniugium secundum quod habet in se rationem boni sacramenti, hoc modo dico quod virginitas omnino praeferatur coniugio, quia per ipsam eius quod melius est et dignius, fit figuratio.

C 175rb
D 147vb
H 215va
I 119rb
B 170vb

Si | vero coniugium consideretur secundum quod habet in se bonum proles saltem in proposito, etsi non semper in effectu, sic | comparantur | inter se | coniugium | et virginitas sicut fecunditas et sterilitas. Non dico, sterilitas germinis sive principii seminalis privatio, qualem habent casti naturaliter, ut spadones, vel violenter, ut castrati, sed dico, sterilitas voluntariae cohibitionis. Prima enim sterilitas omnino est vitiosa, nec habet ex se aliquam rationem boni, sed solummodo privationem germinis, quod est bonum fecunditatis, | quo non privantur virgines secundum actum, sed solum secundum effectum, ut secundum hoc comparentur coniugium et virginitas sicut fecunditas in effectu et non in effectu.

W 189vb

ABCDEHIN'W

27 habeat] *om.* N' 29 quid] quod BH 30 bonum] quaestio H 31 oportet] est *sed exp. et oportet i. m. man. corr.* A 31 bona] *om.* E 35 est sacrae] *inv.* B 35-36 est² ... sacrae] *om.* I 38 igitur] ergo I 38 secundum] *om.* E 39 cum ... sacramenti] *om.* I 41 et] in B 43 igitur] ergo C 43 consideretur] confitetur B 48 in²] *om.* BCEHIN'W 49-50 Non dico sterilitas] *i. m. al. man. C* 50 sive] *sed* I 51 ut¹] in N' 51 ut²] *om.* I 51 castrati] castitati DEHN' 52 cohibitionis] cohabitationis BCDEHIW 52 sterilitas] enim *add.* N' 52 nec] neque I 53 aliquam] *om.* W 56 coniugium] *om.* E 56 et¹] ut E 56 fecunditas] *i. m. man. corr.* A

| Quid horum dignius aut melius aut perfectius? Hic re vera distinguendum est, quoniam fecunditas in effectu proles, quae est in coniugio, et fecunditas non in effectu, quae in virginitate, ambae, ut sunt simpliciter fecunditas, possunt considerari tripliciter: vel in respectu ad effectum, ut ad proles procreationem, vel in respectu ad subiectum, ut ad corporis integritatem, vel in comparatione ad affectum, ut ad continentis voluntatem.

Bad. 234^{rl}

Si primo modo, cum carentia effectus proles sit, quantum est de se, pura privatio boni, talis carentia nihil boni omnino ponit circa virginitatem, et ideo secundum hoc coniugium praeferatur virginitati. Sed hoc est praeferri secundum quid, non simpliciter, quia propter aliud bonum praeferatur virginitas, respectu cuius bonum proles est bonum secundum quid, ut iam videbitur. Quia tamen effectus ille aliquid perfectionis dicit circa fecunditatis bonum, ideo, aliis eisdem retentis, praeeminentius bonum est virginitas cum fecunditatis effectu quam sine eo, qualis fuit in Virgine Maria.

Si vero fecunditas consideretur in respectu ad subiectum, ut ad corporis integritatem, hoc modo, cum integritas corporis melior sit quam eius corruptio, melior et praeeminentior est quoad hoc virginitas, cuius fecunditas est cum corporis integritate, quam fecunditas illa quae non est sine corporis corruptione in coniugio, et secundum hoc virginitas praeferenda est coniugio. Sed hoc est secundum quid: multo enim melius est, aliis eisdem | retentis, fecunditas in effectu cum corporis corruptione, quam sola corporis integritas absque prole. Ambo tamen esse simul melius esset quam alterum per se: sicut erant in Maria, secundum quod de ipsa dicit AUGUSTINUS in Sermone de nativitate eius: «Haec duo iucundius amabat, virginitatem scilicet et fecunditatem: virginitatem,

A 177ra

ABCDEHIN'W

57-58 Quid ... effectu] *om.* (hom.) N' 58 proles] propriis D 60 fecunditas] *om.* E 60 vel] nihil *sed del.* et vel *i. m. al. man.* D 60 in] ita H 62 affectum] effectum CDN'W 65 pura] puta B 65 boni] doni(?) I 65 nihil] vel *sed exp. et nihil i. m. al. man.* C vel B 65 omnino] poterit *add. sed del.* A 66 hoc²] haec D 67 quid] quod B 68 proles] causa(?) *add.* E 68 est bonum] *inv.* EN'W 69 tamen] cum N' 69 aliquid] quid A 70 ideo] vero BE 70 aliis] *i. m. man. corr.* A 73 consideretur] consideratur C 75 corruptio] corpus N' et *add.* W 75 et] e-(?) *sed in et corr.* D 75 hoc] haec N' 76 illa quae non] *iter.* I 79-80 corruptione ... corporis] *iter.* N' 80 quam] qua N' 81 esset] esse E 82 Sermone] fine W 83 fecunditatem] et *add.* B

69 Cf. *infra*, p. 148, 40-150, 94. 82-(p. 146,)86 Non inveni, sed cf. AUGUST., *Sermones*,

quia hanc per omnia Deo placere intelligebat; fecunditatem, quia sine hac maledicta legis incurrere metuebat. Vicit tamen amor servandae 85 virgini-|tatis, et exclusit timorem incurrendae maledictionis».

E 170^{vb}N' 154^{vb}Bad. 234^{VL}B 171^{ra}H 215^{vb}Bad. 234^{VM}
W 190^{ra}C 175va

Si vero fecunditas consideretur in respectu ad affectum, hoc modo quaestio habet suam difficultatem, utrum scilicet melius et praeeminentius propositum voluntatis sit de restringendo appetitum et refrenando ab actu, quo fecunditas impugnatur ne ipsa germinet | in prolem, vel 90 de laxando appetitum in actum talem, ut fecunditas ipsa germinet in prolem, et intelligo quod utrumque horum fiat | secundum regulas rectae rationis. Et debet esse quaestio, quid horum praeemineat simpliciter et secundum | se ex natura rei, non autem quid praeemineat quoad aliquod tempus determinatum. Manifestum enim, quod nunc tempore gratiae 95 praeeminet virgini-|tas, tempore vero legis mosaicae praeeminebat coniugium. De tempore vero ante legem Moysi, sive post peccatum sive ante, quid praeeminebat? Sed quodcumque illorum praeeminet ex natura rei, illud simpliciter praeeminebat in omni tempore, licet alterum in aliquo tempore propter temporis statum praeeminere potuit, et ita secundum 00 quid.

| Hoc ergo modo intelligendo quaestionem, dico quod adhuc subdistingendum est, quoniam voluntas sive propositum de restringendo aut laxando dicto modo appetitum potest considerari dupliciter: uno modo secundum se et absolute, alio modo in comparatione ad actum voluntatis sive ad propositum superius aut praeeminentius quam sit aliquod istorum, cuiusmodi est voluntas sive propositum contemplandi secundum vitam contemplativam, | utrumque dictorum propositorum perti-

ABCDEHIN'W

85 maledicta] maledanta(?) H 86 virginitatis et] unitatis E 86 exclusit] excludit N'W 87 consideretur] consideratur CN'W 87 affectum] effectum CDN'W effectum *sed in affectum corr.* H 88 difficultatem] definitatem *sed in difficultatem corr.* D definitatem *sed in difficultatem corr.* C definitatem E 89 et] *om.* N' 89 refrenando] reservando BCDEHIN'W 90 quo] quomodo I 90 germinet] germet(?) E 92 secundum] per BCDEHIN'W 93 praeemineat] -mineat(?) H 93 et] *om.* E 94 secundum] ex BCDEHIN'W 94 rei] non E 94 autem quid] quod quidem BCDEHIN'W quid quidem E 95 Manifestum] est *add.* N' 97 Moysi] Moysae *sed-ae exp. et -i sup. lin.* A 98 ex] extra N' 00 statum] statuta C 3 propositum] *i. m.* B 5 ad] *sup. lin. man. corr.* A 7 cuiusmodi] cuius BCE

App. 194-195 (PL 39, 2105-2110); *op. cit.*, App. 208, n. 4 (PL 39, 2130-2131); cf. etiam HUGO DE S. VICTORE, *De B. Mariae virginitate*, c. 1 (PL 176, 857-870); cf. etiam AUGUSTINUM citatum in HENRICI DE GANDAVO, *Quodl. IX* (ed. R. MACKEN, p. 206, 29-33; ed. 1518, 374rZ); cf. etiam *supra*, p. 56, 33-37.

neat ad vitam activam, et actus vitae contemplativae omnino prae-eminetiores sunt quam actus vitae activae.

Si primo modo, tunc dicunt aliqui, quod propositum de laxando appetitum secundum regulam rationis rectae in actum propagandi perfectius est. Immo ulterius dicunt aliqui, quod propositum de non laxando non esset virtutis ullo modo, sed vitii, et sic omnino supereminet 15 | secundum istos coniugium, aut nihil virtutis habet virginitas, et vergit potius in vitium. Cuius rationem ponunt, quod propositum de non laxando non potest habere nisi rationem boni privati, quia scilicet quietius vivit homo, restricto appetitu ne insurgant concupiscentiae, quam ipso laxato. Laxando enim semper crescunt appetitus et concupiscentia, ut nec satiari possunt, propter quod hominem, et adipiscentem et non adipiscentem, concupitum semper oportet esse in tristitia et dolore, ut dicit PHILOSOPHUS in IX° Ethicorum. Propositum autem de laxando habet rationem boni publici, quia est ad conservationem speciei et multiplicandam societatem hominum, in qua bonum humanum 25 consistit et ad quod «*homo naturaliter tendit*» secundum PHILOSOPHUM in I^o Politicae. Et quod amplius est, propositum restringendi omnino appetitum, quia omnino est impeditivum huiusmodi boni et destructivum speciei humanae, quantum in se est, nullo modo potest habere rationem virtutis, sed vitii tantum.

30 | Sed Iovinianus non tantum excessit, quia nec virginitatem damnavit, sed coniugium ei comparavit, in aliquo tamen virginitatem aut continentiam praelegit, secundum quod de eo dicit AUGUSTINUS libro *De haeresibus*: «*Virginitatem et | sanctimonialium continentiam coniugio-* I 119va

ABCDEHIN'W

9 activam] contemplativam *sed in activam corr.* N' 11 tunc] nunc N' 14 esset] esse C 14-15 ullo ... virtutis] *om. (hom.)* N' 16 Cuius] Cuiusmodi CEW 18 restricto] restrictu B 19 crescunt] creant N' 20 ut] in N'W 20 nec] neque I 20 ut nec] *inv.* BCDEHIN'W 20 propter] *om.* N' 21 semper] *sed* BDEHIN'W *sed sed vel semper add. i. m. al. man.* C 22 dolore] dolorem D 22 in] *om.* CDEHIN'W 22 IX°] IV° W IV^o(?) N' 22 Ethicorum] Metaphysicae *sed in Ethicorum corr.* I 22-23 de laxando] relaxando H 24 qua] quo H 25 ad] id *add.* E 25 in] *om.* CW 26 propositum] proposita N' 27 omnino est] *inv.* BCDEHIN'W 27 impeditivum] impeditum H 27 huiusmodi] huius BCDEHW 27 boni] bonum B 27 et] *om.* I 29 virtutis] virtutum I 29 tantum] cum BH 31-32 continentiam] continentia B

19-22 Cf. ARIST., *Eth. ad Nic.*, IX, c. 9 (Transl. Grosseteste A, ed. R.A. GAUTHIER, p. 335, 15-21; 1168b 15-21). 22-26 *Id.*, *Polit.*, I, c. 2 (Transl. Moerb., ed. F. SUSEMIHL, p. 7, 67; in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, 15, 3; 1253a 2-3). 33-(p. 148,)36 AUGUST., *De haeresibus*, LXXXII (CC lat. 46, 337; PL 42, 46).

rum castorum meritis adaequavit. Non sane ipse vel habebat vel volebat habere uxorem. Quod non propter maius meritum, sed propter praesentem necessitatem».

Falsitas sententiae illorum ex hoc apparet ducendo ad inconveniens, quia, si ita esset ut dicunt, etiam in isto tempore gratiae praeferendum esset coniugium, quia illa causa habet aequalem locum in omni tempore.

Praeterea apparet falsitas ostensive sic. Quod solum bonum est ex circumstantia necessitatis, qua sublata, melius est contrarium, illud respectu alterius non est nisi bonum | secundum quid, quemadmodum bonum est proicere merces in mare tempore necessitatis et periculi si non proiciantur, sed simpliciter melius ipsas non proicere sed | conservare. Propositum laxandi concupiscentiam dicto modo non est bonum, ut dicunt, et verum dicunt, nisi propter necessitatem propagandae | prolis et speciei conservationem; melius autem esset humanae speciei, si non haberet huiusmodi necessitatem, prolis scilicet propagandae, et per consequens speciei conservandae. Non ergo propositum laxandi est bonum simpliciter, sed potius contrarium, scilicet propositum restringendi.

Bad. 234vo | Quod autem illud melius esset humanae speciei, hoc primo patet ex W 190rb parte propagationis, quoniam, quando sub specie est individuorum | propagatio, provenit ex duplici defectu, quorum unus est ex parte speciei, alius vero ex parte individuorum sub specie.

Ex parte speciei, scilicet propter eius diminutionem, quia ut dicit COMMENTATOR super principium Caeli et mundi, quod «*invenitur plus quam unum, est diminutum, quia, si esset perfectum, sufficeret esse unum*. Et secundum hoc causa esse multorum individuorum unius speciei est, quod propter diminutionem non fuit natura contenta in esse unius».

ABCDEHIN'W

34 Non] Ut N' 34 habebat vel] om. (hom.) E 35 Quod] Quia N' 37 apparet] ducendo et in add. sed exp. N' 38 esset] est sed exp. et esset i. m. man. corr. A 39 coniugium] om. B 39 quia] in add. N'W 39 aequalem] aequale B 42 nisi bonum] inv. BCDEHIN'W 43 tempore] i. m. D 44 proiciantur] proiciatur D 44 simpliciter] est add. sup. lin. C 44 sed²] sic D om. N'W 46-47 prolis et speciei] speciei et prolis N'W 47 conservationem] conservatione B 47 autem] i. m. sup. man. corr. A 49 consequens] scr. in lac. man. corr. A 49 speciei] i. m. man. corr. A 49 propositum] restrimd(?) add. sed del. D 52 Quod] Quoniam B 57 Commentator] communiter N' 57 mundi] ,quia add. N' 58 quia] quod C 58 esset] unum add. sed exp. N' 59 esse] est sed in esse corr. al. man. C 60 est] esse C

57-60 AVERROES, *De Caelo I Comm.*, S. 2 (Iunt., V, f. 4G-H).

| Ex parte individuorum, scilicet propter eorum corruptionem, secundum quod dicit libro De anima: «*Generationem per se variam habere est facere alterum sicut ipsum est, quatenus ipso semper divino esse participant secundum quod possunt. Quoniam igitur communicare non possunt ipso semper, propter id quod nihil contingit corruptibilium idem et unum numero permanere, permanet non idem, sed ut idem: | numero quidem non unum, specie autem unum*».

Licet ergo generare sit propter perfectionem individui, quia tunc secundum PHILOSOPHUM est «*unum-quodque perfectum, cum potest generare sibi simile*», est tamen propter imperfectionem esse speciei in ipso, tum quia in illo non habet totam naturam suam, quam | si haberet, impossibile esset quod alterum a se generaret — quamvis enim generare est perfectionis simpliciter, generare tamen alterum a se est imperfectionis, propter quod non est generatio propter speciei perfectionem simpliciter, quia simpliciter non est generatio perfecta nisi in solo Deo —, tum quia in illo habet esse corruptibile: quod si haberet esse incorruptibile, aut non haberet species plura individua, aut non haberet per generationem unius ab alio, sicut contingit in angelis, ut secundum hoc maioris perfectionis sit in angelo non posse generare alium a se, quam posse.

Et sic generare alterum a se simpliciter est imperfectionis, non generare autem alterum est simpliciter perfectionis, ita quod, si perfectius sit

ABCDEHIN'W

62 Generationem] enim add. W 63 sicut] sic E 63 ipso] iter. B 64 participant] participaret B 64 possunt] eo add. sed exp. W 65 propter ... quod] id quod propter E 65 corruptibilium] contrarium sed exp. et corruptibilium i. m. inf. al. man. N' 65-66 idem et unum] unum et idem N' 66 numero ... idem] om. (hom.) N' 69 generare sibi simile] sibi simile generare C 69 simile] similem sed -m exp. A suae B 69 est] om. W 69 tamen] cum W 70 tum] tamen EI cum N' 70 tum quia] cumque W 71 esset] om. N' 73 tamen] cum N' 73-74 propter ... generatio] om. (hom.) B 76 si] om. I 76 species] et add. D 77 individua] dividua EI dividua(?) C dividua sed in individua corr. D 77 ab] om. D 78 contingit] convenit I 78 angelis] et add. sed exp. N' 78 ut ... angelo] om. (hom.) W 78 sit] sicut N' 78 angelo] angelis N' 80 imperfectionis] im-sup. lin. N' 80-81 non ... perfectionis] om. (hom.) W 80 generare] est add. B 81 autem] om. BCDEHIN' 81 alterum] i. m. man. corr. A

62-67 Cf. ARIST., *De an.*, II, c. 4 (in ALBERTI MAGNI *Comm.*, ed. Cl. STROICK, p. 83, lin. 64-69; in AVERROES, *De an. II Comm.*, ed. F. St. CRAWFORD, p. 181, lin. 1-14 et 183, lin. 1-10; Iunt., Suppl. II, f. 67B-C et F; 415a 25-415b 7). 68-69 Id., *De an.*, II, c. 1 (in ALBERTI MAGNI *Comm.*, ed. Cl. STROICK, p. 82, lin. 63-65; in AVERROES, *De an. II Comm.*, ed. F. St. CRAWFORD, p. 83, lin. 63-64; Iunt., Suppl. II, f. 67A; in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, 6, 57; 415a 26-b1).

generare alterum, hoc est propter necessitatem, qua cessante, imperfectius esset omnino, et e contra non generare alterum perfectionis est simpliciter, imperfectionis autem propter necessitatem. Quare similiter est de propositis, quod propositum laxandi appetitum ad generationem est imperfectionis simpliciter, perfectionis secundum quid, propositum autem restringendi, e contrario. Quare, | cum bonum coniugii non consistit nisi in bono generationis et propagationis, bonum vero virginitatis consistit in contrario, simpliciter ergo et absolute praeferenda est virginitas coniugio, et non coniugium virginitati | nisi secundum quid, instante scilicet necessitate. Et secundum hoc dicendum est quod simpliciter et in omni statu virginitas praeferenda est et debet esse in desiderio, licet aliquibus temporibus propter necessitatem est dimittenda et coniugium assumendum.

Bad. 235^{TP} Et | est huiusmodi duplex necessitas. 85

Una naturae, quae per naturam numquam auferri potest sed per gratiam et gloriam, quae est individuorum corruptibilitas, quae auferetur in statu gloriae, de qua dicit AUGUSTINUS lib.^o | De bono coniugali: «Scientia destruetur, ut ait APOSTOLUS, et tamen huic tempori necessaria est; caritas autem numquam cadet. Sic et mortalis ista generatio, propter quam fiunt nuptiae, destruetur; ab omni autem concubitu immunitas, et hic angelica meditatio est, et permanet in aeternum». Nota quod dicit «et hic», notando per hoc quod etiam tempore necessitatis exercendi coniugium, etsi coniugium sit in opere, debet virginitas esse in voto tamquam id quod simpliciter melius, propter quod subdit dicens: «Sicut bonum erat quod Martha faciebat, occupata circa ministerium sanctorum, sed melius quod Maria soror eius sedens ad pedes Domini | et audiens verbum illius, ita bonum Susannae in castitate coniugali laudamus, sed tamen ei

ABCDEHIN'W

82 alterum] i. m. man. corr. A 83 alterum] i. m. man. corr. A 84 similiter] simpliciter E 87 autem] aut D ante E 87 cum] ut B 88 et] om. I 89 in] i. m. N' 90 quid] aliquid BCDEHI 94 assumendum] om. E est add. N'W 95 Et] sup. lin. A etiam add. sed exp. N' 95 huiusmodi] huius BCEHW 96 naturam] naturae B 98 Augustinus] in add. N'W 99 tamen] cum BN' 1 immunitas] im-lac. -nitas H in mmunitas(?) I 3 notando] notandum E 3 etiam] in N'W 4 etsi coniugium] om. (hom.) I 4 opere] operatione sed in opere corr. I 5 id] illud W 5 Sicut] Sic H 6 quod Martha] inv. ABE Martha quod sed cum signis inversionis inv. CD 6 ministerium] ministeriorum CE 7 et audiens] audiebat N'W 8 tamen] cum H

99 I Cor., XIII, 8. 99-2 AUGUST., De bono coniug., c. 8 (CSEL 41, 198; PL 40, 379). 5-(p. 151,)9 Ibid., (CSEL 41, 199; PL 40, 379-380). 7 Luc., X, 39.

bonum viduae Annae, ac mul-|to magis Mariae virginis anteponomus». Et E 171^{tb}
 10 infra: «Alia bona propter se ipsa expetenda sunt, sicut sapientia, salus; alia propter aliquid sunt necessaria, sicut doctrina, cibus, somnus, coniugium. His itaque bonis quae propter aliud necessaria sunt, quisquis eis propter hoc utitur propter quod data sunt, bene facit; cui necessaria non sunt, si non eis utatur, melius facit. Proinde ista bona, cum opus habemus, bene volumus, 15 sed melius ea nolimus quam volumus, quia tunc nos melius habemus, cum ea necessaria non habemus. Ac per hoc bonum est nubere, quia bonum est filios procreare, sed melius est non nubere, quia melius est ab ipsa humana societate | hoc opere non egere». Quod tunc erit, quando impletus fuerit A 177va
 20 Ex quo oritur secunda necessitas coniugii, et in statu innocentiae et in statu legis mosaicae, non autem in tempore moderno, de quo continuo subdit: «Ita iam sese habet humanum genus, ut, aliis qui se non continent, non solum per nuptias occupatis, sed multis etiam per illicitos concubitus luxuriantibus, bono Creatore de malis faciente quod bonum est, non de-|sit I 119vb
 25 numerositas prolis et abundantia successionis, unde sanctae amicitiae conquirantur. | Ex quo colligitur primis temporibus genus humanum Bad. 235TO
 maxime propter Dei populum propagandum, per quem prophetaretur et nasceretur Princeps et Salvator omnium populorum, uti debuisset sancto <s> isto, non propter se expetendo, sed propter aliud necessario C 176va
 30 bono nuptiarum; nunc autem, <cum> | ad ineundum sanctam et C 176va
 sinceram societatem undique ex omnibus gentibus copia spiritalis cognitionis exuberet, etiam propter solos filios connubia copulare cupientes, ut ampliore potius continentiae | bono utantur, admonendi sunt. Sed novi N' 155^{tb}
 35 quia murmurent: «Quod si» (inquiunt) «omnes velint ab omni concubitu continere, unde subsistet genus humanum?» Utinam omnes hoc vellent,

ABCDEHIN'W

9 virginis] virgine H 10 Alia bona ...] Nota. i. m. A 10 expetenda] expedien-da N'W 12 His] om. E 13 non?] vero N'W 14 utatur] utitur E 15 quia] quam A quod BCDEHIN'W 18 fuerit] erit C 21 non] nos I 23 per] om. N' 24 est] om. H 25 et] ex N' 26 conquirantur] conquiruntur N'W 28 Princeps] omnium add. sed exp. A 29 expetendo] exponendo BCDEHIN'W 30 ineundum] eundem sed in ineundum corr. D 31 spiritalis] scr. in lac. man. corr. A 31-32 cognitionis] cognitionis EW cognitionis sed in cognitionis corr. C 32 exuberet] exhiberet N' 32 connubia] cum add. H 33 Sed novi ...] Nota. i. m. A 34 quia] vel quid? A quid DN'W qui BCEHI 34 inquiunt] inquirunt DEHW inquirunt sed in inquiunt corr. C 34 ab omni] a bonum N'W 35 omnes hoc] inv. I

10-18 AUGUST., De bono coniug., c. 9 (CSEL 41, 199-200; PL 40, 380). 22-(p. 152,) 39 Ibid., c. 9-10 (CSEL 41, 200-202; PL 40, 380-381).

- B 171vb *dumtaxat | de corde puro et conscientia bona et fide non ficta, multo citius Dei civitas completeretur, et acceleraretur terminus saeculi*. Et infra: «Unde mihi videtur hoc tempore solos eos qui se non continent, coniugari oportere».
- H 216va Non est ergo verum quod dicunt praedicti, quod virginitas respectu coniugii non est | praeeligenda nisi propter privatum bonum, quemadmodum illam dixit praeeligendam IOVINIANUS, immo quia ipsa est bonum simpliciter in se et absolute, et respectu boni nuptiarum. Res ergo ipsas si comparemus secundum se et absolute, ut utar verbis AUGUSTINI, dico quod nullo modo dubitandum est meliorem esse castitatem continentiae quam castitatem nuptialem, cum tamen utraque sit bonum.
- Si autem comparemus ipsas inter se in respectu ad usum vitae contemplativae, quae est vita summe eligenda, hoc etiam modo virginitas praeferenda est, quia expedit ad vitam contemplativam, a qua connubium retrahit, dicente APOSTOLO I^a <ad> Corinthios, VII°: «Volo vos sine sollicitudine esse»; deinde subiungit: «Qui sine uxore est, cogitat ea quae sunt Domini, quomodo placeat Domino; qui autem matrimonio iunctus | est, cogitat ea quae sunt mundi, quomodo placeat uxori»; et consimilia dicit ibidem | de muliere virgine et nupta.
- Bad. 235^{rR} | Est igitur intelligendum quod eis quae sunt ad finem, utendum est secundum quod melius congruunt fini. Unde, cum secundum PHILOSOPHUM in I^o Ethicorum, triplex sit hominis bonum: bonum exterioris possessionis, bonum corporis, bonum animae, inter quae opera contemplativae sunt magis pretiosa, sicut ergo bonis exterioribus utendum est secundum mensuram qua corpori congruunt, et praecipue animae exercenti se in actu contemplativae, unde oportet perfectos per virtutis habitum sic habere animos paratos ut, «si opus non sit eis, non uti

ABCDEHIN'W

36 multo] multa N' 36 multo citius] multocius H 37 completeretur] terminus add. sed exp. E 38 se] om. D 38 coniugari] coniugare D 40 quod?] quia BCDEHIN'W 40-41 respectu coniugii] om. C 43 Res] Rei BDEI 48 contemplativae] conplativae(?) et -tem- sup. lin. man. corr. A 52 placeat] placet E 53 iunctus] coniunctus I 53 iunctus est] inv. E 56 congruunt] congruant E 57 in] om. BCDEHIN'W 57 hominis] bonum E 60 qua] quae BCDEHI iter. D 61 perfectos] perfectionis E

36-37 I Tim., I, 5. 50-51 I Cor., VII, 32. 51-53 I Cor., VII, 32-33. 54 Cf. Ibid., VII, 34. 56-58 Cf. ARIST., Eth. ad Nic., I, c. 6 (Transl. Grosseteste A, ed. R.A. GAUTHIER, p. 145, 8-9; Iunt., III, f. 4G; 1095b 17-19). 58-59 Cf. Id., op. cit., c. 10 (Transl. Grosseteste A, ed. R.A. GAUTHIER, p. 152, 15-16; Iunt., III, f. 10C; 1098b 13-14). 62-(153), 65 AUGUST., De bono coniug., c. 21 (CSEL 41, 219; PL 40, 390).

- possint», dicente AUGUSTINO, ubi supra: «Sic | usi sunt perfecti animi bonis terrenis ad aliud necessariis per habitus continentiae, quo eis non obligarentur, et quo possent etiam eis non uti, si non opus esset», consimiliter etiam oportet uti bonis corporis secundum mensuram qua congruunt animae, et omnibus bonis animae quae pertinent ad vitam activam, secundum mensuram qua congruunt contemplativae. Et sic ad usum contemplativae simpliciter praeeligenda est virginitas et postponendum coniugium, nisi dum opus postulat, ut tamen etiam tunc illam in desiderio habeat et paratus sit isto non uti per habitum virtutis, quemadmodum Timotheo per doctrinam relaxata est corporis utilitas vivendi, ut maneret in animo habitus continendi, et totum hoc sit secundum iudicium rectae rationis determinantis diversimode medium in agendis, ut partim tactum est in praecedenti quaestione. Nunc autem illud quod perfectius ordinatur ad bonum simpliciter perfectum, illud in se perfectius est et simpliciter praeeligendum. Secundum hanc viam iterum patet quod omnino virginitas per se est praeferenda coniugio.
- | Sic ergo patet ex longa deductione quomodo virginitas praeferenda est coniugio in quantum | coniugium continet in se bonum prolis, propter quod maxime visum est aliquibus coniugium praeferendum, ut patet ex dictis.
- Si vero consideretur coniugium ut continet bonum fidei, et secundum hoc comparentur inter se virginitas et coniugium, cum fides in hoc consistit quod coniuges | secundum rectam rationem infra limites matrimonii commisceantur ad alterius libitum, et | non commisceantur extraneis, in hoc et secundum hoc habet coniugium rationem virtutis, et nominat continentiam distinctam | sub continentia simpliciter contra continentiam virginalem et vidualem, cuius ratio consistit in hoc quod est propositum abstinendi a delectationibus venereorum, secundum quod

ABCDEHIN'W

63 ubi supra] verbi gratia BCDEHIN'W 63 animi] cum N' 64 habitus] habitum BCDEHIN'W 65 obligarentur] obligaretur B 65 si] om. E 65 non?] vero B 66 etiam] et E 67 et] in B 69 contemplativae] om. D 69 et] om. E 69-70 postponendum] post modum BCDEHN'W 70 tamen] cum N'W 70 tunc] in add. BDEHI in add. sed exp. C 75 Nunc autem] in lac. man. corr. A 77 praeeligendum] praeligendo BCEH praeeligendo sed in praeeligendum corr. D 78 iterum patet] inv. I 83 consideretur] consideratur CDEHIN'W 86 alterius] ulterius E 86 commisceantur] commisceantur(?) B 87 in] ex sed exp. et in sup. lin. H 87 hoc] i. m. al. man. D 88 distinctam] virginalem add. sed exp. H 90 a] et I

72 Cf. I Tim. V, 14. 75 Cf. supra, p. 140, 25-41.

recta ratio docet, quanto ergo in excellentiori gradu ab illis abstinet iuxta regulam rectam rationis, tanto magis habet rationem continentiae et virtutis.

Nunc autem in virtute tanto est excellentior gradus, quanto circa materiam suam est maior difficultas, ut patet in fortitudine martyrii, quae est circa mortis tolerantiam voluntariam, quae excedit omnes alios gradus martyrii circa quamlibet materiam aliam.

Ubi ergo est distinctus gradus difficultatis in virtute aliqua circa materiam specialem excedens difficultatem circa quamcumque aliam materiam, ibi est distinctus gradus virtutis, et quasi specialis ratio virtutis, sicut patet in magnificentia respectu liberalitatis.

Hoc autem contingit in continentia virginali respectu aliarum, in eo videlicet quod continentia | virginalis consistit in proposito | voluntatis servandi integrum signaculum virginalis et clausum, atque ab omni experientia delectationis venereae sese custodiendi immunem, continen-
tia vero vidualis consistit in proposito voluntatis servandi claustra pudicitiae in via atque ab omni experientia delectationis venereae sese custodiendi immunem, continentia vero coniugalis consistit in proposito voluntatis servandi claustra pudicitiae in via ab omni praeter quam a coniuge proprio, atque ab | omni experientia aliena venereae delecta-
tionis sese custodiendi immunem. In quo patet specialis materia et difficultas virginalis continentiae super alias, videlicet quod est cum proposito custodiendi claustra pudoris in via, non solum aliis ab uno, sed omnibus, atque immunem ab experientia venereae | delectationis, non solum alienae, sed cuiuslibet omnino. In quo virgi-
nitas tenet universale, ubi coniugium excipit particulare. Et in hoc convenit cum continentia viduali, sed differt ab ea, quod non solum est in proposito custodiendi claustra omnibus in via, sed integrum signaculum et portam clausam, quod vidua facere non poterat quia iam signaculum disrupti permisit

ABCDEHIN'W

91 excellentiori] excellentiorum I 95 patet] om. BCDEHIN'W 97 aliam mate-
riam] inv. BCDEHIN'W 2 aliarum] alarum(?) sed in aliarum corr. D aliorum N'W
3 virginalis] virginali BEH virginali sed in virginalis corr. D 5 delectationis] dilectionis
EHN'W dilectionis sed in delectationis corr. D 6 servandi] servandae BCDEHIN'W
7 atque] absque add. sed del. W 7 delectationis] delectionis DH dilectionis BEIN'
7 delectationis] delectionis BDEHIW dilectionis N' 12 est] scr. sed vel sit add. i. m. al.
man. C 13 solum aliis] solis(?) sed exp. et solum aliis i. m. I 14 omnibus] non
solum ab uno, sed ab omnibus add. i. m. al. man. C 14 atque] neque B 14 ab] omni
add. BCDEHIN'W 14 delectationis] delectionis BDEHI 16 particulare] partici-
pare E 17 est] lac. H 19 poterat] poterit N' poterat sed in poterit mut. W oportet B

- 20 et portam aperiri. Est autem specialis difficultas, etiam super alias continentias, ante omnem experientiam venereae delectationis huiusmodi clausuram custodire illibatam, quia ut dicit HIERONYMUS, «ferreas mentes libido domat, quae maiorem in virginibus | patitur famem, cum dulcius B 172^b putat omne quod nescit». Et incidit duplex specialis difficultas: | una ex H 217^a
25 inexperientia, alia ex signaculi custodia; et penes primum consistit praemium essentiale virginum ex habitu mentis, penes vero secundum praemium accidentale ex custodia corporis, de quo nihil ad praesens.
Sic ergo patet quod simpliciter et absolute et etiam in comparatione ad id quod est perfectius in homine, virginitas est supra coniugium.

< AD ARGUMENTUM >

- Ad obiectum in oppositum quod «propter coniugium dimittenda est virginitas», dicendum quod eorum, quae fiunt a voluntate, quaedam fiunt ex libertatis electione, quaedam ex necessitatis coactione. Primo modo numquam propter coniugium debet dimitti virginitas, sed magis
35 e converso, sed secundo modo solummodo, ut, si necessarium esset ecclesiam periclitari nisi virgo etiam solemniter professsa contraheret, potius deberet contrahere quam cum periculo ecclesiae votum suum custodire. Et tunc quidquid ei decresceret ex voti mutatione, totum et amplius recompensaretur ex oboedientiae condescensione, quemadmo-
40 dum recompensatum est patribus sub veteri testamento, «qui castitatem caelibem habebant in habitu, castitatem vero nuptiarum in usu», ut dicit | C 176^a
AUGUSTINUS De bono coniugali.

ABCDEHIN'W

21 ante] super N' 22 clausuram] clausurum(?) D claustrum N'W 22 illibatam] illibatam N'W 22 ferreas] feritus sed exp. et ferreas i. m. al. man. D 24 specialis
difficultas] inv. N'W 24 ex] om. N' 25 primum] iter. i. m. al. man. D 25-
26 consistit praemium] i. m. al. man. D 26 praemium] primum N' 28 ergo] om. N'W 29 id] illud CW 32 virginitas] eorum add. sed exp. B 32 fiunt²] secundum add. sed exp. H 34 propter coniugium debet] debet propter coniugium N'W
38 voti] uti sed in voti corr. D 39 recompensaretur] re- i. m. al. man. E 41 caeli-
bem] delibem(?) sed del. et caelibem sub lin. al. man. C 41 habebant] habe- et
-bant in lac. man. corr. A 41 dicit] a add. sed exp. C 42 Augustinus] libro add. I

22-24 HIERON., *Epist.*, (ad matrem et filiam in Gallia), n. 6 (PL 22, 957B). 31-32 Cf. supra, p. 143, 7-8. 40-42 AUGUST., *De bono coniug.*, c. 22, n. 27 (CSEL 41, 222; PL 40, 392).

QUAESTIO 14

UTRUM, SI DUO CAPITA IN MONSTRO APPARENT, IN
BAPTIZANDO DEBENT EI IMPOŒI DUO NOMINA, AN UNUM

- Zucc. 357ra | Sequuntur quaestiones de homine simpliciter ex parte corporis principaliter. Et erant duae de monstro respectu baptismatis. Quarum prima erat, si duo capita in eo apparent, utrum in baptizando debent ei imponi duo nomina, an unum. Secunda, utrum, si dicat sacerdos «Ego te baptizo», ambo vel alter eorum sit baptizatus.
- Zucc. 357rb | Circa primum arguitur quod debet ei imponi unum nomen, quia non est ibi nisi una anima, quia non est nisi unum | continuum, cuius non est nisi una forma. «Nomen autem imponitur a forma», secundum PHILOSOPHUM VII° Metaphysicae.
- W 191rb
- A 178ra Contra. In duplici capite geminantur omnes sensus. | Sed non geminantur sensus nisi geminata anima. Et ubi anima est geminata, sive duae animae, duplex debet nomen imponi. Ergo etc.

< SOLUTIO >

- Bad. 235^{ts} | Quaestio ista non quaerit nisi utrum tale monstrum sit una persona ab una anima, cui debetur unum nomen, vel duae, quibus debeantur duo nomina, quia nomina debent esse consona rebus. Et est dicendum secundum quod dicit AVICENNA IV° Metaphysicae et secundum quod alias determinavimus: «anima rationalis aliquo modo pendet ex subiecto ad hoc ut sit, quia anima non habet esse post non esse, nisi cum fuerit esse corporis secundum modum commixtionis, per quam aptatur fieri instru-

ABCDEHIN'W

2-3 Utrum ... unum] (cf. *infra*, lin. 6-7) 6 erat] duo add. B 6 apparent] apparent sed in apparent corr. N' 8 te baptizo] inv. N'W 8 eorum] illorum N' 9 ei] om. B 9 ei imponi] inv. CDEHIN'W 10 ibi] om. BCDEHIN'W 13 geminantur] generantur sed gemi- add. i. m. al. man. C 13 sensus.] Sed non add. A 13 non] una forma add. sed exp. B 14 sensus] om. BCDEHIN'W 17 Quaestio] Quomodo E Quomodo sed in Quaestio corr. D 17 monstrum] brutum sed exp. et del. et monstrum i. m. al. man. (cf. *supra*, p. XXXVII) A 18 una anima] inv. D 19 nomina] omnia sed in nomina corr. C 19 dicendum] quod add. W 22 anima] om. N'W 22 esse²] cum add. sed exp. W

11 Cf. ARIST., *Metaph.*, VII, c. 11 (Iunt., VIII, f. 188H; 1036a 28-29). 21-(p. 157), 24 AVICENNA, *Metaph.*, IV, c. 2 (ed. S. VAN RIET, p. 205, 87-90; ed. 1508, f. 85rbF). 21 Cf. HENR. DE GAND., *Quodl. IV*, q. 13 (ed. 1518, f. 112vB; ed. 1613, I, f. 170rB).

- mentum eius». Non quod aliqua forma mixti manens sit praecedens animam in corpore, sed quod materia existens sub forma corrumpenda disponitur per agens ut fiat necessitas ad formam mixti educendam de potentia materiae, cum qua, cum educitur de potentia materiae per generationem naturalem, simul inducitur anima rationalis per creationem. Illa tamen forma est ut dispositio in materia ad animam, ad illam autem formam mixti generandum agens seminale in materia ordinata ad generationem hominis, | antequam incipiat | movere materiam.
- 25
- 30 Cum tota materia seminis est una et continua, principium seminale est unum, et cum totum semen cadens recipiatur in una incastratura | matricis tamquam in una camera inter duas villulas matricis, — sunt enim in matrice plures incastraturae quasi plures camerae sive monetae | secundum numerum fetuum, qui possunt simul formari in femina cuiusque speciei animalis, et singulae incastraturae ab invicem villulis quasi parietibus distinguuntur; quae villulae, quandoque sunt integrae, ut semina recepta in eis nequaquam possunt concurrere, quandoque ex aliqua parte ruptae, ut semina in duabus incastraturis existentia ibi necesse habent concurrere —, cum inquam, ut dictum est, totum semen | in una incastratura recipiatur, tunc totum unica vi caloris illius incastraturae confovetur semen, et totum seminale vigen in calore seminis excitatum calore illius partis matricis incipit materiam coagulare ad fetus formationem, secundum illud quod dicit MACROBIUS: «Semen quod post iactum sui intra horas septem non fuerit in effusione relapsum, haesisse in vitam pronuntiatur. Verum semine semel intra formandi hominis moneta <m> locato, hoc primum artifex natura molitur, ut die septimo folliculum genuinum circumdet humori ex membrana tam tenui, qualis in

N' 155vb
B 172va

H 217rb

E 172ra

D 149ra

ABCDEHIN'W

25 animam] anima N' 25 corrumpenda] corrupta BH 27 cum²] et sed exp. et cum sup. lin. man. corr. A 28 naturalem] materiam sed in naturalem corr. E simul (inducitur sed exp.) educitur de potentia materiae per generationem add. sed va- cat superscripts. I 33 incastratura] in castratu in N' castratura HI 34 matricis¹] scr. in lac. man. corr. A 34 duas] i. m. man. corr. A 35 incastraturae] castraturae H 36 formari] informari BCDEHIN'W 37 cuiusque] cuiuslibet N'W 38 quae] quo B 39 ut] et N' in BEHI om. W 39 ut ... possunt] i. m. al. man. D 39 recepta in eis] in eis recepta W 40 aliqua] alia E 40 ibi] sibi B 41 necesse habent] inv. W 42 incastratura] castratura N' 42 tunc] tantum H 42 illius] om. W 44 incipit] in add. N' 45 illud] om. BCDEHIN'W 46 haesisse] hebuisse D 49 humor] humorum W 49 tam] tamen W 49 qualis] quasi D qual-(?) N'

41 Cf. *supra*, lin. 33. 45-(p. 158), 53 MACROBIUS, *Comm. in Somnium Scipionis*, I (ed. WILLIS, II, c. 6 (p. 30, 8-14 et p. 30, 30-31, 1)).

ovo ab exteriori testa clauditur, et intra se claudit liquorem etc.», ut ibi 50
determinat. Ita quod «quinta hebdomade in ipso describatur humana
figura magnitudine quidem apis, ut in illa brevitate membra omnia et totius
corporis lineamenta consistant». Et hoc intelligendum est materia adhuc
existente sub forma abicienda. Et «agit virtus seminalis», ut dicit
COMMENTATOR super VII° Metaphysicae «in isto semine non per 55
instrumentum, sed solum per calorem qui est in semine, movet materiam
quousque formam dispositivam ad intellectum educat | de potentia
materiae, et corrumpat formam praecedentem».

I 220^bZucc. 357vb
W 191va
C 176vb

| Cum autem | fuerit abundantia seminis, ita quod, cum cadit in
matricem, portio una | recipiatur in una incastratura sicut in una moneta, 60
et alia recipiatur in alia sicut in alia moneta, et villula matricis integra
separaverit perfecte has partes ab invicem in qualibet illarum partium, et
inclusum diversis pelliculis, et si plures recipiantur simili modo virtute
caloris illius incastraturae, incipit proprium seminarium movere ma-
teriam ad productionem proprii fetus, et plura seminaria ad productio- 65
nem plurium fetuum perfectorum.

Si vero fuerit tanta abundantia seminis, ut pars cadat in una incastra-
tura et pars in alia, et per rupturam villulae, quae deberet esse ut paries
inter duo semina, ex una parte, puta versus locum formationis partis
inferioris, ut ibi necesse habent semina concurrere, integra autem ex illa 70
parte in qua debent formari partes superiores fetus, ut semina ibi non
concurrunt, tunc est advertendum quod sic procedit membrorum forma-
tio, quod virtus illa in semine, | quae non agit per instrumentum, format
sibi inter omnes partes et membra primo cor, et, secundum PHILOSOPHUM
XVI° De animalibus, est «operans in semine | sicut manus artificis 75

B 172^{vb}H 217va

ABCDEHIN'W

50 exteriore] exteriori CW 51 hebdomade] describens add. sed del. A 52 magni-
tudine] scr. in ras. man. corr. A 52 membra] membri E 52 membra omnia] inv. W
54 agit] ait sed in agit corr. C 54 seminalis] specialis E 56 materiam] quod add. sed
exp. H 57 ad intellectum] om. W 58 corrumpat] corrumpit E 60 incastratura]
castratura IN'W 60 moneta] monaeta(?) sed in moneta corr. H 61 et²] sup. lin. D
61 villula] invillula D 62 separaverit] perseveravit BDEI perseveraverit CHN'W
62 et] om. E 64 caloris] calore N' 64 proprium] om. N'W 64 seminarium]
seminatum sed in seminarium corr. H 65-66 proprii ... productionem] i. m. al. man. D
65 et] ut B 65 plura] plurima E 67-68 incastratura] incastratum(?) D 68 vil-
lulae] ululae(?) E 68 quae] qui BCDEHI 68 paries] pariens D 72 procedit] scr.
in lac. man. corr. A 74 partes] om. BD 74 primo] sup. lin. man. corr. A 74 cor]
eorum N'

54-57 AVERROES, *Metaph.*, VII Comm. 31 (Iunt., VIII, f. 181E-G). 75-77 Cf. ARIST.,
De generatione animalium, I, c. 22 (Transl. Moerbeke, ed. H.J. DROSSAART LULOFS, p. 38,
19-39, 16; Iunt., VI, f. 61B-F; 730b 5-31).

in scamno, et ab illo formato dirigit vires ad formationem ceterorum
membrorum», et est prima origo omnium membrorum et venarum,
contra opinionem quorundam medicorum. Et tunc, cum formato cor-
pore anima infunditur, licet tota sit in toto corpore, ordine tamen
80 quodam naturae perficit primum cor, et per ipsum cetera membra, sicut
a virtute cordis nutriuntur et confoventur, unde dicit PHILOSOPHUS | quod A 178^b
«divinum membrum est cor et eius inhabitator est anima».

| Qui vult ergo discernere in monstro tali quod habet duo colla perfecta Bad. 236^r
et similiter duo capita cum sensibus suis, sive alia membra sint geminata
85 sive non, ut, sub duobus collis sitis, quasi in humero uno residuum
corporis sit, quasi unius hominis perquirere debet, an in eo sint duo
corda. Quod si sic, procul dubio, quidquid appareat in aliis membris,
duplex erat virtus seminaria et informativa, ad minus quoad diversos
actus informandi corda in diversis | partibus materiae, etsi sit una ubi E 172^b
90 semina concurrunt forsitan, et praeparata sunt duo receptacula duarum
animarum. Si autem non fuerit nisi unicum cor, quantumcumque sunt | N' 156^a
geminata membra exteriora, non est praeparatum nisi unicum receptacu-
lum unius animae.

| An vero sint duo corda vel non, advertendum est ex lateribus, Bad. 236^v
95 quomodo concurrunt in medio pectoris, et in spina dorsi. Si enim ibi
appareat prominentia maior debito in uno corpore, et maxime si
appareant quasi duae gibbositates in longum protensae, quasi ex lateri-
bus concurrentes, hoc est signum quasi manifestum quod subtus latent
duo corda. Quale erat monstrum duorum capitum et collorum perfec-

ABCDEHIN'W

76 scamno] lac. E 76 dirigit] dirigit sed in dirigit corr. D 77 membrorum] mem-
brorum numerorum sed membrorum exp. A numerorum BCDEHI 77 venarum]
variarum B 79 tamen] tantum BEHN' tantum sed in tamen corr. D 80 primum]
primo BCDEHIN'W 83 discernere] discurrere I 84 geminata] gemita sed in ge-
minata corr. al. man. D 85 sitis] suis N'W 86 an] i. m. D 88 et] om. I
88 informativa] informatam BCD informationem I 89 informandi] informationi H
89 una ubi] inv. W 90 semina] seminaria N'W 90 praeparata] praeparata sed
in praeparata corr. D 91 fuerit] fierunt D 91 unicum] unum BCDEHIN'W
91 cor], si autem add. sed exp. H 91 sunt] sint BCDEHIN'W 92 geminata] gemita
sed in geminata corr. al. man. D genita E 94 sint] sin(?) sed in sint corr. al. man. C
sunt W 95 quomodo] quem N' 95 concurrunt] currunt N' 95 pectoris] pecca-
toris sed in pectoris corr. D 95 spina] spiria(?) E 95 Si] om. N' 97 appareant]
apparent W 97 duae] dire E 99 erat] et add. N'W 99 duorum] corporum add.
sed exp. H 99 capitum] capitorum E

82 Id., *De vita et morte*, c. 3 (Iunt., VI, f. 150D-E; 469a 5-10).

torum, quorum unum habuit caput nigrum et vultum pinguem sed 00
 Zucc. 358ra austerum, alterum vero caput subalbum et vultum | macilentum sed
 D 149rb pium, et quattuor brachia, licet non perfecta, et similiter quattuor
 W 191vb manus; et erant | duo brachia perfecta cum perfectis manibus sita suis
 locis, unum procedens ex humero lateris unius capitis, aliud | vero ex alio
 humero ex latere alterius capitis et alia duo parva brachia cum parvis 5
 manibus exibant inter duo capita ex parte dorsi, ad modum si duo a
 lateribus iungerent se strictissime et brachia laterum contingentium se
 haberent extenta ad partem posteriorem inter eos.
 Bad. 236^{rx} | Quibus suppositis, videbitur forte aliquibus dicendum quod talia
 Bad. 236^{vx} corpora, etsi appareant | unum continuum in quadam parte, non sunt 10
 tamen vere continuata, sed opere naturae imperceptibiliter consolidata
 per totum ab humeris usque ad anum, ita quod nullum membrum aut
 C 177ra or-|ganum aut partem membri, habent commune illa duo corpora: tunc
 enim duae formae et duae animae eandem partem perficerent, quod
 omnino est impossibile in natura, et multo impossibilius quam quod 15
 H 217vb duae albe-|dines numero essent in eadem parte corporis secundum
 numerum.
 B 173ra Sed huic omnino contrariatur sensus, quoniam, si inspiciatur cutis |
 per totum, ubi concurrunt illa corpora in unum, in nullo apparet
 discontinuatio magis in medio ipsorum quam alibi, similiter neque in 20
 carne. Unde durum multum est sensui contradicere in eo quod ei apparet
 non habenti causam deceptionis.

Et praeterea, quod sit vere unum et continuum ubi semina concurrunt,
 aperte docet ratio, quoniam talis fetus non nisi ex unico semine semel
 projecto in matrice generatur ut in pluribus, vel ad minus potest generari, 25
 semine uno in tantum exuberante ut necesse sit partem unam recipi in
 una incastratura, et partem aliam in alia. Et tunc, quando secundum

ABCDEHIN'W

00 quorum] quod BCDEHIN'W 00 et vultum] *scr. in lac. al. man.* D 00 vultum]
 multum *sed exp. et vultum sup. lin. man. corr.* A multum BCDEHIN'W 00 pinguem]
 pingue CDEHIN'W 1 austerum] *om.* E 1 vero] *conf.* H 1 caput] capita E
 1 vultum] multum BCDEHIN'W 3 perfecta] cum perfecta *add.* E 3 sita] sit a W
 4 ex] *sup. lin. man. corr.* A 4 lateris] ex latere *sed del. et lateris i. m. man. corr.* A
 4 vero] *om.* BCDEHIN'W 5 parvis] per suis E 7 strictissime] subtilissime *sed*
 strictissime(?) *add. i. m. al. man.* C 11 consolidata] consolidanta(?) H 12 humeris]
 a *add. sed exp.* D 12 aut] *iter.* N' 16 in eadem] *iter.* B 16 parte] animae *add.* W
 18 omnino] non *add. sed exp.* C 21 Unde] *scr. sed in non mut.* E 21 est] *sup. lin.* A
 22 deceptionis] *scr. in lac. man. corr.* A 23 sit] si *sed in sit corr. al. man.* I 24 docet
 ratio] *inv.* BCDEHIN'W 24 semel] *om.* E 27 incastratura] castratura N'W

modum praedictum villula, quae est paries inter eas, fuerit integra infra
 loca formandi partes superiores, et disrupta in loco formandi partes
 30 inferiores, et licet semen illud sit distinctum in locis formandi partes
 superiores, non tamen est distinctum in loco formandi partes inferiores,
 sed manet unum continuum vere sicut prius, materia secundum essen-
 tiam existente unica in toto semine, diversas partes habens sub diversis
 partibus seminis, ita quod totum illud semen sub unica pellicula necessa-
 35 rio involvatur, quasi sacculos duos habente continentes partes seminis,
 de quibus duo capita debent generari. Quod si sic est in substantia
 seminis totius, quod est unum secundum substantiam et vere continuum,
 similiter et calor naturalis existens in eo sicut accidens in subiecto, erit
 unus in essentia, per accidens extensus | secundum extensionem subiecti, I 120va
 40 in quo per totum consimiliter diffusa est una virtus seminalis. Et sicut
 ipsa est una, et materia una, et calor unus, sic unicus est actus
 transmutationis materiae per totum, et per consequens forma una mixti
 et continui educta de potentia materiae, extensa per partes secundum
 extensionem materiae, licet partibus illius mixti figuratis | diversimode E 172va
 45 secundum quod re-|quirunt partes incastraturae, in quibus formantur Zucc. 358
 diversae partes seminis sicut in diversis partibus monetae. Tale ergo
 monstrum totum in rei veritate necesse est esse vere unum | mixtum et A 178va
 continuum, ab unica forma mixti educta de potentia materiae et una
 forma continuitatis, ita quod tale monstrum quoad omnem formam
 50 quae educibilis est | de potentia materiae, oportet esse unum in forma W 192ra
 numerali, ita quod, si illa sit forma sensibilis bruti, ut equi vel asini, non
 esset illud monstrum nisi unus equus numero aut unus asinus numero.
 | Sed quid est sentiendum, si appareant in ipso membra hominis, ut per Bad. 236^v
 hoc oporteat iudicare quod pertinet ad speciem hominis et informetur | N' 156rb
 55 anima humana, quoniam, ut dicit COMMENTATOR super I^{um} De anima,

ABCDEHIN'W

29 partes¹] inferiores, sed manet *add. sed del. et exp.* A 29 superiores ... partes] *om.*
 (hom.) B 32 manet] manent C 32 prius materia] materia prius *sed signis inver-*
 sionis *inv.* W 33-34 habens ... partibus] *om.* B 40 seminalis] seminaris A 41 ip-
 sa] *iter.* B 41 unicus est] *inv.* N'W 44 diversimode] diversitate *sed in diversimode*
corr. al. man. D 46 seminis] *om.* N'W 47 totum] *om.* W 47 est] *sup. lin. man.*
corr. A 48 mixti] multi-(?) E multiplices] *sed mixti add. i. m. al. man.* C 48 educta]
 deducta *sed in educta corr.* C 48 potentia] potentiae B 51 numerali ... forma]
om. (hom.) H 51 sensibilis] seminalis I 51 forma ... asini] (cf. *supra*, p.
 XXXVII) 51 ut] vel BCHIN'W vel *sed in ut corr.* D 54 hoc] haec DHI 55 anima]
i. m. man. corr. A forma B

«non differunt membra leonis a membris cervi, nisi quia differt anima ab anima»?

Re vera duo genera hominum ponerent, quod non esset in eo nisi una anima rationalis, et sic quod non esset nisi unus homo in numero.

H 218ra Primo istud ponerent tenentes de anima humana positionem 60
AVERROIS, quod videlicet «anima non unitur corpori ut forma et | actus,
B 173rb sed tantum ut motor quodam modo», et hoc quoad phantasticum
D 149va hominis, intelligendo species in phantasmate, cum tamen sit secundum |
substantiam separatus, unde, sicut ponunt in diversis unum intellectum 65
propter diversas phantasias, et quod non sunt diversi homines | nisi
propter diversas phantasias omnino separatas secundum diversa corpora,
similiter cum in isto monstro sicut et in bruto sunt diversae
phantasiae, sicut et diversi sensus particulares, et diversi sensus com-
munes in diversis capitibus, quia, qua ratione ponantur in uno, et in alio,
aut ergo in neutro aut in ambobus, in isto monstro ponerent unum 70
intellectum operari per diversas phantasias, ac si essent omnino diversae
C 177rb in separa-|tis corporibus. Et sic secundum diversas phantasias quodam
modo ponerent ipsum esse diversos homines, sed substantialiter nullo
modo possent, quia forma sensitiva secundum istos in homine educta est
de potentia materiae, quam oportet unicam esse in hoc monstro, ut 75
dictum est. Quare, cum intellectus sit unicus numero, et forma materialis
unica realis, nullo modo possent isti ponere quod essent diversi homines,
sed tantum unicus, quemadmodum ponendum est quod tale monstrum
in brutis sit tantum unicum brutum animal, ut dictum est.

Similiter, quod non esset nisi unica anima rationalis in tali monstro, et 80
quod non esset nisi unus homo, necesse habent ponere illi qui dicunt
quod in homine non est nisi unica forma substantialis, quae, disposita

ABCDEHIN'W

56 quia] qua N' 58 non] om. BCDEHIN'W 59 nisi] om. I 59 in] om. C
60 ponerent] om. D 60 positionem] quod ponit N'W ponit(?) D 62 et] sup. lin. B
62 phantasticum] phantas(?) cum N' 66 phantasias] phantasmatas B 67 in] om. I
67 isto] modo add. sed exp. D 67 monstro ... in] i. m. man. corr. (cf. supra,
p. XXXVII) A 68 particulares ... sensus] om. (hom.) H 69 ponantur] ponentur N'W
70 monstro] bruto sed del. et monstro sup. lin. man. corr. (cf. supra, p. XXXVII) A 72 in]
et sed exp. et in sup. lin. man. corr. A 75 materiae] i. m. man. corr. A 77 possent]
om. E 79 dictum est] inv. E 82 unus] unicus sed in unus corr. N'

56-57 AVERROES, *De an.*, I, *Comm.*, 53 (ed. F. St. CRAWFORD, p. 75, lin. 17-19; Iunt.,
Suppl. II, f. 28F; in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, 6, 29). 61-62 AVERROES,
Metaph., VIII *Comm.* 16 (Iunt., VIII, f. 225D-F; 1045s 7-8, 23-25, b 16-22). 75-76 Cf.
supra, p. 161, 40-52. 79 Cf. supra, p. 161, 46-52.

materia ut fiat necessitas ad corruptionem formae praecedentis in
materia, creando infunditur et perficit eandem materiam secundum
85 omnes partes eius, quam perfecit forma praecedens corrupta, et hoc
secundum rationem corporeitatis substantialis et mixti et vegetabilis et
sensibilis et rationalis. Si enim ita est ut ipsi dicunt, cum materia, ut
erat sub forma seminis ante infusionem animae rationalis, erat una in
essentia, habens partes extensas secundum unam formam continui
90 secundum omnes partes seminis totius, ex quo procreatur totum mons-
trum praedictum, et similiter calor unus et seminale principium in eo
unum, secundum quod dictum est, disponit ergo illud seminarium unum
totam materiam ad suscipiendum formam et actum unum, qui perficiat |
omnes partes materiae illius prius existentis sub una et eadem forma
95 seminis et secundum rationem mixti, ac si forma mixti fuisset educta de
potentia materiae. Quare, cum, ut dictum est, anima non infunditur
corpori sive materiae nisi prout est dispositiva ad illam susci-|piendam, W 192rb
in tali ergo materia ad perficiendum tale monstrum necesse est ponere,
secundum illos, quod non sit nisi una anima intellectiva, et ita, quod
00 non sit nisi unus homo.
| Ex quo complurima inconvenientia sequuntur, scilicet quod unus Bad. 237ra
homo | secundum numerum intelligeret per diversas phantasias, et hoc E 172vb
diversimode secundum diversas dispositiones diversorum capitum, quae
possent pati diversas passiones aut egritudines, et unum posset pati
5 quod aliud non pateretur, sicut contingit in diversis branchiis unius
hominis, et secundum hoc secundum unam phantasiam posset errare et
secundum aliam non errare, et secundum u-|nam esse phreneticus, H 218rb
secundum aliam non, et secundum unam sapiens, et secundum aliam
ignorans, et secundum hoc habitus diversi | et contrarii simul et semel B 173va

ABCDEHIN'W

83 ad] om. B 86 substantialis] om. E 87 ipsi dicunt] inv. N' 88 in] om. I
91 eo] immo sed in eo corr. B 92 unum?] unam N' 93 suscipiendum] suscipien-
dam I 95 et] om. N'W 95 secundum] omnes add. sed exp. I 95 educta] deduc-
ta B 96 cum] om. N' i. m. B 97 dispositiva] disposita I scr. sed in disposita mut. C
98 monstrum] brutum sed del. et monstrum i. m. man. corr. (cf. supra, p. XXXVII) A
99 non] scr. sed exp. C 99 sit] sic CD est N'W 99 nisi] est CDEH est sed exp. et
nisi sup. lin. al. man. I 1 complurima] quamplurima ABCDEHIN'W 1 incon-
venientia] convenientia BEHI convenientia sed in- sup. lin. al. man. D 2 intelligeret]
intelligerent I 4 diversas ... pati] om. (hom.) B 6 secundum?] om. N' 6 er-
rare?] om. D 7-8 esse ... unam] om. (hom.) D 7 phreneticus] et add. W 8 non]
noti N' 8 unam] non N' 9 et?] ut B

92 Cf. supra, p. 161, 36-46. 96 Cf. supra, p. 158, 54-58.

in eadem anima intellectiva numero aggregarentur, quod non est plus
 Bad. 237ra possibile quam quod duae albedines numero differentes, vel una albedo
 A 178vb et una nigredo differentes numero, essent in eadem parte corporis. |
 Sequuntur etiam plurima alia inconvenientia, ut secundum unum caput
 posset dormire et somnare, et secundum aliud evigilare et ratiocinari et
 sibi vigilanti recitare sua somnia quae simul videret | dormiens: quae re
 vera non est aliud ponere nisi fingere.

Praeterea, quod non sit ita, patet ex experientia. Visum enim est
 quandoque monstrum habens capita duo et superiora separata, quod in
 quibusdam aliis partibus erat unum continuum et provectae aetatis, ut
 loqueretur in uno capite et in alio, ita ut quasi diversae personae
 altercarentur frequenter inter se, et quando una voluit comedere, alia
 N' 156va voluit ieiunare, | et quando per unum os nimium comedeat, per alterum
 os conquerebatur se gravari. Iterum, quando una voluit orare, altera
 voluit iocari. Et una erat talis quod voluit luxuriari et esse dissoluta,
 altera vero voluit esse religiosa. Et una moriebatur longo tempore ante
 D 149vb aliam, et erant | coniunctae una viva et altera mortua. Quae re vera nullo
 C 177va modo potuissent contigisse, si | fuissent una persona, et unica | sola
 I 120vb anima informaretur totum monstrum.

Bad. 237rb | Dico igitur quod necesse est ponere tale monstrum habere duas animas
 rationales, ut vere sint duae personae et duo homines.

Sed quomodo sunt unum continuum secundum materiam unam
 numero, licet per partes extensam sub partibus continui?

Bad. 237^{rc} | Qui non ponunt in homine cum anima intellectiva formam aliam
 perficientem materiam, non possent dicere aliud quam quod non esset
 materia una continua, sed separata et iterum naturaliter consolidata,

ABCDEHIN'W

10 aggregarentur] aggenerarentur A aggenerarentur W aggravarentur BDHI aggravarentur
 sed aggrega- add. i. m. al. man. C aggravarentur(?) E 11 quam] quod E 13 plu-
 rima alia] inv. N'W 14 evigilare] vigilare W 14 et^a] om. B 15 vigilantij] vigilan-
 di B 15 sua somnia] inv. BCDEHIN'W 15 quae] quod CDEHN'W 16 aliud]
 i. m. sup. man. corr. A 16 fingere] somnare sed del. et fingere i. m. sup. man.
 corr. A 17 ex] om. N' 18 quandoque] -que sup. lin. B 18 capita duo] inv.
 BCDEHIN'W 21 altercarentur] alterarentur EHIN'W alterarentur sed -ca- add. i. m.
 al. man. C 21 comedere] commedere(?) E 22 voluit] voluerit I velut BEH velut sed
 in voluit corr. al. man. D 22 os] sup. lin. man. corr. A 22 comedeat] commede-
 bat(?) E 23 Iterum] Item BCDEHN'W Idem I 26 coniunctae] altere add. sed
 exp. W 26 et²] om. I 27 potuissent] potuisset ABCDEHI 27 contigisse] conti-
 gisset sed in contigisse corr. W 27 fuissent] fuisset C 29 habere] haberes(?) sed in
 habere corr. H 32 per] sup. lin. al. man. B 33 ponunt] om. N' 34 perficien-
 tem] perficientens(?) B 34 quam] quod E 34 esset] essent sed in esset corr. C
 35 continua] communiter I

quemadmodum duae arbores ex duabus radicibus crescentes coniunctae
 consolidantur ut una arbor videatur, sicut etiam patet in inserto ramo-
 rum diversarum specierum sub trunco omnino alterius speciei, aut, si
 talem consolidationem ibi impossibile est ponere propter praedicta,
 40 quoniam materia illa in forma seminis existens numquam fuit separata
 et in eodem instanti quo illa corrumpitur, anima rationali informatur,
 nisi quod eandem materiam numero perficiant diversae animae, una
 secundum unam partem, alia secundum aliam.

| Sed quaero: quid erat continuans et continens partes materiae et
 45 continui in unum?

| Non altera illarum vel ambae, quia utriusque est distinguere et dividere W 192va
 potius unum ab altero: «forma enim et actus dividit» secundum
 PHILOSOPHUM X^o Metaphysicae.

Et continget quaerere ab eis et arguere contra eos, quemadmodum
 50 PHILOSOPHUS quaerit ab illis qui ponebant quod intelligere, sentire,
 opinari, de-liberare, appetere, et huiusmodi non in-essent toti animae,
 sed aliis et aliis, ut partibus animae haec facimus. Et arguit contra ipsos
 dicens in fine I¹ De anima: «Dicunt autem quidam partibilem ipsam esse,
 et alio quidem intelligere, alio autem concupiscere. Quid igitur continet
 55 animam, si partibile esse < t > apta nata? Non enim corpus: videtur enim
 contrarium magis, anima < m > corpus continere: egrediente enim, exspi-
 rat et marcescit: si igitur alterum aliquod unam ipsam facit, illud maxime
 utique erit anima. Oportebit autem et illud quaerere, utrum unum aut
 multum partium sit. Siquidem | unum est propter quid, non mox est et E 173ra

ABCDEHIN'W

36 crescentes] credentes D 37 arbor] consoli add. sed. del. C 37 inserto] in- sup. lin.
 man. corr. A in sexto N' 38 diversarum] divinarum C 38 aut] quod I 38 si]
 om. H nisi sed in si corr. D 39 talem] considerationem add. sed exp. E 39 propter
 praedicta] om. W 40 quoniam] quam E 40 in] om. B 41 quo] .Et ideo I
 om. DN'W et add. C 41 illa] om. N'W 41 corrumpitur] corrumpi E forma illa
 et materia add. N'W 42 nisi] dicas add. N'W 45 in] neque E 46 distin-
 guere] distinguens sed in distinguere corr. N' 49 continget] contingit BCDEHIN'W
 50 ponebant] ponebat I 51 sentire] et add. C 51 toti animae] om. E 52 haec]
 hoc N'W 53 dicens] om. I 54 continet] contiget(?) sed in continet corr. al. man. C
 55 nata] natura BCDEHI 57 alterum] alteram sed in alterum(?) corr. C 57 ipsam
 facit] inv. N'W 59 sit] scit E

47 Cf. ARIST., *Metaph.*, X, c. 8 (Iunt., VIII, f. 272C; 1058a 9-14). 53-(p. 166,)61 Cf.
 ID., *De an.*, I, c. 5 (in ALBERTI MAGNI *Comm.*, ed. Cl. STROICK, p. 56, lin. 78-82; in
 AVERROES, *De An. I Comm.*, ed. F. St. CRAWFORD, p. 120, lin. 1-7 et p. 122, lin. 1-5 et 1-8:
 Iunt., Suppl. II, f. 45E; 46A-B; 411b 5-19).

animam esse unam? Si vero divisibile, iterum ratio quaeret quid est continens, et sic procedet in infinitum».

Similiter in proposito quaero si animae in hoc monstro sunt partitae, et alio intelligit una pars illius continui, alio alia, et similiter sentit, et cetera huiusmodi, quid igitur continet animam unam cum alia in tali continuo, cum ex se quaelibet illarum apta nata sit esse partita ab alia? Non enim ipsa substantia materiae aut corpus, quod est quantitas continua. Videtur magis contrarium, quod anima contineat illa: si igitur alterum aliquod, illud potius erit anima. De qua quaero, utrum una aut diversae? Si una, eadem ratione standum a principio in uno, dicendo scilicet quod non sit ibi nisi unica. Si vero plures, tunc ut prius procederetur in infinitum. Cum ergo impossibile sit in infinitum procedere, impossibile etiam est ponere quod illa unitas sit in materia et continuo ab illis diversis animabus, et non est stare in unica.

Et tamen necesse est ponere aliquid quod sit causa illius, et hoc non est nisi formam aliquam non accidentalem.

Tum quia quod sic continet partes materiae, immediate est actus eius, quod non est nisi forma substantialis.

Et praeterea, tunc illa forma esset in nullo sicut in subiecto, aut esset in utroque supposito, et hoc secundum diversas partes suas, et sic formae substantiales potius illam containerent quam e converso.

Oportet ergo ponere | necessario, quod in tali monstro uno et continuo subsistente in eadem materia numero sit una forma substantialis educta de potentia materiae, quae naturaliter continet totam materiam, et a qua est forma continui in illo, et est extensa per materiam, et dispositio ad unam animam in una parte materiae per unam partem suam, et per aliam in alia ad aliam animam. Et sunt illae | partes formae dispositive ad duas animas, sicut | et partes materiae ab invicem divisibiles, ut de una materia fiant duae, et de una forma duae: sic enim divisibiles sunt omnes formae materiales, ut patet de divisione animae sensibilis in

ABCDEHIN'W

60 iterum] *om.* N' 62 animae] anima *sed in animae corr.* C 62 monstro] bruto *sed exp. et monstro i. m. man. corr.* (cf. *supra*, p. XXXVII) A 63 alio¹] alia N'W 64 igitur] ergo N'W 64 animam unam] *inv.* N'W 65 se] in *add. sed exp.* N' 65 quaelibet] qualibet BCDEHI 67 Videtur] enim *add.* N'W 68 illud] id BCDEHI 70 nisi] natura *add.* E 72 est] *om.* N' 72 materia] natura N' 73 et] *om.* I 75 formam aliquam] *inv.* E 76 sic] sicut B 76 materiae] *iter. sed exp.* B 76 immediate] in *Metaphysicae sed in immediate corr.* B 78 in¹ ... esset] *om.* (hom.) I 79 et¹] secundum *add. sed exp.* B 83 materiam] naturam N' 86 ad] et I 88 sic] forte sicut A

divisione partium anguillae. Et sic dividuntur in resurrectione, si illi gloriose resurgant.

| Et est mihi hoc argumentum | magnum, quod in homine cum anima rationali oportet ponere | aliquam aliam formam materialem, quae est quasi dispositio | ad ipsam in materia. Unde, etsi | totum istud monstrum sentiret una anima sensitiva, ut quod pungeretur caput unum, sentiret laesio-|nem ille cuius est alterum caput dicerem quod vis sensitiva esset illius formae naturalis et materialis, et non animae infusae, nisi ponendo duplicem sensitivam in homine. Est autem multum conveniens et possibile secundum naturam, quod secundum dictum modum una forma secundum diversas partes suas est sub diversis animabus in diversis partibus materiae, propter convenientiam, quam habent animae, et symbolum inter se, cum videmus quod in eadem parte materiae dispositio symbola manet cum diversis formis materialibus et contrariis, secundum PHILOSOPHUM in II° De generatione.

5 Dico ergo ad quaestionem quod, si possunt percipi duo corda esse in monstro, duae personae sunt re vera, et duo nomina eis imponenda si vero ex aliquo indicio percipi possit quod non sit ibi amplius quam unum cor, tunc procul dubio non est ibi nisi una anima, et non est nisi una persona et non nisi uno nomine nominanda.

10

< AD ARGUMENTUM >

Per dicta patent obiecta utriusque partis.

ABCDEHIN'W

90 in] ratione *add. sed exp.* B 94 istud] illud W 98 autem] tamen BCDEHIN'W 98 et] *om.* B 98-99 possibile] impossibile B 2 materiae] animae N' 4 secundum] *om.* E 4 in] *om.* BCDEHIN'W 5 possunt] possint N'W 5 duo] *iter.* E corda esse in eodem *add. sed exp.* C 6 sunt] non *add. sed exp.* B 7 indicio] iudicio CEIN' indicatio(?) D 8 una anima] *inv.* CDEN'W 8 est²] nisi ibi *add. sed exp.* B ibi *add.* N'W

98-4 Cf. ID., *De generatione animalium*, II, c. 5 (Transl. Moerbeke, ed. H.J. DROSSAART LULOFS, p. 65, 6-22; Iunt., VI, f. 80F-H; 741b 8-23).

Bad. 237^{ve}
D 150ra
N'156vb
W 192vb
B 174ra
H 218vb

QUAESTIO 15

UTRUM, SI DUO CAPITA IN MONSTRO APPARERENT ET SI
DICAT SACERDOS «EGO TE BAPTIZO», AMBO VEL ALTER
EORUM SIT BAPTIZATUS

Zucc. 359ra | Circa secundum arguitur quod ambo sunt baptizati dicendo «Ego te baptizo», quoniam sicut se habent corporaliter ad generationem corporalem, sic se habent spiritualiter ad generationem spiritualementem. Sed una generatione corporali simul fuerunt corporaliter generati, ergo similiter unico actu spirituali sunt simul spiritualiter generati. Talis autem actus spiritualis fit per verba sacramenti, quibus dicitur: «Ego te baptizo». Ergo etc.

E 173th Contra. In baptismo debet esse | determinata intentio ad baptizandum. Sed in isto actu ad neutrum illorum | fit determinata directio intentionis, ut supponit quaestio, quia aliter nihil dubii haberet. Ergo etc.

I 121ra

< SOLUTIO >

15

Ista quaestio supponit quod iam dictum monstrum sit duae personae, quod re vera bene debet a baptizante supponi in dubio et baptizare ipsum sicut duas, quia dico simul respondendo ad quaestionem quod, ut procedit obiectio, «determinata debet esse intentio ad determinatum baptizatum», ita quod si deficiat determinatio, nihil agitur.

20

Bad. 237va | Quare, si contingeret quod in rei veritate essent duae personae et dirigeret intentionem quasi ad unum solum, non determinando quemquam illorum, nihil omnino ageret et neuter eorum esset baptizatus.

ABCDEHIN'W

2-4 Utrum ... baptizatus] (cf. *supra*, 156, 7-8) 5 baptizati] *scr. sed in ras.?* (ubi prius erat baptizandi?) A baptizandi BCDEHIN'W 6 generationem] cognitionem I 7 generationem] cognitionem I 8-9 fuerunt ... simul] *iter.* B 8 corporaliter generati] *inv.* W 9 simul] *om.* W 9 simul spiritualiter] *inv.* N' 9 generati] *scr. sed in generandi mut.* C 10 spiritualis] sicut(?) *add. sed exp.* C 10 fit] *sup. lin. man. corr.* A 11 Ergo] *om.* I 12 determinata] determinatum D determinatio E 16 quod] *iter. sed exp.* E 17 et] *sup. lin.* E 18 dico] duo E 18 quod] quia E 21 quod] *om.* BCDEHI 21 veritate] quod *add. sup. lin.* D quod *add. i. m. al. man.* C 21 et] ut B 22-23 quemquam] quamquam BDEHN' 23 et] *om.* E 23 neuter] neutrum DE 23 eorum] esset *sed exp. et eorum i. m.* D 23 esset] esse N'

19-20 Cf. *supra*, lin. 12-13.

Unde in dubio sive sint duo sive non, utrumque per se apparet
25 secundum capita debet baptizari sigillatim, et tunc, si duo sunt, ambo baptizati sunt, et si tantum unus, ille etiam baptizatus est, quia in quacumque parte apparente puer, si cognoscitur esse vivens, potest baptizari.

< AD ARGUMENTUM >

30 | Ad argumentum in oppositum < dicendum > quod «generatio» improprie appellatur seminis proiectio in matricem, quia non est nisi quaedam preparatio ad generationem, qua scilicet ponitur semen in loco formationis in matrice, sed proprie appellatur «generatio» formatio fetus per vim seminalem modo iam dicto. | Et, si sunt duo generati, duae sunt generationes, et duo generantia proxima, scilicet duo principia seminaria, ut dictum est, licet sit unus generans a quo desidebantur, qui non dicitur proprie generans ex hoc quod semen effudit in matricem mulieris, sed ex hoc quod vim | seminalem in semine ad generandum hominem ex semine vir-|tute caloris membrorum seminalium in ipso generavit. Quae licet sint una, quia in uno semine cum effundebatur, semine tamen diviso per partes ut sint duo | semina, similiter et dividitur vis seminalis una ut fiant duae. Similiter dicendum est ex parte generationis spiritualis quod improprie est generatio | spiritualis positio pueri in aquam, et hoc modo, sicut simul possunt poni in aquam, improprie simul et unico actu spirituali generantur; proprie autem loquendo generantur spiritualiter per intinctionem et verba, et ideo ipsa debent geminari in generatione spirituali, sicut ibi geminatur vis seminalis in generatione corporali.

Bad. 237^{vg}
Zucc. 359^{va}B 174thW 193ra
Zucc. 359^{vb}H 219^{ra}C 178ra

ABCDEHIN'W

26 ille etiam] *inv.* N' 26 est] *sup. lin.* D 27 apparente] *om.* I 31 improprie] etiam proprie *sed etiam exp.* E 31 matricem] matrice W 33 formationis] ,quasi *add. sed del.* A 36 desidebantur] descindebatur BCDEHIN'W 37 effudit] infundit C 40 cum] tamen B 40 per] propter B 41 sint] *scr. sed fiunt sup. lin. al. man.* C 41 seminalis] seminis A 42 duae] *i. m. man. corr.* A 42 est] *om.* E 42-43 quod ... spiritualis] *iter.* B 43 modo] ut *sed del. et modo sup. lin. man. corr.* A 44 sicut] semel *add. sed exp.* D 44 poni] *om.* E 46 intinctionem] intentionem N'W *scr. sed in intentionem mut.* C 46 ideo] *sup. lin. man. corr.* A ratio H quod C cum *sed exp. et immo(?) sup. lin. al. man.* E 46 geminari] *scr. sed del. et resc. i. m. man. corr.* A generari *sed in geminari corr. al. man.* C geminat E 46 in generatione] *i. m.* D 47 ibi] in I spiritualis *add. sed exp.* H 47 geminatur vis seminalis] seminalis vis geminatur BCDEHIN'W 47 seminalis] seminali I

30 Cf. *supra*, lin. 5-11.34 Cf. *supra*, p. 156, 17-159, 82.36 Cf. *supra*, p. 157, 32-159, 82.

QUAESTIO 16

UTRUM PROFESSUS IN REGULA ARTIORI INTERDICTA NE QUIS
NOVITIUS IN EA DE CETERO RECIPIATUR, SI DE LICENTIA
PAPAE TRANSEAT AD LAXIOREM, POTERIT REVERTI ET
REACCIPI AD SUAM REGULAM PRIOREM

Zucc. 359va | Sequuntur quaesita de homine principaliter ex parte coniuncti. Et erant quaedam pertinentia ad obligationem, quaedam ad poenam. De primo erant quattuor proposita: unum pertinens ad statum, aliud ad regulam, tertium ad votum, quartum ad ingressum.

A 179rb | Primum, utrum professus in regula artiori | interdicta ne quis novitius
D 150rb | in ea de cetero recipiatur, si de licentia papae transeat ad laxiorem,
poterit reverti et reacipi ad suam regulam | priorem. Secundum, utrum
omnia quae continentur in regula beati AUGUSTINI, sint praecepta.
Tertium, utrum sit licitum volentes morari in saeculo inducere ad
vovendum tria principalia vota religionis. Quartum, si propter pauper-
tatem parentum quis post promissum religionis ingressum debet ipsum
differre.

Zucc. 359vb | Circa primum arguitur quod non. Quia non licet in illa recipere
Bad. 237^{vh} novitium; quare eadem ratione nec alterius professionis religiosum. |
Bad. 238^{rh} | Contra. Non est existentibus in illa regula inhibendum ne suum
N' 157ra pro-fessum postquam abscesserit, revocent. Ergo licitum est eis revocare
et recipere eum iterato.

< SOLUTIO >

Ad hoc dicendum quod in omnibus edictis ecclesiasticis et saecularibus
non tam inspicienda sunt verba edicti quam causa sive ratio, ut potius
ipsa observentur iuxta intentionem edicentis et rationem propter quam

ABCDEHIN'W

2-5 Utrum ... priorem] (cf. *infra*, lin. 10-12) 7 pertinentia] particularia B 19 in]
revela *add. sed exp.* C 10 artior] artiorum H 10 novitius] novians(?) N' 11 re-
cipiatur] recipietur D recipiat I 11 ad] in C 12 regulam] *om.* N' 14 volentes]
i. m. al. man. E 14 morari] maiori BD 16 post] *i. m. A* 18 Circa] Ad I
18 non²] *iter. sed exp.* H 19 professionis] perfectionis B 21 abscesserit] obces-
sent E 24 hoc] *om.* I 24 dicendum] est *add.* I 25 causa] cum *sed causa(?) i. m.*
al. man. E 26 observentur] observeretur D 26 edicentis] edicentis *sed in* edicentis
corr. A 26 edicentis et rationem] et rationem edicentis *sed signis inversionis inv.* A
26 propter] post B

12-13 Cf. AUGUST., *Regula*, n. 1 (PL 32, 1377-1378).

sunt edicta, quam iuxta verba sonantia. Quare, cum edictum quo regula
aliqua sic interdicatur quod «pro-fessores eius nullum deinceps ad eorum
professionem admittant», ut in constitutione De religiosis domini
30 GREGORII X, non interdicatur nisi ut in se et in personis ipsis professis et
profiteri petentibus omnino deficiat, et ob hoc datur omnibus iam
professis eam potestas transferendi se ad regulam laxiorem. Quam cum
aliquis istorum ingressus fuerit et professus, iam | omnino est absolutus
a regula illa interdicta, et ipsa deficit in persona illa, ita quod, si
35 reverteretur | et iterum eam assumeret, iam contra edictum augeretur. |
Idcirco oportet simpliciter tenere quod talis non potest reverti etiam post
regulae laxioris professionem, nec licitum est eum ad illam resumere.

< AD ARGUMENTUM >

| Ad argumentum in oppositum quod «non est prohibitum ne recipiant
40 suum professum», dicendum quod verum est quantum ad verba pro-
hibitionis et explicite, quantum tamen ad intentionem et rationem
prohibentis est prohibitum de omnibus qualescumque fuerint, ut dictum
est.

QUAESTIO 17

UTRUM OMNIA QUAE CONTINENTUR IN REGULA
BEATI AUGUSTINI, SINT PRAECEPTA

| Circa secundum arguitur quod quaecumque continentur in regula beati
5 AUGUSTINI, cadunt sub praecepto, quia ipse dicit in principio | regulae:
«Haec sunt quae ut observetis, praecipimus».

ABCDEHIN'W

29 constitutione] *i. m. al. man.* D -tutione *scr. in lac. al. man.* E 29 religiosis] regu-
lis E 31 omnibus iam] *inv.* N'W 32 professis eam] *om. (hom.)* BCDEHIN'W
32 transferendi] transferandi(?) B 32 Quam] *scr. sed eras. et deinde* Quare *in ras.* D
33 professus] processus B 34 illa²] *iter.* B 35 reverteretur] et *add.* B 35 edic-
tum] assumeretur *add. sed exp.* I 35 augeretur] ageretur BCDEHIN'W 39 ne]
proiciant *add. sed exp.* N' 40 suum professum] novitium ABCDEHI etc. *add.* W
41 et explicite] *om.* W 42 est] *om.* E 42 qualescumque] qualitercumque *sed del.* et
qualescumque *i. m. man. corr.* A 2-3 Utrum ... praecepta] (cf. *supra*, p. 170, 12-
13). 6 Haec] Hic BEH *conf.* D 6 quae] qua H 6 praecipimus] principimus N'

28-29 BONIFATIUS, *Liber VI^{to} Decretalium*, III, tit. 17, c. 1 (ed. A. FRIEDBERG, II, p. 1055).
39-40 Cf. *supra*, p. 170, 20-21. 42-43 Cf. *supra*, p. 170, 24-25. 6 AUGUST., *Regula*,
n. 1 (PL 32, 1377-1378).

Bad. 238^{rk} | In contrarium est quod multa quae sunt in ea, non observantur; et sic omnes eam professi damnarentur, quod non est conveniens dicere.

< SOLUTIO >

H 219rb Dicendum ad hoc, praeceptum duplex est: | divinum scilicet, et 10 humanum. Praecepta divina sunt illa quae continent ea quae per se et absolute sunt de genere bonorum, et quorum contraria sunt per se mala. Unde etiam sunt de iure naturae et debent includi in omni praecepto humano, quia omnes obligant. Ita quod, si ei contrarietur praeceptum humano, non est ei oboediendum, sed contemnendum, quia «magis 15 oportet oboedire Deo quam hominibus» secundum quod dicitur in Actibus Apostolorum. Nec sunt de talibus per se praecepta humana, sed humana praecepta, quae per se sunt humana, sunt illa quae continent ea quae licite et absque peccato, quantum est de se, possunt fieri et non fieri, ut sunt ex se indifferentia, quae et possunt bene et male fieri, et in merito 20 praerogativa, quae melius est fieri quam non fieri, ut sunt ea quae pertinent ad divina consilia.

Bad. 238^{rl} | De praecep-|to autem humano sciendum quod in se dupliciter potest 25 fieri circa illa quae pertinent ad ipsum: vel absque praevia obligatione et consensu eorum quibus praecipitur, vel cum eorum | consensu et obligatione. Primo modo nullus hominum potest praecipere ea quae pertinent per se ad humana praecepta, nisi fuerit praelatus aut princeps ordinarie illis quibus praecipit praepositus. Quae tamen ab ipso praecipi non debent nisi | imminente causa rationabili, qua contingente peccaret transgrediens id quod praeceptum est, etiam si non praeciperetur. Sed ex 30 causa minus evidenti et minus necessaria possunt praecipi humano

ABCDEHIN'W

7 observantur] observentur D 8 est] om. E 10 hoc] quod add. N'W 13 iure] iuris I 14 quia] quod W 14 contrarietur] contrariaretur W 15 contemnendum] comparandum(?) E om. N' 16 secundum quod dicitur in Actibus Apostolorum] Actibus A 17 humana] om. E 19 fieri?] respectu sed exp. et del. et fieri i. m. man. corr. A 20 ut] et W sed E haec H 20 et¹] etiam W 21 praerogativa] cf. A. BLAISE, *Lexicon Latinitatis Medii Aevi* (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis), Turnholti, 1975, p. 907: "praerogativa (cl.): 1. exceptionel, de piérogative...; 2. qui précède, qui va devant..." 21 melius est] inv. W 21 est] sunt B om. N' 21 quam ... fieri] om. (hom.) H 23 humano] habent E 23 dupliciter potest] inv. N'W 24 praevia] prima CIN' 28 Quae] Qui H 28 praecipij humano praecepto a praelato add. sed del. A 29 rationabili] rationali N' 31 evidenti] evidential sed in evidenti corr. B

15-16 Act., V, 29.

praecepto a praelato vel principe omnibus generaliter illa quae sunt ex se indifferentia. Illa autem quae sunt bona praerogativa et pertinent ad consilia, ab eo praecipi nulli debent, nisi ex evidenti causa et necessaria 35 valde.

| Sed de istis quae pertinent ad consilia sciendum quod dupliciter Bad. 238^{rm} praecipi possunt: vel directe vel indirecte.

Directe, ob fugam mali, et hoc futuri, vel emendationem praeteriti, quemadmodum posset praecipi continentia alicui, si casus emergeret 40 quod alioquin | periclitaretur ecclesia; ob emendationem mali praeteriti, quemadmodum indicitur | seu praecipitur | alicui perpetua continentia ratione perpetrationis delicti incestus vel uxoricidii, et aliis qui nominantur XXXI^a causa in principio. A 179va B 174vb D 150va

Indirecte, propter adaptionem boni, quemadmodum praecipitur continentia volentibus promoveri in subdiaconum, et hoc ex statuto annexo 45 quod quicumque se ordinari in subdiaconum procurat aut promittit, de cetero contineat, ut habetur dist.^e XXXI^a, cap.^o 1° et LXXXIV^a, cap.^o «Cum | in praeterito». Unde dicitur ipsis praecipie-|ndo cum promoventur: «Si hucusque incesti, amodo casti». E 173vb Zucc. 360va

50 | Si autem fiat praeceptum praevia obligatione et consensu eius cui praecipitur, iste est modus praecipendi qui pertinet ad regulas | religiosorum, et fit hoc modo aut debet fieri. Primo enim debet legi regula illi qui ad eam se debet obligare, et exprimi quae et qualia sint ad quae se debeat obligare, si tamen velit. Quod si voluerit, et consensum exhibuerit, et se

ABCDEHIN'W

39 alicui] aliter A 40 quod] quia B 40 ob] i. m. sup. man. corr. A 42 uxoricidii] uxoricida(?) W (cf. A. BLAISE, *Lexicon latinitatis*... p. 942) 42 aliis] alia I 42 qui] quae BCDEHIN'W 42-43 nominantur] notantur CEHIOV iter. I 43 causa] capitulo C 45 subdiaconum] subdiaconos N'W 45 ex] e-(?) sed in ex corr. al. man. D 46 promittit] permittit BCDEIN'W 47 ut] et sed exp. et ut sup. lin. man. corr. A 48 Unde] et add. BCDEHIN'W 48-49 promoventur] promovetur B 49 incesti] incasti sed -a- exp. et -e- sup. lin. man. corr. A 49 amodo] autem modo CE in modo I 49 casti] caelesti BEHI caelesti sed exp. et casti i. m. al. man. D caelesti sed in casti corr. al. man. C 50 praeceptum] prima add. N' 50 praevia] prima CI 51 qui] quae E 52 debet] iter. sed exp. B 53 se debet] inv. IN'W 53 se debeat] inv. N'W 53 debeat] debet BCDEHIN'W 54-55 et¹ ... voluerit] om. (hom.) B 54 exhibuerit] ei add. sed exp. et del. A 54 se] et add. I

42-43 GRATIANUS, *Decretum*, II, c. XXXI (ed. A. FRIEDBERG, I, 1108: PL 187, 1451C-1452D). 47 Id., *op. cit.*, I, dist. XXXI, c. 1 (ed. A. FRIEDBERG, I, 111: PL 187, 169A-170B). 47-48 Id., *op. cit.*, I, dist. LXXXIV, c. 3 (ed. A. FRIEDBERG, I, 295-296: PL 187, 403B-C).

W 193va obligare voluerit, observantiae regulae | et omnium contentorum in ea se 55
obligabit, quo facto illa omnia quae ad regulam pertinent, etsi sibi primo
H 219va erant in consilio tantum, iam facta sunt | ei in praecepto. Et tunc debet
vel potest institutor regulae vel eius vicem gerens quasi resumendo
contenta in regula, et prius proposita sub forma consilii illi iniungere sub
forma praecepti: «*Haec sunt quae ut observetis, praecipimus*», secundum 60
quod dicitur in principio regulae beati AUGUSTINI. Unde continuo
sequitur «*in monasterio constituti*», et sive ille qui praeest hoc dicat vel
non, cum ipsa regula hoc illi dicat, necesse est quod omnia illa in
praecepto teneat.

Unde fatuum valde est sic arguere: «*Illa quae pertinent ad vota 65*
principalia religionis, ut sunt castitas, paupertas, et oboedientia, perti-
nent ad divina et apostolorum consilia et continentur in regula. Ergo non
quaecumque continentur in re-|gula, cadunt sub praecepto». Licet enim
Bad. 238^{vn} consilia in quantum consilia sunt, non cadant sub praecepto Dei et
apostolorum consulentium tantum, in quantum tamen sunt voto et
obligatione firmata, iam non sunt consilia tantum illi qui vovit ea et se
ad illa obligavit, immo cadunt iam sub praecepto illius, sive hominis sive
regulae, cui se obligavit. Unde non est inconveniens quod ea quae ex se
et natura sua sunt consilia, et illius qui tantum consulit, et illi qui se
non obligavit, sint ex voto et obligatione praecepta illius, cui aliquis se 75
obligavit, et illi qui se obligavit. Unde XXXII^a causa, q.^e 1^a, cap.^o
C 178va «*Integritas*», | super illud: «*Virginitas suaderi potest, imperari non*

ABCDEHIN'W

55 obligare voluerit] obligaverit N'W 55 ea] secundum add. BCDHIN'W 56 obli-
gabit] obligavit sed -vit del. et -bit sup. lin. man. corr. A 56 quo] facta add. sed exp. E
56 illa omnia] inv. I 56 etsi] -si sup. lin. man. corr. A 57 erant] erat E 57 tan-
tum] tamen W 57 iam facta] i. m. man. corr. A 58 vel¹] post add. sed exp. N'
60 quae] om. I 62 praest] post I 62 dicat] dicit N' 63 non ... dicat] om. W
63 cum ... dicat] om. N' 63 quod] ut C 65 pertinent] pertinet E 67-68 Er-
go ... regula] om. (hom.) B 68 continentur] contineretur I 69 cadant] cadunt
BCDEHIN'W 69 sunt] sub BCDEHIN'W 70 tantum] om. N'W 71 vovit]
vocavit sed in vovit corr. E 71 ea] om. E 72 obligavit ... iam] om. N'W 73 re-
gulae] qui add. sed exp. B 73 obligavit] immo cadunt, iam sub praecepto add.
(homoeceph.) sed exp. H 76 XXXII^a] XXI^a I 76 causa] cap.^o E 77 super] id
add. sed exp. D

60-62 AUGUST., *Regula*, n. 1 (PL 32, 1377-1378). 65-68 Cf. TH. DE AQ., *Summa
Theol.*, II^a II^{ae}, q. 186, art. 9, resp. (ed. Leon., X, 500b). 76-(p. 175,)78 GRATIANUS,
Decretum, II, c. XXXII, q. 1, c. 13 (ed. A. FRIEDBERG, I, 1119: PL 187, 1467).

potest», Glossa: «*nisi aliqui fecissent sibi praeiudicium vel vovendo vel
sumendo sacrum ordinem*».

80 Quantumcumque ergo illa quae cadunt in regula beati AUGUSTINI | vel B 175ra
quaecumque alia pertineant ad consilia, si tamen praemittitur sic: «*Haec
sunt quae ut observetis, praecipimus*», sicut in regula beati AUGUSTINI
praemittitur, quaecumque sequuntur, nisi expresse designentur quia
ad praeceptum illius generaliter promissi non pertineant, sub praecepto
85 cadunt. Et quod amplius est: esto quod illa clausula «*Haec sunt quae
ut observetis, praecipimus*» non praemittatur, sed ista «*Haec sunt quae
monemus nisi alia fieret determinatio*», omnia quae in regula continen-
tur, adhuc caderent sub praecepto, postquam ad observantiam regulae et
omnium quae in illa continentur, voto aliquis se obligavit. Quae enim ei
90 primo sunt admonita ut voluntaria, deinde fiunt praecepta ut necessaria:
aliter enim | ex voto non plus ad illa obligaretur quam sine voto, quod Zucc. 360^{vt}
inconveniens est dicere.

| Utrum autem aliqua in regula sic tradantur, ut appareat quod per Bad. 238vo
votum eis non obligantur regulam professi, hoc videant illi quorum
interest. Hoc enim consistit in facto. Quod si hoc non appareat, non
95 dubitent illi qui regulam ipsam sunt professi, quin de omnibus contentis
in ea rationem reddituri sint in extremo examine tamquam de praeceptis,
nisi ex dispensatione vel indulgentia superioris vel ex aliqua alia causa
legitima obtinuerint, propter quam ad | observandum aliqua contenta in D 150vb
00 regula minime teneantur. Aliter enim non video qualiter regulam pro-
fessi, | in quantacumque multitudine sint, si ab eis plurima quae in regula H 219vb
sunt, non observentur, damnationem effugient, | nisi super transgres- N' 193vb
E 174ra

ABCDEHIN'W

78 vovendo] vollendo I 80 illa] cadant add. sed exp. A 81 sic] sed N' et W
81 Haec] Hoc E 82 sunt] illa add. I 83 sequuntur] sequitur I 86-87 non ...
monemus] om. C 86 praemittatur] praemittitur W 87 alia] amba E nisi add. B
87 quae in] om. N' 87 in] om. W 88-89 et ... continentur] i. m. man. corr. A
89 voto] se add. sed exp. W 90 ut¹] et BCDEHIN'W 90 fiunt] fuit BE
90 praecepta] praeterita W 91 aliter] alter W 93 tradantur] turdantur(?) sed in
tradantur corr. D 93 ut appareat] iter. N' 94 votum] motor W 95 consistit]
consentit(?) E 94 hoc] om. N'W 95 non¹] om. BCDEHI 96 dubitent] dubi-
tant N' 96 quin] qui I 97 reddituri] redditur B sunt professi, quin de omnibus
contentis in ea rationem reddituri add. (homoeceph.) N' 98 vel²] ex I 00 non]
om. E 0-1 professi] processi E

78-79 GRATIANUS, *Decretum, una cum Glossis*, II, c. XXXII, q. 1, c. 13 (ed. Venetiis 1584,
p. 2103g). 81-82 AUGUST., *Regula*, c. 1 (PL 32, 1377-1378). 85-86 *Ibid.*

A 179vb sione poeniteant: nec credere debent blandientibus, | quicumque eis contraria asserunt.

Bad. 238^{vp} | Perlecta autem diligenter regula atque super ea expositione HUGONIS, 5 nihil re vera in regula ipsa invenire potui quod quidquam contentorum in ipsa sic mitiget, ut ipsum extra praecepti obligationem trahat. Propter illud autem quod dicit HUGO in principio suae expositionis: «*Prima nobis haec admonitio fit de unitate et concordia*», putant aliqui ita esse glossandum dictum AUGUSTINI «*ut observetis praecipimus*», id est 10 «admonemus». Quod etsi ita esset, ut AUGUSTINUS verbis suis solum admoneret, tamen in eo quod sub voto sunt obligati ad observandum regulam, vim et obligationem praeceptorum habent. Quod etiam aperte videtur sentire qui illud quod dicit AUGUSTINUS versus finem regulae: 15 «*Cuncta ista servantur, et si quid servatum minus fuerit, non negligenter | praetereatur etc.*», | exponens et loquens pro se | et pro omnibus aliis regulam AUGUSTINI professis, dicit «*Ad hoc quidem data sunt praecepta regularia ut cuncta servantur, et si quid servatum minus fuerit, oportet ut cito emendetur: non enim possumus aliquid negligenter praeterire sine periculo animae nostrae. Ea enim vovimus spiritualiter tenere, et secundum 20 ea vivere iuravimus*». Per hoc ergo innuit quod omnia in regula obligant quasi divina praecepta. Quod aperte insinuat, quod ad confirmationem dicti sui auctoritates DAVID et APOSTOLI, quae principaliter loquuntur de divinis mandatis, subdit dicens: «*Et Psalmista dicit: «Tu mandasti mandata tua custodiri nimis»; et Apostolus: «Si quis totam legem 25 servaverit», etc.*». Et iterum versus finem expositionis suae dicit: «Neque

ABCDEHIN'W

3 poeniteant] poenitent D 3 nec] neque I 5 Perlecta] Personalialia(?) sed Perlecta i. m. al. man. D 6 in] om. BEHI sup. lin. D sup. lin. al. man. C 6 regula] om. BCDEHIN'W 6 quidquam] centorum add. sed del. D 7 trahat] traxit E 8 illud] id W 9 haec] expositio add. sed exp. H 9-10 ita esse glossandum] esse glossandum ita N'W 11 Quod] Quia BCDEHIN'W 12 tamen] cum I 12-13 obligati ... regulam] i. m. man. corr. A 14 qui] quia C om. N'W 15 ista] illa W 15 non] iter. B 16 praetereatur] praetereat B 17 quidem] quid N' 20 vovimus] novimus BIN'W volumus CE 21 hoc] haec DI 21 innuit] contra add. N' 21 quod] om. B 21 quod omnia] iter. W 22 confirmationem] confessionem BDHI 25 totam] iter. sed exp. B

8-9 HUGO DE SANCTO VICTORE, *Expositio super Regulam S. Augustini*, c. 1 (PL 176, 881C-882A). 10 AUGUST., *Regula*, n. 1 (PL 32, 1377-1378). 15-16 ID., *op. cit.*, c. 11 (PL 32, 1384). 17-21 HUGO DE SANCTO VICTORE, *Expositio super Regulam S. Augustini*, c. 11 (PL 176, 920C). 24-26 *Ibid.*, (PL 176, 920C-D). 24-25 Ps. 118, 4. 25-26 Iac. II, 10. 26-(p. 177,)28 HUGO DE SANCTO VICTORE, *Expositio super Regulam S. Augustini*, c. 11 (PL 176, 923B-C).

possunt impleri haec omnia regularia praecepta nisi per amorem iustitiae, etc.».

Quantum ergo mihi apparet, omnia quaecumque in regula beati 30 AUGUSTINI continentur, sub praecepto sunt his qui ad hanc sunt obligati, nec in hoc praeiudico alteri, cui melius veritas in hoc apparuerit.

< AD ARGUMENTUM >

Per dicta patent utriusque partis obiecta.

QUAESTIO 18

UTRUM SIT LICITUM VOLENTES MORARI IN SAECULO INDUCERE
AD VOVENDUM TRIA PRINCIPALIA VOTA RELIGIONIS

| Circa tertium arguitur quod licitum sit inducere ad tria vota religionis C 178vb etiam volentes morari in saeculo, quia ANSELMUS dicit in lib.^o De similitudinibus: «*Melius est bonum agere cum voto quam sine voto*». Agere autem melius bene licitum est, si licitum sit | agere minus bonum, Zucc. 361^{rt} quia magis bonum includit. Sed licitum est tenere illa tria in saeculo commorando sine voto, ergo et cum voto. Sed licitum est hortari et 10 inducere ad illud quod licitum est. Ergo etc.

In contrarium est, quoniam illud multis esset occasio ruinae, et ad tale non licet inducere.

< SOLUTIO >

| Dicendum quod magna diversitas est in proposita quaestione quoad 15 illa tria quae principaliter in religione voventur.

Discurrendo igitur per singula dicimus primo de virginitate quod ad illius observantiam magis licitum est inducere volentes morari in saeculo,

ABCDEHIN'W

30 his ... obligati] i. m. man. corr. A 30 qui] sup. lin. al. man. C 31 nec] neque I 31 praeiudico] praeiudicat I 31 hoc] haec D 31 apparuerit] apparuit BCEHIN' 33 utriusque partis obiecta] obiecta utriusque partis N' 2-3 Utrum ... religionis] (cf. supra, p. 170, 14-15) 5 volentes] volentes(?) I 7 Agere] ibi add. sed exp. C 7 est] om. N' 8 magis] maius W 8 bonum] minus add. BCDEHIN'W 8 tria] conf. sed tria add. i. m. al. man. D 11 quoniam] quod E 14 Dicendum] Ad hoc dicendum I 15 voventur] vovent E 16 igitur] om. B 16 dicimus] divinus B 17 licitum est] inv. W

6 ANONYMUS, *De similitudinibus*, cf. c. 84 (PL 159, 656A-C).

Bad. 238^{vq}
Zucc. 361^v

H 220ra tum ex parte inducti tum ex parte inducentis, quam alicuius aliorum, |
 B 175va quia pericula quoad observantiam | castitatis imminetia (periculo dico
 W 194ra ab exteriori) potest persona | quae vovit facilius vitare, quam imminetia 20
 quoad votum paupertatis aut oboedientiae, quia ad castitatis observan-
 tiam minime indiget homo alterius adminiculo, et melius custoditur in
 Bad. 239^{rQ} solitario quam in pu-|blico. Ad paupertatis autem observantiam mo-
 rando in saeculo multum indiget homo alterius adminiculo, a quo vel
 cuius adminiculo poterit acquirere necessaria vitae, ita quod vix potest 25
 custodiri in solitario. Unde heremitae antiquitus necesse habebant
 frequenter propter victualia et alia necessaria adire saecularium castra.
 Similiter oboedientiam nullus potest custodire in solitario absque con-
 victu cum alio cui debeat oboedire, quia non est oboedientia nisi sint qui
 oboediat et cui oboediat. Et in eis quae oportet tenere conversando cum 30
 aliis, difficiliter vitantur exteriora pericula quam in eo quod potest homo
 tenere per se. | Ad illius autem observantiam securius potest persona com-
 Bad. 238^{rR} morans | in saeculo induci, quod magis sine periculo potest custodiri in
 D 151ra saeculo; ob aliud autem non est illicitum inducere ad | alicuius voti obser-
 E 174rb vantiam manendo in saeculo, nisi propter periculum imminens de trans- 35
 gressionem. Unde dico quoad votum castitatis, si persona inducenda sit talis
 quod omnibus consideratis non debet esse probabiliter timor de peri-
 culo transgressionis, quod licitum sit inducere volentes morari in saeculo
 ad votum castitatis. Si autem probabile | periculum transgressionis 40
 immineat, vel propter aetatem vel propter conversationem vel quacumque
 alia de causa, dico quod nullo modo licet, immo multum peccat inducens,
 non solum inducens ad castitatem morando in saeculo, sed etiam inducens
 ad quodcumque votum intrando religionem.

ABCDEHIN'W

18 tum¹] tam D 18 tum²] tam D 19 observantiam] servantiam N'W castitatis
 imminetia. 'Prima nobis haec admonitio fit de unitate et concordia', putant aliqui ita esse
 glossandum dictum Augustini, 'ut observetis precipimus' id est 'admonemus'. *add.* (cf.
supra, p. 176, lin. 8-11) *sed* va- cat *superscripts*. B 20 vovit] novit HN'W voluit B
 20 imminetia] emmentia(?) D 21 ad] *iter*. D 24 a quo vel] *om.* W 27 victua-
 lia] victualia DI 27 castra] claustra *sed* in castra *corr.* H 28 potest] poterit N'W
 28 in] *om.* N' 28-29 convictu] coniunctu CD coniuncta BEH coniuncto I *conf.* N'
 29 sint] sit C 29 qui] cui B 30 et cui oboediat] *iter*. B 30 quae] qui BCEHI
 30 conversando] adversando W 31 exteriora] exteriori N' 31-32 homo tenere]
inv. BIN'W 32 tenere] *om.* CDEH 34 inducere] *om.* H 35 imminens] inu-
 nens(?) D sumens H ibi E 36 quoad] quod non ad *sed* non *exp.* D 38 quod] quia
 EH per C 38 sit] est BCDEHIN'W 38 volentes] volentes(?) I 39 probabile]
 improbable E 40 immineat] immaneet E 41 dico] dato H 41 multum] intel-
 lectum B 42 solum] *om.* E

| Quantum ad votum paupertatis distinguo: aut inductio est ad votum Bad. 238^{rs}
 45 renuntiandi omnibus quae possidet, renuntiandi dico et quoad proprie-
 tatem et quoad usum, vel quoad proprietatem reservato sibi usu ad
 vitam.

Si secundo modo, scilicet ut vovens proprietatem omnium bonorum
 suorum det pauperibus et piis locis donatione inter vivos, et solummodo
 50 reservet sibi usum ad vitam, dico quod pium est et bene licitum.

Si primo modo, tunc subdistinguo, quia cum sic vovens indiget ut,
 postquam fuerit omnibus bonis temporalibus denudatus, sibi providea-
 tur de necessariis ad suam sustentationem, aut ergo denudat se omnibus
 bonis per votum morando in sae-|culo, in-|tendendo quaerere sibi Zucc. 361vb
 55 necessaria mendicando aut aliqua opera exercendo aut ab aliquibus N' 157vb
 amicis provisionem expectando.

Et in quolibet istorum casuum dico, si maiorem sollicitudinem opor-
 teat ipsum sustinere in sic sibi necessaria quaerendo quam in propria ad C 179ra
 necessarium victum reservando, quod nullo modo licet, aliis enim eisdem
 60 retentis, ubi est maior sollicitudo circa | temporalium etiam necessario- B 175vb
 rum acqui-|sitionem, et per consequens maior distractio a spiritualium H 220^b
 vacatione, et sic bonorum operum et meriti diminutio, ad quam nullo
 modo licitum est quemquam inducere, licet ipsi liceat propria voluntate
 statum minoris meriti eli-|gere. W 194^b

65 Si vero non oporteat ipsum sustinere maiorem sollicitudinem in
 quaerendo sibi necessaria, aut forte minorem, dico quod adhuc non licet
 intendendo quaerere sibi necessaria mendicando, nisi iuxta determina-
 tionem habitam in alio Quodlibet, in quaestione an liceat omnia sua

ABCDEHIN'W

44 inductio] inducto I 44 est] aut *add.* C 49 vivos] vivens E vivens *sed* in vivos
corr. C eos vivens N'W 50 bene] *om.* BCDEHIN'W 51 tunc] *sup. lin. man. corr.* A
 51 subdistinguo] distinguo C distinguo E 51 sic] *om.* BCDEHIN'W 52 fuerit]
 fiunt E 52 denudatus] ut *add.* ABCDEHIN'W 52 sibi] ut sibi *add.* B 54 mo-
 rando] manendo N'W 54 saeculo] solo B 55 necessaria] et *add.* D 55 aliqua
 opera] aliquam operam ABCDEHIN'W 57 maiorem] minorem *sed exp. et maiorem*
sup. lin. man. corr. A 58-59 sustinere ... necessarium] *om.* I 59 modo] habet *add.*
sed exp. W 59 licet] habet N' 60 est] *om.* C 60 etiam] et EN'W 61 maior]
om. BCDEHIN'W 61 a] *om.* E 62 bonorum operum] *inv.* CN'W 63 licitum]
om. W 63 liceat] licea(?) *sed* in liceat *corr.* C 64 minoris meriti] *inv.* BCDEHIN'W
 64 meriti] *iter.* H 66-67 aut ... necessaria] *om.* (hom.) B 66 forte] fore *sed* in forte
corr. D 67 mendicando] indicando I 67-68 nisi ... determinationem] nisi ... deter-
 mina- *conf.* E 68 Quodlibet] Quolibet BCDEHIN'W 68 in²] *om.* W

dimittere intentione mendicandi in saeculo. In secundo vero casu et tertio bene licet, nisi probabile sit quoquo modo quod periculum aliquod aliud ex hoc magis imminet videnti | aut occasio aliqua amplius delinquendi, quam immineret bona sua reservando: in tali enim casu nullo modo licitum esset inducere.

I 121vb

Bad. 238^{rt} | Quantum autem ad votum oboedientiae, dico quod quaecumque persona aliam habet sub oboedientia sua et cura, in quantum huiusmodi superior suus et praelatus in hoc existit; nunc autem, quod quisque praelaturam quamcumque sibi assumat propria auctoritate, cum nullam ordinariam in hoc omnino habeat, nullo modo licet, iuxta illud APOSTOLI ad Hebraeos: «Nemo sibi assumit honorem nisi qui vocatus fuerit a Deo», hoc est dictum quod aliter honorem praelaturae sibi nullo modo assumere debet, etiam si ad hoc moveri videatur ex caritate. Vocatio autem ista debet fieri per ecclesiam et secundum quod ecclesia ordinavit, immo Christus in ecclesia, ut amplius videbitur in quarta quaestione sequente, videlicet quod prima auctoritas super totam ecclesiam consisteret in uno praelato et superiore ut in Summo Pontifice, et ab illo secundum eius dispositionem gradatim descenderet per omnes ecclesiasticos ordines inferiores praelatos. Ita nulli licitum sit praelaturam super quamcumque personam accipere, nisi vocetur ad eam secundum aliquem modum vocationis sive electionis dispositum et ordinatum ad hoc per ecclesiam et per auctoritatem Summi Pontificis.

Bad. 238^{rv} | De recipiente ergo personam talem ad dictam oboedientiam, videlicet quod voveret in manu sua continentiam et omnibus renuntiet, ponendo omnia bona sua in manu eius et dispositione, promittat etiam ei | plenam oboedientiam in omnibus, distinguo, quia aut est alias per ecclesiae ordinationem et vocationem praelatus | eius constitutus, aut non.

E 174^{va}D 151rb

ABCDEHIN'W

70 bene] dum I 72 immineret] immitteret(?) H 72 enim] modo B 73 esset] esse A 74 autem] iter. D 75 et] om. H 75 et cura] lac. E in lac. al. man. C 76 et] esse H 76 in hoc] nihil(?) W 76 quisque] quilibet N'W 77 propria] in(?) add. sed exp. C 78 ordinariam] i. m. man. corr. A 79 assumit] assumet N'W 81 debet] de I 81 si] sup. lin. D 84-85 consisteret] consentiret(?) sed in consisteret corr. al. man. C debet add. sed exp. A 85 ut] iter. B om. N' 86 gradatim] graditum sed -datim i. m. al. man. C 87 nulli] quod BCDEHIN'W cum add. C 87 licitum] scr. sed il- add. sup. lin. C 87 sit] sup. lin. man. corr. A 88 secundum] dispositum et ordinatum add. sed va- cat superscripts. H 92 voveret] voveat BCDEHIN'W 93 bona] ei add. sed exp. C 93 ei] neque(?) add. sed exp. E 94 oboedientiam] om. E 94 aut] om. W 94 alias] aliis W 95 eius] ei BCDEHIN'W

| Si primo modo, scilicet ut sit eius sacerdos curatus aut episcopus aut cui episcopus generalem curam illius forte specialiter commisit, puto quod in isto casu bene liceat ipsi praelato vel cuicumque alii inducere quamcumque aliam personam omnino absolutam ad vovendum oboedientiam suo praelato praedicto modo, dum tamen nullum periculum amplius delinquendi ex hoc immineret; si enim immineret, nullo modo liceret, secundum quod iam dictum est de voto virginitatis et paupertatis. Dico: omnino absolutam, quia, si esset alteri obligata, vel matrimonio vel aliter, omnino non liceret.

5 Si secundo modo, dico quod, etsi liceret videnti sic | se obligare si vellet, nullo | tamen modo licet cuicumque talium personam quamcumque propria auctoritate, quia nullam ad hoc habet, sub sua oboedientia recipere, ut | dictum est. Nulli autem licitum est inducere personam ad promittendum oboedientiam illi qui non potest eam recipere, quia hoc est illum qui eam debet recipere, et illaqueare et dare ipsi occasionem faciendi quod non licet ei. Idcirco dico quod omnino illicitum est inducere personam quamcumque ad oboediendum illi, qui alias nullam habet iurisdictionem super illam vel ordinariam vel commissam; et hoc quin illi | quantum est de se, licitum esset se dicto modo | obligare, sed quia nullo | modo licet eam illi assumere, etiam etsi videatur moveri ad hoc ex caritate; quod tamen non potest esse, quia caritas ordinata est, immo talis motus potius esset ex elatione aut ex aliqua cupiditate. Et praeterea, si illicitum est quemquam sic inducere personam alteram ad oboediendum alteri qui nullam habet iurisdictionem super eam, multo fortius illicitum est cuicumque talium inducere personam quamcumque

Zucc. 362^{re}B 176^{ra}H 220^{va}Bad. 239^{va}A 180^{rb}W 194^{va}C 179^{rb}Zucc. 362^{rt}

ABCDEHIN'W

96 episcopus aut] om. (hom.) N'W 97 episcopus] aut add. N'W 98 bene liceat] beneficiat BDEHI 99 omnino] cum sed del. et omnino i. m. man. corr. A 00 praedicto] dicto B 1 delinquendi] derelinquendi BH derelinquendi sed in delinquendi corr. I 1 immineret] immineret(?) D inuneret(?) W 1 si enim immineret] om. (hom.) N' 2 liceret] licet E secundum quod liceret add. E 4 omnino non liceret] non liceret omnino C 6 licet] liceret CE 6 cuicumque] quemcumque ACI quamcumque BDEN'W 6-7 quamcumque] quantumque EH 7 quia] quam ACDEHIN'W quamquam B 7 nullam] habet add. DEN'W habet add. sed exp. H 7 habet] om. N'W 8 recipere] repetem(?) E 8-9 recipere ... qui] om. N'W 8 dictum est] inv. E 12 oboediendum] oboedientiam BCDEHIN'W 15 etiam etsi] et etiam si N'W 15 etsi] si B 16 quod ... esse] om. C 16 quia] quod N' 16 est] esset W 18 quemquam] conf. A quamquam CHN'W 19 nullam] in illam N'W 19 iurisdictionem] iurisdictionem(?) N' 19 multo] facius add. sed exp. C. 20 cuicumque] quemcumque A quemquam BCDEHIN'W

N° 158ra

ad vovendum quod sic oboediat sibi. Et adhuc multo amplius hoc esset illicitum illi qui alias esset alteri obligatus, per quem posset distrahi eo invito, ne curam illius posset exercere, vel alteri exercitio, a quo oporteret distrahi si illius deberet | curam gerere qualiter sunt obligati omnes viri religiosi, quibus, ut puto, summe illicitum est sic sibi velle quamcumque personam sic obligare, sive voto oboedientiae sive voto paupertatis, accipiendo omnia bona illius in manu sua et distribuendo ei necessaria, et de residuo disponere prout libet.

< AD ARGUMENTUM >

Bad. 239^{vx} | Ad argumentum in oppositum, quod «bonum facere sub voto est melius», dicendum quod verum est aliis omnibus circumstantiis licitis exstantibus; melius tamen est facere bonum sine voto, quam cum voto facto ab eo a quo melius esset non fieri, vel cui non licet fieri, vel modo quo non licet fieri.

QUAESTIO 19

UTRUM PROPTER PAUPERTATEM PARENTUM QUIS POST PROMISSUM
RELIGIONIS INGRESSUM DEBEAT IPSUM DIFFERRE

Zucc. 362va | Circa quantum arguitur quod possit aliquis differre religionis ingressum propter paupertatem parentum, quia minor obligatio potest differri et postponi propter maiorem. Minor obligatio est, qua homo voluntarie obligatur promisso vel voto homini ad ea quae sunt consilii, quam qua obligatur Deo naturaliter ad ea quae sunt praecepti, quia in obligatione prima potest homo dispensare, ut Summus Pontifex, non autem in

ABCDEHIN'W

21 vovendum] volendum W 21 quod] om. B 22 quem] quam W 22 posset] possit E 23 ne] nec EN'W 23 posset exercere] inv. N'W 24 deberet] deberent H 24 qualiter] si(?) add. sed exp. E 25 religiosi] et add. E 25 ut] iter. B 25 summe] sunt N' om. D 25 est] summe add. D 25 sic] om. BI 28 libet] licet H 30-31 est melius] inv. BCDEHIN'W 31-32 licitis extantibus] om. E 32 exstantibus] existantibus(?) N' 32 quam cum voto] om. (hom.) N' 33 melius] est add. BN'W est add. sed del. D est add. sed exp. C 33 non¹] sup. lin. N' 34 quo] om. N'W 2-3 Utrum ... differre] (cf. supra, p. 170, 15-17) 5 obligatio] est add. sed exp. CD 6 Minor] Maior sed in Minor corr. al. man. D 6 qua] quo BCDEHIN'W 7 sunt consilii] inv. C 7 qua] quam N'

30-31 Cf. supra, p. 177, 6.

10 obligatione secunda. Cum ergo providere parentibus in sua necessitate pertinet ad illud divinum praeceptum «Honora patrem tuum et matrem tuam», ergo etc.

Contra. Non minus obligat votum religionis quam votum crucis, quia votum crucis potest mutari in votum religionis, et non e converso. Sed propter paupertatem parentum non posset differre impletionem voti crucis, cum tempus esset opportunum propter ecclesiae coactionem, ergo multo fortius nec propter eorum paupertatem potest differre ingressum religionis.

Item. | Non minus tenetur homo parentibus ad provisionem | quam ad | pacis eorum custodiam et ad cavendum eorum offensam, sed propter eorum offensam vel disturbancem non debet differre religionis ingressum. HIERONYMUS enim dicit Ad Heliodorum: «Per calcatum perge patrem, per calcatam perge matrem, etc.». Ergo etc.

E 174vb
B 176rb
H 220vb

< SOLUTIO >

25 | Hic est advertendum quod in omnibus potestatibus ordinatis potestas superior potest revocare edicta potestatis inferioris | et suis edictis ea infringere aut annullare, non autem e converso. Nunc autem ita est quod divina potestas super omnes est. Nullum ergo edictum potestatis humanae, sive sit publica, ut est potestas praelatorum et principum, sive sit privata, ut est potestas liberi arbitrii, in unoquoque potest infringere edictum divinum, seu in aliquo derogare eidem aut ipsum omnino | annullare.

Bad. 238^{vi}
D 151va

| Quare, cum edictum de honorando parentes | divinum sit, votum autem sive promissum simplex de intrando religionem, aut sollemne quod est professionis de perpetuo in ea persistendo, ad edicta humana pertinet, in nullo ergo potest votum sive humanum promissum derogare

Bad. 238^{vz}
I 122ra
Zucc. 362^{ri}

ABCDEHIN'W

12 tuam] etc. add. BCDEHIN'W 13-14 quia ... crucis] om. (hom.) B 17 multo] facto add. sed exp. D 18 religionis] om. N' 20 offensam] vel disturbancem add. C 20-21 sed ... offensam] om. (hom.) E 21 differre] iutare(?) C 21 religionis] regionis E 22 Per] iter. I 23 Ergo etc.] om. (hom.) E 25 Hic ... advertendum] Advertendum autem est hic I 31 seu] sive W 31-32 omnino annullare] inv. I 33 Quare] om. W 35 professionis] scr. in lac. al. man. C perfectionis D voluntas N'W 35 persistendo] per- sup. lin. A 35 ad] om. H i. m. D

11-12 Exod., XX, 12 et Deut., X, 16. 22-23 HIERON., Epist., 14, n. 2 (CSEL 54, 47; PL 22, 348); etiam citatur in TH. DE AQ., Summa Theol., II^a II^{ae}, q. 101, art. 4, resp. (ed. Leon., IX, 370a).

edictum divinum de honorando parentes aut sic infringere, ut aliquando ab illius executione cum opportunum fuerit, absolvantur stante vita naturali.

- C 179va Nec putamus quod in aliquo restat quoad | illos qui nondum intra-
verunt et quoad illos qui iam professi sunt in religione, licet aliqui inter
A 180va istos distinguant dicentes quod iam professus mortuus est mundo et
per huiusmodi mortem absolvitur | a cura parentum, ut non peccet si
propter praeceptum praelati aut ordinis observantiam curam parentum
praetermittat. 40
Bad. 239va | Quorum ratio frivola est. «Professus enim mortuus est», id est: esse
debet «mundo» de quo dicitur quod «*totus in maligno positus*». Et iterum
«*In mundo erat et mundus eum non cognovit*», de quo dicit AUGUSTINUS
Sermone 2° super Ioannem: «*Caelum, terra et omnia quae in eis sunt,*
mundus dicitur». Iterum, alia significatione dilectores mundi «mundus» 50
dicuntur. Religiosus ergo mortuus est mundo, non mundo qui est rerum
naturalium, sed mundo qui est pravarum concupiscentiarum, quia
«*omne quod est in mundo*» tali, «*concupiscentia carnis est*», etc. Bene ergo
sint mortui mundo, ut non agnoscant patrem et matrem in quantum ipsi
mundus sunt, volentes retrahere a religione ad mundi concupiscentias, 55
sed dicant eis in hoc casu: «*Nescio vos*», et «*dimittant mortuos sepelire*
mortuos suos», qui mortui sunt Deo, viventes autem mundo. Mundo
autem rerum naturalium non sunt religiosi mor-|tui: alioquin nec bibant
nec comedant. Quare, cum filii parentum suorum sunt in quantum
naturaliter ex eis sunt secundum elementa huius mundi sensibilis, 60

ABCDEHIN'W

37 aliquando] scilicet *add.* CDEIN'W 38 executione] excusatione *sed exp.* et executione *i. m.* A 38 absolvantur] obsolvantur(?) BDEH 38 vita] via BCDEHI
40 Nec] Neque I 41 religione] religionem BCDEHI 43 a] ab E 47 debet] *i. m.*
al. man. D in *add.* D 47 positus] *est add.* BCDEHIN'W 48 erat] *om.* B 49 super Ioannem] *sup. lin. al. man.* D 49 Caelum] et *add.* D et *add. sed exp.* E
50 significatione] *om.* B 50 dilectores] *conf.* I 53 tali] talia N' talia *sed in tali*
corr. W 54 sint] sunt BN'W 54 agnoscant] cognoscant BCDEHIN'W cognoscunt W
55 volentes] volentes(?) I 56 et] ut B 57 Mundo] In mundo N'W 58 nec]
neque I 59 comedant] comedant W 59 sunt] sint N'W 60 huius] huius-
modi D

40-45 Cf. THOMAS DE AQ., *Summa Theol.*, II^a II^{ae}, q. 101, art. 4, ad 4 (ed. Leon., IX, p. 371b). 47 I Ioann. V, 19. 48 Ioann. I, 10. 49-50 AUGUST., *In Ioannis Evangelium*, tract. 2, n. 11 (CC lat. 36, 16-17; PL 35, 1393). 53 I Ioann. II, 16. 55 Deut. XXXIII, 9; etiam citatur in TH. DE AQ., *Summa Theol.*, II^a II^{ae}, q. 101 art. 4 (ed. Leon., IX, 370b). 56-57 Matth. VIII, 22.

quamdiu | vita naturali quam secundum corpus ex parentibus traxerunt, N' 158rb
vivunt, semper in eis quae pertinent ad necessitatem vitae naturalis, eis
obligati sunt, etiam si mali et infideles sint, et maxime si fideles, ut in
eis honorent non tantum naturam sed fidem.

- 65 | Unde contra adhaerentes dictae sententiae et | religionis | causa Bad. 240rb
putantes non debere parentibus in necessitatibus suis providere, dicitur Zucc. 363ra
Decretorum dist.^e XXX^a: «*Si qui filii parentes, maxime fideles, deserue-*
runt occasione Dei cultus, hoc iustum esse iudicantes, et non potius debitum
honorem parentibus reddiderint, ut hoc ipsum in eis venerentur, quod fideles
sunt, anathema sint». Sed intellige hoc: dum multum indigent et non sint
70 alii per quos satisfiat aut satisfieri possit parentibus in suis necessitatibus;
alias enim non deberet quis differre religionis ingressum, neque praeter-
gredi praelati praeceptum aut religionis observantiam propter honorare
parentes, dicente CHRYSOSTOMO et exponente ad litteram illud «*Dimitte*
75 *mortuos | sepelire mortuos suos*»: «*Malum est*» (inquit) «*abducere* E 175ra
hominem a spiritualibus et maxime cum fuerint qui | ministerium W 195ra
parentum compleant». Unde a contrario, si multum indigerent et non
esset qui compleret, bonum esset abducere hominem a spiritualibus.
Bonum dico necessitatis, non electionis, et hoc quemadmodum vacatio
80 vitae contemplativae praeponenda est propter necessitatem vitae activae,
ut supra dictum est.
Unde, licet impletio voti sit de praecepto divino, et si-|militer honor Zucc. 363rb
parentum, hoc tamen est per se de praecepto, illud autem per accidens,
scilicet propter obligationem propriae voluntatis. Et quod est per se, non
85 debet infringi propter illud quod est per accidens, sed magis e converso.

ABCDEHIN'W

63 obligati sunt] *inv.* BCDEHIN'W 63 sint] sunt N'W 64 tantum] f-(?) *add. sed*
exp. A 66 non debere] *iter.* I 67 parentes] *om.* I 67-68 deseruerint] deseve-
rerunt C deserverunt N' deservuerunt H deservuerit W *lac.* E 68 Dei] divini W
68 iudicantes] indicantes BDHI iudicates(?) E 68 debitum] *om.* C 69 reddiderint]
redderint(?) D reddiderunt W 69 fideles] sint *add. sed exp.* W 70 sint] sunt N'W
71 alii] alteri W 71 satisfiat] satisfiant *sed in satisfiat corr.* H 71 aut] *om.* I
72 quis] *om.* C 73-74 praetergredi] *om.* I 74 Dimitte] Dimittere D 74 et]
om. N'W 76 fuerint] fuerit W 76 ministerium] hoc(?) *add. sed exp.* W 78 com-
pleret] complet(?) BI 79 hoc] hic D 79 vacatio] vacatio C 80 praeponenda]
postponenda CDIN'W proponenda E 80 activae] *iter.* N' 82 voti] non *add.* N'
82 honor] honore H 83 tamen] *om.* BCDEHIN'W 85 infringi] in- *sup. lin.* D
85 propter illud] *om.* B

67-70 GRATIANUS, *Decretum*, I, dist. XXX, c. 1 (ed. A. FRIEDBERG, I, 107: PL 187, 164C). 74-75 Matth. VIII, 22; *supra*, p. 184, 56-57. 75-77 IOANNES CHRYS., *In Matthaeum homiliae*, hom. 27 (PG 57, 348A). 81 Cf. *supra*, p. 179, 57-180, 73.

< AD ARGUMENTA >

- Bad. 240^c
D 151vb | Ad primum in oppositum, quod | «propter paupertatem parentum non debet dimitti impletio voti crucis» dico quod falsum est, dum tamen multum indigerent et propter filii absentiam magnam inedia sustinere oporteret, nec esset probabile quod per alios eis deberet sufficienter ut deceret, subveniri. Quod si constaret ecclesiae, numquam cogeret ipsum ad voti impletionem, nisi parentes sub sua provisione assumeret.
- Bad. 240rd | Ad secundum de HIERONYMO, dicendum quod non valet ad propositum, quia loquitur de parentibus carnalibus, qui propter amorem, carnalem quo non poterant ca-|rere praesentia filii nec aliter eo indigebant, volebant ipsum retrahere ab impletione boni propositi; et tales potius offendendi sunt et non honorandi impletione voluntatis eorum, quia in quantum sic carnales sunt et «mundus» qui «non cognovit quae sunt Spiritus», eis mortuus est quantum ad suum bonum propositum, et sic quasi impotens implendi eorum voluntatem.

QUAESTIO 20

UTRUM HOMICIDA ANTE BAPTISMUM, POST SUSCEPTUM
BAPTISMUM POSSIT AD ORDINES PROMOVERI

- Zucc. 363va | Sequuntur duo pertinentia ad poenam hominis coniuncti, scilicet ad poenam damni. Quorum unum pertinebat ad damnum temporale, utrum homicida ante baptismum, post susceptum baptismum possit ad ordines promoveri; secundum vero ad damnum aeternum, utrum parvulus decedens non baptizatus | habeat poenam damni tantum, an etiam poenam sensus.
- A 180vb

ABCDEHIN'W

88 dico] dicendum BCDEHIN'W 88 quod] illud add. W 90 oporteret] oportet sed exp. et oporteret i. m. al. man. D 90 nec] neque I 90 quod] quia E 90 eis] esse W 90 deberet] debet BC 91 deceret] decent BEH 91 Quod] Quia D 92 voti] vota B 93 non] iter. sed del. D 95 poterant] poterunt BCDEI 95 nec] neque I 96 volebant] volebat D 96 ab] ad B 97 offendendi] offendendum E 97 et] om. H 97 non] modo H 97 impletione] impletio N' 98 quia in] quod scilicet H 98 sic] sunt B 98 sic carnales] lac. E 98 carnales] scr. in lac. al. man. C 98 non] scr. sed exp. B ei sed vel non add. i. m. al. man. C om. DEHIN'W 2-3 Utrum ... promoveri] (cf. infra, lin. 5-7) 6 post] ad D 8 tantum] num W ante H lac. E 8 an] aut N'W

87-88 Cf. supra, p. 183, 15-16. 98-99 Ioann. I, 10 et I Cor. II, 14.

- 10 Circa primum arguitur quod non, quia homicida irregularis est, et irregularitas poena est, non peccatum. Poena autem non removetur per baptismum; | baptizatus | ergo manet irregularis. Irregularis autem non potest promoveri. Ergo etc.
- 15 In contrarium est illud L^o Decretorum, «Si quis viduam», ubi dicitur: «Post baptismum conscius homicidii, deiciatur»; ergo a contrario si ante, non deiciatur. Ergo etc.

< SOLUTIO >

- | Difficultas nulla est in hac quaestione, nisi an per baptismum tollatur irregularitas. Est ergo hic primo videndum quid tenendum est cum ecclesia, secundo quare illud ecclesia tenet.

- De primo dixit BASIANUS, ut notatur super illud «Post baptismum»: «Si quis ante baptismum occidit non peccando, ut | iudex, post baptismum non potest promoveri, sed potest si occiderit peccando». Sed «sic melior esset conditio peccantis quam non peccantis, ut dicit ibidem BARTHOLOMAEUS». Propter quod, ut dicit RAYMUNDUS in Summa sua: «Alii doctores omnes dicunt quod, sive cum peccato sive absque peccato ante baptismum, post baptismum non imputatur». Et hoc sumunt a sensu contrario ex illa littera «Post baptismum», ex qua concludunt ergo: «si ante, potest», ut ibidem dicit Glossa. Unde sicut illud «Post baptismum» generale est de omni occisore, sive cum peccato sive absque peccato, quod irregularis est, «nec potest promoveri etiam iudex, vel exsecutor vel assessor in causis criminalibus, et hoc non ratione peccati, quia non peccant, sed propter irregularitatem», ut ibi dicit

ABCDEHIN'W

10 irregularis] irregularitatis sed in irregularis corr. I 10 est] om. A 11 non] sicut N'W 12 Irregularis] om. N'W 15-16 a ... Ergo] om. (hom.) D 18 an] sup. lin. W 19 ergo hic] inv. N'W 20 secundo] scio E 20 illud] haec N' hoc(?) W om. E 20 illud ecclesia] scr. in lac. al. man. C 20 ecclesia] etiam N'W non add. E 21 Basianus] Basilianus N' Basillius H 22 post] in add. sed exp. E 24 ibidem] idem H 25 ut] om. N'W 29 ibidem dicit] inv. BCDEHIN'W 30 de omni] om. E 31 est] om. EN'W sup. lin. al. man. B 31 nec] neque I non N'W 31 etiam] et N'W om. E

15 GRATIANUS, *Decretum*, I, dist. L, c. 8 (ed. A. FRIEDBERG, I, 179-180: PL 187, 258A). 22-25 GRATIANUS, *Decretum, una cum Glossis*, I, dist. L, c. 8 (ed. Venetiis 1584, p. 319f). 26-27 RAYMUNDUS DE PENNAFORTE, *Summa de casibus*, II, tit. 1 (ed. X. OCHOA-A. DIEZ, p. 445). 29 GRATIANUS, *Decretum, una cum Glossis*, I, dist. L, c. 8 (ed. Venetiis 1584, p. 319f). 31-33 *Ibid.*, (ed. Venetiis 1584, p. 319a).

- W 195rb Glossa, sic | istud a contrario sensu ante baptismum etiam generale est
 N° 158va consimiliter. | Et hoc tenet ecclesia, et tenendum est cum ipsa. 35
 E 175rb Et | tunc restat difficultas, quare post baptismum non manet irregula-
 ritas contracta per homicidium ante baptismum.
 Dicunt autem iuristae concorditer quod hoc contingit ex virtute
 sacramenti, quia, ut dicunt, sacramentum baptismi non tantum tollit
 peccatum, sed etiam poenam et sequelam peccati. Et erat opinio 40
 HIERONYMI dicentis Ad Oceanum, et habetur dist.^e XXVI^a cap.^o 1°:
 «Unius uxoris virum et monogamum post baptismum. Si enim et ante
 coniugem habuerit | quae obierit, non imputabitur. Cui prorsus novo nec
 supra, nec alia, quando ante fuerint, iam obsunt». Zucc. 363vb
 Sed obiicitur contra eos quod passibilitas et mortalitas in nobis sequela 45
 peccati et poena ex peccato sunt, et tamen non tolluntur in baptismo.
 Sed dicent quod illa poena provenit ex delicto alieno, sed loquimur de
 poena quae provenit ex delicto proprio.
 Sed tunc iterum arguitur contra eos quod iudex homi-|cida irregularis
 est ante baptismum sicut post, et non ex proprio delicto, et tamen tollitur 50
 irregularitas in baptismo, aut stabit opinio BASIANI. Sed dicent quod
 «proprium delictum» dicitur aliquid: aut quia in ipso facto particulari
 est delictum, quale est in homicidio, cum latro occidit ut merces habeat;
 aut est delictum in suo genere, quale est in homicidio iudicis, quia
 homicidium in genere facti simpliciter considerati est delictum, quod non 55

ABCDEHIN'W

34 sic] sicut W 34 istud] illud W 34 etiam] et BDE 42 hoc] om. B 36 dif-
 ficultas] diffici- sed in difficultas corr. al. man. B dici E om. I 38 iuristae] lac. E iniuste
 sed in iuristae corr. N° 39 baptismi] baptismati D 40 et] iter. E 43 habuerit]
 habuit DE 43 quae] oboed(?) add. sed del. A 43 nec] neque I 44 quando]
 scr. sed in quae mut. C quae W 44 ante] om. N° 44 fuerint] fuerunt DIN'W
 44 iam] uno H 45 passibilitas] possibilitas N'W 46 et poena] iter. sed exp. C
 46 poena] poenam I 46 sunt] in lac. man. corr. A 46 tamen] cum I 47 dicent]
 dicitur C 47 delicto] delecto(?) B dilecto CDE dilecto sed in delicto corr. I dilecto(?) H
 47 loquimur] loquitur DH 48 delicto] delecto(?) B dilecto CDE dilecto sed in delicto
 corr. I dilecto(?) H alieno add. sed exp. N'W 50 non] om. E 50 delicto] dilecto CD
 dilecto sed in delicto corr. I om. BEH 51 Basani] bapti-(?) sed exp. B baptismi sed
 Basiani i. m. al. man. C om. EN'W lac. H 52 delictum] delectionem D dilecto sed in
 delictum corr. I de iure sed del. et delictum i. m. al. man. B 52 particulari] particula-
 ria sed in particulari corr. C lac. H 53 merces] pantes(?) E 53 merces habeat]
 inv. N'W 54 delictum] dilictum(?) sed in delictum corr. I 54 iudicis] iudici CE
 55 considerati] considerari E 55 delictum] delicatum N°

41-44 GRATIANUS, *Decretum*, I, dist. 26, c. 1 (ed. A. FRIEDBERG, I, p. 95; PL 187, 149A-B);
 HIERON. *Epist.* 69, c. 2 et 3 (CSEL 54, 680-684; PL 22, 654-657). 42 I Tim. 3, 2.

- est delictum in suo facto particulari, hoc | est ex circumstantia, quia D 152ra
 scilicet occi-|dit ut iustitiam faciat. Et per hoc tenent quod bigamia C 180ra
 contracta ante baptismum non deletur per baptismum, quia nec in se nec
 in suo genere est delictum. Et hoc est contra sententiam HIERONYMI,
 60 cum | AUGUSTINO qui dicit super epistolam ad Titum: «Acutius intelli- B 177ra
 gunt | qui nec eum qui catechumenus vel paganus habuerit unam et pos H 221va
 baptismum alteram, ordinandum censuerunt».
 Sed contra. Si quis ergo ex peccato suo bigamiam contrahat ante
 baptismum, ut puta, si, postquam duxit secundam ante copulam cum
 ipsa, cognoscat illius consanguineam et postmodum suam quam contra
 interdictum ecclesiae sine peccato non potest cognoscere, et per hoc
 tamen factus est iam bigamus, ergo talis posset promoveri post bap-
 tismum. Quod non tenetur, sicut non tenetur quod corrupta per fornica-
 tionem ante baptismum post baptismum consecrari possit inter virgines,
 70 ut dicit AUGUSTINUS in praedicto cap.^o «Acutius». | Quod ergo homicida Bad. 240^{vg}
 ante baptismum possit promoveri post baptismum, non autem bigamus,
 non est ratione baptismi tollentis sequelam aliquam peccati, quia peccato
 est annexum, sive in se sive in suo genere. Si enim ex natura sua tolleretur
 poenam annexam peccato in tollendo unum peccatum, ut irregularitatem
 75 circa homicidium in tollendo peccatum homicidii, similiter et in tollendo
 aliud, ut irregularitatem circa fornicationem vel adulterium in tollendo
 peccatum fornicationis vel adulterii, quod non est verum. Nullo ergo
 modo tenendum est quod ex virtute baptismi aliqua talium poenarum

ABCDEHIN'W

57 iustitiam] custodiam E 57-58 bigamia contracta] inv. I 58 deletur] debetur N°
 58 per] ante I 58 nec'] om. H 58 se] nullo H 59 delictum] debitum N°
 59 est] om. A 61 catechumenus] catechumenus N° 61 habuerit] habuit BCDEHN'W
 62 ordinandum] ordinandam BCDHI ordinariam E 63 bigamiam] ligamia DEH
 ligamia sed in bigamiam corr. B 64 duxit] secundum add. sed exp. W 64 copulam]
 copulas H 65 cognoscat] cognoscit H 66 interdictum] interdictam D 67 ta-
 men] cum C 67 posset] possit W 67-68 posset ... baptismum] post baptismum
 posset promoveri W 68 tenetur²] om. I 69 consecrari] consecrati HI consecrata D
 consecrata sed in consecrari corr. B lac. E 70 homicida] homicidia I 71 autem]
 ante E 74 poenam] peccatum sed in poenam corr. C lac. E 74 unum] om. H
 74 peccatum] per votum B 75 et] om. BCDEHIN'W 76 ut] aut I 76 in tol-
 lendo] lac. E scr. in lac. al. man. BC sic add. C 77 adulterii] adulationis E
 77 quod non est] lac. E scr. in lac. al. man. C 77-78 ergo modo] inv. W 78 ex] parte
 add. sed exp. N° 78 poenarum] lac. E

60-62 AUGUST., *De bono coniugali*, c. 18, n. 21 (CSEL 41, 214; PL 40, 387); GRATIANUS,
Decretum, II c. XXVIII, q. 3, c. 2 (ed. A. FRIEDBERG, I, 1090; PL 187, 1430A); ID.,
Decretum, I, dist. XXVI, c. 2 (ed. A. FRIEDBERG, I, 95; PL 187, 149B). 70 Ibid.

A 181ra tollatur, sed quod praecisam efficaciam | spiritualement habet ad tollendum
Zucc. 364ra omne peccatum et non amplius, nisi quod carita-|te quam confert, 80
mitigat stimulum fomitis.

Praeterea. Si baptismus talem poenam tolleret, tunc ecclesia, quantum-
cumque statueret quod homicida ante baptismum non posset promoveri
W 195va post baptismum, nihilominus | posset promoveri in rei veritate et bona
conscientia coram Deo, qui videt baptismi efficaciam et quod omnem 85
poenam irregularitatis amovit, et ita ecclesia non posset statuere ut
homicida ante baptismum non posset promoveri post baptismum, quod
falsum est. Posset enim statuere quod habens unicam et virginem, sive
ante baptismum sive non, irregularis esset ipso facto, ita quod numquam
E 175va posset promoveri ad ordines | sacros, sicut et nunc statuit quod habens 90
unicam quam virginem accepit, non possit promoveri ipsa vivente sicut
antiquitus promovebatur.

Bad. 240va | Tenendum est ergo quod baptismus non plus delet irregularitatem
homicidii quam bigamiae, quia non ordinatur ad tale quid tollendum,
sicut neque poenitentia aut aliquod aliorum sacramentorum, de quibus 95
non tenet ecclesia quod aliquam harum poenarum tollant.

Alia ergo ratio quaerenda est postquam irregularitas homicidii non
manet post baptismum sicut irregularitas bigamiae.

Et dicunt aliqui quod, sicut duplex est infamia, quaedam scilicet ex
natura facti proveniens, quaedam vero ex statuto circa factum, — 00
I 122va quaedam enim facta infamant ex natura enormitatis suae, ut | factum
simoniacum circa prohibita, quia sunt simoniaca ex natura rei; quaedam

ABCDEHIN'W

79 efficaciam] lac. E scr. in lac. al. man. BC 79 spiritualement] -alem sup. lin. man.
corr. A supernaturalem N' 79 spiritualement habet] inv. W 80 omne peccatum] lac. E
80 confert] lac. E scr. in lac. al. man. C conficit sed in confert corr. B consistit N' con-
sistit W 82 tunc] cum C in E et W om. B 82 ecclesia] etiam W 83 homicida]
homicidio sed in homicida corr. al. man. B 84 post] ante E 84 post baptismum] in
lac. al. man. C 84 nihilominus ... veritate] i. m. al. man. C 84 nihilominus] posset
add. W 84 rei] om. E sup. lin. al. man. B 84 veritate] voluntate E 86 amovit]
ammonet N' ammovet W 86 ecclesia] etiam CW 86 statuere ut] statui(?) in E
86-87 non ... baptismum] om. (hom.) H 88 unicam] lac. E quem add. sed exp. B
88 virginem] virginitatem E 89 sive non] lac. E 89 non] post CN'W 89 num-
quam] non I 90 et] om. N'W 90 statuit] statuat D 92 antiquitus] antiquitas
BCDEH 93 delet] debet EH debet sed delet add. i. m. al. man. C 94 bigamiae]
ligamen N' 95 sicut] spiritus D spiritus sed del. et sicut i. m. al. man. B 95 neque]
nec I 95 aliorum] alias sed del. et aliorum i. m. al. man. B quorum E 96 non]
vero N' 00 factum] scr. in. ras. man. corr. A 1 infamant] infamiant H infamiant
sed in infamant corr. C 2 prohibita] scr. in. ras. man. corr. A sunt prohibita. Sic duplex
est irregularitas add. sed exp. et del. A

vero facta non infamant ex enormitate quam habent ex se, sed quam
habent ex hoc solo quod sunt prohibita, ut | factum simoniacum circa B 177rb
5 simoniaca, | quia sunt prohibita —, sic duplex est irregularitas: quaedam N' 158vb
| ex natura facti secundum se, quaedam ex statuto et prohibitionem circa H 221vb
factum. Isto secundo modo dicunt quod irregularitas annexa est homici-
dio et quod irregularitas primo modo annexa est bigamiae. Et hoc, quia
ordo ecclesiasticus, quo persona ordinata praepositur in gradu aliquo
10 ecclesiae, significat unitatem individuum in spirituali unione matrimo-
niali Christi et ecclesiae, quae etiam significatur in unione matrimoniali
unius cum una, a qua vir carnem suam non divisit commiscendo se
matrimonialiter cum alia, a qua carnem suam divisit commiscendo se
cum alia matrimonialiter. Propter quod in matrimo-|nio unius cum una C 180rb
15 non deficit sacramentum, hoc est illius sacrae rei significatio et expressio
quae est in sacramento ordinis significata et expressa, ut est individua
unio Christi et ecclesiae, in matrimonio | autem bigamiae illud sacra- D 152rb
mentum deficit. Non sacramentum quod est unum de septem; tale enim
sacramentum est in matrimonio bigamiae sicut et in alio; sed sacramen-
tum quod est unum de bonis matrimonii. Unde, quia matrimonium
20 simplex eandem significationem habet quam tenet ordo, non autem
matrimonium bigamiae, ideo dicunt quod ex natura | talis facti, non ex Zucc. 364^r
statuto ecclesiae, contrahitur irregularitas in bigamia, et ideo aequaliter
ante baptismum et post baptismum, ita quod, sive ante baptismum sive
25 post fuerit contractum, impedit promotionem ad ordines. Homicidium
autem ex genere facti in nullo contrariatur ordinis sacramento, propter
quod neque commissum ante baptismum neque post impediret promo-
tionem, nisi hoc haberet ex statuto ecclesiae. Unde, quia ecclesia non
statuit quod homicidium ante baptismum commissum impediret promo-

ABCDEHIN'W

3 non] om. D 3 infamant] infamiant H 4 solo] saeculo BDEH conf. C om. N'W
5 duplex est] inv. BCDEHIN'W 5 quaedam] quodam B 7 irregularitas] primo
modo add. H 7 est] bigamiae add. sed exp. H 8 et] est sed in et corr. B 8 primo
modo] i. m. al. man. C 8 hoc] haec B 9 ordinata praepositur] praepositur ordinata
sed signis inversionis inv. A 9 praepositur] proponitur N' proposita I 11 quae]
quo B 12 qua] quo sed in qua corr. B 13 alia] aliqua BCDEH 13 qua] scr. sed
vel quae add. i. m. al. man. C 13 divisit] dimisit N' dimitisit(?) C 13 ommiscendo
se] inv. C 14 alia] scr. sed in alio mut. C 14 matrimonialiter] propter quod in
matrimonialiter add. sed del. C 15 est] sup. lin. A 15 rei] Dei sed in rei corr. al.
man. C 15 significatio] signa N' signum W ergo D 15 expressio] expressit D
21 habet] i. m. man. corr. A 24 et ... baptismum] om. (hom.) H 24 ante] sive add.
sed exp. A 27 neque] nec C 28 ecclesia] iter. sed exp. D 29 ante] non N'

tionem, sed solum commissum post baptismum, ideo sic tenet adhuc ecclesia et non propter aliquam efficaciam sacramenti, qua illa poena deleatur, licet illud quod in hoc statuit ecclesia circa poenam homicidii, scilicet quod ante baptismum commissum non gravat, post baptismum statuit, ut iam dicetur, in favorem et reverentiam baptismi.

W 195vb Quod si ita esset ex parte bigamiae, | ut dicunt, tunc papa non posset dispensare cum bigamo sicut potest dispensare cum homicida post baptismum, dist.^e LI^a, «*Aliquantos*». Sed illud non tenetur, immo potius tenetur quod papa posset dispensare cum bigamo contra APOSTOLUM, secundum quod dispensavit MARTINUS papa, XXXIV^a dist.^e «*Lector*», de quo ibidem in Glossa et Extravaganti «*de bigamis*», cap.^o «*Super eo*» super illud «*Dispensare*». Non ergo ex natura facti potius ex bigamia contrahitur irregularitas quam ex homicidio, immo ex utroque ex solo ecclesiae statuto, quod verum est.

E 175vb Quare ergo bigamia ante baptismum impe-|dit promovendum et causat irregularitatem etiam post baptismum potius quam homicidium?

A 181rb Et dicunt aliqui quod non est ita, sed quod nulla | irregularitas omnino, neque etiam ex statuto ecclesiae, potest esse ante baptismum, Bad. 241^{rh} immo quod nec bigamia nec homicidium impediunt promotionem | quia contrahatur aliqua irregularitas per ipsa ante baptismum et ideo post baptismum gravant, sed quia sic statuit ecclesia ut, quando ante baptismum contingat | bigamia, post baptismum fiat irregularis ad promotionem, non ante, non autem sic est circa homicidium. | Et quod etiam nec ex statuto ecclesiae irregularitas contrahi possit ante baptismum, huius rationem assignant quia irregularitas non est nisi impedimentum

ABCDEHIN'W

32 ecclesia] etiam W 33 scilicet] secundum CDH om. E 35 tunc] om. I 36 bigamo] sicut potest dispensare cum homicida add. (homoeceph.) sed del. C 39 XXXIV^a XLIV^a sed in XXXIV^a corr. C 40 de quo] om. D 40 et] om. W 45 causat] enim add. N' 46 quod non] iter. B 47 etiam] om. BCDEHIN'W 47 baptismum] potest esse add. sed exp. W 49 contrahatur] contrahitur CIW 49 et] om. N'W 49 ideo] non I 50 post] pot-(?) sed in post corr. B 50 baptismum] et ideo post baptismum add. (homoeceph.) I 51 fiat] om. I 52 non ante] om. N'W promotionem add. sed exp. C 52 non² ... sic] scr. in lac. man. corr. A 52 non autem] om. C 52 est] om. A 52 Et] om. B 52 quod etiam] inv. B 52 etiam] om. N'W 53 nec] non N'W 54 huius] huiusmodi I 54 assignant] assignat I 54 quia] super add. B

34 Cf. *infra*, p. 194, 2-(195.), 21. 37 GRATIANUS, *Decretum*, I, dist. LI, c. 1 (ed. A. FRIEDBERG, I, 203-204; PL 187, 286C-287D). 38 I Tim. III, 2 39 GRATIANUS, *Decretum*, I dist. XXXIV, c. 18 (ed. A. FRIEDBERG, I, 130; PL 187, 194A-B). 40-41 GRATIANUS, *Decretum*, una cum Glossis, I, dist. XXXIV, c. 18 (ed. Venetiis 1584, p. 230g).

55 ad ordinis susceptionem, ordo autem non est natus suscipi ante baptismum, sicut neque aliquod aliorum sacramentorum: — est enim baptismus ianua omnium sacramentorum. Non est autem natum inesse alicui impedimentum alicuius dispositionis priusquam ipsa nata sit inesse. Igitur, quia ordo non est natus recipi aut inesse ante baptismum, neque irregularitas quae est impedimentum eius.

60 | Et patet falsitas medii assumpti in ista ratione, quoniam non solum Bad. 241^{rk} impedimentum ex humana institutione, quod minus essentialem habet ordinem ad illud cuius est impedimentum, quale est irregularitas, natum est inesse priusquam natum est inesse illud respectu cuius est impedimentum, sed | et impedimentum naturale, secundum quod videmus quod Zucc. 364va visus non est natus inesse catulo | ante nonum diem, impedimentum C 180va tamen potest ei inesse a primo die nativitatis suae, ne ullo modo possit videre etiam post nonum diem, licet non sit nata ei inesse caecitas, quae est visionis privatio, priusquam visio nata sit inesse. Unde supponit illa ratio quod eadem debet esse ratio de privatione alicuius dispositionis et eius impedimento, quod non est verum.

70 | Tenendum est ergo quod, quantum est ex parte statuti ecclesiae, Bad. 241^{rl} aequaliter possit esse irregularitas ante baptismum et post, et quod similiter ex solo statuto ecclesiae est quod homicidae ante baptismum, 75 etiam si essent irregulares, post baptismum non maneant irregulares, bigami vero, etiam si ante baptismum non essent irregulares, post | N' 159ra baptismum sint irregulares, et hoc non ob aliquam dero-|gationem D 152va baptizantis, sed ob reverentiam sacramenti ordinis, respectu cuius ecclesia rationem accepit diversimode statuendo circa irregularitatem homicidii et bigamiae, quam rationem quaerimus.

80 | Ad cuius perceptionem sciendum est quod, nisi esset prohibitio sive Bad. 241^{rm} statutum ecclesiae, bigami et homicidae, sive tales facti ante baptismum sive post, indifferenter possent promoveri. Unde quod nunc non est sic,

ABCDEHIN'W

56-57 est ... sacramentorum] om. (hom.) DI 58 nata sit] inv. N'W 62 minus] unus E 63 illud] id N' 64 inesse²] esse N' 65 et] etiam N'W 66-67 impedimentum tamen] inv. N' 67 tamen] om. W 67 ullo] illo sed del. et ullo i. m. C 68 etiam] et N' 69 priusquam] quam HW 70 ratio de] om. N' 72 est ergo] inv. CDEHI 73 possit] posset H 73 baptismum] sed add. sed exp. D 75 si] iter. N' 76 si] essent add. sed exp. A 76 non essent] om. D 77 baptismum] etiam add. BCDEI 77 sint] sunt BH 77 non] sub lin. al. man. B 77 derogationem] deroga- in f. 153rb et -gationem in f. 153va B 78-79 ecclesia] etiam W 81 quod] ubi est add. sed exp. W 81 nisi] si non sed si sup. lin. al. man. C si i. m. al. man. B si sup. lin. I non DEH 83 possent] posseret D 83 non] vero N'

I 122vb hoc contingit ex solo statuto ecclesiae. Et quod in ipsis quoad legem |
 promotionis est differentia, hoc ex nullo alio provenit, nisi quia ecclesia 85
 W 196ra diversimode circa illos statuit. Et hoc non nisi rationabiliter, scilicet quia
 vehementior | ex natura rei est ratio prohibendi bigamos a promotione
 quam homicidas. Homicidae enim prohibentur a promotione solum-
 modo hac ratione, scilicet quod personae eorum detestantur propter
 horrorem effusi sanguinis atque crudelitatis, propter quod in figura 90
 dictum est DAVID quod «non aedificaret templum Domino, quia multum
 sanguinis effuderat», bigami autem prohibentur a promotione solum-
 modo propter defectum sacramenti, ut iam expositum est. Propter quod
 AUGUSTINUS dist.^e XXVI^a cap.^o «*Acutius*», assignans rationem quare
 bigamus ante baptismum, post baptismum non potest promoveri, dicit: 95
 B 177vb «quia de sacramento agitur, non de peccato, propter sanctitatem | sacra-
 menti». Unde dicit Glossa: «Sensus est: bigamus non repellitur quia
 H 222rb peccavit, sed propter sacramenti defectum, qui | est in eo, ut Extravaganti
 «de bigamis», «A nobis», et cap.^o «Nuper»». Et in quo consistit istud
 sacramentum, continuo subdit iuxta id quod iam expositum est. Et hoc 00
 E 176ra est quod subdit AUGUSTINUS in simili, «Sicut femina, | si catechumena»
 Zucc. 364vb etc., ut patet inspicienti. Nec oportet ad praesens exponere. | Unde,
 quia multo maior est causa ex parte bigamorum quare debent
 arceri ab ordinibus, quam homicidarum, eo quid ratio arcendi bigamos
 omnino est ex parte rei, scilicet in ipso facto bigamiae, quod caret 5
 sacramento praedicto, ratio vero arcendi homicidas est ex parte nostra,
 scilicet quia detestamur eorum personas propter horrorem criminis,

ABCDEHIN'W

84 ecclesiae] om. N'W 85 hoc] om. N' 85 ecclesia] etiam W 86 diversimode]
 diversitate sed in diversimode corr. al. man. B 86 hoc] om. D 86 quia] quasi N'
 88 prohibentur] probantur W 88-89 solummodo] solum BCDEHIN'W 89 hac]
 hoc E hanc N' 90 horrorem] honorem N' 91 templum] om. W 92 effuderat]
 effuderit N'W 94 Augustinus] i. m. man. corr. A 95 post ... potest] non potest post
 baptismum BCDEHIN'W 99 quod] quibus W 00 id] illud BCDEHI 1 Sicut] in
 add. BCDEHIN'W 1 si] om. D 1 catechumena] catechumina ABCDEHIW cate-
 chumia N' 2 Nec] Neque I Neque sed in Nec corr. D 3 ex parte] om. N 5 est]
 esse sed in est corr. D 5 quod] quia N' 6 sacramento] prae-(?) add. sed exp. B
 6 vero] est add. N' 7 detestamur] de- sup. lin. E 7 propter] sup. lin. al. man. B

91-92 Cf. I Par. XXII, 8 93 Cf. supra, p. 193, 72-80. 94-97 AUGUST., *De bono coniugali*, c. 18, n. 21 (CSEL 41, 214; PL 40, 387); GRATIANUS, *Decretum*, I, dist. XXVI, c. 2 (ed. A. FRIEDBERG, I, 95; PL 187, 149B). 97-99 GRATIANUS, *Decretum, una cum Glossis*, I, dist. XXVI, c. 2 (ed. Venetiis 1584, p. 167b). 1 AUGUST., *De bono coniugali*, c. 18, n. 21 (CSEL 41, 214; PL 40, 387); GRATIANUS, *Decretum*, I, dist. XXVI, c. 2 (ed. A. FRIEDBERG, I, 95; PL 187, 149B).

idcirco rationabiliter magis arcentur bigami a promotione ad ordines
 quam homicidae. In hoc scilicet quod bigami ante baptismum, nec
 10 post baptismum possunt promoveri sicut possunt homicidae, non quia
 baptismus aliquid aufert quod prius erat in bigamo aut homicida, nisi
 solum peccatum, sed, quia propter reverentiam et favorem baptismi a
 cordibus fidelium aufertur omnis | detestatio quam habebant, erga A 181va
 infideles propter horrorem homicidii postquam fuerint baptizati, propter
 15 aliud autem, ut dictum est, non erant prohibiti a promotione ad ordines,
 idcirco cessante hac causa prohibitionis debet cessare effectus, unde et
 homicidae involuntarii omnino et casu fortuito dando operam rei licitae
 aut se defendendo cum moderamine inculpatae tutelae non prohibentur
 ab ordinum susceptione, neque a iam susceptorum executione; non
 20 autem erat talis causa in bigamo, quia nullo modo erat ex parte nostra,
 sed ex par-te rei tantummodo, ut dictum est. C 180vb

Sic ergo ad quaestionem breviter dico quod, quantum est de iure
 divino, homicida ante baptismum et post promoveri potest, sed quantum
 est de iure humano et statuto ecclesiae solummodo homicida ante
 25 promoveri potest, post non, non propter aliquem effectum baptismi, sed
 propter rationem statuti, ut dictum est.

< AD ARGUMENTA >

| Per dicta patent obiecta.

Bad. 241^{rn}

Cum enim dicitur in primo: «Poena non removetur in baptismo»,
 30 dicendum quod verum est ex virtute baptismi, bene tamen removetur in
 baptismo virtute statuti ex favore et reverentia baptismi, ut dictum est. Et
 sic, quantum est ex parte baptismi et virtute eius, homicida irregularis

ABCDEHIN'W

9 nec] neque I 10 baptismum] om. C 10 non] nisi W 14 fuerint] fuerunt N'
 15 erant] erat E 16 idcirco] autem(?) add. sed del. A 16 prohibitionis] probationis
 sed in prohibitionis corr. C probabile sed in. prohibitionis corr. B 16 debet] om. E
 18 se] i. m. D 18 moderamine] moderatione CEI 18-19 non ... susceptione] om. E
 19 neque a iam] om. D 19 a iam] anima BE om. N'W 20 erat talis causa] talis
 causa erat BCDEHIN'W 20 nostra,] sequitur lac. A 22 Sic ergo ad quaestio-
 nem] Ad quaestionem ergo I 23 homicida ante] inv. BCDEHIN'W 25 non¹] om.
 ABDEHN'W sup. lin. I sup. lin. al. man. C 25 aliquem] aliquam B 28 Per] iam
 add. W 29 in¹] om. BCDEHIN'W 29 primo] om. N'W 30 dicendum quod]
 om. A 30-31 dicendum ... baptismo] i. m. al. man. B 30 virtute] parte I 32 ho-
 micida] et add. D

15 Cf. supra, p. 194, 3-(195),9. 21 Ibid. 29 Cf. supra, p. 193, 72-(195), 21.
 29 Cf. supra, p. 187, 11-12. 31 Cf. supra, p. 193, 72-80.

ante baptismum irregularis manet post baptismum, sicut et bigamus, et non posset plus promoveri quam bigamus, quemadmodum diximus in determinando contra quosdam canonistas, qui virtute sacramenti baptismi ponunt aboleri legem statuti ecclesiae et poenam eius, quod non plus potest quam potest abolere legem copulae matrimonii praecedentem baptismum, neque consequentia | ex ea, ut dicit AMBROSIVS De officiis et habetur XXVI^a dist.^e, cap.^o «*Una tantum*». Bene tamen removetur poena in baptismo virtute statuti, | et ob favorem et reverentiam baptismi, sicut dictum est.

Ad secundum de L^a dist.^e, cap.^o «*Si quis*», patet quid sentiendum est ex praedictis.

QUAESTIO 21

UTRUM PARVULUS DECEDENS NON BAPTIZATUS HABEAT
POENAM DAMNI TANTUM, AN ETIAM POENAM SENSUS

Bad. 241^{vn} | Circa secundum arguitur quod decedens in peccato originali patietur
Zucc. 365ra poenam sensus, quoniam poena | damni minor poena est, qua non potest
B 178ra esse minor, et illam pateretur decedens in puris naturalibus absque
H 222va peccato originali, quia sine gratia non posset recipere gloriam, et existens
absque gratia et gloria necesse habet pati poenam damni, quia carere
oportet eum visione divina, ad quam naturaliter ordinatus erat. Qui
N' 159rb tamen | minorem poenam debet habere quam ille qui decedit cum
originali, et ille maiorem. Quare, cum poena damni nulla est maior quam
illa quae est sensus, quia in ipso damno eo quod pura carentia est, non
est accipere magis et minus, ergo etc.

ABCDEHIN'W

33 baptismum¹] et add. B 33 et²] sup. lin. A 35 contra] circa E 35-36 bap-
tismi] om. D 36 et] om. H 36 poenam eius] ponamus W 36-37 plus potest]
inv. N'W 37 matrimonii] om. E 38 baptismum] baptismi E 38 consequentia]
onera D anima N' ex add. W 39 habetur] habitur D 39 tamen] cum D 40 et²]
om. D 42 L^a] L^o CDEHIN'W 2-3 Utrum ... sensus (cf. supra, p. 186, 7-9)
4 peccato] puro ABCDEHI 5 poena est] inv. BCDEHIN'W 7 recipere] gratiam
add. sed exp. W 9 oportet eum] inv. BCDEHIN' 10 tamen] cum E 10 ille] illa
sed in ille corr. B 13 accipere] accipe E 13 magis] maius N'W

34-39 AMBROS., *De officiis ministrorum*, I, c. 50 (PL 16, 97A); GRATIANUS, *Decretum*, I, dist. XXVI, c. 4 (ed. A. FRIEDBERG, I, 97; PL 187, 152A-B). 41 Cf. supra, p. 193, 72-80. 42 GRATIANUS, *Decretum*, I, dist. L, c. 8 (ed. A. FRIEDBERG, I, 179-180; PL 187, 257C-258A); cf. supra, p. 187, 14-15.

| Contra. Poena sensus non debetur nisi culpa actuali. Cum ergo
15 decedens in solo originali nullum habet actuale, nullam ergo debet
habere poenam sensus.

< SOLUTIO >

| Ad solutionem huius quaestionis et ad maiorem declarationem eorum
quae supra determinata sunt in quaestione de originali iustitia, oportet
20 redire ad quaedam supra determinata circa iustitiam originalem, quae
sola credenda est privari per peccatum originale, et per hoc privatum
debitorem illius esse, et ideo reum teneri pro eius amissione remanente
sola voluntatis natura, dicente ANSELMO, De casu diaboli, cap.^o 15°,
quaerente «*an remanet aliquid aliud cum ipsa voluntate, quam quod prius*
25 *con-*|*siderabamus ante additamentum iustitiae?*»; et statim respondet
dicens, «*quoniam nihil aliud est additum quam iustitia, separata iustitia*
nihil aliud est certum remanere quam quod erat prius, nisi quia debitricem
fecit eum accepta iustitia». Est igitur in voluntate iusta duo considerare:
et essentiam voluntatis, quasi aliquid subiective subratum; et ipsam
30 iustitiam, quasi aliquid eidem inhaerens, dicente ANSELMO in fine
cap.ⁱ 14ⁱ: | «*Putas aliquid esse additum voluntati, temperans illam, ne plus*
velit quam velle oportet et expedit? | *Nullus intelligens nihil esse hoc*
putabit. Hoc ergo non aliud est quam iustitia, qua deperdita nihil aliud
succedit in voluntate quam iniustitia», et ideo, ut dicit cap.^o 7°: «*Iniusti-*
35 *tiam nihil aliud esse asserimus quam privationem iustitiae*».

ABCDEHIN'W

15 nullum] non N'W 15 habet] ullum add. N'W 16 poenam] om. B 19 supra
determinata sunt] sunt determinata supra BCDEHIN'W 20 supra] ibidem BCDEHI
ibi W ibi sed exp. et ibidem i. m. N' 20 iustitiam] om. E 20 originalem] originale D
23 De] Cum B 23 15°] 11° H 24 quaerente] scilicet (?) add. sup. lin. al. man. (?) A
24 ipsa] illa E 27 nihil] vel N' 27 certum] circum N' 27 debitricem] scr. sed in
debitorem mut. D lac. E 28 eum] eam W 28 in] om. E 28 iusta] ista CIW
29 subiective] sub me N'W 29 et²] ad add. W 31 ne] non H 32 velle] debet
add. sed exp. W 32 intelligens] intellectus sed in intelligens corr. A intellectus N'W
33-34 qua ... iniustitia] om. (hom.) W 33 deperdita] deparata (?) H 34 iniustitia]
iustitia DEHI 34 ideo] om. N'W 34-35 Iniustitiam] Iustitiam BEN' Iustitiam sed
in Iniustitiam corr. D Iustitiam et in- add. i. m. C

19 Cf. supra, p. 127, 1-(139), 93. 20 Cf. supra, p. 135, 5-15. 24-28 ANSELMUS, *De casu diaboli*, (ed. F.S. SCHMITT, (c. 16.) p. 259, 26-260, 1; PL 158, (15,) 347C). 31-34 Ibid., (ed. F.S. SCHMITT, (c. 15-16,) p. 259, 7-10, 260, 31-32; PL 158, (c. 15,) 347B, 348B). 34-35 Ibid., c. 9 (ed. F.S. SCHMITT, p. 246, 25-26; PL 158, 337B).

Ut autem dictum est in praenotata quaestione, istam iustitiam uno modo possumus intelligere praecise ipsam naturalem animae rectitudinem, in qua naturaliter absque omni dono quod sit ei infusum, creata est, ita quod, si sit accidens essentiae, est tamen accidens naturale, quemadmodum rectitudo accidit lineae, alio modo possumus intelligere | 40 praecise illam iustitiam esse aliquod donum gratuitum, | quod est accidens supernaturale animae infusum, tertio vero modo possumus intelligere istam iustitiam utrumque istorum simul.

C 181ra
A 181vb

Si intelligeremus illam iustitiam secundo modo, scilicet esse ipsum donum infusum et iniustitiam eius privationem, tunc ista iustitiae 45 carentia nihil aliud esset quam restitutio animae in sua sola et pura naturalia in naturali sua rectitudine persistentia. Nec esset aliquid plus aut minus in isto sic decedente, privata ab ipso illa iustitia, quam in illo qui factus est decedens in puris naturalibus, | si tamen possibile est quod aliquis talis possit sine omni peccato decedere sive mori, de quo tactum 50 est supra, absque eo quod numquam habuit talem | iustitiam qualis ab illo privata | est. Nec restat in aliquo, nisi quod ille debitor est iustitiae quam acciperat et amisit, iste vero non, quia numquam eam acceperat et ideo nec amisit.

Bad. 241^{vp}
B 178rb
H 222vb
W 196va

Quare, si originale peccatum diceremus originale iniustitiam, quae 55 consistit in carentia dictae iustitiae cum debito habendi eam sive cum reatu de non habendo eam, non video quod aliquam poenam damni iste patiatur quam non patitur ille, quoniam quantum ad carentiam divinae visionis aequales sunt, quantum vero ad notitiam rerum naturalium similiter aequales sunt, eo quod ambo naturam habent aequaliter 60 integram. Si ergo iste decedens | poenam aliquam aliam patiatur quam illam naturalem quam naturaliter patitur alter — et non potest esse alia

ABCDEHIN'W

36 praenotata] praenominata BCDEHIN'W 36 uno] om. N' 38 sit] sicut I 38 infusum] sive add. E 38-39 creata est] i. m. man. corr. A 39 si] om. C 39 est tamen] inv. N' 44 Si] Sed E Sed sed in Si corr. C 45 et] om. E 45 ista] sibi ubi sed exp. et ista i. m. D ubi N'W 48 decedente] descendente D 49-51 si ... supra] i. m. sup. man. corr. A 50 possit] posset N'W 51 numquam habuit] antequam habet H 51 qualis] est add. W 52 illo] eo N'W 52 privata est] privatione H 52 est] om. N' 53 iste] ille W 53 quia] oportet N' 53 numquam eam] inv. N'W 55 diceremus] dicimus D 55 iniustitiam] iustitiam E 57 iste] sup. lin. W 58 non] ut BDEHIN'W ut sed vel non add. i. m. al. man. C 58 patitur] patiatur W 58 quantum] quam H 58-59 quantum ... sunt] om. (hom.) B 61 aliam] i. m. man. corr. A aliquam B 61 aliam patiatur] inv. CH

36 Cf. supra, p. 134, 86-(135.) 4. 50-51 Cf. supra, p. 131, 10-(132.) 26.

quam poena sensus —, poenam ergo sensus oporteret ponere istum pati, et non illum, si peccatum originale praecise consisteret in carentia illius iustitiae.

Cum ergo isti non potest deberi poena sensus, non possumus in ista carentia praecisa ponere originale iniustitiam sive originale peccatum, quare neque iustitiam originalem in praecisa iustitia illa.

Si vero intelligamus illam iustitiam originalem primo modo, scilicet 70 ipsam naturalem rectitudinem, et iniustitiam ei oppositam privationem illius iustitiae, tunc ista iustitiae carentia esset destitutio animae a sua naturali rectitudine, et esset in isto aliquid privatum quod manet in illo, et cum hoc habet reatum, quia debitor est illius iustitiae amissae.

Et sic appellando istam carentiam cum reatu originalem iniustitiam 75 sive originale peccatum, dicendum est ad quaestionem quod iste nullam poenam sensus sentit plus quam ille, sed poenam damni tantum, quae consistit in respectu ad intra in carentia illius rectitudinis et obliquate contraria facta in voluntate, quae est in voluntate non natura, sed malitia. Ex qua sequitur poena | secunda, scilicet excaecatio seu obnu- 80 bilatio in ratione secundum proportionem illius infectionis | per malitiam in voluntate: sic enim naturaliter connexa sunt voluntas et ratio, ut omnis malitia voluntatis ponat obnubilationem sibi proportionalem in ratione. Ex quo sequitur tertia poena, scilicet carentia visionis non solum divinae essentiae, quae sine gratia et gloria non est tam poena ex culpa, 85 quam defectus ex naturae impotentia, quam patitur etiam ille qui decedit absque originali culpa, sed etiam visionis atque limpidae cognitionis eorum, quae circa creaturas et de Deo ex creaturis naturaliter posset cognoscere, et hoc impediante rationis obscuracione quae non est in altero, propter quod limpidius cognoscet omnia naturaliter cognoscenda 90 quam iste.

Si vero intelligamus illam iustitiam donum supernaturale cum ipsa

ABCDEHIN'W

65 iustitiae] om. E 66 ista] illa N'W 67 iniustitiam] iustitiam W iustitiam sed in-add. i. m. al. man. C 68 neque] nec I 70 ei] eius W 70 privationem] eius add. sed exp. W 71 ista] isti H 71 esset] esse E 72 isto] illo N'W 72 in] om. C 73 cum] eis N' 75 dicendum ... quaestionem] ad quaestionem est dicendum I 75 iste] ille W 77 obliquate] obligatione sed in obliquate corr. I 79 qua] quo H 79 excaecatio] execatio(?) I 84 quae] quam ABCDEHI 85 naturae] natura BCDEHIN'W 85 quam?] quem N'W 85 etiam ille] inv. BCDEHIN'W 85 decedit] etiam a add. sed exp. W 86 limpidae] li- lac. -dae H lac. E 86 cognitionis] cognotionis(?) C 87 creaturas] lac. H 87 et] om. E sup. lin. D 87 et de Deo] scr. in lac. al. man. C 87 ex] om. D 87-88 posset cognoscere] inv. BCDEHIN'W 91 rectitudine] rectitudinem sed in rectitudine corr. B

Bad. 242^{rp}
 Bad. 242^{rq}
 Zucc. 365vb
 B 178va
 C 181rb
 H 223ra

naturali rectitudine, et per consequens iniustitiam ei oppositam privationem utriusque, tunc ista iustitiae carentia esset destitutio animae a sua rectitudine naturali et gratuita, simul et reatus iustitiae duplicis seu duplicis rectitudinis amissae, ut hoc totum appelletur originale peccatum sive iniustitia. | Tunc dicendum est | ad quaestionem quod iste adhuc amplio-rem poenam | damni sentit, primo illius doni carentiam, secundo carentiam naturalis rectitudinis, | et obli-|quationis ei oppositae et etiam maioris reatus, quam si originalis iustitia intelligatur solummodo rectitudo naturalis. Quanto enim plurius est debitor et maiorem reatum habet ex duplicis rectitudinis amissione quam deberet habere, tanto magis punitur quoad se in maiori obli-|quatione, et ex hoc ulterius magis punitur in maiori rationis obnubilatione, et per consequens in minus limpide habendo naturaliter scibillum | cognitionem.

W 196vb

Ut si ponamus tres parvulos decedentes hoc modo: unum in puris naturalibus non obli-|quatis, alterum obli-|quatum a carentia naturalis rectitudinis solum, et tertium obli-|quatum pro reatu carentiae utriusque rectitudinis, nullus istorum haberet poenam sensus, sed primus haberet solummodo damnum naturale, secundus et tertius haberent | cum hoc poenam damni vitiosi, sed secundus haberet ipsum simplex tantum ex vulneratione in naturalibus, tertius vero haberet ipsum duplex, scilicet ex vulneratione in naturalibus et spoliatione in gratis dato. Poenam vero sensus, ut dictum est, nullus istorum haberet, quoniam poena sensus proprie consequitur ex defectu naturae, videlicet ex peccato proprio actuali, quale nullum ponitur in istis. Sed, cum ex imperfectione naturae

ABCDEHIN'W

93 iustitiae carentia] *inv.* BDN'W 94 simul] similiter N'W 94 iustitiae] *iter.* D 94 seu] *om.* N' 94-95 seu duplicis] *om.* W 95 appelletur] appelleretur E 96 si-ve] *om.* B 96 Tunc ... quaestionem] Ad quaestionem tunc dicendum est tunc dicendum est I 96 iste] ille W 97 illius] istius CEHI 97 doni] boni CEHI 97 carentiam] carentia W 98 obli-|quationis] obligationis *sed in obli-|quationis corr.* I 99 reatus] *i. m. man. corr.* A 00 maiorem] maior E 00 reatum habet] *inv.* BCDHIN'W 00 habet] *om.* E 1 tanto magis] *om.* B 3 minus] unus B 6 non ... alterum] *om.* E 6 obli-|quatum] obligatum I 8 primus] istorum *add. sed exp.* W 10 poenam] *om.* B 11 vitiosus] visionis N'W 10 secundus] sensus W 10 ipsum] *om.* N'W 12-(p. 202,)56 Poenam ... sciendi] *i. m. inf. man. corr.* A 14 consequitur] *scr. sed vel non i. m. al. man.* C 15 quale] *om.* E *lac. H i. m. C sup. lin.* I 15 nullum] modo W 15 in] ipsis *add. sed exp.* D 15 cum] *sup. lin. man. corr.* A 15 ex] *om.* B 15 imperfectione] perfectione BEHIN'W perfectione *sed in imperfectione corr. al. man. D perfectione sed vel im- i. m. al. man. C*

13 Cf. *supra*, lin. 8.

consequitur aliquid poenale in aliquo quod non habet proprie rationem poenae, quemadmodum mors et alii defectus poenales inveniuntur in brutis, videtur quod | saltem talis poena | ex parte animae potest poni esse in istis | per hunc modum, videlicet quod naturali sua cognitione perfecti omnibus quae sciri possunt, ab homine ex naturalibus perciperent naturam suam esse ordinatam ad aliquam ulteriorem perfectionem, tam secundum intellectum quam secundum voluntatem, quae percepta voluntas illam appeteret, sed cum illam numquam attingeret, talis appetitus non posset esse sine tristitia et dolore, sive poena sensus spiritualis.

Propter hoc intelligendum quod perfectus dicto modo notitia omnium rerum naturalium et amore illi proportionato ex puris naturalibus, posset scire quod ad ulteriorem perfectionem non posset attingere per pura naturalia. Circa huiusmodi ergo ulteriorem perfectionem se haberet altero trium modorum.

| Aut enim crederet se nullo modo ad aliquam perfectionem ulteriorem posse vel potuisse pertingere, et hoc esset error; quod non est ponere in natura nisi per peccatum depravata, nec poni debet in talibus de quibus est sermo.

Aut crederet se ad ulteriorem perfectionem posse attingere, sed non nisi alterius adiutorio, licet nesciret cuius adiutorio, aut quomodo ad illam perfectionem ulteriorem posset pervenire, quam necessario appeteret, et cum ad illam numquam perveniret, ut dictum est, talis appetitus sine dolore vel tristitia non esset, et sic poenam secundum hoc sentiret. Sed huiusmodi dolor proprie non debet dici poena, sed natura eo quod ex imperfectione naturae procedit, quemadmodum mors, si consecuta fuisset aliquem existentem in puris naturalibus absque omni peccato

ABCDEHIN'W

16 consequitur aliquid] *inv.* C 16 habet] *sup. lin. al. man.* D 16 proprie] *om.* B 16 proprie rationem] *inv.* N'W 18 videtur ... saltem] *i. m. man. corr.* A 18 talis] autem *add. sed exp.* A 18 talis poena] *inv.* CEHI 18 animae] non-*add. sed exp.* A 18 poni] *om.* E 19 istis] non *add. sed exp.* A 19 naturali] natura a N'W 21-22 perciperent] percipet D participant CEHI 24 esse] *om.* CEHI 23 illam] illa D 23 attingeret] attinget H 27 et] *om.* EHI *sup. lin.* C 27 proportionato] proposito I 28-29 non ... perfectionem] *om. (hom.) C* 28 pura] plura B 29 huiusmodi] huius I 30 altero] altera N' alter W 30 trium] utrum W 33 nec] natura EI 33 de] *om.* W 36 quomodo] quo N' 37 posset] attingere *add. sed exp.* A 41 naturae] *om.* C 42 existentem] *om.* W

38 Cf. *supra*, lin. 23-25.

Zucc. 366ra
 I 123rb
 D 153rb

Bad. 242^{rr}

E 176vb

Zucc. 366th prae-/cedenti, potius diceretur naturae defectus quam poena, quia seque-
B 178vb retur | ex naturae imperfectione, non ex defectu sive debito culpae.

Aut neutrum illorum crederet, sed staret sub quadam indifferentia 45
respectu utriusque, ut pote contentus sua perfectione quam secundum
statum illum haberet, et sciens immutabilitatem illius sui status secun-
H 223th dum gra-/dum illius perfectionis, quemadmodum beati et damnati
cognoscunt immutabilitatem suorum statuum, nec crederet se ordinatum
N' 159th ad ulteriorem perfectionem, | nec etiam contrarium. Et secundum istum 50
modum planum est quod nullam poenam sensus sentiret, quoniam, si
secundum istum modum haberet aliquem appetitum ad ulteriorem
perfectionem, iste appetitus non esset nisi in natura, in tali autem non est
tristitia sive poena: media enim via videtur magis congrua conditioni
humanae naturae, secundum quod de hoc sermonem fecimus in quadam 55
W 197th quaestione | de appetitu sciendi.

< AD ARGUMENTUM >

Bad. 242th | Per quod patet ad argumentum solvendum, dicendo quod ille qui
decedit sine originali, debet habere minorem poenam, quae tamen non
C 181th est proprie poena | illi, sed natura. Sed tamen illa non est sensus, immo 60
damni, non in visione Dei, sed in notitia naturali, in qua, ut dictum est,
accipere est magis et minus ex parte carentiae, sicut ex parte notitiae. Et
cum assumitur quod «non est maior poena damni quam poena sensus»,
verum est sumendo poenam damni universaliter et in genere, maior
tamen quam haec poena damni in particulari bene potest esse alia poena 65
damni, non sensus.

ABCDEHIN'W

43-44 sequeretur] consequeretur sed con- exp. C 48 gradum] gradus CEHI 48 il-
lius perfectionis] inv. I 49 immutabilitatem] sui status add. C 49 ordinatum]
ordinatam sed in ordinatum corr. B 50 nec] neque I 50 etiam] in CEH 51 mo-
dum] iter. W 52-56 appetitum ... sciendi] marginalia abscisa sunt. A 53 perfectio-
nem] perfectorem D 53 iste] ille BDN'W 53 in'] ut CEI 58 enim] om. CEHI
54 videtur] om. N'W 54 conditioni] conditionem N'W 58 Per] Propter CEHI
58 quod'] hoc BEN'W 58 dicendo] dicendum N' 59 decedit] descedit(?) W
60 sed natura] i. m. man. corr. A 60 sed] magis add. BCDEHIN'W 60 immo]
sed C 62 magis et] magnorum EHI 62 et] sup. lin. C 62 Et] om. N' 63 est]
in add. BEN'W 65 tamen] est add. N'W 65 bene] unde CH 65 poena] a add.
W

58 Cf. *supra*, p. 196, 4-13. 61 Cf. *supra*, p. 201, 26-56. 63 Cf. *supra*, p. 196, 11-12.

QUAESTIO 22

UTRUM COMMUTATIO CAMPSORIA SIT LICITA

| Sequuntur pertinentia ad hominis possessionem. Quorum unum Zucc. 366th
pertinebat ad commutationem, quaedam vero ad donationem, alia vero
5 ad restitutionem. Primum erat, utrum commutatio campsoria sit licita.

Et arguitur quod non, quia dicit PHILOSOPHUS in 1° Politicae quod est
«iuste vituperata». Non autem vituperatur iuste commutatio, nisi sit
illicita.

Item. Pecunia medium est in commutationibus, et non terminus.
10 Facere autem medium commutationum esse terminum ad maius lucrum
est usura, quae est omnino illicita. Ergo etc.

Contra. Tunc esset ab ecclesia prohibita. Et non est ita. Ergo etc.

< SOLUTIO >

| Dicendum ad hoc quod aequitas iuris naturalis quoad praecepta et Bad. 242th
15 prohibita secundae tabulae, quae sunt erga proximum, consistit in his
duabus regulis; «quod tibi vis fieri, hoc facias alii», in quo continentur
universa praecepta, «Quod tibi non vis fieri, ne feceris alii», in quo
continentur universa prohibita, et hoc quoad omnem statum, gloriae
scilicet, innocentiae et gratiae. Sed aliter observanda, et modo perfectiori
20 atque sublimiori, in statu gloriae quam | in statu innocentiae, et in statu D 153th
innocentiae quam in statu gratiae, et hoc specialiter quoad bonorum
communem.

In statu enim gloriae est tantum unius boni increati communio, quod
communiter omnium bonorum una est omnium communis hereditas et
25 possessio, quia summa | omnium bonorum est, et ideo tota singulorum Zucc. 366th

ABCDEHIN'W

2 Utrum ... licita] (cf. *infra*, lin. 5) 3 possessione] passionem CEN'W 4 vero']
ut N' 5 campsoria] campsaria C (Cf. A. BLAISE, *Lexicon latinitatis*..., p. 132.) 6 in]
om. CDI 7 vituperata] vitupata(?) B vituperatam E 11 usura] conf. W 14 Di-
cendum ad hoc] Ad hoc dicendum I 15 sunt] facti CEHI 15 consistit] consis-
tunt N'W 16 facias] fac I 17 ne] nec W 18 omnem] communem W 19 sci-
licet] seu(?) B 19 Sed] Et B 19 aliter] alter W 19 observanda] observando
CEHI 20 sublimiori] conf. W 20 innocentiae ... statu] i. m. D 20-21 et ...
innocentiae] om. (hom.) BI 21 bonorum] beatorum BCDEHIN'W 24 communis]
om. N'W

7 Cf. ARIST., *Polit.*, I, c. 10 (Transl. Moerb., ed. R. SUSEMHL, p. 438; 1258a 38-1258b 8).

Bad. 242^{VT} est et singularis omnium, quam quilibet illorum alteri | adesse vult sicut sibi, nec ab illo separari sicut nec a se ipso, secundum proportionem tamen et gradus donorum atque meritorum.

Qualis communicatio non potest esse in aliquo bono alio, scilicet creato: bonum enim creatum unum et idem etsi plurium sit, potest esse 30 communis hereditas, | non tamen possessionis utilitas, quia quod ponitur in usum unius, frequenter non simul potest poni in usum alterius. Sed talis boni communio sublimior et perfectior fuisset in statu innocentiae, quam post lapsum possit esse in statu gratiae, quoniam in statu 35 innocentiae bonorum omnium temporalium fuisset omnium una | communis hereditaria proprietas. Quia tamen quod in usum | secessit unius, non simul cedere potuit semper in usum cuiuscumque alterius, idcirco fuisset distincta possessionis utilitas, ut singuli ad hoc apti singulos agros coluissent, et fructus ex illis collegissent, et ad usum suum custodissent, ita tamen quod, si alius usu eorum indiguisset, quantum ei opus fuisset, 40 libere assumere potuisset absque omni commutatione et redditione eiusdem et in valore cuiuscumque alterius rei: hoc enim quilibet homo pro statu illo secundum rectam rationem sibi fieri voluisset, et in hoc contradictionem aliquam sibi fieri noluisse.

In statu vero gratiae post lapsum non fuisset expediens ut bonorum 45 omnium temporalium fuisset una communis hereditaria possessio et communis | usus fructuum libere | et absque omni commut[atione], secundum quod probat PHILOSOPHUS in Politicis quod «*melior est dispositio civitatis quod bona sint proprietaria*» quam quod essent communia, et alias in quadam quaestione hoc idem declaravimus. In 50

ABCDEHIN'W

26 alteri] sibi *add. sed exp. A* 26 alteri adesse] *inv. N'W* 26 sicut] *om. W*
 27 nec²] neque *I* 29 esse in aliquo] in aliquo esse *N'* 29 alio] aliud *N' om. B*
 30 idem] id *N'* 30 sit potest] *inv. N'W* 31 ponitur] *om. E* 32 simul] non *add.*
EHI non add. sed exp. C 33 fuisset] *iter. E* 34 quoniam] quantum *N'* 35 om-
 nium²] non *add. N'* 36 hereditaria] hereditas *E* hereditas *sed in hereditaria corr. C*
 36 secessit] cessit *CEHI* cessit *sed fe- add. i. m. B* 37 usum] unum *sed in usum corr. C*
 38 agros] agitos *sed in agros corr. D* 39 fructus] fractus *E* 39 et ... custodissent]
om. (hom.) H 39 usum suum] *inv. CEI* 41 libere] potius *add. sed exp. B* 41 po-
 tuisset] *sed add. N'W* 41 omni] *om. N'* 42 et] *sup. lin. A* vel BCDEHIN'W
 42 in valore] *i. m. man. corr. A* 43 illo] suo *N'W* 44 contradictionem aliquam]
 contradictionali quam *N'* 44 noluisse] voluisset *BHI* 46 hereditaria] hereditas *C*
 50 quaestione] de Quolibet *add. BCDEHIN'W* 50 hoc] hic *D* 50 In] *om. E*

48-48 Cf. ID., *op. cit.*, II, c. 5 (Transl. Moerb., ed. F. SUSEMIHL, p. 75, 67; 1263a 38-40).
 50 Cf. HENR. DE GAND., *Quodl. IV*, q. 20 (ed. 1515, f. 134vX; ed. 1613, I, f. 197vA-198rA).

isto ergo statu gratiae expedit ut sint quantum ad statum communem civitatum, hereditates proprietariae et possessiones fructuum, ita tamen quod, si alius ex eis aliquid indigeret ad usum, quantum ei opus esset, libere possessor concedere deberet absque omni commutatione et reddi- 55 tione rei eiusdem et cuiuscumque alterius, | si vellet quod esset pietas et C 181vb misericordia, vel si hoc nollet, cum pactione restituendi in futuro rem eandem in se vel in aequivalenti pro voluntate restituentis, vel statim per commutationem pro voluntate utriusque. Hoc enim secundum iudicium rectae rationis quilibet homo velle fieri sibi debuit secundum communem 60 cursum, et ideo hoc idem debuit alteri facere et sibi velle non denegari, propter quod nec denegare alteri debuit. Intellige, dum tamen | pro A 182rb tempore | et loco ad necessarium usum eo non indiguit; vel tantum vel N' 160ra magis.

Et est hoc stricta iustitia, ut scilicet inter datum et receptum sit 65 summa aequalitas in omni mutuacione, sive per accommodationem in nihilo recipiendo ultra accommodatum, aut in se aut in suo valore, sive per commutationem emptionis et venditionis aut cuiuscumque alterius generis contractus, ut omnino sit aequalitas dati et recepti, et sic impleatur illud Evangelii: «*mutuum date, nihil inde sperantes*». Et dicit 70 notabiliter «*nihil inde*». Potest enim sperare aliquid amplius ex gratitudine et curialitate et mutua caritate, qua naturaliter obligatur recipiens illi a quo recepit, licet non ex hoc quod mutuavit, ut pro ipso mutuo aliquid speret, quasi quantum ad suam intencionem in mutuando pactum | fecisset, ita quod non mutuasset nisi amplius aliquid recipere B 179rb

ABCDEHIN'W

51 ad] *om. N'* 51 statum] cum *N'* 53 ex] *iter. E* 54-55 redditione] recon-
 ditione *E* 55 rei] *om. EHI sub lin. al. man. C* 56 nollet] vellet *CEHI* 56 pactione]
 pastione(?) *sed in pactione corr. al. man. B* conf. *I* 57 aequivalenti] equalem *H*
 57 restituentis] *om. CEHI* 59 velle] *i. m. man. corr. A* 59 fieri sibi] *inv. N'* 59-
 60 communem cursum] *inv. BCDEHI* 60 velle] *i. m. man. corr. A* 60 denegari]
 denegare *W* 61 denegare] derogare *EI* 61 Intellige] Intelligere *E* 62 ad] ali-
 quid *E* 62-63 vel tantum vel magis] *i. m. sup. man. corr. A* 64 inter] *om. I*
 65 summa] simul *sed exp. et summa i. m. al. man. C* 65 mutuacione] mutacione *DI*
 65 accommodationem] et *add. E* 67 commutationem] atque *add. C* 67 emptionis]
 campionis *sed vel emptionis add. i. m. al. man. C* 68 omnino sit] *inv. CEHI*
 69 Evangelii] *lac. AEH in lac. al. man. C* 69 mutuum] mutuum *sed del. et mutuum i.*
m. al. man. D 69 nihil] *i. m. H* 69 inde] recipi *add. EH* 70 nihil] *i. m. B*
 71 obligatur] *i. m. al. man. D* 74 pactum fecisset] *inv. CEHI* 74 non mutuasset]
inv. HI mutuasset non *sed signis inversionis inv. C* 74 nisi] *om. HI i. m. C* non *E*
 74 amplius aliquid] *inv. N'W* 74 recipere] recipere(?) *D*

69-70 Cf. Luc. VI, 35.

D 153vb sperasset ob mutuatum. Ita quod in quocumque genere commutationis
aut mutui ex dato amplius speratur, et maxime si accipitur, cupiditas est et
peccatum iniustitiae contra aequitatem naturalis | iustitiae, qua quisque
tenetur alteri facere quod secundum iudicium rectae rationis sibi vult
fieri, et alteri non facere quod sibi non vult fieri.

Bad. 242^{vy}
H 223vb | De ista autem humana | commutatione rerum temporalium quae
cadunt in usu hominum pro tempore gratiae quod nunc currit, sciendum
quod secundum PHILOSOPHUM in V^o Ethicorum et in I^o Politicae,
«quaedam est *commutatio secundum naturam*, quaedam *secundum ra-*
tionem».

Quarum prima est ipsarum rerum inter se, secundum quod homines
habent eis opus, et non ad amplius, secundum quod homines vinum et
triticum dantes sunt et accipientes et aliorum talium unumquodque. Et
non est haec commutativa campsoria neque pars pecuniativae.

E 177^{fb} Sed quia hominibus a longinquo adducuntur saepius ea quibus
indigent, ubi nimis sumptuosum et laboriosum est mittere res suas quas
habent, similiter quia res non frequenter ex se veniunt ad aequalitatem in
commutatione, quia plus valet dolium vini quam raseria bladi, et non
debet fieri, ut dictum est, commutatio nisi per aequalitatem, ideo ex
necessitate | numismatis inventus est usus, quod factum est ex aliqua
materia pretiosa et utili cum debita quantitate seu pondere, cuius signum
est character impressus, per quem fit secunda species commutationis,
quae dicitur | secundum rationem.

Zucc. 367^{fb}
W 197va Et habet duas species, quarum una est necessaria, | quae vocatur
pecuniativa oeconomica, commutando scilicet res quae sunt ad usum
necessariae, pro nummis, alia vero lucrativa, quae vocatur campsoria,

ABCDEHIN'W

75 quocumque] quolibet BDN'W 77 iustitiae] naturalis *add. sed exp.* I 78 sibi]
non *add. sed exp.* I 79 fieri ... vult] *om. (hom.)* I 80 humana] *om.* B 81 nunc]
non H 81 currit] orit(?) *sed exp. et currit i. m.* C 82 in¹] *om.* BCDEHIN'W
82 in²] *om.* CDEHIN'W 83 quaedam] quae cum N' quae tamen W 83-84 quae-
dam secundum rationem] *i. m.* C 86 ad] *sup. lin. al. man.* B 87 sunt et accipientes]
et accipientes sunt N'W 87 talium] taliorum B 88 commutativa] commutatam *sed*
in commutativa *corr.* D commutatio N'W 89 saepius ea] *inv.* CEHI 90 nimis]
nimis N'W 90 et laboriosum] *om.* N' 92 plus] amplius BDN'W 92 vini] *om.* E
92 quam] vel mensura *add.* N' 92 raseria] rasoria BD mensura W 92 et]
om. N'W 93 commutatio] commutationi N' 93 ideo] et est E 94 necessita-
te] numist-(?) *add.* D 96 character] characteri CE 96 impressus] impressum E
96 quem] *scr. sed vel quam add. i. m. al. man.* C

83-84 Cf. ARIST., *Eth. ad Nic.*, V, c. 8 (Transl. Grosseteste A, ed. R.A. GAUTHIER, p. 237,
18-23; Iunt., III, f. 71E; 1133a 27-31); Id., *Polit.*, I, c. 9 (Transl. Moerb., ed. F. SUSEMIHL,
p. 16, 10-17, 15; 1257a 18-32). 93 Cf. *supra*, p. 205, 64-68.

commutando scilicet numisma pro numismate, quod est elementum, hoc
est principium et finis, commutationis talis, quae, ut dicit PHILOSOPHUS,
«*iuste vituperata est*».

| Ad cuius intellectum sciendum quod in rebus naturalibus, quae in
5 commutativa naturali inter se debent commutari, duo est considerare,
scilicet rei substantiam et eius valorem, non in gradu et natura rei sed
ad usum hominum, quemadmodum, licet in natura et essentia rei plus
valet morbidus equus quam robustus asinus, ad usum tamen plus valet
robustus asinus quam morbidus equus. Cum igitur in commutatione vult
10 aliquis dare vel accipere rem pro re vel pro pecunia, non tam debet inspicere
ad rei vel rerum substantiam quantum ad valorem: aliter enim aequitas
non observaretur. Ut, si tres oves commutari deberent cum tribus
gallinis, pretium utriusque debet considerari: plus enim valent haec
quam illae, et non esset | aequa commutatio dando has pro illis. | Pretio
15 autem aestimato ut haec valeant in tanto plus quam illae, cum non posset
superexcrecens abscindi et sine hoc non posset fieri aequa commutatio,
ideo a substantia rerum venalium separatus est valor sive pretium, et
factus est nummus, non solum propter iam dictam causam, sed ut esset
pretium. Ita quod, si habeat in se substantiam «*in pondere et figura*», |
20 habet tamen in quantum nummus est, cursum suum habens rationem
pretii, non substantiae, ut per pretium minimum in nummo adaequenter
pretia rerum venalium, ut recipiens oves cum gallinis addat tantum in
nummis, quantum excedit pretium ovium pretium gallinarum, vel det
tantum de pretio in nummis, quantum iuste debent appretiari oves, ut sit
25 omnino aequalitas. Ita quod, si statim absque omni commutatione circa
pretium ovium ratione | loci et temporis et aliarum circumstantiarum
vellet oves illas revendere, plus non posset inde accipere quam dedit,

ABCDEHIN'W

1 quod] qui <nummus> ABDN'W quae CEHI 2 quae] est *add.* H 5 com-
mutativa] commutatam *sed in* commutativa *corr.* D 6 scilicet] vel CEHI 6 et¹]
vel CEHI 6 et²] *sup. lin.* B 7 et ... rei] rei et essentia N'W 8-9 ad ... asinus]
om. (hom.) D 10 tam] tamen EHI 11 rei vel] *om.* W 11 quantum] quam
ABCDEHIN'W 11 aliter] alter W 12 tribus] pers-(?) *add. sed exp.* E 13 va-
lent] valeat B 14 aequa] et *add.* E 17 venalium] venialium W 18 iam] *om.* BD
18 causam] rationem CEHI 20 in] *sup. lin.* B 20 est] quod EHI quod *sed del.* C
20 cursum] cursus E 21 non] sub. *add.* B 21 per] *sup. lin. al. man.* D 21 pre-
tium minimum] *inv.* BCDEHI 21 minimum] nummum BCDEHI 21 pretium] *om.*
E *i. m. al. man.* D 23 quantum] quam CEHI 23 ovium] *conf. sed in ovium corr.* I

3 ARIST., *Polit.*, I, c. 10 (Transl. Moerb., ed. F. SUSEMIHL, p. 43, 8; 1258b 1-2). 19 Sap.
XI, 21.

- A 182va iuxta determinationem | quam alias in alio Quolibet exposuimus. Semper
enim naturalis aequitas dati et recepti debet observari bona fide, ut
dictum est. 30
- Bad. 243^{ry} | Quare, cum nummus eo quod per se habet rationem pretii et medii in
commutationibus, et non extremi nisi per accidens, ipse in quantum
N' 160rb nummus est, determinatam | habet rationem pretii ab aestimatione et
impositione eius secundum iudicium rectae rationis, ita quod nec plus
I 123vb nec minus possit | valere, propter quod, si quis petit ab altero commutari 35
pecuniam suam pro pecunia alterius, secundum aequitatem iustitiae
naturalis, nisi aliter sua interesset, deberet ei commutare aequale in
pretio pro aequali et nihil excrescens superaccipere exinde. Quod si
D 154ra accipiat, accipiet aliquid pro quo nihil omnino dedit, quod est | iniquitas 40
contra naturalem iustitiam humanae societatis, ut dictum est. Aut ergo
debet mutare aequale pro aequali si aliter non interest sua, et peccaret
contra iustitiae naturalis aequitatem, si hoc non faceret, vel, si sua
interesset ut indigeret propria pecunia, tunc posset eam non mutare sine
peccato si vellet, vel si aliquo modo alias eius interesset, posset aliquid
amplius secundum iudicium rectae rationis accipere. 45
- Bad. 243^{rz}
Zucc. 367va
E 177va | Ad cuius intellectum | sciendum est quod, cum nummus sit medium
sive regula sive pretium sive mensura in commutationibus, | hoc non est
nisi in tempore et loco ubi cursum suum habet, et hoc vel ex principis
statuto, quemadmodum Parisius currunt ex regis edicto turonenses albi
et nigri et parisienses | ad eius iustam aestimationem, vel ex principis 50
permissione, quemadmodum Parisius currunt sterlingi. De commuta-
tione ergo numismatis pro numismate: aut est facienda in loco in quo
pro instanti tempore ambo genera numismatum currunt, puta si quis
Parisius pro uno albo Turonense vellet habere decem Parienses — sic

ABCDEHIN'W

29 naturalis] om. W 31 Quare] Quod B 31 per se] sup. lin. al. man. A 35 pos-
sit] posset W 35 petit] petat CEHI 36 aequitatem] equalitatem CEHI 37 ali-
ter] alter W 37 deberet] debet N'W 38 superaccipere] accipere CEHI 39 acci-
piet] accipiret(?) D 41 aequale] aequali E 41 aliter] alter W 41 non] om. B
42 si?] om. E 43 ut] om. EHI sup. lin. al. man. C 43 mutare] scr. sed in mutare
mut. W 43-44 sine ... vellet] si vellet sine peccato CEHI 44 posset] iter. I
48 nisi] intentione add. sed exp. N' 48 ubi] ub-(-?) E et sed exp. et ubi i. m. B 48 ex]
ad B 49 albi] om. E 50 et?] om. H 51 sterlingi] cf. J.F. NIERMEYER, *Mediae
Latinitatis Lexicon minus. Lexique latin médiéval-français/anglais*. Preficendum curavit
C. VAN DE KIEFT, Leiden, 1976, p. 991: 'English and Scotch silver penny'. 53 currunt]
currant CH om. E

28 Cf. HENR. DE GAND., *Quodl. I*, q. 40 (ed. R. MACKEN, p. 221, 51-53; ed. 1518, f. 26vP; ed.
1613, I, f. 42rB-vB). 29-30 Cf. supra, p. 205, 64-65. 40 Cf. supra, p. 207, 25-(208),
30.

- 55 enim iam appretiati sunt —, aut est facienda in loco in quo pro tempore
instanti vel alterum numisma vel neutrum currit.

Si primo modo, aut numisma eius qui vult accipere amplius pretio
instituto, plus valet in pondere quam sit appretiatum, ut puta rex
appretiatum est sterlingos minus iusto, nec aliter permittit ut habeant
60 cursum in terra sua, aut | non valet plus in pondere. B 179vb

Si primo modo, dico quod usque ad iustum pretium debet mutuare
gratis et pondus superexcrescens potest vendere in forma ponderis, non
autem numismatis, et sic accipere amplius quatenus sua interest, pro
pondere, et hoc, nisi hoc specialiter et publice a principe fuerit inter-
dictum, vel ex natura institutionis numismatis per impressionem charac-
65 teris de iure communi sit interdictum, quemadmodum interdicta est
decopatio nummorum: tunc enim ista commutatio reduceretur ad illam
speciem commutativae non naturalis quam PHILOSOPHUS appellat obo-
lostaticam, de qua dicit quod «rationabilissime odio habetur obolostatica,
eo quod ab ipso numismate fit acquisitio, et non super quo acquisitivus est:
70 translationis enim gratia factum est» numisma, ut scilicet in ipso solum
consideretur ratio pretii ad trans-ferendum rem venalem a venditore in
emptorem, et non ut aliquid | ponderis abscindatur vel vendatur. C 182rb
H 224rb

| Si secundo modo, sic nullo modo licet accipere amplius, nisi quatenus
75 sua interest pro labore computandi et custodiendi numismata et cetera
quae pertinent ad curam eius, dum tamen hoc faciat bona fide: alias
autem nullo modo licet, sed est species usurae quam PHILOSOPHUS
appellat «tokos», de qua dicit PHILOSOPHUS quod «Tokos secundum se

ABCDEHIN'W

54 decem] quindecim I 57 qui] scr. sed quod sup. lin. I 58 valet] videlicet sed
del. et valet i. m. al. man. D 59 iusto] iustae IW 59 nec] neque I 59 aliter]
om. CEHI 60 cursum] suum add. B 61 modo] om. E 61 dico] dicit E
61 ad] om. CEHI 62-73 et ... vendatur] i. m. man. corr. A 64 hoc?] haec H
64 hoc?] contra I lac. C om. E 64 a principe fuerit] fuerit a principe N'W 64-
65 interdictum] interdicta N' 65-66 vel ... interdictum] i. m. man. corr. A 67 deco-
patio] (Non inveni: cf. 'decoupage') cupatio sed in decupatio mut. H 67 ista] illa W
68 commutativae] commutatione E commutationis N'W 68 quam] qua CH 68-
69 obolostaticam] obolocosticam(?) CEHI obolosticam W 69 habetur] i. m. al. man. C
70 eo] et HI 70 acquisitivus] acquisitus CEHI 72 venalem] venialem EHI
73 abscindatur] abscinditur BN'W 74 sic] om. CEHI haec add. N' 74 licet] om. N'
75 computandi] computandi(?) D 77 est] etiam H etiam sed in est corr. EI etiam sed
exp. et est i. m. C 78 tokos] tapos sed in tokos corr. man. corr. A takos BCDEHIW
cathos N' 78 quod] om. A 78 Tokos] Tapos sed in Tokos corr. man. corr. A Takos
BCDEHIW Takos N'

69-71 ARIST., *Polit.*, I, c. 10 (Transl. Moerbeke, ed. F. SUSEMIHL, p. 43, 9-11; 1258b 2-
6). 78-(p. 210), 81 *Ibid.*, (Transl. Moerbeke, ed. F. SUSEMIHL, p. 43, 1-4; 1258b 7).

facit, unde et nomen accepit, similia enim parta generantibus ipsa sunt, tokos autem fit numisma ex numismate, quare et maxime praeter naturam istarum pecuniarum acquisitio est». Qualiter autem differt ab usura usuali et proprie dicta secundum rationem tantum, per se patet consideranti.

Bad. 243rb | Si vero numisma unum aut neutrum habet cursum suum ubi et quando fit commutatio, ibi et tunc non habet rationem medii et pretii, sed potius extremi et rei appretiandae, et potest licite vendi iusto pretio, et ille qui emit, potest industria sua deferre ad locum ubi habet cursum, et pro ampliori pretio in usum ponere.

< AD ARGUMENTA >

Per dicta patent obiecta primae partis.

Ad argumentum in contrarium quod «campsonia non est prohibita», dicendum secundum dicta quod falsum est, quia secundum quod est illicita, reducitur ad usuram, et ideo prohibita est in eo quod prohibetur usura.

QUAESTIO 23

UTRUM PAPA POSSIT ALICUI PRO UTILITATE ECCLESIAE

CONCEDERE DECIMAS DE BONIS LAICORUM, ET EOS

AD EARUM SOLUTIONEM COMPELLERE

Bad. 243vb | Sequuntur pertinentia ad donationem bonorum alienorum. Et erat
Zucc. 368ra unicum de donatione, scilicet bonorum alienorum existentium in possessione et dominio alterius quam donantis: utrum papa possit alicui pro utilitate ecclesiae concedere decimas de bonis laicorum, et eos ad earum solutionem compellere.

ABCDEHIN'W

79 sunt] om. E 80 tokos] tapos sed in tokos corr. man. corr. A takos BDEHIW takes C cakos N' 80 fit] sit BCDHIN' 84 commutatio] tunc add. sed exp. A 84 et'] om. C 84 potius] post N'W 85 iusto] in isto BEH in isto sed in iusto corr. CI 85 ille] iste CEHI 86 cursum] suum add. EI 91 dicendum] quod add. I 91 quod] om. I 92 illicita] il- i. m. C 2-4 Utrum ... compellere] (cf. infra, lin. 7-9) 6 unicum] unum CEHI 7 dominio] divino E 7 quam] sup. lin. man. corr. A 7 donantis] donantes EI donantes sed in donantis corr. C 8 bonis] sup. lin. man. corr. A 8 laicorum] laicis sed -cis exp. et -corum sup. lin. man. corr. A et os(?) add. D 8 earum] eorum N'W

89 Cf. supra, p. 203, 6-11. 90 Cf. supra, p. 203, 12.

10 Et arguitur quod sic, quia | qui habet potestatem super maius, habet | potestatem | super minus. Papa habet potestatem super personas regum et principum, quia eos deponit, XV^a <causa>, q. 6^a, cap. 6° «*Alius*». Quae maius sunt quam res temporales suae et aliarum quae subsunt ei. | Ergo etc.

15 Item. Potest pro negotio crucis differre debita; ergo et eadem ratione potest ea condonare, et similiter alia eorum bona alienare.

Contra. Dignitates principum et ecclesiae sunt distinctae, quare una non debet se intromittere de rebus alterius. Sicut ergo principes non possunt disponere | de bonis ecclesiarum, nec praelati de bonis temporalibus laicorum, quae pertinent ad dispositionem principum.

< SOLUTIO >

| Hic oportet scire quod in hierarchia creaturarum sub Deo, quae ibi incipit ubi hierarchia divina terminatur, secundum quod habitum est in supra determinatis, duplex est ordo: unus secundum quod creaturae habent exitum a Deo, alius secundum quod revertuntur et reducuntur in ipsum.

Primus ordo consistit in puris naturalibus, hoc est in eis quae pertinent ad essentias creaturarum, secundum quem ordinem hierarchicum habent secundum gradus dignitatis naturae species singularum creaturarum, ita quod non sunt aliquae duae species per aequidistantiam se habentes ad primum. Et hoc manifestum est in angelis, qui forte non distinguuntur secundum species per aliquas differentias | sub communi genere, sicut corporalia, sed solummodo penes gradus dignitatis naturarum. Quod etiam manifestum est in omnibus quae distinguuntur per genus et differentiam, sive sint angeli sive aliae | creaturae, per hoc quod | dicit PHILOSOPHUS in X^o Metaphysicae: «In qualibet divisione generis est

ABCDEHIN'W

11 potestatem?] potatens(?) E 12 deponit] inter(?) add. E 12 XV^a] XVI^a sed in XV^a corr. B 13 Quae maius] iter. B 13 ei] eis BCDEHIN'W 15 Item] Iterum N' 15 differre] differra(?) N' 15 ergo] om. E 16 ea] ei CEHI 17 quare] ergo BCDEHIN'W 18 intromittere] intromitte H 18 ergo] igitur N' 19 de bonis] iter. W 19 bonis?] ecclesiarum add. sed exp. E 22 hierarchia] ecclesiarum add. sed del. et exp. A 27 in'] sup. lin. I 28 creaturarum] om. I 31 est] om. I 33 solummodo] solum numero CE 35 differentiam] differentias C 35 per] propter CEHI 36 in] om. BCDEHIN'W

12 GRATIANUS, *Decretum*, II, c. XV, q. 6 c. 3 (ed. A. FRIEDBERG, I, 756: PL 187, 983C-984A). 23-24 Cf. supra, p. 52, 29-(55.), 20. 36-37 Cf. ARIST., *Metaph.*, X, c. 8 (Iunt., VIII, f. 272A-F; 1057b 35-1058a28).

ponere unum vilius extremum contrarietatis, et aliud nobilius», quemadmodum cum corpus dividitur per animatum et inanimatum, nobilius est animatum, et cum dividitur per rationale et irrationale, nobilius est rationale. Semper autem nobilius in gradu et ordine naturae est super ignobilius, sed de hoc ordine nihil ad praesens.

Secundus vero ordo duplex est: unus, qui consistit in puris naturalibus sicut prior, et est communis omnibus; alter vero, qui consistit in gratuitis, et est communis solis creaturis rationalibus | et intellectualibus.

Per primum istorum reducuntur creaturae in Deum, a quo educuntur, licet circulo imperfecto, quia eum in sua essentia et natura non attingunt, sed solum in effigie et similitudine aliqua, scilicet secundum gradum perfectionis in esse suo naturali, quem unaquaeque creatura secundum suam speciem nititur attingere. In quo verificatur quod omnia bonum divinum appetunt et in ipsum tendunt naturaliter, et agunt quaecumque agunt secundum naturam, dicente DIONYSIO, 4° cap^o De divinis nominibus: «Divina bonitas a sublimibus et maximis essentiis usque ad novissima pervenit, et in quam omnia convertuntur sicut in propriam sublimitatem. Et concupiscunt omnia intellectualia quidem et rationalia scienter, sensualia vero sensibilibus, sensus autem expertia insito motu vitalis appetitus, inanimata autem et tantummodo existentia ad solam essentialem participationem.» Et secundum hoc, secundum quod dicit in 'cap.^o 11°: «unam quandam et simplicissimam pacificam unitatem contemplabitur, natura copulante omnes sibimet invicem, ima per media summis».

Bad. 243^{vd} | Secundum alterum ordinem, qui consistit in gratuitis, creaturae rationales et intellectuales spiritualiter a Deo procedunt in esse gratuito,

ABCDEHIN'W

37 aliud] aliis I aliis sed -is exp. et -ud i. m. C 37 nobilius,] quemdam-(?) add. sed exp. B 38 cum] om. N'W 43 communis] omnis H 43-44 omnibus ... communis] om. (hom.) B 45 Deum a] divina CE 46 licet] sed BCDEHIN'W 46 eum] cum E 46 sua] eu-(?) add. sed exp. I 48 quem] quam EHI quam sed quem add. i. m. C quomodo sed in quem corr. D 48 unaquaeque] unaquaeque CDEHI unaquae(?) N' 49 nititur attingere] inv. BCDEHIN'W 51 4° cap.] inv. BCDEHIN'W 52 sublimibus] similibus EHI 53 novissima] novissimam N'W 53 quam] qua N'W 54 quidem] quidam N'W 55 sensualia] sensibilia EN'W 55 sensibilibus] sensientium(?) E 55 expertia] inexpertia BDHIN'W expertia sed in inexpertia mut. al. man. C inexpertia E 56 vitalis] in talis(?) C 56 et] i. m. C 56 solam] naturalem et add. D 59 sibimet] sublimet EHI sibimet sed sibimet i. m. al. man. C 59 ima] in lac. al. man. D 61 consistit] consistat D

52-57 PS.-DIONYSIUS, *De div. nom.*, c. 4, § 4 (*Dionysiaca*, I, 168-169, Transl. Eriugenae; PG 3, 198). 58-60 *Op. cit.*, c. 11, § 1 (*Dionysiaca*, I, 502-506, Transl. Eriugenae; PG 3, 950).

et reducuntur in ipsum circulo perfecto ipsum perfecte attingendo | W 198rb secundum intellectum et voluntatem per gratiam, iuxta gradus tamen gratiarum et donorum, non autem naturarum, ut tactum est supra. | Zucc. 368va Unde in hoc ordine supremus omnium Christus est secundum quod homo, ut habitum est supra.

Sed ista reductio inchoatur in hierarchia praesentis | ecclesiae militantis, sed perficietur in ecclesia triumphante. De cuius dispositione et ordine hierarchico nihil ad praesens habemus exponere, sed solummodo de ordine hierarchico ecclesiae militantis, in qua sub Deo Christus secundum quod homo etiam caput est et monarcha, non tantum in spiritualibus, secundum quod dixit ei Deus Pater in Psalmos: «Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam | terminos terrae, etc.», propter quod dixit apostolis suis «Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra». Unde de ipso dicit DIONYSIUS cap.^o 5° Ecclesiasticae | Hierarchiae: «In ipso perficitur et completur omnis nostrae hierarchiae dispositio».

Ipse autem tamquam homo peregre proficiscens in altum, ecclesiam non absque regimine et ordine in terris relinquere voluit, ne tumultuaret iuvenis contra senem et contra sapientem fatuus, sed inferiores in donis et naturalibus et gratuitis per superiores in ordine debito custodiret, et sic in hierarchia | totius ecclesiae militantis esset principans, | et cui principaretur, invenire. Quaecumque enim, ut dicit PHILOSOPHUS in I^o Politicae: «constituta sunt unum aliquod commune, sive ex coniunctis, sicut homo ex anima et corpore, sive in divisis, sicut exercitus ex militibus, | in omnibus est invenire principans et subiectum, quemadmodum in harmonica musica est unus sonus principalis, et in mixto unum elemen-

ABCDEHIN'W

63 reducuntur] procedunt W 63 perfecto] perfecte N'W 64 gradus tamen] inv. W 65 tactum est] inv. E 66 supremus] summus E 68 in] sub lin. B 68-69 militantis], in qua sub Deo add. sed exp. A 69 in] iter. I 70 solummodo] solum E 71 de ordine] om. B 72 etiam] om. CEHI 72 tantum] tam ABDN'W 73 dixit ei] inv. N'W 73 ei Deus] ericius(?) H 73 Deus] Dominus N' 75 etc.] et est N' 75 est] iter. D 75 omnis] om. N'W 77 In ipso] Etiam ipsis E 79 peregre] peregre(?) B 83 totius] om. N'W 84 in] om. BCDEHIN'W 85 unum] unam B 86 anima et corpore] corpore et anima BCDEHIN'W 86 militibus] militibus(?) sed in militibus corr. I 87 in omnibus] communibus E 87 invenire] iter. B 88 mixto] mixtus sed in mixto corr. N'

65 Cf. *supra*, p. 212, 42-44. 67 Cf. *supra*, p. 155, 13-20 73-75 Ps. 2, 8. 75-76 Matth. XXVIII, 18. 77-78 PS.-DIONYSIUS, *De eccles. hier.*, c. 5, § 5 (*Dionysiaca*, 2, 1334, Transl. Eriugenae; PG 3, 506A). 85-(p.214,)91 ARIST., *Polit.*, I, c. 5 (Transl. Moerbeke, ed. F. SUSEMIHL, p. 17, 5-19, 16; 1254a 7-1254b 15).

tum praedominans, et in homine *anima corpori*, et *intellectus appetitui* sensibili, et in domo vir uxori, et universaliter *masculus feminae*, et homo 90 *bestiis*».

Unde quaecumque personae inter se talem habent distantiam in gratuitis sive naturalibus, sive acquisitis sive a Deo datis, quantum distant praedicta ab invicem, talem habent inter se dispositionem quod unum natum est, et debet, alteri principari et ipsum dirigere, et hoc per 95 ordinem, cunctos reducendo ad unum in ordine hominum gratuito, sicut et in ordine naturali omnium creaturarum. Ut ille super omnes principatum habeat, qui Christo magis est conformis, et sapientia divini spiritus amplius illustratus, quem secundum dispositionem AUGUSTINI III° De Trinitate cap.^o 4°: «Constituamus talem sapientem, cuius anima rationalis iam sit particeps incommutabilis aeternaeque veritatis quam de omnibus 00

Bad. 244rd suis actionibus consulat, | ne aliquid omnino faciat quod non in ea
Bad. 244re cognoverit esse faciendum. | Cuius anima sedes est sapientiae cunctis utens,

et malis et irrationalibus et inanimatis, cum primitus uteretur ipsa bona anima et sancta quam sibi ad pium obsequium subdidisset, sive in se ipso 5 sive | in aliqua domo, sive in una civitate vel etiam in orbe terrarum, si penes sapientes sancteque et perfecte Deo subditos sit principatus et regimen rerum humanarum». Talis enim debet esse monarcha ecclesiae

Zucc. 368vb militantis, iuxta hoc quod dicit DIONYSIUS cap.^o 1° Ecclesiasticae Hierarchiae: «Divinus hierarches omnium habebit secundum ipsum 10 sacratissimorum participationem. Sicut enim hierarchiam qui dicit, omnium simul comprehensam dicit sacrorum dispositionem, sic hierarchen dicens, declarat mirabilem | et divinum virum, omnis sacrae eruditum

B 180va scientiae, in quo pure sua hierarchia omnis perficitur et agnoscitur». | Unde dicit in fine 3ⁱ cap.ⁱ: «Non audebit aliquis dux esse, nisi secundum omnem 15

ABCDEHIN'W

92 personae] potentiae CEHI 94 quod] quasi CI 96 cunctos] curatos N'
96 hominum] homini I 97 in] om. B 97-98 principatum habeat] inv. BCDEHIN'W
98 est conformis] inv. BCDEHIN'W 98 sapientia divini] inv. N'W 99 illustratus] illustratur D 99 quem] quae CE 1 incommutabilis] indivisibilis CEHI
1 veritatis] virtutis D 6 in] om. B 6 una] aliqua N'W 8 regimen] regine N'
10 hierarches] hierarchos BCDEHI 10 omnium] dictum N'W 11-12 omnium] omnem BCDEHI 14 comprehensam] apprehensam D 12 sic] sicut CEHI
14 omnis] om. W 14 et] om. E 14 agnoscitur] cognoscitur CEHI 15 audebit] claudet E 15 aliquis] quis CEHI 15 omnem] om. CEHI

00-8 AUGUST., *De Trin.*, III, c. 3-4, n. 8-9 (CC lat., 50A, 134-135; PL 42, 872-873). 10-14 PS-DIONYSIUS, *De eccles. hier.*, c. 1, § 3 (*Dionysiaca*, 2, 1087-1088, Transl. Eriugenae; PG 3, 374C). 15-17 *Op. cit.*, c. 3, § 14 (*Dionysiaca*, 2, 1255, Transl. Eriugenae; PG 3, 446B).

habitus suum factus deiformissimus, et ad divinae intelligentiae et iudicii compaginationem approbatus».

Talis ergo hierarcha, sicut vir «*spiritualis, omnia iudicat, et ipse a nemine iudicatur*», ut dicit APOSTOLUS I^a <ad> Corinthios, II°. Iudicat 20 autem non solum in spiritualibus, sed etiam in temporalibus, quia temporalia non nisi secundum spiritualia iudicari | debent et regulari, I 124rb dicente APOSTOLO I^a <ad> Corinthios, VI°: «*Angelos iudicabimus, quanto magis saecularia*», Glossa 1° «*de rebus saeculi*», «semper enim qui iudicat de maiori, ad ipsum sicut ad primum iudicem debet reduci 25 omne iudicium de minori», iuxta illud Extravaganti «*Qui filii sunt legitimi*», <cap.^o> «*Per venerabilem*», ubi dicitur, «*Cum maior in spiritualibus tam providentia quam auctoritas et idoneitas requiratur, quod in maiori conceditur, licitum esse videtur et in minori*».

| Iste autem hierarcha primus post Christum super universalem eccle- Bad. 244^{rf}
30 siam Petrus erat, cui ambas claves tradidit et duos gladios commisit, sic ut regimen universalis ecclesiae, tam in spiritualibus quam in temporalibus, ad ipsum pertineret, iuxta illud quod dicitur dist.^e XXII^a | Decretorum cap.^o «*Omnes*»: «*Romanam ecclesiam solus ipse fundavit, et supra petram fidei mox nascentis erexit, qui beato Petro, aeternae vitae 35 clavifero, | terreni simul et caelestis imperii iura commisit*». Ubi | dicit H 225ra
Glossa: «*Argumentum quod papa habet utrumque gladium, spiritualem D 154vb* et temporalem».

Quod verum est prima auctoritate et superiori, sed iurisdictionis executionem meram habet in spiritualibus, in temporalibus autem non 40 nisi in casibus, ut iam dicitur, sed imperator, qui sub ipso habet

ABCDEHIN'W

16 deiformissimus] deifortissimus BHN' 17 compaginationem] compaginem CEHN'
18 omnia] omnino ABDEHIN'W omnino sed in omnia corr. C 21 debent] deberet E
22 iudicabimus] iudicamus D 23 saecularia] similaria N' 25 minor] minoribus sed
-bus exp. A 28 videtur] iudico CEHI 32 ad] id B 32 pertinet] pertinent
DH pertinet N' 32 dist.] om. N'W 32 XXII^a] XII^a W 33 solus] et add. B
34 nascentis] nascentia CE ei add. sed exp. H 35 caelestis] caelestem sed in caelestis
corr. N' 35 iura] vira H vim CEI 36 papa habet] inv. E 38 iurisdictionis] ex se
add. sed exp. A 39 executionem] executionis E

19-20 I Cor., II, 15. 22-23 I Cor., VI, 3 23-25 GREGOR. IX, *Decretales, una cum Glossis*, IV, tit. 17, c. 13 (ed. Romae 1582, 1540). 26-28 GREGOR. IX, *Decretales*, IV, tit. 17, c. 13 (ed. A. FRIEDBERG, II, p. 714). 33-35 GRATIANUS, *Decretum*, I, dist. XXII, c. 1 (ed. A. FRIEDBERG, I, 73; PL 187, 122C). 36-37 GRATIANUS, *Decretum, una cum Glossis*, I, dist. XXII, c. 1 (ed. Venetiis 1584, p. 130e). 40 Cf. *infra*, p. 216, 57-(217,) 65.

auctoritatem in temporalibus. Qui etiam in illis habet iurisdictionis liberam executionem, et hoc forte non a papa concessam, — quia sic papa haberet super temporalia iurisdictionem talem ut posset a principibus passim appellari ad papam, quod forte non est verum —, sed a Christo commissam, quoniam, ut dicitur Decretorum dist.^o XCVI^a, 45 cap.^o «Cum ad verum»: «Mediator Dei et hominum homo Christus Iesus, actibus propriis | et dignitatibus distinctis officia potestatis utriusque propria discrevit». Quod non nisi dispensative factum est, quatenus, ut dicitur ibidem, «spiritualis actio a carnalibus distaret incursibus, | et, Deo militans, minime se negotiis saecularibus implicaret, ac vicissim ne ille rebus divinis praesidere videretur, qui esset negotiis saecularibus implicatus». Et ideo dicitur in cap.^o 4° sequenti, «Duo sunt, Imperator Auguste, quibus principaliter hic mundus regitur, auctoritas sacra pontificum et regalis potestas. In quibus tanto gravius est pondus sacerdotum, quanto etiam pro rebus hominum in divino iudicio reddituri sunt examine rationem».

Zucc. 369ra | Reddet autem rationem tamquam superior iudex de rebus etiam temporalibus hominum, si dimittat eas a regibus male et iniuriose tractari, non | quia iurisdictionem habeat ordinariam in temporalibus regibus commissis, sed quia in certis causis sive casibus iurisdictionis suae habet liberam, immo necessariam executionem, iuxta illud quod legitur Extravaganti «Qui filii sunt legitimi», <cap.^o> «Per venerabilem», ubi dicitur, «Non solum in ecclesiae patrimonio, super quo plenam in

ABCDEHIN'W

41 iurisdictionis] om. B 42 hoc] sup. lin. I 45 XCVI^a] XVI^a sed XCVI^a i. m. man. corr. A XVI^a BCDEHIN'W 46 Iesus] om. I 47 actibus] suis add. C 47 officia] pietatis add. sed exp. N' 48 dispensative] dispensationem EHI 48 factum est] inv. N'W 49 Deo] ideo EHIN'W ideo sed vel Deo add. i. m. al. man. C 50 se] om. C 50 saecularibus] stantibus sed exp. et saecularibus i. m. al. man. D 50 vicissim] vicissim(?) E 51 divinis] om. CEHI 51 videretur] necesse E 51 negotiis] ita add. sed del. D 55 in] etiam I 55 iudicio] om. BCDEHIN'W 57 Reddet ... rationem] om. (hom.) B 57 iudex] videt E 57-58 etiam temporalibus] i. m. man. corr. A 57 etiam] et BCEHIN' et sup. lin. W 58 dimittat] dimittatur B omittat N' 58 dimittat ... regibus] a regibus dimittat eas D 58 a] rebus add. sed exp. HI 58 regibus] rebus N' 58 male] om. W i. m. N' 60 certis] casibus add. sed exp. I 62 legitimi] legis N'W 63 solum] non dicitur add. sed del. D

46-48 GRATIANUS, *Decretum*, I, dist. XCVI, c. 6 (ed. A. FRIEDBERG, I, 339; PL 187, 457A). 48-52 *Ibid.* 52-56 *Op. cit.*, dist. XCVI, c. 10 (ed. A. FRIEDBERG, I, 340; PL 187, 458C). 63-(p.217,)65 GREGOR. IX, *Decretales*, IV, tit. 17, c. 13 (ed. A. FRIEDBERG, II, 716).

temporalibus gerimus potestatem, verum etiam in aliis regionibus, certis causis inspectis, temporalem iurisdictionem casualiter | exercemus». C 183ra

Est autem casus unus, secundum quod ibidem ostenditur | auctoritate Deuteronomii, cum aliquid fuerit difficile vel ambiguum: tunc ad iudicium est sedis apostolicae recurrendum. Et secundum hoc sacerdos apostolicus se habet ad reges et principes tamquam architectonici ad artifices. Illi enim «propter quid» et regulas iudicandi sciunt, isti mechanici vero, tamquam experti in multis, ipsum «quia» sciunt, «propter quid» autem ignorant. Propter quod debet illis leges dare, secundum quas debent iurisdictionem suam exsequi et populum regere, nec aliorum leges recipere, nisi per ipsum prius fuerint approbatae. W 198vb

70 Alius vero casus est ratione delicti: vel ex omissione, ut cum ad papam appellatur propter defectum iudicis saecularis, ut Extravaganti «de foro competenti», <cap.^o> «Licet», vel commissionis, quae papae denunciatur vel pro qua ad ipsum appellatur, ut Extravaganti «de iudiciis», <cap.^o> «Novit».

80 Tertius casus est, cum vacat imperium, Extravaganti, «de foro competenti», <cap.^o> «Licet».

Sic ergo de iure divino et naturali sacerdotium supereminet imperio, et penes ipsum residet de iure divino et naturali utraque iurdictio, et super spiritualia et super temporalia, et similiter eius immediate executio. Unde in tempore legis naturae simul ambo currebant regnum et sacerdotium, ut omnes | primogeniti regum sacerdotes essent et reges, et iurisdictionem in temporalibus et in spiritualibus exercebant, nec debebant distinguere illo tempore, quia nondum erant sacerdotes vocati ad spiritualis vitae exercitium, sicut tempore gratiae. Sic etiam ambo simul

ABCDEHIN'W

64 gerimus] germinis N' 64 certis] a add. sed exp. B 65 causis] causibus D 65 inspectis] incertis B 66 ibidem] dicitur add. sed exp. B 67 cum] qua HI qua sed del. D quando CE 68 est] om. CEHI 70 isti] om. D 72 debet] debent D 74 aliorum] alios sed in aliorum corr. N' 74 recipere] accipere H 75 vel] i. m. al. man. D 75 ex] om. N' 75 ad] populum add. sed exp. I 77-81 vel ... Licet] i. m. man. corr. A 78 ipsum] sup. lin. man. corr. A 80 Tertius] sub lin. man. corr. A 80 Extravaganti ... foro] sub lin. man. corr. A 82 Sic] Si D 85 currebant] crescebant B 85-86 et sacerdotium] i. m. man. corr. A 86 regum] regatur W 86 essent] erant BCDEHIN'W 87 et] scr. sed exp. C 87 in] om. CEHI 89 sicut tempore gratiae] i. m. man. corr. A 89 etiam] sic add. sed exp. A 89 etiam ambo] inv. N'W

67 Deut. XVII, 8. 76-77 Cf. GREGOR. IX, *Decretales*, II, tit. 2, c. 10 (ed. A. FRIEDBERG, II, 250-251). 78-79 Cf. *Op. cit.*, II, tit. 1, c. 13 (ed. A. FRIEDBERG, II, 242-244). 80 *Op. cit.*, II, tit. 2, c. 10 (ed. A. FRIEDBERG, II, 251).

- E 178va currere debebant propter eandem rationem in | lege mosaica, sicut et 90
cucurrerunt usque ad Samuelem, sub quo populus petivit sibi regem,
quem, quantum erat ex parte populi, Dominus concessit in onus propter
Bad. 244^{vf} peccata eorum, unde dixit Dominus | Samueli «*Non abiecerunt te, sed me,*
ne regnem super eos».
- Bad. 244^{vg} | Disponente tamen aeterna providentia, quae mala nostra et ea quae 95
concedit pro peccatis nostris, in bonum convertit, hoc factum est in
praesagium eius quod futurum erat, Deo ordinante, in nova lege, et ut
D 155ra sacerdotes, expediti a iudiciis temporalium, | assuescerent imminente
tempore adventus Christi vacare spiritualibus. Qui veniens rex et sacer-
dos simul secundum ordinem Melchisedech, qui simul erat rex et 00
Zucc. 369th sacerdos Dei altissimi, sacer-|dotium, quod per accidens secundum
praedicta servile factum erat in lege mosaica, in qua sacerdotes subiecti
erant regibus, ad libertatem sacerdotii legis naturae reduxit, in qua in
eadem persona utraque dignitas iuxta cursum legis naturae debuit
B 181ra residere, qui rex et sacerdos debuit esse ordinarius suae gentis. | Et hoc 5
I 124va principaliter ratione qua sacerdos super spiritualia principaliter, | quam
ratione qua rex super temporalia principaliter. Ut, etsi fuissent reges alii
ab institutione, qui non essent sacerdotes, sub quibus essent sacerdotes
A 183va non ordinarii, sed instituti, illi subesse debuerunt illi qui simul rex | esset
et sacerdos ordinarius, et hoc non tam ratione qua rex erat, sed ratione 10
qua erat sacerdos.
- Unde, cum diversae hierarchiae particulares distinguuntur in hierar-
chia generali ecclesiae | militantis, illae distinguuntur secundum pontifi-
cum distinctionem, quorum ordo primus est in ecclesia, ita quod singulae
W 199ra | hierarchiae in proprios pontifices terminantur, quibus de iure communi 15
N° 161th subsunt singuli in sua hierarchia contenti, et mediantibus ipsis omnes in
una universali hierarchia subsunt summo ipsorum pontifici.

ABCDEHIN'W

90 currere] curre(?) E 91 cucurrerunt] cucurrit *sed -it exp. et -erunt sup. lin. man. corr.*
A occurrerunt BCDEHIN'W ei *add.* H ei *add. sed exp. C* 91 petivit] potuit BN'W
92 concessit] cum *add.* ABCDEHIN'W eum *add. E* 93 sed] se *sed in sed corr. D*
94 regnem] regem I 95 quae¹] in *add.* HI etiam *add. CE* 97 quod] quidem N'
97 et] *sed B* 99 et] *om. N'W* 1 altissimi] *et add. N'W* 3 legis] legem B 6-
7 quam ... principaliter] *om. (hom.) B i. m. al. man. D* 7 temporalia] iter. *sed del.*
D temporantia *sed in temporalia corr. W* 7 principaliter] principiatur W 7 etsi] si
EW et- *sup. lin. B* 13-14 pontificum] pontificam CE 14 distinctionem] distincto-
rum *sed in distinctionem corr. B* 15 terminantur] conf. I 16 contenti] converti N'W

- Iuxta illud quod dicit DIONYSIUS cap.º 5º De ecclesiastica hierar-
chia, «*Divinus pontificum ordo primus quidem est divinarum ordina-*
20 *tionum, sublimissimus ut et novissimus idem: etenim in ipsum perficitur*
et completur omnis nostrae hierarchiae dispositio. Etenim sicut omnem
hierarchiam videmus in Iesum consummatam, sic unamquamque in pro-
prium divinum sacerdotem. Ipsa autem hierarchici ordinis virtus in omnibus
locatur sacris universitatibus, et per omnes divinos ordines operatur
25 *propriae hierarchiae mysteria*». Sed post Christi adventum, cum tempus | C 183rb
erat vacandi spiritualibus et homines vocarentur a nuptiis, dispensative a
Deo regimen et auctoritas temporalium, et iurisdictio omnis circa illa et
exsecutio eius commissa est imperatori, remanente solummodo prima
auctoritate, ut dictum est, apud sacerdotes tamquam apud illos quorum
30 debet esse nobilior exercitatio, et qui sunt in gradu superiori et maiori,
agentibus regibus | et principibus temporalia negotia, qui tamquam H 225va
minores et inferiores occupati sunt circa inferiora, sicut famuli in
remedium dominorum suorum, iuxta illud quod dicitur dist.º XCVIIª,
«*Honor et sublimitas episcopalis nullis potest comparisonibus adaequari,*
35 *si regum fulgori compares et principum, longe inferius erit quam si*
plumbi metallum ad auri fulgorem compares», unde APOSTOLUS Iª <ad>
Corinthios, VIº, loquens de iudicio circa temporalia dicit «*Si saecularia*
iudicia habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad
iudicandum». Ubi dicit Glossa: «*Maiores enim spiritualibus intendere*
40 *debent*», quod exponens GREGORIUS XIXº Moralium dicit «*Ac si aperte*

ABCDEHIN'W

18 cap.º 5º] *inv. W* 19 Divinus] quidem *add. sed del. C* 20 ipsum] ipso N'
21 omnem] communem BCDEHIN'W 22 Iesum] Iesura(?) B 22 consummatam]
consummatum D 22 sic] sicut H 23 hierarchici] hierarchia E hierarchiam(?) A
23 hierarchici ordinis] *inv. N'W* 24 locatur] loquatur I 24 per] *om. D* 24 divi-
nos] diversos I 26 vocarentur] vacarentur D 27 regimen] regiminem D regum I
regnum E 7 omnis circa] *inv. D* 28 imperatori] imperatorum H 28-29 prima
auctoritate] *inv. N'W* 33 remedium] remediorum *sed in remedium corr. B* 33 dici-
tur] *om. BCDEHI* 33 XCVIIª] XXVIIª CDEHI 34 nullis] nullus BN' 34 compa-
rationibus] cooperationibus BDEHIN'W cooperationibus et vel comparisonibus *add.*
i. m. al. man. C 37 iudicio] iudico(?) B 38 illos] illis *sed -i- exp. et -o- sup. lin. man.*
corr. A 38 constituite] constitute W 39 Ubi dicit] *om. BCDEHIN'W* 39 Glos-
sa] ibidem *add. BCDEHIN'W* 39 enim] *om. BCDEHIN'W* 40 Gregorius] dicit
add. sed exp. A 40 dicit] convenit HI

19-25 Ps-DIONYSIUS, *De eccles. hier.*, c. 5, § 5 (*Dionysiaca*, 2, 1333-1335, Transl. Eriugena; PG 3, 596). 3 Cf. *supra*, p. 218, 95-11. 34-36 GRATIANUS, *Decretum*, I, dist. XCVI, c. 10 (ed. A. FRIEDBERG, I, p. 340-341; PL 187A-B). 37-39 I Cor. VI, 4. 39-40 PETRUS LOMBARDUS, *Collectanea in Epistolas S. Pauli, I Cor.* VI, 4 (PL 191, 1577B). 40-(220,)50 GREGOR., *Moralia*, c. XXV, n. 42 (CC lat. 143A, p. 990; PL 76, 125B-C).

E 178vb Zucc. 369va dicat: « Qui minoris meriti sunt in ecclesia et nullis magnorum virtutibus
pollent, ipsi de | terrenis negotiis iudicent, quatenus per quos magna
nequeunt, bona minora suppleantur. » | Quos et contemptibiles nominat, et
tamen sapientes vocat, cum dicit « Sic non est sapiens inter vos quisquam,
qui possit iudicare inter fratrem et fratrem suum? » Qua ex re quid
colligitur, nisi quod hi terrenas causas examinent, qui exteriorum rerum
sapientiam perceperunt? Qui autem spiritualibus donis ditati sunt, |
profecto non debent terrenis negotiis implicari, ut dum non coguntur
inferiora bona disponere, exercitati valeant superioribus bonis deservire,
etc. ». Unde et tale consilium dedit PHILOSOPHUS in 1° Politicae patri-
busfamilias, ut scilicet procuratoribus domus negotia committant, ne
in hoc laborando a melioribus retrahantur. « Quibuscumque », inquit
« potestas est quod non ipsi malum patiantur, procurator accipit hunc
honorem, ipsi autem aut civiliter vivunt aut philosophantur ». Unde, quod
ecclesiastici temporalium habent iurisdictionem, | forte non multum
expedit, et erat forte venenum quoad legitur cecidisse in ecclesia Dei
tempore Constantini, qui iurisdictione sua dotavit ecclesiam, sed non
asserit. |

Descendendo igitur ad quaestionem dicimus quod, cum quisque
christianus ex professione christianae religionis tenet quod patrem et
matrem honorare teneatur, non solum in reverentiam exhibendo, sed
etiam in necessaria administrando, et si necesse sit pro eorum salute
omnia temporalia exponendo, etsi in hoc patrem et matrem carnales
honorare debeat, multo fortius et spirituales, Christum scilicet et eccle-
siam. Si quando ergo necessitas periculosa incumbit ecclesiae, ut cum
pro salute eius indigeat bonorum temporalium cuiuscumque administra-

ABCDEHN'W

41 nullis] nullus sed exp. W 41 virtutibus] nullis add. W 42 terrenis] virtuti-
bus add. sed exp. B 43 nequeunt] nequiunt N'W 43 minora] iter. N' 44 vos]
nos N' 47 ditati] dati N'W 48 profecto] prostricto N' 48 negotiis] om. CEHI
49 exercitati] om. B 50 dedit] eis add. CEHI 50-51 patribusfamilias] superiori-
bus(?) feminalias(?) B 51 ut] nec EH neque I 51 domus negotia] inv. N'W
55 multum] mult-(?) I 56 cecidisse] excidisse W 57 qui] in add. CEI 57 dota-
vit] in lac. al. man. D vocavit EHI vocavit sed in dotavit corr. al. man. C 59 Des-
cendendo ... quaestionem] Ad quaestionem igitur descendendo I 59 quod] et D
59 quisque] quisquidque(?) B quique N' 60 professione] perfectione N' 62 in]
om. B 62 et] om. E 64 honorare debeat] inv. BCDEHN'W 65 ergo] igitur
N'W 65 incumbit] incurabit H et add. sed exp. E 65 ut] om. W 65 cum]
om. N'W 66 cuius cumque] cuiusque H

44-45 I Cor. VI, 5. 50-54 Cf. ARIST., Polit., I, c. 7 (ed. F. SUSEMIHL, p. 27, 8-10; 1255b-35-39).

tionem, peccat si ab ecclesia requisitus ea administrare noluerit, nec ei
assistere sicut tenetur. Ratione ergo delicti atque peccati, ad minus
tempore necessitatis, dico quod | papa potest dare ad defensionem et
sustentationem ecclesiae decimas accipiendas a laicis, et eis indicere, et si
opus fuerit ad ipsas tribuendas compellere. A 183vb

< AD ARGUMENTA >

| Secundum hoc ergo concedenda sunt duo obiecta ad primam partem. Bad. 244^{vh}
Non enim potest deponere papa principes, nisi | ratione delicti aut
insuf-ficientiae. Quod bene exprimitur in illo cap.^o « Alius », ubi dicitur, H 225vb
« Romanus Pontifex Zacharias re-gem Francorum non tam pro suis
iniquitatibus, quam pro eo quod tantae potestati inutilis erat, a regno
deposuit ». Et secundum hoc sacerdos apostolicus se habet ad reges et
principes sicut architector civilis ad alios artifices in civitate. Sicut enim
architectonici est praecipere, qui et quales debent | exercere scientiam N' 161va
medicinalem, rhetoricam et sic de aliis in | civitate, et quosdam admittere, C 183va
quosdam repellere, sic sacerdos apostolicus debet considerare, qui et
quales regna et principatus regere debeant et bonos honorare, malos
autem et male regentes deponere, et alios loco illorum substituere. Et
concessum est quod in illo casu in quo laicus delinqueret non subve-
niendo bonis suis ecclesiae, potest ipsum compellere ad decimarum
solutionem. Ius enim petendi | in casu semper residet penes ecclesiam, I 124vb
nec contra ipsam umquam praescribitur, sicut neque contra ius petendi
decimas et recipiendi ad usum ministrorum ecclesiae, licet quoad per-
ceptionem quandoque pro tempore et loco praescribatur ne forte ecclesia
| debeat eas petere, quemadmodum non imminente necessitate non debet B 181va
decimas praedictas a laicis petere, neque etiam a clericis, licet possit eas a

ABCDEHN'W

67 ea] ei CHI 67 noluerit] voluerit B noluit I 67 nec] neque I ac add. sed exp. B
68 sicut tenetur] inv. B 68 ergo] igitur N'W 70 indicere] indedicere(?) sed in
indicere corr. B 71 compellere] expelle N' 73 ergo] igitur N'W 79 architector]
architectio BDEHI architecton N'W 79 civilis] in lac. man. corr. A 80 architec-
tonici] architector CEHI 80 praecipere] praecipe N' 84 alios] alias N' 84 illo-
rum] aliorum CEI eorum W 84 substituere] iter. sed exp. I 85-86 subveniendi]
de add. sup. lin. man. corr. C 88 nec] ut CEHI 88 umquam] numquam CE
88 praescribitur] praescribit I 88 sicut neque] iter. E 88 neque] nec I 88 con-
tra] om. E 90 forte] i. m. man. corr. A 90 ecclesia] etiam W 92 neque] potest
add. sed exp. A 92 possit] posset E

73 Cf. supra, p. 211, 10-16. 76-78 GRATIANUS, Decretum, II, c. XV, q. 6, c. 3 (ed. A. FRIEDBERG, I, 756; PL 187, 983C).

clericis petere ex minori necessitate imminente, eo quod non habent ita proprietarium ius in bonis ecclesiae sicut habent laici in suis.

Bad. 245^{rt}
E 179ra | Ad argumentum in oppositum, quod «dignitates | distinctae sunt», 95
dicendum quod verum est propter divinam dispositionem, sed non ex
natura rei, sicut dictum est, et hoc non penitus distinctae, quin superior
iurisdictio remaneat penes papam. Unde, quia propter distinctionem
dignitatum non habet papa regularem iurisditionem in temporalibus
dicit Extravaganti «*de iudiciis*», <cap.^o> «*Novit*»: «*Non putet aliquis* 00
quod iurisditionem illustris regis Francorum perturbare aut minuere
intendamus, cum ipse iurisditionem nostram nec velit nec debeat im-
pedire», quia vero habet iurisditionem in eis casibus subdit: «*Sed cum*
Dominus dixit in evangelio, etc.».

QUAESTIO 24

UTRUM QUI HABET PENES SE QUOD RESTITUENDUM
EST ALTERI, TENEATUR IPSUM STATIM RESTITUERE

Zucc. 370ra | Sequuntur pertinentia ad restitutionem faciendam. Et erant quattuor:
W 199va primum, utrum qui habet penes | se quod restituendum est alteri, 5
teneatur ipsum statim restituere; secundum, utrum receptores donorum
aut eleemosynarum ab eis qui habent bona sua partim bene, partim male
acquisita, teneantur illa restituere; tertium, utrum recipiens aliquid pro
mutuo, non ex pacto, teneatur illud restituere; quartum, utrum ille qui
Zucc. 370rb recipit de bonis alterius | tantum in quantum ille tenetur eidem, teneatur 10
ad restitutionem illius recepti.

D 155va Circa primum arguitur quod habens pe-|nes se restituendum, teneatur
statim restituere, quia AUGUSTINUS dicit De Verbis Domini: «*Non*
dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum». Sed statim tenetur facere,
sine quo non dimittitur ei peccatum. Ergo etc. 15

ABCDEHIN'W

93 ex] i. m. B 93 ita] om. N' 96 sed] si sed in sed corr. al. man. C 97 peni-
tus] non add. D in add. N' 98 propter] iter. D 00 dicit] dicitur BCDEHIN'W
1 Francorum] om. E 2 nec²] neque I 3 casibus] scr. sed vel certis add. i. m. al.
man. C 2-3 Utrum ... restituere] (cf. *infra*, lin. 5-6) 4 ad] in add. sed exp. C
4 faciendam] faciendum N'W 5 primum] primo W 5 quod] ad B 6 statim]
statum N' 7 bene] et add. C 8 acquisita] om. W 13 statim restituere] inv.
BCDEHIN'W 15 non] nec BCDHIN'W 15 ei] sup. lin. man. corr. A est B

95 Cf. *supra*, p. 211, 17. 97 Cf. *supra*, p. 219, 25-34. 00-4 GREGOR, IX, *Decretales*,
II, tit. 1, c. 13 (ed. A. FRIEDBERG, II, 243). 13-14 AUGUST., *Epist.* 153, c. 6, n. 20 (CSEL
44, 419; PL 33, 662).

In contrarium est quod ecclesia sic iudicat restituendum, ne egeat
restituens.

< SOLUTIO >

| Dicendum est ad hoc simpliciter et absolute, quod, quantum est ex Bad. 245^{rk}
ratione actus | quo ille est iniustus possessor, statim debet restituere H 226ra
quidquid tenet | de alieno. Eadem enim iniuria qua alienum aliquid Zucc. 370va
recipit, illud detinet. Unde, sicut semper et ad semper tenebatur non
recipere alienum (dico, invito domino, quemadmodum intelligi debet in
quaestione), sic semper et ad semper tenetur alienum restituere. Ad idem
25 enim praeceptum negativum pertinet aliena non tollere et ablata non
detinere, dicente AUGUSTINO de verbis APOSTOLI, sermone 20°: «*Quod*
non reddidisti, rapuisti. Quantum potuisti fecisti, quia plus non potuisti,
ideo non plus fecisti. Qui alienum negat, si possit, et tollit».

Si vero contingere possit quod in casu non teneatur restituere, hoc
30 solum evenit ex circumstantia, vel ex parte detinentis, vel ex parte illius
cui restituendum est, qua contingente, iudicante recta ratione, non est
statim restituendum.

| Ad cuius ergo intellectum sic distinguendum ex parte eius cui est Bad. 245^{rl}
facienda restitutio: aut enim nocivum esset illi quod statim fieret ei | A 184ra
35 restitutio, aut non.

Si primo modo, non est statim restituendum, ut, si gladius | sit B 181vb
restituen-|dus, et conversus est in furiam, ille, cui debet restitui, non C 183vb
licet ei statim restituere facto, sed animo debet esse ad restituendum
paratus, si aliud non obstat, quia non excusaret detinendi necessitas orta
ex parte eius, cui facienda est restitutio, si dominaretur detinendi
40 cupiditas ex parte eius qui detineret.

ABCDEHIN'W

16 ne] nec sed in ne corr. D 19 Dicendum ... hoc] Ad hoc dicendum est I 19 quod]
om. CEHI 20 actus] a quae(?) N' 20 iniustus] iustus sed iniustus add. i. m. al.
man. W 21 qua] sup. lin. al. man. EH 23 invito] et vito N' 25 non¹] om. EHI
sup. lin. al. man. C 27 potuisti] fecisti, quia plus add. sed exp. I 27 non plus]
inv. CEHI 29 non] om. B 30 vel ... detinentis] i. m. D 30 detinentis ... parte]
om. (hom.) N'W 31 est¹] vel ex parte detinentis add. N'W 33 distinguendum] est
add. N'W 33 eius] om. N'W 33 cui] cuius N'W 33-34 est facienda] inv. I
34 nocivum] notium(?) B 34 esset] ei add. N'W 38 ei statim] inv. W 38 animo]
omnino I 40 parte] ibi add. H 41 cupiditas] cupitas(?) A

19-28 Cf. TH. DE AQ., *Summa Theol.*, II^a II^{ae}, q. 62, art. 8, resp. (ed. Leon., IX,
60a). 26-28 AUGUST., *Sermo* 178, c. 8 (PL 38, 965).

Si secundo modo, aut ergo detinet restituendum, illo invito cui est restituendum, aut eo consentiente et annuente. Et isto secundo modo non oportet statim restituere, quia quod consentit detentioni, perinde est ac si accommodaret, dum tamen libere et absolute consentiat: si enim
 N° 161vb libere non consentiret, sed ex timore quodam erga detentorem, per- inde est ac si denegaret, et oporteret statim restituere, nec liceret diutius tenere, nisi aliquid aliud obstaret ex eis. Quae iam dicuntur, maxime si detentor paratum non haberet animum ad statim restituendum, si ille non consentiret simpliciter in detentionem.

Si primo modo, aut ergo detinet cum proposito aliquando restituendi totum et integre, aut non, sed aut nihil aut non totum intendit restituere. | Isto secundo modo, nullo modo licet detinere, sed statim tenetur | hanc voluntatem mutare in voluntatem de statim restituendo, et statim restituere, nisi aliqua circumstantia assistat, prout iam dicitur, et hoc
 Bad. 245^{rm} |
 E 179rb propter vim praecepti negativi, quod semper et ad semper obligat ad non faciendum et non volendum | illicitum.

Si primo modo, aut ergo debens restituere expectat maiorem opportunitatem restituendi cum maiori pace aut honestate quam si statim restitueret, aut non.
 Bad. 245^{vm} Si primo modo, licitum est non | statim restituere, dum tamen, quantum est ex se, paratus sit omnino ad restituendum, puta, si ille cui restitutio est facienda, ignorat debitum, et non sine scandalo | aut dehonestate aliqua posset ille per se et statim sine alia occasione facere restitutionem, aut si forte sciret quod pro dilatione habita, pro tempore
 D 155vb ut nunc nimium exasperaretur erga restituentem. | In primo enim casu licet expectare commodum tempus quo per alium occulte possit restituere, aut per se ipsum, nacta sufficienti occasione qua possit restituere, sicut non percipiatur | in mora fuisse. In secundo etiam casu licet
 H 226rb

ABCDEHIN'W

42 restituendum] illud *add.* N'W 43 annuente] annuerente(?) H 44 quod] quidem *sed in* qui *mut.* C 46 detentorem] detentorem C 47 nec] neque I 47 liceret] licet W 48 aliquid] ad I 49 statim] etiam *add. sed exp.* C 51 restituendi] restituendum BCDEHI 52 intendit] intendat *sed in* intendit *corr.* A intendat CDEHN'W 55 nisi ... dicitur] *i. m. man. corr.* A 58 debens] debent E 58 expectat] ex parte eius, cui restituendum est, *add. sed del.* A 61 Si ... non] *i. m. al. man.* D 61-62 dum ... restituendum] *om. (hom.?)* N' 62 paratus] per actus *sed in* paratus *corr.* D 62 cui] ille *add.* I 64 ille per se] per se ille B 65 sciret] sentiret N'W 65 quod] quia E 65 dilatione] dilectione BD 67 commodum] *i. m.* N' 68 nacta] nata N' 68 sufficienti] sufficiente B 69 sicut] sic C

48 Cf. *infra*, lin. 61-(p. 225,)78. 55 *Ibid.*

70 expectare tempus quo illum magis pacatum possit invenire. Si tamen | I 125ra detinens quoad utrumque casum in culpa sit ex nimia detentione, forte tenebitur illi ad suum interesse, ad quod omnis violentus detentor rei alienae tenetur cum hoc quod tenetur ad restitutionem.

Si secundo modo, aut ille qui debet restituere, multum indiget eo quod
 75 restituendum est pro toto vel pro parte, aut non multum indiget eo, neque ut totum. neque ut partem detineat. Isto secundo modo tenetur statim restituere ex virtute praecepti negativi, cui nulla rationalis circumstantia obstat.

Si primo modo, aut ergo ille cui tenetur restituere, similiter multum
 80 indiget illo sibi restituendo, ut aequaliter illi qui tenetur restituere aut prope, aut ille non multum indiget.

Si primo modo, dico quod statim tenetur | restituere, quia nemini licet B 182ra facere profectum suum de re aliena cum iactura illius cuius est, ipso invito.

Si secundo modo, aut ergo detinens tantum indiget re restituenda; indiget, dico, pro toto vel pro parte. Quod si ille cui est restituendum, sciret eius indigentiam et necessitatem, secundum iudicium rectae rationis et motum fraternae dilectionis non deberet ei claudere viscera eius, sed compati et misereri, et differre debitum vel pro toto vel pro parte.
 90 Puto quod non tenetur statim totum restituere, sed pro toto vel pro parte secundum statum indigentiae suae restitutionem differre, sed hoc non | C 184ra propria auctoritate, sed iudicis ecclesiastici, vel in foro contentioso, si res deducatur ad iudicium, vel in foro conscientiae, ut petat super hoc a confessore consilium. Et puto quod, sicut in foro contentioso iudex
 95 officialis debet providere illi qui omnino paratus est ad restituendum debitum, ne egeat extrema necessitate, non cuilibet aequaliter, sed iuxta statum et conditionem personae omnibus circumspectis, sic in foro

ABCDEHIN'W

70 pacatum] peccatum IN'W placatum C 70 Si] Sed N' 71-72 forte tenebitur] inv. N'W 74 multum] nullum B 76 Isto] Ita(?) N' 77 cui] cum N'W 77 nulla] *om.* E 77 rationalis] creatura *add. sed exp.* W 79 cui] *om.* W 80 ut] aut C 80 aut] *iter. sed del.* D 82 tenetur] *om.* B 85 re] *om.* N' 85 restituenda] restituendo *sed in* restituenda *corr. al. man.* D 86 Quod] Quia DEI 86 cui ... restituendum] *i. m. man. corr.* A 87 et] *om.* BEI *sup. lin. al. man.* D 88 motum] modum N' 88 non] modo(?) *sed in* non *corr.* W 90 totum restituere] inv. N'W 92 res] dicendi *add. sed exp.* D 93 petat] pateat BCEHIW *conf.* D patebit N' 95 illi qui] *i. m. al. man.* D 96 extrema] ex tua(?) D ex tali C *lac.* EH 96 necessitate] necessitare(?) B 96 sed] *om.* D 97 statum] situm C 97 omnibus] circumstantis *add. sed exp.* I 97 circumspectis] et *add. sed exp.* I

conscientiae iudex confessor vel consiliarius potest permittere ut restitutionem differat, non praecipiendo quod statim restituat, vel, quod amplius est, insinuando quod in tali statu non tenetur restituere, sed quod paratus debeat esse animo ad restituendum, si mutetur sua conditio ut amplius valeat vel ne tantum indigeat, | aut sic mutetur conditio illius cui est restituendum, ut scilicet amplius indigeat. Sed expresse illud insinuare non esset securum, ne audacia | et confidentia nimia daretur debitori de detinendo restituenda.

A 184^{rb}W 200^{ra}E 179^{va}Zucc. 371ra

Aut detinens non tantum | indiget, sive pro toto sive pro parte, restituendo | quin, etsi ille cui est restituendum, sciret eius necessitatem et indigentiam, non teneretur differre debitum diutius secundum iudicium rectae rationis et motum fraternae pietatis, sive pro toto sive pro parte. Dico quod in isto casu statim tenetur restituere aut totum aut partem, secundum exigentiam suae non indigentiae, et non potest ulterius differre.

Bad. 245^{vn}N' 162^{ra}H 226^{va}D 156ra

| Secundum dictas igitur distinctiones puto quod oportet ad istam quaestionem respondere. Et patet ex eis quomodo in quattuor casibus non oportet statim restituere, | sed potest restitutio differri, in aliis vero quattuor oportet statim restituere, et non potest restitutio | differri, et quomodo, et quare hoc.

Si quod | vero membrum omisum sit, ut aliquod restat, subdistingendum apponat ille cui occurrit, mihi autem ad praesens non occurrit.

< AD ARGUMENTA >

Per haec patent obiecta.

Bad. 245^{vo}Zucc. 371rb

| Cum ergo arguitur per AUGUSTINUM «Non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum», dicendum quod verum est regulariter, et hoc non tam propter factum sive facti omissionem, quam propter animum non

ABCDEHIN'W

98 permittere] promittere sed in permittere corr. D 99 differat] differatur E 99 statim] i. m. man. corr. A 00 tali statu] inv. N'W 1 debeat] debeat(?) I 1 animo] omnino EI 2 indigeat] indegeat(?) sed in indigeat corr. N' 2 sic] si B 4 esset] esse B 4 ne] audaciam et confidentiam add. sed exp. W 5 de] ut B om. N'W 5 detinendo] detento sed exp. et deteendo sup. lin. man. corr. A 5 restituenda] restituendo B 6 tantum] in add. sed exp. E 6 sive] si D 6 toto] sive pro toto add. D 8 teneretur] tenentur BE 8 iudicium] om. W 15 oportet] oportere N'W 17 quomodo] quando N' 17 hoc] haec W 18 quod] om. E 18 vero] verum N' 18 ut] aut N'W 18 aliquod] aliquid N' 19 apponat] component N' 19 occurrit] occurrunt D 19 mihi] qui sed del. et mihi i. m. al. man. D 21 haec] hoc C

22-23 AUGUST., *Epist.* 153, c. 6, n. 20 (CSEL 44, 419; PL 33, 662); cf. *supra*, p. 222, 13-14.

paratum, quantum est de se, ad restituendum. In casibus tamen in quibus restitutionem non differt voluntas sed necessitas, bene dimittitur peccatum propter bonam et paratam voluntatem ad restituendum quantum est ex se, nisi obsesset necessitas propter quam nondum restituitur ablatum, ut patet in quattuor casibus praedictis.

Ad secundum, quod «oportet providere ne egeat», | dicendum quod hoc pertinet ad unum casum detinendi propter necessitatem, ut visum est, propter quod non potest ex hoc argui quod regulariter licet non statim restituere, ut patet ex dictis.

QUAESTIO 25

UTRUM RECEPTORES DONORUM AUT ELEEMOSYNARUM AB EIS
QUI HABENT BONA SUA PARTIM BENE, PARTIM MALE
ACQUISITA, TENEANTUR ILLA RESTITUERE

| Circa secundum arguitur quod recipientes, sive in dono sive in eleemosyna, ab illis qui habent bona sua partim bene acquisita, partim male, teneantur restituere recepta, quoniam isti non magis habent in retinendo talia sibi donata, quam filii qui succedunt in haereditate paterna. Sed filii succedentes tenentur ad restitutionem quousque sint male acquisita. Ergo etc.

Praeterea, de quolibet istorum cui aliquid donatum est, dubium est an quidquid est donatum, sit de alieno. | Sed in tali dubio restituendum est receptum, quia nullus debet se exponere dubio mortalis peccati. Ergo etc.

In contrarium est quod omnes recipiunt de tali, aut in donum aut in eleemosynam, et tamen nullus restituit. Et non est credendum quod omnes immemores sint suae salutis. Ergo etc.

ABCDEHIN'W

26 restitutionem] om. N' 27 voluntatem] voluntate B 28 ex] de BCDEHIN'W 30 quod?] om. A 31 pertinet] pertineat N'W 33 restituere] restituerent BCDEHI 33 ex dictis] i. m. A 2-4 Utrum ... restituere] (cf. *supra*, p. 222, 6-8) 6 eleemosyna] ecclesia E 6-7 partim male] male partim sed signis inversionis inv. B 7 habent] om. B 8 retinendo] detinendo N'W 8-9 in ... succedentes] om. (hom.?) I 9 tenentur] teneretur I 9 sint] sunt BN'W 13 peccati] peccato sed -o exp. et -i sup. lin. A 14 In] om. A 14 est] sup. lin. AD 15 Et] tamen add. N' 15 est credendum] inv. BCDEHIN'W

30 Cf. *supra*, p. 223, 16-17. 31-32 Cf. *supra*, 223, 36-41.

< SOLUTIO >

- Bad. 245^{vp} | Non est hic quaestio de peccato cu-|piditatis in doni aut eleemosynae
 Bad. 246^{rp} perceptione ex parte recipientis, sed solum si pie suscipiatur, ut quantum
 est ex parte recipientis, non peccaret in recipiendo, si certum non esset de
 Zucc. 372ra alieno, aut cum id de | quo datur sit partim bene acquisitum, partim
 C 184rb male. Puta si habeat centum in bonis et decem | ex illis male sunt
 acquisita, an qui ab illo recipiat in donum vel in eleemosynam aliquid,
 puta decem, teneatur totum receptum restituere, an quotam aliquam.
 Nec potest hic aliqua una et absoluta determinatione responderi, secun-
 dum quod responsum est in praecedenti quaestione, eo quod in hoc facto
 nihil potest esse regulare ex genere facti, sicut ibi. Non enim ex genere
 facti est illicitum tenere et non restituere datum, sicut ex genere facti
 illicitum est detinere et non restituere male ablatum. Unde, si datum
 W 200rb oporteat | restituere, hoc solum contingit ex circumstantia ex parte dantis
 vel recipientis vel ipsius dati.
 Bad. 246^{rq} | Sed quantum pertinet ad praesentem quaestionem, hoc solum in-
 spiciendum est ex parte dati, quia quaestio habet bene locum suum
 E 179vb exstantibus | omnibus conditionibus bonis quibus licitum est | recipere,
 H 226vb et ex parte dantis et ex parte recipientis. Ut igitur inspiciamus quid
 sentiendum est de quaestione, distinguendo investigandae sunt circum-
 stantiae ex parte dati talis, quibus secundum rectae rationis iudicium
 poterit apparere an licitum sit tale datum | detinere, seu illicitum, ut
 I 125rb oporteat ipsum restituere.
 Distinguendo igitur dicimus quod in bonis talis datoris aut male
 acquisitum separatim est a bene acquisito, et bene novit dans quid sit de
 bene acquisito et quid de male acquisito — aliter enim sibi essent quasi
 indistincta bona — aut ambo omnino sunt indistincta, et dans non novit
 D 156rb quid pertineat ad unum | et quid alterum.

ABCDEHIN'W

18 hic] haec W 18 peccato] cupidatis(?) add. sed exp. B 18 in doni] om. B
 19 suscipiatur] suscipiat E 21 sit] si B 21 acquisitum] et add. C 22 et] iter. sed
 exp. W 22 decem] mil-(?) add. sed exp. B 23 an qui] quis N' 23 recipiat]
 recipiet N' 26 praecedenti quaestione] inv. N'W 29 et] om. N' 30 hoc] oportet
 sed exp. et hoc sup. lin. man. corr. A 30 ex'] ut N' 32 Sed] Se sed in Sed corr. al.
 man. D 33 bene locum suum] locum suum bene N' 35 et'] om. N' 36 sentien-
 dum est] inv. BD 36 est] om. E 38 poterit apparere] om. N' 38 detinere]
 retinere(?) C 38 ut] ne H 39 restituere] destituere H poterit apparere add. N'
 40 quod] quid E 41 separatim] separatim N'W 42 quid] sit add. BDEHI sit add.
 sed exp. D 42 enim] in I 43 bona ... indistincta] om. (hom.) B 43 omnino] om.
 CDEHIN'W 43 dans] data E

- 45 Si primo modo, aut | ergo dat de eo quod novit esse bene acquisitum, A 184va
 aut de eo quod novit esse male acquisitum.
 Si primo modo, aut ergo hoc innotescit recipienti, aut non.
 Si primo modo, de istis duobus ultimis, tunc subdistingendum ut iam
 distinguetur quando bona non sunt distincta | et non dat simul totum, B 182va
 50 sed uni primo.
 Si secundo modo, tunc subdistingendum sicut quando non sunt bona
 distincta, ut iam sequetur, quia cum ignorat recipiens quod sit de bono,
 perinde est ei, ac si illa bona omnino essent indistincta.
 Si autem bona illa sunt distincta et dans bene novit quod illud quod
 55 dat, pertineat ad male acquisitum, tunc, ut prius, aut illud innotescit
 recipienti aut non.
 Si primo modo, dico quod | simpliciter tenetur ad restituendum, quia N' 162rb
 ille nullum omnino habuit ius dandi sive alienandi illud, maxime si sit de
 talibus bonis quae debent restitui in eodem secundum numerum, ut est
 60 liber aut scyphus. Si enim sit de talibus bonis quae possint restitui in alio
 secundum numerum, ut est pecunia, tunc subdistinguo: aut enim dans
 intendit se manere obligatum in suis bonis bene acquisitis ad illius dati
 restitutionem, et tunc iterum distinguendum est sicut quando | bona sunt Zucc. 372rb
 indistincta et non dat simul totum, sed uni primo, ut iam distinguetur,
 65 aut non intendit pro illo dato manere obligatus in suo bene acquisito, sed
 potius intendit illum cui dat, obligare cum illo dato quemadmodum ipse
 obligatus est. In isto casu dico quod simpliciter tenetur ad restitutionem,
 eo quod in tali casu res transit cum suo onere, maxime cum hoc intendit
 donans.
 70 | Si vero bona praedicta sunt indistincta aut dans non novit distinctio- Bad. 246^{rr}
 nem unius eorum ab altero, tunc subdistinguo: aut enim dat successive

ABCDEHIN'W

45 ergo] om. C 45-46 esse ... novit] om. (hom.) N'W i. m. al. man. D 45 esse bene]
 inv. I 45 bene] de add. sed exp. E 47 ergo] om. BCDEHN'W 47 hoc] om. N'
 est add. sed exp. HI est add. sed del. D 48 de ... ultimis] i. m. man. corr. A
 48 ultimis] est add. BCDEHIN'W 48 tunc] om. N' 48 subdistingendum] est
 add. I 51 subdistingendum] sub- i. m. I subdistinguitur W est add. D 52 sequetur]
 sequeretur W 52 quod] quid I 52 bono] bona H 53 ac] om. E 53-54 omni-
 no ... illa] om. B 54 illud] id EN' 57 simpliciter tenetur] inv. N'W 58 nullum]
 nullus sed in nullum corr. N' 59 debent] possint sed exp. et debent i. m. B 60 pos-
 sint] possunt IN'W 62 obligatum in suis bonis] om. E 62 bonis] om. A 62 be-
 ne] om. N'W 62 dati] datae N' 63 sunt] om. W 63-64 sunt indistincta] inv. N'
 66 ipse] ipso E 70 novit] i. m. man. corr. A 71 eorum] sup. lin. man. corr. A

48-49 Cf. infra, 70-(p. 230,)75. 52 Ibid. 64 Ibid.

pluribus in vita sua post alterum, aut dat totum simul, sive in testamento, sive donatione inter vivos. Et in isto secundo modo aut dat totum uni, et manifestum est quod iste recipiens tenetur ad restitutionem sicut dans, quia res transit cum suo onere, aut dat per partes pluribus. 75

Et in isto distinguo: aut enim distinguit cui et quantum intendat dare de bono, aut nihil distinguit.

Si primo modo, tunc pro quanto intendit dare de bono usque ad summam illam quam habet de bono, dico quod non | tenetur ad restitutionem | qui illud recipit, quia in ceteris bonis intendit | recipientes 80 obligare ad restitutionem, ad minus enim hoc praesumendum est. Pro quanto vero quis recipit exhausta summa boni, certum est quod ad restitutionem tenetur, dum tamen hoc non innotescat recipientibus; aliter enim ipsis esset perinde ac si non distingueret.

| Si ergo nihil distinguit, tunc dicendum quod omnes simul sic obligat ad restitutionem quemadmodum ipse obligatus est, quia aut intendit omnes obligare simul ad restitutionem sicut ipse obligatus est, aut | est praesumendum quod hoc intendat, et sive hoc intendat sive non, et sive hoc praesumatur sive non, necesse est omnes simul in foro conscientiae sic obligatos esse ad resti-|tutionem sicut et ipse manet. Et in hoc casu, si 90 unus illorum vel plures restituant, alii sunt absoluti et non tenentur ad restitutionem, quia non est cui aliquid restituendum | sit. Sed credo quod restituentes habent actionem contra illos qui nihil restituerunt, ut secundum recepti portionem eis refundant; alioquin quilibet eorum manet obligatus ad totum restituendum, si summa recepti ad tantum se 95 extendat.

ABCDEHIN'W

73 donatione] donationis *sed in donatione corr. al. man.* D et *add.* N' 73 in] *om.* H
75 cum] in W 76 distingo] subdistinguo N' 76 et] *sup. lin.* N' 78 tunc] cum
D 78 pro] *om.* N' 78 quanto] tanto BCDEHIW *om.* N' 78 bono] bona H
79 habet] ut D 79 bono] dona H 79 dico] *om.* E 80 qui] quia N' 80 quia]
qui B 82 vero] *om.* D 82 recipit] recipit N' 82 summa] *iter.* E 83-
84 dum ... distingueret] *i. m. man. corr.* A 83 non] *om.* D 85 ergo] vero *sed exp. et*
ergo sup. lin. man. corr. A igitur N'W 85 quod] *i. m.* A 85 simul] *om.* N' 87-
88 est¹ ... hoc¹] *om.* E 87 aut] hoc *add.* ABCDEHIN'W 88 intendat] intendit B
omnes obligare simul *add. sed exp.* B 88 et¹ ... intendat] *om. (hom.)* D 88 et¹]
se E 82 vero] *om.* D 82 recipit] recipit N' 82 summa] *iter.* E 83-84 dum
... distingueret] *i. m. man. corr.* A 83 non] *om.* D 85 ergo] vero *sed exp. et ergo sup.*
lin. man. corr. A igitur N'W 85 quod] *i. m.* A 85 simul] *om.* N' 87-88 est¹ ...
hoc¹] *om.* E 87 aut] hoc *add.* ABCDHIN'W 88 intendat] intendit B omnes
obligare simul *add. sed exp.* B 88 et¹ ... intendat] *om. (hom.)* D 88 et¹] se
E 94 refundant] infundant B refundat D 95 si] sicut *sed -cut exp.* A

Si vero in vita sua dat successive uni post alterum secundum quod ei placuerit, tunc subdistinguo ex parte eius cui dat aliquid primo: aut enim intendit illi dare de bono tantum aut de malo tantum; aut dat ei 00 simpliciter, nihil de hoc intendendo neque intentionem determinando.

| Si vero intendit primo dare tantum de malo, tunc dico, secundum iam dicta prius, quod talis debet se habere pro obligato in isto dono sicut erat ille qui dedit, dum tamen hoc ei innotescat: aliter enim perinde esset ac si ille nihil | determinate intenderet. Et sic in dicto casu | semper tenebitur 5 totum restituere illi cui restituendum est, nisi de residuo per illum qui ei dedit satisfiat, aut per illos ad quos bona residua devenerunt. Et de portionibus receptis ab illis distinguendum est ut prius.

| Si vero in eo quod dat primo, non determinat suam intentionem aut solum intendat expresse dare de solo bono, aut ergo tantum dat illi, ut de residuo possit decenter vivere secundum conditionem status sui et etiam restituere totum. In isto casu dico quod iste non tenetur restituere, quia praesumendum quod intendit manere obligatus pro toto et illum non obligare, sed de bono tantum dare, etiam si non determinat suam intentionem.

15 | Aut ut de residuo tantum possit vivere decenter, sed non restituere, aut ut de illo residuo nec possit vivere nec restituere. In istis duobus casibus dico quod tenetur restituere totum quod restituendum est, si tantum receperit, quia non est praesumendum, quin in istis casibus intendit datum | transire cum onere, et potius ipsum velle detinere | bene 20 acquisitum quam male.

Aut ut in residuo manet, unde possit tantum restituere, sed non vivere. Et in hoc casu distinguo. Aut enim innotescit | illi qui recipit quod dans se velit licite et pro Deo depauperare; tunc non tenetur restituere, quia praesumendum est quod dans de remanenti intendat restituere et quod

ABCDEHIN'W

97 alterum] sicut ei *add. sed exp.* A 97 secundum] sed W 2 dicta] dictum E
2 debet] de hoc E 3 ille] *om.* B 3-4 dum ... casu] Et *sed exp. et dum ...*
casu i. m. man. corr. A 4 determinate] determinante *sed in determinate corr. man.*
corr. A determinare] 6 bona] *iter.* E 9 illi ut] *inv.* N'W 11 iste] ille N'W
12 praesumendum] est *add.* BCDEHIN'W 12 toto] tanto W 12 et illum]
om. N' 15 ut] *om.* BCDEHIN'W 15 tantum] ante N' 15 vivere] vive(?) B
16 ut] *om.* D 16 nec¹ ... restituere] *om.* E 21 ut] non I *om.* N'W 21 residuo]
restituendum N' 22 qui] quae N' 23 depauperare] et *add.* N'W 23 tenetur] *scr.*
sed exp. W 25 bono] bona H 25 innotescit] intescit(?) E

1-2 Cf. *supra*, p. 228, 32-(229),46.

de bono voluit dare. Aut illud non innotescit recipienti: in hoc casu dico 25
 W 200vb quod ad | restitutionem tenetur usque ad summam restituendi, si tantum
 recepit, quia non est praesumendum quod ille ad victum necessarium
 voluit tantum tenere de malo, immo quod tantum de bono, et ideo, vel ex
 Zucc. 372vb natura rei datae vel ex intentione dantis, iste ad restitutionem te-|netur.
 Secundum has igitur distinctiones plures puto quod oportet ad istam 30
 quaestionem respondere, et patet, in quibus casibus oportet fieri restitu-
 tionem dati, et in quibus nequaquam.

< AD ARGUMENTA >

Per iam dicta patent obiecta.
 Bad. 246^{vy} | Ad illud-ergo quod primo arguitur | de liberis quod «manent obligati», 35
 B 183ra dicendum quod verum est, et hoc quemadmodum illi quibus simul omnia
 D 156vb bona donantur, | vel in testamento vel donatione | inter vivos. Et de illis
 C 184vb et de liberis succedentibus omnino est simile, de aliis vero nequaquam,
 cuius causa patet ex determinatis.
 Bad. 246^{vz} | Ad secundum quod «de quolibet, cui aliquid donatur de illis bonis, 40
 dubium est an ei detur de bono an de malo», dicendum quod non est
 verum, immo in pluribus casibus certum est, vel vere vel praesumptive,
 E 180^{tb} quod | non datur ei nisi de bono, ut patet discurrendo per casus iam
 expositos.
 Ad argumentum in oppositum quod «omnes a talibus accipiunt», 45
 dicendum quod de nemine habente alicuius religionis aut sanctitatis
 speciem praesumendum est quod in aliquo casu nisi licito, absque omni
 restitutione facienda accipiat a talibus quidquam; si qui accipiant aliter,
 ipsi viderint quid faciant.

ABCDEHIN'W

34 patent] ad add. I 37 vel²] in add. CW 39 causa] lac. D 40 illis bonis]
 inv. I 41 detur] i. m. B 42 in] om. BCDEHIN'W 42 casibus] om. W 43 da-
 tur] dat EN'W 47 praesumendum] sumendum D 47 nisi] non W 48 si] sed
 BCDEHI 48 si qui] sequi N'W 49 quid] quod N'W 49 faciant] i. m. I

35 Cf. *supra*, p. 227, 5-10. 40-41 Cf. *supra*, p. 227, 11-13. 43-44 Cf. *supra*, p. 227,
 40-(232),29. 45 Cf. *supra*, p. 227, 14-16.

QUAESTIO 26

UTRUM RECIPIENS ALIQUID PRO MUTUO, NON EX
 PACTO, TENETUR ILLUD RESTITUERE

| Circa terium arguitur quod recipiens pro mutuo, non ex pacto, aliquid Zucc. 373va
 5 non teneatur ad restitutionem, quia non magis tenetur restituere qui
 aliquid recepit ex usura ultra sortem, quam tenetur resignare ille qui
 aliquid beneficium obtinuit ex simonia. Sed ille qui beneficium obtinuit
 ex simonia mentali sine pacto, licet peccet, non tamen tenetur ad
 resignationem, ut dicitur Extravaganti «de simonia», cap.^o ultimo, ubi
 10 dicitur «Quae nullo pacto, sed affectu animi praecedente, acquiruntur,
 delinquentibus sufficit per solam poenitentiam suo satisfacere Creatori
 eosque pro simonia huiusmodi non teneri». Ergo qui aliquid recepit | ex Bad. 247^{rz}
 usura mentali ex proposito, non tenetur ad restitutionem. Talis est
 recipiens in casu proposito. Ergo etc.
 15 | Contra. Ibi non est nisi commutatio quasi pecuniae pro pecunia, quae Zucc. 373vb
 nullo modo est absque usura, in qua necessario debet fieri restitutio.
 Ergo etc.

< SOLUTIO >

| Ad hoc dicunt aliqui quod iste, etsi peccet ex cupiditate habendi id Bad. 247ra
 20 quod est alterius, contra illud mandatum «Non concupisces rem proximi
 tui», tamen usuram non committit nec tenetur ad restitutionem, quia, ut
 dicunt, eo quod in huiusmodi | mutuo non intervenit pactio, ille qui A 185ra
 aliquid dat pro mutuo, etsi respiciat ad mutuum, ut non dedisset si non
 praecessisset mutuum, non tamen debet aspicere ad mutuum, sed ad

ABCDEHIN'W

2-3 Utrum ... restituere] (cf. *supra*, p. 222, 8-9) 4 ex] pro N' 5 restituere] restue-
 re(?) I 5 qui] quia sed in qui corr. N' 7 aliquod] aliquid W 7 ex] de E 7-
 8 Sed ... simonia] om. (hom.) IW 8 sine] facti sed exp. et sine i. m. D 10 praece-
 dente] om. N'W 10 acquiruntur] praecedentibus add. sed exp. B 11 delinquenti-
 bus] relinquentibus BDEHIN'W relinquentibus sed in delinquentibus corr. C 12 pro]
 per sed in pro corr. al. man. D 12-14 Ergo ... etc.] i. m. inf. man. corr. A 15 nisi]
 om. B 15 commutatio] continuo sed in commutatio corr. al. man. D continuo I
 16 fieri restitutio] inv. BCDEHIN'W 20 est] sup. lin. A 21 tamen] om. N'
 21 nec] neque I 22 huiusmodi] huius I 24 aspicere] inspicere N'W

10-12 GREGOR. IX, *Decretales*, V, tit. 3, c. 46 (ed. A FRIEDBERG, II, 767). 20-21 *Exod.*,
 XX, 17.

benevolentiam mutuantis, et beneficentiam reddere pro benevolentia, 25
 quod est opus caritatis aut humanae societatis et naturalis obligationis,
 H 227va qua | quis gratus debet esse ei a quo beneficium accepit. Unde, quia
 non est usura nisi quia datum, in quantum est usurarium, habet
 procedere a dante habente et debente habere aspectum ad mutuum, et
 hoc non fit nisi ratione pactionis propter quam accipiens aliquid amplius 30
 W 201ra pro mutuo obligatur danti, idcirco ubi | nulla est pactio, sicut non est in
 Zucc. 374ra casu proposito, nulla omnino potest esse usura. Similiter nec com-|petit
 propter idem restitutio; quia enim non dat ex pactione illicita, libere
 B 183rb dat, et cum quis aliquid libere dat, | transfertur omne ius quod habet in
 rem, in alium, et tali non competit repetitio, nec per se, nec beneficio 35
 iudicis; quare nec illi qui recepit incumbit aliqua restitutio, quia ubi
 nulla omnino competit repetitio, nec restitutio: connexa enim sunt haec.
 Bad. 247rb | Sed hoc non potest stare, quoniam Deus in peccatis non tam inspicit
 factum quam animum, hoc est facientis intentionem, aspiciendo scilicet
 quid pro quo faciat per intentionem, licet non explicet illud per 40
 N' 162vb ser-|monem, ita quod neque factum extra neque ipsius per sermonem
 D 157ra explicatio imponunt speciem peccato, immo ante habet omne genus |
 peccati perfectam rationem speciei suae in corde priusquam prorumpat
 in opere aut sermone; quare similiter in peccato usurae, quod est
 perfectum secundum suam speciem in mente, priusquam aliquid eius 45
 prorumpatur in opere aut sermone. Ita quod, si ex timore aliquid
 subtrahatur, ne omnino perfecte prorumpat in opere aut sermone, non
 propter hoc minus perfectum esse habet in mente.
 Bad. 247^{rc} | De isto ergo qui sic aliquid accipit distinguo, priusquam ad propositum
 E 180va | concludam. 50

Aut enim dat mutuum non intendendo nec expectando aliquid acci-
 pere pro ipso mu-|tuo, sed pro benevolentia, qua etiam aliis eisdem

ABCDEHIN'W

28 usura] usum I 31 sicut] sic H om. I 31 non] om. N'W 32 nec competit]
 competit nec sed signis inversionis inv. D 33 idem] illud N' 34 libere] om. E
 34 transfertur] transfert N'W 35 tali] tale N' 35 nec¹] neque I 35 nec²] ne-
 que I 37 omnino] om. BCDEHIN'W 37 repetitio] receptio C 37 nec] neque I
 39 factum] om. N' 39 hoc est] i. m. man. corr. A 39-40 aspiciendo ... intentionem]
 om. (hom.) H 40 quid] quidem W 41 ita ... sermonem] om. (hom.) B 42 om-
 ne] esse CE 43 prorumpatur] prorumpat N'W 44 quod] sup. lin. man. corr. A
 45 aliquid] om. N' 47 perfecte] om. E 47 in] peccato usurae add. sed exp. A
 48 esse habet] inv. B 48 habet in mente] in mente habet N' 49 isto ergo] ergo isto
 sed signis inversionis inv. D 49 ergo] igitur BCDEHIN'W 51 mutuum] mutuo W
 51 nec] neque I 51-52 accipere] recipere B 52 pro] benesolentia(?) add. sed del. et
 exp. C 52 etiam] in B

existentibus ex parte eius cui mutuatur, idem mutuasset, etiam si non
 expectasset aliquid se accepturum, aut forte si scivisset illum nihil ei esse
 55 collaturum, ex aliqua tamen alia occasione quam ex vitio tenacitatis aut
 ingratitudinis. Si tali intendebat etsi pro benevolentia sua et curialitate
 sua, quasi ex naturali obligatione, aliquid se recepturum sperat et
 expectat, et expectatum recipiat, re vera nullum est peccatum omnino,
 et ideo nec | ad restitutionem tenetur. Unde et tali modo, occasione I 125vb
 60 honesti servitii, licet clericum sperare et expectare a domino suo in
 aliqua re spirituali aut in beneficio ecclesiastico provisionem absque
 omni vitio simoniae aut cupiditatis, ut notatur LIX^a dist.^e super illud
 capitulum, «Hoc ad nos».

Aut vero ille dat mutuum intendendo et expectando pro mutuo et
 65 ex ipso mutuo, aliquid accipere, alias nullo modo mutuaturus nec
 benevolentiam aliquam exhibiturus. Iste re vera eandem corruptionem
 affectionis habet, quam haberet si pactionem exprimeret. Paratus enim
 esset eam exprimere, nisi timeret sibi ex hoc aliquid gravius imminere, et
 posset per illud melius intentum implere. | Quidquid ergo peccati est in
 70 usura ex pacto expresso accipere aliquid pro mutuo, est et in affectione
 istius. Est ergo peccatum usurae perfectum secundum suam speciem
 absque omni exteriori pactione in istius mente, et hoc ex sola tali spe,
 iuxta illud quod dicitur de vitio simoniae, Extravaganti «de simonia»,
 <cap.^o> «Tua nos», ubi papa, postquam sententiavit | quoddam Zucc. 374rb

ABCDEHIN'W

53 mutuasset] mutuum esset sed -um esset exp. et -asset sup. lin. man. corr. A
 54 expectasset] peccasset sed in expectasset corr. W 54 si] se E 55 collaturum]
 datur N' 55 alia] om. E 55 ex] om. I 56 ingratitudinis] ingratitudine N'
 56 et] ex W 58 recipiat] respiciat CEW 58 est peccatum] inv. B 58 peccatum
 omnino] inv. W 59 Unde] tenetur add. sed exp. B 61 ecclesiastico] ecclesiastica
 B ecclesiasticae H 62 notatur] nota sed in notatur corr. al. man. D 62 LIX^a]
 LXX^a N' 64 Hoc] Haec BCDEHI 64-65 Aut ... mutuaturus] Signo i. m. (linea
 verticali sub tribus punctis) hic passus notatur. A 65 accipere] recipere BCDEHIN'W
 66 Iste] Ille W 67-69 Paratus ... implere.] Immo quia universale ius est supra lucrum,
 quod non est re vera restituere absque creatione minus quam cum creatione, <si> sit
 lucrum quod teneretur usura. i. m. al. man. (man. corr.?) A 70 expresso] impresso
 BDEHI impresso sed ex- add. i. m. al. man. C 70 accipere] recipere DN'W 70 ac-
 cipere aliquid] inv. BCDEHIN'W 70 pro] ex W 70 et] om. BCDEHIN'W
 71 perfectum] profectum B om. C 72 hoc] om. W 74 ubi] om. N'

62-63 Cf. GRATIANUS, *Decretum*, I, dist. LIX, c. 3 (ed. A. FRIEDBERG, I, 225; PL 187, 315A). 73-(p. 236,)83 GREGOR. IX, *Decretales*, V, tit. 3, c. 34 (ed. A. FRIEDBERG, II, 763).

factum non esse simoniacum, quia nulla interveniebat pactio expressa, 75
 propter tamen corruptionem intentionis interioris latentis quae forte
 potuit adesse, subdit, dicens: «*Licet autem taliter duximus respondendum,* 80
quia nobis datum est de manifestis tantummodo iudicare, si tamen is qui
talem donationem facit, ea intentione ducatur, ut per temporalia | bona
quae offert, | spiritualia valeat adipisci, et clerici qui eum in fraudem
iterum admittunt, non essent eum, nisi commoda temporalia perciperent,
admissuri, sine dubio tam ille quam isti apud districtum iudicem, | qui
scrutator est cordium et cognitor secretorum, culpabiles iudicantur». Ubi
 dicit Glossa: «*Non dicit: «simoniaci», unde isti simoniaci non dicuntur* 85
quantum ad ecclesiam, nisi velis dicere quod sola intentio facit hominem
simoniacum». Ubi addit Glossa: «*Sola voluntas sive affectus non facit*
aliquem simoniacum, licet aliter peccet».

Et volunt ex littera ista quidam dicere quod, sicut isti peccant, non
 tamen sunt simoniaci, nec tenentur renunciare beneficio quod obtinent
 Bad. 247^{VD} per factum talis peccati, quod solam poenitentiam requirit, | qua fit 90
 satisfactum soli creatori et non ecclesiae specialiter ut in praedicta littera
 D 157^b ultima Extravaganti, «*de simonia*», sicut fit | satisfactio ecclesiae pro
 peccato simoniae quae fit pacto, pro quo simoniaci debent renunciare vel
 etiam deponi, vel alias poenas canonicas sustinere, sic in nostro casu, etsi
 peccet sumens aliquid pro mutuo, non tamen est usura, non tenetur ad 95
 restitutionem, ut dictum est in ratione eorum proposita.

Quod non valet, quia, etsi non sit aliqua species simoniae quae sit in
 sola spe sine pacto, — quod tamen non est verum —, bene tamen in

ABCDEHIN'W

75 esse] esset(?) sed -t eras. A est CEHIN'W est sed in esse corr. al. man. D om. B
 76 quae] quia N' 77 adesse] ibi add. sed exp. N' 77 taliter duximus] inv. N'W
 77 duximus] diximus N' 78 is qui] om. N' 78 qui] cui W 79 facit] offert add.
 sed del. C 81 perciperent] perciperet BCDEHIW 82 isti] illi W 83 scrutator]
 scrubator(?) H 83 scrutator est] inv. N' 84 Non dicit] om. W 84 dicuntur]
 ducuntur sed in dicuntur corr. D 85 hominem] iter. C 86-87 Ubi ... simoniacum]
 om. (hom.) W 86 addit] dicit B 88 quidam] om. N' 88 sicut] scr. sed vel sic i.
 m. al. man. C 88 sicut isti] isti sicut sed signis inversionis inv. B 89 tamen] om. B
 89 tenentur] teneretur I 90 solam] solum BCDEHIN'W 90 fit] sit BDEHIN'
 91 in] om. H 92 ultima] om. W 92 de] om. B 94 etiam] om. W 94 vel]
 etiam add. CDEHIN'W in add. B 94 sic] si sed in sic corr. al. man. D 98 spe]
 specie N'

84-86 GREGOR. IX, *Decretales, una cum Glossis*, V, tit. 3, c. 34 (ed. Romae 1582, 1637f). 86-87 GRATIANUS, *Decretum, una cum Glossis*, II, c. I, q. 1 c. 7 (ed. Venetiis 1584, p. 645f). 92-93 GREGOR. IX, *Decretales*, V, tit. 3, c. 34 (ed. A. FRIEDBERG, II, 763). 96 Cf. *supra*, p. 234, 27-37.

- sola spe committitur usura, secundum quod continuo dicit Glossa:
 00 «Sed secus», inquit, «videtur in usura, ubi *sola spes* inducere *usuram*
 videtur etc.», secundum quod probat pluribus concordantiis. Quod
 autem secus est | in usura, hoc contingit quia est aliqua species simoniae N' 163ra
 ex ecclesiae statuto, non est autem | ex ecclesiae statuto aliqua species E 180vb
 usurae, ut iam dicetur amplius. | Et propter idem etiam secus est in usura Bad. 247^{VE}
 5 et simonia quoad hoc quod in omni usura debet fieri restitutio, non
 autem in omni simonia renuntiatio, ut iam patebit clare in | respondendo C 185^{tb}
 argumentis ad quaestionem inductis. Quamquam ergo in casu nostro
 non sit pactio, hoc non impedit quin sit usura, secundum iam expositum
 modum.
 10 Nec valet ratio supra inducta pro eis, quod in casu nostro proposito
 dans non respiciat ad mutuum, sed daret ex mera curialitate: hoc enim
 non impedit quin accipiens in dando mutuum in spe et expectatione sua
 respexit ad mutuum. Cum tamen scriptum est «*Mutuum | date, nihil inde* H 228ra
sperantes», non dixit: absolute «sperantes», sed «nihil inde sperantes»,
 15 quia non usquequaque illicitum est sperare, sed tantum «inde», id est
 propter mutuum principaliter sperare, non aliter mutuaturus, ut dictum
 est. | Unde, sive dans aspiciat ad mutuum sive non, hoc accidit peccato Zucc. 374va
 recipientis: peccatum enim unius nullo modo dependet ex actione aut
 voluntate alterius.
 20 | Dico ergo ad quaestionem quod talis qui accipit aliquid pro mutuo, Bad. 247^{VF}
 absque pactione propter illud mutuando, quod vere usurarius est, et
 tenetur ad restitutionem. Si enim est usura, immo quia est, ut dictum est,

ABCDEHIN'W

99 dicit] subdit BCDEHIN'W 00 usura] usum I 1-3 Quod ... statuto] Signo
 i. m. (linea verticali sub tribus punctis) hic passus notatur. A 2 est] in add. N' 3 ex
 ecclesiae] iter. D 4 dicetur] dicemus BCEHIN'W 10-14 Nec ... sperantes] Signo i.
 m. (linea verticali interrupta sub tribus punctis) hic passus notatur. A 10 Nec] Neque I
 10 inducta pro eis] pro eis inducta BCDEHIN'W 11 daret] dare N' 11 curialitate]
 liberalitate BCDEH libertate IN'W 12 non] om. B 13 date] dare(?) I 14 non
 ... sperantes] om. (hom.) D 14 sed ... sperantes] om. (hom.) B 15 usquequaque]
 usque quam CE 16 principaliter sperare] sperare principaliter sed signis inversionis
 inv. B 17 sive] si W 17 dans] Deus BEH Deus sed in dans corr. al. man. CD
 18 modo] om. B 20 Dico ... quaestionem] Ad quaestionem ergo dico I 20 aliquid]
 om. W 22 tenetur] ornetur(?) E 22 est] scilicet add. N'

00-1 GREGOR. IX, *Decretales, una cum Glossis*, V, tit. 3, c. 34 (ed. Romae 1582, 1637f). 4 Cf. *infra*, p. 238, 39-(239),70. 6-7 Cf. *infra*, p. 243, 68-(244),96. 8-9 Cf. *supra*, p. 234, 38-48. 13-14 Cf. *Luc.*, VI, 35. 16-17 Cf. *supra*, p. 235, 64-66. 22 Cf. *supra*, lin. 4-7.

B 183^{vb}W 201^{va}I 126ra

ad restitutionem teneretur eo modo quo est usura, quod si non teneretur ad restitutionem, nullo modo dicerem quod esset usura. Unde, quamquam ille voluntarie dedit, quia tamen iste mutuo suo | ad hoc fraudulenter inducere voluit, etenim si forte ille ex sola curialitate dedit, iste tamen ex sua intentione in culpa fuit, propter quam restituere debet acceptum. Unde et quantum erat ex intentione sua, in mutuo quandam pactionem | de aliquid plus recipiendo quodam modo fecit. Potest ergo distingui quod duplex est pactio: una vera, quae est sermone vel signo expressa, et alia interpretativa, quae fit, quantum est ex parte mutuantis, per hoc quod mutuo suo intendit illum cui mutuatur alligere, etiam si forte non alligatur, ad hoc quod ei pro mutuo aliquid donet. Et illa intenta allectio est quasi quaedam pactio dolosa. Et sicut est de usura, sic est in rei veritate et de simonia, quod quaedam est mentalis tantum, quando quis per temporale factum absque alia pactione intendit alligere ad receptionem alicuius pure spiritualis.

< AD ARGUMENTUM >

Bad. 247^{vg} | Quod ergo arguitur in oppositum, quod «in simonia mentali sine pacto non tenetur quis ad resignationem; ergo et nec in tali usura mentali tenetur ad restitutionem», dicendum ad hoc quod aliter est de simonia, aliter vero de usura. Est enim duplex species simoniae, cum tamen non sit nisi unica species usurae, et hoc praeter illas species quibus communiter usuram et simoniam distinguimus in mentalem et non mentalem.

Est enim duplex simonia. 45
D 157va Quaedam quae est ex natura rei, | ut illa quae est circa ea quae sunt prohibita quia in se ex absoluta natura rei sunt simoniaca, ut commu-

ABCDEHIN'W

23 teneretur¹] tenetur EN'W 23 eo] ei E 23 eo ... teneretur] om. (hom.) H
23 teneretur²] tenetur E 26 ille] iste N'W 27 iste] ista B ille W 27 tamen]
enim B 28-29 Unde ... fecit] Signo i. m. (linea verticali sub sex punctis) hic passus
notatur. A 28 sua] om. C 30 est¹] om. I 30 pactione] pacto B 30 vera] i. m.
man. corr. A 30 est²] in add. BCDEHIN'W 31 alia] i. m. man. corr. A 32 in-
tendit] intendat E 33 alligatur] alligat N'W 33 pro] modo add. sed exp. I
39-41 Quod ... hoc] i. m. man. corr. A 40 et] om. BCDEHIN'W 41 ad hoc]
om. N'W 41 aliter] alter I 42 aliter] alter I 42 species] de add. E 43 nisi]
sup. lin. al. man. D 44 non] in add. B 46 Quaedem] i. m. man. corr. A 46 est¹]
sup. lin. A 46 sunt] circa add. W 47 ex] iter. D et C om. N'W 47 absoluta]
abscondita B 47-48 commutatio] continuo B

39-41 Cf. supra, p. 233, 4-14.

tatio pure spiritualis, ut sunt dona Spiritus Sancti, sive in ordinibus aut aliis sacra-mentis dandis et recipiendis, sive in miraculis faciendis aut aliis huiusmodi pro temporali, qualem commisit Simon Magus voluntate et muneris oblatione ut donum Spiritus Sancti in faciendis miraculis reciperet, licet cum effectu non obtinuit nec invenit in Apostolis ullum qui secum commutaret, sed invenit Petrum eum repellentem et dure corripientem, cum ei dixit in Actibus «Pecunia tua tecum sit in perditionem». Qualem etiam commisit Giezi in IV° Regum, qui pro dono Spiritus Sancti quod magister eius Eliseus communicavit | Naaman, accepit «mutatoria vestimentorum».

Alia vero est simonia ex prohibitione ecclesiae, ut illa, quae est circa ea quae sunt simoniaca, non ex | natura rei, sed quia sunt prohibita ab ecclesia tamquam simoniaca sub interminatione consimilium poenarum, ut est commutatio alicuius temporalis | annexi spirituali, ut forte sunt lapides ecclesiae aut alia bona eius corporalia, pro alio omnino temporali. De | isto modo simoniae loquitur dominus papa Extravaganti, «de simonia», cap.^o ultimo. Quam incidunt «monachi qui, aliquo temporali mutuo dato, locum in monasteriis sunt adepti», ut videlicet in aliquo stallo superiori ponerentur, vel aliquam administrationem adnexam spiritualibus adipiscerentur.

Usura autem non sic dupliciter dicitur, quia nihil est usurarium ex solo statuto ecclesiae, sed quidquid est usurarium et pro usurario tenetur ab ecclesia, hoc est usurarium ex natura rei.

| Unde | multum errant quidam legistae, qui ignorantes naturam | peccati usurae, quia inveniunt usuram in legibus suis permissas, et non prohibitas nisi indirecte, dicunt quod usurae non sunt illicitae nisi quia a

ABCDEHIN'W

49 aut] ut B 50 Magus] et add. sed exp. B 51 et] est sed in et corr. D 51 mune-
ris] muneris sed in muneris corr. D 51 ut] de in add. sed exp. B 52 effectu] effec-
tum B 53 Petrum] pecuniam D 53 Petrum eum] eum Petrum sed signis inversionis
inv. D inv. I 53-54 et ... corripientem] in lac. al. man. CD 53 dure] dixit E
53-54 dure corripientem] lac. -ripiem H 57 vestimentorum] om. I 58 est¹]
om. N'W 61 commutatio] commutatio(?) N' 61 spirituali] spiritualis sed in spiri-
tuali corr. W 62 pro] eo add. sed exp. N' 64 simonia] si- sup. lin. I 64 ultimo]
ulter-(?) BH 68 Usura] Usura E 68-69 solo statuto] statuto solo sed signis inver-
sionis inv. H 69 et] ut N' 70 hoc] haec N'W 71-72 ignorantes ... usuram] i.
m. A 73 quia] qui E

54-55 Act., VIII, 20. 57 IV Reg., V, 5. 64-65 GREGOR. IX, Decretales, V, tit. 3, c. 46 (ed. A. FRIEDBERG, II, 767).

Bad. 248^{rh}
B 184ra
N' 163rb

A 185^{va}E 181^{ra}Zucc. 374^{vb}H 228^{rb}C 185va

W 201vb

canone et ab ecclesia sunt prohibita, cum totaliter se habeat res modo
contrario, scilicet quod non sunt prohibita nisi quia sunt illicita. Puto 75
tamen quod ecclesia, sicut statuto suo fecit unam speciem simoniae |
prohibendo quarundam rerum venditionem, quae non esset illicitum
neque simoniacum vendere et emere nisi ecclesia prohibuisset, sic ecclesia
posset statuto suo facere unam novam speciem usurae prohibendo in
aliqua commutatione accipere aliquid ultra sortem, quod non esset 80
illicitum neque usurarium, nisi ecclesia prohiberet. Et cum, ut dictum
est, duplex sit species simoniae, sciendum quod utraque distinguitur in
spiritualem, quae fit sola mente sine exteriori pactione, et non spiri-
tualem sive corporalem, quae fit cum exteriori pactione, ut sic sint
quattuor modi simoniae in duabus speciebus. Et sunt omnes in peccato 85
mortali, quorum duo sunt in una specie simoniae et duo in alia.

Primus igitur et maximus atque maioris criminis est in simonia ex
pacto circa prohibita, quia simoniaca ex rei natura, qualem commisit
Simon Magus.

Secundus est in simonia spirituali sive mentali absque pacto exteriori 90
in eadem specie simoniae qualem commisit Giezi.

Bad. 248^{fl}

| Tertius est in simonia ex pacto circa simoniaca, quia prohibita ex
statuto ecclesiae, qualem commiserunt illi de quibus dicitur Extra-
vaganti, «de simonia», cap.^o «Consulere»: «*Quicumque vicedominatum
vel aliam ecclesiasticarum rerum administrationem per pecuniam obtinere* 95
voluerint, tam ementes quam vendentes, cum Simone percelluntur». Ad-
ministraciones enim in quantum non habent aliquod spirituale annexum,
emere non est simoniacum, nisi prohibitum, unde super illud | cap.^m |
«Salvator», < causa > I^a, q.^e 3^a, dicit Glossator: «*Qualiter in istis officiis*

D 157vb
Zucc. 375ra

ABCDEHIN'W

74 et] vel BCDEHIN'W 74 se habeat res] res se habeat N'W 74 habeat res] inv.
BCDEHI 74 modo] scilicet add. B 75 non] i. m. B 76 suo] i. m. al. man. D
78 ecclesia²] etiam W 79 in] om. C 81 nisi] aliqua add. sed exp. B 81 ecclesia]
etiam W 81 Et] om. I 81-82 ut dictum est] dictum est ut sed signis inversionis inv. B
82 species] usurae add. sed exp. C 82 utraque] uterque E 83-84 et non spiri-
tualem] iter. sed exp. B 84 fit] sit B 84 sint] sunt N' 85 Et] Ut N' 85-
86 peccato mortali] inv. D 86 specie] iter. B 92 in] om. I 92 quia] qua B
95 ecclesiasticarum] ecclesiarum AEN'W ecclesiarum sed -arum del. et -asticarum i. m. al.
man. C 95 pecuniam] ecclesiam sed exp. et pecuniam i. m. man. corr. A 96 percel-
luntur] procelluntur B praecelluntur W 98 nisi] quia add. BCDEHIN'W 99 I^a]
om. D 99 in] iter. I secundum add. sed exp. B

81-82 Cf. supra, p. 238, 42-(239), 67. 94-96 GREGOR. IX, *Decretales*, V, tit. 3, c. 38 (ed.
A. FRIEDBERG, II, 765). 99-(p. 241,)4 GRATIANUS, *Decretum, una cum Glossis*, II, c. I,
q. 3, c. 8 (ed. Venetiis 1584, p. 760q).

00 quae nihil spiritualitatis habent annexum, simonia committitur. Dicunt
HUGUCCIO et BERNARDUS < DE TRANO > quod in omni administratione
ecclesiasticae rei committitur simonia, si ematur, sicut notatur supra, cap.^o
«In principio». Et hoc est simoniacum quia prohibitum, non ideo prohi-
bitum, quia fuit ante simoniacum». Cum vero habent spirituale adnexum,
5 tunc vendere vel emere est simoniacum ex se secundum primam speciem,
et hoc ratione annexi spiritualis, quia, ut dicit PASCHALIS papa in
illo cap.^o «Salvator», «*quisquis eorum alterum vendiderit, sine quo alterum
non provenit, | neutrum non venditum derelinquit*». Tunc autem habent H 228va
administraciones necessario spirituale adnexum, cum quis debet accipere
10 eas in suo primo ingressu, ut praeposituram in abbatia simul | cum debet E 181rb
fieri primo monachus; cum vero accipit eam post ingressum, nihil habet
spiritualis adnexum. Et hoc quemadmodum contingit de fructu prae-
bendae, | quod non licet ipsum emere in primo ingressu, cum primo quis B 184rb
fit canonicus, quod bene licet postmodum, ut notatur, | < causa > I^a, q.^e I 126rb
15 3^a in principio.

| Quartus vero modus in simonia est sine pacto circa simoniaca, quia A 185vb
prohibita, de quo loquitur decretalis Extravaganti «de simonia», cap.^o
ultimo.

| Est | iterum notandum quod circa has species simoniae, quaedam sunt Bad. 247^{rk}
C 185vb
20 poenae quae debentur ex natura ipsius peccati, quaedam vero ex statuto
ecclesiae, ut suspensio, interdictum, degradatio et huiusmodi, de quibus
nihil ad praesens.

Ex natura peccati omni speciei simoniae debetur duplex poena. Una
principaliter, quae est arbitraria, qua fit satisfactio Deo sicut et debetur
25 cuilibet alteri peccato; alia vero adnexa.

Et hoc modo | circa duos modos in prima specie simoniae: ex natura W 202ra
enim peccati absque omni statuto ecclesiae, sicut esset peccatum etiam si

ABCDEHIN'W

2 ecclesiasticae] ecclesiae BCDEHI 3 est] om. N' 4-5 non ... prohibitum] i. m. al.
man. C 4 ante] prohibitum add. sed del. C 7 quisquis] quisque N' quique(?) B
8 provenit] praevenit CEN'W 8 derelinquit] delinquit E 10 in'] secundum add.
sed exp. B 10 praeposituram] praepositur qui B 11 fieri primo] inv. W 11 mo-
nachus] monachis(?) H 13 primo quis] inv. N'W 14 fit] sit B 14 quod] quan-
do I 14 licet] habet W lac. H 16 in] om. E 19 iterum] igitur BCDEHIN'W
20 ex ... peccati] ipsius peccati ex natura N' 20 ipsius] om. C 23 debetur] debet EI
25 cuilibet] om. D 27 peccatum] absque omni statuto ecclesiae, sic esset peccatum
add. N'W

7-8 GRATIANUS, *Decretum*, II, c. I, q. 3, c. 8 (ed. A. FRIEDBERG, I, 414; PL 187,
550B). 14-15 *Op. cit.*, c. I, q. 3, c. 1 (ed. A. FRIEDBERG, I, 411; PL 187, 546A-
B). 17-18 GREGOR. IX, *Decretales*, V, tit. 3, c. 46 (ed. A. FRIEDBERG, II, 767).

ecclesia nihil circa hoc statueret, illis modis est poena adnexa ipsa resignatio eius quod obtentum est per simoniam talem. Et hoc de facto, quia nihil in veritate recepit, ut cum obtinuerit ius praebendae vel monachatus. Unde cum ille de quo loquitur illa decretalis «*Tua nos*», in ingressu suo petivit «*admitti in canonicum et sibi concedi bona sua*, quae ecclesiae voluit adiungere *pro praebenda*», simonia — quae incidit in isto primo ingressu propter bonum spirituale canonicae quod pertinet ad prohibita emere quia simoniacum — necessario est simonia secundum primam speciem eius.

Et potest incidere dupliciter.

Vel pactione interveniente secundum primum eius modum, in quo casu loquitur prima pars decretalis, quae dicit: «*Si aliquis clericus cum conditione vel pactione largiatur aut offerat bona sua, ut | illa postmodum pro praebenda retineat et in canonicum admittatur, huiusmodi oblatio vel receptio fieri non poterit sine vitio simoniae, cum in talibus omnis pactio vel conventio cessare debeat*».

Alio vero modo potest incidere sine pactione, sed solum perversa animorum affectione secundum modum primae speciei simoniae, in quo casu loquitur ultima pars decretalis dictae: «*Licet autem taliter etc.*», ut supra. Unde, si nulla omnino debeat esse simonia, oportet quod cesset pactio et perversa animi intentio, in quo casu loquitur media pars decretalis «*Si vero pure et sine pacto et conditione qualibet offerat, rogans humiliter ut in canonicum admittatur et bona sua sibi retinere liceat pro praebenda, et clerici eiusdem ecclesiae pure consentiant, huiusmodi receptio fieri potest absque scrupulo simonicae pravitatis*». Nota: per hoc quod dicit «*pure*», papa intelligit utramque affectionis rectitudinem, quae si

ABCDEHIN'W

28 nihil] sicut esset peccatum *add. sed exp.* I 29 resignatio] resignativo(?) C 29 est] et *add.* BCDEHI 30 quia] in *add. sed exp.* H 31 monachatus] monachus W 31 illa] *om.* BCDEHIN'W 32 petivit] petiit N'W 33 adiungere] adiunge(?) H 34 canonicae] canonicae B 35 simonia] est *add.* N'W 37 Et] Non B 39 dicit] "Et *add.* N' 39 aliquis] quis BCDEHIN'W 40 illa] *om.* W 41 admittatur] admittatur D 43 cessare debeat] *inv.* BCDEHIN'W 44 pactione] et *add. sed exp.* H 44 perversa] pro verba I 46 dictae] *om.* DH 47 etc.] *iter.* D 47 omnino] debet(?) *add. sed exp.* D 47 debeat] debebit I 48 loquitur] loqui I 49 qualibet] quilibet BCDEHIN'W 50 liceat] licet E 51 eiusdem] eundem H 52 Nota] Adverte quod BCDEHIN'W 53 utramque] utrumque A utrumque H utrumque *sed* in utramque *corr.* D uterque EI utram(?) N' per *add. sed exp.* E

32-33 *Op. cit.*, V, tit. 3, c. 34 (ed. A. FRIEDBERG II, 763). 39-43 *Ibid.* 46-47 *Ibid.* (cf. *supra*, p. 236, 77-83). 49-52 *Ibid.*

deficiat circa factum, simonia realis est, et oporteret | resignare obtentum D 158ra
55 per eam, iuxta | illud quod | notatur < causa > I^a, q. e. I^a, supra cap.^m Bad. 248^{vk}
«*Quicumque*», ubi dicitur «*Hodie sola poenitentia cum resignatione acquisite sufficit cum simonia in anima utrumque gerebatur*». Et hoc H 228vb
est necesse in foro conscientiae, licet in hoc modo simoniae nullus potest ad resignationem cogi, | quia coram ecclesia non potest super ea probatio B 184va
60 haberi. Propter quod talis modus quoad iudicium ecclesiae in foro contentioso non reputatur simonia, reputari autem debet quoad iudicium ecclesiae in foro conscientiae. Unde si intentio simoniaca circa tale factum posset probari, etiam si nulla pactio interveniret, ut simoniacus puniretur committens, ut < causa > I^a, q. e. I^a, «*Reperiuntur*». Unde quod
65 dicit Glossa super decretalis «*Tua nos*», quod «*non sunt simoniaci quantum ad ecclesiam*», verum est | in foro contentioso, in quo non E 181va
iudicatur simoniacus quia non potest probari, sed alias bene iudicat esse peccatum, si sit, et licet sit, occultum. Et secundum hoc debemus dicere quod sola mente talis simonia committitur, propter quam in foro
70 conscientiae debet quis renunciare percepto.

In duobus autem modis alterius speciei simoniae non est plus de ratione peccati quam est de ratione prohibitionis, quia quod in eis est peccatum, hoc procedit ex prohibitione, et per consequens non | debetur W 202^{tb}
ei plus de ratione poenae, quam habet ex prohibitione de ratione peccati.

75 Est igitur | sciendum quod per ecclesiam aliquando aliquid prohibetur C 186ra
tantummodo ne fiat, et tunc factum tenet, ut est prohibitio ne matrimonium celebretur in temporibus ad hoc interdictis, aliquando vero

ABCDEHIN'W

54 realis] *scr. sed* vel mentalis *add. i. m. al. man.* C 54 est] *iter. sed exp.* W 55 et] ut *sed del. et et sub lin. al. man.* D 55 oporteret] oportet CN'W 57 acquisite] acquisite W 57 sufficit cum simonia] *om.* D 57 utrumque] utrumque DIN'W utramque E 58 nullus] nullus(?) N' 59 non ... ea] super ea non potest BCDEHIN'W 60 quod] hoc C 61-62 contentioso ... foro] *om. (hom.)* H 61 non ... simonia] simonia non reputatur BCDEIN'W 61 non] *om.* W 61 autem] aut N' an BEI ante D ante *sed* in autem *corr.* C 61 quoad] primo ad *sed* primo *del. et* quo *i. m. al. man.* C 63 etiam] et W 64 Reperiuntur] Repunitur DI 67 probari] probaret I 67 iudicat] iudicet N' 70 percepto] praecepto E 73 hoc] est *add.* E 73-74 et ... prohibitionem] *om. (hom.)* B 73 debetur] debemus W 74 poenae ... ratione] *om. (hom.)* D 76 factum] fiat *add. sed exp.* N' 77 interdictis] intendens N'

56-57 GRATIANUS, *Decretum*, una cum Glossis, II, c. I, q. 1, c. 2 (ed. Venetiis 1584, p. 651h). 64 Cf. GRATIANUS, *Decretum*, II, c. I, q. 1, c. 7 (ed. A. FRIEDBERG, I, 359; PL 187, 480B-481B). 65-66 GREGOR. IX, *Decretales*, una cum Glossis, V, tit. 3, c. 34 (ed. Romae 1582, 1637f).

prohibet ne possit fieri et sic nec factum tenet, ut est prohibitio ne feratur iudicialis sententia in die feriato.

Primo modo simonia mentalis tantum in secunda specie simoniae est 80 peccatum ex prohibitione, et ideo non oportet in ea nisi satisfacere Deo per poenitentiam et non oportet renuntiare.

Secundo modo peccatum ex prohibitione est simonia non mentalis in prima specie, et ideo factum per eam non tenet, et oportet renuntiare percepto, cum hoc quod oportet agere poenitentiam Deo. 85

Zucc. 375va | Dicendum ergo ad argumentum quod, licet in simonia mentali quae est peccatum ex sola prohibitione ecclesiae, non oportet resignare, tamen ex illa simonia mentali quae est peccatum ex natura facti in illa, oportet resignare | quae per solam simoniam mentalem acceperat. Nunc autem usura etiam mentalis quia comparatur simoniae mentali, quia est 90 Zucc. 375vb simonia ex natura rei eo quod non est | aliquis modus usurae ex prohibitione sicut est modus simoniae, ut patet ex praedictis, idcirco in omni usura mentali etiam oportet restituere receptum, licet non in omni simonia renuntiare, licet restat in aliquo quod dans pro mutuo dat gratis, sicut nihil restabat ad simoniam Giezi, quod ei gratis dedit Naaman 95 vestimenta.

ABCDEHIN'W

78 possit fieri] fiat *sed exp. et possit fieri i. m. man. corr.* A 78 nec] -c *sup. lin. man. corr.* A 78 prohibitio] prohibitionem D 81 ex prohibitionem] exhibitionem E 81-83 et ... prohibitionem] *om. (hom.)* B 81 Deo] de E 83 modo,] prohibetur *add. sed exp.* A 84 prima] secunda *sed exp. et prima i. m. man. corr.* A 84 factum] *i. m. man. corr.* A 84 et?] *sup. lin.* N' 85 cum] dum D 86 Dicendum ... argumentum] Ad argumentum ergo dicendum I 86 mentali] in tali E 87 resignare] quemadmodum et Giezi coactus fuit per Elisaeum reportare *mutatoria vestimentorum (IV Reg., V, 5; supra, p. 239, 57) Naaman. add. sed del.* A 90 quia] *scr. sed vel quae i. m. al. man.* C 93 mentali] *om.* B 94 dans] dictis D 95 quod ei] cui BCDEHIN'W

QUAESTIO 27

UTRUM ILLE QUI RECIPIT DE BONIS ALTERIUS TANTUM
IN QUANTUM ILLE TENETUR EIDEM, TENEATUR AD
RESTITUTIONEM ILLIUS RECEPTI

5 | Circa quartum arguitur quod recipiens de bonis alterius quantum sibi Zucc. 376ra
ille tenetur, ad restitutionem teneatur. Quia, ut dictum est supra per
AUGUSTINUM, «Non dimittitur peccatum, etc.»

Item. Si posset probari quod sic alienum detineret, cogeretur per
ecclesiam ad restitutionem. Et hoc non nisi quia tenetur restituere. Ergo
10 etc.

Contra. Per hoc esset reus in lucro et innocens in damno, nec haberet
unus-|quisque quod suum est. Ergo etc. H 229ra

< SOLUTIO >

| Hic oportet distinguere de modo quo | occupavit iste bona eius qui Bad. 248^{VL}
15 ei obligatus est, et de quibus pro debito sibi vult satisfacere per I 126va
detentionem, ut paulo generalius prosequamur | quaestionem quam B 184vb
fuerit proposita, quoniam talis aut occupavit | bona illa de quibus sibi N' 163vb
vult satisfacere per detentionem, clam aut violenter auferendo, aut
negotia eius gerendo.

20 Si primo modo, tunc ad duo facta illius debemus aspicere, scilicet et ad
bonorum illorum subtractionem et modum subtrahendi, et ad ipsorum
detentionem absque animo restituendi.

| Si vero respiciamus ad ipsam subtractionem et modum subtrahendi, Bad. 248^{VM}
dicunt aliqui quod talis in subtrahendo non peccat, eo quod ille sua
25 iniuriose detinet, et bonum est illi ut subtrahantur et a debito liberetur, et
sic hoc quod iste facit, iuste facit ex parte sui, et | misericorditer ex parte D 158rb

ABCDEHIN'W

2-3 Utrum ... recepti] (cf. *infra*, p. 222, 9-11) 5-6 sibi ille] *inv.* N'W 6 ille tenetur]
inv. C 6 dictum ... supra] supra dictum est C 8 cogeretur] congeretur(?) B
cogetur(?) E 9 non] *i. m. man. corr.* A 11 nec] neque I 12 est] lucro *add. sed*
exp. B 14 de modo] *om.* N' 15 quibus] de *add. sed exp.* B 16 generalius] altius
BCDEHIN'W 17 fuerit] fuerat N'W fuit C 17 proposita] propositae E 20 et]
quod C 22 animo] de *add. sed exp.* N' 22 restituendi] rescindendi C 24 aliqui
quod talis] quod talis aliqui B 25 iniuriose detinet] *inv.* BCDEHIN'W 26 hoc] *om.*
BCDEHIN'W 26 iuste facit] *om.* I

7 AUGUST., *Epist.* 153, c. 6, n. 20 (CSEL 44, 419; PL 33, 662); cf. *supra*, p. 222, 13-14 et
p. 226, 22.

illius, et ideo non iniuriose. Rationem autem peccati non haberet in subtrahendo, nisi iniuriose subtraheret.

Hoc dictum suum videntur confirmare per AUGUSTINUM, qui in Epistola Ad Macedonium comitem, ubi casum huius quaestionis videtur tangere, dicit sic «*Quaeris a me cur officium sacerdotii esse dicamus intervenire pro reis, et nisi obtineamus, offendi*». Et infra: | «*Neutri nostrum placeat quod res non reddatur aliena, neque apud cor meum cui testis est Deus, ausim dicere, sentire, discernere, interveniendum | esse pro aliquo, ut quod scelere abstulit, sceleris impunitate possideat, sed ut remissa iniuria, quod iniuriose abstulerit reddat, si tamen habet quod abstulit, vel aliud unde illud restituat*», et tunc continuo sequitur intentum: «*Non sane quidquid ab invito sumitur, iniuriose aufertur. Nam plerique nec medico volunt reddere honorem suum, nec operario mercedem, nec tamen haec quae ab invitis capiunt, per iniuriam recipiunt quae potius per iniuriam non darentur*».

Bad. 248^{vn} | Sed hoc nullo modo potest stare, quoniam talia bona sic subtracta omnino erant in dominio et possessione illius ante subtractionem, et res ipsius, non autem | aliquo modo erant res ipsius subtrahentis, quamvis ille | pro tanto debitor suus erat. Nunc autem scriptum est in lege Domini «*Non concupisces rem proximi tui*». Si non concupisces, multo | ergo fortius nec subtrahes. Contra divinum mandatum est plane dicto modo illi debitori talia bona tali modo subtrahere. Quare, cum iterum sit de

ABCDEHIN'W

27 Rationem autem] Ratio tua(?) sed in Rationem corr. D 27 autem] a BE om. I 28 iniuriose] se add. H 29 Augustinum] actus sed Augustinum add. i. m. al. man. D 31 videtur tangere] inv. BCDEHIN'W 31 dicit sic] inv. BCDEHIN'W 31 Quaeris] Quare sed in Quaeris corr. B 32 dicamus] dicimus BCDEHIW dicemus N' 32 nisi] ne B 32 offendi] offerendi BCDEHIN'W 32 infra] infallentur(?) H 32-33 infra: "Neutri] in lac. al. man. B 33 Neutri] Neuter BCEIN' Neutrum H Neutra sed in Neutri corr. D 33 nostrum] vestrum CW vestimentum E utrum I neutrum N' neutrum sed del. et nostrum i. m. al. man. D om. H 34 dicere sentire] iter. N'W 35 esse] sup. lin. A 35 ut] om. D 35 possideat] possiderat B 38 Non] Nam N'W 38 quidquid] ab initio add. sed exp. W 39 medico] medio sed in medico corr. al. man. D 40 nec] neque I 40 tamen] cum C 42 quae?] quod BDEHIN'W quod sed quae add. i. m. al. man. C 41 iniuriam] iuriam B 42 nullo ... potest] potest nullo modo N' 43 erant] enim sed exp. et erant i. m. man. corr. A erat E 46 tui.] Si non concupisces rem proximi tui add. sed va- cat superscrips. D 46 Si] Sed I 47 nec] non CD 47 plane] plene N'W 48 subtrahere] subtraherere(?) N'

31-32 *Op. cit.*, c. 1, n. 1 (CSEL 44, 396; PL 33, 653). 33-41 *Op. cit.*, c. 6, n. 22-23 (CSEL 44, 422-423; PL 33, 663). 46 *Exod.*, XX, 17.

lege divina «*Non reddes malum pro malo*», et quia oportet potius omnia mala pati quam malo consentire, quamquam ergo ille iniuriatur isti, et iste iniuriam patitur ab illo in damnis rerum, nullo tamen modo licet isti ea quae sunt ipsius, subtrahere ei, et sic contra legem divinam ei iniuriando, quia patitur ab ipso, et ipsi malum pro malo reddendo.

Sed dices «*Quia ille tenetur isti, factum istud amittit rationem iniuriandi*».

Quod non potest stare, quia si in isto casu amitteret factum tale rationem iniuriandi, consimiliter ergo et in quolibet alio in quo aliquis alteri iniuriatus est, amitteret rationem iniuriandi factum omne | quo iniuriatus satisfactionem per se ipsum iniuriatus expeteret. Quare, cum aliquando satisfactio poenalis requiritur in iniuriante, | posset ergo omnis iniuriam passus propria auctoritate et absque peccato poenalem satisfactionem ab iniuriante expetere. Hoc autem non esset aliud nisi per iustitiam semetipsum vindicare. Liceret ergo quemlibet esse iudicem sui ipsius et in propria iniuria semetipsum vindicare, | quod plane falsum est. Hoc enim nulli licet facere, nisi sit functus publica auctoritate, secundum AUGUSTINUM I° De libero arbitrio. Falsum est ergo similiter quod subtrahere illi dicto modo sua, amittit rationem iniuriandi. Dico ergo quod subtrahens praedicto modo et ad praedictam intentionem bona quae sunt in dominio debitoris, peccat in subtrahendo et iniuriose subtrahit, et facit quod non licet non solum secundum leges humanas, quae sunt propter pacem publicam, sed etiam secundum leges divinas, quae sunt propter iustitiae aequitatem. Perpetuo ergo iste potius debet carere debito suo, quam sic ipsum recuperare, quia, si vellet poenitere in hoc casu, oporteret restituere ablatum et detentum, et etiam si huiusmodi ablatio contra eum in iudicio posset probari, pro ea publice puniretur et ad restitutionem faciendam compelleretur. Licet enim detentio quantum

ABCDEHIN'W

49 potius] i. m. man. corr. A 50 ergo] igitur N'W 52 ea] om. D 54 amittit] amittat sed in amittit corr. D 56 si] om. B sup. lin. D 57 ergo] om. E 57 aliquis] quis BCDEHIN'W 58 iniuriatus] iniuriatur N'W 58 est] om. N'W 58 factum] om. I 59 iniuriatus¹] est add. DEH 59 iniuriatus²] om. N'W 60 in] om. E 66 I°] II° N'W 66 ergo] igitur N'W 66 similiter] om. BCDEHIN'W 68 praedicto modo] inv. BCDEHIN'W 69 quae sunt] inv. D 72 ergo] igitur N' 73-87 quia ... positivo] i. m. inf. man. corr. A 74 oporteret] oportet D 74 detentum et] om. (hom.) I 74 et²] i. m. man. corr. A 76 compelleretur] compelletur E 76 detentio] detento B

49 *I Petr.*, III, 9. 65-66 AUGUST., *De lib. arb.*, I, c. 5, n. 13 (CC lat. 29, 218; CSEL 74, 13; PL 32, 1228).

- W 202vb est ex se, non esset iniuriosa, propter actum tamen iniuriosum praecedentem fit quod numquam potest esse iustus | detentor, eo quod numquam possessionem legitimam est adeptus.
- Bad. 249ro | Aliqui tamen dicunt quod in isto casu subtractio non est mala nisi quia prohibita a iure positivo, nec propter aliud, si super hoc convinceretur, a iudice puniretur, et ideo posset | in isto casu sic subtractum | de iure naturali in foro conscientiae retinere. | Sed quantum est de iure positivo, contra quod non debet aliquid attentare, sic subtractum restituere tenetur. Et sic in isto casu nullo modo potest retineri sic subtractum, ad hoc enim quod posset simpliciter licite retineri, oporteret quod hoc esset licitum non solum de iure naturali, sed etiam positivo. Et debemus exponere AUGUSTINUM, immo intelligere in eo quod dicit «*Non iniuriose aufertur*, | *neque per iniuriam accipitur*», ut iam infra dicitur.
- E 182ra | Si vero talis occupavit bona debitoris, negotia eius gerendo super huicmodi bona, hoc contingit dupliciter, vel ex illius commissione vel absque eius commissione.
- Bad. 249^{rp} | Si secundo modo, puta si quis committat isti aliqua de bonis illius et det illi, in hoc casu dicunt aliqui quod licet eum detinere et non illi deferre, quia non iniuriose res devenit ad ipsum nec iniuriose detinet, si in aliquo modo, iuxta dictum AUGUSTINI «*non iniuriose auferri*» posset, quia semper esset maior violentia in auferendo quam in detinendo.
- Bad. 249^{rq} | Sed hoc non potest stare, quoniam fides tenenda est ei a quo nobis aliquid committitur, ut impleamus illud quod ei promissimus. Quamquam

ABCDEHIN'W

77 est] *om.* N'W 77 non esset] *inv.* N'W 77 tamen] *om.* B 77-78 praecedentem] praecantem(?) *sed in praecedentem corr. al. man.* C 81 si] *sup. lin.* D 82-83 de iure naturali] *i. m. man. corr.* (cf. *supra*, p. XLII) A 82 iure] iuris(?) I 83 Sed] in *add.* N' 83 iure] iuris I 84 positivo,] cui tenetur oboedire *add. sed exp.* A 84 aliquid] aliquis BCDEHIN'W 84 restituere] *scr. sed -re iter. i. m. al. man.* C 85 isto] modo *add. sed exp.* E 86 oporteret] oportet D 87 non] nisi N' 87 iure] iuris I 88 in] *om.* B 89 iniuriam] iniuriosam *sed in iniuriam corr.* N' 89 infra] *om.* BCDEHIN'W 90 vero talis] *inv.* B 90 bona debitoris] *inv.* N'W 93 secundo] primo BEHI primo *sed in secundo corr.* D primo *sed vel secundo add. i. m. al. man.* C 93 si] quod BCDEHIN'W 93 quis] aliquis BCDEHIN'W 93 committat] committit N' 93 isti] illi N'W 94 detinere] *iter.* W 95 deferre] differre B detrahare i. m. al. man. E 95 non] nec W 95 detinet] decet N' 95 si] *scr. sed vel sive i. m. al. man.* C sit I et sancti(?) N' 95-96 si in] sive *sed del.* et si in *i. m. al. man.* D 96 auferri] *conf.* C 96 auferri posset] *inv.* BCDEHIN'W 99 illud] id N'W

88-89 Id., *Epist.* 153, c. 6, n. 23 (CSEL 44, 422; PL 33, 663); cf. *supra*, p. 246, 38-41; cf. *infra*, p. 251, 54-(252), 72. 96 *Ibid.*

- 00 ergo iniuriose non detineret habendo aspectum ad illum cui deberet restituere commissum, iniuriose tamen | detinet habendo aspectum | ad illum qui commisit. Et ideo dico quod in isto casu non licet eum dicta bona detinere, nec proprie in hoc gerit | negotiam debitoris, sed commissoris.
- 5 Si vero gerat proprie negotia eius ex illius commissione, per quam ad manus eius deveniant bona ipsius, puta si sit administrator | bonorum temporalium ipsius, in hoc casu patet quia iste non iniuriose occupavit bona illius ab initio, nec in detinendo alicui ex hoc iniuriatur nisi illi. In hoc ergo casu habet locum quaestio utrum sic recipiens bona illius possit ea sine peccato detinere, et hoc supposito quod ille non vult ullo modo debitum reddere, aut quia forte ignorat se debere aut aliqua alia ex causa, supposito etiam quod talis sit, a quo nullo modo per publicam iustitiam debitum suum posset obtinere.
- 15 Et dicunt aliqui quod etiam in isto casu non posset detinere, tum quia nullus debet esse iudex suus, tum quia iste assumendo administrationem promisit illi fidem servare bona recepta ei restituendo. Quod non faceret si aliquid propria auctoritate detineret.
- 20 Si ita esset, esset illicitum sic huiusmodi bona detinere. Sed si quis inspiciat naturam rei, non inveniet aliquam rationem iniuriae in hoc facto posse contingere, nec ex hoc quod non intervenit consensus debitoris: si enim interveniret, et de consensu eius detineret, patet quod simpliciter liceret. Sed quod hoc non ponat per se rationem iniuriae in tali facto, patet ex hoc quia si auctoritate publicae iustitiae detineret etiam debitore invito, non detineret iniuriose.
- 25 Sed dices quod «publica auctoritas tollit iniuriae rationem». | Quod non potest poni, quoniam publica auctoritas non est instituta per se nisi

C 186va
I 126vb

B 185rb

H 229va

W 203ra

ABCDEHIN'W

00 non] *om.* BEHI *sup. lin. al. man.* D *i. m.* C 00 cui] an N' 00 deberet] debet E 00 commissum] coniunctum B 6 administrator] administrato *sed in administrator corr. al. man.* D administratio E 7 quia] *i. m. al. man.* D quod EN'W 7 iste] ille N'W *om.* C 7 occupavit] occupant E 8 illius] in hoc casu *add.* B 8 ab initio] *i. m. man. corr.* A 8 nec] neque I 8 ex ... iniuriatur] iniuriatur ex hoc BCDEHIN'W 9 locum quaestio] *inv.* BCDEHIN'W 10 et] in *add.* E in *add. sed del.* D 10 ullo] *lac. sed ullo i. m. al. man.* D 11 aut] *i. m.* B 11 debere] habere N' 11 aliqua] aliqui qua B 12 etiam] et N' 12 sit] fit W 13 posset] possit BCDEHIN'W 14 etiam] *om.* B 14 non] *om.* B 15 iudex suus] *inv.* BCDEHIW 15 iste] ille BI 16 ei] ea N' 18 esset¹] et *add. sed exp.* A 18 illicitum] il- *sup. lin. al. man.* N' 18 Sed] *i. m. man. corr.* A 20 nec] neque I nisi N'W 21 debitoris] debitans *sed debitoris i. m. al. man.* E 21 et] *om.* D 23 quia] quod BCDEHIN'W 24 debitor] *om.* B *i. m.* C 24 detineret] detinet E 25 auctoritas] auctoritate W 26 quoniam] quia C 26 auctoritas] *iter.* N'

Zucc. 376vb ad iniurias repellendas, et <ut> per hoc publicam pacem conservet, secundum AUGUSTINUM I^o De li-|bero arbitrio. Unde, ut dicit ibidem, «non omnia vindicanda assumpsit, sed solum ea quae satis sunt consiliandae paci hominibus imperitis». Unde, si omnes essemus sapientes et iusti, non indigeremus fortitudine publicae iustitiae, et tamen constat quod esset commutatio hominum inter se et servaretur iustitia inter eos. Illud ergo sine quo habet esse iustitia, et non est nisi ad iniustitias repellendas, illud non facit quod actio de se iniusta fiat iusta, sed potius ne in ea depereat iustitia, et succedat iniustitia. Quare, si iustum sit illud debitum detinere non consentiente debitore, superveniente auctoritate publica compellente solum ne disturbetur iustitia, illud debitum detinere, etiam non consentiente debitore, | et quod minus est, etiam non dissentiente eo, qui omnino ignorat factum illud, adhuc non erit iniustitia, sed mera iustitia. Unde in hoc casu requirente iustitia naturali, ut puto licitum est quemlibet esse | iudicem in sua causa teste fide et bona conscientia. Nec est simile in aliis casibus in quibus debitori aliquid oporteret | auferri, quod omnino non licet, ut dictum est.

Quod autem dicitur, quod «recipiendo administrationem promisit quod bona fide ei sua recepta restitueret», | dicendum quod verum est. Quae iuste debent | esse sua, quale non est illud in quo est debitor alterius. Unde in illa generali obligatione non excluditur quin possit detinere sibi debita, ut dictum est, sed, si specialiter obligasset eum sub hac forma: «Tu restitues mihi omnia recepta absque omnis debiti solutione», dico quod in isto casu non posset detinere, non propter

ABCDEHIN'W

27 et] ut BHN'W 33 ergo] i. m. man. corr. A 33 quo] sup. lin. al. man. E 34 potius] nemi add. sed exp. et del. C 35 ne] non sed exp. et ne i. m. man. corr. A 35 ne in] veni B nemi EI 35 iustum] iniustum N' 35-36 illud debitum] inv. E 39 dissentiente] dissentiente sed in dissentiente corr. E dissentitate BD 39 eo] ea BE 40 requirente] requirende sed -te sup. lin. al. man. E 41 |] (Cf. R. MACKEN, *Les corrections d'Henri de Gand à ses Quodlibets*, Planche VI). 43 quod] quia BCDEHI 43 licet] valet sed exp. et del. et licet sup. lin. C 44 promisit] protassit(?) E 45 ei] om. C 46 Quae] Quod B 46 non] iter. E 47 Unde] nisi add. sed exp. H 48 detinere sibi] inv. C 48 est] si add. sed exp. N' 49 restitues] restituet sed in restitues corr. al. man. I 49 mihi] iter. sed exp. I 49 omnia recepta] inv. I 49 debiti] recepti W

28 Cf. Id., *De lib. arb.*, I, c. 5, n. 12 (CC lat. 29, 218; CSEL 74, 13; PL 32, 1227). 29-30 *Op. cit.*, I, c. 5, n. 13 (CC lat. 29, 218; CSEL 74, 13; PL 32, 1228). 43 Cf. *supra*, p. 246, 42-(247), 53. 44-45 Cf. *supra*, 249, 15-16. 48 Cf. *supra*, p. 248, 98-(249), 13.

actum detinendi in se, sed propter specialem obligationem. Dico ergo quod in isto | casu ultimo non est necesse receptum restituere, sed potest licite retineri. H 229vb

Et | ad intellectum dicti AUGUSTINI, sciendum quod aliquis potest aliquid auferre ab aliquo invito dupliciter: vel vere, ut in casu primo

ABCDEHIN'W

51 -(p. 253,) 81 Dico ... praedictis.] Sed quid est dicendum? In primo casu praetacto, cum quis abstulit debitori quantum debet post subtractionem iniuriosam, detinet iniuriose. Et patet secundum iam dicta quod quantum est ex parte detentionis, secundum se nulla est iniuria, si ergo sit in detentione iniuria, hoc est propter actum subtractionis iniuriosum praecedentem.

Et dicunt aliqui quod hoc verum est, et quod in isto casu non licet detinere. Sed si ita esset, falsum est dictum Augustini praescriptum: 'Neque iniuriose aufertur, neque per iniuriam accipitur' (AUGUST., *Epist.* 153, c. 6, n. 23 (CSEL 44,422; PL 33,663); cf. *etiam supra*, p. 246, 38-41.). quod procul dubio verum est. Non est enim iniuriosa detentio. et licet secundum praedictum modum iniuriosa ablatio, neque potest iniuria ablationis redundare in iniuriam detentionis, quia coniunctio eorum accidentaliter est, dico ego ad quaestionem quod in (tali add. sed del. et exp.) casu non est necesse acceptum de bonis debitoris restituere, sed licite et absque peccato potest ipsum detinere, sed debet de iniuriosa ablatione poenitere. Et haec fuit procul dubio intentio Augustini in dicta epistola.

Verumtamen ad intellectum eius quod dicit 'Neque iniuriose aufertur neque per iniuriam accipitur' (*Ibid.*), sciendum quod iniuriose auferri vel accipi per iniuriam potest aliquid dupliciter: vel ex parte actus accipiendi tantum, vel ex parte actus et rei acceptae simul. Ut iniuria intelligatur contingere ratione ipsius actus secundum se, vel ut terminatur in obiectum. Primo modo accipit per iniuriam et iniuriose aufert rem quae est in dominio alterius, qui accipit et aufert eo invito si sciret illud. Non autem secundo modo quando ille cui aufertur in tantum tenetur ei a quo aufertur, maxime cum alio modo ab illo non possit debitum obtinere. Et hoc modo intelligi debet dictum Augustini.

Quod ergo arguitur primo in contrarium: 'Non dimittitur peccatum nisi restituatur ablatum', (Cf. *supra*, p. 245, 5-7) verum est quando peccatum oritur ex actu auferendi, ut terminatur in obiectum, et ratione obiecti in quo nullum ius debet habere secundum regulas iustitiae naturalis ipse auferens. Et in hoc casu loquitur Augustinus cum illud dicit, ut patet inspicienti; quando vero oritur peccatum ex parte ipsius actus secundum se et modi accipiendi, non est verum, immo bene dimittitur peccatum sine restitutione quia nulla est iniuria in detinendo, ut dictum est.

Ad secundum, quod 'si posset probari, teneretur ad restitutionem', (Cf. *supra*, p. 245, 8-10) dicendum quod verum est, sed hoc non propter factum ut terminatur in obiectum, sed propter modum facti secundum se, et propter ordinem iuris positivi quo spoliatus debet restitui in (de- add. sed exp.) testationem facti, priusquam audiat pars adversa super iure suo quod habuit in re detenta. Quod si posset probari, redderetur ei quod suum est, propter quod de iustitia naturae licitum est in dicto casu ipsum simpliciter tenere, ut dictum est, et super hoc fundatur argumentum in oppositum. add. sed va- cat superscripts. et Dico ... praedictis i. m. man. corr. A (cf. R. MACKEN, *Les corrections d'Henri de Gand à ses Quodlibets*, p. 19-20, example 17) 52 potest] om. BCDEHIN'W 55 ut] om. C 55 primo] est add. D

C 186vb

posito, in quo, ut dictum est, qui sic recepit, ad restitutionem ablati tenetur, quia illius | numquam fuit verus et legitimus possessor, vel interpretative, ut in hoc casu ultimo, in quo sic detinens ab initio fuit verus possessor quia de domini voluntate. Sed cum habet voluntatem detinendi et non restituendi de bonis domini tantum quantum ei tenetur dominus, iam interpretative iste aufert et sumit ab invito, quod restituere non proponit. Unde, quia alias erat verus possessor, si dominus conquereretur de illo et ageret contra ipsum ad restitutionem detenti, si ille exciperet contra ipsum quod in tanto tenetur ei et offerat se hoc statim probaturum, et probet, non cogetur restituere. Quare, etsi non posset probare, et tunc restituere cogeretur, hoc contingit, non quia deficiat ei ius de non restituendo, sed quia deficit probatio de debito. Propter quod, si ad restitutionem non ageretur, iuste coram Deo posset illud detinere, nec peccaret sic detinendo, ac ab invito sic interpretative auferendo, nisi specialiter ab initio eum ad hoc expresse obligasset, vel etiam implicite secundum iam dicta, et de ablatione ab invito. | Isto secundo modo intelligendum est dictum AUGUSTINI.

Zucc. 377ra

< AD ARGUMENTA >

Bad. 249^{vs}

| Per haec patent obiecta.

W 203rb

Cum enim arguitur primo «non | dimittitur peccatum, etc.», verum est

Zucc. 377rb

de ablato per iniuriam primo modo, non secundo | modo, propter causam praedictam.

ABCDEHIN'W

56 ut] sup. lin. W 56 ablati] ablative sed in ablati corr. H 56-57 ablati tenetur] tenetur ablati sed signis inversionis inv. A 57 verus] vertus sed in verus corr. W 59 domini] in add. B 60 domini] om. B 60 tantum] quando H 61 interpretative] interpretatem B 61 invito] initio N'W initio sed invito i. m. al. man. E 62-63 conquereretur] conqueretur BDI 63 ageret] agere A 63-64 ad ... ipsum] om. (hom.) B 64 ipsum] ad restitutionem detenti add. sed del. et exp. C 64 in] om. D 64 in ... statim] om. H 64 et] hoc add. ABCDEHIN'W 64 hoc] haec E 64 statim] est add. H 65 et] sup. lin. B 65 probet] pro hoc B 65 etsi] si CDHN'W 66 cogeretur] teneretur C 67 restituendo] restituenda BDE 68 si] etsi W 68 illud] id CDEIN' 69 nec] neque I 69 ac] scr. sed del. D 69 invito] initio CDEHI 69 sic] si E 71 ab invito] om. E 71 ab] initio add. sed exp. I 71 secundo] primo CEHI 72 est] om. E 74 patent] ad add. E 76 per] iter. C 76 modo²] tertio B

56 Cf. supra, p. 248, 90-(249),17. 71 Cf. supra, p. 251, 54-67. 75 AUGUST., Epist. 153, c. 6, n. 20 (CSEL 44, 419; PL 33, 662); cf. etiam supra, p. 245, 7.

| Ad secundum, quod «si posset probari, cogeretur ad restitutionem, Bad. 249^{vt} etc.», verum est in ablatione primo modo, non autem secundo modo, ut patet ex praedictis.

QUAESTIO 28

UTRUM, PERSONIS ECCLESIASTICIS MALE DISPENSANTIBUS

BONA QUAE HABENT DE TESTAMENTIS, PRINCEPS AD

IPSOS COGENDOS UT BENE ILLA DISPENSANT, POSSIT

5

INICERE MANUS IN BONA ILLORUM

| Sequuntur quaestiones pertinentes ad hominem secundum diversos status hominum. Et erant quaedam pertinentia ad hominem existentem in statu praelationis; quaedam vero ad hominem existentem in statu peccati. Et circa primum erat unum pertinens ad praelatum saecularem: 10 utrum, personis ecclesiasticis male dispensantibus bona quae habent de testamentis, princeps ad ipsos cogendos ut bene illa dispensent, possit inicere manus in bona illorum; alia vero duo erant pertinentia ad praelatum ecclesiasticum.

Circa primum arguitur quod sic, quia propter delictum posset mittere

15 manus in personas eorum, quae magis sunt quam eorum res. |

B 185vb

Contra. Tunc | mitteret falcem in messem alienam.

I 127ra

< SOLUTIO >

| Et est dicendum breviter ad hoc, quod re vera ecclesia bona temporalia Bad. 249^{vv} habet a principibus et subiectis eorum, | et quoad proprietatem et quoad A 186vb

ABCDEHIN'W

78 secundum] argumentum H dicendum add. N'W 78 cogeretur] cogentur N'W 80 praedictis] dictis W 2-5 Utrum ... illorum] (Cf. infra, lin. 10-12) 6 hominem] homines I 7 hominum] om. E 8 quaedam] quidam E 9 Et] om. B 9 primum erat] om. N' 9 erat] om. W 10 personis] personae B 11 ipsos] istos E 11 dispensent] dispensant sed in dispensent corr. I 12 inicere] mittere BCDEHIN'W 12 in] om. B 12 ad] peccatum add. sed exp. I 13 ecclesiasticum] ecclesiasticam C 14 Circa] Ad I 16 falcem] falsem DEN'W 16 messem] messam sed in messem corr. I 16 alienam] om. N' 18 Et ... hoc] Ad hoc est dicendum breviter I 18 breviter ad hoc] ad hoc breviter W

79-80 Cf. supra, p. 245, 8-9. 80-81 Cf. supra, p. 251, 54-(252),72 16 Deut. XXIII, 25.

possessionem, quamquam in dispensatione eorum praelatus ecclesiasticus habeat superiorem iurisdictionem, ut supra determinatum est. Nunc autem principes in dotando ecclesiam in bonis suis temporalibus, sicut libere ea dant, possunt et partem domini in eis retinere. Et pro quanto retinent in eis potestatem, | debent coram principe de illis reddere rationem, ut patet in bonis quae | ecclesia tenet in feodum a principibus. Et si quoad illa bona non faciat ecclesia principi quod tenetur, | potest manus ponere in illa. Et non in alia in quibus potestatem nullam sibi retinuit, neque occasione aliarum rerum, aut actionum sive causarum | in pertinentibus ad bona in quibus obligata est ecclesia principibus, potest princeps inicere manus in bona ecclesiae illa vel alia, quia in causis ecclesiae aliis quam quae tangunt rem feudalem aut aliquo alio modo obligatam principi, nullo modo se debent principes intromittere, ut clamant infinita iura canonica et civilia.

Propter quod dico quod in tali casu circa malam dispensationem testamentorum aut quaecumque huiusmodi, nullo modo debet se princeps intromittere manus iniciendo in bona virorum ecclesiasticorum, sed insolentia eorum in talibus debet corrigi per suos superiores, ad quos principes sive quicumque alii possunt deferre contra illos pro mala eorum dispensatione conquestionem aut denuntiationem, si eis | placuerit. Secundum hoc ergo concedenda est ratio ad istam partem.

< AD ARGUMENTUM >

Bad. 249^{vx}
C 187ra | Ad argumentum in oppositum | quod «princeps potest mittere manus in personas eorum», dicendum quod non est verum propria auctoritate,

ABCDEHIN'W

20 possessionem] possessorem W 20 quamquam] ergo add. W 21 est] om. I
22 principes] princeps EI princeps sed in principis corr. al. man. C principis sed in principis
corr. D 22 in'] et E 22 ecclesiam] iter. N' 22 suis] om. C 23 possunt] i. m.
al. man. E 23 et] om. D 23 partem] i. m. al. man. D 25 feodum] feodo W
26 illa] illam N' 27 Et] Unde sed exp. et Et sup. lin. al. man. D 28 neque] nec I
in E 28 actionum] actiones N' 30 inicere] mittere BCDEHIN'W 30 illa] i.
m. D 30 alia] illa BCDEHIN'W 31 alio] om. W 32 obligatam] obligatum BDEHI
obligantur C 32 obligatam ... modo] i. m. al. man. C 32 principes] princeps(?) sed
in principis corr. al. man. D 33 infinita] infunda E 33 civilia] civilis D 34 ma-
lam] dispositionem add. sed exp. I 37 insolentia] in solentia N'W in scientia E
37 debet corrigi] inv. BCDEHIN'W 38 principes] princeps D 38 sive] immo W
38 deferre] differre EN' 38 illos] eos N'W 40 placuerit] placuit DN'W 40 er-
go] igitur N'W 42 potest] habet W 43 eorum] om. N'W

21 Cf. supra, p. 215, 29-(p. 216, 56. 42-43 Cf. supra, p. 253, 14-15.

nisi fuerint degradatae prius per ecclesiam. Si alias quandoque manus possunt mittere in eos, hoc non est nisi de mandato et auctoritate ecclesiae, et tali modo consimiliter bene possent mittere manus in bona ipsorum.

QUAESTIO 29

UTRUM SACERDOS DEBEAT CORRIPERE SUBDITOS SUOS FACTO

| Sequuntur duae quaestiones pertinentes ad praelatos ecclesiasticos. Quarum prima pertinet ad actum corripiendi specialiter: utrum sacerdos debeat corripere subditos suos facto; secunda vero pertinet ad diversos actus ecclesiasticos generaliter: utrum praedicans, baptizans, et alios actus ecclesiasticos exercens in peccato mortali occulto, peccet mortaliter.

Circa primum arguitur quod sic, quia Heli filios suos corripuit verbo, et tamen | propter defectum correctionis eorum percussit eum Deus. Praeter illam quae est verbo, non | restat nisi illa quae est facto. Ergo percussus est quia in illa defecit. Hoc non esset nisi ad illam teneretur. Ergo etc.

Contra. Talis correctio non fit nisi per iurisdictionem quam sacerdos simplex non habet.

< SOLUTIO >

| Dicendum ad hoc quod factum quo quis corripitur, multipliciter potest esse, scilicet factum boni exempli, vel factum subtractionis illorum a quibus habet quis | occasionem peccati, vel factum percuss-ionis, aut vinculationis seu incarcerationis.

Loquendo de facto boni exempli, illo debet summe corripere subditos, et similiter facto quo subtrahit eis occasionem delinquendi, et quod praebet eis occasionem desistendi.

ABCDEHIN'W

44 fuerint] fiunt H om. D 44 degradatae] degrade(?) D 45 possunt] potest E
46 bene] om. D 46 mittere] om. BCDEHIN'W 47 ipsorum] mittere add. al. man.
D ponere add. N'W 2 Utrum ... facto] (cf. infra, lin. 4-5) 2 duae] om. N'
5 debeat] debebat I 5 pertinet] pertineat sed in pertinet corr. D 9 Circa] Ad I
10 et] et per add. D 10 tamen] cum BD 10 Deus] i. m. man. corr. A 12 defecit]
deficit N' 17 Dicendum ad hoc] Ad hoc dicendum I 19 vel] sup. lin. al. man. D
19 habet] om. I 20 incarcerationis] incarnationis BEH 21 corripere] corrigere
BCDEHIN'W 22 occasionem] delinquendi et quod praebet eis occasionem add. N'

Si vero loquatur de facto percussione, hoc nullo modo pertinet ad viros ecclesiasticos, iuxta regulam APOSTOLI qua dicit quod «oportet 25 episcopum esse non percussorem».

Si vero loquatur de facto vinculationis vel incarcerationis, hoc non licet nisi habentibus superiorem iurisdictionem, quam non habent sacerdotes curati, et ideo ipsis nullo modo licet hoc, sed tantum sacerdotibus superioribus, et debent tali facto corripere rebelles maleficos, maxime 30 cum incorrigibiles sunt.

< AD ARGUMENTUM >

Bad. 250^z Ad primum de Heli, quod «percussus est a Domino quia non corripuit eos facto», bene verum est, et forte etiam quia non corripuit verbo ut debuit, sed facto vinculationis vel incarcerationis corripere eos non 35 debuit nec potuit nisi iurisdictionem super eos habendo, aut quia pater eorum carnalis erat aut spiritualis, quia summus | sacerdos in lege erat. |

E 182vb
H 230rb

QUAESTIO 30

UTRUM PRAEDICANS, BAPTIZANS, ET ALIOS ACTUS ECCLESIASTICOS
EXERCENS IN PECCATO MORTALI OCCULTO,
PECCET MORTALITER

Zucc. 378va Circa secundum arguitur quod omnis sacerdos in mortali peccato, 5 licet occulte, praedicans, baptizans et cetera ecclesiastica agens, peccat mortaliter, quia contemnit officium quod exercet, sese non emendando.

ABCDEHIN'W

24 de facto] *om. sed locutionis similiter(?) i. m. al. man. E* 26 non] *om. H* 29 et ... hoc] *om. H* 33 quod] *om. N'W de add. E* 33 corripuit] *eo facto add. I* 34 facto] factos *sed in facto corr. N'* 34 ut] *nec E nec sed exp. et ut i. m. al. man. D* 35 incarcerationis] incarnationis EH incarnationis *sed in incarcerationis corr. D in B* 36 nec] *neque I* 37 erat] *et sic ad illud add. W* 2-4 Utrum ... mortaliter] (cf. *supra*, p. 255, 6-8) 6 occulte] occulto H 6 peccat] peccet BCDEHIN'W 6-7 peccat mortaliter] *inv. BCDEHIN'W* 7 quia] *iter. W talis add. sed del. W* 7 contemnit officium] *inv. W* 7 officium] dictum *add. sup. lin. W*

25-26 I Tim. III, 2-3. 33-34 Cf. *supra*, p. 255, 9-13.

Contra. Dans eleemosynam non peccat existens in mortali, quia est bonum opus ex genere, ergo similiter nec illas actiones exercens, quia | ex A 187ra 10 genere bonae sunt.

< SOLUTIO >

| Dicendum ad hoc quod, quandocumque aliquis actus bonus est et Bad. 250ra meritorius ex genere suo, numquam habet esse malus, neque agens ipsum, nisi ex aliqua circumstantia hoc contingat. Et in proposito 15 quaestio est restricta ad determinatam circumstantiam, quae est peccatum mortale in ipso agente. Unde quaestio | non quaerit aliud quam D 159rb utrum mortale peccatum in agente tales actiones sit talis circumstantia in agentes eas, quod omnes sint sibi mortales.

Quare, cum secundum AUGUSTINUM I^o De libero arbitrio: «clarum 20 est nihil aliud quam libidinem in toto maleficiendi genere dominari», nec ob aliud malefacta mala esse, nisi quia libidine, id est improba cupiditate fiunt, ad videndum ergo intentum propositae quaestionis, oportet videre, quid peccatum mortale existens in voluntate faciat ut huiusmodi actus fiant improba cupiditate. Cupiditas autem improba non est in actione, 25 nisi quia actio procedit ex amore implendi pravum desiderium. Ipsa enim «cupiditas nihil aliud est quam talis amor, sicut caritas est amor implendi bonum desiderium», ut dicit AUGUSTINUS super Psalmum.

Ex tali autem amore cupiditatis potest actio prava procedere dupliciter: per se, quae est ad prosequendum illud quod desideratur, sicut C 187rb

ABCDEHIN'W

9 bonum] unum B 9 nec] *neque I* 9 illas] alias BCDEHIN'W 9 quia] quae BCDEHIN'W 10 bonae] bonorum DEN'W 12 Dicendum ad hoc] Ad hoc dicendum I 12 Dicendum] autem *add. sed exp. D* 14 nisi] *licet sed exp. et nisi i. m. man. corr. A* 15 quaestio] quae I 15 determinatam circumstantiam] *inv. E* 16 Unde] quando *add. sed exp. E* 16 quaestio] non *add. D* 17-18 tales ... agentes] *om. (hom.?) H i. m. al. man. E* 18 agentes] agente BCDEIN'W 18 sint] *om. B* 19 secundum] Gregorium *add. sed exp. C* 20 dominari] damnari ABCDEHIN'W 22 propositae quaestionis] *inv. BCDEHIN'W* 23 quid] quod H 23 actus] in *add. sed exp. H* 24 actione] electione C *scr. sed electione i. m. al. man. W* 25 procedit] et *add. sed exp. D a add. sed exp. N'* 25 ex] *i. m. al. man. D* 25 desiderium] de- lac. -ium H 25 implendi] cupiendi H 27 dicit] dicitur ab I 27 Augustinus] ibidem *add. W* 28 tali autem] talia B talia *sed in tali autem corr. al. man. D* 28 cupiditatis] cupiditas N' cupiditas *sed in cupiditatis corr. al. man. W* 29 desideratur] desiderantur B

19-20 AUGUST., *De lib. arb.*, I, c. 3, n. 8 (CC lat. 29,215; CSEL 74, 8-9; PL 32, 1225). 26-27 ID., *Enarr. in Ps.*, Ps. 31 (CC lat. 38, p. 228, n. 5, l. 30-32; PL 36, 260).

W 203^{hb}
I 127rb
B 186rb
Bad. 250rb
N° 164vb
Zucc. 378va

procedunt actus fornicandi et adulterandi; vel per accidens, sicut procedit actus occidendi quando adulter occidit | maritum adulterae ut sine metu ea utatur, | dicente AUGUSTINO I° De libero arbitrio: «*mali, ut his fruendis cum securitate incubent, remove impedimenta conantur | et propterea facinorosam sceleratamque vitam gerunt*». | Unde et secundum hoc | sumuntur duae radices peccatorum: «*Timor male humilians, et amor male inflammans*», ut dicit su- | per Psalmum.

Si ergo existens in mortali illos actus exercendo mortaliter peccet, et hoc propter circumstantiam mortalis peccati quod habet in se, hoc non est nisi quia incutit ei talem amorem cupiditatis aut timorem ex tali amore procedentem. «*Radix enim timoris non est nisi amor*», secundum AUGUSTINUM 83 quaestio n. Ex tali autem amore non possent procedere per peccatum mortale existens in voluntate, nisi fiant ex desiderio per illos actus acquirendi ea per quae voluntas promovetur in explendum actum peccati quem habet in voluntate, ut puta acquirendi pecuniam per quam exerceat suam libidinem carnalem, aut aliquid huiusmodi. Similiter neque ex illo timore, nisi per hos actus fugere intenderet impedimenta prohibentia prosecutionem illius libidinis, puta, ut non amittat favorem vel honorem, aut redditus, aut aliquid huiusmodi.

H 230va

Sed contingit ipsum propter neutrum istorum moveri ad exercendum istos actus, puta quia incumbit officio | suo quod non vult praetermitti, neque ut inde lucretur commodum temporale neque fugiat aliud incom-

ABCDEHIN'W

30 et] *sup. lin. al. man.* D 30 adulterandi] adulterandum D 31 ut] et H 33 securitate] *conf.* E 33 incubent] incumbent BCDEHI incumberent N'W 33 impedimenta] *i. m. al. man.* D 33 conantur] *in. lac. al. man. C lac. -nantur* H canantur BI sanantur E iniuriantur N° *conf.* W 34 facinorosam] facinoros(?) E 34 facinorosam sceleratamque] *-am-sceleratamque in lac. al. man. C* 34 sceleratamque] sceleratam quae *in lac. al. man.* E scelenamque(?) H acceleratamque I celeratam quae celeratamque *sed in sceleratamque corr. al. man. W lac. -que* D quantumque *add. sed exp. C* 35 hoc] sumitur *add. sed exp. H* 35 radices] iudices EN° 38 se] *lac. H* 38 non est] *inv. E* 39 incutit] incurrit BDEHIN'W incurrit *sed vel incutit add. i. m. al. man. C* 39 ei] *scr. sed exp. C* 41 83 quaestio n.] *om. DI i. m. B* 41 quaestio n.] *om. E* 42 in] *i. m. man. corr. A* 43 actus] acquisitos *add. sed del. C* 43 per quae] quae per *sed signis inversionis inv. E* inv. B 44 ut] *i. m. al. man. D* 45 exerceat] exercet N° 45 huiusmodi] huius I 46 hos] alios E 47 prosecutionem] persecutionem BCEHIN'W a persecutione D 48 vel] aut *sed exp. et vel i. m. B* 50 istos] ipsos N° 51 ut] et I 51 commodum] mortale *add. sed exp. B*

32-34 Id., *De lib. arb.*, I, c. 4, n. 10 (CC lat. 29, 217; CSEL 74, 11; PL 32, 1226-1227). 35-36 Id., *Enarr. in Ps.*, Ps. 79 (CC lat. 39, p. 1118, n. 13, l. 55-56 et 65-66; PL 36, 1027 (n. 17)). 40 Id., *De div. quaest.* 83, q. 36, c. 1 (CC lat. 44A, 54-55; PL 40, 25).

modum, quam quod redargui posset ex defectu, vel etiam ut quadam pietate naturali vellet subditis suis bonum, vel quibuscumque exercet huiusmodi actiones, sicut vult bonum pauperi cui det eleemosynam existendo in peccato mortali.

Dico ergo simpliciter quod esse in mortali peccato ex ratione peccati talis, non habet rationem circumstantiae propter quam necesse est quod huiusmodi actus fiant cum mortali peccato ab eo in quo est illud peccatum, sed si mortaliter peccet in | illos exercendo, oportet quod hoc faciat alia circumstantia cum dicto mortali.

| Ad cuius intelligentiam distinguendum est de huiusmodi actibus, distinguendum etiam est de tempore exercendi eos et de personis exercentibus eos.

Ex parte actuum dico quod actuum ecclesiasticorum, qui incumbunt sacerdotibus aut respiciunt aliquod donum gratiae gratum facientis, aut non, etsi respiciant actum gratiae gratis datae.

Actus de secundo genere est actus praedicandi, consulendi, corripiendi, et horas dicendi in communi psallendo, vel sacerdoti in altari legendi epistolam, vel evangelium, vel aliquid huiusmodi faciendi. Haec enim omnia de genere suo neque | in agente neque in eis circa quos fiunt, requirunt ex se aliquam gratiam gratum facientem, neque praeexistendo, neque eam causando. Et de talibus actibus dico absque distinctione, quod existens in peccato mortali potest eos exercere absque eo quod mortaliter peccet, quia neque propter amorem aut timorem libidinosum, sed quia tenetur ad illud ex officio vel ex aliqua pietate | non gratuita ad illos quibus huiusmodi actus exercet, aut illos vice quorum, ita quod propter mortale in quo est, non oportet esse contemptum talem ex operis sanctitate, ut necessarium sit ipsum mortaliter peccare. Immo, si mortaliter | peccet, hoc est ex alia circumstantia in agente quam sit illud mortale, | amoris scilicet vel | timoris libidinosi, quicumque aut qualiscumque, vel circa quodcumque sit.

ABCDEHIN'W

52 vel] *om. E* 53 velit] velut N° 54 vult] multum(?) *sed in vult corr. A* 54 cui] cum ABCDEHIN'W 54 det] dat A 56-57 peccati talis] *inv. N'W* 58 mortali peccato] *inv. N'W* 59 si] *om. DN'* 60 mortali] peccato *add. BCDEHIN'W* 61 est] huiusmodi *add. sed exp. H* 64 ecclesiasticorum] ecclesiasticarum *sed in ecclesiasticorum corr. N'* 68 legendi] legendo BCDEHIN'W 69 huiusmodi] huius D 69 faciendi] faciendo BCDEHIN'W 70 quos] vel *add. H* 70 fiunt] fui(?) B 76 exercet] ex certes(?) C 76 ita] *scr. sed illa add. sup. lin. W* 77 est] *om. D* 78 sit] fit N° 78 mortaliter peccare] *inv. BCDEHIN'W* 80 mortale] vitae tale B amor *add. sed exp. E* licet *add. i. m. W* 80 quicumque] autem *add. D* 80-81 aut qualiscumque] *in lac. al. man. E* vel quaecumque N'W

C 187va Actus vero de primo genere sunt actus administrandi sacramenta, quae ad minus respiciunt gratiam quam efficiunt circa illos quibus administrantur, etsi non semper in ministrantibus ea, ut | iam dicitur. Propter sanctitatem enim sacramentorum in eo quod talem gratiam respiciunt, requirunt dignitatem in ministro suo, ut quandoque necesse sit contemptum mortalem esse in eo, si non digne et absque mortali administret.

Bad. 250^{vd} | Quod ut videamus, distinguamus ex parte temporis quo administrari debent sacramenta. | Secundum hoc enim secundum magis et minus W 204ra ponderari debet contemptus, si non sit idonee praeparatus ad ea ministranda, quoniam tempus quo sacramentum ministrandum est, aut est tempus necessitatis, ut omnino differri non possit ex parte eius vel illorum cui vel quibus debet ministrari, aut est tempus electionis purae ex parte eius qui habet ministrare, ut bene posset differri administratio, quia nec necessitas nec communitas requirit, sed minister mera voluntate hoc fieri vult. |

H 230vb In isto secundo casu dico quod ministrans sacramentum quodcumque, quicumque sit ille, quia hoc facit mera voluntatis electione et absque omni necessitate, propter eius indignitatem et irreverentem praesumptionem quam habet erga sacramenta ipsa absque necessitate tractando — et hoc quasi reputando se ad hoc idoneum — peccat mortaliter, quia contemnit multum Deum in sacramentis suis.

N' 165ra Si primo modo, cum necessitas administrandi sacramentum aliquod potest dupliciter contingere, aut circa | sacramentum necessitatis propter instans peccatum amovendum, ut cum baptizandus vel poenitentialiter

ABCDEHIN'W

84 administrantur] administrantur *sed del. et administrantur i. m. al. man.* D 84 semper in ministrantibus] in ministrantibus semper BCDEHIN'W 84 iam dicitur] in *lac. al. man.* CE 85 enim] *om.* D 85 in] *sup. lin.* I 85 talem gratiam] in *lac. al. man.* CE ecclesiarum sacramenta D 86 dignitatem in ministro] in *lac. al. man.* CD 86 dignitatem ... suo] in *lac. al. man.* E 86 dignitatem] dignum E 86 necesse] *i. m. al. man.* D 86-87 necesse sit] *inv.* W 87 contemptum] in *lac. al. man.* E 89 ex] *om.* E 89 parte temporis] tempore BCDEHIN'W 90 secundum] *om.* D 91 sit] *sup. lin. al. man.* C 91 ea] ad *add. sed exp.* W 92 quoniam] quia N'W 92 sacramentum ministrandum est] ministrandum est sacramentum W 94 est] *sup. lin.* E nec *add.* E 95 quia] quod N' 96 nec²] *om.* I 96 communitas] quaesitas *sed exp. et communitas i. m. al. man.* E *conf.* W *om.* I 96 mera voluntate] *inv.* BCDEHIN'W 98 sacramentum] sacramentam(?) D 98 quodcumque] quaecumque I 1 sacramentum] sacra-(?) E 3 suis] *om.* E 4-5 sacramentum ... circa] *om. (hom.)* N'W

84 Cf. *infra*, lin. 89-(p. 261,.)34. 89 Cf. *infra*, lin. 90-97.

absolvendus laborat in extremis, aut circa sacramentum quod non est necessitatis, propter peccatum futurum praecavendum, ut cum dies instat sollemnis et hora celebrandi missarum sollemnia, et scandalum fieret in populo nisi sacrificaretur.

In primo casu dico quod ministrans sacramentum, etsi sit in mortali peccato, non peccat, quia non irreverenter praesumendo de se accedit, eo quod accedit necessario, non voluntario, et ideo non movetur contemptu aliquo, sed pietate sola ad subveniendum proximo.

15 | In secundo casu distinguo, quia aut necessitas incumbit circa administrationem aliorum sacramentorum a sacramento altaris: aut circa sacramentum altaris, et hoc dupliciter, vel in sacramentum hoc iam confectum ministrando tantum, vel in ipsum | conficiendo. Zucc. 379rb E 183rb

Si autem incumbat in administrando alia sacramenta, dico quod administrans ea propter scandalum vitandum, quicumque sit ille, non peccat, etsi sit in mortali, propter causam iam praedictam.

| Si vero incumbat necessitas administrandi sacramentum altaris iam confectum, hic dicunt aliqui quod tale sacramentum propter eximiam sanctitatem suam, sicut non debet sumi nisi a mundis ab omni peccato mortali, sic nec debet ministrari nisi a mundis, ita quod quoad eius tactum | solum omnis existens in mortali profanus sit, et non potest saltem ipsum tangere sine peccato mortali, et ideo | nec administrare, quicumque sit ille. Et hoc quia propter reverentiam sacramenti quod imminet tangendum, debet praeparatus esse, et saltem statim poenitere, aut non tangere. Unde si tangat non saltem prius poenitens, etsi tempus confitendi non habeat, tangens mortaliter peccat. Sed hic restat distinctio ex parte ministrorum, quid faciendum sit eis | in hoc casu, si contingat eos iam poenitere, ut iam dicitur. Bad. 250^{ve} I 127va B 186vb W 204rb

ABCDEHIN'W

7 laborat] laborandum E 9 celebrandi missarum] *inv.* N' 9 sollemnia] *i. m. man. corr.* A 11 etsi] si C 12 non¹] *sup. lin. al. man.* D 12 de] se *sed in de corr.* C 12 eo] ei N' 12 accedit] accidit E 17 hoc²] factum *add. sed exp. et del.* C 21 praedictam] dictam BCDEHIN'W 22 altaris] *om.* H 23 quod] *sup. lin.* E *sed add.* E 24 nisi] *i. m. al. man.* D 25 nec] non BCDEHIN'W 26 tactum] actum *sed in tactum corr.* I 26 in] *iter.* W peccato *add.* C 27 tangere] tange(?) D 27 peccato mortali] *inv.* N'W 28 hoc] ideo C 29 praeparatus] praeparatas D 29 praeparatus esse] *inv.* N'W 30 Unde] Quoniam *sed exp. et Unde i. m. man. corr.* A 30 saltem] saltim N'W 30 prius] *sup. lin. man. corr.* A 31 peccat] *i. m. al. man.* E 32 quid] aliquid N' 33 eos] non posse *add. sed exp. et del.* A

21 Cf. *supra*, lin. 11-14. 33 Cf. *infra*, p. 262, 56-(263,.)73.

Aliis videtur ista sententia dura, qui dicunt quod necessitas attenuaret
in hoc casu contemptum, ut non peccaret mortaliter ministrans sacra-
mentum altaris. Quod puto potius esse dicendum, tum quia species
D 159vb materiales solum tanguntur, quae non habent sanctitatem nisi sicut
signa, | tum quia propter earum reverentiam posset minister digitos
panniculo circumvolvere, ne necesse haberet eas immediate tangere, tum
quia, si existens in mortali peccato propter necessitatem aliquam aut
C 187vb reverentius potuisset, cum ambulavit super | terras, non puto quod
H 231ra mortaliter | peccasset.

Si vero incumbat necessitas administrandi sacramentum altaris con-
ficiendum, aut si necessitas sit ut celebretur missa ne scandalum eveniat,
A 187va sacrificans procul dubio mortaliter peccaret, non propter | administra-
tionem alteri factam sacramenti iam confecti, ut iam dictum est, sed
propter administrationem qua sacrificans necesse habet sacramentum
ministrare sibi, quia ex statuto ecclesiae sacrificare non debet nisi
communicans, communicare autem nullus existens in mortali peccato
potest, nisi iam peccet mortaliter, quia est sacramentum unitatis et non
competit nisi membris quae in corpore ecclesiae iam per gratiam unita
sunt capiti Christo.

Bad. 250^{VF} | Dicunt etiam aliqui quod etiam mortaliter peccaret in conficiendo,
Bad. 251^{TF} etiam si non communicaret consequenter, et hoc propter | reverentiam
huic sacramento exhibendum. Quibus satis consentio, sed in isto casu,
sicut et in praecedenti, subdistinguendum est ex parte ministrorum. Ex
parte igitur ministrorum generaliter loquendo distinguendum puto hoc
Zucc. 379va modo: | aut enim ministro incumbit actus ministrandi ex officio, ad quod

ABCDEHIN'W

34 videtur] *i. m. al. man.* I 34 ista sententia] *inv. N'* 34 attenuaret] *attenuaretur E*
37 quae] *quod BCDEI* 37 sicut] *sint E* 38 digitos] *om. E* 39 panniculo] *ammi-*
culo *N'* 39 necesse] *ecclesiae(?) sed del. et necesse i. m. al. man. E* 39 immediate
tangere] *inv. BCDEHIN'W* 40 si] *om. E sup. lin. BN'* 42 ambulavit] *ambulat sed in*
ambulavit *corr. al. man. N'* 44 necessitas] *necessitate D* 45 ne] *sup. lin. al. man. E*
46-47 administrationem] *aut ministrationem C* 47 factam] *ut add. sed exp. E*
47 confecti] *fecti BCDEHIN'W* 48 sacrificans] *santificans sed sacri- add. i. m. C*
49 sibi] *ex add. D* 49 ex statuto] *existendo sed -istendo del. et statuto i. m. al. man. D*
50 existens] *om. C* 50 mortali] *mortaliter D* 50 peccato] *om. I* 51 non] *om. N'*
i. m. al. man. W 52 gratiam] *ecclesiam sed del. et gratiam i. m. al. man. D* 54 etiam]
non sed in in mut. N' 55 communicaret] *communicant H* 56 sacramento] *cum add.*
sed exp. A 56 exhibendum] *exhibendam BCDEIN'W exhibenda H*

47 Cf. *supra*, p. 261, 15-18.

est secundum ordinationem ecclesiae deputatus, puta si sit sacerdos
curatus, aut non sit, puta si sit simplex capellanus. Si secundo modo, dico
quod talis mortaliter peccat quandocumque ministrat quodcumque
sacramentum mera voluntate extra tempus necessitatis propter causam
praedictam. Si primo modo, distinguo extra casum necessitatis, quoniam
65 ministro aut ex officio incumbit ministrare sacramentum extra casum
necessitatis, cum tamen sit tempus congruitatis ut sacramentum minstre-
tur, aut potest commode habere alium qui pro se ministret, aut non. Si
primo modo, dico quod mortaliter peccat, quia irreverenter ingerit se, ac
si non incumberet ei ex officio ministrare. Si secundo modo, dico quod
70 celebrando et communicando multo magis peccaret mortaliter quam in
tempore necessitatis, et etiam multo magis quam ille cui non incumbit ex
officio, quanto magis propter officium debet | se reddere idoneum ad hoc
sacramentum, et digniorem | quam ille cui non incumbit ex officio.
| Dicentes etiam quod nullo modo hoc sacramentum debet ministrari
75 alteri nisi a mundis, dicerent quod etiam in administrando alteri sacra-
mentum altaris peccaret mortaliter, et magis | quam ille cui non incumbit
ex officio, causa iam dicta, et multo magis quam peccaret ministrando
tempore necessitatis.

Quod re vera non solum ab illis, sed etiam a ponentibus quod tempore
necessitatis potest ministrare sacramentum hoc aliis sine peccato, potest
80 concedi, quia maior est contemptus in ministrando hoc sacramentum,
sicut et omnia alia, in mortali extra tempus necessitatis, quam in ipso
tempore necessitatis. In administrando autem alia sacramenta (dico extra
tempus necessitatis), dum tamen commode non potest habere alium loco
85 sui, sine peccato | potest illa ministrare. Quamvis enim in isto quodam

ABCDEHIN'W

60 est] *sciendum add. sed exp. I* 60 ordinationem] *ordinem N'W* 60 sit] *sine B*
63 sacramentum] *sacramentam(?) D* 65 ex] *om. B* 67 aut²] *nec add. sed del. D*
68 modo] *om. E* 69 incumberet] *incumbet D* 69 ministrare] *ministro sed in minis-*
trare *corr. al. man. D* 71-72 quam ... magis] *i. m. al. man. D* 73 ille] *om. D*
73 non] *sup. lin. al. man. W* 74 etiam] *autem H* 75 nisi ... alteri] *om. (hom.) C*
75 etiam] *om. BDEHIN'W* 76 altaris] *om. D* 76 mortaliter] *iter. sed exp. B*
76 incumbit] *occumbit BEIN'W scr. sed in occumbit mut. D* 79 a] *non add. W*
80 potest²] *illud add. ABCDEHIN'W* 82 omnia] *om. N' i. m. al. man. W* 82-
84 quam ... dum] *om. (hom.) N' i. m. al. man. W* 84 tempus necessitatis] *inv. W*
84 necessitatis] *necessitate sed -tis add. i. m. al. man. C* 85 ministrare] *administrare*
BCDEIN'W 85 ministrare. Quamvis] *administra- lac. -vis H* 85 Quamvis] *in lac.*
al. man. E Sensus] *sed del. et Quamvis enim i. m. al. man. D* 85-(p. 264)86 quodam
modo] *inv. D*

63-64 Cf. *supra*, p. 260, 98-3. 77 Cf. *supra*, lin. 71-73.

modo aggravat contemptum, quod dignius debet sacramenta ministrare quam ille cui non incumbit ex officio, ut propterea aliqui dicant quod in isto casu peccaret mortaliter ille cui incumbit ex officio, non autem ille cui non incumbit, tamen iste ex hoc quod incumbit ei ex officio magis debet esse promptus et proclivis ad administrationis executionem quam ille cui non incumbit ex officio. Et ideo, cum est tempus congruitatis et decentiae ut sacramentum ministretur, ille cui non incumbit ex officio multo maiori irreverentia ingerit se administrationi quam ille cui incumbit, ut ex parte illius cui non incumbit officium magis ponderet et in maiorem contemptum, irreverenter se ingerere administrationi, quam ex parte istius cui incumbit officium, ponderet indignitas administrandi, quoniam ille contemptus ex parte eius cui non incumbit ex officio, statim existit in hora ministrandi, in qua magis debet revereri et vereri sacramentum. Alter vero contemptus ex parte eius cui incumbit ex officio, longe illam horam praecessit, in hora in qua non fuit etiam necessitas cogitandi de actu ministrandi hoc sacramentum nisi in generali, quemadmodum minister semper debet cogitare ut ad suum officium exsequendum dignus sit. Licet specialius debet retorquere cogitationem in hoc ad administrationem huius sacramenti, et sic pro hora pro qua prius tenebatur se facere dignum, non tantum obligatus fuit ad actualiter exhibendum reverentiam sacramento, propter quod in actu ministrandi ille magis contemnit quam iste, propter quod ille potest peccare mortaliter, iste vero non. Si vero dicatur quod in hora debet poenitere et dignum se facere magis quam alter, verum est, sed hoc non est in

ABCDEHIN'W

86 contemptum] contemptus C 87 dicant] dicunt N'W 88 casu] iter. I 88 peccaret mortaliter] inv. BCEN'W 88 peccaret ... cui] mortaliter ille, cui peccaret DHI 88 peccaret] peccat BCDEHIN'W 88-89 ex ... incumbit?] om. (hom.) et non ... incumbit i. m. al. man. D 89 tamen] tam CEI tum D cum BHN'W 89 iste] om. I 89 quod] sup. lin. E 90 promptus] i. m. man. corr. A 90 ad] om. B 90 ad administrationis] a Deo ministrationis I 91 ex officio] om. E 92 decentiae] decentis I decentiae E 93 irreverentia] reverentia BCEHIN' reverentia sed in irreverentia corr. W reverentia sed in irreverentia corr. al. man. D 95 ingerere] ingere I 95 administration] administrationem N' 96 istius] illius N'W 96 indignitas] in contemptum debitum dignius sed exp. et indignitas i. m. man. corr. A 97 quoniam] quam sed exp. et quoniam i. m. man. corr. A 98 existit] i. m. al. man. D 99 vereri] conf. B 99 eius] om. N'W 2 semper debet] inv. BCDEHIN'W 2 ut] cum D 3 dignus] dignus E 3 specialius] specialis I spiritualius E 4 in] ad sed exp. et in sup. lin. N' 4 ad] om. BCDEHIN'W 4 administrationem] administrationi W ad add. sed exp. N' 4 huius] huiusmodi BN' 4 pro] in BCDEHIN'W 6 sacramento] sacramentorum W 6 propter] i. m. al. man. D per N' 6-7 propter ... iste] i. m. al. man. D 6 quod] om. B 7 ille] iste C 8 non ... vero] om. (hom.) I

10 potestate sua sicut non ingerere est in potestate illius, in quo accipimus radicem contemptus praeponderantis.

Si vero superveniat | tempus necessitatis ministrandi aliquo duorum modorum necessitatis iam supra tactorum, in casibus in quibus iam praemisimus esse distinguendum ex parte ministrorum (in aliis enim tenendum est ut dictum est), dicendum quod ille cui incumbit ministrare sacramentum altaris seu sacrificare ex officio, si tempus necessitatis | occumbat quocumque praedictorum duorum modorum, non debet se intromittere de celebrando | vel sacramentum administrando, sed potius debet dimittere scandalum oriri ne mor-|tale peccatum incurrat. Nec peccabit in hoc, quia faceret contra veritatem vitae: ille vero cui incumbit officium in praedictis, tali necessitate occurrente ut necesse sit eum incidere in mortale peccatum vel omittendo vel committendo, nisi per divinum adiutorium sibi ipsi succurrat poenitendo et tunc digne officium suum exsequendo.

25

< AD ARGUMENTA >

| Per dicta patent obiecta.

Bad. 251^{rh}

Patet enim primum. Aliqui ministri in aliquo casu peccant contemnendo, non tamen singuli in singulis, quia in aliquo casu et circa aliqua sacramenta aliqui eorum non peccant, ut dictum est.

30 | Ad secundum de dante eleemosynam, dicendum quod non est simile in aliquo casu administrandi, quia eleemosynae quae confertur non est talis reverentia exhibenda, propter quod per irreverentiam contingit peccare mortaliter in administrando sacramenta, licet non in dando eleemosynam.

ABCDEHIN'W

10 ingerere] ingere I 11 contemptus] contemptas N' 11 praeponderantis] proponderantis DE ponderantis W 13 tactorum] dictorum N'W 15 est?] Ad hoc add. I 15 dicendum] est add. W 15 quod] sit add. N'W 15 cui] non add. i. m. al. man. W 17 occumbat] incumbat W 18 celebrando] celebrandum C 19 debet] intromittere add. D 19 oriri] om. D orari E 19 Nec] Neque I 20 quia] lac. H quod N' 20 contra] voluntatem add. sed exp. I 20 ille] illud B 21 necesse sit] inv. N'W 22 vel committendo] om. (hom.) (cf. supra, p. XLVI) BCDEHIN'W 26 dicta] praedicta BCDEHIN'W 27 casu] om. N' 28 in] om. I 29 eorum] ut add. sed exp. D 30 dicendum] om. A 32 contingit] conf. DE

13 Cf. supra, p. 260, 4-(261,10). 15 Ibid. 27 Cf. supra, p. 256, 5-7. 29 Cf. supra, lin. 12-24. 30 Cf. supra, p. 257, 8-9.

QUAESTIO 31

UTRUM LICITUM SIT COMMUNICARE PECCATORIBUS

Zucc. 380ra | Sequuntur duo quaesita pertinentia ad hominem in statu peccati.
 W 204vb Quorum primum erat, utrum licitum sit communicare | peccatoribus.
 Secundum, utrum primi motus sint peccata. Et tertium ad istum 5
 H 231va articulum perti-|nens posset esse quaesitum in praecedenti quaestione,
 sed non est vis in hoc.

Circa primum arguitur quod non. Quia I^a < ad > Corinthios, V^o:
 «Si quis frater nominatur in vobis, nec cum eo cibum sumere».

Contra. Christus communicavit cum peccatoribus, cuius actio nostra 10
 debet esse instructio.

< SOLUTIO >

Bad. 251^{rk} | Dicendum ad hoc quod communicare cum peccatoribus contingit
 Zucc. 380vb aliquem vel in crimine, quo peccatores sunt, vel | in aliis actibus
 impertinentibus ad ipsorum peccata. 15

Primo modo non licet communicare eis ullo modo, neque auxilio,
 neque consilio, neque favore, neque defensione, neque quocumque alio
 modo.

Bad. 251^{vk} Secundo modo subdistinguen-|dum, quia aut potest communicare
 aliquis cum illis sine scandalo, vel non sine scandalo. Si secundo modo, 20
 non est eis communicandum, quia non licet, maxime dum sunt exclusi a
 communione per interdictum aut excommunicationem. Si primo modo,
 in actibus ex quibus nullo modo haberent occasionem perseverandi in
 N' 165va suis peccatis, licet, maxime in illis quae dant eis occasionem resiliendi | a

ABCDEHIN'W

2 Utrum ... peccatoribus] (cf. *infra*, lin. 4) 4 licitum sit] *inv.* B 5 istum] tertium B
 7 sed ... hoc] *om.* I 8 Circa] Ad I 9 vobis] nobis CE 13 Dicendum ad hoc] Ad
 hoc dicendum I 13 Dicendum] quod *add.* H ad actio *add.* sed *exp.* E 14 crimine]
 crimino B 15 ipsorum] eorum W 17 neque¹] nec I 19 Secundo modo subdis-
 tinguendum] Subdistinguum secundum modo sed *signis inversionis inv.* E 19 quia]
 quod W *om.* E est N' 20 vel ... scandalo] *om.* (hom.) B 21-22 exclusi a commu-
 nione] a communione exclusi CDEHIN'W communione exclusi B 21 a] *sup.* lin. al.
man. D 23-24 perseverandi ... eis] *i. m. inf. al. man.* C 24 suis peccatis] *inv.* C

25 peccatis, in aliis autem non licet omnino. Et patent membra ex se, nec
 oportet declarare.

< AD ARGUMENTA >

Per haec patent obiecta.

QUAESTIO 32

UTRUM PRIMI MOTUS SINT PECCATA

| Circa secundum arguitur quod primi motus sunt peccata, quia II° Bad. 381ra
 Sententiarum, 25^a dist.^o, dicitur quod «tentatio ex carne non est sine
 5 peccato». Sed talis tentatio est in primis motibus. Ergo etc.

Contra. Non sunt voluntarii, et «non est peccatum nisi sit voluntarium»
 secundum AUGUSTINUM.

< SOLUTIO >

| In ista quaestione, sicut semper in omnibus aliis determinatis, suppo- Bad. 251^{vl}
 10 sitis eis quae sunt fidei, semper oportet aspicere ad | naturam, quid recta C 188^{tb}
 ratio de interrogato circa eam possit investigare. Est igitur intelligendum
 secundum tacta superius de originali iustitia, quod originale peccatum
 sive originalis iniustitia ponit duo, scilicet carentiam iustitiae originalis,
 sive fuerit donum naturale sive supernaturale, et dispositionem ei
 15 contrariam, scilicet obliqutationem quandam in ipsa voluntate, propter
 quae in poenam peccati vires inferiores rebellionem habent contra
 voluntatem, etiam ipsa penitus re-|pugnante, et hoc, ut «erubesceret D 160^{tb}

ABCDEHIN'W

25 patent] patet E 25 nec] neque I 28 Per] in *add.* sed *exp.* E 2 Utrum ...
 peccata] (cf. *supra*, p. 266,5) 4 25^a dist.^o] *inv.* BCDEHIN'W 4-5 ex ... tentatio] *om.*
 (hom.) C 5 Sed] Si E 6 Non] *conf.* sed Non *i. m. al. man.* W 6 peccatum] et
add. E et *add.* sed *exp.* D 12 quod] quia I 13 iniustitia] iustitia sed in iniustitia
corr. N' 14 naturale sive supernaturale] supernaturale sive naturale C 15 obliqua-
 tionem] obligationem sed in obliqutio- *corr.* I 17 etiam] et BCDEHIN'W 17 re-
 pugnante] impugnante sed in repugnante *corr.* W

4-5 PETRUS LOMBARDUS, *Sent.*, II, d. 21, c. 6, n. 3 (ed. Quaracchi 1916, p. 437; ed.
 Quaracchi 1971, p. 407; PL 192, 696); etiam citatur in TH. DE AQ., *Quodl.* III, q. 11, art. 1
 (ed. Parmae, IX, p. 518b). 6 AUGUST., *De vera relig.*, c. 14, n. 27 (CC lat. 32, 204;
 CSEL 77, 20; PL 34, 133); ID., *Retractationes* I, c. 13, n. 6 (CSEL 36, 60-61; PL 32, 603-
 604). 12 Cf. *supra*, p. 199, 91-(200),00. 17-19 AUGUST., *De nupt. et conc.*, I, c. 6, n.
 7 (CSEL 42, 219; PL 44, 418).

B 187va *humani libertas arbitrii, quod contemnendo imperantem Deum, etiam in membra propria | proprium perdidisset dominium*», ut dicit AUGUSTINUS De nuptiis et concupiscentia. Et non solum in poenam peccati 20 habent vires inferiores rebellionem contra voluntatem, sed etiam carni inflicta est morbida dispositio, quae fomes appellatur sive languor naturae, quo in carne primo pullulat motus delectabilis, | quem secundo apprehendit sensus, et per hoc tertio vis appetitiva sensibilis organice existens in carne tintillatur delectatione ad concupiscendum delectabile 25 ad quod vergit ille motus in carne. Et praeveniunt isti tres gradus omnino omnem motum voluntatis, et consistunt in istis duo motus | qui appellantur primo primi, quorum unus appellatur suggestio a carne in appetitum sensitivum, alius vero delectatio sive desiderium in ipso appetitu sensitivo. 30

Bad. 251^{vm} | Cum quibus AUGUSTINUS lib.º Iº De sermone Domini in monte, assumit consensum voluntatis pro tertio et distinguit tres gradus in progressu ad peccatum dicens: «*Tria sunt quibus completur peccatum suggestio, sive per memoriam sive per | corporis sensus, qua, si frui delectaverit, delectatio | illi-cita refrenanda est, si autem consensio fuerit, 35 plenum peccatum erit. Ut a carne quasi a serpente fiat suggestio et quaedam suasio, in appetitu vero carnali tamquam in Eva delectatio, in ratione vero tamquam in viro consensio*».

H 231vb
W 205ra
A 188ra

Et quia totus motus existens in carne et in appetitu sensitivo non est aliud respectu voluntatis nisi quaedam suggestio et tintillatio in voluntate 40 ad condelectandum, ideo AUGUSTINUS totum motum qui in carne et appetitu sensitivo praecedat motum voluntatis, pro uno reputat, cum illo adnumerans tres gradus quibus proceditur in mortale peccatum per

ABCDEHIN'W

18 imperantem] et add. D 18 etiam] et D 19 dominium] non add. E 20 et] sup. lin. B 20 Et] Est sed in Et corr. H 21 habent vires] inv. N'W 22 inflicta] inflicto D 22 morbida] in orbida(?) N' 22 fomes] fames HN'W fames sed in fomes corr. I formes(?) sed in fomes corr. D farnes(?) sed fomes add. i. m. E 24 appetitiva] apprehensiva N'W 25 tintillatur] Cf. A. BLAISE, *Lexicon*..., p. 915 25 concupiscendum] dilectione add. sed exp. N' 26 vergit] lac. in texto et vergit i. m. man. corr. A 27 et] sit E constituent(?) add. sed exp. W 29 sensitivum] sensitum D 34 qua] quo BCDEHIN'W 35 refrenanda] refrenando sed in refrenanda corr. al. man. D 36 a carne] i. m. sup. man. corr. A om. BCEHIN'W lac. D 37 quaedam] sequitur lac. D 39 in²] om. I 42 reputat] repetat sed in reputat corr. E 42-43 cum illo] om. N' 43 adnumerans] adnuerans C anunerans(?) E adnumans(?) N' administrans B

33-38 Cf. ID., *De sermone Domini in monte*, I, c. 12, n. 34 (CC lat. 35, 36-37; PL 34, 1246).

actum voluntatis, distinguit quattuor gradus quibus perficitur peccatum 45 mortale in lib.º De Verbis Domini, sermone 44º, dicens: «*Ad consuetudinem quarto quodam processu pervenit anima. Prima enim est quasi tintillatio delectationis in corde, secunda consensio, tertia factum, quarta consuetudo*».

Et est hic advertendum quod post illam tintillationem in qua consistunt 50 motus primo primi, ut dictum est, ante consensum voluntatis in quo consistit peccatum mortale, est aliquis motus delectationis in voluntate, in quo consistit peccatum veniale, secundum quod continuo exprimit dicens, «*Sunt qui res illicitas obvias cogitationibus suis prorsus ita abiciunt, ut nec delectentur. Sunt qui delectantur, sed non consentiunt nondum 55 perfecta est | mors, sed quodam modo inchoata. Delectationi accedit* Zucc. 381^v *consensio, et iam est illa damnatio. Post consensionem in factum procedit, factum in consuetudinem vertitur, et fit quaedam desperatio*».

Nota quod id quod hic dicitur, «*accedit consensio et iam est plena damnatio*», idem est cum eo quod dixit De sermone Domini in 60 monte: «*Si consensio fuerit, plenum peccatum erit*». Et appellat «*plenum peccatum*» peccatum mortale, quod meretur damnationem. Et debet ista consensio in qua | consistit mortale peccatum, talis esse quod sit I 128ra deliberativa, non surreptitia. Tunc autem est deliberativa, quando postquam ratio percipit delectionem et a <d> vertit iudicando eam esse 65 illicitam, adhuc voluntas se tenet in ea et non cohibet eam, quia, ut dicit AUGUSTINUS De sermone Domini <in monte>, «*huic non consen-*

ABCDEHIN'W

44 actum] accidens B 44 perficitur] per add. W 45 sermone] sex sed sermone sup. lin. al. man. W 45 44º] 20º BEIN'W scr. sed 20º i. m. D 46 quasi] quae BEHIN'W quae sed in quia(?) mut. C an sed. del. D 47 tintillatio] antitillatio sed an exp. D 47 in] om. BDEHIN'W i. m. al. man. C 49 Et ... advertendum] Advertendum autem est hic I 49 est hic] inv. BCDEHN'W 52 peccatum] om. E 53 abiciunt] obiciunt N' obiciunt sed in abiciunt corr. W 54 nec] neque I 56 illa] plena BCDEHIN'W 56 Post] Ponit E 57 consuetudinem] consuetudine N' 58 Nota] Adverte BCDEHIN'W 58 quod'] hic add. I 61 ista] illa W 62 consensio] consecutio sed in consensio corr. W 62 sit] fit N' 63 non ... deliberativa] i. m. al. man. D 63 surreptitia] surreptiva IN' surreptione(?) D 63 est] erit I 64 delectionem] delectationem CIN' 64 et] om. C conf. H 64 advertit] om. C conf. H convertit W 64 eam esse] inv. E

45-48 ID., *Sermo* 98, c. 6 (PL 38, 594). 50 Cf. supra, p. 268, 20-30. 53-57 AUGUST., *Sermo* 98, c. 6 (PL 38, 594). 60 Cf. ID., *De sermone Domini in monte*, I, c. 12, n. 34 (CC lat. 35, 36-37; PL 34, 1246); cf. supra, p. 268, 35-36. 66-67 Cf. *Ibid.*, (CC lat. 35, 36; PL 34, 1246).

B 187vb
C 188va *timus, | si eam dominantis rationis iure cohibemus.* | Appellat autem
«dominantem rationem» appetitum rationalem sive voluntatem, quia
ratio cognoscens et iudicans non est dominans, sed serviens. In tali ergo
consensione deliberativa consistit primo peccatum mortale. Et quidquid
N^r 165vb praecedit | in actu voluntatis, aut appetitus sensibilis aut carnis, aut non
est peccatum aut solummodo veniale peccatum est. Unde et consensio
surreptitia in voluntate, quae praecedit iudicium praedictum rationis,
quia est motus voluntatis ut est natura, non autem ut arbitrio, libera seu
D 160va deliberativa, non computatur nisi inter venialia peccata, et hoc | sive
E 184rb
H 232ra fuerit consensio surreptitia in delectationem sive in factum. Et sic ante
consensum volunta-|tis per iudicium rationis praecedentis, duo motus |
ad minus praecedunt in voluntate vergente in peccatum, scilicet delecta-
tionis et consensus surreptitii, et appellantur motus secundo primi:
«primi» respectu omnium motuum qui fiunt in voluntate; «secundo
W 205rb primi» respectu illorum qui sunt primo primi in carne et sensu-|alitate.

Post istos autem motus primo primos et secundo primos qui praece-
dunt iudicium rationis, cum per iudicium rationis voluntas, ut est arbitrio
libera, tunc consentit sive in delectationem, ut se in ea teneat, tunc est
primus gradus mortalis peccati mortalis in consensione sola existentis,
sive in factum, ut in ipsum ulterius procedat, tunc est secundus gradus
peccati mortalis existentis in consensione, dicente AUGUSTINO lib.^o I^o
De sermone Domini <in monte> et exponente illud Mattheum
IV^{um} «qui viderit mulierem, etc.»: «Sane considerandum est quod non
dixit «omnis qui concupiverit mulierem», sed «qui viderit mulierem ad
90

ABCDEHN'W

68 appetitum] non add. sed exp. I 69 iudicans] sive voluntatem add. sed exp. E
70 primo] quo H 71 aut¹] quod add. sed exp. H 72 consensio] consensu D
73 surreptitia] surreptitiva(?) H 73 praedictum] post dictum H 74 ut²] in B libera
add. sup. lin. al. man. W 74 libera] om. BCDEHN'W 76 delectationem] delecta-
tionum DH delectatione N'W dilectationem BCI 76 in²] sup. lin. B 77 rationis]
iter. sed exp. D ratione B 77 praecedentis] praecreatis(?) BI conf. DH 79 appellan-
tur] appellatur BEIN' 79 secundo] om. W 79 primi] om. N' primo W 80 mo-
tuum] montium(?) B 81 respectu ... primi] om. (hom.) B 82 secundo] secundos
add. sed exp. I 82-83 qui ... rationis] om. N'W 83 cum ... rationis] i. m. al. man. C
83 cum] ergo add. sed exp. W 83 per] scr. sed post add. sup. lin. I 83 est] sup.
lin. W 84 tunc] om. BCDEHN'W 85 mortalis²] om. BCDEHN'W 85 exis-
tentis] -s sup. lin. al. man. DE 87 peccati mortalis] inv. N'W 89 quod] quia CD
90 concupiverit] concupuerit BCHN'W concupientiae(?) I concupuetur E concupit sed in
concupiverit corr. D 92 est iam] iter. E

89 Matth. V, 28. 89-94 AUGUST., De sermone Domini in monte, I, c. 12, n. 33 (CC lat.
35, 36; PL 34, 1246).

*concupiscendum», id est hoc fine et hoc animo attenderit, ut eam con-
cupiscat, quod non est iam tintillari delectatione carnis, sed plane consentire
libidini, ita ut non refrenetur illicitus appetitus, sed si facultas | data fuerit, Bad. 252^{fi}
satiatur.* Adverte quod dicit «Non est iam delectari», scilicet in volun-
tate, «delectatione carnis» cum carne scilicet condelectando in voluntate,
sive cum surreptitia consensione sive sine ea, in quibus non est nisi veniale
peccatum: «sed plane consentire», quia | postquam iudicium rationis Zucc. 381ⁱ
praecessit, vel saltem debuit praecessisse, tunc clarum est quod est
consensio, quia non erat plane consentire in consensione surreptitia.
00 | Dico autem «vel saltem debuit praecessisse», quia plane consentire Bad. 252rb
contingit in delectationem vel vere vel interpretative. Vere, quando vere
praecessit iudicium rationis. Interpretative, quando interpretative prae-
cessit | iudicium rationis. Quod fit quando ex delectatione voluntatis in A 188rb
tantum absorbetur ratio, ut non possit intendere iudicio, et negligit
5 voluntas movere rationem ad iudicandum, et permittit transire tempus
quo posset deliberare, quod, cum pertransierit, etsi non vere consentit ex
liberi arbitrii electione, quae non fit sine iudicii praecedentis discretionem,
consentit tamen interpretative, hoc est reputative, quia non tantum est
contemptus mortalis ex electione delectari, et non refrenare carnis
10 appetitum, sed etiam propter delectationem negligere movere rationem
ad iudicandum, ut possit eligere, | repellere delectationem, refrenare B 188ra
appetitum sensibilem.

| Est igitur progressus in peccatum talis, si quis advertere iam dicta Bad. 252^{fo}
voluerit. Primo enim ex fomite fit motus quidam tintillationis in carne
ad libidinem, hoc est ad carnalem concupiscentiam, quem apprehendit
15 sensus existens in carne. Per cuius apprehensionem primo movetur
appetitus sensitivus sensui coniunctus motu delectationis circa illud ad
quod tintillat caro. Et tertio movetur motu desiderii ad prosequendum

ABCDEHN'W

95 scilicet] om. CI 96 surreptitia] reptitia(?) H reptitia(?) sub sed signis inversionis
inv. N' 96 sive] om. DI 96 sine] in E 96 in] i. m. I sup. lin. C 96 nisi] sup.
lin. man. corr. A 97 sed] oportet E 97 quia] quod N' 98 tunc] in lac. al.
man. C 98 est²] sup. lin. A 00 autem] om. BCDEHN'W 1 vere vel] om. H
1 vel²] om. DN'W sup. lin. I 3 delectatione] dilectatione B 4 intendere] in add. sed
exp. B 4 negligit] negligere E 5 transire] potest add. I 5 tempus] sup. lin. I 6
posset] possit N' 6 etsi] si DH 8 reputative] reputatem C 10 appetitum] appetitus
I 10 etiam] sup. lin. B 14 ex] a N'W 15 quem] propter B quae W 16 existens]
extenso BC 17 motu] motui BCDEH 17 illud] quod add. sed exp. H 18 tintillat
caro] inv. BCDEHN'W

94-95 Cf. supra, lin. 92. 97 Cf. supra, lin. 92. 13 Cf. supra, p. 267, 9-(p. 271), 12.

H 292rb
C 188vb
E 184va
W 205va
D 160vb
Bad. 252^{rp}
N' 166ra
Zucc. 382ra

illud in opus, quem motum in appetitu sensitivo sensu mediante apprehendit ratio simplicis intelligentiae. Per cuius apprehensionem quarto | movetur voluntas motu | delectationis condelectando appetitui sensitivo, et quinto modo motu in delectationem, et sexto desiderio consensus surreptitii ad prosequendum illud in opus, et hic limes et terminus peccati venialis. Septimo est consensus interpretativus in delectationem, et est primus et infimus gradus peccati mortalis, quod appellatur mortale ex delectatione morosa. Octavo est consensus verus in delectationem. Nono est consensus in opus et est secundum AUGUSTINUM De sermone Domini < in monte >, «*plenum peccatum notum Deo in corde | nostro, et < iam > si facto | non innotescat hominibus*». Et tunc decimo, si facultas adsit, sequitur operis executio. Undecimo ex frequenti executione consuetudo, | et duodecimo ex consuetudine desperatio, et tertio-decimo, ex desperatione obstinatio, dicente AUGUSTINO in sermone de Pharaonis obduratione: «*Ex multitudine peccatorum desperatio nascitur, et ex desperatione obduratio generatur secundum illud quod scriptum est: «Peccator cum in profundum peccatorum venerit, contemnit»*». Et tunc quattuordecimo et ultimo sequitur finalis impenitentia, de qua dicit AUGUSTINUS in sermone de blasphemia in Spiritum Sanctum: «*Impoenitentia, quamdiu quisque in hac carne vivit, non potest iudicari quam perseverantem duritiam cordis intelligimus*».

| His visis | et declaratis | ad intellectum quaestionis, respondendo ad ipsam distinguendo dicimus, quod secundum iam determinata motus primi sunt in duplici genere, quoniam quidam sunt primo primi, quidam vero secundo. Si loquamur de secundo primis, de illis nullus putat esse

ABCDEHIN'W

19 in] *om.* H 22 modo] *scr. sed in* movetur *mut.* DI 23 limes] *est add.* W 23 terminus] *est add.* N' 23 peccati] *om.* H 23-24 peccati venialis] *inv.* BCDEHIN'W 24 Septimo] unus N' 24 delectationem] dilectationem B 24 et est] *iter.* B 26 delectatione] dilectatione B 26 est] *om.* N' 27 Nono] Non *sed* nono *sup. lin. et i. m.* E 29 facto] factum BCDEHIN'W 33 adsit] adsunt(?) E 30 executio.] Et *add.* CEHIW 31 ex] de W 33 nascitur] Pharaonis *add.* N' 34 et ... obduratio] *i. m.* N' 34 obduratio] et *add.* N'W 35 contemnit] contemnerit N' 36 qua] quo B 38 vivit] venit B 40 visis] vi(?) N' 41 distinguendo dicimus] *inv.* BCDEHIN'W 41 dicimus] dicamus N'W 42 quidam] *conf. sed in* quidam *corr. al. man.* D 43 secundo] *sed add. sed exp.* H primi *add.* BCDEHIN'W 43 primis] primo *sed in* primis *corr.* D 43 nullus] nulli C mali H *lac.* B *om. sed* minus *i. m.* I 43 putat] computat BCHI

28-29 Cf. AUGUST., *De sermone Domini in monte*, I, c. 12, n. 34 (CC lat. 35, 37; PL 34, 1246). 33-35 Id., *Sermo* 22, c. 1 (PL 39, 1786-1787). 35 Prov., 18, 3. 37-39 AUGUST., *Sermo* 71, c. 13, n. 21 (PL 38, 456). 41 Cf. *supra*, p. 268, 26-30 et p. 270, 76-81.

dubitandum quin ad minus sint venialia peccata, eo quod ratio, etsi forte non possit huiusmodi motus omnino ita reprimere quin insurgant, potest tamen eos a se omnino repellere ne delectetur in eis aut eis consentiatur, secundum quod patet ex iam | dictis secundum AUGUSTINUM, et ideo condelectari aut consentire necessario peccatum est ei, propter quod in eis, qui delectantur sive consentiunt, non perfecta est mors, sed quodam modo inchoata.

De motibus autem primo primis sunt opiniones, quibusdam dicentibus quod sunt peccata venialia, eo quod in se sunt deformes et contra regulam rectae rationis, a qua debebant cohiberi et non sunt cohibiti. | Sed quaero ab istis, utrum motus sint peccata omissionis an commissionis?

Non commissionis directe, quia non a voluntate videntur imperari: non est enim dubium, si voluntarie directe committerentur, quin essent peccata; | immo sic etiam ex contemptu possent esse mortalia. Non omissionis, quia non imputatur voluntati illius ommissio in peccatum, quod non est in sua potestate agere: aliter enim non esset voluntarium, quia voluntas domina est actuum voluntariorum. Peccatum autem secundum AUGUSTINUM ita est voluntarium, quod si non esset voluntarium, non esset peccatum. Non autem est in potestate voluntatis illos motus cohibere, quia secundum AUGUSTINUM, occurrunt omnino invitis, dicente APOSTOLO, < Ad > Romanos, VII°: «*Non quod volo, hoc ago, sed quod nolo, hoc facio*».

ABCDEHIN'W

44 sint] sunt BCDEHIN'W 44 venialia] *om.* E 45 non ... huiusmodi] huiusmodi non possit N' 45 quin insurgant] *i. m. man. corr.* A 46 tamen] cum B 46 in eis] *om.* B 46 eis consentiatur] *inv.* N'W 47 quod] iam *add. sed exp.* C 48 ei] *sup. lin. man. corr.* A 49 sive] seu BCDEHIN'W 51 primis] *om.* B 52 in se sunt] sunt in se N' 54 Sed ... istis] Ab istis quaero I 54 quaero] utrum *add.* N' 54 an] aut BCDEHIN'W 56 Non commissionis] *om. (hom.?)* N' 57-59 directe ... omissionis] *i. m. man. corr.* A 57 dubium] quin *add. sed exp.* A 57 si] a *add. sed exp.* A 57 committerentur] committentur C 58 contemptu] conceptu B 58 mortalia] immortalia *sed in* mortalia *corr.* D 59 imputatur voluntati] imputati(?) C 59 illius] illi N'W qua *add. sup. lin.* W 59 ommissio] omissionis *sed in* ommissio *corr.* C 60 esset] esse N' 63 esset] esse N' 63 Non autem] *om.* E 65 dicente] Augustino *add. sed exp.* I

47 Cf. *supra*, p. 269, 49-(270),81. 47 Cf. AUGUST., *Sermo* 98, c. 6 (PL 38, 594); cf. etiam *supra*, p. 269, 49-57. 49-59 Ibid. 51-53 Cf. TH. DE AQ., *Quodl.* III, q. 9, art. 1 (ed. Parmae, IX, p. 518b). 62-63 AUGUST., *De vera relig.*, c. 14, n. 27 (CC lat. 32, 204; CSEL 77, 20; PL 34, 133); Id., *Retractationes*, I, c. 13, n. 5 (CSEL 36, 60-61; PL 32, 603-604). 64 Cf. Id., *Sermo* 151, c. 1-8, *passim* (PL 38, 814-819). 65-66 Rom. VII, 15-16.

Bad. 252^{rR}
H 232va

| Sed forte dicit aliquis quod, licet non sit in potestate hominis | omnes universaliter prohibere, est tamen in potestate eius singulos sigillatim cohibere.

Sed tunc quaero: aut est in potestate hominis determinate singulos 70 cohibere, aut indeterminate?

Non primo modo, quia impossibile est quod voluntas pro una hora simul determinate attendat diversis, quae tamen simul una hora possunt insurgere secundum diversa appetibilia unius vel diversorum sensuum, qui simul possunt moveri a suis sensibilibus, et simul incitare appetitum 75 sensitivum et per illum appetitum rationalem. Si autem solum sit in potestate voluntatis singulos indeterminate prohibere, ita quod non sit in potestate sua in una hora plus quam unicum, quodcumque sit illud, tunc pro aliis non peccat, quia non sunt in potestate sua pro illa | hora, et si illum qui est in potestate sua, pro hora cohibeat, nullo modo est 80 peccatum. Si vero non | prohibeat, ei est peccatum veniale actu suo proprio, et debet ei imputari ad peccatum, nec ad expiationem reatus ipsius valet baptismus praecedens delens originale quoad reatum.

De ceteris autem motibus qui non fuerunt in potestate voluntatis determinate, < diceret > quod, | licet non sint peccata voluntati ex actu 85 suo commis-|sionis vel omissionis, tamen essent ei peccata ex vitio suo, scilicet ex fomite remanente de originali peccato. Sed contra. Cum indulgetur principale, quod est maius, et accessorium, quod est minus. Sed omnis deformitas quae manet in fomite ex peccato originali, indulgetur in baptismo. Quare similiter indulgetur omnis deformitas | 90 quae existit in his motibus ex deformitate praexistente in fomite. Et per idem concluditur quod non possunt esse peccata commissionis, quia nec substantia actus nec eius | deformitas est voluntate elicit, sed substantia

ABCDEHIN'W

67 dicit] diceret CDEHIN'W 67-86 quod ... peccata] quod hoc voluntati nostrae sed exp. et quod ... peccata i. m. inf. man. corr. A 70 determinate] i. m. man. corr. A 70-71 singulos ... indeterminate] om. (hom.) I 71 indeterminate] indeterminato N' 73 determinate] om. N' 73 tamen] cum BH 74 sensuum] sensibilibus N'W sensitivi sed sensuum i. m. al. man. E sensi sed in sensuum corr. al. man. C 77 potestate] singulos add. sed del. C 77 ita] i. m. man. corr. A 78 plus quam] aliquam N'W 78 unicum] unitum E 78 tunc] circa B 79 pro¹] per N'W illis add. sed exp. D 79-80 illa ... pro] om. (hom.) B 80 pro] illa add. H 81 vero] om. N'W 82 proprio] proprie H 82 reatus] illius add. D 83 valet] conf. D 83 delens] debens H 84 potestate] posito N' 86 tamen] cum BCI tunc sed cum sup. lin. al. man. E 86 suo,²] venit add. sed exp. A 87 remanente] maente N' 88 est¹] sup. lin. A 88 accessorium] accessionem N'W 90 indulgetur¹] indulgeretur W 91 existit] existat BCDEHIN'W 92 nec] neque I 93 substantia actus nec] om. (hom.) E 93 nec] neque I

actus elicit est ex sola carnis substantia et appetitu sensibili. Deformitas 95 est | defectus in actu non habens causam efficientem sed deficientem, scilicet defectum qui appellatur fomes sive concupiscentia in carne. Bad. 252^{rR}

Ideo est aliorum opinio, quod motus primo primi — quicumque sint illi — non sunt omnino peccata, ita etiam quod in regeneratis non sunt venialia peccata. Quod aperte videtur sentire AUGUSTINUS cum dicit in 00 lib.^o II° De nuptiis et concupiscentia: «Haec est, inquam, concupiscentia, quae a solo sacramento regenerationis expiatur. Profecto peccati vinculum generatione traicit in posteros, nisi ab illo et ipsi regeneratione solvantur, nam et ipsa concupiscentia iam non est peccatum, quando ad illicita opera non consentitur, atque ut ea perpetrentur a regina mente, 5 membra non dantur, ut, si non fit quod scriptum est, «Non concupiscas», fiat saltem quod alibi legitur «Post concupiscentias tuas non eas»».

Nota quod dicit «expiatur», quod intelligo «et in radice fomitis», ut non imputetur in peccatum, quia expiatione | remissus est reatus, licet N' 166vb manet eius deformitas, similiter et in eius effectum, scilicet in defectu ex 10 illo contingente in primis motibus, ut iam dictum est. Quod explicat AUGUSTINUS per hoc quod subdit: «nam | concupiscentia non est peccatum, quando ad illicita opera non consentitur». Quod intelligo: | «neque H 188va H 232vb etiam condelectando in voluntate quoad primum motum eius in peccatum», et est primus gradus venialis peccati, ita quod in nullo motu 15 praecedenti sit ponere peccatum, nec etiam veniale, quod re vera mihi videtur esse ponendum.

| Ad cuius intellectum sciendum quod, cum in peccato originali in non Bad. 252^{vs}

ABCDEHIN'W

94 elicit est] inv. N'W 94 et] aptu add. sed exp. I 96 concupiscentia] in lac. man. corr. A 96 carne.] Et add. BCDEHIN'W 97 est aliorum opinio] et eorum sed exp. et est ... opinio i. m. man. corr. A 97 sint] sunt BCDEHIN'W 98 ita] post baptismum add. sed exp. A 98 etiam] om. C 98 quod] om. E 98 regeneratis] regenerantis BEH 99 Quod] Quia H 99 Augustinus] Aug (Augustinus?) A 99 dicit] Augustinus add. N'W 00 Haec] Hoc EIN'W 1 peccati] om. E 2 ipsi] ipsa N'W 4 atque] tamen est sed exp. et atque i. m. man. corr. A 5 fit] sit ABCDEHIN'W 7 Nota] Adverte BCDEHIN'W 9 in'] etiam W etiam et N' 9 eius²] eo sed exp. et eius sup. lin. man. corr. A 11 Augustinus] om. E 12 Quod] De H 13 quoad] quae ad sed quae exp. et quo- i. m. man. corr. A 14 nullo] illo W 15 nec] neque I 15 quod] et W 17 sciendum] i. m. man. corr. A 17 cum] omni B

00-6 AUGUST., *De nupt. et conc.*, I, c. 23, n. 25 (CSEL 42, 237-238; PL 44, 428). 5 *Exod.* XX, 17. 6 Cf. *Eccli.* XVIII, 30. 7 Cf. *supra*, lin. 1. 10 Cf. *supra*, p. 274, 91-(p. 275,)96. 11-12 AUGUST., *De nupt. et conc.*, I, c. 23, n. 25 (CSEL 42, 237-238; PL 44, 428).

I 128va regeneratis duo sunt, quorum unum est incurvatio, quae consistit in voluntatis obliquate, de qua satis habitum est supra, secundum vero est reatus ad poenam pro carentia rectitudinis originalis iustitiae, quam debuit homo | custodire, secundum istorum expiatur sacramento regenerationis, ne regeneratus amplius maneat obliquatus ad poenae solutionem pro debito reatus, primum vero manet, propter quod vires inferiores inoboedientes manent superioribus, et similiter fomes in carne ad commovendum primos motus carnalis concupiscentiae. Quibus duobus in originali peccato respondent duo in motibus | primis carnalis concupiscentiae, scilicet ipsius motus deformitas et reatus poenalis, qui ipsi debetur. Quorum primum manet ad poenam in ipsis regeneratis, sicut et ipsa obliquatio manet in voluntate, et fomes in carne, secundum vero transit et expiatum est, eo quod reatus expiatus est circa suam radicem, quae est obliquatio dicta in voluntate et fomes in carne, ita quod, sicut neutrum istorum in renatis habet rationem peccati ex parte reatus, sed solum ex parte obliquate, sic motus primo primi, etsi rationem | peccati habent ex parte deformitatis pudendae, nullam tamen habent ex parte reatus.

Et possunt ex hoc formari duae distinctiones quibus respondeatur ad quaestionem propositam, dicendo quod primi motus possunt considerari dupliciter, quemadmodum et quilibet actus virtutis et vitii: uno modo secundum se et absolute quoad dispositionem et formam actus; alio modo in respectu ad finem quoad praemium et mercedem debitam pro actu.

E 185ra Primo quidem modo procul dubio | primi motus peccata sunt, tam in renatis quam in non renatis, quia deformitatem habent in se contra

ABCDEHIN'W

18 incurvatio] macula *sed exp. et incurvatio i. m. man. corr.* (cf. *supra*, p. XXXVIII) A 19 habitum est] *inv. N'W* 19 vero] *om.* B 20 reatus] motus E 21-22 regenerationis] regenerandi H 22 ne] suae H 22 regeneratus] regeneratur *sed in regeneratus corr. al. man.* E regnatus(?) N' 22 maneat] manet N' 25 commovendum] commedendum(?) B commodum DE commodum *sed in commovendum corr. I* 26 peccato] *conf. I* 26 primis] *om.* C 28 ipsi] sibi C 28 ipsis] ipsae *sed ipsis i. m. al. man.* E 29 secundum] in *add. I* 30 eo ... circa] est *sed exp. et eo ... circa i. m. man. corr.* A 30 reatus] praecedens *add. sed exp.* A 30 circa] contra C 33 parte] reatus, *sed solum ex parte add. N'* 33 obliquate] maculae *sed exp. et obliquate i. m. man. corr.* A 34 pudendae] prudentiae N'W 34 nullam] nulla C 38 et] *om.* H 40 quoad] -ad *sup. lin. man. corr.* A 42 quidem] quod B 42 quidem modo] *inv. N'W* 42 primi motus] *inv. N'W* 42 peccata sunt] *inv. N'W* 43 in] non *sed in in corr. H*

19 Cf. *supra*, p. 267, 9-(p. 271,)12.

regulas prudentiae et rationis rectae, quae deformitas rationem vitii habet, sicut contraria informatio eius habet rationem virtutis. Hoc etiam modo obliquatio dicta in ratione rationem vitii habet, et similiter fomes in carne, et hoc secundum modum quo virtutes et vitia conceduntur esse in viribus sensitivis non per essentiam, sed per quandam participationem, ut in Quolibet praecedenti determinavimus, ut de hoc non oporteat hic distinguere aut aliquam prolixitatem inducere.

Secundo autem modo primi motus (dico primo primi) peccata non sunt in renatis, | quia propter sacramenti expiationem tecta sunt divinis oculis, ut amodo non imputentur ad poenam, neque debitam mortali, neque debitam veniali. Sic enim et dicta obliquatio in voluntate seu fomes in carne rationem peccati in renatis non habet, sed in non renatis, ubi super reatu nulla | facta est expiatio, omnino rationem peccati habet, etiam quoad illos qui non sunt in potestate voluntatis determinata ad reprimendum, et quoad maculam sive deformitatem, et quoad reatum. | Et hoc mortalis, si peccatum mortale appelletur cui debetur | poena aeterna, quia cum peccato secundum quod peccatum est, debetur poena aeterna, nisi sit aliquod cum gratia, ex cuius consortio veniam mereatur, ut veniale dicatur et poena temporali puniatur, et non nisi venialis, appellando veniale quod ratione contemptus in ipso aptum est, ut maneat cum caritate, et veniam obtineat, qua poena sibi debita mutetur in temporalem. Sed de hoc alias habitus est sermo in parte. Et debet hoc peccatum in non renatis dici non peccatum originale, sed actuale, et hoc quia ab actu proprio non suae voluntatis, sed actu proprio suae carnis perpetratur.

ABCDEHIN'W

44 rationem] necessario *sed exp. et rationem i. m. man. corr.* A 45 virtutis] vitii *sed exp. -itii et -irtutis sup. lin. man. corr.* A 47 hoc] sic E 47 secundum modum] secundo modo in N'W 49 praecedenti determinavimus] *inv. N'* 52 in renatis] rare natis BDH 52 tecta] recta N' 53 amodo] an modo W 53 neque] ad *add. W* 53-54 mortali ... debitam] *om. I* 54 veniali] de mali N' 54 et] in *sed del.* D 55 fomes] formes(?) B 57-58 etiam ... reprimendum] *i. m. sup. man. corr.* A 57 potestate voluntatis] *inv. BCDEHIN'W* 58 maculam] (cf. *supra*, p. XXXVIII) 58 sive] *om. B* 59 cui debetur] *i. m. man. corr.* A 60 cum] in N' *conf. D scr. sed exp.* W 60 peccato] omni *add. W* 61 nisi] etsi E 64 obtineat] obtinent D 64 sibi debita] *inv. BCDEHIN'W* 65-(278,)75 Et ... parentis] *i. m. inf. man. corr.* A 66 peccatum²] in non renatis dici non peccatum *add. C* 67 proprio] primo N' 67 proprio non] *inv. N'* 67 voluntatis,] *sed actu proprio non suae voluntatis add. sed del. E*

49 Cf. HENR. DE GAND., *Quodl. IV*, q. 22 (ed. 1518, f. 141vB; ed. 1613, I, f. 205vA-B). 65 Cf. Id., *Quodl. IV*, q. 20 (ed. 1518, f. 134vX; ed. 1613, I, f. 197vA-198rA).

Ad hoc tamen quod huiusmodi motus primus habeat rationem peccati, oportet ipsum reduci ad actum alicuius voluntatis.

70

Zucc. 382vb Et dicunt aliqui quod reducitur ad actum proprie voluntatis, in eo scilicet quod aliquis non regeneratus non curat suscipe-re sacramentum regenerativum.

W 206th Sed alii, quibus magis videtur consentire AUGUSTINUS, dicunt quod reducitur ad actum voluntatis primi parentis, et per hoc | dissolvitur apprens contrarietas quasi infinitarum auctoritatum AUGUSTINI et aliorum sanctorum, qui quandoque videntur dicere quod primi motus | sint peccata, quandoque vero quod non sint peccata. | Quae distinctio nullo modo habet locum circa actus propriae voluntatis, qui non possunt esse nisi peccata ad minus venialia et quoad deformitatem et quoad reatum, qui manet cum obliuatione aliqua in voluntate actu transeunte, donec per poenitentiam expiatur in renatis; motus autem primo primi omnino transeunt, et quoad actum et quoad reatum.

75

Bad. 253^{rt} Aliter autem solvit AUGUSTINUS dictam contrarietatem: uno scilicet modo quod primi motus dicuntur peccata, non quia in se peccata sunt, sed quia ex peccato processerunt primi parentis, scilicet sicut ab originali principio quod manet in ratione peccati in non regeneratis et | quoad maculam et quoad reatum, | in regeneratis vero quoad incurvationem tantum, ut dictum est; alio vero modo, ut dicit, peccata dicuntur, quia, si vicerint, reum faciunt peccati. Et hoc est quod dicit AUGUSTINUS, De nuptiis et concupiscentia: «Quia modo quodam loquendi «peccatum» vocatur, quod et peccato factum est, et peccati, si vicerit, facit reum, et reatus eius valet in generato, quem reatum Christi gratia per remissionem

80

85

90

ABCDEHIN'W

69 quod] secundum sed del. et quod i. m. al. man. DE 73 regenerativum] regeneratum N'W 74 videtur consentire] inv. BCDEHIN'W 79 propriae] om. B 80 nisi] om. E 80 ad minus venialia] venialia ad minus BEHI 81 obliuatione] obliuationem N'W in add. N' 81 aliqua] qua sed exp. et aliqua i. m. man. corr. A 82 poenitentiam] sententiam(?) N' 83 transeunt] transeant N' 83 et² ... reatum] om. (hom.) E 84 solvit] iter. sed del. E 84 Augustinus] causam add. sed exp. H 85 primi] scilicet add. BCDEHIN'W 85 non ... peccata] i. m. al. man. E 86 originali] peccato add. sed exp. B 87 principio] et peccati originalis in unoquoque sicut a primo principio add. sed exp. A 88 maculam ... quoad¹] om. (hom.) N' 88 vero] iter. E 88 incurvationem] maculam sed exp. et incurvationem i. m. man. corr. A incarnationem N' 89 est] sup. lin. al. man. E 90 vicerint] viciunt E 90 peccati] scr. sed in peccatim(?) mut. E 91 quodam] quod B 93 generato] regenerato BCDEHIN'W 93 Christi] verbi HN'W

74-75 Cf. AUGUST., *De nupt. et conc.*, II, c. 26, n. 43 (CSEL 42,297; PL 44, 461). 89 Cf. *supra*, p. 277, 51-(278),68. 91-(p. 279),00 AUGUST., *De nupt. et conc.*, I, c. 23, n. 25 (CSEL 42, 237-238; PL 44, 428).

omnium peccatorum in regenerato, si ad mala opera ei quodam modo iubenti non oboediat, valere non sinit. Sic autem vocatur «peccatum», quia peccato facta est, cum iam in renatis non sit ipsa peccatum, sic autem vocatur «lin-|gua» locutio, quam facit lingua, et «manus» vocatur scriptura, quam facit manus. | Iterumque sic vocatur «peccatum», quia peccatum, si vincit, facit, sicut «pigrum» vocatur frigus, | non quod a prigris fiat, sed quod pigros facit». Facit autem illud peccatum non nisi in voluntate, secundum iam determinatum modum.

E 185thBad. 253^{rv}I 128vb

< AD ARGUMENTA >

| Per iam dicta patet responsio ad obiecta.

Bad. 253^{rx}

Quod ergo dicit MAGISTER in Sententiis, quod «tentatio ex carne peccatum est», dicendum quod non est verum in renatis quoad reatum, sed solum quoad incurvationem, vel quia est ex peccato vel quia est causa peccati, ut dictum est.

Ad secundum quod «primi motus non sunt voluntarii», dicendum quod, licet non voluntarii quoad voluntatem eius in quo sunt, ut ideo | non habeant rationem peccati quoad reatum cum expiantur, sunt tamen voluntarii quoad voluntatem | primi parentis, ut determinat AUGUSTINUS lib.^o III° De libero arbitrio, a cuius | voluntate processit suum proprium peccatum actuale et deinceps omnia aliorum peccata originalia, vel mediate vel immediate, et ab illis primi motus, a cuius voluntate habent quod sint peccata et secundum maculam et secundum reatum, nisi expientur sicut et ipsum originale peccatum, ut dictum est.

H 233thB 189^{ra}D 161va

ABCDEHIN'W

94 si] et N' 94 opera] om. N' 95 oboediat] et add. C 95 valere] vere sed in valere corr. al. man. D lac. -lere H 95 sinit] sunt EH 96 in] non B 96 sic] si sed in sic corr. al. man. D 97 facit] manus add. sed exp. et del. C 97 vocatur] in add. sed del. E 98 Iterumque] Iterum quia EIN'W 98 peccatum] peccata BN'W 99 vocatur] om. N' facit W 99 quod] quia N'W 00 quod] quia W 00 Facit] om. N' 1 in] om. BCDEHIN'W 1 iam determinatum] inv. BCDEHIN' 4 ergo] iter. E 4 dicit] Augustinus add. sed exp. C 5 in] om. I 6 incurvationem] maculam sed exp. et incurvationem i. m. man. corr. A 7 dictum est] inv. D 8 non] sint add. BCDEHIN'W 10 non] vero B 10 tamen] cum B 12 voluntate] voluntatem D 14 illis] istis N'W 16 peccatum] om. E

1 Cf. *supra*, p. 278, 69-78. 4-5 PETRUS LOMBARDUS, *Sent.*, II, d. 21, c. 6, n. 3 (ed. Quaracchi 1916, p. 437; ed. Quaracchi 1971, p. 407; PL 192, 696); cf. *supra*, p. 267, 4-5. 7 Cf. *supra*, p. 277, 51-(278),68. 8 Cf. *supra*, p. 267, 6-7. 10-12 Cf. AUGUST., *De lib. arb.*, III, c. 19, n. 53 + 54 (CC lat. 29, 306-307; CSEL 74, 133-134; PL 32, 1296-1297). 16 Cf. *supra*, p. 277, 51-(278),68.

QUAESTIO 33

UTRUM ELEMENTA SINT DISTINCTA
PER CORPORA CAELESTIA

Zucc. 383va | Sequitur ultimum quaesitum, et unicum de creatura inanimata: utrum
elementa sint distincta per corpora caelestia.

Et arguitur quod non, quia hoc non facerent nisi per suum motum.
Quod non potest esse, quia tunc multiplicatio motuum et revolutionum
totum corrumpere excedendo sive excessum causando circa formas
elementorum.

Bad. 253^{tz} | Contra. Possunt in plus, quia in generationem et distinctionem
animatorum, ergo et in minus, scilicet in generationem et distinctionem
elementorum.

<SOLUTIO>

W 206va Quaestio ista de ordine et distinctione et generatione elementorum
eiusdem difficultatis | est circa alia omnia creata, qualis est circa
elementa, quomodo scilicet habent esse et ordinem atque distinctionem
in universo. Extendendo igitur quaestionem sicut oportet ad omnia alia
naturalia, sciendum quod, secundum quod recitat PHILOSOPHUS in I^o
Metaphysicae: «primi philosophantium solum viderunt principium
materiale esse in rebus naturalibus sensibilibus, nullaue alia esse
arbitrati sunt quam sensibilia, nec causam agentem et moventem vide-
bant in rebus, neque finalem». Propter quod quorundam eorum opinio
erat quod omnia quae sunt in natura rerum, sicut sunt, habent esse a

ABCDEHIN'W

2-3 Utrum ... caelestia] (cf. *infra*, lin. 4-5) 5 sint] sunt A 8 corrumpere] cor-
rumpet(?) E 11 animatorum ... distinctionem] om. (hom.) N' 15 alia omnia]
inv. N'W 15 omnia] om. E 15 creata] creatura BD 17 Extendendo] Exten-
dendam sed -do add. i. m. al. man. I 17 omnia alia] inv. N' 18 quod¹] om.
BCDEHIN'W 18 in] om. BCDEHIN'W 19 viderunt] videunt sed in viderunt
corr. C 20 nullaue] nulla- i. m. al. man. D nulla quia N' 21 nec] neque I
21 moventem] esse add. W 22 finalem] finale E 22 eorum] om. W 22 opinio]
opinione sed in opinio corr. B 22-23 opinio erat] inv. W

19-22 Cf. ARIST. *Metaph.* I, c. 3 (Iunt., VIII, f. 11B; 893b 6-7). 22-25 Cf. ID., *Phys.*, II,
c. 4 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, c. 4, lect. 7, p. 75b, text. 39);
Iunt., IV, f. 65C; 196a 24-28); etiam HENRICI DE GANDAVO *Lectura ordinaria super*
Sacram Scripturam, c. 1 (ed. R. MACKEN, p. 46, 76-79). 'Haec videtur esse opinio
Democriti' (Cf. THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II, (ed. Leon., II, c. 4, lect. 7, n. 6, p. 77.))

casu, non autem ab agente determinato, neque propter aliquid, sed esse
et fieri omnia | in se ipsis, ut contingit. Aliorum vero ex eis opinio erat
quod omnia fierent ex necessitate naturae, quemadmodum si domus
dicatur talis esse facta qualis est, ut quod ligna sint sursum posita, et
lapides deorsum, quia sic contingit ea esse sic posita, non quia agens
hoc fecit propter finem, et hoc quoad primam opinionem aut propter
necessitatem naturae tantum, quia «*gravia deorsum ferri apta nata*
sunt, levia autem sursum», secundum quod has duas opiniones tangit
PHILOSOPHUS in fine II¹ Physicorum.

Isti | ergo non dicerent quod caelum aut aliquod agens esset causa talis
dispositionis et ordinis elementorum, sed quod solo casu esset quidquid
esset in eis, et quoad elementorum substantiam et quoad eorum disposi-
tionem, et | hoc secundum primam opinionem, aut secundum secundam
opinionem, quod elementa talia essent qualia sunt ex se et naturae suae
necessitate, et propter ipsam etiam sic ordinari.

| Contra istos arguit PHILOSOPHUS in I^o Metaphysicae quoad hoc quod
«negabant causam agentem et finalem, quia videmus in rebus sensibili-
bus mutationem fieri, nihil autem se ipsum, quemadmodum lignum non
se ipsum transmutat | ut fiat scamnum. Si autem agens est, finis est, nihil
enim agit nisi propter finem».

Quoad modum quidem ponendi omnia esse | et fieri disputat contra
eorum opinionem in II° Physicorum. Contra primos per hoc quod
quae a casu fiunt, non fiunt semper aut sicut frequenter, quemadmodum

ABCDEHIN'W

24 propter] quod add. N'W 25 et] om. I in B 25 ut] om. B 26 naturae]
materiae BCDEHIN'W 26-27 domus dicatur] inv. BCDEHIN'W 27 facta]
om. BCDEHIN'W 27 quod] pro sed quod sup. lin. I 30 naturae] materiae
BCDEHIN'W 33 causa talis] inv. N' 36-37 aut ... opinionem] om. (hom.) I
38 etiam sic] inv. N' 38 ordinari] ordinati N' 41 autem] movet add. i. m. al. man. D
movet(?) add. sup. lin. I 41 ipsum] a se ipsum add. E 43 enim] om. N' 44 et]
in I 45 in] om. BCDEHIN'W 45 II°] II^{um} E 46 non] sup. lin. al. man. E
46 sicut] fiunt N'

25-29 Cf. ID., *Phys.*, II, c. 9 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 97b,
text. 87-92); Iunt., IV, f. 82rA-85rA; 199b 34-200b 9); etiam HENRICI DE GANDAVO
Lectura ordinaria..., c. 1 (ed. R. MACKEN, p. 46, 68-75) et ID., *Quodl. I*, qq. 7 et 8 (ed. R.
MACKEN, p. 27-46). 30-31 ID., *op. cit.*, II, c. 9 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II
(ed. Leon., II, p. 97b, text. 87); Iunt., IV, f. 82rA; 200a 1-5). 31-32 Cf. ID., *op. cit.*, c. 8 et
9 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 94b, text. 85-86 et p. 97b, text.
87); Iunt., IV, f. 81rA et 82rA; 199b 19-25 et 199b 34-35). 40-43 Cf. ID., *Metaph.* I, c. 3
(Iunt., VIII, f. 3L-M; 984a 19-25). 42-43 Cf. *infra*, p. 282, 50-53. 45-(282), 48 Cf.
ARIST., *Phys.*, II, c. 5 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed. Leon., II, p. 78b, text. 48);
Iunt., IV, f. 66rB-C; 196b 10-13) et *ibid.*, c. 8 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, II (ed.
Leon., II, p. 94b, text. 85); Iunt., IV, f. 81rA; 199b 22-25).

Bad. 253^{ab}
H 233va
B 189rb

videmus fieri ea quae in rebus fiunt, et iterum quia videmus res esse sicut apta sunt fieri, quale non contingit in eis quae fiunt casu. | Nec tamen sequitur ex hoc quod omnia | contingunt | sicut fiunt, secundum quod arguit contra secundam opinionem, dicens quod «sine dispositione materiae tali non fiunt res sicut fiunt, sed non solum propter hoc, quia nec istam dispositionem habent res a se ipsis, sed ab agente ordinante res in suos fines».

Post dictas opiniones secuta est sententia aliorum philosophorum, qui considerabant in rebus duo esse, scilicet naturas et essentias rerum secundum formas et species distinctas, et transmutationes per motum contingentes in aliquibus earum. Et putant aliqui opinionem fuisse ARISTOTELIS philosophi, quod res in naturis et essentiis suarum formarum ex se ipsis habent naturaliter esse id quod sunt, et incausatae sive non factae, et quod nihil in entibus habet causalitatem super aliud quoad formam et essentiam rerum, sed solum quoad motus et transmutationes, ut quod res naturaliter sunt, et aeternaliter in suis essentiis distinctae et ordinatae, tam elementa quam alia, nec in hoc habent causam efficientem, sed quod sic | sunt, hoc est natura earum. Et secundum quod quaedam sunt in gradu naturae superiori quaedam in inferiori, secundum hoc quaedam habent causalitatem super quasdam in movendo, aut sicut finis | aut sicut efficiens. Et quod secundum hoc ponit unum primum agens et movens omnia alia. | Et secundum istam opinionem non est dicendum quod sit alia causa quare elementa sic se habent, quam quia hoc est natura eorum.

Bad. 253^{vc} Quin haec sit opinio ARISTOTELIS, non credo quod | de facili ex libris

ABCDEHIN'W

47 fieri ea] inv. BCDEHIN'W 48 apta sunt] inv. I 48 contingit] convenit I
50 arguit] argumenta sed in arguit corr. N' 51 quia] quod C 54 dictas] praedic-
tas C 57 Et] Ut I 57 opinionem fuisse] inv. BCDEHIN'W 58 philosophi]
scilicet add. W 59 esse] esset I 59 esse id] inv. N' 60 quod] om. D 60 in
entibus] mentibus N' 60 causalitatem] caliditatem B 60 super aliud] om. N'
61 formam] men-(?) super aliud add. sed men- exp. N' 63 nec] neque I 63 in hoc
habent] habent in hoc BCDEHIN'W 63 causam] casu B 64 sic] -c sup. lin. man.
corr. A 64 sunt] i. m. E quia add. sed exp. A 64-65 hoc ... sunt] om. (hom.) D
64 earum] eorum BCEHIN'W 64 Et] sed add. sed exp. A 65 superiori] et add. N'
65 quaedam² ... inferiori] om. (hom.) I 65 in²] gradu add. N' 66 habent] in-
ter N'W 66 quasdam] -dam sup. lin. man. corr. A 70 hoc] haec C 71 haec]
hoc E

50-53 Cf. ID., op. cit., c. 9 (in THOMAE DE AQ. In Phys. Comm., II (ed. Leon., II, p. 97b, text. 88); Iunt., IV, f. 82vG-H; 200a 5-10). 54-57 Cf. ID., Metaph., I, c. 5 (Iunt., VIII, f. 5vL-M; 987a 2-8. 57-64 Cf. infra, p. 283, 87-97.

suis posset ostendi. Et secundum hoc vult XII° Metaphysicae quod sit quoddam genus rerum quod impossibile est esse alio modo, ut substantiarum separatarum omnino intransmutabilium, inter quas ponit unam primam, quam vocat | Deum et primum motorem, et sub illa alias quas vocat motores secundarios; quamlibet tamen ponit esse deum quemdam. Et respectu aliarum rerum corporalium transmutabilium loquitur frequenter tamquam de unico principio, et ab illo dicit quod pendet caelum et tota natura, sicut a principio primo movente, non tamen aliquid in essentia sua causante nisi formas generabilium et corruptibilium particularium. Unde alia omnia, et elementa, secundum totum secundum ipsum sunt ingenera-|bilia et incorruptibilia, et sicut ex se sunt, non habent potentiam ad non esse et corruptionem; sic nec habent ex se potentiam ad esse, ut ullo modo habeant ab alio esse. Sed si ita esset, essent plura quae ex se haberent necesse esse, quamvis non esset nisi unicum simplicissimum quod non esset nisi ipsum necesse esse.

Sed AVERROES negat hoc fuisse opinionem ARISTOTELIS, cum dicit in fine 3ⁱ cap.¹ De substantia orbis: «Videmus caelum habere unam virtutem, non tantum moventem omnia, sed agentem, et conservantem omnia, sicut est dispositio in corpore hominis, et in corpore facto propter finem. Sed agentium quoddam agens prius tempore acto, et est omne agens, quod fit in sphaera mundi; et agentis quod est naturaliter prius, est orbis, | quem sequitur tempus. Et agens orbem, scilicet faciens ipsum in dispositionibus necessariis in inveniendi | finem propter quem est. Et cum hoc ignoraverint quidam esse de opinione ARISTOTELIS, dixerunt ipsum non | esse causam agentem totum, sed tantum causam moventem, et illud valde fuit absurdum, etc.».

ABCDEHIN'W

72 posset] possunt E 75 alias] alia W 77 quemdam] quemlibet W 78 loquitur]
loqui E 78 de] in BCDEHIN'W 79 movente] sed add. sed exp. A moventem sed
in movente mut. B 80 essential] esse BCDEHIN'W 80 causante] causalitate sed
in causante corr. C 81 particularium] om. C 82 incorruptibilia] corruptibilia
BDEHIN'W scr. sed in- sup. lin. C 82-83 ex se] om. E 84 ullo] nullo D 85 es-
set¹] ad N' 85 essent] om. B 85 quae] qua D 85 haberent necesse] inv. C
88-89 Videmus ... tantum] om. D 89 moventem] conf. D 91 tempore] est add. N'
91 acto] in lac. man. corr. A 93 scilicet] sed N' 94 cum] tunc sed cum sup. lin. al.
man. I 95 ignoraverint] ignoraverint(?) D ignoraverunt N' ignoravit W 97 valde
fuit] inv. N'

73-77 Cf. ARIST., Metaph., XII, c. 8 (Iunt., VIII, 26F-H; 1073a-1073b 9). 88-97 AVERROES, De subst. orbis, comm. 2 (Iunt., IX, f. 6M-7A).

Bad. 253^{vd} | Est igitur opinio AVERROIS quod ARISTOTELES ponebat esse causam
H 233vb non solum moventem, | sed et agentem, facientem esse omnia, quod est
E 185vb verum et catholicum. Sed in modo ponendi istud magna est | variatio a 00
fide catholica. Fuit enim opinio ARISTOTELIS iuxta hoc, quod exponit
eum AVERROES, quod «in aeternis», secundum quod aeterna sunt, «non
differunt esse et posse». Quod potest intelligi dupliciter, et secundum
hoc duplex potest fundari modus ponendi exitum rerum a primo: uno 5
modo ut esse et posse differant in eis sola ratione; alio modo ut differant
re.

Primo modo dicendum est, quod sicut aeterna carent ex se potentia ad
non esse, sic careant et potentia ad esse, ne scilicet sic dicantur habere
esse suum a primo, ut quantum est ex se sint in potentia ad esse ratione 10
suae essentiae, et esse habeant ab alio, | et potentia natura, etsi non
duratione praecedat esse, sed quod omne ens aeternum non sit nisi |
quoddam necesse esse in sua essentia, non ut suae essentiae sit quasi
adveniens esse, sed quod esse sit intraneum ipsi rei. Et quod in talibus est
solum unicum quod est necesse esse ex se, sed omnia alia sunt necesse 15
esse ab ipso, et in quantum ipsum habent ab alio, possunt ipsum ab illo
habere, sed nullo modo non habere, neque quantum est ex se neque
quantum est ex parte agentis, quod non ponit nisi potentiam ad esse
primo modo, quae fundatur in eo quod est ipse actus, quia in tali non
differunt habens et quod habetur. Et hoc modo posuit intelligentias alias 20
a prima habere esse a primo, et esse simplices in essentia penitus. Unde,
iste modus nullo modo convenit productioni elementorum, ita quod non
sit differentia secundum istam opinionem in productione talium natura-
rum a Deo, et in generatione Filii a Patre in divinis, praeter hoc quod in

ABCDEHIN'W

98 ponebat] proponebat *sed in* ponebat *corr.* I 99 et] *om.* N'W 00 istud] il-
lud N'W 1 hoc] *om.* BCDEHIN'W 2 eum] cum EI 4 duplex] dupliciter N'W
4 exitum] primum *add. sed exp.* N' 4 uno] *i. m. al. man.* E 5 esse] omne B 5-
6 differant re] *inv.* N'W 8 sic] si BDEHI si *sed in* sic *corr.* C 8 et] etiam N'
9 sint] sunt N' 11 sed] secundum H 13 esse] essentiae *sed -ntiae exp.* A 13 rei]
om. E 13 est¹] *scr. sed sup. lin. post* unicum I 15 ipsum²] *iter.* D 15 ab³] alio
add. D 16 est] *sup. lin.* A 17 ex parte] *i. m. al. man.* C 17 ex²] *om.* D *sup. lin.* E
19 et] *om.* BDEN' 19 alias] suas B 21 isté] ille N' 21 convenit] contingit W
23 Filii] *om.* N'W 23 quod] *iter. sup. lin. al. man.* C

2-3 ARIST., *Phys.*, III, c. 4 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.*, III (ed. Leon., II, p. 120b,
text. 32); Iunt., IV, f. 99vH; in ANON., *Auct. Arist.*, ed. J. HAMESSE, I, 103; 203b 30).

istis productum est alterius substantiae et inferioris gradus, quod non
25 contingit in divinis.

| In secundo vero modo potentiae dicendum est, quod aeterna sic Zucc. 38
habeant potentiam ad esse, et sic dicantur habere esse a primo, ut
quantum est ex se, sint in potentia ad esse ratione suae essentiae, in
qua non habeant esse nisi ab altero, et ista potentia natura, etsi non
30 duratione, praecedit esse. Sed huiusmodi potentiam adhuc contingit
dupliciter intelligere in essentia rei causatae: uno modo, ut in ipsa
essentia rei cum potentia ad esse non sit omnino potentia ad non esse;
alio modo, ut cum potentia ad esse sit aliquo modo potentia ad non esse.

Primo modo posuit secundum expositionem AVERROIS potentiam ad
35 esse in corporibus caelestibus et elementis secundum totum, et aliis rebus
corporalibus secundum suas species. Unde in hoc quod PLATO posuit
mundum | semper esse, quia non esset aliquod agens eius corruptionem, D 162ra
adversatur ei ARISTOTELES I^o Caeli et mundi, et AVERROES ibidem,
determinando quod illud non est per se causa illius, sed quia caret
40 potentia ad motum corruptionis, sive ad non esse. Unde quia in talibus
esse non est ipsum cuius est, licet ipsum cuius est non potest ipso carere,
etiam quantum est ex parte sua, quia tamen in essentia ipsa finitum est et
similiter esse ei communicatum, ideo dicit AVERROES De substantia
orbis; «Debemus scire quod corpus caeleste non indiget virtute movente
45 in loco | tantum, sed etiam virtute largiente ei in se et in sua substantia B 189vb
permanentiam aeternam. Quoniam et etiam si sit simplex et non habet
potentiam ad corruptionem, tamen est finitae actionis necessario, quia est
finitarum dimensionum et determinatarum a superficie continente ipsum et

ABCDEHIN'W

24 istis] quod *add.* W 24 productum] praedictum BEH praedictum *sed del. et* pro-
ductum *i. m. al. man.* D productum(?) W 25 contingit] convenit I 26 sic] *conf.*
A se *add.* H 27 dicantur] dicuntur I 27 habere] *om.* BCDEHIN'W 28 sint]
sunt N'W 29 esse] ratione suae essentiae *add. sed exp.* H 33 potentia²] *om.* D
34 expositionem] positionem N'W 35 corporibus] ad esse *add. sed del. et exp.* C
37 quia ... esset] *om. (hom.?)* H 40 corruptionis] corruptionem N' 41 carere]
causare E in quantum *add. sed exp.* N' 42 etiam] et I 42 tamen] cum BCDEI
42 ipsa] sua BCDEHIN'W 45 loco] loca *sed -a exp. et -o sup. lin. man. corr.* A
45 etiam virtute] *inv.* BCDEHIN'W 46 simplex] simpliciter BD 46 habet] *om.* E
48 determinatarum] determinatorum D 48 ipsum] *om.* E

34 Cf. *supra*, p. 283, 87-97. 37-38 ARIST., *De Caelo*, I, c. 12 (Transl. Moerbeke in
THOMAE DE AQ. *In De caelo Comm.*, I (ed. Leon., III, p. 113, text. 134); transl. Moerbeke et
Michaelis Scoti in Iunt., V, f. 89M; 283a 25-29); *infra*, p. 286, 63-65. 38 AVERROES, *De*
Caelo I Comm., I, c. 12 (Iunt., V, f. 90E-F). 44-(p. 286,) 51 ID, *De subst. orbis*, c. 2
(Iunt., IX, f. 6va1-6vbK).

omne tale, cum intellectus posuerit | ipsum esse existens per se, absque eo
quod aliud largiatur ei permanentiam et aeternitatem, necesse est ut ita
sit de finitate suae permanentiae». 50

Sed hoc non tenet fides, immo quod omne aliud a Deo potentiam
habet ad corruptionem nisi manu divina teneatur, et sic quod omne
ens aliud a Deo habet potentiam ad non esse, licet hoc diversimode
contingat | in diversis, ut iam dicetur. 55

Potentiam vero ad esse secundo modo, scilicet ut cum ea sit potentia
simul ad non esse, ponit AVICENNA in omnibus aliis a primo et ab ipso
factis, et similiter PLATO. Sed potentiam huiusmodi ad non esse contingit
intelligi dupliciter: uno modo coniunctam contrario activo impellente ad
non esse, qualis est | in mixtis et contrariis citra statum gloriae; alio
modo | sine contrario activo impellente ad corruptionem: hoc | modo
secundum fidem catholicam et sententiam PLATONIS est in angelis. 60

| Sed contra utrumque horum modorum in I^o Caeli et mundi probat
PHILOSOPHUS quantum potest, quod «ponere in aeternis posse ad corrup-
tionem, absque eo quod aliquando corrumpatur, est impossibile». 65

| Sed iterum est advertendum, quod cum potentia ad esse potest intelligi
haberi potentia ad non esse absque contrario impellente ad corruptionem
dupliciter: uno modo, ut licet quantum est ex se habet posse ad non esse,
tamen habet | necessitatem esse ab alio, ita quod ille esse non possit ei
non impartiri; alio modo quod ille esse suum possit non impartiri, 70
quia nulla necessitate illud ei impartitur. Isto secundo modo ponit fides
catholica Deum sanctis angelis et quibuscumque aliis a se impartiri
suum esse.

ABCDEHIN'W

49 posuerit] om. H 50 quod] quia BEH 51 de finitate] definitate D 51 fini-
tate] finite sed in finitate corr. I 52 non] om. H 53 ad] corpus add. sed exp. I
53 et] om. W 54 a Deo] eo N' 54 potentiam] potentia N' 57 ponit] posuit D
58 factis] in lac. man. corr. A 58-60 contingit ... esse] om. (hom.) B 62 et] om. B
63 utrumque] utram N' 65 corrumpatur] corrumpantur N'W 67 potentia] poten-
tiam I 68 esse] om. E 69 ille] conf. EI 69-70 non ... esse] om. (hom.) H
70 quod] quia C 70 ille] conf. I 71 illud ei] inv. H 72 quibuscumque] quo-
cumque N'

55 Cf. *infra*, lin. 56-73. 57-58 Cf. *infra*, p. 287, 75-84. 58 Cf. PLATO, *Timaeus*, 44b-
45d (Transl. Chalcidii, ed. J.H. WASZINK, p. 35, 12-36, 13). 62 Cf. *Ibid.*, 41a-b (Transl.
Chalcidii, ed. J.H. WASZINK, p. 35, 9-17). 64-65 ARIST., *De Caelo*, I, c. 12 (Transl.
Moerbeke in THOMAE DE AQ. *In De caelo Comm.*, I (ed. Leon., III, p. 113, text. 134); transl.
Moerbeke et Michaelis Scoti in Iunt., V, f. 89M; 283a 25-29).

Primo modo ponit AVICENNA Deum largiri esse rebus aeternis creatis,
75 secundum quod dicit in VI° Metaphysicae: «Postquam aliqua ex rebus
secundum essentiam fuerit causa esse alterius rei, profecto semper erit ei
causa, quamdiu habuerit illa esse. Res igitur huiusmodi omnibus causatis
est dignior in causalitate, eo quod absolute prohibet rem non esse, haec
igitur est causa quae dat rei esse perfectum. Et haec est intentio quae apud
80 sapientes vocatur creatio, quod est dare rei esse post non esse absolute;
causatum enim quantum est ex se, est ut sit non, quantum vero ad causam
suam | est ei ut sit. Quod autem est rei ex se ipsa apud intellectum, prius est N' 167^{at}
per essentiam, non tempore, eo quod est ei ex alio a se. Igitur esse causatum
est post non esse posterioritate essentiae».

Et est advertendum quod in omnibus dictis opinionibus philosopho-
rum de ponendo esse haberi in omnibus aliis causatum a Deo, duo sunt
modi ponendi, quorum unus est ponendo Deum omnia facere in esse
immediate, alius vero ponendo ipsum primo et immediate agere solum-
modo unam essentiam primam et mediante illa alias, et sic ulterius, iuxta
90 determinationem AVICENNAE de qua consequenter erit sermo. Et est
primus modus catholicus; secundus vero magis philosophicus, non
secundum veram philosophiam, sed secundum modum quo philosophi
tractabant eam, ut patebit statim tractando sententiam AVICENNAE.

Secundum primum modum patet quid dicendum est ad quaestionem:
95 non | quod elementorum distinctio et ordinatio sit a caelo, sed potius B 190ra
immediate a Deo.

Secundum secundum modum ponendum est quod sit a Deo mediante
causa sua proxima, sive sit caelum sive aliqua intelligentia, et potius quod

ABCDEHIN'W

74 Avicenna] Averroes sed exp. et Avicenna i. m. man. corr. A 75 dicit] Philosophus
add. H 75 in] om. DHN'W 75 VI°] cap. 12° add. sup. lin. I 75 Metaphysicae]
suae add. I 75 ex] a I 76 causa] cuius sed exp. et causa i. m. man. corr. A 76 rei]
res B om. N' 77 causatis] creatis HN'W 79 igitur est] inv. N'W 79 rei esse]
inv. BCDEHIN'W 79 haec] hoc EW 80 creatio] causatio sed in creatio corr. A
81 causatum] causa tamen W 81 enim] non E in N'W 81 est] om. H 81 se] scr.
sed vel non add. i. m. al. man. C 81 est²] om. B 81 sit non] inv. W 81 non]
om. E 83 alio] aliquo B 83 a] ex W 83 causatum] creatum BH 84 pos-
terioritate] posteriorem BE 86 causatum] creatum B 87 in esse] om. D 88 ip-
sum] ipsam DE 90 consequenter] converter I 91 catholicus] Quarto add. sed
exp. B 91 magis] magna D 91 non] om. W 92 veram] -am i. m. al. man. D
92 modum] om. N'W 94 dicendum est] sit dicendum BCDEHIN'W 98 causa sua]
inv. BCDEHIN'W

75-84 AVICENNA, *Metaph.*, VI, c. 2 (ed. S. VAN RIET, p. 303, 63-304, 74; ed. 1508, f.
92raC). 90 Cf. *infra*, p. 288, 99-6. 93 *Ibid.*

sit caelum, iuxta hoc quod tractat AVICENNA in IX° Metaphysicae, ubi
 dicit quod «*substantia bonitatis amatae primae est una, nec potest esse* 00
 H 234rb *ut motor primus universitatis | caelorum sit plus quam unus, et habet*
 D 162rb *unaquaeque sphaerarum caelorum motorem propinquum et desideratum*
et amatum proprium, | et unicuique motui est motor alius ab eo qui est
alterius, et desideratum aliud unius quam sit alterius. Et haec desiderata 5
sunt bonitates purae separatae a materia, et motus et species omnes
 W 207va *communicant in desiderio primi principii», a cuius existentia fluit quidquid*
 I 129va *est, quae non est nisi unius modi. Modus quo fluit ab aliquo hoc, non est*
 Zucc. 384vb *modus quo fluit ab eo aliud. Igitur ab ea primo et immediate | non fluit*
 C 190va *nisi unum simplex separatum. Quare, cum hic sunt plures substantiae*
 10 *separatae, et animae et corpora, oportet quod fluant ex ea mediantibus*
 primis causatis secundum | aliquam multitudinem, quae est in eis. Quae
 non est nisi hoc modo, «*quoniam causatum per se est posse esse in se ipso,*
propter primum autem est neces- sarium esse. Sed necessitas sui esse est
 secundum quod | est intelligentia, et intelligit se et intelligit primum
 necessario. Unde oportet ut sit in eo multitudo, scilicet ex hoc quod 15
 intelligit se, quod est possibile esse quantum in se est, et ex hoc quod
 intelligit necessitatem sui esse a primo, et per hoc quod intelligit primum.
 Oportet igitur ut multitudo huiusmodi sit causa pluralitatis essendi aliam
 multitudinem simul a causato primo. Si enim non esset haec multitudo,
 profecto non esset possibile esse ab eo nisi unum, nec esset possibile esse ab 20
 E 186rb *eo corpus. Cum igitur intelligentiae separatae sint plures numero, | non*
habent esse simul ex primo, sed excellentior omnibus illis est primum,
quod est ex eo post se et post eam, intelligentia inferior. Sub unaquaque
autem intelligentia est caelum cum sua materia et sua forma, quae est

ABCDEHIN'W

00 una] causa E 1 ut] ne D 1-2 et habet unaquaeque] et habet una- in lac. man.
 corr. et -quaeque i. m. man. corr. A 3 est'] iter. I 4 sit] sic D 5 purae
 separatae] inv. N'W 6 existentia] essentia CDEHI 7 quae] quod BCDEHIN'W
 7 hoc] hic W 8 Igitur ab ea] Ab ea igitur I 8 ea] eo W 9 hic] haec W
 14 est] om. D 14 intelligit?] intelligat W 15 ut] quod BCDEHIN'W 16 pos-
 sibile] impossibile B 17 esse] primo add. sed exp. C 18 huiusmodi] huius I
 20 non] vero N'W 21 sint] sunt D 22 simul] similiter N'W 22 illis] scr. sed del.
 et aliis i. m. al. man. E 23 eo] quod add. sed exp. I 23 et post eam] i. m. man.
 corr. A 24 autem] i. m. man. corr. A

00-6 AVICENNA, *Metaph.*, IX, c. 2 (ed. S. VAN RIET, p. 462, 49-464, 85; ed. 1508, f. 103rb-
 103vaD). 12-23 *Id.*, *op. cit.*, IX, c. 4 (ed. S. VAN RIET, p. 481, 54-482, 80; ed. 1508, f.
 104vb). 23-(p. 289,)44 *Ibid.*, (ed. S. VAN RIET, p. 483, 81-487, 89; ed. 1508, f. 104vb-
 105rb).

25 *anima intellectiva. Igitur a prima intelligentia sunt tria in esse prima*
creatione, propter trinitatem quae est in ea. Ex prima igitur intelligentia, in
quantum intelligit primum, sequitur esse alterius intelligentiae inferioris ea,
et in quantum intelligit se ipsam habentem necesse esse, sequitur ex ea
forma caeli ultimi, et est eius anima, et in quantum intelligit se ipsam ut
 30 *possibile esse, est corporeitas caeli ultimi.*

Similiter est dispositio quousque perveniat ad intelligentiam agentem,
quae gubernat nostras animas. Nec oportet ut hoc procedat in infinitum,
quia intelligentiae non sunt convenientes in specie, ut non oportet ab eis
provenire convenientia. Manifestum est autem hic esse multas intelli-
 35 *gentias simplices separatas, quae fiunt cum factura corporum humanorum,*
nec corrumpuntur nec permanent, quae non proveniunt a principio primo
eo quod multae sunt, sed sunt causatae primi mediante aliquo.

Similiter est de omni causato, quousque pervenitur ad causatum cum
factura elementorum, quae multiplicantur numero et specie simul, et hoc
 40 *post completionem omnium caelestium. Et sequitur semper intelligentia*
post intelligentiam quousque fiat sphaera lunae, et deinde fiant etiam
elementa, et aptantur recipere impressionem unam in specie, multam in
numero, ab intelligentia ultima. Si enim causa multitudinis | non fuerit in B 190rb
agente, oportet quod sit necessario in patiente. Oportet igitur ut ex
 45 *unaquaque intelligentia fiat intelligentia inferior ea et cesset tunc, cum*
fuerint substantiae divisibiles multae numero; et usque huc perveniunt.

Corpora autem elementaria sunt generabilia et corruptibilia, unde
oportet | ut principia eorum | propinqua sint res recipientes materiem H 234va
varietatis et motus, et ut intelligentia pura non sit causa esse eorum sola. A 189vb

ABCDEHIN'W

25 Igitur a prima] A prima igitur I 25 intelligentia ... prima] om. (hom.) N'W
 25 creatione] creationi sed in creatione corr. C 28 necesse] est add. sed exp. I
 28 esse] est N' 29 forma] iter. N' 29-30 et¹ ... ultimi] om. (hom.) W 29 ani-
 ma] essentia E 29 ipsam] habentem necesse esse, sequitur ex ea forma caeli ultimi
 add. sed del. C 30 possibile] est add. N' 32 animas]-s i. m. al. man. D 32 hoc]
 haec W 34 provenire] pervenire E 34 esse] est N' 36 non] om. N'W
 36 proveniunt] perveniunt E 37 multae] in factae sed del. et multae i. m. C 38 ad]
 om. B 39-40 quae ... post] om. N'W 39 specie simul] inv. E 41 intelligen-
 tia] intelligitur W 41 fiant] fiat I 42-43 unam ... ultima] om. W 42 unam]
 manet N' 42 multam] multum EW 43 non] iter. W 43 fuerit] fiunt N'W
 44 necessario] causa add. CI et add. N'W 44 ex] in N'W 45 fiat intelligentia] om.
 (hom.) N'W 45 cesset] tenet N'W 46 fuerint] fuerunt EI 46 divisibiles] dissi-
 miles C 46 perveniunt] pervenerunt N'W 48 materiem] materiam N'W

44-(p. 290,)66 *Id.*, *op. cit.*, IX, c. 5 (ed. S. VAN RIET, p. 488, 99-491, 68; ed. 1508, f.
 105rb-va).

Haec autem elementa habent materiam, in qua conveniunt, et formas, in quibus differunt. Unde oportet ut ad esse diversitatis suarum formarum cooperetur | diversitas dispositionis caelorum. Caeli autem conveniunt in natura motus circularis; oportet igitur ut illud sit adiuvans | ad esse materiae, et ut illud in quo differunt, sit principium praeparationis materiae ad formas diversas, sed non | absque consortio alterius adunantis quod reducit illa ad aliquod unum. Illud autem est una de intelligentiis separatis, sed ultima earum quae sequitur nos. Et ipsa est a qua, propter consortium corporum caelestium, fluit aliquid in quo est descriptio formarum mundi inferioris secundum modum patiendi, a qua | postea fluunt formae in hoc appropriantes ea. Cum igitur haec res appropriaverit a materia de impressionibus caelestibus, tunc ab hoc separato fluet forma propria et describetur in illa materia. Et sicut motus est vilior dispositio quae est ibi, sic et materia est vilior essentia hic. Et sicut motus est ibi sequens naturam eius quod est in potentia, sic haec materia | convenit cum eo quod est in potentia, et de comparationibus constellationum diversis provenientibus propter motum est principium diversitatis permutationum quae fiunt hic». | Sic ergo patet figmentum unum physicum, quod materia elementorum causatur a conformi-|tate motuum caelestium in quantum omnes circulares sunt, virtute | intelligentiae adunantes motus illos, diversitas vero dispositionis caelorum est causa diversitatis formarum elementarium, et diversitas appropriationis factae in materia est causa diversitatis formarum sub eadem specie.

| Aliud vero figmentum est quod caelum debet habere aliquod corpus infra se circa quod volvitur, et ex eo quod per motum suum illud

ABCDEHIN'W

50 autem] haec add. BDEHIN'W haec add. sed exp. et del. C 51 differunt] differat D 52 cooperetur] coopetur(?) B 53 circularis] circulari C 54 illud] id BCEIN' 54 sit] fit N' 54 praeparationis] propriationis E om. N'W 55 adunantis] adjuvantis BCDEHIN'W 56 est] unum add. sed exp. W 57 earum] eorum BCDEHIN'W 57 est] om. EN'W 58 aliquid] aliquod B 59 hoc] haec A 60 appropriantes] appropriante et -tes add. i. m. al. man. C 60 a materia] aliquam CDEHN'W aliqua I om. B 63 sic ... ibi] om. (hom.) E 63 essentia] sic add. sed exp. N' 63 naturam] materiam N' materiam sed in naturam corr. B 64 sic] si E 64 haec] est sed exp. et haec sup. lin. man. corr. A 64 quod est] om. E 67 patet] figmentum tamen unum add. sed exp. W 67 physicum] vel philosophicum (plīcū ABCDHIN'W, plīcū E) 68 motuum] modo tantum B 69 adunantes] adjuvantes CDN'W adunantes et adjuvantes i. m. al. man. E 70-72 elementarium ... formarum] om. (hom.) H 70 et] om. I 73 habere] in se add. sed exp. B

73-(p. 291,)79 Ibid., (ed. S. VAN RIET, p. 492, 77-88; ed. 1508, f. 105va).

constringit «sequitur calefactio in tantum quod convertitur in ignem, quod autem remotissimum est ab eo, | remanet quietum, accedens ad frigiditatem et spissitudinem, et est terra, quod vero sequitur ignem, est calidum, sed minus calidum quam ignis sit, et quod sequitur terram, est spissum, sed minus spissum quam terra; et haec est causa essendi elementa ab orbe».

Quod destruit AVICENNA, quia haec positio ponit corporeitatem absque alia forma, quod est impossibile.

Secundum hunc igitur modum figmenti physici dicendum esset quod distinctio et ordo elementorum est et ipsorum productio a caelo, non materia praesupposita in aliquo corpore praecedenti, cuius generationis causa assignari non posset, sed aeternaliter in eis sunt sub formis suis generata, et in diversis locis «propter diversitatem respectus ad diversas dispositiones caelorum et causas occultas in eis», secundum quod fingit AVICENNA.

Positio autem generationis elementorum de corpore aliquo contento sub caelo concordat figmento PLATONIS, qui dixit mundum inferiorem formatum non a motu caelestium, sed a deo distinguente et ordinante. | Quae omnia despicienda sunt a fidei tamquam nimium fabulosa, et tenenda sunt | ea quae sunt rectae rationis magis congruentia, quod a Deo «omnia visibilia et invisibilia immediate creata», disposita, et ordinata in prima rerum creatione, secundum formam in Genesi | traditam. Quod etiam rationabilius est dicere, etiam volenti ponere mundum semper fuisse cum Deo et | ab aeterno, non ponendo mundum a Deo productum necessitate naturae suae et essentiae, sed libertate voluntatis et dispositione suae sapientiae, quae rationem artis unius habet, quae ut una simplex existens ratio est omnium partium mundi

ABCDEHIN'W

75 quod] in lac. al. man. D 76 ab] sub N' 81 alia] om. I 81 quod] in lac. al. man. D 82 igitur] ergo N' 82 physici] vel philosophici (plīci) ABCDEHIN'W 83 productio] productio I 84 praecedenti] communicanti D in lac. al. man. C 86-87 diversas dispositiones] inv. BCDEHIN'W 87 dispositiones] et add. sed exp. E 89 autem] generis add. sed del. C est add. W 89 elementorum] om. BCDEHIN'W 91 distinguente] distincte N'W 92 fidelij] simili BCDEHIN'W 92 nimium] om. W 94 immediate] om. E 94 creata] sunt et add. sed sunt sup. lin. al. man. C 95 Genesij] generatione W 96 volenti] volent H 98 sed] i. m. man. corr. A 98 libertate voluntatis] inv. BCDEHIN'W 99 artis unius] inv. C 00 habet] esse add. sed exp. N' 00 simplex] simpliciter I

80-81 Cf. Ibid., (ed. S. VAN RIET, p. 492, 88 et sqq.; ed. 1508, f. 105va-vb). 82-88 Ibid., (ed. S. VAN RIET, p. 493, 97; ed. 1508, f. 105vb). 19-21 Cf. PLATO, Timaeus, 44b-45d (Transl. Chalcidii, ed. J.H. WASZINK, p. 35, 17-36, 13). 94 Col. I, 16.

tamquam unius artificiatu, licet secundum diversas rationes in ipso diversarum partium, ita quod non obstante eius unitate et simplicitate plura possunt et simul procedere ab ipso immediate, etiam posito quod mundum producat naturali necessitate, quia de ratione artis, «secundum quod est *ars*, non est quod deliberet», secundum quod habetur in fine II¹ 5 Physicorum.

Bad. 254^{vk} | Sic ergo breviter dicendum est ad quaestionem, quod elementorum
W 208ra dispositio et ordo non est a caelo, sed immediate | a Deo, sive in primo instanti creationis mundi sive per dierum intervalla ut narrat scriptura Genesis. Unde ne occasionem posset accipere humana temeritas, si 10 Scriptura narraret primo factum caelum et deinde elementa, pronuntiat ea simul facta, cum dixit «*In principio creavit Deus caelum et terram*», nomine terrae naturam omnium elementorum explicando. Secundum hunc enim modum dicit AMBROSIIUS in Hexaemeron quod Scriptura 15 describit tertio die facta terraenascencia, cum sol, luna, et stellae leguntur factae die quarto, ne si prius sol, luna, et stellae per quas crescunt terraenascencia, facta describerentur illis terraenascencium procreatio posset ascribi.

< AD ARGUMENTA >

Bad. 254^{vl} | Quod ergo arguitur primo, quod «distinctio elementorum non est
N' 167vb propter caeli motus, quia tunc multiplicatio | motuum corrumpet generata», hoc non concludit, quia per ea res nata est in esse conservari

ABCDEHIN'W

1 artificiatu] -ati i. m. E 3 plura] et add. sed exp. B 5 est] om. W 10 occasionem] occasione E 11 elementa] iter. sed exp. I 12 ea simul] inv. BCDEHIN'W 12 dixit] dicit BCDEHIN'W 12 In] primo add. I 15 luna et stellae] stellae, luna W 15 et] om. BCDEHIN'W 16 factae] duae add. sed exp. et del. C 16 sol] et add. N'W 17 facta] facto D 17 describerentur] describitur B 17 illis] vel IN'W 18 ascribi.] Ad add. I 20 arguitur primo] quod primo arguitur I inv. W 20 quod] quia BCDEI 21 propter caeli] inv. N'W 22 generata] generanda B

4-5 ARIST., *Phys.*, II, c. 8 (in THOMAE DE AQ. *In Phys. Comm.* II (ed. Leon., II, p. 94b, text. 86); Iunt., IV, f. 81vG; 199b 27). 12 *Gen.*, I, 1. 13-18 Cf. AMBROS., *Hexaem.*, IV (CSEL 32¹, 110-140; PL 14, 199D-219A); Cf. etiam AMBROSIIUM citatum in *Lectura ordinaria super Sacram Scripturam*, HENRICO DE GANDAVO adscripta (ed. R. MACKEN, Expositio, 1um cap., De opere 4^{ae} diei, p. 101, 70-102, 94). 20-22 Cf. *supra*, p. 280, 6-9.

et generari, cum generatio est naturalis, et non fit corruptio per actuum multiplicationem, nisi tamen sint rei generatae innaturales. Unde illi 25 qui primo sunt innaturales, quando ex aliqua proportionem contingente fiunt | naturales, constare faciunt quae prius dissolvebant, dicente D 162vb PHILOSOPHO De generatione animalium, | «ex *putrefactis*»; in IV° C 191ra Metereorum: | «*calor putrefaciens naturalis* cum fit, constare facit I 130ra disgregata».

30 | Ad secundum, quod «motus caeli generat animata, ergo multo fortius Bad. 254 inanimata», dicendum quod verum est, sed materia supposita sub formis elementaribus in quibus quodlibet est in potentia ad quodlibet, et ad illorum educationem de potentia materiae secundum diversas appropriationes et coniunctiones constellationum et motuum diversitatem multum 35 operantur corpora caelestia. Quod bene dicit AVICENNA, sed ut producat essentiam materiae in esse sub formis. Hoc est figmentum, sicut totum | E 186vb illud quod dixit de creatione intelligentiae caeli et animae caeli semper procedere de intelligentia superiori. Hoc enim figmentum est: non enim habet creatura mediandi potentiam in actum creationis, secundum quod 40 alias poterit declarari.

ABCDEHIN'W

23 fit] sit BDEHIN'W 23 per] et E 23 actuum] activum N' 24 tamen] cum ABCDEHIN'W 24 sint] sunt A 24 rei] res W 24-25 illi qui] illae quae ABCDEHIN'W 25 sunt] propter sed del. et sunt i. m. E 26 fiunt] sunt N'W 26 dissolvebant] dissolvebantur N'W 27 in] om. W 28 fit] sit W 30 motus caeli] inv. N'W 30 multo] multitudo sed in multo corr. I 33 educationem] inductionem N'W 33-34 appropriationes] apprehensiones BCDEHI comprehensiones N'W 34 multum] multam BCDEHIN'W 35 ut] producam add. sed del. A 37 illud] i. m. al. man. C 37 creatione] caeli add. sed exp. C 37 caeli?] om. D et add. BDEN'W 39 in] om. E 39 actum] actu N'W 40 declarari.] Explicit Sexta disputatio et determinatio de (190vb B) Quolibet Magistri Henrici de Gandavo Archidiaconi Tornacensis, et sunt in universo quaestiones 33. add. BCDHI Explicit disputatio et determinatio de Quolibet Magistri Henrici de Gandavo Archidiaconi Toroncensis, et sunt in universo quaestiones 33. add. W Explicit Sextum quodlibet. add. N'

24-27 ARIST., *De generatione animalium*, V, c. 4-5 (Transl. Moerbeke, ed. H.J. DROSSAART LULOFS, p. 168, 20-22; 784b 9-11). 27-29 ID., *Metereol.*, IV, c. 1 (Iunt., V, f. 486D-E; 380b 7-22). 30-31 Cf. *supra*, p. 280, 10-12. 35 Cf. AVICENNA, *Metaph.*, IX, c. 4 (ed. S. VAN RIET, p. 476, 40-488, 95; ed. 1508, f. 104va-105rb).

TABLES

- I. Works cited by Henry (and by the editor in the apparatus)
- II. Onomastic table
- III. Manuscripts cited
- IV. Quoted publications
- V. Table of plates
- VI. Table of contents

WORKS CITED BY HENRY (and by the editor in the apparatus)

The numbers in Roman characters indicate non-literal citations;
The numbers in italics indicate literal citations;
The numbers in parentheses indicate citations whose identifications are uncertain;
Exponents indicate the number of times that a source is cited on the same page.

AMBROSIIUS

De officiis ministrorum (PL 16, Paris 1845)
I, c. 50: 196
Hexameron (ed. K. SCHENKL in CSEL 32¹,
Wien 1968; PL 14, Paris 1845¹, 1882²)
IV: 292

ANONYMUS I

Auctoritates Aristotelis (ed. J. HAMESSE, in
Philosophes Médiévaux, XVII, Louvain-
Paris 1974)
1,103: 284
2,26: 139
2,237: 111, 118, 119
6,29: 162
57: 149
12,26: 81
196: 81
13,2: 90
4: 108, 123
5: 108
6 et 7: 95
15,3: 147
33,11: 41
35,70: 69

ANONYMUS II (Ps.-IOANNES CHRYSOSTOMUS)

Opus imperfectum in Matthaum (in *Opera
Ioannis Chrysostomi*, ed. D. ERASMUS, 2,
Basel 1539; PG 57, Paris 1862)
hom. 27: 185

ANONYMUS III (Ps.-ANSELMUS)

De Sancti Anselmi similitudinibus (PL 159,
Paris 1854)
c. 84: 177

ANONYMUS IV (Ps.-AUGUSTINUS)

De incarnatione Verbi (PL 428, Paris 1845)
II, c. 19: 27

ANSELMUS (*Opera Omnia*, ed. F. SCHMITT, 6
vol., Roma-Edinburgh, 1938-1961
[anast. repr. in 6 vol., Cannstatt 1968];
PL 158-159, Paris 1845) (cf. etiam ANO-
NYMUS III)

De casu diaboli (ed. F. SCHMITT in *Opera
Omnia*, I Roma 1938; PL 158, Paris
1954)

c. 1-2: 133
c. 1-3: 130
c. 2: 50-51
c. 4: 50-51
c. 9: 136, 197
c. 12: 99
c. 15: 197²

De conceptu virginali et originali peccato
(ed. F. SCHMITT in *Opera Omnia*, I,
Roma 1938; PL 158, Paris 1854)
c. 1: 129²
c. 3: 129

Monologion (ed. F. SCHMITT in *Opera
Omnia*, I, Roma 1938; PL 1854)
c. 15: 42

De processione Spiritus Sancti (ed. F.
SCHMITT in *Opera Omnia*, II, Roma
1938; PL 158, Paris 1854)
c. 27: 1

ARISTOTELES (*Aristoteles Latinus*, in *Corpus
philosophorum medii aevi*, Union
Académie Internationale: *Aristotelis
opera cum Averrois commentariis*, ed.
Iuntina, Venezia, 14 volumes, 1562-1574
[anast. repr. Frankfurt a. M. 1962];
Opera graece, ed. I. BEKKER, Berlin 1831,
2 volumes) (Cf. etiam ANONYMUS I)

Analytica posteriora (ed. L. MINIO-
PALUELLO-B.G. DOD = Arist. Lat. IV 1-
4, 1968; ed. Iunt., I, 2; ed. I. BEKKER).
I, c. 18: 69
II, c. 6: 15

- De anima* (in ALBERTI MAGNI *Commentario*, ed. CL. STROICK, Münster i.W., 1968; ed. Iunt., Suppl. II; ed. I. BEKKER)
 I, c. 2: 80
 c. 5: 138, 165-166
 c. 6: 79, 79
 II, c. 1: 149
 c. 2: 7
 c. 3: 12
 c. 4: 6, 149
 III, c. 4: 80
 c. 5: 78
 c. 8: 82
- De caelo* (Transl. Gulielmi de Moerbeke in THOMAE DE AQUINO *Commentario*, ed., Leon., III, 1886; transl. Gulielmi de Moerbeke et Michaelis Scoti in ed. Iunt., V; ed. I. BEKKER)
 I, c. 12: 285, 286
- Ethica Eudemia* (ms. VAT., lat. 2083; ed. Iunt., III; ed. I. BEKKER)
 VII, c. 14: 90, 91, 92, 94², 95, 95, 96, 97, 98³, 99, 99, 101, 102³, 103², 104, 106³, 107², 107, 109, 111, 118, 119, 123
- Ethica Nicomachea* (Transl. Roberti Grosse-teste: A. Recensio pura — ed. R. A. GAUTHIER = Arist. Lat. XXVI 1-3, fasc. 3, 1972; for the translation from the Arabic by Hermannus Germanus: in AVERROIS *Commentario*, ed. Iunt., III: cf. Particulæ ab Hermanno translatae, ed. R. A. GAUTHIER in Arist. Lat. XXVI 1-3, fasc. 2, 1972, p. 132¹; ed. I. BEKKER)
 I, c. 6: 152
 c. 10: 152
 c. 13: 86
 II, c. 1: 81
 c. 3: 142
 c. 6: 81
 V, c. 8: 206
 VI, c. 17: 140
 IX, c. 9: 147
 c. 12: 81
- De generatione animalium* (Transl. Gulielmi de Moerbeke, ed. H. J. DROSSAART LULOFS = Arist. Lat. XIV, 1966; ed. Iunt., VI, 2; ed. I. BEKKER)
 I, c. 22: 158
 II, c. 5: 167
 V, c. 4-5: 293
- Magna Moralia* (ms. VAT., lat. 2083; ed. Iunt., III; ed. I. BEKKER)
 II, c. 8: 87, 88³, 89², 90⁴, 95, 99, 99, 101², 102, 108², 109, 123, 126
- Metaphysica* (I-IV, 4: Transl. Iacobi [Vet.^m] et Composita [Vetus], ed. G. VUILLEMIN-DIEM = Arist. Lat. XXV 1-1a, 1970; I-X et XII-XIV: Transl. Anonyma sive 'Media', ed. G. VUILLEMIN-DIEM = Arist. Lat. XXV 2, 1976; ed. Iunt., VIII; ed. I. BEKKER)
 I, c. 3: 280, 281
 c. 5: 282
 III, c. 6: 10
 VI, c. 3: 117, 120, 121
 VII, c. 11: 156
 X, c. 8: 165, 211
 XII, c. 8: 283
- Metereologica* (in THOMAE DE AQUINO *Commentario*, (imperf.) et *Continuatione*; ed. Leon., III, Roma 1886; ed. Iunt., V; ed. I. BEKKER)
 IV, c. 1: 293
- Physica* (Book I-II, lin. 194a 2: Transl. Vat., ed. A. MANSION = Arist. Lat. VII 2, 1957; in THOMAE DE AQUINO *Commentario*, ed. Leon., II, Roma 1884; ed. Iunt., IV; ed. I. BEKKER)
 I, c. 1: 15
 c. 4: 139
 II, c. 4: 126, 280
 c. 5: 88, 89, 91, 92, 94, 117, 120, 121², 281
 c. 6: 91, 92, 96, 127
 c. 7: 88
 c. 8: 281², 292
 c. 9: 281², 281, 282
 III, c. 4: 284
 V, c. 4: 24
 VIII, c. 5: 112, 119, 120, 121⁴
- Politica* (Transl. Gulielmi de Moerbeke, ed. F. SUSEMIHL, Leipzig 1872; ed. I. BEKKER)
 I, c. 2: 147
 c. 5: 213-214
 c. 7: 220
 c. 9: 206
 c. 10: 203, 207, 209, 209-210
 II, c. 5: 204
 III, c. 6: 59

- Rhetorica* (Transl. Gulielmi de Moerbeke, ed. B. SCHNEIDER = Arist. Lat. XXXI 1-2, 1978; ed. Iunt., II; ed. I. BEKKER)
 I, c. 5: 120
 II, c. 17: 120
- Topica* (Transl. Boethii [cum fragm. Recens. alt.] et Anon., ed. I. MINIO-PALUELLO = Arist. Lat. V 1-3, 1969; ed. Iunt.; ed. I. BEKKER)
 II, c. 8: 50
- De vita et morte* (ed. Iunt.; ed. I. BEKKER)
 c. 3: 159
- AUGUSTINUS
- De bono coniugali* (ed. I. ZYCHA in CSEL 41, Wien 1900; PL 40, Paris 1845)
 c. 8: 150, 150-151
 c. 9: 151
 c. 9-10: 151-152
 c. 18: 189, 189, 194²
 c. 21: 152-153
 c. 22: 155
- De civitate Dei* (ed. H. DOMBART-A. KALB in CC lat. 47-48, Turnhout 1955, ed. B. HOFFMANN in CSEL 40^{1,2}, Wien 1899-1900; PL 41, Paris 1846)
 V, c. 21: 125
- Confessiones* (ed. L. VERHEYEN in CC lat. 27, Turnhout 1981; ed. M. SKUTELLA-H. SCHAUB in *Bibl. Teubneriana*, Stuttgart 1969; ed. P. KNÖLL in CSEL 33, Wien 1896; PL 32, Paris 1845)
 XII, c. 7: 52
- Contra Academicos* (ed. W. M. GREEN in CC lat. 29, Turnhout 1970; PL 32, Paris 1845)
 I, c. 1: 91, 92, 93, 122
- Contra Maximinum* (PL 42, Paris 1841)
 II, c. 12: 30
 c. 18: 19
- De diversis quaestionibus* 83 (ed. A. MUTZENBECKER in CC. lat. 44A, Turnhout 1975; PL 40, Paris 1861)
 q. 36, c. 1: 258
- Enarrationes in Psalmos* (ed. E. DEKKERS-I. FRAIPONT in CC lat. 38-40, Turnhout 1956; PL 36-37, Paris 1845)
 Ps. 7: 108
 Ps. 9: 126
 Ps. 31: 257
 Ps. 79: 258
- Epistolae* (ed. A. GOLDBACHER in CSEL 34, 44, 57-58, Wien 1895-1923; PL 33, Paris 1861)
 153, c. 1: 246
 c. 6: 222, 226, 245, 246, 248², 251², 252
- De Genesi ad litteram libri XII* (ed. I. ZYCHA in CSEL 28, Wien 1894; PL 34, Paris 1845)
 XII, c. 35: 57, 59, 59, 60, 61
- De haeresibus* (ed. R. VANDER PLAETSE-C. BEUKERS in CC lat. 46, Turnhout 1969; PL 42, Paris 1841)
 82: 147-148
- In Ioannis Evangelium Tractatus 124* (ed. R. WILLEMS in CC lat. 36, Turnhout 1954; PL 35, Paris 1845)
 tract. 2, n. 11: 184
- De libero arbitrio* (ed. W. GREEN in CC lat. 29, Turnhout 1970; ed. Id. in CSEL 74, Wien 1956; PL 32, Paris 1845)
 I, c. 3: 257
 c. 4: 258
 c. 5: 247, 250, 250
 III, c. 19: 279
- De nuptiis et concupiscentia* (ed. C. F. URBA-J. ZYCHA in CSEL 42, Wien 1902; PL 44, Paris 1845)
 I, c. 6: 267
 c. 23: 275², 278, 278-279
- Regula ad servos Dei* (PL 32, Paris 1845)
 c. 1: 170, 171, 174, 175², 176
 c. 11: 176
- Retractiones* (ed. P. KNÖLL in CSEL 36, Wien 1902; PL 32, Paris 1845)
 I, c. 1: 100
 c. 13: 267, 273
- De sermone Domini in monte* (ed. A. MUTZENBECKER in CC lat. 35, Turnhout 1967; PL 34, Paris 1845)
 I, c. 12: 268, 269², 270, 272
- Sermones* (ed. C. LAMBOT in CC lat. 41, Turnhout 1961; PL 38-39, Paris 1845)
 22, c. 1: 272
 71, c. 13: 272
 98, c. 6: 269², 273, 273
 151, c. 1-8: 273
 178, c. 8: 223

- App.
194-195: 146
208, n. 4: 146
n. 5-6: 56
- De Trinitate* (ed. W. J. MOUNTAIN-F. GLO-
RIE in CC lat. 50-50A, Turnhout 1968;
PL 42, Paris 1845)
III, c. 3-4: 214
c. 4: 54-55
IV, c. 20: 3
XV, c. 14: 27
c. 15: 15
c. 16: 16, 36
- De vera religione* (ed. K. D. DAUR in CC
lat. 32, Turnhout 1962; ed. W. M.
GREEN in CSEL 77, Wien 1961; PL 34,
Paris 1845)
c. 14: 267, 273
- AVERROES (*Corpus Commentariorum
Averrois in Aristotelem Versionum Lati-
narum*, The Mediaeval Academy of
America; *Aristotelis Opera cum Averrois
commentariis, latine*, ed. Iuntina, Venezia
1562-1574)
- In De Anima Commentarium Magnum* (ed.
F. St. CRAWFORD = C.C.A.A. Vers. lat.
VI 1, 1953; ed. Iunt., Suppl. II)
I, comm. 53: 162
- In De Caelo Commentarium* (ed. Iunt., V)
I, comm. 2: 148
comm. 12: 285
- In Metaphysicam Commentarium Magnum*
(ed. Iunt., VIII)
VII, comm. 31: 158
VIII, comm. 16: 162
- In Physicam Commentarium Magnum* (ed.
Iunt., IV)
II, comm. 57: 127
V, comm. 2: 24
VIII, comm. 43: 111, 118, 119
- De substantia orbis* (ed. Iunt., IX)
c. 2: 283, 285-286
- AVICENNA (*Avicenna Latinus*, Union
Académique Internationale; *Opera philo-
sophica, latine*, Venezia 1508)
- Metaphysica* (ed. S. VAN RIET in *Avicenna
Latinus*, Leiden 1977-1980; ed. Venezia
1508)
I, c. 5: 3
- IV, c. 2: 42, 43-44, 44², 156-157
VI, c. 2: 287
IX, c. 2: 288
c. 4: 34-35, 111, 288, 288-289, 293
c. 5: 290, 290-291, 291, 291
c. 6: 35, 107²
- BIBLIA SACRA iuxta Vulgatam versionem
(ed. R. WEBER-B. FISCHER-J. GRIBO-
MONT-H. F. D. SPARKS-W. THIELE,
2 vol., Stuttgart 1969)
- Vetus Testamentum
- Gen.
I: 728, 292
- Exod.
XX, 12: 183
17: 233, 246, 275
- Deut.
X, 16: 183
XVII, 8: 217
XXIII, 25: 253
- Num.
XII, 6: 84
- I Reg.
VIII, 7: 218
- IV Reg.
V, 5: 239, 244
- I Par.
XXII, 8: 194
- Ps.
II, 8: 213
VII, 18: 108
XII, 6: 108
XV, 2: 45
XXXV, 7: 125
CIII, 4: 55
CXVIII, 4: 176
CXXXIV, 6: 33
- Prov.
XVIII, 3: 272
- Sap.
IX, 15: 61
XI, 21: 207
- Eccli.
XVIII, 30: 275
- Novum Testamentum
- Matth.
V, 28: 270
VIII, 22: 184, 185
XVI, 26: 61
XXVIII, 18: 213

- Luc.
VI, 35: 205, 237
X, 39: 150
XVI, 25: 78
- Ioann.
I, 10: 184, 186
- Act.
V, 29: 172
VIII, 20: 239
- Rom.
VII, 15-16: 273
VIII, 14: 125
28: 124
- I Cor.
I, 23-24: 39
II, 14: 186
15: 215
V, 11: 266
VI, 3: 215
4: 219
5: 220
VII, 4: 143
25: 143
32: 152
32-33: 152
34: 152
XIII, 8: 150
- II Cor.
XII, 9: 140
- Col.
I, 16: 291
- I Tim.
I, 5: 152
III, 2: 188, 192
2-3: 256
V, 14: 153
- Hebr.
I, 7: 55
V, 4: 180
- I Petr.
I, 12: 51, 56
III, 9: 247
- Iac.
II, 10: 176
- I Ioann.
II, 16: 184
V, 19: 184
- BONIFATIUS
- Liber Sextus Decretalium* (*Corpus Iuris
Canonici*, ed. E. FRIEDBERG, 2, Leipzig
1881)
III, tit. 17, c. 1: 171
- Ps. — DIONYSIUS AREOPAGITA
- De caelesti hierarchia* (*Dionysiaca*, II,
Brugge 1937; PG 3, Paris 1857)
c. 3, § 3: 53
c. 11, § 1: 52
c. 13, § 3: 51, 51-52, 52
- De divinis nominibus* (*Dionysiaca*, I, Brugge
1937; PG 3, Paris 1857)
c. 4, § 1: 52-53
§ 4: 212
§ 32: 50²
c. 5, § 3: 105
§ 4: 4², 67
§ 6: 5², 6
§ 7: 5
c. 8, § 7: 105
c. 11, § 1: 212
- De ecclesiastica hierarchia* (*Dionysiaca*, II,
Brugge 1937; PG 3, Paris 1857)
c. 1: 214
c. 3: 214
c. 5: 213, 219
- GILBERTUS PORRETANUS (PICTAVIENSIS)
- Liber de sex principiis* (ed. A. HEYSSE in
Opuscula et textus, fasc. 7, Münster/Wf.,
1953; PL 188, Paris 1855)
c. 3, n. 10: 41
- GRATIANUS
- Decretum* (*Corpus Iuris Canonici*, ed. A.
FRIEDBERG, I, Leipzig 1881; PL 187,
Paris 1855)
I, d. XXII, c. 1: 215
d. XXVI, c. 1: 188
c. 2: 189, 189, 194²
c. 4: 196
d. XXX, c. 1: 185
d. XXXI, c. 1: 173
d. XXXIV, c. 18: 192
d. L, c. 8: 187, 196
d. LI, c. 1: 192
d. LIX, c. 3: 235
d. LXXXIV, c. 3: 173
d. XCVI, c. 6: 216², 219
c. 10: 216
II, c. I, q. 1, c. 7: 243
q. 3, c. 1: 241
c. 8: 241
c. XV, q. 6, c. 3: 211, 221
c. XXVIII, q. 3, c. 2: 189, 189
c. XXXI: 173
c. XXXII, q. 1, c. 13: 174-175

Decretum, una cum Glossis (ed. Venezia 1584)

- I, dist. XXII, c. 1: 215
dist. XXVI, c. 2: 194
dist. XXXIV, c. 18: 192
dist. L, c. 8: 187³
II, c. I, q. 1, c. 2: 243
c. 7: 236
q. 3, c. 8: 240-241
c. XXXII, q. 1, c. 13: 175

GREGORIUS I

Moralia in Iob (ed. M. ADRIAEN in CC lat. 143, 143A, 143B, Turnhout 1979-1985; PL 75-76, Paris 1849)
XXV, c. 42: 219-220
XXXII, c. 48: 53
c. 51: 53-54

GREGORIUS IX

Decretales (Corpus Iuris Canonici), ed. A. FRIEDBERG, II, Leipzig 1881)
II, tit. 1, c. 13: 217, 222
II, tit. 2, c. 10: 217, 217
IV, tit. 17, c. 13: 215, 216-217
V, tit. 3, c. 34: 235, 236, 242⁴
c. 38: 240
c. 46: 233, 239, 241

Decretales, una cum Glossis (ed. Roma 1582)

- IV, tit. 17, c. 13: 215
V, tit. 3, c. 34: 236, 237, 243

GUNDISSALINUS

De anima, (ed. R. DE VAUX in *Notes et Textes sur L'Avicennisme Latin aux confins des XII-XIII Siècles* (Bibl. Thomiste, XX) Paris, 1934)
c. 10: 80²

HENRICUS DE GANDAVO (HENRICI DE GANDAVO *Opera Omnia*, Leuven, 1979-)

Lectura ordinaria super Sacram Scripturam (attributed to Henry of Ghent) (ed. R. MACKEN, in *Opera Omnia*, XXXVI, 1980)
c. 1: 280, 281, 292

Quaestiones ordinariae (Summa) (2 vol., ed. Paris 1520; ed. Ferrara 1646)

- art. 25, q. 3: 9
art. 32, q. 2: 42
q. 4: 46

- art. 35, q. 4: 72
art. 36, q. 1: 6, 12
art. 39, q. 4: 62
art. 46, q. 1: 17

Quodlibeta

I (ed. R. MACKEN, in *Opera Omnia*, V, 1979; ed. Paris 1518; ed. Venezia 1608 et 1613)
qq. 7 et 8: 281
q. 40: 208

II (ed. R. WIELOCKX, in *Opera Omnia*, VI, 1983; ed. Paris 1518; ed. Venezia 1608 et 1613)
q. 6: 14
q. 8: 9
q. 13: 86

III (ed. Paris 1518; ed. Venezia 1608 et 1613)
q. 3: 29

IV (ed. Paris 1518; ed. Venezia 1608 et 1613)
q. 7: 61
q. 13: 156
q. 14: 50
q. 20: 204, 277
q. 22: 277

V (ed. Paris 1518; ed. Venezia 1608 et 1613)
q. 1: 7
q. 14: 61, 69
q. 20: 134
q. 30: 179

VII (ed. Paris 1518; ed. Venezia 1608 et 1613)
q. 7: 59

IX (ed. R. MACKEN, in *Opera Omnia*, XIII, 1979; ed. Paris 1518; ed. Venezia 1608 et 1613)
q. 11: 56, 146

HIERONYMUS

Epistolae (ed. I. HILBERG in CSEL 54-56, Wien 1910-1918; PL 22, Paris 1845¹, 1854²)
14, n. 2: 183
69, n. 2 et 3: 188
117, n. 6: 155

HILARIUS

De synodis (PL 10, Paris 1845)
n. 59, §26: 9
n. 60, §26: 1

HUGO DE SANCTO VICTORE

De B. Mariae virginitate (PL 176, Paris 1854)

c. 1: 146

Expositio super regulam S. Augustini (PL 176, Paris 1845)

c. 1: 176

c. 11: 176², 176-177

PS.-IOANNES CHRYSOSTOMUS (cf. ANONYMUS II)

IOANNES DAMASCENUS

De fide orthodoxa (Transl. Burgundionis et Transl. Cerbani, ed. E. M. BUYTAERT in *Franciscan Institute Publications*. Text Series, 8, St. Bonaventure, N. Y. 1955; PG 54, Paris 1860)

c. 13, n. 5: 79

c. 17, n. 3: 12

MACROBIUS

Commentarii in Somnium Scipionis (ed. J. WILLIS in *Bibliotheca Teubneriana*, Leipzig 1968)

c. 6: 157-158

PETRUS LOMBARDUS

Collectanea in Epistolas S. Pauli (PL 191-192, Paris 1854-1855)

Rom. VIII, 14: 125

28: 124, 125

I Cor. 6, 4: 219

Libri Sententiarum (ed. Quaracchi, 2 vol., 1916; re-edition books 1 et 2: Grottaferrata 1971; re-edition books 3 et 4: Grottaferrata 1981; PL 192, Paris 1892)

I, d. 17, c. 6: 70²

II, d. 21, c. 6: 267, 279

d. 29, c. 1: 130, 132, 133

PLATO (*Plato Latinus*, London-Leiden 1940 sqq.; ed. H. STEPHANUS, 3 vol., Geneve 1578)

Timaeus (Transl. Chalcidii, ed. J. H. WASZINK = *Plato Latinus*, IV I, London-Leiden 1962; *Opera graece*, ed. J. BURNET, 6 vol., Oxford 1900-1907)

28a: 91, 93

41a-b: 286

44b-45d: 286, 291

RAYMUNDUS DE PENNAFORTE

Summa de casibus (ed. X. OCHOA-A. DIAZ, Roma 1976)

II, tit. 1: 187

THOMAS DE AQUINO (*Opera Omnia*, Parma 1852-1869; *Opera Omnia*, iussu Papae Leonis XIII...edita, Roma 1882 ff.)

Quaestiones disputatae de veritate (ed. Leon., XXII)

q. 19, art. 1: 78, 79, 80²

Quodlibeta (ed. Parma, IX, 1859)

III, q. 9: 78², 80, 273

q. 11: 267

XII, q. 9: 80

Summa contra Gentiles (ed. Leon., XIII-XV)

III, c. 92: 113-114

Summa Theologiae (ed. Leon., IV-XII)

I, q. 75, art. 6: 81

art. 1-3: 78, 79

I^o II°, q. 65: 139²

II° II°, q. 62, art. 8: 223

q. 101, art. 4: 101, 183, 184²

q. 186, art. 9: 174

ONOMASTIC TABLE

Roman characters: names of persons

Italic characters: names of institutions and of places

INTRODUCTION AND APPARATUS

- Anselm: xx, xxxviii²
 Aristotle: xlii, xliii, lxi, 105
 Augustine: xx², xxxviii
 Averroes: xxxviii
 Avicenna: xxxviii, 80
 Badius Ascensius: xxviii, lvii², lviii⁴
 Bataillon, L.-J.: ix
 Birkenmajer, A.: lxii
 Blaise, A.: 49, 111, 172, 173, 203, 268
 Capodistria: xx²
 Chatelain, A.: xxii³
 Chevallier, A.: xxii
 Cockshaw, R.: xxiii
 Constantius Hierotheus: xiii²
 Decorte, J.: xxi
 Democritus: 280
 Denifle, H.: xxii³
 Destrez, C.: xxii², xxiii
 Dionysius (Pseudo-): xliii, lxi²
 Dondaine, A.: lxii
 Dulong, M.: lxii
 Échard, J.: xxii
 England: liv²
 Eriugena, Ioannes: lxi²
 Garand, M.-C.: xxiii
 Glorieux, P.: xx², xxi²
 Godfrey of Fontaines: xxxv
 Gómez-Caffarena, J.: xxii, 6, 12, 17, 42, 62
 Guido Terreni: xxxvii
 Henry of Ghent: *passim*
 Henry of Segusia (cardinalis Hostiensis): xx³
 Iuntina: lxii
 Joannes de Dunis: xix, xx
 Jodogne, P.: xxiii
 John of Weerde: xx²
- John Pecham: xxxvii
 John Sindewint: xx
 Jourdain, C.: xxii
 Ker, N.: xx, xxi²
 Lacombe, G.: lxi
 Leipzig: xiii
Lexikon für Theologie und Kirche: xx
 Macken, R.: ix³, x², xi⁵, xii¹², xiii⁸, xiv⁶, xv⁴, xvi⁷, xvii⁶, xviii⁶, xix¹⁰, xx⁴, xxi, xxiii¹⁰, xxvi², xxviii, xxx, xxxi⁴, xxxiv, xxxv⁷, xxxvi⁵, xxxviii², xl², xlv, xlviii, l, li², lii³, lvi², lxi³, 33, 93, 142, 250, 251
 Migne, J.: lxi
 Minio-Paluello, L.: lxii
 Molinier, A.: xvii
 Monaldus: xx
 Nicholas Du Bar: xxxvii
 Niermeyer, J.: 35, 208
Oxford: xx³, xxxi, xxxiv², liv
Paris: xvii, xxii², xxiii, xxxiv, liv, lix²
 Pattin, A.: xx
 Pelplin: li, lii
 Pelzer, A.: xix², xx³
 Quéatif, J.: xxii
 Sabellius: xlix²
St. Victor: xvii
 Sarracenus: lxi²
ter Doest: xx
ter Duinen: xx
 Thomas of Aquinas: xvii
 Van De Vyver, E.: xx
 Wielockx, R.: xvii
 Wilson, G.: lviii
 Zuccoli, Vitale (Vitalis Zuccolius): lix

TEXT

- Ambrosius: 196, 292
 Anna (prophetissa): 151
 Anselmus: 1, 42, 50, 99, 129³, 130, 132, 133, 136, 177, 197²
 Apostoli: 213, 239
 Aristoteles: 7, 12, 15, 24, 50, 59, 68, 78, 79², 80, 81³, 82, 84, 86, 87, 88⁴, 89, 91, 92², 94², 95², 96², 98, 100, 101², 102³, 103³, 104, 105, 106⁴, 107², 108, 109², 110, 111, 112, 117, 118, 119⁴, 121, 123, 124, 126³, 127, 138, 139, 140, 142, 147², 149, 152, 156, 158, 159, 165², 167, 203, 204, 206, 207, 209³, 211, 213, 220, 280, 281, 282², 283², 284², 285, 286, 293
 Arius: 9, 10
 Augustinus: 3, 15, 19, 30², 36, 52, 54, 56, 57, 59², 60, 61, 91, 92, 93, 100, 108, 122, 125, 126, 145, 147, 150, 152, 153, 155, 170, 171, 174, 175², 176⁴, 177, 184, 189², 194², 214, 222, 223, 226, 245, 246, 247, 248², 250, 251, 252, 257², 258², 267, 268³, 269, 270, 272³, 273³, 275², 278⁴, 279
 Augustus (imperator): 216
 Averroes: 24, 119, 127, 148, 158, 161, 162, 283, 284², 285³
 Avicenna: 3, 34, 42, 43, 107, 156, 286, 287³, 288, 291², 293
 Bartholomaeus (iurista): 187
 Basianus (iurista): 187, 188
 Bernardus (De Trano): 241
 Christus: *passim*
 Constantinus (imperator): 220
 David: 176², 194
 Dionysius (Pseudo-): 4, 6, 50, 51², 52², 67, 105², 212, 213, 214, 219
 Eliseus: 239
 Ezechias: 47, 48
 Giezi: 239, 240, 244
 Gregorius I^m (Magnus): 53, 219
 Gregorius X: 171
 Heli: 255, 256
 Hieronymus: 155, 183, 186, 188, 189
 Hilarius: 1, 9
 Hugo de S. Victoire: 176
 Huguccius: 241
 Ioannes Chrysostomus: 185
 Ioannes Damascenus: 12, 79
 Iovinianus: 93, 147, 152
 Lucas (evangelista): 205
 Macrobius: 157
 Maria (soror Marthae): 150
 Maria (virgo): 55, 56, 145², 151
 Martha: 150
 Martinus I (papa): 192
 Maximinus: 30
 Matthaeus (evangelista): 270
 Melchisedech: 218
 Moyses: 146
 Naaman: 239, 244
 Paschalis (papa): 241
 Paulus (apostolus): 124, 125, 143², 150, 152, 176², 180, 192, 215², 219, 223, 256, 273
 Petrus (apostolus): 56, 215
 Petrus Lombardus: 70², 71, 130, 133, 279
 Pharaon: 272
 Plato: 93, 285, 286², 291
 Raymundus (De Pennaforte): 187
 Sabellius: 10³
 Samuel: 218²
 Simon Magus: 239, 240²
 Socrates: 24, 25
 Stoici: 142
 Susanna: 150
 Timotheus: 153
 Zacharias I (papa): 221

MANUSCRIPTS CITED

(Introduction and apparatus)

- BOLOGNA, *Bibl. Univers.*, lat. 2236: XI, XXIII, LXV
 BORDEAUX, *Bibl. munic.*, 146: XII, XXIV, LXV
 BRESCIA, *Bibl. de Lonato*, 166: XXI
 CAMBRIDGE, *Pembroke Coll.*, 166: XII
 CESENA, *Bibl. Malatest.*, D. XVI.5: XII
 DURHAM, *Cath. Libr.*, B.I. 26: XII
 ERLANGEN, *Universitätsbibl.*, 269/1: XII, XXIV
 FIRENZE, *Bibl. Med.-Laur.*, Plut. 17: XII
 —, *Bibl. Naz. Centr.*, *Conv. soppr.*, A.2506: XIII
 KUES, *Hospital*, 92: XIII
 LEIPZIG, *Universitätsbibl.*, 624: XIII
 LONDON, *Brit. Mus.*, *Royal* 11. C. X: XIII
 MELK, *Stiftsbibl.*, 137: XIV
 NAPLES, *Bibl. Naz.*, VII, c. 18: XIV
 OXFORD, *Balliol Coll.* 213: XIV, LXV
 —, —, 214: XIV
 —, *Merton Coll.*, 107: XV
 —, —, 37.99.12: XX
 —, *New Coll.*, 153: XV
 PADOVA, *Bibl. Antoniana*, Scaffale 8, n. 142: XVI
 —, *Bibl. Capit.*, C.43: XVI
 PARIS, *Bibl. de l'Arsenal*, 455: XVI, XXIV, LXV
 —, —, 456: XVI
 —, *Bibl. Mazarine*, 805: XXXVII
 —, —, 851 (997): XVII
 —, *Bibl. Nat.*, lat. 15350: IX, XXXV³, XL, LII
 —, —, — 15357: XVII
 —, —, — 15358: XVII, XXIV, LXV
 —, —, — 15629: LXI, 4, 5
 —, —, — 15847: XVIII, XXIV, LXV
 —, —, — 15848: IX, XVIII, XXVI, XXXV-LII, LXV
 —, —, — 15850: XVIII, XXXVII
 PELPLIN, *Bibl. Semin. Duchownego*, 33 (46): XIX, L
 VALENCIA, *Bibl. de la Catedral*, 46: XIX, XXIII, LXV
 VAT., *Borgh.* 39: XXXVII
 —, — 124: XIX, XXIV
 —, — 299: XIX, XXIV, LXV
 —, *Vat. lat.* 853: XIX, XXIV, LXV
 —, — 2083: LXI, 87, 88², 89², 90⁵, 91, 92, 94², 95³, 96, 97, 98³, 99⁴, 101³, 102⁴, 103², 104, 106³, 107³, 119, 123²
 WIEN, *Österr. Nationalbibl.*, lat. 1474: XX, LXV
 WORCESTER, *Cath. Libr.*, F, 79: XX

QUOTED PUBLICATIONS

- ANONYMUS, *De Sancti Anselmi similitudinibus*, PL 159, Paris, 1854.
 Aristoteles Latinus. *Codices*, I—II and *Supplementa altera*, ed. G. LACOMBE, A. BIRKENMAJER, M. DULONG, Aet. FRANCESCINI et L. MINIO-PALUELLO, in *Corpus philosophorum mediæ ævi academiæ concosiatum auspiciis et consilio editum*, Brugge-Paris, Cambridge, 1937-1961.
 AUGUSTINUS, *De libero arbitrio*, ed. W. GREEN in CC lat. 29, Turnhout, 1970; ed. ID. in CSEL 74, Wien, 1956; PL 32, Paris, 1845.
 BATAILLON, L.-J., *Problèmes posés par l'édition critique des textes latins médiévaux*, in *Revue philosophique de Louvain*, 75, 1977, p. 234-249.
 BLAISE, A., *Lexicon latinitatis mediæ ævi*, in CC lat. Turnhout, 1975.
 CHEVILLIER, A., *L'origine de l'imprimerie à Paris*, Paris, 1694.
 DENIFLE, H.-CHATELAIN, A., *Chartularium Universitatis Parisiensis*, vol. I-II, Paris, 1889-1891.
 DESTREZ, J., *La «pecia» dans les manuscrits du moyen âge*, in *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 13, 1924, p. 182-197.
 DONDAINE, A., *Abréviations latines et signes recommandés pour l'apparat critique des éditions de textes médiévaux* in *Bulletin de la Société Internationale pour l'Etude de la Philosophie Médiévale (S.I.E.P.M.)*, Louvain, 2, 1960, p. 142-149.
 GLORIEUX, P. *La Faculté des arts et ses maîtres au XIIIe siècle (Études de Philosophie Médiévale, LIX)*, Paris, 1971.
 —, *La littérature quodlibétique de 1260 à 1320 (Bibliothèque Thomiste, 5)*, Le Saulchoir-Kain, 1925.
 —, *Répertoire des Maîtres en Théologie de Paris au XIIIe siècle (Études de Philosophie Médiévale, XVII-XVIII)*, 2 volumes, Paris, 1933-1934.
 GÓMEZ-CAFFARENA, J., *Cronología de la «Suma» de Enrique de Gante por relación a sus «Quodlibetos»* in *Gregorianum* 38, 1957, p. 116-133.
 HAMESSE, J. *Les Auctoritates Aristotelis. I. Etude historique et édition critique (Philosophes médiévaux, 17)*, Louvain-Paris, 1974.
 [HENRICUS DE GANDAVO], *Lectura ordinaria super Sacram Scripturam HENRICO DE GANDAVO adscripta*. Ed. R. MACKEN (HENRICI DE GANDAVO, *Opera Omnia*, XXXVI), Leuven-Leiden, 1979 (reprint of the previous edition in *Analecta Mediaevalia Namurcensia*, 26, Louvain-Paris, 1972).
 —, HENRICI DE GANDAVO *Quodlibet I*. Ed. R. MACKEN (HENRICI DE GANDAVO *Opera Omnia*, V), Leuven University Press — E. J. Brill, Leiden, 1978.
 —, HENRICI DE GANDAVO *Quodlibet II*, Ed. R. WIELOCKX (HENRICI DE GANDAVO *Opera Omnia*, VI), Leuven University Press, 1981.
 —, HENRICI DE GANDAVO *Quodlibet IX*, Ed. R. MACKEN (HENRICI DE GANDAVO *Opera Omnia*, XIII), Leuven University Press, 1983.
 —, HENRICI DE GANDAVO *Quodlibet X*, Ed. R. MACKEN (HENRICI DE GANDAVO *Opera Omnia*, XIV), Leuven University Press — E. J. Brill, Leiden, 1981.
 —, HENRICI DE GANDAVO *Quodlibet XIII*, Ed. J. DECORTE (HENRICI DE GANDAVO *Opera Omnia*, XVIII), Leuven University Press, Leuven, 1985.
 —, *Quodlibeta Magistri Henrici Goethals a Gandavo doctoris Solemnis: Socii Sorbonici: et archidiaconi Tornacensis, cum duplici tabella. Vaenumdantur ab Iodoco Badio Ascensio, sub gratia et privilegio ad finem explicandis. Parisiis, f^o, (1518). 2 volumes. (anast. repr., Louvain, 1961).
 —, *Magistri Henrici Goethals a Gandavo Doctoris Solemnis, Socii Sorbonici, Ordinis Servorum B. M. V. et archidiaconi Tornacensis, Aurea Quodlibeta, hac postrema**

- editione commentariis doctissimis illustrata M. VITALIS ZUCCOLII Patavini Ordinis Camaldulensis, Theologi Clarissimi, ..., Venetiis, 1613.
- , *Summae Quaestionum Ordinariam Theologi recepti praeconio Solennis Henrici a Gandavo*, cum duplici repertorio. Vaenumdantur in aedibus Iodoci Badii Ascensii, ... 2 tomi. Parisiis, f.°, 1520 (anast. repr., New York, 1953).
- HENRICUS DE SEGOVIA, (cardinalis Hostiensis), *In Secundum Decretalium Librum Commentaria*, Venezia, 1581.
- JOURDAIN, C. *Index chronologicus chartarum pertinentium ad historiam Universitatis Parisiensis...*, Paris, 1862.
- MACKEN, R., *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo*. (HENRICI DE GANDAVO Opera Omnia, I-II), Leuven-Leiden, 1979.
- , *Les corrections d'Henri de Gand à ses Quodlibets*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 40, 1973, p. 5-51 + 6 extratextual reproductions.
- , *Les corrections d'Henri de Gand à sa Somme*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 44, 1977, p. 55-100 + 6 extratextual reproductions.
- , *Un deuxième exemplar des Quodlibets d'Henri de Gand*, in *Miscellanea Codicologica F. Masai dicata*. Ediderunt P. COCKSHAW, M.-C. GARAND et. P. JODOGNE (*Les Publications de Scriptorium*, VIII), Gand, 1979, (II), p. 301-307.
- , *Les Quodlibets d'Henri de Gand et leur exemplar parisien*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 37, 1970, p. 175-196.
- , *Les sources d'Henri de Gand*, in *Revue philosophique de Louvain*, 76, 1978, p. 5-28.
- [Nomenclature] *Nomenclature des écritures livresques de IXe au XVIe siècles. Premier colloque international de Paléographie latine. Paris 28-30 avril 1953 (Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique. Sciences humaines, IV)*, Paris, 1954.
- MOLINIER, A. *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Mazarine*, I, Paris, 1885.
- NIERMEYER, J. F., *Mediae Latinitatis Lexicon minus. Lexique latin médiéval-français/anglais*. Perficiendum curavit C. VAN DE KIEFT. Leiden, 1976.
- PELZER, A. *Codices Vaticani Latini. II. 1. Codices 679-1134*, Civitas Vaticana, 1931.
- , *Études d'histoire littéraire sur la scolastique médiévale* (Recueil d'articles mis à jour à l'aide des notes de l'auteur par A. PATTIN et E. VAN DE VYVER) (*Philosophes Médiévaux*, VIII) Louvain-Paris, 1964.
- , *Livres de philosophie et de théologie et de l'abbaye de ter Doest à l'usage de maître cistercien Jean Sindewint de 1311 à 1319*, in *Annales de la Société d'émulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre* (Bruges), vol. 63, 1913, p. 5-36. Reprinted in A. PELZER, *Études d'histoire littéraire...*, p. 70-96.
- QUÉTIF, J.-ÉCHARD, J. *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, 2 volumes, Paris, 1719-1721.
- WILSON, G. *Preliminary Indications of a Historical Development in the Second Parisian Exemplar of Henry of Ghent's Quodlibet VI* in *Proceedings of the PMR Conference*, VI, Villanova, Pennsylvania, 1981, pp. 135-143.

TABLE OF PLATES

These plates are published with the permission of the respective libraries.

- I. OXFORD, *Balliol Coll.*, ms. 213, f. 142r.
- II. WIEN, *Österr. Nationalbibl.*, ms. 1474, f. 173r.

TABLE OF CONTENTS

Foreword	V
CRITICAL STUDY	VII
Introduction	IX
The editions and the manuscripts	XI
Historical elements used for the reconstruction of the text:	
the text examined exteriorly	XXII
§1. <i>Quodlibet VI</i> as a text of Henry of Ghent	XXII
§2. <i>Quodlibet VI</i> as a text edited by the University of	
Paris	XXII
A. The university exemplar of 12 peciae	XXII
B. A second university exemplar	XXIII
The general relationships of the manuscripts: the text	
examined interiorly	XXVI
§1. The isolated accidents	XXVI
§2. The common accidents	XXVI
A. A second exemplar other than the university	
exemplar of 12 peciae?	XXVIII
B. An English family?	XXXI
Ms. 25 (PARIS, <i>Bibl. Nat.</i> , lat. 15848), independent of and	
the source of the university tradition	XXXV
§1. The corrections in ms. 25	XXXV
§2. Other indications which suggest the dependence of	
the university exemplar of 12 peciae upon ms. 25	XLV
A. Manuscript 25: independent of the university	
exemplar of 12 peciae	XLV
B. Words and phrases misread by the copyist of	
the exemplar	XLVII
C. The superiority of the readings in ms. 25 when	
compared to those of the university exemplar of	
12 peciae	XLVIII
§3. Is ms. 25 the model of the university exemplar of 12	
peciae?	XLIX
§4. From ms. 25 to the university exemplar of 12 peciae	L
§5. From the university exemplar of 12 peciae to the	
English family	LII *

TABLE OF CONTENTS

311

§6. From the university exemplar of 12 peciae to the	
second exemplar: another series of further transfor-	
mations of the text	LVI
§7. The edition of Badius	LVII
The tradition of <i>Quodlibet VI</i> represented by a diagram ..	LIX
The reconstruction of the text of <i>Quodlibet VI</i>	LX
Technique of the edition	LXI
— Symbols: 1. In the text itself	LXIII
2. In the critical apparatus	LXIII
— Abbreviations: 1. In the critical apparatus	LXIV
2. In the identification of citations ...	LXV
Symbols of the manuscripts	LXVI

QUODLIBET VI

q. 1. Utrum sint tantum tres personae in divinis, nec plures	
nec pauciores	1
q. 2. Utrum personarum productio in Deo praesupponitur	
causaliter ante productionem creaturam	32
q. 3. Utrum impossibile quod attribuitur Deo respectu crea-	
turam, oriatur causaliter ex parte Dei an ex parte	
creaturae	41
q. 4. Utrum Christus secundum quod homo illuminet ange-	
los	51
q. 5. Utrum gloria Christi in aliquo erat diminuta in triduo	
separationis animae a suo corpore	57
q. 6. Utrum suppositum divinum posset assumere humanam	
naturam absque eo quod fruatur	66
q. 7. Utrum plures personae divinae possent assumere unam	
et eandem naturam humanam numero	73
q. 8. Utrum anima separata recordetur eorum quae novit	
coniuncta	77
q. 9. Utrum in somnis habetur aliqua notitia intellectualis ..	83
q. 10. Utrum bona fortuna sit homini naturalis	87
q. 11. Utrum iustitia originalis includat in se aliquod donum	
infusum	127
q. 12. Utrum cum virtutibus acquisitis necesse sit ponere alias	
infusas eis respondentes	139
q. 13. Utrum status virginalis sit super coniugalem, an e	
converso	143

q. 14.	Utrum, si duo capita in monstro apparerent, in baptizando debent ei imponi duo nomina, an unum	156
q. 15.	Utrum, si duo capita in monstro apparerent et si dicat sacerdos «Ego te baptizo», ambo vel alter eorum sit baptizatus	168
q. 16.	Utrum professus in regula artiori interdicta ne quis novitius in ea de cetero recipiatur, si de licentia papae transeat ad laxiorem, poterit reverti et reaccipi ad suam regulam priorem	170
q. 17.	Utrum omnia quae continentur in regula beati Augustini, sint praecepta	171
q. 18.	Utrum sit licitum volentes morari in saeculo inducere ad vovendum tria principalia vota religionis	177
p. 19.	Utrum propter paupertatem parentum quis post promissum religionis ingressum debeat ipsum differre ...	182
p. 20.	Utrum homicida ante baptismum, post susceptum baptismum possit ad ordines promoveri	186
q. 21.	Utrum parvulus decedens non baptizatus habeat poenam damni tantum, an etiam poenam sensus	196
q. 22.	Utrum commutatio campsoria sit licita	203
q. 23.	Utrum papa possit alicui pro utilitate ecclesiae concedere decimas de bonis laicorum, et eos ad earum solutionem compellere	210
q. 24.	Utrum qui habet penes se quod restituendum est alteri, teneatur ipsum statim restituere	222
q. 25.	Utrum receptores donorum aut eleemosynarum ab eis qui habent bona sua partim bene, partim male acquisita, teneantur illa restituere	227
q. 26.	Utrum recipiens aliquid pro mutuo, non ex pacto, teneatur illud restituere	233
q. 27.	Utrum ille qui recipit de bonis alterius tantum in quantum ille tenetur eidem, teneatur ad restitutionem	245
q. 28.	Utrum, personis ecclesiasticis male dispensantibus bona quae habent de testamentis, princeps ad ipsos cogendos ut bene illa dispensent, possit inicere manus in bona illorum	253
q. 29.	Utrum sacerdos debeat corripere subditos suos facto .	255
q. 30.	Utrum praedicans, baptizans, et alios actus ecclesiasticos exercens in peccato mortali occulto, peccet mortaliter	256

q. 31.	Utrum licitum sit communicare peccatoribus	266
q. 32.	Utrum primi motus sint peccata	267
q. 33.	Utrum elementa sint distincta per corpora caelestia ..	280
TABLES		295
Works cited by Henry		297
Onomastic table		304
Manuscripts cited		306
Quoted Publications		307
Table of Plates		309
Table of Contents		310

ANCIENT AND MEDIEVAL PHILOSOPHY

De Wulf-Mansion Centre

HENRICI DE GANDAVO OPERA OMNIA

Editionem coordinat R. Macken, o.f.m.

- I. R. MACKEN, *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo*.
I. Catalogue A-P, 1979, xviii + 667 pp.
- II. R. MACKEN, *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo*.
II. Catalogue Q-Z. Repertoire, 1979, pp. xix-xxii + 678-1306 + 34 extra-textual plates on glossy coated paper (pp. xxiii-liv).
- III. R. MACKEN, *Bibliotheca manuscripta Henrici de Gandavo*.
Continuatio (in preparation).
- IV. R. MACKEN, *Henri de Gand († 1293), maître en théologie à l'Université de Paris, archidiacre de l'évêché de Tournai. Dates et documents* (in preparation).
- V. *Quodlibet* I (R. MACKEN), 1979, xciv + 262 pp. + 12 extra-textual plates on glossy coated paper.
- VI. *Quodlibet* II (R. WIELOCKX), 1983, xlviii + 166 pp.
- VIII. *Quodlibet* IV (S. P. MARRONE) (in preparation).
- IX. *Quodlibet* V (S. D. DUMONT) (in preparation).
- X. *Quodlibet* VI (G. A. WILSON), 1987, lxvi + 314 pp. + 2 extra-textual plates on glossy coated paper.
- XI. *Quodlibet* VII (G. A. WILSON) (in preparation).
- XIII. *Quodlibet* IX (R. MACKEN), 1983, xcii + 362 pp.
- XIV. *Quodlibet* X (R. MACKEN), 1981, cxxvi + 333 pp. + 8 extra-textual plates on glossy coated paper.
- XVI. *Quodlibet* XII, q. 1-30 (J. DECORTE) (achieved)
- XVII. *Quodlibet* XII, q. 31 (*Tractatus super facto praelatorum et fratrum*) (L. HÖDL-M. HAVERALS) (in preparation).
- XVIII. *Quodlibet* XIII (J. DECORTE), 1985, lxxxiv + 267 pp. + 4 extra-textual plates on glossy coated paper.
- XIX. *Quodlibet* XIV (J. V. BROWN-B. P. BUCHWALD) (in preparation).
- XXXV. *Quaestiones super VIII libros Physicorum* (attributed) (J. V. BROWN-B. P. BUCHWALD) (in preparation).
- XXXVI. *Lectura ordinaria super S. Scripturam* (attributed) (R. MACKEN), 1980, xxxii + 290 pp. + 4 extra-textual plates on glossy coated paper.
- XXXVII. *Syncategoremata* (attributed) (H. A. G. BRAAKHUIS) (in preparation).